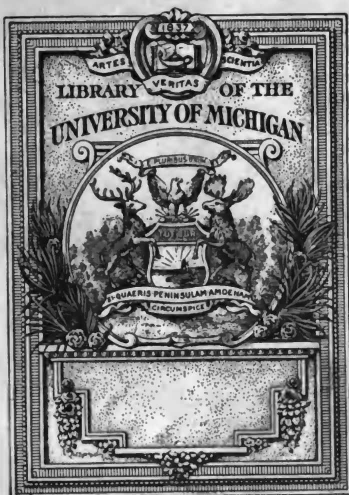
Regementen	Ryttare							Hästar					
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta och kasserade	Præsentes	Summa	Kommenderade	Sjuka	Kasserade och odugliga	Vakanta	Præsentes	Summa
Norra skånska regementet	—	—	1	—	4	1043	1048	—	—	—	4	1044	1048[1])
Hallands o. Bohusläns reg. (=Enkedr:s lifreg:te)	6	—	11	1	3	827	848	—	11	26	53	758	848[2])
1 sqv. af Upl:s trem:sreg:te	4	—	2	3	183	250	442	—	15	12	270	145	442[3])
Vestgöta trem. regemente	8	2	12	—	124	902	1048	—	1	—	923	124	1048[4])
Skånska trem:s regemente	—	—	9	2	1	836	848	—	6	—	434	408	848[5])
Upl:s femm:s regemente	—	—	—	—	1	847	848	—	—	—	32	816	848[6])
Polska reg:tet	—	—	—	—	—	99	99	—	—	15	—	84	99[7])
Bohusl:s drag:r och 2 komp. fyrm:sdrag:r	184	4	15	—	138	449	790	100	—	24	248	418	790[8])
K. M:ts lifdrag.	—	—	96	3	584	889	1572	—	104	—	628	840	1572[9])
Tyska dr.-reg.	—	—	8	2	—	450	460	—	24	—	—	426	450[10])
Upl:s stånds-dragoner	399	1	180	5	181	234	1000	388	216	49	208	139	1000[11])
Summa	619	7	396	22	1260	13321	15625	505	731	276	3179	11579	16270

Historisk tidskrift

Svenska historiska föreningen

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

SJETTE ÅRGÅNGEN.

1886.

STOCKHOLM 1886.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Bilagor.

Johan III och Filip II.

Depescher från det spanska sändebudet till Sverige kapten Francisco de Eraso 1578—1579.

Messenius berättar i Scondia Illustrata (VII, s. 57) följande: »Spanjoren, som med vapen vill tvinga de upproriska Nederländarne till sin förra underdånighet, sökte Sveriges vänskap, för hans sak mycket förmånlig, för att härifrån skaffa sig åtskilliga för detta krig välbehöfliga förnödenheter. Fördenskull inbjöd han på det vänskapligaste genom ett nyligen [1578] hit affärdadt sändebud konung Johan till delaktighet och medlemskap i Gyllene skinnet och besvor honom på samma gång att under form af ett fördrag låta honom för tillbörligt pris i Vestergötland förvärfva skeppsbyggnadsvirke, därmed bygga fartyg, förse den färdiga flottan med lifsförnödenheter köpta af invånarne, få utföra den bevärade flottan från Elfsborg mot sina fiender, föra den dit tillbaka, där reparera den och där få söka en trygg station för flotta och sjömän samt dylika förnödenheter. Den svenske konungen, på detta sätt uppfordrad, trodde ej, att en så mäktig furstes vänskap borde försmås, och rådgjorde länge och mycket med sitt råd, huru man skulle tillfredsställa den nye vännens önskningar. Men under tiden började sändebudet frukta att han skulle straffas för en af honom i Sverige begången förbrytelse och sökte sin räddning i flykten med oförrättadt ärende och utan att saken senare blef fullbordad». Flere ord egnades icke åt en förbindelse, hvars anknytande på sin tid inom den katolska verlden väckte lifligt intresse. Den var äfven den en maska i det nät, med hvilket man sökte draga konung Johan öfver i den katolska reaktionens tjenst. Lifligt af konungen önskad ifrån början och till och med framkallad, blef emellertid denna beskickning, fullt ut lika mycket som Antonio Possevinos mera ryktbara besök, en

källa till bitter missräkning för den vankelmodige fursten, och det onaturliga förbundsförslag, som skulle kommit svenska fartyg att kämpa icke blott mot Holländare i Europa, utan äfven mot Morerna i Afrika, fick den utgång det förtjenade eller ledde till intet. Dessa förhandlingar ha också föga beaktats af svenska historieskrifvare, liksom ytterst få spår af desamma träffas i våra akter. Dalin känner om desamma föga mer än Messenius. Först genom Theiners bekanta publikationer fick man några mer detaljerade uppgifter, af hvilka Anjou begagnade sig i »Svenska Kyrkoreformationens historia». Den tidigt bortgångne varmt intresserade forskaren och begåfvade historieskrifvaren lektor Ahlqvist i Vexiö, som under de sista åren af sitt lif förberedde ett arbete öfver den katolska reaktionen i Sverige, lyckades genom bemedling af den dåvarande svenska legationssekreteraren H. Åkerman i Madrid att år 1879 ur det spanska statsarkivet i Simancas få afskrifter af den till Sverige skickade legatens depescher[1]). Han lät öfversätta dessa från spanskan — blott till några få depescher saknas öfversättningar — och jämte hans öfriga historiska samlingar lemnades såväl de spanska texterna som öfversättningen efter hans död till Riksarkivet[2]).

Francisco de Eraso — så hette sändebudet — ankom till Sverige i början af Juni 1578, strax efter Possevinos första resa därifrån. Hans första depesch från Stockholm är daterad den 23 Juni. Här stannade han sedan öfver ett år och brefväxlade därunder såväl med konung Filip som med dennes statssekreterare Gabriel de Çayas, med don Juan d'Austria och Alexander af Parma. Den sista depeschen, som här finnes i afskrift, är af den 16 Juli 1579. Såväl förstnämda depesch, den utförligaste af dem alla, som flera af de öfriga innehålla ganska märkliga och intressanta upplysningar om Johan III, hans hof och omgif-

[1]) De finnas i vol. 686 afd. »Statssekretariatet» i Simancas arkiv. En af legationssekreteraren Åkerman medsänd förteckning på denna volym visar emellertid att den ej blifvit hel och hållen afskrifven. Följande aktstycken saknas: 1) Bref från Filip II till Ant. Possevino att framlemnas vid Erasos ankomst 28/1 1578; 2) introduktionsbref till svenska drottningen; odat. 3, 4) bref till Çayas Paris 26/2 och Stralsund 10/5 1578; 5) bref från Johan III till Filip II 29/6 1578; 6) insignier till den af Johan III upprättade orden; 7) depesch till Filip II 17/8 1578; 8, 9) bref till Çayas 20/9 och 3/10 1578; 10) bref från drottningen af Sverige till Filip II 12/10 1578; 11) bref från Filip II m. fl. till Eraso 1578; 12) bref från Eraso till hert. af Parma 22/3: 16/7 och 19/11 1579; 13) d:o d:o till Çayas 11/6 1579; 14) anklagelsepunkter mot Eraso framförda till konung Johan. Flertalet af dessa nummer synes dock vara af mindre intresse, enligt de korta notiser om innehållet, som meddelas.

[2]) Öfversättningarne voro granskade af prof. Lidforss i Lund.

ning, och om det ej var några gynnsamma intryck som den spanske officeren — han var kapten — på papperet nedskref, så torde det tyvärr delvis haft sina ganska giltiga skäl.

Om den närmaste anledningen till hans affärdande och om de uppdrag, som gåfvos honom, upplysa här nedan meddelade kreditiv och instruktion.

Till Konungen af Sverige.

Då jag af de bref som Ers Majestäts ambassadör, Pontus de la Gardie, skrifvit till mig från Rom och Neapel[1]) och på grund af hvad han där meddelade mina ministrar, insett den benägenhet och välvilja som Ers Majestät hyser för mina angelägenheter, jämte andra förhållanden, som varit mig till stor tillfredsställelse, skickar jag nu min undersåte, kapten Francisco de Erasso, för att i mitt namn tillkännagifva och framställa det för Ers Majestät med hvad öfrigt Ni af honom skall få höra. Mycket kärligt ber jag Ers Majestät att sätta fullständig tro och tillit till honom i allt hvad han kan komma att säga och föreslå Eder å mina vägnar angående i fråga varande ämnen, samt hålla för säkert att jag vid alla tillfällen skall gengälda Eder med den tacksamhet och välvilja, som tillkommer den som mig erbjuden och visad är af Ers Majestät, quam Deus &c.

Till Pontus de la Gardie.

Af de bref som Ni skrifvit till mig från Rom och Neapel och af underrättelser som jag fått från markis de Mondejar, min vicekonung därstädes, och från don Juan de Cuñiga, min ambassadör hos Hans Helighet, har jag erfarit det uppdrag Ni hade från Hans Maj:t Konungen af Sverige, min gode broder, att resa hit för att meddela mig åtskilliga enskildheter, som innehållas i den promemoria som åtföljde edert sista bref; och ehuru jag gladde mig att där och på så vis få se dem, skulle det likväl fröjdat mig ännu mer att få höra dem af Er sjelf och lära känna Er, efter hvad jag erfar om eder förtjenst; men då nu Hans Majestät Konungen behagat kalla Er tillbaka, har jag beslutit att sända min tjenare, kapten Francisco de Erasso, som öfverbringar detta bref och som skall säga Er det öfriga, som jag befalt honom. Jag ber Er mycket att sätta tro till honom och underrätta honom om hvad han bör göra, på det han på bästa sätt må fullgöra sitt ärende. Ty, utom att det alltsamman afser Hans Majestät Konungens och min egen gemensamma fördel, skall jag därför hafva den tacksamhet som nämde Erasso skall säga Er, till hvilken jag hänvisar.

---

[1]) Under dennes beskickning till Italien 1577.

Till Paulo Ferrato. [1]

Af en underrättelse från don Juan de Çuñiga, min ambassadör i Rom, har jag förnummit detsamma som några dagar förut markis del Almaçau, som då var min ambassadör hos Kejsaren, har skrifvit till mig, näml. den benägenhet Ni har för mina angelägenheter, äfvensom hvad Ni meddelat båda om den önskan konungen af Sverige hyser för en underhandling om några saker, ländande till bådas vår gemensamma fördel, hvilka båda saker varit oss angenäma, såsom Ni skall få höra af kapten Francisco de Erasso, min tjenare, som öfverlemnar Er detta bref. — Jag ber Er mycket att underrätta honom om det som synes Er vara lämpligt för en god ledning af det han har sig uppdraget, hvilket skall vara oss synnerligen angenämt.

Instruktion.

Konungen.

Hvad Ni, Kapten Francisco de Erasso, vår tjenare, har att uträtta hos Hans Maj:t Konungen af Sverige, till hvilken Ni sändes af oss. Då anledning förekommit att underhandla med nämde Konung af Sverige i de ärenden, som omnämnas i denna instruktion, hafva vi utvalt Eder till denna beskickning, förvissade som vi äro, att Ni, med er klokhet och klara förstånd och med den kännedom Ni eger om tyska språket och förhållandena i de där länderna, skall lyckas att härutinnan betjena oss på lämpligt sätt. Ni bör alltså veta:

Att nämde Konung af Sverige sedan flere år tillbaka genom åtskilliga personer och på flere sätt gifvit till känna att han önskar med mig ingå ett vänskapsförbund och komma i större förtrolighet och samband än vi hittils hafva haft; och särskildt har han nu nyligen skickat en sin ambassadör, Pontus de la Gardie, till Rom för att med vår helige Fader underhandla om saker, ländande till Guds tjenst och vår heliga katolska religions fördel med afseende på honom sjelf och hans rike (förutom hvad han där sade till min ambassadör don Juan de Çuñiga), och då denne sedermera rest till Neapel, så skref min vicekung därstädes, markisen af Mondejar, till mig i bref af den 14:de Juni förlidet år, att ändamålet med nämde Pontus de la Gardies ditresa var att framlemna ett sändebref från Hans Helighet till honom [vice-kungen] och bref från min syster kejsarinnan och min nevö kejsaren och från konungen och drottningen af Sverige angående den underhandling han där skall företaga i anledning af den tvist som uppstått mellan hans herskarinna drottningen af Sverige och

---

[1]) En italienare, som en tid vistades hos Johan III i Sverige och förut för drottningens räkning varit använd i Italien. Jfr om honom här längre ned i instruktionen.

drottningen af Polen i fråga om arfvet efter bådaderas broder, den aflidne konung Sigismund,[1]) och vidare att, efter det han, vicekonungen, svarat att han skulle bestyra om sakens afgörande, förmälde han, [näml. Pontus de la G.] bland annat att han skulle resa hit, på befallning af sin herre Konungen, för att erbjuda mig dennes broderliga vänskap och föreslå ett anfalls- och försvarsförbund mellan Hans Helighet, mig, Kejsaren och sin konung emot hvilka som helst våra fiender och att denne hans konung skulle i sådant fall lemna understöd af folk, skepp och annat behöfligt, både till lands och sjös; hvarvid han [näml. vice-kungen] tillade att nämde ambassadör måtte vara en hos sin konung aktad och ansedd man, emedan denne ämnade gifva honom sin naturliga dotter till hustru och emedan han varit hans general både för land- och sjötrupper.

I sak detsamma skref nämde ambassadör till mig i ett samma dag dateradt bref, hvaruti, utom det att han gaf tillkänna sin stora tillfredsställelse däröfver att vicekonungen befordrat till afgörande det ärende han haft sig uppdraget, han säger sig hafva meddelat honom de särskilda saker, som han tänkte komma och å sin konungs vägnar afhandla med mig, och hvilket i sjelfva verket var att erbjuda mig dennes vänskap och krigsmakt; men att han tänkte inom kort muntligen framställa det fullständigare.

Men han kunde, enligt hvad det tyckes, ej komma hit, emedan han skyndsamt måste återvända till Sverige, enl. hvad don Juan de Çuñiga skref till mig i bref af den 12:te September; honom hade han synnerligt lagt på hjertat allt det som konungen hans herre önskar göra till förmån för mina angelägenheter, i synnerhet dem i mina Nederländer, både på grund af sitt nit för religionen och därför att det för alla furstar är en gemensam sak att understödja hvarandra emot upprorsmakare, hvarjämte han fruktar att hans egne vasaller töra taga exempel från Skottland, Flandern och Frankrike och handla på samma sätt, framhållande äfvenledes för honom af hvilken betydelse den hjelp och det bistånd skulle vara, som han kunde lemna till sjös för att användas i nämda mina Nederländer; och efter det don Juan svarat härpå med lämpliga tacksamhetsbetygelser och meddelat saken åt kardinal de Granvela, skrifver han, att det synts dem båda vara mycket vigtigt och beaktansvärdt, i synnerhet om man återigen blefve nödgad att gripa till vapen för att tukta rebellerna i nämda mina Nederländer, emedan det, som väl bekant, är nödigt att föröka krigsmakten till sjös och alldeles tydligt att man ej hade skäl till misstankar, då konungen af Sverige lemnade skepp, artilleri, lifsmedel, besättning, men soldaterne som skulle finnas på en sådan flotta vore mine egne. Och ett godt tecken till att man kan hoppas, det bemälde konung skall gå in härpå, är hvad nämde hans ambassadör ånyo tillskref mig från Rom i bref af den 20:de September nämligen, att, enär han ej sjelf kunde komma och

[1]) Tvisten rörde särskildt två små områden i södra Italien, Bari och Rossano.

muntligen framställa sin kommission för mig, han lemnat markis de Sancta Cruz en depesch till mig, hvilken ock ankom på samma gång som brefvet. Dess innehåll är hufvudsakligen följande:

Att konungen, hans herre, erbjuder mig, till Nederländernas försvar, 30 eller 40 stora skepp, väl utrustade och försedde med allt tillbehör och att de, om jag så önskade, kunde få en fulltalig besättning af svenska soldater.

Att på grund af det öfverflöd som finnes i Sverige på skeppsbyggmästare och materialier skulle han kunna med ringa kostnad utrusta så många skepp och galerer jag önskade.

Att äfvenså därsammastädes kunde tillverkas allt artilleri som jag behöfde af hvilken som helst metall och kulor af alla slag i önsklig mängd.

Att han skall ingå förbund med mig så väl för att hjelpa och understödja mig i hvad som länder till min tjenst med afseende på Nederländerna, som för att på de [nordiska] hafven trygga de underhandlandes handel och sjöfart.

Att han hade äfven andra mycket vigtiga uppdrag att framställa och underhandla med mig om; att om jag pröfvade skäligt att sända en person till konungen hans herre, skulle jag af honom få höra saker, som skulle bereda mig stor tillfredsställelse; och jag skulle snart inse hvilken fördel jag kunde få af detta till Nederländerna så närbelägna land.

Dessutom skrifver don Juan de Çuñiga till mig, att Hans Helighet af några jesuiter fått underrättelse om att nämde konung af Sverige i sitt handlingssätt visar en välvillig stämning beträffande den romersk-katolska religionen, ehuru han ännu i början förfar med all den försigtighet och varsamhet som saken kräfver; och att Hans Helighet under denna förutsättning beslutit att dit sända Antonio Possevino från Mantua, ledamot af och storligen ansedd i Jesu sällskap, samt att han altså vidtalat denne och uppdragit åt honom att, utom den kommission han fått af Hans Helighet, äfven söka komma till insigt om hvad för hvarje fall i fråga om affärerna i Nederländerna jag kunde göra mig räkning på och hoppas faktiskt af nämde konung af Sverige, och han erbjöd sig att gerna härutinnan göra allt, som kunde vara af nöden.

Med afseende på allt detta har jag beslutit att sända Er såsom sändebud till nämde konung af Sverige, och när Ni kommer fram till hans hufvudstad, bör Ni, innan Ni talar med honom sjelf, träffa nämde hans ambassadör Pontus de la Gardie och lemna ett till honom adresseradt bref från mig som Ni skall ha med Er till honom, därvid sägande honom att jag funnit mig mycket tillfredsställd och belåten med hvad han skrifvit och gifvit mig tillkänna genom bemälde markiser af Mondejar och don Juan de Çuñiga angående hans herre konungens goda vilja och andra saker som stå omnämda, samt att Ni har hefallning af mig att låta allt hvad Ni har att underhandla gå genom honom som mellanhand och med hans råd och goda ledning, så att han i öfverensstämmelse härmed underrättar Er om hvad

Ni bör göra och den hållning Ni bör iakttaga mot konungen, på det att Ni må lyckas tillfredsställa honom på bästa vis. Därtill bör Ni bedja honom anmäla för honom [kungen] Er ankomst.

Det är äfvenså tillbörligt att, innan Ni talar med konungen, Ni hör efter hos nämde Possevino på hvad punkt religionssaken står och hvad han fått sig bekant om andra därvarande förhållanden. Detta kan Ni fråga honom om, på grund af det kreditivbref för Eder, som jag skrifver till honom och hvaruti jag äfven yttrar mig om hvad, såsom nämdt är, don Juan de Çuñiga aftalade med honom vid hans afresa från Rom.

Samme don Juan de Çuñiga har underrättat om, att hos nämde konung vistas äfven en annan välsinnad herre, vid namn Paulo Ferrato, hvilken var i Rom för tre eller fyra år sedan, sänd af nämde drottning, och nu [d. v. s. sista gången] tillsammans med Pontus och som alltid visat sig vara välsinnad och benägen för min tjenst. Det är nyttigt att Ni besöker honom, innan Ni talar med hans herre, hvarvid Ni, på det Ni må kunna hafva nytta af honom vid förefallande behof, låter honom förstå att han är mig bekant och att jag är nöjd med honom,

Sedan Ni underrättat Eder om de tre ofvannämde personerna och eder audiens blifvit utsatt, skall Ni lemna konungen det bref som jag skrifver till honom och i kraft af dess egenskap att vara ett kreditiv för Er skall Ni å mina vägnar till honom framföra uttryck af min välvilja och vänskap, därvid sägande honom att jag högeligen uppskattat det, som hans ambassadör, bemälde Pontus de la Gardie å hans vägnar tillskrifvit och meddelat mig angående denna angelägenhet, försäkrande honom äfven att det å min sida alltid skall gengäldas med tacksamhet och handlingar, som höfvas en god vän och granne.

Om Ni af nämde Possevino skulle erfara att konungen handlar i fråga om religionen så uppriktigt som det säges, så skall Ni å mina vägnar uttrycka min glädje däröfver och berömma hans beslut med allt det pris och bifall som saken förtjenar och därvid låta honom förstå att vidare fullföljandet däraf skall anses som den största säkerhet och pant, som från hans sida kan lemnas för att jag skall blifva hans verklige vän och broder, och hvad mer är, för att Gud skall gifva honom framgång och uppfylla hans önskningar i andlig och timlig måtto; utbredande Eder öfver detta ämne, allt efter den sinnesstämning Ni finner honom i, och i enlighet med hvad Possevino underrättat Er om att Ni bör säga honom.

Sedan skall Ni inlåta Er med konungen i samtal om förbundet och om de saker som nämde Pontus, hans ambassadör, å hans vägnar erbjudit mig och skall då af honom mycket grundligt inhemta hans afsigt och hvad läglighet han i verkligheten kan hafva att uppfylla hvad han lofvar, och hvad det är för något annat, som nämde hans ambassadör skrifvit skola tillkännagifvas för den person som jag sände till honom, om hvilket Ni skall fråga honom och erbjuda Er att genast underrätta mig därom, hvarefter, sedan jag fått reda

därpå, jag skall svara och afgöra dessa saker så till hans tillfredsställelse och belåtenhet som möjligt är, men under tiden stannar Ni qvar där för att uppvakta honom och vara honom till nöjes i allt hvad Ni kan.

Under den tid Ni stannar där, skall Ni försigtigt och hemligt skaffa Er kännedom om den krigsmakt som konungen eger både till lands och sjös, om hurudan sjövägen är till Nederländerna, om far tygen därvid inlöpa i hans fienders hamnar, hvilka hinder eller svårigheter som skeppen kunna ha under vägen dit, om hvad slags soldater de äro som han säger han har att besätta sina fartyg med, och äfvenså om hvad vapen, såväl anfalls- som försvarsvapen, de bruka ombord, om hurudant artilleri de äro bestyckade med och af hvad slag, om det finnes dugliga styckgjutare och en sådan rikedom på metaller som det påstås, hvad lifsmedel, ammunition och andra saker och goda ting kunna fås därifrån för mitt behof, och i hvilken mängd och till hvad pris för hvar och en; om dessa och alla andra omständigheter som kunna tyckas Eder tjenliga att veta, skall Ni söka få noggrann och sanningsenlig uppgift.

Äfven skall Ni å mina vägnar begära audiens hos Hennes Maj:t drottningen af Sverige, därvid lemnande mitt bref med sådana höfliga ord som edert förstånd säger Eder böra användas till henne, på det hon må förstå att man för henne har den uppmärksamhet, som tillkommer henne på grund af hennes ställning och för hennes mans skuld; samma tjenste- och höflighetsbetygelse kan Ni äfven framföra från min mycket kära och älskade hustru, drottningen.

Om man talar med Er om de Neapolitanska angelägenheterna och arfssaken, så skall Ni svara att man kan vara fullt öfvertygad att däri skall ske rättvisa, så att dem ej skall vederfaras någon orätt, utan skola de röna alt det uppfyllande af deras önskningar, hvartill anledning kan finnas; men om de ej bringa saken på tal, så skall äfven Ni tiga därmed.

Och emedan dessa angelägenheter synnerligast angå Nederländerna, hvilkas guvernör är min bror, don Juan de Austria, och det altså är lämpligt och nödigt att han känner till orsaken till er ambassad, skall Ni genast begifva Er dit där han uppehåller sig, visa honom denna instruktion och meddela honom allt hvad Ni i fråga därom har Er bekant, på det han må underrätta Er om hvad han anser och tycker vara af nöden och äfven på det han jämväl må skrifva med Eder till nämde konung. Och Ni har att noga taga i akt de befallningar han lemnar Er såväl nu som framdeles, så länge Ni uppehåller Er i Sverige, och lemna honom samma underrättelser som mig om allt hvad Ni gör och hvad som händer, på det han må kunna svara Er och anbefalla det som han ser vara till min nytta. Han skall ock ge befallning om att förse Er med behöfliga penningar såväl för edert vanliga underhåll för den tid denna er beskickning räcker, som ock för andra utgifter som Ni behöfver göra; hvarom jag skrifvit till honom i det bref, som Ni har med Er till honom.

Om Ni ser att de ärenden Ni har att afhandla med bemälde konung arta sig väl och att, på det de båda ofvannämde personerna,

Pontus de la Gardie och Paulo Ferrato, så mycket ifrigare må befordra och gynna dem, det vore lämpligt att gifva dem några penningar eller juveler, så skall Ni därom underrätta min bror för att han må laga, att det blir besörjdt; det samma gäller om hvilka som helst af de andre ministrarne, som det kan synas Eder nödigt att vinna för samma ändamål. Jag underrättar honom härom, jämte det öfriga.

Härmed följer en chifferskrift af hvilken Ni lemnar en afskrift åt min bror, på det Ni må skrifva till oss, honom och mig, med sådan chiffer hvad Ni anser erfordra det [nämligen att så skrifvas].

Gifvet i Madrid den 28 de dagen i månaden Januari, år femtonhundrasjutioåtta.

JAG KONUNGEN.

På hans Majestäts befallning

GABRIEL DE ÇAYAS.

Enligt en depesch till sekreteraren Çayas, daterad Vintz (möjligen den lilla staden Binche i nordöstra Hennegau) den 18 mars 1578, hvilken i sin helhet ej behöfver meddelas, hade Eraso öfver Paris rest till Belgien och där uppsökt den spanske ståthållaren don Juan d'Austria, af hvilken han skulle erhålla penningar. Denne var emellertid så utblottad på mynt att han ej kunde lemna honom den summa han begärde i afräkning på sin sold, och endast hjelpte honom med 500 scudi. Han såg sig därföre nödsakad att begära förhöjning i solden och formlig anordning på densamma, helst han i Sverige måste göra många och stora omkostnader. Dessutom hade don Juan ålagt honom att resa med större stat, och hade han därföre utom fyra lakejer han medförde från Spanien, lejt fem andra i Belgien, hvilka han måste kläda upp; i Trier eller Köln måste han för öfrigt för att kunna fortsätta resan skaffa sig tio hästar. Han anbefaller till sist sin hustru doña Juana i statssekreterarens hägn och beskydd.

Af nästa depesch, daterad »Trassunt» (Stralsund) den 11 Maj och ställd till Filip II, föreligger endast ett referat. Efter att ha nämt något om de värfningar, som på olika ställen egde rum i Tyskland, hade han meddelat att konungen i Sverige ansågs »mycket mäktig till sjös och till lands, men

dock för närvarande något betryckt på grund af krig med moskoviten», men att enligt hvad han här inhemtat, skulle konungens af Danmark hjelp vara af större vigt för Hans Maj:t än konungens af Sverige på grund af de många hamnar, som den förre hade, och emedan konungen af Sverige måste passera Öresund, där konungen af Danmark höll krigsfolk och vaktskepp, på det ingen må passera, utan att betala honom tull och afgifter, som voro till ytterlighet stora, hvarföre han vore mycket rik och mäktig. Han beklagade till sist, att utgifterna voro så stora att 13 »tallares» (daler) om dagen ej räckte till och att ej mer än 100 återstode af de 3,000, som han mottagit.

Omsider försiggick hans öfverresa till Sverige och därefter följer hans stora depesch från Stockholm den 23 Juni.

»Ers Katolska Majestät. Efter att hafva skrifvit till Ers Maj:t från Stralsund embarkerade jag den 13 Maj, emedan det då tycktes blifva vackert väder, hvilket jag väntat på för att bege mig till målet för min resa, gående omkring och drifvande sysslolös[1]), men det gick så att jag nödgades vända om i land till den 20:de, då jag ånyo inskeppade mig. Det dröjde fyra dagar innan jag kom till ön Bornholm, som tillhör konungen af Danmark och är tjugotre leguas (mil) aflägsen från Stralsund, hvaraf sju komma på kanalen och sexton på det stora hafvet. Vid denna ö träffade jag aderton stora krigsskepp och fyra galerer, alla örlogsfartyg, hvilka konungen af Danmark skickat för att hjelpa sin bror Hertig Magnus, hvilken Storfursten af Moskouia skadat därigenom att han fråntagit honom med våld tre fasta slott som denne där haft i förläning af sin broder konungen, och ett hertig Magnus' hertigdöme i provinsen Liffland. Under det jag där väntade för vädrets skull, kom i solnedgången en god vind, som allt mer friskade upp, så att jag på 22 timmar kom fram till Kalmar, dit det är 28 leguas, ännu större än de som nyss nämts; navigeringen var synnerligen farlig och förorsakade stor förskräckelse hos de sjömän jag hade och ännu större hos mig sjelf, emedan vi seglade utan sjökort på ett haf uppfyldt af många öar och skär. De infödde betjena sig aldrig af annat sjökort än en liten skrifven bok, hvilken dock endast upptager hafvet vid Tyskland och kusten därstädes; äfven kompass skulle ej hafva funnits, om jag icke fört en dylik med mig; de företaga sina sjöresor utan att föra vatten med sig, emedan de ej dricka sådant och ej laga någon mat; de nyttja till dryck endast öl, som tages från

[1]) »Det spanska ordet »barlabonteando» eller motsvarande infinitiv finnes ej ens i de fullständigaste spanska lexika, men det lider knapt något tvifvel, att det har den här angifna betydelsen». Anm. af prof. Lidforss.

Tyskland till försäljning öfverallt; deras föda består af salt, mycket torr fisk, rökt fläsk och spicket kött, men häraf ganska litet, samt mjukt bröd, så gammalt att det inuti och utanpå är alldeles mögligt; på detta sätt utgifva de högst litet på sina resor, men vinna ej heller mycket på handeln.

Jag anlände, som jag sade, lördagen den 24:de Maj till Kalmar, som är den första lilla staden i Sverige och gränsstad till Danmark. Alla husen i staden äro, med undantag af ett enda, bygda af trä samt mycket små och låga. Konungen har här ett godt kastell, eller lustslott, sådant som dem Ers Maj:t har sett i Tyskland. Läget är mycket starkt och man har börjat befästa det på modernt vis med terrasseringar och faskiner under ledning af en mycket obetydlig italiensk ingeniör[1]). Kastellet är ganska väl försedt med de lifsmedel, som här nyttjas, och väl bestyckadt, med rikt förråd af allt slags kulor och krut, dock finnes endast få soldater, hvartill orsaken väl är, att platsen är liten. Här tog jag ett annat skepp för att fortsätta resan hit, och en sådan resa kallar man »inomskärs», hvilket vill säga att segla längs efter kusten med stora hafvet till höger[2]). Där finnas tusentals öar och klippor, hvilka öar bebos af bönder, som, hvar och en, kunna hafva 18 öar, ja somlige 30 till 40; konungens bönder erlägga arrende till honom hvart sjette år dels i smör, dels i torr fisk, dels i en sorts saltad fisk som de kalla dergen och dels i villebråd eller förträffliga änder, och äfven med något penningar; i allo torde det uppgå till 16 à 20 tallares [= daler] för hvart år, häri dock ej inberäknade de skatter och onera, som betalas, men som uppgå endast till högst obetydligt mera, efter konungens behag. Och för rätt handhafvande af dessa inkomster finnas tillförordnade personer, som hålla under sin uppsigt 5—600 bönder, stundom flere, till hvilka förmän konungen sänder till utförande sådant som han önskar och vill; nästan på alla dessa öar och holmar skördas ingen säd och jorden kan ej plöjas, utan de tjena endast till bete för deras hjordar och till fiske; de, där det skördas säd och där jorden kan plöjas, dem hafva enskilda personer sig upplåtna af konungen eller hans företrädare; äfven egas sådana af enkedrottningen, konungens styfmoder, som varit gift med dennes fader Gustavus, men med hvilken hon ej hade några barn, och likaså af hans syster prinsessan doña Elisabet, och hans bror hertig Karl af Sudermanie och äfven af andra rikets herrar samt af hertig Magnus af Ostrogotia, bror till nämde konung; hvilken på grund af vansinne bor i Vaestein [Vadstena], där han behandlas efter sin furstliga rang.

Allt hvad jag befarit af landet är kusten på 70 mil af den sagda storleken; den är låg, bevuxen med en otalig mängd skogar

---

[1]) 1575 hade Dominicus Par, utan tvifvel en italienare, blifvit byggmästare på Kalmar och Borgholm. Jfr Granlund i Hist. Bibl. II, sid. 104.

[2]) Prof. L. antager att det spanska ordet »gera», som här användes, möjligen skulle afse att återgifva det svenska ordet *skär*, enär spanskt *g* i 15 århundradet bevisligen uttalades *sch*.

af tall, aspar [= björkar?] och nötbuskar, men väderleken är så kylig att den 3 Juni fryser det och ännu kan man ej säga, när kölden skall upphöra.

Natten är ej längre än halfannan timme och så ljus att man under hela tiden kan läsa och skrifva utan ljus. Landet är ej synnerligen folkrikt och innevånarne hafva öfverflöd på hjordar af hornboskap och småkräk [får, getter, svin] och något hästar; de gå klädde som matroser i en föga dyr kostym, emedan de fleste hemma spinna och väfva tyget; deras föda består af ost, smör, spicket kött och fläsk, äfvensom något färskt kött samt fåglar som de jaga, grönsaker; deras vanliga dryck är mjölkvassle, men den som har råd att förskaffa sig öl dricker det hällre. De äro storätare af alla dessa saker. De arbeta ogerna i synnerhet vid årorna, hvarför jag, i den tron att jag hastigare skulle framkomma med en fregatt som man här kallar dem och som jag fick i Kalmar (dessa fartyg äro dock endast detsamma som ett af Ers Majestäts största barkskepp med tillägg af en kajuta), måste segla, hvarje natt läggande i land och öfvertänkande denna rapport, som jag nu afgifver till Ers Majestät, ända till Hans Jacobs berg(?), en ö, två mil från Stockholm, hvarifrån jag skref till Pontus de la Gardie och Antonio Pasevino om min ankomst och hvarest jag inväntade deras svar. Jag fick då veta att Pasevino redan afrest härifrån för några dagar sedan till Polen, Wien och därifrån till Rom med det uppdrag som Ers Maj:t kan se af bilagda kopior; Pontus skickade genast en sin slägting, kapten och högt aktad här, samt två eller tre andra kungliga kavaljerer, med muntlig hälsning till mig att där afvakta hvad hans herre konungen kunde befalla, hvilken skickade att mottaga mig grefve Eric Braa [Brahe] och nämde Pontus, de där helsade mig välkommen å sin konungs vägnar, och äfvenledes uttryckte hans stora glädje däröfver att en Ers Majestät tillhörig person funnes i hans rike, såsom han utförligare skulle säga mig, när vi träffades; han skickade också på samma gång till min tjenst ett skepp som här kallas galér, hvars ena hälft akterut är mycket högt öfver vattnet liggande på grund af en stor kajuta och förrådskammare, som där finnes, men hvars andra hälft till utseendet liknar en stor bark; den ros af sju personer, sittande i rad efter hvarandra på hvar sida, med mycket grofva åror; konungen brukar ofta företaga lustfärder på detta skepp, som fördenskull är mycket utmåladt i ljusgult och blått och med flaggor och vimplar af taft i lika färger: på detta skepp kom jag hit till staden tillsammans med dem som kommit att möta mig; vid urstigandet funnos tre kungliga hästar för oss tre som kommo och med mig i midten åtföljde de mig till min bostad. Folket stod öfverallt för att få se något Ers Majestät tillhörigt och detta enligt befallning af konungen för att visa den stora glädje och förnöjelse han kände. Följande dag, den 6 Juni, skickade han till mig två af sina rådsherrar att välkomna mig och erbjuda mig audiens påföljande söndag, hvilken var den 8:de nämda månad; den dagen sände han två rådsherrar, af hvilka den

ene var hans vice kansler, och sålunda begaf jag mig åstad emellan dem, hvarvid vi redo på tre hästar, som de haft med sig från konungen, men ingen annan var till häst. Då vi inträdde i borgen, funnos där i mycket god ordning soldater, alla musketerare, som stodo vid portarne och på förgården och likaså, när vi började gå uppför trappan, stodo där hillebardierer, i hela trappan, i alla hörn och i salen ända fram till midten däraf, under sin mayordomo mayor [hofmarskalk?] hvilken höll i handen en kort kommandostaf af marmoreradt träd, inlagd med guld i alla fördjupningar och af samma storlek som Ers Maj:ts generalkaptener bruka hafva och icke så stor som de som Ers Majestäts mayordomos nyttja; och han följde mig upp. Vi inträdde i en stor sal, där vid ingången stod inuti salen ett korporalskap hillebardierer, anförde af en med bardisan försedd fänrik. I denna sal hör jag att konungen brukade spisa offentligt, emedan den är väl tapetserad med flandriska tapeter af guld, silfver och siden och har en tronhimmel af brokat, och kredenzbordet är likaså betäckt med en brokadduk. Längre in är en annan sal med samma slags tapisseri och en tronhimmel af brokat, med det kungliga vapnet, och under densamma en bänk på en liten upphöjning, betäckt med köttfärgad atlas, och därofvanpå en kudde af brokat och nedanför bänken en matta, som räckte öfver mer än hälften af salen. Här stod Hans Maj:t konungen, klädd i guldbroderadt svart atlas, nämligen vidbyxor och kort rock, samt i en på samma sätt som drägten broderad kort mantel af svart sammet med guldbord och afstickande afvigsida; mössan var prydd med diamanter och rubiner och med en stor plaque af samma slags stenar samt med några alldeles hvita stora plymer; kring halsen ett svart sidenband med insignierna till en orden han håller på att stifta, och af hvilken jag med detta bref sänder en afbildning i naturlig storlek och färg. Han gick mig till mötes öfver halfva salen, dit jag gick fram och bugade mig och helsade honom från Ers Majestät och från min herskarinna, Hennes Majestät drottningen, hvilken helsning han mottog med stor vänskap och benägenhet; han svarade mig på allt mycket vänligt och nådigt, spörjande mig om Eders Majestäters, furstens och prinsarnes befinnande och ålder, med mycken glädje, hvilken han ock visade öfver de svar jag därpå gaf honom; allt detta tilldrog sig offentligt inför alla de mera förnämliga af hans hof.

Härefter drog han sig tillbaka i en mindre kammare, tapetserad på samma sätt, men utan tronhimmel; utan endast med en brokatduk bredd öfver en bänk och några kuddar af samma tyg. Vid inträdandet krusade han för mig att jag skulle gå in först, och då vi voro ensamme därinne gjorde han likaså, när vi skulle sätta oss, och sedan började jag att afhandla hvad här följer.

Sedan Hans Maj:t konungen dragit sig tillbaka, såsom jag sagt, till sin kammare, var det första jag framstälde, frågan om den romersk-katolska religionen, sägande de bästa skäl som jag visste och huru mycket kraftigare än allt annat i verlden detta skulle bi-

draga till att Ers Majestät nu och alltid skulle blifva hans gode vän och broder; härför tackade han mig mycket och visade förnöjelse däröfver, hvarpå han tillstod att Gud bevisat honom så stor nåd att han kommit till kunskap om honom [eller, om henne, nämligen religionen] och att det bedröfvade honom att ej kunna visa det eller låta den iakttagas i alla sina stater, af fruktan att den goda grundval han höll på att lägga skulle gå förlorad, ty om konungen af Danmark finge veta det, skulle han ej dröja åtta dagar med att förklara honom krig. Äfven är drottningen mycket sträng katolik (hon är mesta tiden lam af podager, hvarför jag ännu ej uppvaktat henne). Han låter uppfostra två sina barn i vår heliga romersk-katolska lära och det går så långt, att, så ofta prinsessan, som heter Anna, får tag i någon kättersk bok, tillhörig hennes moders damer eller tjenarinnor, gömmer hon den, tills hon kan få bränna upp den. Prinsen, som heter Sigismundo, och som tör vara mellan 14 och 15 år, går med fadern till luthersk gudstjenst och predikan, men detta smärtar honom och äfven fadern i högsta grad, ehuru de af ofvan nämda anledning ej kunna göra annorlunda. Grefve Pedro Braa, [Peder Brahe], konungens kusin och Erik Sparre, hvilken är något slägt till honom, hans vicekansler, äro mycket förbundna med vår religion och veta allt det, som konungen hyser inom sig sjelf, ty de äro personer med mera gunst hos honom än någon annan.

Då jag framstälde för Hans Kongl. Maj:t det, som jag fått i uppdrag att framföra, och förde honom till minnes hvad hans ambassadör Pontus De la Gardie å hans vägnar erbjöd Ers Majestät, och han väl uppfattat detta, sade han mig slutligen att jag skulle lemna honom det alltsamman skriftligt, såsom jag då sagt det muntligen, och därmed tog jag afsked af honom för den gången.

Efter att hafva gifvit Hans Majestät konungen af Sverige den promemoria som han bedt mig om angående det som jag å Ers Majestäts vägnar här tänkte underhandla om, och då det syntes mig ej vara skäl att begära mera än det som han genom sin ambassadör Pontus de la Gardie erbjudit, samt att, om Hans Majestät händelsevis önskade något nytt, han måtte säga mig det muntligen eller skriftligen, på det jag måtte kunna lemna Ers Majestät underrättelse därom och Ers Majestät bestämde efter sitt behag; så sände han mig efter förloppet af fyra eller fem dagar svar med sin sekreterare Tipotius, hvari han hänvisade till de artiklar som han säger don Juan de Çuñiga hafva skickat från Rom och det som han här vilkorade med Antonio Pasevino och hvilka han för detta ändamål lät öfverlemna till mig; jag sänder dem nu till Ers Majestät och till Hans Höghet kopia däraf, på samma sätt som man gifvit mig dem. Hvad beträffar de två hundra tusen scudi, som han säger böra levereras, har det synts mig vara en allt för högt tilltagen pant, då man ej vet när eller huru stor flotta Ers Maj:t har behof af, ej häller omkostnaden därför, synnerligast om Ers Maj:t skall bemanna dem med egna soldater. Hvarför jag svarat att den person som Ers

Majestät kan komma att hålla här, skall hafva så mycket pengar att, när flottan är segelfärdig, en soldbetalning lemnas i förskott; och för god reda och räkenskap skola Ers Majestäts tjenstemän gå ombord på henne för att, om flottan användes tre månader mer än den månad, för hvilken sold bekommits, kunna understödja den med hvad som anses behöfligt, och att vid återkomsten den person som här finnes för Ers Majestäts räkning skall låta utbetala åt honom genast efter återkomsten till konungariket Sverige allt hvad de hafva att fordra enligt den räkning, som Ers Majestäts för nämde ändamål förordnade tjenstemän uppvisa.

Och hvad angår ett annat aftaladt stycke, nämligen att flottan ej skall medföra mer än fem månaders lifsmedel och ammunition, tycker jag mig i alla afseenden böra fordra sju, emedan man ej har att betala mer än Ers Majestäts tjenstemän uppgifva enligt räkning.

I en annan sak, som tycktes mig af stor betydelse, nämligen att konungen begärt och Antonio Pasevino medgifvit honom, att Ers Majestät uppläte åt honom en hamn i Eders Majestäts besittningar i Nederländerna och i landet Frisland, hvarest hans flotta kunde vara trygg; detta i betalning och afräkning på det anspråk han har på Bari och ytterligare arf efter konung Sigismund; hvarvid han sade mig att allt skulle tillfalla hans söner, emedan drottning Anna af Polen hvarken hade eller kunde få några barn isynnerhet med den man, hon nu har och hvilken nu underhandlar om att öfverlemna berörda arf till sjelfva riket Polen; hvilket han yttrade med någon förtrytelse mot sin hustru, till och med förklarande det hafva blifvit honom sagdt, att Ers Majestät hjelpte till med detta; stälde jag honom tillfreds, så att han lugnades och blef nöjd, sättande tro till mig, och hvad beträffar hamnen svarade jag hvad som tycktes mig lända till Ers Majestäts bästa.

Jag sökte och erhöll audiens den 15:de och efter att hafva framställt för honom det ofvan nämda och annat som ej är af så stor vigt, visade han sig så villig och benägen att tjena Ers Maj:t att han ej är långt ifrån att göra hvad jag har begärt af honom, oaktadt han hänskjutit det till några af sitt råd, genom hvilka jag tänker bättre kunna bringa det till slut, isynnerhet genom att följa Pontus' och Paulo Ferratos mening; de äro alla riddersmän, men ingen af dem är vetenskapligen bildad. Jag skickar bud till Hans Höghet med anhållan, det ville han genast sända mig åtta eller tiotusen scudi, med hvilka jag skall tillfredsställa de personer, som i detta mål böra understödja Ers Majestäts planer; och jag har låtit dem förstå icke allenast att jag sjelf ämnar snart begåfva dem, utan äfven att jag skall göra Ers Majestät underkunnig om det sätt hvarpå de tjena Ers Maj:t, så att Ers Maj:t i så mycket rikare mått må i nåder belöna dem; och härmed håller jag dem något benägna, ehuru de skulle bättre tycka om att först få skänkerna. De, som skola få dem, äro alla förnämt folk, synnerligen grefve Peder och Vicekanslern, hans svärson, hvilken här hålles i stort anseende, och

därför vågar jag ej annat än gifva dem goda förhoppningar; och Ers Maj:t kan tänka sig, om de önska att blifva väl betalade, ty jag har med säkerhet fått veta, att det förhandlats särskildt därom mellan Pontus de la Gardye och dem, enligt hvad jag erfor af honom en eftermiddag, då han enkom kom till mig på besök och nästan icke talade om något annat. Äfven beder jag Hans Höghet sända mig några porträtt af Ers Maj:ts, för att sätta dem vid de kedjor eller smycken, som jag efter bruket i detta land får lof att gifva dem.

Hvad beträffar byggandet af fartyg med högt bord eller galerer, måste Ers Maj:t i tid låta säga till därom, på det virket må vara upphugget, och skicka för förfärdigandet af galererna goda byggmästare [«maestres daxa»] och några kalfatrare, ty af öfrige arbetare finnes här fullt upp. Hvad beträffar fartyg med högt bord eller skepp, så behöfver Ers Maj:t, ifall Ni önskar dem efter bruket i detta land, ej sända någon, ty här finnes goda handtverkare; skulle Ers Maj:t däremot vilja låta bygga dem efter i ert eget land bruklig konstruktion, så är det nödvändigt att sända mästare, i förhållande till det antal skepp Ers Maj:t vill ha bygda. Med stor skyndsamhet skall allt, som Ers Maj:t kan befalla, uträttas, såvida mynt sändes; ty dymedels skall äfven om förbundet ej kommer till stånd, Ers Maj:t likväl blifva betjenad med allt det nämda och äfven med artilleri och munition. hvarpå finnas tillräcklig tillgång i detta rike, med undantag för tennet som får tagas från England, Flandern eller Tyskland; de flesta materialierna äro konungens tillhörighet och han låter tillverka artilleriet och betalar därmed eller med metallerna några af de skulder han har eller gör, och likaså betalar han därmed krigsbefälet, såsom ryttmästare och öfverstar, och de försälja det, hvarefter de betala sina soldater; och emedan konungen rår om det, kan ej med säkerhet vetas, huru mycket centern gäller, mer än att för närvarande betalas 35 scudi för hvarje färdig pjes och är centnern här två och en half gång drygare den Flandriske, hvilket gör 250 ℔.

Äfven skref jag från Stralsund till Ers Maj:t, efter hvad man där meddelade mig, att Hans Maj:t Konungen af Sverige ej egde någon hamn vesterut i sitt land; men detta var ett misstag, ty åt det håll Ers Maj:ts besittningar i Nederländerna ligga, eger han ungefär 5 mil kustland och där en synnerligen god hamn och fort vid namn Elsburc [Elfsborg] och en något längre upp belägen med namnet Nilos [Ny-Lödöse], hvilka gå ned till? [1]) en stor sjö med sött vatten benämnd Venern, hvarest med största lätthet kunde byggas så många skepp och galerer Ers Maj:t behagar, ehuru man i år kan göra högst obetydligt; jag menar med afseende på sjöfarten härstädes, eftersom sjöarne frysa i Oktober; och ehuru ej så mycket vid de nämda hamnarna, Elfsborg och Nilos, så måste man dock för hand sönderbryta isen ett godt stycke till sjös; isen orsakar emellertid sjöfartens stängning. För ett följande år är det altså nödigt, om Ers Maj:t skall hafva en flotta härifrån, att i tid underrätta därom, på det att

[1]) »Los quales baxan a un lago grande de agua dulce»? Möjligen är något öfverhoppadt.

genast vid sjöfartens öppnande, hvilket vanl. sker i Mars alt må vara i ordning; och detta äfven därför att fartygen härifrån måste passera Sundet, som är konungens af Danmark förr omnämda hamn, för att komma till bemälda hamnar Elsburc och Nilos, från hvilka det ej är längre till Nederländerna än två dagsresor med gynnsamt väder; och skeppens färd måste ske mycket hemligt, två och två eller tre och tre, ty, ehuru enligt de öfverenskommelser som konungarne af Danmark och Sverige ingått alla den senares, såväl som alla Svenskars och hans öfriga undersåtars skepp passera Sundet utan att betala den tull eller pålägg, hvarom jag skrifvit till Ers Maj:t, att sådant i denna hamn bör erläggas.[1]) De vapen som soldaterna härstädes nyttja äro musköter med fängpanna (arcabuses de rastrillo), emedan man icke gör flintlåsen så bra som i Tyskland, vidare lätta harnesk enligt tyskt bruk, men gröfre, och förfärdiga de dem sjelfva vid järnverken; vidare föra de äfven pikar och hillebarder. Jag säger att Ers Maj:t för kommande året bör säga till i tid, emedan konungen af Sverige skall utrusta en stor flotta mot Moskoviten för att fullfölja det krig som han i flere år fört med honom, oaktadt man skall underhandla om fred, som han tror sig kunna utverka mera till sin fördel, om han står rustad med svärd i handen; men om detta krig fortfar, så måste nödvändigt skepp och galerer byggas för Ers Maj:ts räkning och detta skall ske i de redan nämda hamnarne Elsburc och Nilos.

Jag framlemnade Ers Maj:ts bref till Pontus de la Gardie, som mottog det med stor vördnad och uppriktigt stälde sig till Ers Maj:ts tjenst; men redan efter några ords samtal fann jag riktigheten af hvad Ers Maj:t sade till mig, näml. att man måste muta några män af rådet, förnämligast grefve Pedro Brahe och vicekanslern Eric Espar [Sparre] och tre eller fyra andra, genom hvilkas händer allt går, och han sjelf lär väl ej häller vilja bli lottlös; med alla dessa börjar jag nu blifva så god vän att jag väner mig vid deras skick, och de komma och äta middag och qvällsmat hos mig.

Det bref som jag hade med mig från Ers Maj:t till Paulo Ferrato har jag qvarhållit hos mig, emedan han ej är af sådan börd eller står i så stor gunst hos konungen, som man underrättat Ers Maj:t. Jag har tillfredsstält honom därmed att Ers Maj:t väl känner hans goda sinnesstämning, och jag skall hålla honom förbunden med mycket mindre än jag tänkte. Han är dessutom Ers Maj:ts undersåte såsom bördig från Carmona i Milano.

Af nämde Pontus de la Gardie och andra hofkavaljerer har jag fått höra att konungens bror, hertig Karl af Södermanland, är benägen mot en årlig pension tjena Ers Maj:t och att han för detta ändamål har några fartyg, hvarmed han kan göra det; de hafva lagt mycken vigt härvid, och Ers Maj:t må se till hvad Ni hälst behagar och underrätta mig om hvad jag därvid bör göra; jag tror att han redan är här i detta rike, ty han kommer med hertigen af Mechelenburc, hvilken skall gifta sig med prinsessan Elisabet, syster till konungen

[1]) Eftersatsen fattas.

och hertig Karl; man säger att förhållandet ej är godt mellan bröderna och därför vistas han föga vid hofvet. Detta äktenskap skall försiggå i vinter, liksom äfven Pontus de la Gardie skall gifta sig då med konungens naturliga dotter, såsom markis de Mondejar skref till Ers Maj:t; de äro redan förlofvade och han är konungens hofmarskalk.

Konungen bad mig skrifva till señor don Jhoan och bedja honom respektera furstendömet Frisland som tillhör grefve Exsardo, gift med hans syster, låtande mig förstå att han skall anse som en ynnest, om Ers Maj:t anstälde honom i sin tjenst, antingen det nu vore genom att gifva honom understöd eller genom att lemna honom 2 eller 3 tusen ryttare till Ers Maj:ts tjenst. Denne grefve eger en mycket god hamn i nämda Frisland, vid namn Emden, dit man, om grefven vore i Ers Maj:ts tjenst, skulle kunna föra från hamnarne Elsburc och Nilos huru mycket artilleri, munition och lifsmedel som helst, ty de ligga mycket nära bemälda Emden. — Bland annat, som konungen talat med mig, beklagade han sig en gång sägande att kejsaren underhandlade om att bortgifta sin syster med storfursten af Moscovia. och för att kunna verkställa det, hade nämde furste insatt i kloster den hustru som han hade, liksom han förut gjort med två stycken, och föregifvit att hon vore hedning och äfven annat, som jag för anständighets skull ej skrifver till Ers Maj:t.

När jag reste från Haus Höghets läger emottog jag 1,500 scudi för att bestrida utgifter och i afräkning på min sold; men dyrheten är i detta land så stor, att, oaktadt lifsmedeln äro mycket billiga (en oxe gäller t. ex. endast 7—8 »tallares» och en höna $^1/_2$ real), ätes så mycket och så ofta att det blir ganska dyrt att lefva; en azumbre (ett mått) [1]) franskt eller rhenskt vin kosta en »tallar»; ölet är ganska dyrt, emedan det till största delen hemtas från Tyskland; och jag måste alltid hålla dukadt bord efter bruket härstädes, ty om man ej gör det, skulle man ej få något anseende hos dem; af dessa skäl ber jag Ers Maj:t vara nådig öka den sold, som Ni befalde anvisas åt mig, eller också bevilja mig ett understöd såsom kostnadsbidrag; ty jag har ej någon annan inkomst än den anställning jag haft och har i Ers Maj:ts tjenst, och jag har användt större delen af den hemgift jag erhöll med min hustru, doña Jhoana de Figueroa, och lemnat henne i behöfvande ställning; på grund häraf anhåller jag ödmjukligast det Ers Maj:t må hafva henne i åtanke såväl som mig.

Denne Tipotius som jag ofvan omtalat är Ers Maj:ts vasall, bördig från Diste; [2]) han är konungens sekreterare för hvad som skall vara på latin, står väl hos honom, är en skicklig man; han har med stor trohet erbjudit sig tjena Ers Maj:t, och om han sätter i verket hvad han erbjudit bör Ers Maj:t, om Ni så behagar, visa honom någon nåd utöfver hvad jag kan belöna honom.

[1]) En azumbre (för våtvaror) = $^1/_8$ af en arroba, som egentl. är 25 ℔ för torrvaror (den gamla spanska arroban hade dock endast 18 ℔). För våta varor är arroban olika; nu för tiden håller en arroba vin i Madrid dryga 16 litres, och en azumbre skulle således vara omkring i det närmaste = 3 af våra vanliga helbuteljer. Anm. af prof. L.

[2]) Diest, stad i Brabant.

Äfven finnes här Jhoanes Harbertus, [Herbestus] till börden polack, Hennes Maj:t Drottningens kapellan, biktfader och predikant, hvilken här uppehåller den kristendom som finnes, och om Ers Maj:t behagar, skall jag med ringa förnöja honom; han har låtit mig veta, att här finnes ett nunnekloster, vid namn Vascesten, anlagdt af den hel. Brigitta, beläget i Östergötland trettio mil härifrån; där finnes två kapellaner, och den ene är här för att tigga för dem; jag har gifvit dem mycket litet, tills jag får veta Ers Maj:ts vilja; de lida mycken brist; och jag tror för visso att den almosa som gåfves dem vore synnerligen behaglig för vår Herre, och pater Antonio Paseuino gaf dem, i betraktande af dessa omständigheter, å Hans Helighets vägnar, 500 scudi. Här stannade två teatinermunkar, den ene prestvigd, ehuru han ej läser messan utom sitt hus; han heter Guillermo [Vilhelm] och genom honom har jag fått veta att markgrefvinnan af Baden, konungens af Sverige syster och som bor 14 mil från denna hufvudstad, har en hjertlig önskan att vara Ers Maj:t till tjenst, hvartill hon äfven erbjudit sig och för detta ändamål skickat hit en tjenare att taga reda på om det vore sanning att här vistades någon å spanska konungens vägnar och denne teatinermunk har sagt mig icke allenast detta, utan ock att hon är riktigt katolsk. Dessa båda teatinermunkar uppehålla sig här ytterst hemligt, emedan konungen ej vill att folket skall få reda därpå; två andra finnas vid en läroanstalt som konungen grundar här; den ene är en förträfflig predikant, men till följd af det nyss nämda predikar han så hemligt som möjligt, verkar dock något godt; båda två hoppas att med Guds hjelp inom kort tid kunna afslöja sig och verka goda frukter.

Den 20 dennes lät konungen genom Pontus de la Gardie mig veta att han anser det såsom fullt säkert, att kejsaren och hertig August af Sachsen, konungen af Danmark och Drottningen af England göra eller hafva gjort ett förbund för att understödja ärkehertig Mathias [1]) och fursten af Oranien, till förmån för upprorsmännen i Nederländerna.

För närvarande finnes ej mer att inberätta till Ers Maj:t mer än att jag sänder en afskrift häraf till Hans Höghet med egen kurir, på det han må skicka mig befallning om, huru eller på hvad sätt jag skall afhandla förbundet och på hvad vilkor, ty det som angår den stora eller lilla flottan och allt annat jag skrifvit om, skall bedrifvas med penningar, ehuruväl konungen af Sverige önskar förbundet.

Vår Herre bevare och gifve tillväxt åt Ers Katolska Majestäts kungliga person i många år, såsom kristenheten det behöfver och vi Ers Maj:ts undersåtar och trogne tjenare det önska.

Estocholm 23 Juni 1578.

Ers Kungliga Katolska Majestäts undersåte och tjenare

Fran:co de Erasso.

---

[1]) Ärkehertig Mathias kallades 1577 af ett parti till Nederländerna och gjorde en tid gemensam sak med Oranien.

I ett annat bref till konung Filip af samma dag redogör Eraso för en förbindelse, som sjelfmant erbjöd sig åt honom lofvande mycket, men som längre fram höll på att bidraga till hans ofärd. Det var den en gång så sköna markgrefvinnan af Baden, den svenska prinsessan Cecilia, hvars make nu var död och hvars äfventyrliga bana åter fört henne för en tid tillbaka till fäderneslandet. Numera katolik, sökte hon draga mesta möjliga nytta af religionsförändringen och verkade för att intressera såväl påfven som den »katolske konungen» för hennes och hennes fyra barns framtid. Antonio Possevino skref längre fram för hennes räkning till hertigen af Parma; kardinalen af Como lade sig ut för henne i Flandern och Tyskland, och hon vardt på detta sätt för katolicismen under de ifriga försöken att återvinna Sverige en intressant personlighet. Hon vistades nu mest i Arboga, som var anslaget till hennes underhåll, och synes ha spelat en ganska tvetydig roll i sitt förhållande till den spanska legaten, hvilken fick upprepade anledningar att nämna om henne i sin korrespondens. Det ofvan nämda brefvet är af följande lydelse:

Konungens syster, Markgrefvinnan af Baden, har skickat till mig hit en af sina sekreterare för att för mig tillkännagifva den lust hon hyser att tjena Ers Maj:t, och till följd hvaraf hon under Stor Komthurens tid (?) skickade ett fartyg med något artilleri, gevärs- och styckekulor; men emedan konungen af Danmark genom markgrefvinnans bror, hertig Karl, fick veta detta, tillfångatog han det nämda fartygets kapten och skaffade honom undan, så att man ej vet om han är lefvande eller död, och därför kom detta skepp aldrig ut från Empden, utan där är det. Nu har denne sekreterare gifvit mig tillkänna, att markgrefvinnan med stor ifver håller på att utrusta två andra fartyg, och till ballast det mesta hon förmår af artilleri, kulor och krut för att sända dem med pålitlig person till Hans Höghet; och likaså har hon skickat bud med anhållan att jag under alla omständigheter måtte komma till henne, på det hon må kunna underrätta mig om några saker som röra Ers Maj:ts tjenst; men att detta borde ske så hemligt att ingen finge reda därpå.

Med afseende på hennes goda önskan, skref jag en biljett till konungen, hvari jag sade att, utom de besök jag skulle göra hos Hans Maj:t och H. M. Drottningen, jag äfven fått Ers Maj:ts befallning att besöka nämde markgrefvinna och å Ers Maj:ts vägnar säga henne åtskilligt. Och emedan drottningens opasslighet ej gifvit mig tillfälle att få besöka henne under den tid jag varit där, fördenskull anhölle jag att Hans Maj:t funne för godt att tillåta mig besöka markgrefvinnan och afbörda min höflighetsskyldighet mot henne och göra det som Ers Maj:t mig befallt; hvilket besök jag tänkte göra

med det minsta möjliga uppseende, och härtill anhöll jag om tilllåtelse. Han har hänskjutit det till Pontus, sägande att han skulle gifva mig svar därpå, och jag har i öfverensstämmelse härmed skrifvit till nämda markgrefvinna ett bref på tyska, på det att, om det skulle komma bort eller uppsnappas, man ej må komma underfund med att detta besök har kommit från henne. Och hvad annat som kan förekomma, därom skall jag underrätta Ers Maj:t, liksom jag äfven gör med herr don Juan, såväl i detta som i annat. Vår Herre bevare Eders Maj:t i många år.

Stockholm den 23 Juni 1578.

Uti ännu en skrifvelse af samma dag, till statssekreteraren Çayas, [1]) ursäktar sig Eraso för långsamheten i sin resa; han säger sig ha funnit många benägna att tjena hans herre, men han behöfde för att bearbeta dem först och främst penningar; ritningarna af den orden han talat om i skrifvelsen till konungen hade han ännu icke kunnat skicka, ty målaren hade narrat honom. [2]) Han ger vidare upplysning om de olika slags pelsverk, mård, »sobel», varg, bäfver, som kunde fås i Sverige och frågar om han skulle göra några uppköp. Han återkommer ännu en gång till penningefrågan. Det var honom ej möjligt att iakttaga den föreskrift han fått, att icke göra af med mera penningar, än han borde, så framt han skulle kunna främja konungens intresse, allra minst nu, då bröllop förestode såväl mellan prinsessan Elisabet och hertigen af Mecklenburg som mellan Pontus de la Gardie och konung Johans naturliga dotter Sofia. Han hade med anledning däraf måst göra åtskilliga uppköp af smycken och högtidskläder.

Under sin vistelse i Stockholm utvecklade Eraso uppenbarligen en liflig verksamhet. Theiner berättar [3]) att han i sin bostad lät inrätta ett »präktigt» kapell för egen räkning, dit likväl de få katolikerna i Stockholm plägade komma. Gudstjensten förrättades där af en spansk verldsprest, »dygdig, upplyst och väl bevandrad i de lefvande språken». De mest framstående i landet och flere riksråd, uppgifver Theiner vidare, såsom Erik Sparre, Hogenskild Bielke, Nils Gyllenstierna, sekreterarne Erik Matthæi och Nils Brask samt flere andra plägade i hemlighet samlas hos Eraso, där åhöra undervisning i religiösa ämnen, mottaga religionens tröst och befästas i gudsfruktan. Härom

[1]) Den finnes ej uti öfversättning.

[2]) Den blef emellertid verkligen inskickad till Spanska hofvet enligt förteckningen på Erasos korrespondens.

[3]) La Suède et le Saint Siége III, s. 27.

innehålla emellertid Erasos depescher, så långt afskrifterna sträcka sig, ingenting.

Närmast följande skrifvelse, till Çayas, af den 15 augusti innehåller föga af vigt, utom antydan om de förbindelser han underhöll med markgrefvinnan Cecilia. Från dagen därpå äro tvänne depescher till konungen. [1]) I den första omtalas hur från en baron Polweijler på grund af kontrakt med don Juan d'Austria tre adelsmän ankommit med uppdrag att i Sverige söka få trettio fartyg utrustade. Konung Johan lät emellertid gifva till svar att i en fråga, där så stor hemlighet vore af nöden, han ej kunde underhandla med så många personer, och att då konungen af Spanien här hade ett särskildt sändebud, ville han ej ha att göra med någon annan än honom. Eraso försäkrade för öfrigt att med anledning af det ryska kriget det nu vore för sent att göra någon flottutrustning detta år och tillägger att de utskickade erbjudit sig att ställa tre nederländska städer som underpant, under det att han afslagit den framställning konungen gjort om en hamn såsom säkerhet för sin flotta.

Han ger i öfrigt i brefvet en skildring såväl af sina förhandlingar med rådet, som af hertig Karl och dennes ställning. Anställd hos honom denna tid såsom hofråd eller kansler var en tysk, d:r Zacharias Vheling, synbarligen en af dessa äfventyrare, hvarpå detta tidehvarf var så rikt, hvilka hade diplomatien till yrke och ställde sina kunskaper och sin erfarenhet till den mestbjudandes förfogande. Eraso berättar såväl här som annorstädes om honom att han ej var rätt väl tåld vid hofvet, ansågs för högmodig vida mer än hans uppdrag och syssla berättigade, ehuru han på samma gång syntes Eraso vara en praktisk man. »Han bekänner», skrifver han, »att den som bäst betalar honom, den är hans bäste herre». »Äfven bidrager till att göra honom illa tåld», fortsätter han, »den omständigheten att han är hertig Karls tjenare, hvilken man här högeligen misstänker, isynnerhet på grund af hans giftermål med pfalzgrefvens dotter».

Vid samma tid ankom hertig Karl till Stockholm åtföljd af tre pfalziska sändebud. [2]) Eraso besökte honom en dag och »gjorde af röfvaren en trogen», antydande att spanske konungen skulle finna nöje uti om han tjenade honom, såsom han

[1]) Ingendera fans öfversatt. Följande referat torde återgifva det vigtigaste af den förras innehåll.

[2]) Hertig Karl hade återkommit till Sverige den 30 juni 1578, åtföljd af de pfalziska sändebuden v. Helmstedt, v. Schönberg och v. Gemmingen.

vidare utvecklade, med sina skepp, artilleri och hvad han förmådde af sitt land. Hertigen svarade att han försökt det, innan han förlofvade sig, men att han nu ej kunde göra det [1]) och yttrade sig för öfrigt i allmänna ordalag, »så att jag märkte att han lutar åt rebellernas parti».

Vid underrättelsen om hertigens förestående resa till Stockholm hade markgrefvinnan Cecilia skrifvit till Eraso och bedt honom besöka henne, »ty hon hade många saker af vigt för Ers Maj:ts tjenst att meddela mig, och emedan jag fann henne så uppriktig häri, bad jag konungen att han skulle tillåta mig besöka henne å Ers Maj:ts vägnar.» Konungen svarade emellertid genom Pontus de la Gardie att han skulle vänta fyra eller fem dagar, emedan konungen ville tala med honom. Under tiden skulle han få tillfälle att uppvakta drottningen och äfven hertig Karl skulle komma, hvilken skulle fägna sig att finna honom här och höra talas om de sista underhandlingarna. Eraso måste stanna, besökte drottningen, som lofvade att hjelpa honom i allt hvad på henne berodde, sammanträffade, såsom nyss nämdes, med hertig Karl, och underrättade för öfrigt markgrefvinnan om det förhinder han fått.

När hon fick veta genom hans bref, skrifver han vidare, att man lät honom vänta till hertig Karls ankomst, skickade hon en sekreterare för att varna honom att väl se sig för, huru han umgicks med hertigen, hennes bror, och doktor Zacharias, sägande den senare vara ett verktyg för alla hertigens nedrigheter och förräderier (»vellaquerias y trayciones») och att han för att göra sådant mot Ers Maj:t trädt i hertigens tjenst, oaktadt, fortsätter Eraso, han har varit här hos mig många gånger och underhållit mig om den tjenst som kansler som han åtagit sig hos hertigen, önskande bryta sitt kontrakt inför mig, sägande att det ej hade uppfyllts som hade lofvats honom. Äfven har han sagt mig att han har 800 »tallares» hvarje år af hertigen med vilkor att han aldrig kan taga dem från honom, och entledigande, när dem synes. [2])

---

[1]) Originalet lyder: »al qual visite luego otra dia y hize del ladron fiel significandole que V. M. recibiria contentamiento en que le serviesse. Dixome que lo havia procurado, antes que se desposasse y que ya no lo podia hazer».

[2]) »Y me ha tratado del asiento que tenia hecho de chanciller con el duque Carlos, queriendo le romper delante de mi, diziendo no se hauer cumplido lo que se le havia prometido. Tambien me ha dicho, que tiene 800 tallares cada anno del duque con condicion que nunca se los pueda quitar y el dexar quando paresciere.»

Han berör i samma bref den pågående underhandlingen om fördraget mellan Spanien och Sverige. Det heter därom: »Doktor Zacharias försäkrar mig, att han (hertig Karl) skall tjena Ers Majestät med de skepp han har och äfven konungen har öga på att förskaffa sig dem (»tiene ojo a comprarselos»), så att följaktligen skall man för penningar kunna få hvad som hälst i dessa provinser, såsom jag har skrifvit till Ers Maj:t, i synnerhet med den flit jag har användt och använder med rådsherrarne och med de anbud som jag har gjort dem, så att i de punkter, som syntes mig vara af största vigt för Ers Majestät, har jag fått dem att utelemna (åtskilligt?), såsom kan ses af den afskrift, som jag skickar med detta bref, ehuru de tillade fem månaders avis, innan flottan utlöper, för hvilket efter mitt förmenande 30 eller 40 dagar räckte till. Ers Majestät må låta se till om det är nödvändigt att förbättra något, ty jag tror, att som jag fått dem att borttaga dessa, skall jag få dem att borttaga, hvad Ers Majestät finner lämpligt, ehuru de se mig nu mera på händerna än på tungan, i det att det synes dem, att jag har att begagna medel såsom de ha gjort (»usar de obras, como ellos han hecho»), och som jag ej för närvarande kan, söker jag att förhala tiden efter deras vana[1]), till dess Hans Höghet låter förse mig, ty om jag får besked i fråga om de fem månaderna, och förr än de blifva sex, och om penningar ej tryta, hoppas jag att Ers Majestät skall göras till nöje i allt jag härifrån har skrifvit[2]).

Legaten berör här, liksom i den redan förut meddelade depeschen af den 23 Juni, självfva hufvuduppgiften för sin mission. Bland hans papper finnas, ehuru utan datum, åtminstone tre redaktioner af fördragspunkterna, två kortare, med hvarandra i flere delar öfverensstämmande, och en något längre, mera utarbetad och från de förstnämda i vissa delar afvikande. Den senare är gjord på italienska, men föreligger äfven i spansk öfversättning. Af de förra är den ena på spanska, den andra på italienska. Att döma af Erasos framställning i ofvannämda depesch af den 23 Juni torde man i den italienska texten ha att

---

[1]) Originalets ord: »los entretengo a su usanza» synas böra ha denna mening.

[2]) Originalets ord lyda: »que avisandome con el tiempo de los cinco meses y antes que sean seis, y dinero sin falta espero que V. Maj:d sera servido en todo y por todo de lo que de aqui tengo escripto

se de artiklar, som redan från Rom öfversändts till Spanien eller som meddelats Possevino[1]). I den spanska texten äro de båda punkter ändrade som väckt legatens anstöt, nämligen tiden för provianteringen, som ändrats från 5 till 7 månader, och yrkandet på de 200,000 scudi, hvarom ingenting i den spanska texten nämdes. Dessa båda punkter återkomma emellertid i den tredje redaktionen, som däremot i öfrigt synes vara mera till Spaniens förmån än de båda andra. Vi meddela först de båda kortare redaktionerna bredvid hvarandra för att tydligare visa deras likheter och olikheter[3]).

Fördragspunkter med konungen af Sverige.

(Spansk text).

Hans Majestät Konungen ber Gud att hvad som föreslagits i H. Maj:t Kon. af Spanien namn må blifva till lycka för enhvar af dem och deras riken nämligen:

1. Att förbundet gäller för 20 år och om därunder Vår Herre behagade hädankalla någon af deras Majestäter, dennes laglige efterträdare förblefve förbunden att fullborda och upprätthålla detta förbund.

2. Att om, sedan förbundet stadfästats, någonting så vigtigt kunde inträffa, att sändebuden ej kunde enas, Hans Helighet Gregorius XIII må bli domare däri, och efter tagen kännedom om saken afgöra den samma, efter hvilken dom de nämda konungarne skola foga sig.

Copia af de punkter konungen af Sverige föreslår.

(Italiensk text).

1. = med inledningsorden.

2. = punkten 1.

3. De punkter, som följa här nedan, äro så att förstå, att de kunna ändras och skola ej ha gällande kraft, förrän de blifvit antagna och bekräftats af båda konungarne. Hvarföre konungen af Spanien täcktes affärda ett sändebud med fullmakt, men i hemlighet, så att han icke kallas ambassadör, utan köpman, till den ort, där det är lägligast för Hans Katolska Majestät att underhandla med konungen af Sverige eller dennes ministrar. Om han kommer till Sverige, skall saken fortare ha framgång, emedan flottan skall utlöpa härifrån.

4. Öfverensstämmer med punkten 2, ehuru affattad i något olika ordalag.

[1]) Possevino medförde enligt egen utsago, då han lemnade Sverige 1578, »capitoli dell' unione fra il re cattolico e il re di Suezia, nei quali si opero, che questo re di Suezia si remettesse affatto nel petto di S. S.» Theiner, II, sid. 300. Jfr. ofvan s. 14, 15.

[2]) De förekomma fol. 47—49 och 51 i den volym som innehåller Erasos korrespondens. Fol. 58 förekomma enligt förteckningen likaledes »stipulationer», men någon afskrift af dem finnes icke.

[3]) Ingendera fanns bland Ahlqvists papper i öfversättning.

3. Att kejsaren, konungarne af Frankrike och Portugal och andra furstar kunna inträda i nämda förbund.

4. Att konungen af Sverige skall lemna den flotta konungen af Spanien begär, försedd med artilleri och lifsmedel för 7 månader och af allt annat nödvändigt för krig, soldater, kaptener, sjömän, i proportion till de penningar konungen af Spanien skickar till konungen af Sverige. Och denna flotta skall bestå af 40 skepp för att föra krig mot Flamländare, Afrikaner och andra fiender till den kristna tron.

5. Om någon gång Hans Katolska Majestät låter flottan vända om till Sverige, hel och hållen eller till en del, då skall den katolske konungens sändebud betala konungen af Sverige hvad förlusten uppskattats till och hela intresset (eller vinsten?).

6. Att när Hans Majestät konungen af Sverige besvärades med krig, skall konungen af Spanien skicka till hans hjelp en stor och väl provianterad flotta på samma vilkor i Sverige eller där konungen af Sverige för krig.

7. Att soldaterna betalas enligt krigsbruk.

8. Att soldaterna ej skola besväras för deras religion.

9. Att konungens af Sverige kaptener och soldater skola lyda konungens af Spanien kaptener, när konungens af Sverige flotta användes i konungens af Spanien tjenst och till hans hjelp.

10. Att följaktligen den katolske konungens flotta eller här, som komma till konungens af Sverige hjelp, skola lyda dennes kaptener.

5. = punkten 3.

6. Öfverensstämmer med punkten 4 med följande undantag: 1) *fem* månader i stället för *sju*; 2) ordet *penningar* är öfverhoppadt; 3) i stället för *40 skepp* står här: *skall vara så stor som behöfves för Hans Katolska Majestät.*

7. Öfverensstämmer med punkten 5, men har följande formulering af slutet: Konungen af Sverige skall återbära så mycket penningar, som dömes rättvist, men med ersättning för skada och andra intressen.

8—12 öfverensstämma med punkterna 6—10, ehuru de icke följa i samma ordning.

13. Deras Majestäter skola dela bytet i proportion till skeppen. Fångarne och det andra tillfalla soldaterna, konungen skeppen och artilleriet.

14. = punkten 12, men saknar tillägget om dem som fly för religionen.

15. Men emedan konungen af Sverige har beständigt krig med Moskoviten och emedan af grannfurstarne kunna åstadkommas åtskilliga rörelser i hans rike, sedan flottan därifrån afgått till den katolske konungens hjelp och med dess affärd detta rikes styrka skulle försvagas, skall Hans Katolska Majestät de 2 första åren af förbundet deponera hos konungen af Sverige en summa penningar tillräcklig att lega och betala utländska soldater och kaptener till dessa rikens hjelp.

16. Denna summa bör ej vara mindre än 200,000 scudi, men väl mer, om så synes Hans Helighet för bevarande af detta rike.

17. Dessa första 2 år, om Hans Majestät konungen af Sverige skulle behöfva ryttare eller

11. Att konungarne inbördes dela bytet i proportion till skeppen och artilleriet; fångarne och resten skola vara för soldaterna.

12. Att den ene skall öfverlemna åt den andre dennes flyktingar, noga aktgifvande, att de icke komma undan, hvarvid dock icke förstås att de äro flyktingar, som fly för religionens skull[1]).

13. Att innan fartyg, galerer artilleri, kulor, krut och andra förnödenheter för flottan anskaffas, den katolske konungens sändebud betalar alla lifsmedel och andra saker i penningar i konungens af Spanien namn, som om det varit för konungen af Sverige.

14. Att sedan flottan utrustats och mönstring hållits, skall åt hvar och en gifvas en aflöning, d. v. s. åt skeppen, kaptener, sjömän, soldater, om det finnes några, och åt nämda flottas kaptener skola gifvas före afresan penningar, som räcka till att förse flottan utom riket Sverige under 4 månader, i nämda summa inbegripen förut mottagen betalning.

15. Att när flottan återvänder till Sverige, skall den katolska konungens sändebud hålla mönstring och besöka den och betala den sold de ha att fordra och liden skada, förbindande sig att ha så mycket penningar till sitt förfogande, som erfordras för att betala det ofvan nämda.

16. Att den katolske konungens sändebud skall ge underrättelse fem månader, innan nämda flotta behöfves[2]).

[1]) »No se entendiendo en pero ser fugitivos los que huyen por razon de la religion».

[2]) Originalet har: »cinco meses antes para que dia aura menester la dicha armada».

fotfolk från Tyskland eller Italien eller andra nationer i händelse af ett plötsligt krig i Sverige, skall Hans Katolska Majestät afsända sådana i det antal, som behöfs, och det vare i stället för flotta, om det ej på samma gång kan skickas hjelp till lands och sjös. Och detta är att förstå i ofvansagda mening, att ömsesidigt hjelpa hvarandra och att det kan tolkas och förklaras fullständigare af den, som Hans Katolska Majestät sänder hit.

18. Men på det att detta förbund må lända till Guds ära och rikenas fastare beskärm, och den svenska flottans färd till Hans Katolska Majestäts hjelp må kunna ske lätt och med mindre misstanke, skall konungen af Spanien behaga se till, om han vill gifva konungen af Sverige någon hamn och land i Vestfrisland efter Hans Helighets dom eller deras, som Hans Helighet med de båda konungarnes samtycke anser trognast och erfarnast.

19. Men denna hamn och detta land skola ges konungen af Sverige i stället för den penningsumma, hertigdömet Bari, furstendömet Rossano, som i arf tillkomma drottningen af Sverige och hennes söner.

20. Hans Majestät konungen af Sverige, på det att utan lång tidsutdrägt denna tvist må slutas med Polska konungen och drottningen, hänskjuter sig till Hans Helighet, såsom han tror, att äfven konungen af Polen skall göra, så att, sedan allt uppskof genom blods- och vänskapsbandet mellan de kungliga husen i Sverige och Polen blifvit undanröjdt, något fast må göras till den kristna

religionens förökelse och konungarnes och drottningarnes ömsesidiga vänskap.

* * *

Den utförligare redaktionen har följande lydelse:

1. Då fråga är väckt om förening och förbund mellan deras Majestäter konungarne af Spanien och Sverige, synes det vara godt, att deras Majestäter först och främst förklarade för gemensamma fiender alla dem som börja krig med någondera af dem eller som stämpla mot deras lif eller ställning, förbindande de sig i dylikt fall till ömsesidig hjelp på här nedan skrifna sätt.

2. Först och främst skulle då bestämmas, att konungen af Sverige vore förpligtad att, i händelse Hans Katolska Majestät finge krig i Flandern eller Nederländerna mot Hugenotter eller upprorsmän, tillhandahålla Hans Majestät 20 stora och 20 medelstora och små skepp, armerade med tungt och lätt artilleri och andra slags kanoner enligt nämda skepps behof, och borde skeppen vara i öfverflödande mängd försedde med krut, kulor och annat tillbehör.

3. Att skeppen försåges med lifsmedel för fem månader.

4. Att på nämda skepp funnes infanteri i tillräcklig mängd för nämda flottas trygga öfverfart, och med rättighet för Hans Katolska Majestät att besätta nämda skepp med det ytterligare antal af hans soldater, som hans officerare bestämde för det företag, som kunde anses lämpligt, och skulle större delen af detta infanteri vara försedd med bröstharnesk, enligt bruket i landet, och alla hafva muskedundrar.

5. Att Konungen af Sverige skulle aflöna nämda soldater under kriget, såsom han plägar, när de äro i hans egen tjenst.

6. Att flottan i år hölle sig i ordning att gå till segels vid första befallning från Hans Katolska Majestät, och följande år från Maj månads början med förbindelse att tjenstgöra till September månads slut,

7. Att konungen af Spanien skulle kunna på sin egen bekostnad låta nämda flotta öfvervintra i sådana hamnar som han bestämde, därvid han bör förse henne med allt behöfligt.

8. Att från dessa skepp tungt och lätt artilleri, kulor, krut och lifsmedel kunde flyttas och förläggas på de platser, städer och fästen, som Hans Katolska Majestäts ministrar önskade, dock med qvarlemnande af så mycket artilleri, krut, kulor, soldater och lifsmedel att flottan i trygghet må kunna återvända till sitt land igen.

9. Att de soldater, som beordras till nämda flotta, vore förpligtade att landstiga och strida, hvarhelst Hans Katolska Majestäts officerare det befallde.

10. Att när Hans Katolska Majestät hade krig med andre sine fiender eller upprorsmän, såväl med de spanske som med de afrikanske Morerne, konungen af Sverige vore förpligtad lemna understöd i enlighet med ofvanstående, dock, i betraktande af dessa ställens aflägsenhet, endast med ett i förhållande därtill proportionerligt antal skepp och soldater; hvilket antal lämpligast synes kunna bestämmas till 20 stora skepp, men med lifsmedel och artilleri i rikligaste mängd.

11. Att rebeller och förrädare som befunne sig i det ena Majestätets våld, på säkert vis öfversändes till den af DD. MM., mot hvilken de stämplat.

12. Att för detta första år gifves en säkerhet på 200,000 scudi enligt den härhos följande skrifvelse, och mer eller mindre, allt efter Hans Helighets godtfinnande, för att godtgöra de omkostnader som konungen af Sverige kan komma att göra för flottan detta år; men för följande år äro båda DD. MM. förbundna att ömsesidigt hjelpa hvarandra.

13. Att Hans Katolska Majestät vore förpligtad att betala krutet med . . . . .[1]) scudi pr 1,000 skålp., kulor med . . . . . scudi pr 1,000 stycken och artilleriet med . . . . . scudi efter pjesernas beskaffenhet, om de ginge förlorade eller Hans Majestät ville göra bruk af dem i sina egna länder.

14. Att hvarje rustning tillhörig Hans Maj:t Konungens af Sverige infanteri ersattes med . . . . . scudi pr styck, i händelse de ginge förlorade eller Hans Katolska Majestät ville göra bruk af dem.

15. Att den sold som gifves soldaterna ersattes enligt svenskt bruk, efter . . . . . scudi pr månad och person.

16. Att lifsmedel taxerades enligt svenskt pris; dock endast för detta första år.

17. Att då Konungen af Sverige förde krig med någon af sina sydliga eller vestliga grannar, Hans Katolska Majestät, så vida fred rådde i Flandern och Nederländerna, vore förpligtad att sända 20 skepp, väl utrustade och försedde med . . . . . besoldade infanterister, till det ställe där krig fördes, under liknande vilkor, som ofvan skrifne, i allting, och synnerligast hvad beträffade tiden för flottans afsändande, soldaters inskeppande, lydnad mot den svenske befälhafvaren, rättighet för denne att låta soldaterna landstiga, artilleriet och lifsmedel landsättas och föras till fästningar, samt att låta flottan öfvervintra i hans hamnar; skolande så stor betalning erläggas för hvart skepp som han fordrade för egen del, för infanteriets rustning, för lifsmedel och kulor; och borde detta allt förstås till båda DD. MM. förmån.

18. Att hvar och en af DD. MM. skulle ega att lemna underrättelse om hvad han önskade få bestämdt, med den fulla och synnerliga myndighet, som fordrades till förbundet.

---

[1]) Tomrum i originalet, liksom vid de följande lakunerna.

19. Att det af flottorna förvärfvade bytet fördelades i jämn proportion med skeppen, såsom förhållandet var i senaste ligan mellan Hans Helighet, Hans Katolska Majestät och Venedig.

20. Att förbundet anses ingånget för en tid af sex år.

21. Att hvar och en af DD. MM. har att skicka till den andre afskrift af mandat och fullmakt för förbundets ingående och förpligtelsers åtagande etc. och sända den till Rom, på det att hvar minister må hafva den i samma form.

22. Att tillfälle lemnades Konungen af Portugal och åt andra DD. MM. behagliga furstar, att ingå i nämda förbund.

23. Att hvarje tvist, som kan uppstå angående ofvanstående paragrafer eller deras utförande, lemnas att underställas Hans Helighets afgörande, förpligtigande sig därvid båda DD. MM. att gilla och utföra Hans Helighets utslag».

* * *

Ännu ett bref, äfven det till konungen, aflät Eraso den 16 Augusti [1]). Efter att ha omtalat ryktet om tatarernas infall i Polen berättar han, hur under ett besök hos markgrefvinnan i Arboga, han fick höra att det franska sändebudet i Danmark underhandlade med ifver att konungen i Sverige skulle understödja hertigen af Alençon och prinsen af Oranien [2]). Han hade genast skyndat till Stockholm för att få höra sanningen och erhållit audiens hos konungen, som tillstått att så förhölle sig, men att det franska sändebudet endast satt sig i förbindelse med hans råd, hvarjämte han försäkrade att underhandlingen ej skulle röna någon framgång, utan snarare motsatsen. Konungen hade därjämte å nyo bedt honom att rekommendera hos konung Filip markgrefvinnan af Baden och hennes söner samt låta henne erhålla något ståthållarskap uti Nederländerna, i Luxemburg eller annorstädes, och understödde Eraso denna anhållan på goda grunder.

Under sin vistelse i Sverige lyckades Eraso i öfverensstämmelse med föreskriften i sin instruktion förskaffa sig åtskilliga underrättelser af värde om de nordiska rikenas styrka och ställning till hvarandra. Det var djärfva och vidtutseende planer,

---

[1]) Saknades i öfversättning.

[2]) Hertigen af Alençon och Anjou underhöll denna tid förbindelser med prinsen af Oranien och Generalstaterna och utkorades, som bekant, ett par år senare till regent i Nederländerna.

som hos honom med anledning däraf uppstodo och hvilka han anförtrodde sin herre i ett ganska märkligt bref af den 30 September. Det gälde ingenting mindre än att med begagnande af den förbindelse, som nu erbjöd sig med Sverige och tillträdet till Elfsborg och Ny Lödöse bemäktiga sig Helsingborg och Helsingör och därmed kusterna af Öresund för att dymedelst utestänga Nederländarne från Östersjön och tillfoga dem, möjligen äfven England, ett afbräck, hvarifrån de ej skulle kunna hämta sig. Det var lysande utsigter, som öppnade sig, fastän de nu ej ledde till något. Under andra tidsförhållanden och i annan form återupptogos dylika planer ett halft århundrade senare — för att äfven då stranda. Ifrågavarande depesch har följande lydelse:

På detta ställe finnas mer än 400 handlande från Ers Maj:ts Nederländer, de där äro bosatta här och utflyttat för sin religions skull, och allesamman äro alltså Calvinister eller Anabaptister; och bland dem finnas många bankruttörer. De hafva sökt att här handla med sina varor så hemligt som möjligt för att ej komma i sina kreditorers händer. Deras handel består i att föra till dessa riken salt, franska, renska och något spanska viner, och detta i så stor mängd som möjligt, emedan i alla dessa provinser ej finnes det ringaste af dessa varor. Äfven föra de med sig tyger, siden och andra korta varor, men ej i så synnerligt stor mängd, emedan de måste föra dem från Italien öfver Polen. Från detta land [nämligen Sverige], från Liffland, Preussen och någon del af Pommern, föra de hvete, korn, hafre, fisk och kött och i synnerhet från detta land koppar, järn, stål, bly i så stor mängd, att icke allenast är det tillräckligt för Ers Majestäts Nederländer, utan de sälja det i England, Frankrike och annanstädes. Alla dessa varor måste passera genom Sundet midt emellan två fästningar, tillhöriga konungen af Danmark, nämligen Helsingör och Helsingborg, såsom jag skrifvit förut till Ers Majestät. Denne gynnar af alla krafter och med all makt dessa företag och är i förbund med hertigen af Oranien och drottningen af England. Jag tror att han lätteligen skulle kunna tuktas, emedan konungen här är mot honom mycket fiendtligt sinnad och likaså hertigarne af Holstain, hvilka visst äro Ers Majestäts pensionärer, i förening med hertigen af Braunschweig, hvilken äfvenså är Danmarks granne, om nämligen dessa infölle till lands och om den flotta, som härstädes skulle byggas, från sjön anfölle ön Zelanda [Sjelland], hvarest nämda Helsingör är beläget, och det goda med detta fäste är, att, om man tager det, skall han nödgas rymma riket, ty det höll han på att göra en gång förr, då han hade krig med denne konungen, och han skulle hafva gjort det, om ej fred slutits. Det andra fästet Elsemburg [Helsingborg] ligger på fastlandet och är så

svagt att man lätteligen skulle kunna intaga det utan spanjorers bistånd; oaktadt jag förut från Stralsund, skrifvit motsatsen, skedde sådant på grund af de underrättelser man där gaf mig, och därför skrifver jag nu hvad jag här fått veta, äfvensom att dessa platser nu hålla på att befästas, men det betyder föga, ty äfven öfver Frisland skulle spanjorer kunna inskeppas samt därifrån begifva sig till Ny-Lödöse eller Elsburg, som tillhöra konungen af Sverige, och från dessa ställen norrifrån öfverfalla dessa fästningar: ännu närmare skulle de kunna desembarkera i hertigarnes af Holstain land, såvida de äro vänner. Och detta krigsföretag skulle blifva af så stor betydelse, att, i fall man hade blott dessa båda fästningar, man skulle kunna uthungra Holland och Zelanda och andra närgränsande trakter; och Ers Majestät skulle blifva så pass herre öfver alla dessa haf, att ingen där skulle kunna idka sjöfart utan er vilja och så skulle Ni kunna förse Er med alla ofvan nämda slags lifsmedel och edra fiender skulle blifva lidande. Dessutom uppgå de tullar, som konungen af Danmark låter sig betalas i detta sund till så högt belopp, att han därigenom blir rik och bekrigar Ers Majestät, utan att iakttaga det fredsfördrag han ingick med kejsaren vår herre salig i åminnelse; ty allt det öfriga i hans rike är ej af så stor betydelse som detta ensamt, och sålunda skulle Ers Maj:t kunna i fredsvilkoren bete nåd i öfriga stycken mot denne konung eller mot dem, som hulpe till med eröfringen.

Företaget med flottan skulle kunna göras äfven utan konungens vetskap, eftersom Ers Majestät kan besätta den med soldater och det kan underhandlas om att general utnämdes af Ers Majestät, något som jag anser möjligt att utverka, och sedan skulle det vara den lättaste sak i verlden att göra med flottan hvad Ers Majestät behagade; och äfven härutinnan är det till mycken lättnad att, såsom jag skrifvit till Ers Majestät, flottan kan passera två och två eller tre och tre skepp under sken af handelsfartyg, och artilleriet och ammunitionerna skulle kunna föras landvägen, och härvid skulle likväl vara någon svårighet, ty ingenting sker här, som kan vara hemligt och som icke synnerligast konungen af Danmark får reda på om icke för egen räkning, så genom konungens af Frankrike hos honom anstälde ambassadör, hvilken är i mycket förtroligt förhållande med Pontus de la Gardie och kapten Banco[1]), genom att gifva dem viner, som här är det dyraste, och andra saker; nämde ambassadör är äfven i godt förstånd med Holländare och andra så väl här som i Flandern vistande upprorsmakare mot Ers Majestät; och hvad för slags skepp än byggdes i Ny-Lödöse och Elfsborg så skall det ryktas öfverallt genom berättelser från sjöfarande, hvilka nästan alltid lägga där i hamn emedan de ligga så nära intill Danmark. Och ej blott skulle de infödde fröjda sig öfver ett sådant företag och bidraga därtill, fast icke med penningar, ty adeln är mycket fattig och för att slippa ge ut 1,000 gyllen skola konungarne ej börja

[1]) Le Blanque eller Bianco.

krig, äfven om de se segern i handen; utan äfven upprorsmännen mot Ers Majestät (de nämligen som bo här) tillstå öppet att borttagandet af detta sund skulle vara att taga från dem all deras makt, hvilket ju också är sant, och de äro därför icke litet rädda därför, och äfven England skulle hafva skäl att frukta.

Denna expedition skulle kunna göras med lika lätthet både vinter- och sommartid, emedan några vattendrag som man måste passera tillfrysa; och señor don Juan skulle kunna låta sända två eller flere italienare förklädde till handlande för att undersöka detta, ty i konungens af Danmark hufvudstad drifva italienare handel, och eljes under förevändning att resa öfver till Sverige, ty på ett eller annat sätt är det en lätt sak att undersöka det och få veta, om förhållandet verkligen är så.

Likaledes skulle det vara af stor vigt att Ers Majestät läte underhandla med konungen af Polen om att han hindrade utförseln från sitt rike af hvete och andra saker till Flandern och England, ty hvete-utförseln hvarje år uppgår till en summa af 200 skeppslaster. Jag har talat med den ambassadör som reser dit å konungens af Sverige vägnar, och han säger att man skulle dö af hunger i nämda länder, om något sådant skedde, och dem skulle äfven fattas virke att bygga skepp af, hvilket virke föres äfven från det hållet lika så väl som från dessa riken. Jag slutar med att säga att nyckeln till allt detta är just nämda Öresund. Han [nämligen den af Johan III sända ambassadören till Polen] är bördig från Danmark och skickades från konungen därstädes till Ers Maj:t, då Ers Majestät senast var i Barcelona; han heter Andrea Loric, [Lorich] och har jag försökt allt hvad jag kunnat att draga honom öfver på Ers Majestäts sida, och han säger sig nu vara fast besluten därtill, hvarpå han ock gifvit sitt hedersord. Jag tror att med en liten gåfva skulle han göra det ganska nitiskt.

Här har det berättats som mycket säkert att Hans Höghet vid en sammandrabbning som han haft med rebellerna, förlorat 12—14 tusen man och att han dragit sig tillbaka till Luxemburg och att efter denna seger 7 stycken platser gifvit sig åt rebellerna. Jag har sökt få reda på hvarifrån denna berättelse utgått och funnit att det var från en tjenare hos Pontus de la Gardie, som skickats till Tyskland sedan jag kommit hit; denne har skrifvit dessa nyheter till en af sina kamrater härstädes; äfven hafva Holländare som nyligen kommit därifrån förtäljt dem det; men jag håller det likväl för löst pladder och tror att de säga hvad de önska. Här har detta väckt så stor uppståndelse, att jag har haft möda att lugna sinnena, som äro så föränderliga att jag aldrig sett något liknande; men de äro likväl icke i allo tillfredsstälda med att jag vederlägger den dåliga underrättelsen, emedan jag ej med bref kan styrka motsatsen; de senaste bref jag här fått från Hans Höghet äro nämligen daterade den 20 nästlidne Juni; och doktor Zacharias som kommit hit från hertig Karl, hans herre, sade mig att han ansåg det fullkomligt

sant, emedan han läst detsamma tryckt i Köln; jag har dock satt lika liten tillit till honom som till de öfriga.

Hvad beträffar religionen, så är det med konungen så som jag förut skrifvit till Ers Majestät, och bland innevånarne i riket råder högst obetydlig tvist därom, med undantag af klerkerna, och så får allt rättas efter omständigheterna, fast ej så hemligt att det ej omtalas i Tyskland. Hertig Karl är också en ifrig motståndare därtill, och Flamländarne och de andre Nederländarne äro de som åstadkomma all tvedrägten; såväl på grund häraf som därför att de äro sådana som jag ofvan sagt, underhandlar jag om deras fördrifvande från denna stad och från detta rike; ty om de ej finnas här, skola de ej kunna lemna så god hjelp åt fursten af Oranien och hans anhängare, som den de nu åstadkomma, hvilken är betydlig af sådant som fås från dessa riken; ty så stor är vinsten att för hvarje dag komma flera, och därför har jag gifvit konungen och drottningen ett förslag huru deras inkomster må ökas och utländingarne draga mindre vinst till Ers Majestäts fiender och ovänner, nämligen därigenom att han styr om att hans undersåter drifva denne handel, hvilket de nu ej göra eller vilja vedervåga, churu de hafva allt därtill behöfligt; och, om de ej vilja göra detta, när han befaller det genom sina fogdar, såsom genom dem förvaltningen i hans riken verkställes[1]). Jag vet ännu icke hvad de bestämma sig för.

Jag skall söka göra hvad i min förmåga står för att tjena Ers Majestät, som jag ödmjukligen beder att hafva mig i åtanke och bevisa mig den ynnest jag förut anhållit om, och likaså min hustru, doña Juana de Figueroa, som befinner sig i behöfvande ställning, liksom jag härstädes i mycket behöfvande, emedan jag ej vågar upphöra med de utgifter jag påbörjat, ty det skulle vara att spilla stort anseende i allting.

En af de sista dagarne hörde jag berättas att konungens broder hertig Karl hade sålt en mängd artilleri till furstens af Oranien uppköpare; jag skref då till honom ett bref och beklagade mig öfver att han gjorde sådant under det jag vistades här och sade, att detta ej var i öfverensstämmelse med hvad jag hört om honom. Han svarade mig genom doktor Zacharias att han hade en stor del af sina inkomster i gjutning af artilleri och kulor, att han för närvarande hade någon tillgång på sådant, och att om jag önskade köpa det af honom, skulle det vara honom en stor glädje att få sälja det till mig hellre än till någon annan; att jag måtte komma och bese det, så kunde vi, i fall det var till min belåtenhet, öfverlägga om priset och att i allt skulle ske hvad jag önskade, men att han ej kunde låta bli att sälja det.

Under samtal som jag haft med doktor Zacharias har jag sökt taga reda på hans afsigt och plan. Han är en insigtsfull man, fastän inbilsk öfver sin förmåga och i hvad han kan upphöja denna gör han det, men här vid hofvet fins ingen som besöker honom.

[1]) Eftersatsen fattas.

Han säger mig att han tjenat konungen af Danmark och i betraktande däraf har jag sökt varsamt utfråga huru starkt detta rike kan vara, och han omtalar ingenting utom det nämda sundet (genomfarten) vid Öresund (Sumpt) och de två fästen där finnas att bevaka det, men att desse ej äro så starka som man beskrifvit. På grund af hvad jag härstädes öfverallt sett, tilltror jag mig kunna försäkra Ers Majestät att de lika så säkert skola blifva edra som Madrid nu är och att med 10 galerer, som Ers Majestät där håller, skall Ers M:t blifva enväldig herre öfver alla dessa provinser utan att någon skall drista att förhindra E. M:t däri, utan E. M:t skall kunna sätta foten på nacken på dem allesammans; och detta skall blifva till lika stor skada för rebellerna som till ära och nytta för Ers Maj:t, ty endast med de tullar som där betalas skulle man kunna bestrida utgifterna och försvaret däraf.

Den 24 nästlidne kom hit en säker underrättelse om att Moskoviten infallit i Livland med 12—13 tusen ryttare och intagit ett trähus, här kalladt kastell, vid namn Hiverpol, [Oberpahl], hvarest konungen af Sverige hade femhundra svenskar till besättning, hvaraf 200 adelsmän. Konungen gick det mycket hårdt till sinnes, i synnerhet som han ej då har mer qvar i denna provins än Reval (Reffle).

Stockholm 30 September 1578.

Men de lysande utsigterna skulle snart börja skymmas. Det dröjde ej länge, innan Eraso fick röna sinnenas ombytlighet vid det svenska hofvet och det var tydligt att mäktiga krafter arbetade emot honom. Theiner uppgifver att det luterska presterskapet »genom infernalisk list» fått spaning på de hemliga mötena hos Eraso, om hvilka han sjelf ej har något att berätta, och snart började förtala honom. Att hans eget firande af den katolska gudstjensten väckt något uppseende synes emellertid af hans egna bref. Sjelf skylde han längre fram på en tjenares förräderi och falska angifvelser. I hvad mån denne varit vunnen af hans fiender, framgår ej af de handlingar, som för närvarande varit tillgängliga. Det dröjde emellertid ännu öfver ett halft år, innan det kom till en verklig brytning, men redan från December 1578 fick den i början med sådan artighet mottagna främlingen upprepade anledningar att beklaga sig öfver den köld, som mer och mer, ehuru med afbrott af större förtrolighet, gjorde sig förnimbar i konungens sätt att behandla honom. Så börjar han depeschen af den 9 December 1578 med att beröra den »sinnenas föränderlighet» som visade sig med anledning af åtskilliga på olika vägar ankomna nyheter och rykten från Flandern om don Juans död och den spanska härens upplösning till följd af pesten, nyheter som Eraso af brist på egna underrättelser

tills vidare hvarken kunde vederlägga eller bekräfta. Efter att vidare hafva berört sina penningeförhållanden och hur han vid bröllopet mellan vicekansleren (Erik Sparre) och Peder Brahes dotter (Ebba Brahe) fått begagna sig af markgrefvinnans börs, fortsätter han: [1])

. . . och med gåfvorna och deras dryckeslag har jag fått på det klara de mesta sakerna af dem, som jag skrifvit till E. Maj:t, och de väsentligaste äro [nu], att konungen i de dispyter han har med dem, som man här håller för biskopar och ärkebiskopar, när han ej kan öfvertyga dem med de skäl han anför, förblindas af vrede och behandlar dem illa i orden, så att han har väckt alla dessas missnöje, och icke mindre de theatiners, som stannat här, emedan han öppnar alla bref från H. Helighet, som man skickat dem från Rom, och å andra sidan är han så föränderlig i vår heliga katolska tro, att när det var fråga därom i en absolution uti adventsgudstjensten, som lyder: »precibus et meritis beatæ Mariæ virginis et omnium sanctorum perducat nos dominus ad regna cælorum», säger han sig icke kunna tro på en sådan religion, och de skäl han ger därför äro i enlighet med en messa, som han här låtit författa, sägande den vara mycket katolsk, men som är simpel och ej innehåller böner till helgonen eller »oraciones pro defunctis» och sakramentet »sub utraque specie» och andra icke goda vidskepelser.

För mig plägade en drottningens kaplan dagligen läsa messan i sitt eget hus (»en casa») och det är flere dagar sedan han upphörde därmed, och som jag var på väg att söka henne och höra den (?), skickade hon den ena af de andra två theatinerna, som äro här, i största hemlighet, för att säga att jag ej skulle höra den, på det att folket ej skulle uppresa sig, i ty att ingen visste det mer än konungen och hon, och låtande honom säga detta, såsom sanningen är, sade jag att han [konungen] borde visa sin afsigt under denna förevändning (»con este achaque») och medgifva att den sades offentligen, förnämligast emedan jag var här för Ers Maj:ts räkning och i edra uppdrag, andragande därjämte att, om jag varit i Konstantinopel, skulle denna begäran genast beviljats och annat därför nödvändigt och att om här funnes en prest eller jag hade en kaplan i alla dessa Tysklands landamären, skall jag lemna omsorgen härom åt Ers Maj:t och låta läsa den i min bostad; hvarpå hon lät svara mig att jag skulle fortfara att höra den på samma ställe . . .

Den 23 nästlidne fick man veta att i Lifland hade något moskovitiskt folk jagats på flykten, hvaröfver han [konungen] så yfdes och af vinet upphettades, ty han höll ett gästabud, att han började därvid upprepa alla de saker, som man sade honom från Flandern, bekräftande dem såsom vissa och försäkrande att E. Maj:t ej mer skulle vara herre öfver dessa stater och andra saker, som bland dem anses

[1]) Brefvet saknades i öfversättning.

som tapperhetsbevis, men i sjelfva verket voro ohyfsade och endast tjenat att inge mod åt E. Maj:ts rebeller och bedragare, att de hvarje dag komma med nya saker.

Äfven har man försäkrat mig att, om här vore en person för E. Maj:t med så mycket penningar, som kapitalet belöper sig till, som tillhör honom af den ränta som han har på tullen i Poggio i Neapel, skulle han taga dem, och nu underhandlar han om att sälja den, ehuru i alla fall han processar med sin svägerska drottningen af Polen; och för att ha honom mer till E. Maj:ts förfogande, bör man befalla vicekonungen i Neapel att ej samtycka till att någonting säljes, som hör därtill, ty det är af största vigt att man kan hålla sig vid något med honom och därmed komme att svara mot det som han gjorde anspråk på att få i sitt våld, såsom pant, de 200,000 scudi, som jag lät borttaga i de andra förbundsartiklarne och af dessa och andra orsaker vore det godt att ha det mesta af penningarna i Frankfurt för de saker, som här kunde vara att göra, arbeta och köpa, och hålla här [endast] en liten summa.

Det skulle vara af stor vigt för Ers Maj:ts tjenst att skrifva till honom ett vänskapligt bref och för att förströ honom och till drottningen hans gemål, om Ers Maj:t icke snarligen afgör förbundet; hvarje uppskof är skadligt för E. Maj:ts tjenst.

Äfven kunde Ers Maj:t låta skrifva till fru markgrefvinnan af Baden, tackande henne för hvad hon gjort i E. Maj:ts tjenst och bedjande henne att alt framgent lemna sitt bistånd i detta rike, ty jag hör att hon vill fara till sina besittningar i Luxemburg och jag tror hon skulle göra det, om ej E. Maj:t, som jag säger, befaller henne att stanna här med försäkran att hennes orter skulle väl behandlas och den tvist hon har där gynnas af E. Maj:ts ministrar, ty icke blott har hon handlat på fullt allvar, utan hon har en hamn och medel, att hon kan få lifsmedel och förråd från hvem som helst utan konungens hennes broders vetskap och äfven hertig Karl, hennes bror, som är granne till denna hamn, skulle kunna göra det, med den pension, som jag skrifvit till E. Maj:t om och med den och utan den med penningar, och måste man med alla dessa bruka försigtighet, ty de fara föga med sanning, och mycket få äro i E. Maj:ts tjenst, emedan de äro alla kättare och äfven de, som jag hittills hållit för katoliker, äro det föga . . . [1])

Hvarje dag väntas här hertig Karl, som ämnar fara och gifta sig med pfalzgrefven-kurfurstens dotter, med hvilken han är förlofvad. Han ville fara genom Danmark, och konungen hans bror är ej med därom, fruktande att det göres något förbund mot honom, ty hertig Kasimir är fästmöns farbror, och hertig August af Sachsen svärfar till Kasimir, och han af Sachsen gift med konungens af Danmark syster. [2]) Och som Karl är likadan kättare som de nämde och alla

---

[1]) Eraso redogör för de utvägar han vidtagit för att få sina bref säkert befordrade och anhåller ytterligare om penningar.

[2]) Kurfurst August af Sachsen var gift med Kristian III:s dotter Anna af Danmark. Hans egen dotter Elisabet var gift med Johan Kasimir af Pfalz

dessa förenade säga att denne konung är katolik, misstänker han att de vilja taga riket från honom, såsom han gjorde med sin broder konung Erik, hvars mor var af huset Sachsen, och alla dessa, som nu lefva, äro barn af en svensk dam, och är konungen i stor förvirring öfver tvedrägten med hans broder.
Stockholm den 9 December 1578.

De två följande skrifvelserna vittna likaledes om de skiftande stämningarna vid det svenska hofvet. Så heter det den 11 Januari 1579:

Den nionde sistlidne underrättade jag Ers Maj:t om omslaget i sinnesstämningen härstädes, och hurusom man väntade konungens bror hertig Karl, hvilken ändtligen anlände den 18 December, åtföljd af ett sändebud från hans svåger Pfalzgrefven. [1]) Dessa hafva bekräftat salig herr Don Juans död. Konungen är i sådan förvirring, att han knappt vet hvad han gör; ty, ehuruväl hans lynne är sådant att han föga inhemtar andras råd, så gör han detta ändå mycket mindre nu, och det går så långt att, då jag, som sedvänja är, ville önska honom och hans gemål drottningen en god jul, hafva de låtit frambära sina tacksägelser, men ej velat, att jag skulle framföra mina lyckönskningar inför dem personligen, hvilket jag ej anser för något godt tecken, enär det öfverensstämmer med hans handlingssätt vid det tillfälle, då underrättelsen kom om segern öfver moskoviten. Jag ville nämligen lyckönska honom därtill, men han sjelf ville ej gifva mig företräde, utan jag fick endast träffa drottningen, som visserligen visade sig mycket glad och, enligt hvad jag kunde finna, äfven visade välvilja. Efter måltiden brukar konungen förnämligast tala om ställningen i Flandern, såsom jag förut skrifvit, allt efter de nyheter man här berättar för honom. Nu efter hans brors ankomst är det ännu värre, så att han skryter öfver att kunna befalla och beherska Ers Maj:ts undersåtar och vasaller, och ehuru markgrefvinnan af Baden tar detta åt sig, har det endast varit ämnadt åt mig. Ty till följd af mina penningeutdelningar har man vändt sig till mig af egennytta och underrättat mig, att om ock jag finge Ers Maj:ts befallning att resa härifrån, skulle det icke tillåtas, och Sekreteraren Tibulcius [Tipotius] har försäkrat mig, att Flamländare tänkte döda mig, förklarande dock konungen oskyldig härutinnan, ehuruväl han sagt att svenskar äfven varit med därom, de där allesamman äro så förhärdade kättare som jag förut sagt. Allt detta aktar jag föga att kunna gagna E. M.

Konungen är så lösmunt och föga förtegen att han gifvit några offentliga prof därpå genom att säga (och häri har drottningen instämt), att E. M. låtit förgifta en polsk ambassadör, emedan han

Simmern, bror till kurfursten Ludvig VI af Pfalz. Eraso förväxlar för öfrigt de Sachsen-Wettinska och Sachsen-Lauenburgska husen.

[1]) Hans v. Schönberg afsänd med anledning af hertigens förestående giftermål.

svarat E. Maj:ts ministrar på ett snäsigt vis angående anspråken på Bari och Rossano; och därför att detta här blifvit så allmänt ryktadt, har jag försökt klarera saken, förklarande dem för lögnare, hvilka sagt något dylikt, och såsom bevis därför anfört, att det ännu i dag finnes en polsk ambassadör vid E. Maj:ts hof. Allt detta anser jag för min del vara förorsakadt af hänsyn till hertig Karl och af den fruktan man hyser för honom och Pfalzgrefvens sändebud, hvilka båda genom många tillbud försökt öfvertala markgrefvinnan af Baden att hålla med dem; och dessutom bedt henne att sälja de tre skepp hon har i Embden med artilleri och ammunition åt Ers Maj:ts upproriske undersåtar och gifva köpesumman såsom lån åt hertig Karl till hans resa, ty han skall nu fara och gifta sig med den jag förut omnämnt för E. M. Men fru markgrefvinnan har ej velat göra något af detta, fastän herr don Juan [d'Austria] svarade två hennes tjenare, att han ej kunde betjena sig af något af dessa skepp, emedan rebellerna innehafva alla hamnarne. Jag skall bistå henne i alt hvad jag möjligen kan, och ehuru konungen och alla andra hvarje dag ansätta henne, tjenar hon dock E. M. och underrättar mig om allt nödigt, hvilket E. M. bör räkna henne till mycken förtjenst och värdt E. M:ts tacksägelse. Det hvarutinnan en synnerlig tjenst kan visas henne, är i saken med rådet i Luxemburg, förnämligast därutinnan att det ej blir fråga om en deras tjenare som hon håller fången i Rotmach [Rodemachern], tills hon begifver sig dit; ty konungen af Danmark arbetar på att befria honom, och pfalzgrefvens sändebud har nu lofvat att medla med rådsherrarne i Luxemburg. Fången är bördig från Danmark; och jag har skrifvit därom till señor don Juan, såsom E. M. sett af kopiorna af brefven.

För 9 dagar sedan dog Acatio Benedicto, [1]) en mycket ansedd riddare i konungens råd, han var mycket tillgifven E. M:t och tjenade Ers Maj:t i Sienasaken och därefter i Neapel och på samma sätt gjorde han här, så att nu ej finnes någon qvar, till hvilken jag kan hysa så stort förtroende.

Denna jul har konungen nästan velat tvinga här varande jesuiter [2]) att gifva honom sakramentet sub utraque specie under föregifvande att Hans Helighet medgifvit honom det; men, emedan de känna till förhållandet, hafva de ej velat gifva honom det, hvaröfver han blifvit mycket förtörnad; likasom ock däröfver att ej jag lika så väl som han, var närvarande vid den ofvannämde riddarens begrafning, något som jag underlät just på inrådan af jesuiterne.

Alla dessa moln skola skingras, så snart förbundet kommer till stånd eller någon åtgärd vidtages, hvarigenom konungen får se penningar, hvarefter han är mycket begärlig. Man kan ej köpa något här i landet som ej tillhör honom eller hans bröder, ty hos köpmän skulle man få betala mycket mera; desse hafva ock medels dessa penningsaker bearbetat konungen sjelf och, såsom alt här är så föga

[1]) Åke Benktson Ferla enligt andra uppgifter död den 9 december 1578.
[2]) Jesuiterne nämnas ej så i originalet, utan endast »los de la compañia.

hemligt, tror jag säkert att de gjort detta för att täfla med mig, isynnerhet Pontus de la Gardie, ty han gynnar dem med uppslaget visir, emedan de besticka honom, och han är fransman och af samma religion som de.

Så snart sjöfarten genom Sundet öppnats, för man salt till alla dessa haf från Spanien, ty man fabricerar så litet däraf i Frankrike, att det ej är tillräckligt för behofvet. Alla möjliga nationers fartyg, som drifva handel här, hafva det till sin förnämsta last, emedan det är det mest inbringande af allt. Men det är icke allenast hit de föra det, utan de fara äfven till Ryssland därmed. Jag ber Ers Maj:t öfverväga den nytta man kunde draga af att företaga den expedition jag omnämnt genom Sundet mot Danmark, hufvudsakligen med galerer och half-galerer; ty då skulle ej något slags handelsvara kunna passera, utan att erlägga de afgifter E. M. bestämde, och huru små de än vore, skulle de likväl betäcka kostnaden och därtill betydligt föröka E. Maj:ts inkomster; såsom jag förut vidlyftigare har afhandlat det.

Då markgrefvinnan af Baden för 4 à 5 dagar sedan var till middag hos sin broder konungen, frågade han henne bland annat hemligt: »fru syster, när reser sändebudet? hvad gör han här så länge? Han hade ju ej med sig några 2 à 300,000 escudos». Han tycktes tro, att han genast skulle lemna krigsflottor, utan vidare, och hvad det beträffar, att han ej gifvit mig audiens de förr omnämda gångerna, så [sade han] var det i fråga om lyckönskningen öfver Moskoviten tillräckligt att drottningen tog emot mig, och emedan under julen det var högtidsdagar med messa och aftonsång och jag ej infunnit mig vid hans messor, hade företräde ej lemnats och att han ej häller ämnade lemna mig det, tills jag får bref från Ers Maj:t. Därpå frågade han henne om jag hade något annat att göra här? Hon påstår sig hafva svarat: »E. M. det vet jag ej, emedan han ej talat med mig därom; ty han har ej kommit till mig, utan till E. M. som därför bör veta det bättre än jag.» »Konungen svarade att hon ej skulle lita mycket på spanjorer och ej visa sig så spansk sinnad, ty de vore falska och ville befalla öfveralt; hvarjämte han ock anmärkte, att hon icke finge säga mig något af alt detta.

Då jag nu inser huru föga besked det är med konungen, vet jag ej hvad man kan hoppas af honom. Om sakerna ej förbättras genom de nya order E. M. kommer att gifva mig, vet jag ej hvad jag skall göra här. Följaktligen må det nu bli hur som hälst, i fall det ej blir i full öfverensstämmelse med hvad som begäres, ämnar jag vid sjöfartens öppnande, som tidigast inträffar i slutet af maj, afresa för att för Ers Maj:t göra reda för altsamman.

Doktor Zacharias, E. Maj:ts pensionario har gifvit mig säker underrättelse om hans höghets död. Fastän det här berättas, hade jag dock hoppats, att vår Herre skulle gifvit honom helsan åter; må Han bevara honom i sin herlighet och skydda E. M.

Stockholm den 11 Januari 1579.

Under loppet af februari månad hade däremot ställningen åter blifvit mera hoppfull. Efter att ha åberopat sina depescher af den 9 December och den 11 Januari fortfar Eraso i ett bref den 22 Mars till konung Filip. [1])

. . . I början af februari hölls ett bröllop i slottet för en drottningens dam, en förnäm qvinna, fränka till señor Hogenskild (»Hongilt»), som är ett parti af de två, som finnas i konungens råd [»que es un bando de dos que ay en el consejo del rey»], såsom jag skrifvit till Ers Maj:t. Då det syntes mig ett lämpligt tillfälle att pröfva honom, skickade jag ett bud till nämda Hogenskild, gifvande honom att förstå, att jag önskade han skulle besöka mig. Han kom till mig och framstälde jag för honom på bästa sätt, att jag förstod det goda, som Ers Maj:ts och dess undersåtars vänskap beredde för konungen och dessa hans riken, och den beständighet som furstarne böra visa i hvad de lofva, på samma gång beklagande mig öfver att han [konung Johan] icke gifvit mig audiens, såsom jag skrifvit till E. Maj:t. Verkan af mina ord var sådan, att konungen skickade och bjöd mig till bröllopet, som varade tre dagar och därunder förhandlade jag med konungen öfver alt det förflutna och å nyo erbjöd han sig till vänskap och broderskap med Ers Maj:t utan sin skada och bad mig äfven skrifva det till Ers Maj:t. Äfven drottningen gaf mig många goda ord. Jag umgicks med dem så, att de blefvo mycket tillfredsstälda och de som voro orsaken till denna inbjudan och förändring i konungens sinnelag tillfredsstälde jag med några skänker, och till bevis på sin erkänsla inbjödo de mig till sina hus, välplägande mig enligt sin sed det bästa de kunde. Och när han såg detta, bjöd mig grefve Peder Brahe till ett sitt slott tre mil från Stockholm, där drottningen var på besök hos sin fränka, hvilken jag enkom uppvaktade, bringande henne en helsning från Ers Maj:t. Efter hvad jag kunde finna, erkände hon sig haft orätt (?), försonande sig [2]) med mig och skjutande skulden på konungen, hennes herre, och på Pontus och Tipotius, hans sekreterare för den förändring som konungen ville göra, hvilka [3]) jag tillfredsstälde, så att resande från Stockholm till ett sitt landställe, där han skall stanna 3 eller 4 månader, vicekanslern, nämda grefves måg, bjöd mig till ett annat slott, 14 mil från Stockholm, tre stora dagsresors väg. Därifrån kom jag till Arboga, såsom Ers Maj:t skall finna af kopian af mitt bref till fursten af Parma, och skall jag härifrån fara till den gamla drottningen till en fest hon har anordnat, hvilket jag dock ej vet, om jag kan göra, ty till följd af ett sjukdomsfall, ha de åderlåtit mig tre gånger, [4]) och jag är ännu icke bra, och äfven till följd af starkt

[1]) Brefvet saknades i öfversättning.

[2]) »Como me parescio convenia reconciliandose conmigo.» Möjligen: »bringande henne en passande helsning (eller gåfva?) från E. M., hvarvid hon» o.s.v.

[3]) Möjligen är något öfverhoppadt.

[4]) »Porque de una caida que di de unos hielos, me han sangrado tres vezes.»

töväder, så att man hvarken kan färdas med släda eller häst, och af den orsaken har jag icke genast gifvit mig af att tala med konungen, såsom Ers Maj:t befaller i ett bref af den 2 November. Jag skall ej förlora tillfället, ty så snart jag kan resa, skall jag göra det, ehuru jag icke är bra.

När konungen reste från Stockholm aflade jag besök hos honom. Jag afhandlade med några af hans råd, att de skulle infinna sig förut, på det att de, såsom vunna med penningar, måtte hjelpa till E. Maj:ts tjenst, och jag framstälde det [mitt ärende] till konungen; han svarade mig mycket vänligt, bekräftande hvad han lofvade vid bröllopet. Gud gifve att det varade .....[1]. Arboga den 22 Mars 1579.

I ett bref till Çayas af samma dag erkänner Eraso mottagandet af bref utaf den 4 och 31 Augusti, 19 September och 2 November samt tillägger i öfrigt i afseende på markgrefvinnan af Baden, att konungen af Spanien och rådsherrarne borde få förstå, att om på grund af hans vistande i Sverige något begärdes af henne, vore det trängande behof, att man hjelpte henne med ord och gerning, emedan hon hade en rättvis sak, blott ville ha reda och räkenskap för sina barns medel och vore den, på hvilken man mest kunde inverka där uti landet.

Men den nyväckta förtrolighet, hvarom senast anförda skrifvelse bär vittne, skulle icke blifva långvarig. I början af Juni 1579 anlände pater Warsewitz för att tjenstgöra såsom drottningens biktfader. Denne meddelade Eraso, att man vid hofvet beklagade sig öfver att han begärt att få en flotta med alla dess förnödenheter utan att hafva fullföljt denna begäran och utan penningar, man trodde att han tänkte skaffa sig den regeringen förutan och man anmärkte att han varit i Sverige mer än ett år utan att visa hvarken svar eller resolution från konungen af Spanien eller honom sjelf i dennes namn. I samma bref, där detta omtalas, berättar Eraso vidare, att ett sändebud kommit från Polen vid namn Gosliczi, som begärde hjelp mot Ryssland, men att konungen öfver denna hjelpsökan blifvit så öfvermodig att han yrkade att först få ut sin drottnings hemgift och att de lån skulle betalas, som han lemnat konungen af Polen, medan han ännu var hertig af Finland, innan han tog riket från sin broder Erik. Han nämner vidare om de rustnin-

[1]) Det öfriga angår Erasos affärer, hvarjämte han berör sina förhandlingar med markgrefvinnan af Baden om hennes tre skepp i Emden.

gar konung Johan gjorde mot ryssarne och det missnöje, som däraf väcktes bland folket. Han klagar öfver den undfallenhet som visades Holländarne trots hans gensagor; ingen brydde sig om att han var där å spanska konungens vägnar; ingen hade han att vända sig till för att erhålla biträde i ett eller annat hänseende; utgifterna voro stora, ty utom de skänker han måste gifva, var han tvungen att afsända särskilda kurirer med sina bref för att få dem säkert befordrade och för att få svaren riktigt i sina händer. Under sådana omständigheter anhöll han om nya förhållningsorder. Äfven omnämde han att Possevino väntades tillbaka till Sverige, men tillägger att enligt hans förmenande denne ingenting skulle kunna uträtta[1]).

De två följande depescherna, af den 28 Juni och den 16 Juli, de sista som bland afskrifterna förekomma, visa hur det hotande ovädret slutligen bröt ut öfver den spanske legaten, som lemnad åt sig sjelf befann sig i en synnerligt olycklig belägenhet.

Hans Majestät konungen af Sverige kom hit den 14 dennes; vid hans ankomst anhöll jag genom vicekansleren å Ers Majestäts vägnar om audiens, emedan han icke hade velat gifva mig sådan på det ställe, hvarifrån han då kom. Han svarade, att han den dagen erhållit bref från Polen, och att han var upptagen med att genomläsa dem och att affärda polacken, men att han skulle underrätta mig, när han finge tid att mottaga mig. Två dagar innan konungen anlände, kom till mig en kurir från Tyskland, som medförde bref till mig; sex mil härifrån uppfångade utposterade soldater honom och togo brefven från honom, utan att det gagnade honom, att han påstod att de voro till mig. Han säger, att de svarade, att de hade konungens befallning att taga dem allesammans och att han borde vända sig till styresmannen i denna stad, hvilken skulle lemna dem tillbaka. Flere gånger skickade jag bud efter dem hos nämde guvernör; första gången svarade han, att han ej sett dem, flera gånger sades han ej vara hemma, och sista gången sade han, att, om några hade kommit, hade han skickat dem till konungen. Jag skref ett bref till H. M. Drottningen och redogjorde för förhållandet; hon lät svara mig, att hon skulle göra allt hvad hon kunde; och två timmar sedan jag erhållit detta svar, kom sekreteraren Tipotius till mig med två brefpaketer. Han var mycket belåten och lät mig förstå att han genast framlemnat dem till mig, så snart de kommit i hans händer och att han skulle göra så, om flere bref kommo. De voro från

[1]) Erasos depesch från Stockholm den 9 Juni 1579 saknades i öfversättning.

prinsen af Parma, det ena dateradt den 11 Mars och det andra den 14:de April, med redogörelse för hvad som dittills inträffat; hvilket var af stor vigt för att kunna vederlägga de funder och lögner, hvilka omtalades af här vistande upprorsmakare mot Ers Majestät. Därefter frågade jag kuriren af hvad storlek den brefpacke var, som han medfört; han sade att den var liten, så att, när vi granskat den ena, denne befans vara den som de tagit ifrån honom, och den andre var en annan, som hade kommit öfver Augsburg; men jag skulle ej bekommit någondera, om jag ej vidtagit den åtgärd jag gjorde, ty jag talade med några af rådet och två sekreterare, och de tillstodo öppet att bruket var att icke blott qvarhålla dem, utan äfven att öppna och ej gifva mig dem. De bestyrka hvad jag skrifvit härifrån; så mycket mer som den polske ambassadören, när han för 8 dagar sedan afreste, sade mig, att konungen sagt honom, att jag varit här mera än ett år, att jag begärt flere audienser och att allt var munväder, att jag begärde flottor utan att hafva några penningar, att det kunde jag vara lugn för, att jag ej skulle få något alls i hans riken utan penningar. Han är en sådan man, att allt hvad han gör, skrifver, undertecknar, beseglar och säger i dag, det gör han om i morgon, och han har ingen ståndaktighet i någonting. Jag kan ej beskrifva den tillfredsställelse han hade däröfver, att de skepp han har till bevakning i Livland, borttagit fem holländska fartyg, som voro på väg till Ryssland med salt och andra lofliga handelsvaror, endast under förevändning att de ej hade hans pass; alltsammans kan vara värdt 25 à 30 tusen thaler, hvarmed han sedan betalt en del af sin skuld till det manskap han håller i dessa trakter, och på sådant vis säger han att han är jämngod med alla monarker i verlden. Med Pater Possevinos kamrat sände han en sin skrifvare, en gift man, för att det oaktadt och fastän han icke har någon annan kyrklig grad [ordines minores] göra honom till klerk, i afsigt endast att få reda på hvad slags fullmakt denne har af Hans Helighet, och om han ingen sådan har, kan han låta bli att komma, ty detta är en af de fordringar han har. Emellertid söker jag göra rådsherrarne mig bevågne, emedan de synas mig kunna gagna Ers Majestäts sak, ehuruväl det som jag har utgifvit och fortfarande utbetalar för deras skuld tyckes mig vara illa användt, i synnerhet då så väl hos konungen som dem finnes så föga bestämdhet; men för att se om förbundet kommer till stånd, förställer jag mig och bedrifver saken såsom jag började, hvilket är allt hvad jag kan uträtta för Ers Majestäts fördel; och hvaromicke, vet jag intet annat råd än att lemna dem, och därför tror jag att det torde blifva nödvändigt att resa härifrån, om ej denna sak tar en bättre vändning, på det jag ej måtte komma därhän att förspilla det minsta af det som rör Ers Majestäts anseende och fördel. Konungen plägar ofta hafva på tungan ett ordspråk: sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas. Detta är i full öfverensstämmelse med hans handlingar, ty alla bero de mera på hans vilja än på förnuft och rättvisa. Gifve Gud att de varda bättre till Hans och Ers Ma-

jestäts tjenst, om det skall ske till er heliga Katolska religions upphöjelse. Stocholin(!) den 28 Juni 1579.

* * *

Ehuru Hans Majestät konungen hade svarat mig att han skulle gifva mig företräde, så snart den polske ambassadören hade rest, förgat han det, ända till den 2:dra i denna månad, då han lät hälsa mig genom sin sekreterare Tipocius, att jag den dagen kunde komma för att underhandla med honom; jämväl skickade han för att ledsaga mig en skotsk riddare i hans tjenst och nämde sekreterare.

Man plägade alltid ha med åt mig hästar från konungens stall; men nu gjorde man det ej under förevändning att han (konungen) denna eftermiddag önskade fara ut och spatsera. Med förutnämde personer begaf jag mig åstad till fots, ledande min häst bakom mig ända till slottet; jag steg upp dit där konungen var, hvilken icke mottog mig såsom förr och som han plägar, utan under hela samtalet betedde han sig mera med vrede och fiendtlighet än såsom en vän och bror till Ers Majestät. Bland annat sade han, att han ej lydde hvarken under någon konung eller kejsare, och att mot sin mäktigaste fiende, moskoviten, behöfde han ej hjelp af någon furste i verlden, men däremot [kunde] många [behöfva] hans [hjelp]. Jag sökte ställa honom till freds i allt, så väl med goda ord som genom att låta honom förstå huru litet Ers Majestät behöfde hans hjelp, om han ämnade taga saken på sådant vis. Han blef ej mycket belåten, ty det var nödvändigt för mig att svara honom i alla punkter, som han sade mig, emedan de angingo Ers Majestäts tjenst. Konungen svarade igen och under hela besöket var han så vred och behandlade mig på sådant sätt, att jag, då jag kom hem, skickade bud till vicekanslern att jag ville göra honom ett besök; hvarpå han, som varit närvarande vid allt det som passerat, straxt kom till mig. Jag sade honom då, att, eftersom jag var militär, och ej hade så stor erfarenhet i underhandlingar, som jag behöfde för att kunna tjena Ers Majestät, och, emedan jag därför ej varit hans konung så till lags däruti, som jag önskat, ville jag resa och inför Ers Majestät aflägga redogörelse om hvad som här tilldroge sig, och då skulle Ers Majestät kanske skicka någon som bättre än jag förstode sig på sakerna och som kunde vara bättre till lags åt hans konung; hvarföre jag bad om benäget tillstånd att afresa. Vicekanslern gick sin väg och gjorde hvad jag bad honom om. Följande dagen kom han tillbaka med underrättelse att konungen svarat, att jag kunde göra, som jag gitte. Då jag såg, att svaret var så knapphändigt, anhöll jag om den eskort, som brukar lemnas i Tyskland, och hvilken är säkerhets-lejd med afseende på danske konungens fiendtlighet. Med svar på denna anhållan dröjde det något längre, ända till den 6 dennes, då till min bostad kommo tre af konungens adelsmän och borgmästaren härstädes och sade mig på uppdrag af sin konung, att (enär) han förnummit af bref från Tyskland, Italien och andra håll, hurusom jag vidlyftigt skrifvit mot åtskilliga saker i detta rike och

mot hans person, och han dessutom undrade hvarför jag afreste, utan att hafva afgjort någonting med afseende på förbundet, i synnerhet då jag i början sagt mig inom kort vänta Ers Majestäts beslut för dess verkliggörande[1]). Jag gaf dem till svar några anledningar, som hade drifvit mig därtill, hvarpå de började att svara med falska ursäkter och ville veta af mig, om jag ämnade resa eller icke, efter det jag skulle hafva sagt till deras kung, att jag (såsom ofvan nämdt) afbidade Ers Majestäts beslut angående förbundet. Jag sade dem att jag var i hans land och att om jag skulle resa eller stanna berodde af Hans Majestäts vilja, men att jag hvarken kunde tjena Ers Majestät eller honom, om man toge brefven ifrån mig. Härpå svarade de, att sådant skedde icke för min skull, utan för köpmännen som brefväxla härifrån till Ryssland och Danmark. Med detta svar gingo de sin väg, men kommo igen de samme den 8 i nämde månad och sade mig att konungens vrede ej varit utan orsak, enär förutom hvad jag skrifvit till honom, som var af föga vigt, en min tjenare, som jag hade med mig till hofmästare, hade framkommit med vissa beskyllningar mot mig, hvilka i hufvudsak innehöllo att jag ville bemäktiga mig detta rike genom att anfalla det med två segelfartyg och med hjelp och bistånd af Danmarks konung, som vore min vän; att jag vore en lågättad och föraktlig menniska, jämte andra dylika dumheter. Detta trodde han, därför hade han varit så vred på mig. Denne förrädare, som heter Francisco de Paredes, går, som jag hör, till Flandern med sekreteraren Tipocio, ty han vågar ej skicka någon riddare eller adelsman, på det en sådan ej må qvarhållas som gisslan. Jag sände bud till konungen med begäran å Ers Majestäts vägnar att låta häkta nämde förrädare och hålla honom i säkert förvar, tills Ers Majestät vore underrättad. Man svarade att så skulle ske, men likväl går han och promenerar och för hvar dag ger man honom mera gehör, liksom om man för penningar köpt en dylik skurkaktighet, för att ha något sätt att komma ifrån hvad som lofvats.

På aftonen den 5 dennes underrättades jag af min sekreterare Diego de Benavides att han den eftermiddagen talat med förrädaren och att han genom löften om lifvets säkerhet och om befordran sökt utverka, att han härutinnan ville rätta sig efter honom. Ehuru han ej öppet vidgick det förräderi han begått mot mig, hade han sagt att konungen hade låtit kalla honom till sig och under häftiga vredesutbrott tvungit honom att säga och underteckna de saker, som innehållas i anklagelserna; och att på samma sätt skulle det gå med honom (Benavides). Detta förhöll sig dock annorlunda, enligt hvad samme förrädare sedermera uppgaf; han hade nämligen sökt företräde hos konungen och sjelfmant gjort hvad han gjorde.

Då jag nu tyckte att konungens vrede fortfor med mera stränghet än rättvisa, beslöt jag samma qväll den 5 att uppbränna alla kopior af de bref jag skrifvit till Ers Majestät, och så gjorde jag

[1]) Eftersatsen fattas.

äfven; allt detta skickas nu i förväg och det öfriga som angår Ers Majestät med sekreteraren Tipocio, bördig från Diste[1]), lydande under prinsen af Oranien, om hvilken jag förut skrifvit, att han medförts hit från Neapel af Pontus de la Gardie. Ers Majestät kan häraf finna hvad utgång de till Ers Majestäts tjenst hörande saker kunna få, och att jag på intet vis kan utverka, att man ger mig skriftligt något af det som man beskyller mig för eller afhandlar med mig, och så är det med deras besked och rättvisa, och annat gifva de mig ej till svar; och nu senast när jag såg att tiden led och jag ej fick något annat svar, sände jag bud och anhöll att man skulle låta mig veta om jag skulle resa eller icke. Förutnämde sekreterare svarade mig då, att hans konung sagt att jag kunde väl besinna om jag ej borde hålla mig stilla, då jag såge huru mycket mig förevitades. Ehuru jag är i samma frihet som förut, är jag dock i en sämre belägenhet än om jag vore i det trängsta fängelse, därför att jag, som sagdt, måste afbida hans vilja och hvarje dag höra saker, som jag aldrig haft en aning om. Då denne konung icke fäster afseende vid allt hvad andre råda honom, utan blott följer Tipotii råd, så har man förbjudit inträde i min bostad för alla dem som brukade komma hit och några af desse hafva blifvit qvarhållna under bevakning i sina hus utan något annat skäl, bland hvilka äro Capitan Lorenzo Canola, adelsman, och Marco Luques båda från staden Lucca. I går begaf sig konungen härifrån till Ausalia [Upsala] och skickade till svar på ett bud från mig den befallningen att jag ej finge aflägsna mig, förrän han förfogat annorlunda, och ehuru det förtryter mig måste jag lyda, eftersom det är omöjligt att komma från detta land utan hans samtycke, och för att ej gifva något slags misstanke med afseende på beskyllningarne för förräderi. Jag tänker ej på annat än att få förrädaren bestraffad[2]) och bönfaller hos Ers Majestät, eftersom det mesta af detta rör eder ära och edert anseende, att låta vidtaga mått och steg för sakens snara afhjelpande. Hvilken etc. Skrifvet i Stockholm den 16 Juli 1579.

Sedan jag undertecknat detta, skickade konungen hit sin vicekansler och sekreteraren Tipocio och förbjöd mig på det eftertryckligaste att tala med eller besöka hans syster fru markgrefvinnan af Baden, hvarjämte han lät säga att han fått bref från sina systrar och sin broder hertig Karl om saker, som ej lände till hans tjenst; och emedan jag i egen person skulle varit budbäraren och underrättat henne om allt det som tilldragit sig, mot hvilket hon då vidtagit sina mått och steg, så och då han fått höra att hon tänkte komma hit, har man hindrat henne häri, så kärt henne vore att icke förlora sin hemgift, hvilken således ännu ej blifvit utbetald. Man tog till förevändning den misstanke man hyser, att hon gifvit mig

[1]) Stad i Brabant.

[2]) Möjligen också: »att straffas som en förrädare», hvilket skulle syfta på hans egna farhågor.

upplysningar om härvarande förhållanden, såsom Ers Majestät känner till. Jag har svarat med tysk flegma, och må Gud hjelpa mig för Ers Majestäts tjenst. Här medfölja nu en del af de anklagelser som framstälts emot mig[1]); de äro öfversatta på italienska, enligt hvad Tipocio sagt mig, af Paulo Ferrato; mig hafva de blifvit delgifna på spanska. Får jag flere, skall jag sända äfven dem till Ers Majestät.

Eraso omtalar i den sist meddelade depeschen, huru man äfven förbjöd honom all förbindelse med markgrefvinnan af Baden, och huru hon sjelf hindrades från att komma till Stockholm. I sjelfva verket hade vakterna såväl vid Gråmunkeholmen som vid Söderport fått stränga befallningar att hvarken insläppa markgrefvinnan eller någon af hennes »sällskap». Men qvinnolist var starkare än konungens förbud. Natten mellan den 17 och 18 Juli ankommo i en liten båt två hennes jungfrur och två båtsmän till Gråmunkeholmen. Vakterna ville icke släppa dem i land, men den ena jungfrun tog då fram »åtta rundstycken» och bjöd dem, för att de skulle få komma upp; den ena knekten tog emot penningarna och förde jungfrurna till »hertig Karls hus»; båtsmännen åter fingo stanna i båten. Penningarne bytte sedermera knektarne sins emellan. Däremot afvisades två legatens tjenare, som kommo strax efter; de bjödo också knektarne penningar — sju rundstycken, men visades till »Munklederen» och fingo där tillbringa natten. — Dagen därpå körde markgrefvinnans vagn ut genom Söderport. »Vachtmestaren» skickade genast en knekt upp till slottet för att underrätta ståthållarne, men denne uträttade ej sitt ärende riktigt. Vaktmästaren fick sjelf begifva sig åstad för att ge saken till känna, men under tiden körde markgrefvinnan in i staden, och när »vaktmästaren skulle löpa tillbaka och tillslå porten», mötte han henne »vid Jören Benichs hus». Öfver de försumlige krigsknektarne hölls genast krigsrätt på Norrmalm uti sluten ring, och de närvarande kunde icke »fria dem» till lifvet[2]).

Sjelf antyder Eraso vidare med några ord arten af de beskyllningar, som gjordes honom. Han skulle ha velat med

[1]) Saknas, såsom ofvan sid. 2 antydts.

[2]) Krigsrättsprotokoll bland »Acta Historica» i Riksarkivet, en af de få svenska handlingar, som beröra detta ämne. Markgrefvinnan sjelf lemnade kort därefter Sverige.

konungens af Danmark hjelp bemäktiga sig Sverige. Erinrar man sig hans projekt just i fråga om Danmark, sådana han utvecklade dem i depeschen af den 30 September 1578, så kunde man frestas att tro, att det var dessa, som hänförda till Sverige lemnat det egentliga stoffet till anklagelseakten mot honom. Rykten om den onåd, hvari han råkat, trängde snart till Rom, där man med liflig oro följde alla växlingarna i den opålitlige svenske konungens politik. De bekräftades af Possevino, som den 26 Juli för andra gången anlände till Sverige. Så väl kardinalen af Como, som Gregorius XIII sjelf skyndade att lägga sig ut för den olycklige legaten och för hans obehindrade återresa, den förre i en skrifvelse till Possevino, den senare i ett »breve» till konung Johan. Den antydda beskaffenheten af de gjorda beskyllningarna bekräftas genom dessa bref. Det är orimligt, skrifver påfven, »att en främling, så fjärran från de sina, utan något anhang, utan stöd af några vänner, beröfvad alla de hjelpmedel, hvarmed den borde vara utrustad, som förehar ett sådant dåd, att han skulle ha eftersträfvat riket ('regnum appetiisse'), underhandlat om att bemäktiga sig detsamma eller ens haft en tanke ditåt; det hade varit underligt, om han sträfvat efter en enskild persons landgård»[1]).

Påfvens och kardinalens förord för legaten, att han skulle få fri återresa, voro, när de kommo fram till sin bestämmelseort, icke längre behöfliga. Possevino, som sjelf hade i uppdrag att verka för förbindelsen med Spanien och som dessutom medförde penningar, lyckades att skingra icke blott de misstankar, som riktats mot honom, utan äfven dem, för hvilka Eraso varit utsatt. Enligt Theiner skulle flere katoliker, så väl svenskar som främlingar, hvilka besökt Eraso, ha kastats i fängelse. De blefvo omsider frigifna. Legaten hölls visserligen ännu en tid under uppsigt. Det hade ett par tatariske sändebud ankommit till Stockholm och det förspordes snart att han umgicks med dem. Det väckte konung Johans stora förtrytelse, visserligen särskildt därföre att de ännu icke haft audiens hos honom, men det synes också att misstankarne mot legaten icke hade försvunnit. Den 25 Augusti ålades ståthållarne i Stockholm att

[1]) Se Theiner, anförda arbete III, sid. 262, 280, där de båda brefven äro tryckta.

förbjuda honom allt sådant umgänge, »så framt vi icke skole late göra något annet till saken», och i ett nytt bref, af den 29 i samma månad, måste konungen ännu en gång ge luft åt sin förtrytelse; ståthållarne skulle tillsäga legaten att han »ville betänka huru sakerna stå mellan oss och honom» och att hans dristighet högligen misshagat konungen. En kapten Lorens, som mot konungens förbud varit »till handels och samtals» med legaten och andra »misstänkta personer» och som dessutom följt honom till de tatariske gesanterne, skulle »tastas an» och sättas i en kammare på slottet[1]). Men redan den 15 September kunde Possevino skrifva, att legaten (i sällskap med samma tatariske gesanter) besökt messan uti hans hus och efter konungens återkomst från Uppsala på hösten 1579 inbjöds Eraso till och med till dennes bord[2]). När han slutligen kunde lemna Sverige framgår ej tydligt af här tillgängliga handlingar. Enligt den redan anförda förteckningen på hans korrespondens har han ännu den 19 November från Stockholm skrifvit till hertigen af Parma. Sannolikt var det först vid samma tid som han afreste. Possevino skref den 14 November till Filip II ett bref, där han bland annat hänvisar till den muntliga framställning Eraso i detalj skulle afgifva om hvad han med »mycket mod och stor möda» i Sverige uträttat. »Han har i hvarje fall lemnat porten öppen för vänskapen mellan Ers Majestät och denna konung och hans råd», tillägger patern[3]).

[1]) Theiner, anf. arb. III, sid. 30. Riksregistraturet 1579. Om personen i fråga jfr ofvan sid. 47.

[2]) Possevino till Kardinalen af Como den 15 September 1579. Afskrift i den Ahlqvistska samlingen ur det Vatikanska arkivet.

[3]) Theiner, anf. arb. III, sid. 52, 279. — Dalin anför (III 2, sid. 108) tvänne bref på latin från konung Johan till Filip II den 27 och 30 September 1579. Något latinskt registratur för den tiden är numera icke kändt, men uti titularregistret 1522—1592, upptagas verkligen under anförda dagar gratulationsbref till konungen af Spanien »med hans oratore och internuntio Fr. de Erasso». Men äfven för den 20 November anföres ett bref till Filip II.

Tillägg:

Med »arcabuses de rastrillo» (sid. 17) torde menas *luntlåsgevär* (ej musköter) i motsats till s. k. snapphanegevär.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

III.

Brytningen[1]).

Såsom redan är nämdt, var det de första dagarne af Juli 1596, som det af hertig Karl så ifrigt påyrkade, men af riksråden med så mycken oro motsedda rådsmötet omsider kom till stånd. Då hade åtminstone Sparre, Axel Lejonhufvud, Gustaf Banér och Ture Bjelke infunnit sig[2]) samt troligen äfven Posse och Klas Bjelke[3]). När det sålunda visade sig, att mötet skulle blifva en verklighet, blef hertig Karl ifrig att försäkra sig om samtliga eller åtminstone de i något hänseende mera betydande riksrådens närvaro. Visserligen fick Axel Lejonhufvud i början af Juli resa ned till Vestergötland, men detta skedde antagligen på uppdrag af hertigen själf för att hålla ögonen på det kungliga partiet därstädes. Huru det åter bland hertigens omgifning uppfattades, att Sten Banér dröjde i Östergötland till medlet af månaden, visar följande yttrande af hertig Gustaf af Sachsen: »Få han tusan! Han måtte vara i

---

[1]) Se Historisk Tidskrift 1884 sid. 15 och 1885 sid. 21.

[2]) Med afseende på de två förstnämda, som synas hafva anländt redan i Maj, och G. Banér, som den 3 Juli hunnit skrifva från Stockholm, se Hist. Bibl. II ss. 286—288. Reg. för den 6 Juli utvisar, att Ture Bjelke före denna dag besökt Karl, som då gifvit honom uppdrag till de öfriga riksråden i Stockholm.

[3]) Med säkerhet kan jag blott uppgifva, att dessa voro närvarande i början af Augusti, men då jag ej funnit några kallelsebref till dem efter förhandlingarnes öppnande, anser jag troligt, att de voro med från början.

Stockholm, dit han så väl som flere stämd är, men när de komma fram, skola de icke mycken tack förtjena»[1]). Till Nils Gyllenstjerna sände hertigen nu ett nytt kallelsebref, och då denne ej svarade därpå, lät han genom ett särskildt bud affordra honom »visst besked». Af det svar, som Gyllenstjerna slutligen afgaf, ser man, att han, skyllande på sin ålderdom och klagande öfver de många herredagarna, med vanlig försigtighet sökt undandraga sig att deltaga i den kritiska sammankomsten. Hertigen skref då, att han visste, det Gyllenstjernas ålderdom behöfde ro, och att det var ingen mera emot än honom, att så många samqväm måste hallas, men att orsaken var att bref och löften ej höllos och allmänna beslut ej efterkommos. Om ej riksråden själfva bedt hertigen öfvertaga regeringen, skulle ingen blifvit besvärad med dylika kallelser, men som han nu var regent, måste han underrätta om rikets behof. Själf afsade han sig allt ansvar, ifall andra ej ville fullgöra sitt ämbete, och till sist uppmanade han Gyllenstjerna, efter denne ej kunde besöka flera samqväm, att skriftligen förklara, huruvida han ämnade blifva vid Söderköpings beslut. Några dagar därefter förfrågade han sig emellertid ånyo, om drotsen verkligen ej ville komma, och denne lofvade nu att infinna sig[2]). I början af Augusti finna vi honom också i Stockholm. Bättre tur hade däremot Hogenskild Bjelke. Den 10 Juli frågade hertigen honom, om han ville komma till Stockholm samt blifva vid Söderköpings beslut, men denne »anfäktades» nu af en »långlig» sjukdom — vattensot synes han själf hafva befarat, men en »doktor», hvilken hans broder Ture meddelade »alla svaghetens omständigheter», gaf hopp om att det ej var så farligt — och han blef på grund häraf borta från hela sammankomsten. Hertigen tog hans anförda förfall samt löfte att stå fast vid riksdagsbeslutet till godo och inskränkte sig i sitt svar till att uttala en förhoppning, att han måtte blifva bättre, så att han åter kunde göra sitt kall till fylles[3]). För efterverlden har hans frånvaro medfört den fördelen, att

[1]) S. Banér till Hog. Bjelke den 10 Juli 1596. Med anledning af hertigens otålighet återkommer han till Östgötaherrarnes vanliga klagan, att »man gerna ville hänga grimman öfver halsen» på dem. I samma bref säger han sig följande vecka ämna afresa till Stockholm. Hist. Bibl. II. sid. 289 och 290. Den 3 Augusti var han åtminstone i Stockholm.

[2]) Karls Reg. den 6, 9 och 14 Juli 1596.

[3]) Hist. Bibl. II. sid. 291. Karls Reg. den 23 Juli 1596.

den blef en anledning för åtskilliga bland riksråden att skriftligen meddela sina intryck från mötet.

I synnerhet var hertigen angelägen om att förmå Erik Gustafsson Stenbock att nu komma till Stockholm. Till en början syntes detta ej häller skola möta några svårigheter, ty på försommaren skref Stenbock till en af hertigens tjenare och erbjöd sig att bevista regeringssammankomsten. Hertigen sökte då ytterligare stärka honom i denna föresats genom en beskickning af två af sina män: Anders Lennartsson och Anders Gudmundsson (Röd) till Hedåker, hvilka till yttermera visso fingo i uppdrag att beröfva honom befälet på Elfsborg och Gullberg, om han ej hölle sitt löfte. Stenbock svarade dem den 25 Juli, att han ämnade resa till Stockholm om 3 veckor[1]), och härmed synas de hafva låtit sig nöja, men det oaktadt och ehuru han från hertigen den 27 Juli erhöll en ny påminnelse, infann han sig ej, och om man undantager att han deltog i själfva öfverenskommelsen mellan hertigen och rådet om interimsstyrelsens ordnande, har han således, trots sin skenbara undfallenhet mot hertigen, lyckats undgå all delaktighet i denna för konungen så misshagliga styrelse[2]).

Nu återkom också hertigen till sin förra önskan, att mötet matte bevistas äfven af några andra stånder. I början af Juli sporde han sålunda Gyllenstjerna, Peder Ribbing och H. Bjelke, om de delgifvit adeln i Småland och Östergötland hans kallelsebref[3]). Bjelke undskylde sig för sin del med, att han sändt kallelsebrefvet till de andra östgöta-riksråden, emedan adeln bodde öster om Linköping. Hertigen skref då och frågade de i Stockholm närvarande herrarne, huru de fullgjort uppdraget, men uttalade på samma gång sin förmodan, att adeln nog skulle kommit, om den i rätt tid blifvit kallad[4]). Som vi få se, förgick emellertid ännu en tid, innan någon herredag kom till stånd.

Hvad hertigen själf angick hade han till en början för afsigt att med första begifva sig till Stockholm, men vi skola i det följande finna, att verkställigheten häraf länge fördröjdes.

---

[1]) Se Karls Reg. den 11 Juli 1596 och Stenbocks svar, original bl. Acta hist.

[2]) Jämf. Hist. Tidskr. 1884, sid. 23 och 1885 sid. 69.

[3]) Se Hist. Tidskr. 1885 sid. 77.

[4]) Karls Reg. den 9, 10 och 23 Juli 1596.

Som han emellertid snart reste från Nyköping till det närmare Stockholm belägna Gripsholm, möjliggjordes ändock ett lifligt meningsutbyte mellan honom och rådet, så lifligt till och med att Ture Bjelke den 10 September kunde skrifva till Hogenskild: »och där man afskrifter af allt sådant» (de dittills mellan hertigen och rådet växlade skrifvelserna) »Broderen nu skulle tillsända, så ville det kräfva mycken tid, och skulle något när en hel bok papper intet vilja förslå, att allt därpå skulle blifva förtecknadt ..... och tror näppeligen, att våra föräldrar i hundrade år hafva skrifvit så mycket, som vi i vår tid gjort hafva»[1]).

Innan vi gå att närmare redogöra för denna ödesdigra underhandling, vilja vi emellertid först kasta en blick på bröderna Stenbocks och Klas Flemmings förhållande vid denna tidpunkt, ty endast med kännedom därom är det möjligt att rätt förstå de ifrågavarande förhandlingarnas egentliga syfte.

Huru Erik Stenbock gäckade alla hertigens försök att förmå honom att *i handling* erkänna den sakernas ordning, som genom Söderköpings beslut kommit till stånd, är redan omtaladt. Af de båda andra bröderna hade visserligen Arvid, som vi veta, blifvit aflägsnad från ståthållareskapet, men hertigens försök att beröfva honom och Karl Stenbock deras förläningar måste hafva misslyckats, ty under sommaren utfärdades nya befallningar därom[2]). Särskildt gaf Karl Stenbock vid denna tid anledning till oro, När vi sist lemnade honom, hade han tidigt på våren begifvit sig till Polen[3]). Nu på sommaren erhöll hertigen underrättelse, att han där »genom lögner och falskt angifvande» förskaffat sig konungens fullmakt på befälet öfver Kalmar fästning. I själfva verket talade detta rykte sant. Efter Söderköpings riksdag finner man, att konungens missnöje öfver riksrådens deltagande däri särskildt vändt sig mot Nils Gyllenstjerna[4]), hvilken också synes hafva varit synnerligt illa anskrifven hos det rojalistiska partiet i Sverige.

---

[1]) Hist. Bibl. II. sid. 291.

[2]) Såsom skäl anföres att enligt Söderköpings beslut alla, som äro af den påfviska lära och därmed hyckla, skulle mista ämbete och förläning. Karls Reg. 1596 den 11 Juni och 29 Aug.

[3]) Hist. Tidskr. 1885 sid. 70.

[4]) Den 30 Januari 1596 skref han till honom, att han skulle begifva sig till sitt ståthållareskap. hvarmed konungen vore mera betjent än med Söderköpings riksdag. Bref och handlingar rörande Gyllenstjernor af Lundholm. Kongl. Bibl.

Antagligen fann konungen under dåvarande kritiska förhållanden det ej nog betryggande för sina intressen, att en i militäriskt hänseende så vigtig plats som Kalmar förblef i Gyllenstjernas vård, ty under Karl Stenbocks vistelse i Polen förordnade han verkligen denne till ståthållare öfver Kalmar slott och län samt Öland; men ej nog därmed: Stenbock fick äfven i uppdrag att för konungens räkning innehålla hela årliga spanmålsräntan samt alla andra »årliga räntepersedlar från den landsändan Småland» med uttrycklig föreskrift att ej låta hertig Karl eller någon annan taga befattning därmed, hvarför också fogdarne tillsades att med afseende på uppbörden ej lyda hertigens befallningar[1]).

Vid första underrättelsen om denna utnämning förbjöd hertigen befallningsmannen på Kalmar under åberopande af Söderköpings beslut, hvarifrån Stenbock söndrat sig, att på slottet insläppa Stenbock, och han förbjöd äfven borgmästare och råd i staden att visa denne någon lydnad samt utfärdade till och med befallning om att han skulle fängslas, emedan han både på utresan till Polen och inför konungen utspridt lögner om hertigen[2]). Det berättades först, att Stenbock redan i början af Juli ankommit till Kalmar, men detta rykte, hvars sanning hertigen genast betviflade, befans sedan falskt. Först den 30 September underrättade Stenbock en fogde, att han återkommit till sitt fädernesland, samt sände honom en kopia af konungens bref[3]), och den 3 Oktober meddelade en Per Arvidsson och Nils Sjöblad hertigen, att när de i Hallaryds socken — i Småland, på gränsen mot Skåne — höllo ransakning om hvem som fällt ollonskogen, kom Karl Stenbock dragande ifrån Danmark[4]) och sände dem kopia af konungens

---

[1]) Sigismund till Karl Göstafsson från Warschau den 1 Juni 1596 i Loenboms Upplysningar i svenska historien II, ss. 67 o. f. Om meningen var, att Stenbock skulle hafva befälet jämte Gyllenstjerna eller helt och hållet undantränga denne, är ej klart. I ett bref från hertigen till Axel Lejonhufvud af den 19 Juli uppges det förra, men i Sigismunds nu anförda bref nämnes intet om Gyllenstjerna. — I afseende på tankarne om Gyllenstjerna jämför Hist. Tidskr. 1885, sid. 33.

[2]) Reg. den 11 och 13 Juli 1596.

[3]) Acta. hist. 1596.

[4]) Enligt hvad hertigen den 26 November 1596 meddelade Axel Lejonhufvud hade Stenbock länge dröjt i Danmark jämte »den äreförgätna människan» Per Rasmusson, som stannat qvar och stod högt i gunst. Redan före Stenbocks återkomst hade hertigen misstänkt, att han haft uppdrag till danska hofvet, hvarför han den 10 Augusti sökte genom en spejare skaffa sig under-

fullmakt, »och» — fortsätta de — »hafver han låtit sina ord friligen utgå och säger sig hafva den fullmakt ifrån Polen, att han skall vara landsherre öfver hela Smålandet och Öland och ståthållare på Kalmar och Ölands befästning» liksom Erik Gustafsson öfver Vestergötland[1]) och Arvid Gustafsson öfver Östergötland, »och E. F. N. skall vara alldeles utesluten och utelukter ifrån regeringen»[2]).

Hertigens förtrogne under de bekymmer, som bröderna Stenbock förorsakade honom, var Axel Lejonhufvud. Det var denne, som genast efter sin ankomst till södra Sverige meddelade honom ryktet om Karl Stenbocks utnämning och föregifna uppträdande i Kalmar, hvarjämte han äfven inberättade, att Erik Stenbock då ryckt in på Elfsborg. Hertigen underrättade honom i stället om de åtgärder han vidtagit för att utestänga Karl Stenbock från Kalmar och meddelade honom, att han sändt spejare till Elfsborg, hvars besättande af E. Stenbock han för öfrigt sade sig hafva förutsett, efter som med alla saker så långsamt tillgår, hvaraf en stor olycka syntes hota riket, samt att han därför skrifvit till riksråden och begärt, att de en gång ville göra ögonen upp och klarligen tillkännagifva om de ville hålla Söderköpings beslut. Äfven den i det föregående omnämda beskickningen till E. Stenbock omtalade han för Lejonhufvud tilläggande, att, om Stenbock nu ej infann sig, kunde man se, »hvad klockan var slagen», hvarför åtgärder måste vidtagas mot honom och andra, om Söderköpings beslut skulle gälla och riksråden, Lejonhufvud och de öfriga, ville göra hvad deras själs salighet och rikets väl kräfde[3]).

Men ännu större voro de svårigheter, som Flemming beredde. Denne hade nu öppet börjat förfölja de Finnar, som deltagit i Söderköpings riksdag, han sökte återställa de genom Upsala möte afskaffade katolska kyrkoceremonierna, de af hertigen utfärdade skyddsbrefven till förmån för allmogen i Öster-

---

rättelse därom. Möjligen var det Stenbock som utverkade det förmaningsbref till hertigen om trohet mot Sigismund af den 22 September 1596, af hvilket kopior finnas bland Acta hist. I det anförda brefvet till Lejonhufvud uttalade hertigen en farhåga för att Stenbocks uppträdande i Småland skulle där uppväcka en ny Dackefejd.

[1]) Af detta yttrande liksom af några andra från denna tid ser det ut som om E. Stenbock erhållit en ny fullmakt.

[2]) Acta Hist.

[3]) Karl till Axel Lejonhufvud. Reg. den 19 Juli 1596.

botten förhånades och kränktes, under det att de, hvilka varit hos hertigen och utverkat dem, behandlades såsom upprorsmakare. Hertigens sändebud till Ryssarne lät han anhålla, borttog deras bref och skickade sig som till örlig[1]). Under dessa förhållanden blef hertigen allt mer öfvertygad om nödvändigheten af, att Flemming liksom bröderna Stenbock bragtes till underdånighet, måste det också ske med våld.

Därförutan syntes honom den i Söderköping stadgade ordningen endast skola blifva ett tomt sken, och kraftåtgärder, vidtagna i dylikt syfte, ansåg han fullkomligt lagliggjorda genom riksdagsbeslutets stadgande, att de, som ej ville underkasta sig det samma, skulle anses såsom rikets oroliga och afsöndrade lemmar, hvilkas myndighet borde minskas och förkortas. Därför återkom han nu med ännu större ifver än under våren till frågan, om hvilka åtgärder borde vidtagas mot Flemming. Ja, yrkandet på dennes betvingande blef i själfva verket kärnpunkten i den nu följande underhandlingen mellan honom och rådet, och det var detta Karl framför allt åsyftade med sitt ständigt återkommande tal om hållandet af riksdagsbeslutet. Men en dylik tillämpning af detta, särskildt sedan konungen protesterat mot hela riksdagen, var just egnad att låta de revolutionära konseqvenser ohöljdt framträda, som rådet mest af allt fruktade, och som det hittills så omsorgsfullt sökt undgå, och knappt hade underhandlingarne börjat, förrän Karl från konungen erhöll ett nytt bref, hvilket ännu tydligare visade, att detta skulle blifva fallet.

Denna skrifvelse, hvilken den 3 Juli öfverbragtes till hertigen af Mårten Kerner såsom svar på hans beskickning[2]) och som är affattad med en talang som synes häntyda på en skickligare penna än konungens, ställer i skarp belysning den olikhet i uppfattningen af de statsrättsliga principerna, som utgör en vigtig förklaringsgrund till att konflikten mellan Sigismund och Karl slutligen ej kunde lösas utan en revolution. Sigismund nöjer sig här ej med att mot »föregifvandet», att han i

---

[1]) Forssman, Klubbkriget ss. 142 och 198. Grönblad, Handlingar rörande Klubbekriget, III, sid. 63. Enligt Gustaf Banérs berättelse (den 16 Maj) hade Flemming låtit halshugga några bönder, »fadren med sonen och sonsonen», som varit i Stockholm och klagat öfver borglägret. Hist. Bibl. II, sid. 288. — Jämför äfven Karl till rådet den 13 Juli.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1885 ss. 51 o. f. Konungens bref finnes i afskrift bland Acta Hist. och är dateradt den 3 Maj.

tid underrättats om Söderköpings riksdag, framhålla, att han först hade bort få veta, hvarför en riksdag var nödig och att sedan hans samtycke bort inhemtas, utan med anledning af ett hertigens yttrande, att denne äfven i hans närvaro vore berättigad att hålla dylika samqväm, upptager han till granskning hans teori om ständernas rätt att i trots af eller med åsidosättande af konungen ingripa i vården af rikets angelägenheter[1]. Han förmådde, säger han, ej inse med hvad rätt hertigen i hans närvaro kunde sammankalla ständerna mot hans vilja, »hvar icke vilja för lag ginge». Något sådant hade ej häller skett, sedan Sverige blef arfrike, och det vore »fast ohördt», att man utan öfverheten skulle hålla sådana allmänna samqväm eller nya lagar och stadgar göra, konungen icke allenast oveterligt utan ock emot, »hvilket andra i deras fria valriken näppeligen djärfves att våga». Nu hade det dock skett 2 resor[2] utan annan grund än deras egen fria vilja och begäran, som det åstundat, och därför — fortsätter han — »är befruktandes att sådan tillstädjelse, till hvilken Ers Kärlighet orsaker och tillfälle gifver, skall vara det förnämsta, som oss och vår kungliga slägt ifrån regeringen och E. K. själf med sina arfvingar med tiden ifrån sina rättigheter tränga kan, medan en part ju tillfälle alltid sökandes varder att yrka på det, som vanligt varit hafver och därtill allehanda orsaker och tillfälle söka skola[3]». I hertigens yttrande, att genom konungens protest mot Söderköpings beslut ständernas förnyade trohetsförsäkran skulle blifva ogill och kraftlös[4], för-

---

[1]) Med afseende på hertigens reversal vidhöll konungen sitt påstående, att Karl därigenom lofvat att ej sammankalla ständerna, och sökte nu styrka detta genom att sända en afskrift af reversalet (det vore onödigt svara något härom, då saken i sig var klar, men han sände en kopia, »af hvilken E. K. kan se, om sådant är utlofvadt eller ej»). Antingen har här en förfalskning egt rum eller ock var kopian tagen af det förslag till reversal, som konungen framstält, men hertigen förkastat. Jämför Hist. Tidskr. 1885 sid. 52 och »Om den svenska högadeln» etc. sid. 129.

[2]) Första gången väl i Upsala 1593.

[3]) Menas härmed rådet? — Fullkomligt ärlig är nog denna kritik icke. Hertigens mening var att ständernas ingripande endast då borde komma ifråga, när hela samhällsordningen stod på spel. Konungen åter resonerar, som om hertigen skulle vilja låta ständerna när som hälst och godtyckligt ingripa, och får härigenom fram, att konseqvensen måste blifva den bestående samhällsordningens (arfrikets) undergång. Emellertid måste erkännas, att hertigens uppfattning erbjöd en svag punkt, nämligen svårigheten att i praxis bestämma, när ständerna borde få träda emellan, och onekligen var därför den anfallspunkt man valt skickligt funnen.

[4]) Jämför Hist. Tidskr. 1885 sid. 53.

klarade Sigismund sig ej finna »naturligt skäl och förnuft», alldenstund grunden för hans rättigheter vore Guds vilja och hans egen börd; och den förnyade trohetsförsäkringen fann han därför onödig eller till och med skadlig, såsom egnad att »kalla i tvifvelsmål» de trohetsförsäkringar, han mottagit vid sin kröning. Endast i det fall medgaf han, att riksdagen kunnat vara honom till någon nytta, att hertigen efter hans afresa upptäckt »något stort och märkligt förräderi» mot konungen, men *då* hade dennes mening bort inhemtas, »alldenstund» — fortfar han — »vi icke hafva gifvit E. K. absolutum regimen, utan licentiatum i händer, hvilket icke allenast efter E. K:s och andres betänkande utan först och främst efter vår vilje och samtycke bort med rätta vara lagadt och tempereradt».

Hertigens beskyllning, att grunden till konungens ovilja mot honom och rådet vore, att de motsatt sig hans katoliseringsplaner, pareras med stor skicklighet, i det konungen, lemnande å sido frågan om religionen *i riket* — hvilken naturligtvis hertigen hade åsyftat — endast framhåller det faktum, att han ej sökt omvända hertigen *personligen*, och han kastar i stället tillbaka den nämda beskyllningen genom att söka förklaringen till att den kunnat framställas däruti, att hertigen tillskref konungen de känslor, som han själf hyste mot honom. Han skyndar därefter att föra tvisten öfver från det ömtåliga religiösa området till det verldsliga, inom hvilket hans ställning såsom konung satte honom i stånd att med mera framgång angripa hertigens åtgöranden, i det han, bedyrande, att han hvarken för religionen eller något annat hade hyst ovänliga känslor mot hertigen, uppmanar denne att ej förundra sig öfver, att han (Sigismund) ej ville låta beröfva sig sina rättigheter och sin myndighet, »hvilket nu så väl med samqvämet som eljest uti mång annan måtto skedt är och än dagligen sker», och han framhåller fintligt, att han härvid ej gjorde något annat än hertigen själf, hvilken både när- och frånvarande ville att hans myndighet inom hertigdömet skulle lemnas oförkränkt. Han förmanade honom därför att »låta blifva det religionsskenet, skygget och skuggan», hvarmed han alltid sökte göra honom »afund» hos undersåtarna, ehuru det i själfva verket var hertigen som kommit med nyheter i religionen (liturgiens afskaffande) och ej han, som velat låta den gamla (af Johan

införda) ordningen bestå, och uppfordrade nu hertigen att i stället besvara hans framställningar rörande den kungliga myndigheten, som hertigen brukade och missbrukade, rörande län och land, som hertigen honom oveterligt emot Sveriges lag förlänade, rörande hans trogne mäns och tjenares afsättning, förföljelse och fängelse, hans gafvo- och försvarelsebrefs förakt och förkränkelse, undersåtarnes stora besvär och betungning[1]) samt rikets drätsel och ränta, »däruppå hvarken reda eller räkenskap gjord är».

Med anledning af att hertigen i sitt bref antydt, att någon »förändring» vore att befara i riket, uttalar han sin önskan, att hertigen själf ej gåfve någon orsak därtill, »förty törs någon bjuda till förändringar emot oss, som deras rätte konung och öfverhet är och Gud allsmäktig med två mäktiga konungariken begåfvat hafver, så kan intet felas, att sådane ock emot E. K. och E. K:s käre afföda det samma skulle djärfvas att tillbjuda, men så kunne vi än sådana tankar om ingen fatta, än om E. K. sig uti vårt konungsliga ämbete så vida intränger, att E. K. sig själf konung synes göra», och på grund häraf uppmanar han honom att ihågkomma sin ed.

Då konungen hyste dylika tankar om hertigen, kunde han svårligen önska, att denne vidare skulle förestå regeringen, och i själfva verket finner man, att han i ganska tydliga ordalag gifvit honom afsked därifrån. Hvad hertigen kallade oordning i riket sade han sig nämligen anse för en god ordning, som ej kunde undvaras, nämligen om därmed menades, att hertigen ej fick beröfva honom all myndighet under hans frånvaro, och därpå förklarade han sig ej mer kunna vara hertigen »till besvär» med afseende på regeringen, efter denne »därmed fast tröttas» och i sina skrifvelser tillkännagifvit, att han ej kunde taga vid den af konungen uppsatta regeringsordningen, utan fordrade en annan, som ej kunde efterlåtas. Han (Sigismund) ämnade därför med första antingen själf komma till Sverige och förordna om regeringen eller ock skriftligt meddela undersåtarne, på hvad sätt han till sin ankomst ville att den skulle skötas, och under tiden skulle hertigen uppgöra noggranna räkenskaper öfver sin förvaltning, särskildt med afseende på hvad som blifvit bortförlänadt utan konungens vetskap.

---

[1]) Den i Söderköping pålagda gärden.

Detta bref måste ovilkorligen hafva ännu mer öppnat riksrådens ögon för de faror, som kunde blifva följden af hertig Karls kraftpolitik, och det är till och med egendomligt, att de efter detsamma kunde göra så mycket som de verkligen gjorde för att förmå hertigen att vidare deltaga i riksstyrelsen. Förklaringen härtill synes endast kunna sökas i deras lifliga önskan att fortfarande få åtnjuta hans stöd mot det rojalistiskt-papistiska partiet, dock endast för så vidt detta stöd kunde erhållas utan en uppenbar brytning med konungen.

Hvilket intryck skrifvelsen åter gjorde på hertigen framlyser af följande yttrande i hans bref till rådet, då han den 6 Juli sände dem en afskrift däraf: »Efter i samma skrifvelse varder tillkännagifvet, att H. K. M. vill själf annorlunda laga om regeringen här i riket och alldeles ogillar, hvad som i Söderköping hafver handladt varit, vele vi ständerna här i riket sådant veta låta och kunna föga här efter befatta oss ytterligare med någon regering, efter vi icke mera godt därför skulle hafva att förvänta». Han har sålunda insett, att sakerna ej kunde fortgå såsom hittills, men man skönjer redan, att detta skulle bringa honom — icke till eftergift, utan till att genom en ny vädjan till ständerna ännu mera skärpa konflikten. Ej häller afskräckte denna insigt honom från planerna på Flemmings kufvande; man torde i själfva verket kunna antaga, att den snarare gjort honom ännu ifrigare att med första söka nå detta mål.

Under så föga lofvande auspicier togo underhandlingarna mellan hertigen och rådet sin början.

Första uppslaget till dem synes hafva gifvits därigenom, att de i början af Juli i Stockholm närvarande riksråden nu omsider tillstyrkte den af hertigen på våren så ifrigt påyrkade stämningen till Finnarne samt på samma gång äfven förordade ett annat bref till dessa, antagligen innehållande förmaningar[1]). I sitt svar, som afgafs samma dag, som Kerner till honom öfverbragte konungens bref, eller den 3 Juli lofvade Karl att låta uppsätta den af herrarne förordade skrifvelsen

[1]) Se Hist. Tidskr. 1885, sid. 79. Möjligen är antagandet om det andra brefvet oriktigt, och i sådant fall voro de förslag till skrifvelser, som i det följande omtalas, blott förslag och motförslag *till själfva stämningen*. Ordalagen äro så otydliga, att jag ej med säkerhet kan afgöra detta.

samt sände dem under tiden sitt förslag till stämning[1]). Tre dagar därefter var den ifrågavarande skrifvelsen färdig, men på samma gång Karl nu skickade den, förklarade han sig ej vänta mycken frukt däraf, »med mindre det sker på ett annat sätt», hvarför han äfven bifogade ett annat förslag samt ännu en gång begärde rådets utlåtande i frågan[2]).

Nu visade sig emellertid på ett i ögonen fallande sätt följderna af den söndring som föregående år grundlagts mellan Axel Lejonhufvud och de öfriga riksråden. Då denne på sin resa till Vestergötland besökte hertigen i Nyköping, där han stannade till den 8 Juli[3]), afgaf han nämligen utan att invänta de öfriga riksrådens utlåtande ett *särskildt* svar på några af hertigen framstälda punkter, hvilket handlingssätt han motiverade därmed att mötet fördröjdes genom att några kommo senare, än hertigen äskat och nödtorften kräfde, så att de mera aflägset boende ej kunde invänta deras ankomst; sitt utlåtande gaf han hertigen rätt att under hans frånvaro delgifva de öfriga rådsherrarne, så att desse däraf skulle få se, hvad han »till allt sådant svara och råda vet och kan». Med afseende på den finska adelns »samhälliga» svar förklarade nu Lejonhufvud att förbehållet af konungens samtycke till Söderköpings beslut innebar en motsägelse mot den i svaret förekommande uttryckliga förbindelsen att ej låta sig trängas från konungens

[1]) Vid detta tillfälle sände han äfven tvänne bref som Kerner medfört från konungen till rådet. Dessa har jag ej återfunnit.

[2]) Jag har ej lyckats återfinna vare sig stämningen eller de båda förslagen, så vida ej det senare af dessa är en i Reg. för den 21 Juli intagen skrifvelse, hvari Karl med anledning af Flemmings rustningar förmanar den finska adeln att mera taga hänsyn till sin trohet mot konungen och fäderneslandet än till Flemmings befallningar. Från den följande dagen finnes äfven ett bref till det finska krigsbefälet med uttrycklig befallning att ej lyda Flemming, som uppreser sig med skepp och krigsfolk. Om Flemming föregaf att detta skedde för att mottaga konungen vid hans hemresa, skulle man ej sätta tro därtill, emedan konungen i sådant fall skulle underrättat regeringen i Sverige, och äfven om det vore sannt, borde ej landet betungas med en sådan krigsmakt, då konungen besökte sina undersåtar, af hvilka han ej hade annat än godt att vänta, ifall han »såsom en trygger och trogen konung kommande varder». Från den 21 och 22 finnas ock förmaningsbref till borgmästare och råd i Åbo, som sades hafva igenkallat sitt samtycke till Söderköpings beslut, samt till fogden på Åbo slott, som till Flemming utlemnat af kronans arkli.

[3]) Se ofvan sid. 51 samt Hist. Bibl. II sid. 290, hvaraf också framgår att Lejonhufvuds besök i Nyköping och resa till Vestergötland uppväckte misstankar hos de öfriga riksråden. »Hvad sådan hans hastiga resa ifrån Stockholm till Nyköping och sedan till Vestergötland kan betyda vet jag icke, men det måste icke vara allt fåfängt. Gud gifve det går icke öfver några oskyldiga ut som förr skedt är». S. Banér till H. Bjelke.

ed och försäkring, alldenstund det aldrig enligt hans förmenande skulle kunna bevisas att Söderköpings beslut innehöll något annat än en bekräftelse på denna ed; som emellertid ifrågavarande förbindelse var själfva hufvudsaken och den anmärkta motsägelsen antagligen berodde af Finnarnes oförmåga att uttrycka sig riktigt, ansåg han det likväl vara nog, om de ännu [en gång] fogligt påmintes om sin »obetänkthet», »dock den stämning högborne furste till dem däruppå hafver författa låtit ingaledes förbigåendes». Ehuru äfven Flemming underskrifvit det finska svaret, ansåg han dock ej så lindriga åtgärder vara tillräckliga mot denne, emedan han såväl genom sina handlingar som ock genom ett nyss från honom ankommet bref[1]) klarligen visat, att han icke ansåg Söderköpings beslut »för rätträdigt och troligen gjordt mot K. M. och riket», och sålunda förgrep sig både på hertigens och alla mötesdeltagarnes ära, hvarför han borde hafva »ett annat och särdeles besked och svar». Sedan Lejonhufvud därefter vidlyftigt och punkt för punkt sökt vederlägga Flemmings ifrågavarande bref, förklarade han högtidligt, att han för sin del ville lefva och dö vid Söderköpings beslut och med lif, gods och blod in i grafven hjälpa till att »handhafva» det; att han rådde alla ärliga svenska män och i synnerhet dem, som underskrifvit det, att hålla och »exeqvera» alla dess punkter; att han härmed just afsåg att beslutet borde »exeqveras» mot Flemming och alla andra, som ej rättade sig efter det samma, och att alla, som ej ville bidraga till en dylik »exekution», skulle underkastas samma straff, dock så att denna »exekution» ej skulle få anses

[1]) Detta bref som antagligen var ställdt till rådet har jag ej återfunnit, men dess hufvudsakliga innehåll var enligt Lejonhufvuds redogörelse följande: han beklagade sig öfver, att rådet uppfordrat honom att i strid mot konungens befallning öfvergifva sin post i Finland; såsom orsak till sitt uteblifvande från Söderköpings riksdag uppgaf han, att konungen före sin afresa förbjudit riksdagars hållande; han beskylde vidare rådet att hafva hotat och »undsagt» krigsfolket (i Finland); anförde med afseende på hertigens riksföreståndaretitel, att det tillkom kejsare och konungar, men icke honom att utdela titlar, och att konungen vore kommen till den ålder och det förstånd, att han ej behöfde någon förmyndare, samt sökte slutligen uppvisa olagligheten nf riksdagsbeslutets förbud mot vad till konungen under dennes vistelse i Polen. Möjligen var det med detta bref, som en i odaterad afskrift på Bergshammar förvarad sedel följde, hvari Flemming med anledning af frågan om sin afsättning skref: »Och förr än det skall ske, förr vele vi täfla därom, antingen jag skall sätta mitt lif och lefverne därom eller han (hertig Karl) skall aldrig med lifvet komma därifrån; det skall honom vara visst nog». Handskr. Saml. på Bergshammar. Hist. Tidskr. 1885, Handskriftsfört. utg. af Hist. För. Om finska adelns »samhälliga» svar se Hist. Tidskr. 1885, sid. 73.

riktad mot konungen, hans ätt och hans myndighet, utan endast mot dem, som sökte förföra honom. Slutligen afgaf han med afseende på koungens väntade hemresa det utlåtandet, att, om konungen ville föra med sig en större främmande truppstyrka och riket härigenom kunde hotas med någon fara, hvilket antagligen skulle blifvit händelsen, om »den papistiska hopen» varit starkare och större vid konungens förra besök, borde man bedja konungen afstå därifrån »och ständerna dem hit in att komma kort och rundt intet tillstädja», hvaremot man icke borde motsätta sig, om konungen blott ville hafva med sig några få utländingar[1])

Hade Karl af de öfriga riksråden lyckats erhålla ett utlåtande i denna stil, skulle underhandlingarna mellan honom och dem snart varit bragta till lyckligt slut, men Axel Lejonhufvud var den ende, hos hvilken han nu fann ett dylikt tillmötesgående mot sina önskningar. Af den samstämmighet, som på våren hade rådt mellan honom och Erik Sparre, märker man ej vidare några spår, utan denne hade nu tydligen helt och hållet återgått till rådspartiets gamla politik att söka undvika alla mera vidt utseende åtgärder, och under hela den följande underhandlingen finnes intet, som tyder på någon meningsskiljaktighet mellan honom och hans gamla meningsvänner inom rådet. Det var i medlet af Juli som hertigen från de i Stockholm qvarblifna riksråden mottog det nya utlåtande som han begärt om de finska angelägenheterna[2]) men dessa tillstyrkte ej däri en sådan »exekution» af riksdagsbeslutet, hvartill Lejonhufvud rådt och hvartill hertigen antagligen hoppats att äfven de nu skulle råda. Ja de yttrade sig ej ens om det föreslagna brefvet till Finnarne, hvarom han närmast begärt att få veta deras mening[3]), utan de synas hafva inskränkt sig till att med-

[1]) Lejonhufvuds bref är tryckt i Grönblads Handl. om Förhållandena i Finland 1592—96 1, ss. 78 o. f. Det är dateradt Nyköping, s. d. utan utsatt årtal, men Grönblad hänför det till 1595 eller 1596. Af innehållet är alldeles tydligt att det senare är det rätta, och allt talar för att det härrör från Lejonhufvuds ofvan omtalade besök i Nyköping, hvilket slutade den 8 Juli.

[2]) Den 13 Juli beklagade Karl sig öfver att riksråden ännu ej svarat om Flemming. Deras skrifvelse, som jag ej sett, torde således hafva ankommit under tiden mellan denna dag och den 17, då hertigen besvarade den.

[3]) Detta framgår af hertigens svar. Säkerligen innehöll deras bref ej häller något om det af Lejonhufvud tillstyrkta förbudet mot införande i riket af en större utländsk här. Är min ofvan sid. 62 n. 2 framstälda konjektur riktig, att det där meddelade brefvet af den 21 Juli var det af hertigen före-

dela honom en af dem uppsatt vederläggning af eller »entskyllan» mot Flemmings skrifvelse. Efter mottagandet af detta bref nöjde sig ej hertigen med att såsom hittills försigtigt känna sig för hos riksråden i Stockholm med afseende på den finska frågan, utan han gick dem nu närmare in på lifvet, hvartill möjligen äfven bidrog den visshet han vunnit om att han i A. Lejonhufvud kunde påräkna ett stöd för sina planer. I sitt svar af den 17 Juli förklarade han, att han visserligen lät sig behaga och visste föga att ändra i deras ursäktbref mot Flemming, men att han ej trodde, att det samma skulle förekomma fäderneslandets olycka, då äfven konungen beskylde rådet för att handla orätt och uppmanade Finnarne att ej samtycka till Söderköpings beslut, och i en »sedel» fäste han herrarnes uppmärksamhet på, att äfven om de gjorde sin entskyllan, hvilket han ej hade något emot, så blefve därmed blott de själfve hulpne. »Andra, som för skadan och i nöden sitta, tacka Eder där intet för». Hans råd var därför att först begära af konungen, att han bättre må komma i håg »sin ed, löfte och tillsägelse», och att under tiden hålla sig till Söderköpings afsked, ty om så skedde skulle herrarne snart förnimma, att saken finge en bättre utgång än om man oupphörligt sköte upp, hvarigenom »elden endast dagligen blefve större». Sedan han därefter påpekat, att Flemmings stora rustningar endast kunde vara riktade mot honom och rådet (»oss»), alldenstund riket hade fred med främmande makter, men hertigens tjenare af Flemming behandlades såsom »bannlyste», uppmanade han herrarne att uttryckligen förklara, om de ville blifva vid Söderköpings beslut och konungens ed. Ville de det, skulle det blifva råd i saken och för alla kunnigt, huru Flemming och andra handlat, men om de fortfarande endast ville uppskjuta med att fullkomligt förklara sig, då måste han antingen genom att sammankalla en riksdag eller ock genom utsända bref gifva ständerna tillkänna, huru sakerna stodo, samt kunde ej vidare »på sätt som nu sker» befatta sig med regeringen, hälst konungen i sitt bref sagt, att han ej längre önskade det, utan antingen själf eller genom skrifvelser skulle göra en ny förordning om regeringen. Att Karl härvid dock ej

slagna brefvet, har Karl, då rådet sökte undanflykter, på egen hand skrifvit i enlighet med sitt förslag, ty alla de a. st. nämda brefven hafva afgått.

tänkte sig en ovilkorlig underkastelse framskymtar i de ord han därefter tillägger: »Den ordning, K. M. antingen själf i regeringen vill företaga eller genom andra förordna låta, måga undersåtarne självva se sig för, om den kan vara dem dräglig. Hvar se sig för. Vi vilja se oss för, Gud för oss alla[1])».

Riksråden läto emellertid ej förmå sig att lemna sin position. Underrättelser, som man vid denna tid erhållit, att en legation vore att vänta från Polen, gåfvo dem nu en förevändning att söka nya undanflykter, i det de i sitt svar förklarade, att de först ville förnimma hvad denna legation hade att meddela för att sedan rätta sitt rådslag därefter. Med afseende på Söderköpings beslut försäkrade de sig visserligen vilja blifva därvid liksom vid konungens försäkran, men antagligen för att undgå ett sådant genomförande af riksdagsbeslutet, som hertigen åsyftade, svarade de med afseende på Flemming och hans meningsvänner, att dessas »handel» ej innebar någon fara, utan att hvad Flemming »kommit till väga» blott afsåg hans eget försvar, för den händelse han med sin hop blefve först angripen.

Slutligen bröto de sin tystnad med afseende på brefvet till Finnarne, men sökte nu äfven i denna sak undanflykter. De synas nämligen hafva sändt ett nytt, eget förslag därtill, men fordrade tillika att det skulle underskrifvas af samtliga riksråden, innan det afsändes. Detta var emellertid för mycket för hertigens tålamod. I sitt svar af den 22 Juli[2]) påpekade han, det herrarnes förklaring, att de ville hålla Söderköpings beslut, som stadgade kraftiga åtgärder mot dem, som söndrade sig därifrån, stod i uppenbar strid med att de ursäktade Flemmings och andras våldsamma, egenmäktiga och för landet utarmande framfart och ej ville tänka på medel att afskaffa deras »regemente». På grund häraf förklarade han sig ej vidare vilja fortsätta med denna skriftväxling och svarade på deras begäran att få veta, när han ämnade sig till Stockholm, att han

[1]) Det var tydligen detta bref samt ett annat af den 18 Juli, hvari han med anledning af, att »de oroliga ledamöter — bröderne Stenbock — ej försumma sig», för rådet framhöll nödvändigheten af att »se upp med ögonen», som åsyftades i Karls ofvan sid. 56 anförda bref till Lejonhufvud af den 19 Juli.

[2]) Till större delen tryckt i Hist. Bibl. II ss. 281 o. f. På detta bref, hvari herrarnes föregående skrifvelse refereras, är den ofvan i texten meddelade redogörelsen för denna äfven grundad.

under dylika förhållanden nu ej ville komma dit, utan finge de ensamma beställa om regeringen, som han ej mottagit på sådana vilkor. Brefvet till Finnarne sände han dem med tillsägelse att själfva förvara det bäst de ville[1]), och med ett bref, som skulle afgå till Ryssarne om Kexholm, förklarade han sig ej ämna taga någon befattning, då hans sanningskärlek kunde framstå i en misstänkt dager, i fall, såsom antagligt vore, Flemming, äfven om underhandlingen ledde till sitt mål, ändock ej komme att återlemna Kexholm, hvarför han afsade sig allt ansvar, om riket däraf toge skada, och öfverlemnade det åt herrarne, som »gifva Flemming och andra oroliga människor tillfälle, att sådan oreda skall i landet uppkomma».

Härmed skulle således underhandlingen hafva varit afbruten och i och med det samma all vidare samverkan mellan hertigen och rådet omöjliggjord. Därhän ville dock Karl vid närmare besinning ännu ej låta det gå. Två dagar därefter gjordes nämligen af de hertigliga »rådspersonerna» — Karl Sture, Mauritz Lejonhufvud, Jöran Klasson (Stjernsköld) och Per Ryning — med Karls goda minne ett försök att åter bringa förhandlingarne i gång, i det de skrefvo[2]) till riksråden, att de förnummit, det hertigen ej alldeles lät sig behaga dessas svar, hvarför de uppmanade dem att själfva inom en eller två dagar komma till Gripsholm, alldenstund mera kunde uträttas genom muntlig än genom skriftlig underhandling. Vare sig emellertid riksråden ansågo att detta ej anstod dem eller de, försigtige såsom alltid, funno det betänkligt att samtliga lemna sig i den uppretade hertigens våld, svarade de afböjande, att de blott blifvit kallade till Stockholm och därför dagligen afvaktat hertigens ankomst dit; likväl lofvade de de hertigliga råden, att några af dem skulle komma, samt uppsatte äfven ett skriftligt svar på hertigens sista onådiga bref. Innan deras beskickning hann afgå, återupptog emellertid Karl själf underhandlingarne och det på ett mer än vanligt imponerande sätt, i det han till underhandlare utsåg ärkebiskopen Abraham Angermannus, biskoparne i Strengnäs och Vesterås Petrus Jonæ och Olof Stephani samt frälsmännen Erik Stake till Hönsesäter och

[1]) I stället skref han nu på egen hand till Finland. Se ofvan, ss. 62 och 65.

[2]) Skrifvelsen är intagen i Karls Reg. under den 24 Juli 1596, hvilket måste bevisa, att hertigen gillat åtgärden.

Nils Posse till Geddeholm[1]). Själf har han uppgifvit, att hvad som förmådde honom till detta steg var, att han dagligen blef »öfverlupen» af en mängd rättsökande borgare och bönder och därigenom öfvertygats om önskligheten af, att en sådan öfverenskommelse åvägabragtes, att han åter kunde befatta sig med regeringen.

Hvad han nu meddelade såsom vilkor härför var följande: 1) att riksråden skulle påminna konungen om hvad denne lofvat angående religionen samt 2) själfva besinna, att de lofvat ej blott att för sina personer efterlefva Söderköpings beslut, utan ock att bidraga till deras bestraffande, som satte sig däremot. På grund häraf yrkade han, att oroligheterna i Finland skulle stillas, i synnerhet som konungen genom påfvens och andras tillskyndelse kunde af dem taga sig anledning till att träda från sin ed och genom Lifland och Finland infalla i Sverige och sig »något med våld företaga». Gåfve ej rådet ett tillfredsställande svar på dessa fordringar, förklarade hertigen, att han ämnade söka träffa en öfverenskommelse med konungen på sådana vilkor, att han skulle lemna konungen fria händer med afseende på religionen och blott förbehålla sig protestantismens fria utöfning i hertigdömet; samt vidare att han till den 29 September skulle nedlägga regeringen, hvarom han nu i god tid underrättade, på det att rådet måtte hinna vidtaga anstalter för upprättandet af en annan regering, då det blefve allt för besvärligt för undersåtarne att i regeringssaker söka besked i ett främmande rike.

Det sätt, hvarpå han motiverar den förra af dessa hotelser är så karaktäristiskt, att ordalagen förtjena att anföras: »ändock H. F. N. väl vet», skrifver han, »att sådant med rätta icke borde ske eller det med något godt samvete göra kan, att H. F. N. skulle sådant emot beslut och förening tillakta, så kan H. F. N. dock för den ostadighet, som finnes här uti riket i alla ständer, icke sätta sig allena med hustru och barn i yttersta och högsta fara och vara i ett oändligt kif och broderträta med sin kära herr broder, det H. F. N. här igenom lätteligen kan vara förutan och sådant härmed förekomma, förty H. F. N. hafver försökt i 26 år eller mer, hvad lust med så-

[1]) Instruktionen för dessa sändebuden i Karls Reg. den 29 Juli 1596. De öfriga skulle först anmoda ärkebiskopen att deltaga i beskickningen.

dan broderträta följer, och vill nu för den skull uppå sin anstigande ålder därmed gerna vara förskonad, och tager H. F. N. Gud till vitne, att ingen kättja eller vällust drifver H. F. N. därtill, att han måste stiga ifrån allmänt beslut, utan högsta nöden». Såsom motiv för hotet att vid den angifna tidpunkten nedlägga regeringen anförde han åter, att han ej med godt samvete kunde bevitna, huru en mängd människor afrättades, lades på stegel och hjul eller drefvos från hus och hem blott för det att de i sin nöd sökte hjälp af honom och erhållit hans försvarsbref. Slutligen förklarade han sig ämna underrätta ständerna, om hvilka de förhållanden voro, som sålunda nödgade honom att afstå både från försvaret af rikets religion och från befattningen med dess regering.

Då frågan på detta sätt sattes på sin spets, hade det om någonsin behöfts, att rådet varit fulltaligt, och antagligen var det i känslan häraf, som hertigen samma dag, han gaf beskickningen dess instruktion, befalde ståthållaren i Stockholm Axel Ryning att genom natt och dag sända honom underrättelse om, hvilka af rådet och adeln nu voro i Stockholm. De riksråd, som nu anländt eller i dessa dagar gjorde det, voro, som vi veta, in alles sju[1]).

Den 3 Augusti eller fyra dagar efter den »myndiga» legationens afgång hade dessa sitt svar till den samma färdigt, och för att vid sidan däraf möjliggöra muntliga förhandlingar läto de sändebuden åtföljas till Gripsholm af tvänne ur sin egen krets: Klas Bjelke och Jöran Posse.

Det ifrågavarande svaret är en af de märkligaste statshandlingar från denna tid.

Den omsorg, hvarmed det är uppsatt, och den stilistiska talang, som röjer sig däri — antagligen har det till största delen flutit ur Sparres skickliga penna — äro fullkomligt värdiga situationens allvar.

Hvad som kan anföras till försvar för rådets politik låter sig knappast sägas på ett bättre sätt än som här skett, och när efterverlden skall sitta till doms öfver dessa olyckliga herrars förhållande, utgör därför denna skrifvelse en af de mest beaktansvärda handlingarna i målet. Som den förut är i tryck

---

[1]) Se ofvan, sid. 51 och 52.

offentliggjord[1]), må det här vara nog att angifva själfva hufvudpunkterna däri.

I skrifvelsens första del besvaras hertigens bref af den 22 Juli, hvarvid herrarne i synnerhet beklaga sig öfver, att han misstydt deras yttrande, att Flemmings rustningar blott afsåge hans eget försvar; detta innebure nämligen ej, såsom hertigen ansåg, att de gåfvo Flemming rätt, utan motsatsen, all den stund den omständigheten, att en person i ett fredligt samhälle till sitt eget försvar började buller, just plägade tyda på att han gjort något orätt. Att de ej höllo med Flemming, bevisades för öfrigt af deras föregående bref både till konungen och honom, och de anhöllo därför, att hertigen ej ville gifva deras svar en annan tydning än de själfva menat. Därefter följer svaret på de fordringar, som förelagts dem genom legationen. På den första af dessa, eller att de skulle förmana konungen med afseende på religionen, svarade de, att de redan åtskilliga gånger gjort detta, men att de dock voro villiga att ännu en gång göra det *tillsammans med hertigen*. Sedan de därefter fritagit sig från att hafva gifvit anledning till en sådan vidlyftighet, som att hertigen skulle på sätt han hotat förena sig med konungen om religionen och afsäga sig regeringen, samt förnekat att de brutit mot Söderköpings beslut, öfvergå de till själfva hufvudsaken eller Flemmings kufvande. De anmärkte härvid till en början, att hertigen ej angifvit sättet, hvarpå det skulle ske, men sökte dock ej vidare kringgå frågan, utan antogo, att en krigisk expedition till Finland var det som afsågs, och framstälde nu både de skäl, som syntes dem tala *för*, och dem, som syntes dem tala *mot* ett dylikt företag. Af de förra var det förnämsta, som anfördes, det i Finland herskande förtrycket. Däremot nämdes ej faran för religionen och rikets integritet och själfständighet. Bland de senare voro de vigtigaste, att en krigisk expedition nödvändigt skulle medföra ett allmänt inbördes krig, hvari konungen själf skulle ställa sig på Flemmings sida, samt att nöden i Finland därigenom troligen ej skulle afhjälpas utan snarare ökas. Enligt herrarnes uppfattning voro skälen *emot* de starkaste, och på grund häraf afrådde de nu på det bevekligaste

[1]) H. Sk. H. X., dock med åtskilliga formfel, som ej finnas i originalet. I Meddel. från Riksark. VI s. 179 finnes äfven ett sammandrag däraf.

företaget; härvid funno de emellertid nödigt att söka bevisa, att detta råd ej stred mot det i Söderköpings beslut förekommande stadgandet om *deras* behandling, som afsöndrade sig från beslutet. De gjorde dock ej något försök att fritaga Flemming från denna kategori, utan hvad de anförde till försvar för sin uppfattning var dels den nog tydliga sofismen, att själfva riksdagsbeslutet förbjöd våldsamma åtgärder, enär det föreskref att de tredskande skulle »lagligen» kufvas och det ej kunde bli tal om lagen, »sedan det kommit till händerna», dels att beslutet tillerkände rådet rätt att fritt säga sin mening, samt slutligen att rådet ej hade myndighet att på egen hand besluta någon exekution, emedan riksdagsbeslutet innehöll, att hvarje sådan skulla ske »efter som vi (ständerna) samtlige finne tillbörligt och skäligt vara». Herrarne inskränkte sig emellertid ej till att sålunda *afråda*, utan framlade äfven själfva *ett positivt förslag*, och af detta framgår, att de oaktadt allt tal om ett troget iakttagande af Söderköpings beslut dock nu insågo de farliga konseqvenserna däraf och därför gerna ville skjuta det å sido, när fråga blef om förhållandet till konungen och hans anhängare. De föreslogo nämligen: 1) att både hertigen och rådet skulle skrifva till konungen och begära dennes tillåtelse att anställa en ordentlig rättegång med Flemming, »icke enkannerligen för att han sig Söderköpings beslut hafver förvägrat, utan för hvad annat man kan hafva honom med rätta att tilltala», samt att man under tiden skulle afstå från alla krigsrustningar; 2) att man, innan ytterligare beslut fattades, skulle afvakta ankomsten af den väntade legationen från Polen; 3) att hertigen och rådet skulle skrifva till adeln och krigsfolket i Finland och Lifland och, »allt annat utelåtandes», allenast fråga dem om ändamålet med deras rustningar, varna dem för att företaga något mot Sverige samt spörja, om de ej ville blifva vid konungens ed och försäkran samt, »Söderköpings afsked oförmält», i allt annat visa hertigen och rådet tillbörlig lydnad; samt 4) att hertigen och rådet under tiden så mycket som möjligt skulle beställa om regeringen. Iakttoges allt detta, sade de sig med säkerhet vänta, att Flemmings oroliga föeetagande skulle omsider »falla och blifva till intet». Till sist bådo de, att hertigen ej ville upptaga dessa deras råd annorlunda än de voro menade, samt förklarade, att, om å ena sidan han, å andra sidan Flemming skulle fortfarande skjuta

ansvaret för alla rikets olyckor på dem — eller några få i bland dem såsom Flemming gjorde i sitt sista bref — så nödgades de afsäga sig rådsembetet, hvarjämte de ännu en gång uppmanade hertigen att i och för regeringens skötande med första komma till Stockholm.

Härmed hade rådet sålunda framlagt sitt program. Som man ser gick det ut på att utan uppoffring af fäderneslandets säkerhet söka undgå en ohjälplig brytning med konungen. Huru vida detta verkligen kunnat vinnas genom de föreslagna åtgärderna, må emellertid betviflas. Det är föga troligt, att konungen skulle medgifvit, att Flemming, i hvars militäriska välde öfver Finland han tydligen såg sin förnämsta säkerhet, under hans frånvaro kallades därifrån för att inför sina fiender underkastas den ovissa utgången af en rättegång, eller att han kunnat förmås, att afstå från hvad som utgjorde konfliktens egentliga kärna: det förvaltningssystem, hvarigenom han hoppades oskadliggöra den honom aftvungna försäkringen och kunna leda Sveriges angelägenheter efter sina önskningar. Härvid må emellertid den ursäkt gälla, som herrarne själfva anförde i sitt betänkande nämligen att de »såsom andra människor» ej kunde veta, huruvida »utgången alltid skall svara mot rådslaget».

Erkännas bör också, att, om rådets försoningsplan kunde misslyckas, så kunde åter hertigens planer leda till ett allmänt inbördes krig, och att riksråden gerna ville undvika ett sådant må ej förtänkas dem. Frågan blir emellertid då, huruvida ett inbördes krig är *den värsta* olycka, som kan drabba ett land, om ej omständigheterna kunna vara och då verkligen voro sådana, att man borde underkasta sig dess faror för att undvika ännu större. Att döma af riksrådens egna ord voro dock de ej af denna åsigt, ty i betänkandet förklarade de »inbördes krig och oro» för något, »hvilket alla människor *genom alla möjliga sätt och medel* böra undvika och förekomma».

Om Klas Bjelkes och Posses besök hos hertigen på Gripsholm berättar Knut Persson, att det mottagande de rönte var föga nådigt; att hertigen efter måltiden, då Bjelke började »blifva något vid rus», yttrade: Till att dricka och akta vinglaset det tjenen I till, men att beflita Eder om riksens beställningar, som denna tids olägenhet tillsäger, det hafven I litet bekymmer om»; att de därefter fingo ett snöpligt afsked, men att Karl dock denna tid varit väl tillfreds med Posse,

emedan han hoppades att denne skulle mottaga hans anbud att i spetsen för Sveriges krigsmakt »slå på herr Klas Flemming och de finske». En bättre källa för att lära känna det intryck, som rådets beskickning gjorde på hertigen, och det resultat, hvartill den ledde, erbjuder emellertid det *skriftliga* svar som de båda sändebuden fingo mottaga vid sin afresa från Gripsholm[1]).

Hertigen tillbakavisar först beskyllningen, att han misstydt riksrådens bref, och förklarar, att hvad de »pro et contra disputera» om faran af ett angrepp på Flemming syntes honom vara visligen och väl öfvervägdt; men därefter söker han nu själf visa, hvilka följderna skulle blifva, om Flemmings välde finge fortfara: nämligen att det ryska kriget åter kunde utbryta, då man i anseende till osäkerheten i Finland ej kunde företaga de för Kexholms öfverlemnande nödiga underhandlingarna; vidare svåra olägenheter i ekonomiskt hänseende (beroende af att Flemming förhöll de finska skatterna); att regeringen skulle råka i förakt, Söderköpings beslut blifva om intet och rikets urminnes rätt och myndighet förkränkas, i fall nämligen en hvar finge söka besked i Polen; att några landsorter kunde blifva skilda från Sverige, »såsom endels skett med Finland och Lifland», hvilka aldrig torde komma tillbaka, »ty Lifland och Finland äro de Poler så när belägna som Sverige», samt slutligen att katolicismen därigenom skulle göra framsteg, då såväl Flemmings »handel» som de tre Gustafssönernas afsåge intet annat än att befordra den påfviska religionen och »dess fria exercitium» i riket. Efter att sålunda med vanlig skärpa hafva blottat själfva hjärtpunkten i hela frågan, upptog hertigen till granskning rådets förnämsta skäl mot den finska expeditionen, eller att den skulle föranleda en brytning med konungen, och argumenterade därvid på följande sätt: konungens förbittring öfver Flemmings betvingande kunde ej blifva farligare än hans förbittring öfver, att man i kraft af Söderköpings beslut undertryckt de katolska presterna och nunnorna, hvilken åtgärd såsom direkt rörande religionen var en viggtigare sak än den förra; om man i något af dessa fall af farhåga för konungens vrede skulle öppna vägen för just de faror, som man fruktade, förnämligast katolicismens utbredning,

[1]) Reg. den 7 Augusti 1596.

så fordrade konseqvensen, att man ej fäste afseende vid hela Söderköpings beslut[1]); men hölle man sig åter stadigt till detta och konungens ed, skulle konungen väl betänka sig, innan han företoge något fiendtligt mot sitt arfrike.

Därefter meddelade nu hertigen ett bestämdt förslag angående sättet för den påyrkade exekutionen af riksdagsbeslutet, nämligen att några af riksråden, så många som de själfva ansåge nödigt, med skepp och folk, hvilket sistnämda hertigen redan beställt, skulle begifva sig öfver till Finland och bruka »den myndighet, som därtill tjenar», hvartill i synnerhet hörde att sammankalla ständerna och förmana dem att besinna hvad de företagit. Om ytterligare *bref* till Finland var han ej längre angelägen, då de troligen ej skulle medföra någon verkan, men däremot förklarade han sig med säkerhet hoppas, att, om herrarne på det sätt han nu föreslagit själfve uppträdde på platsen, skulle de många i Finland, som säkerligen ej hade något verkligt »behag till herr Klas företagande», slå sig ifrån denne, samt sålunda det uppkomna bullret utan våldsamheter förhindras och afskaffas, ty »svärdslag» försäkrade han sig aldrig hafva åsyftat och kunde ej tro att konungen skulle företaga sådant mot honom, då hela saken ej angick honom personligen[2]). Mot de tre Gustafssönerna och Erik Brahe föreslog han ett liknande förfaringssätt, i förhoppning att de skulle få »ett annat sinne», när de sågo, att det blef allvar med beslutet.

---

[1]) Detta synes vara tankegången i hertigens ord som hafva följande lydelse: »Stältes ock uti de gode herrars betänkande, om Flemmings väldes förminskelse kunde förorsaka konungen mera till vrede än det man i Söderköping efter konungens ed hafver skilt sig vid alla prester och nunnor — — — och efter H. K. M. för den orsak hafver fått misstycke till H. F. N. så väl som riksens råd, det man låter blifva i sitt värde, så kan den icke blifva större för Klas Flemming och andre hans medhjälpares skull, som mindre är, än H. K. M. blifvit förtörnad för religionen som mer är. Skulle man ock för någotdera träda ifrån Söderköpings afsked och sätta riket i fara och öppna således vägen till allt det, som man rädes för, som förnämligast är den villfarande påfviska läras framgång och förmering och konungens vrede, undsägelse och förtryck, som genom förbemälte oro styrkt och befordradt blefve, då vore och litet till aktandes allt det, som uti förbemälte Söderköping handladt och beslutet vore».

[2]) I hertigens inlaga till herredagen i Stockholm den 29 Oktober samma år påstår han sig hafva »tillbudit att, hvar de goda herrar riksens råd hade där betänkande uti, så att det kunde vara dem besvärligt, då vill H. F. N. taga sig det omak uppå att draga utöfver därom att beställa — därtill H. F. N. ock i tid hafver låtit tillreda skepp och annan del, som till denna resan behöfts hade». I hertigens bref till rådet har jag dock ej funnit något sådant anbud, men möjligen framstäldes det *muntligt* antingen till de båda sändebuden eller ock till rådet efter hertigens ankomst till Stockholm.

Han tog vidare fasta på herrarnes löfte att skrifva till konungen, såsom varande en lämplig åtgärd *vid sidan af de andra*, och de invändningar mot »den finska resan», hvartill den väntade legationen från Polen kunde ge anledning, tillbakavisade han med den förklaringen, att sändebuden kunde framföra sitt ärende, äfven om de måste resa efter rådet till Finland.

Ville emellertid herrarne ej gå in på detta förslag, då förklarade han ånyo, att han nu ej ville komma till Stockholm utan skulle till den 29 September nedlägga regeringen, hvarjämte han sände dem ett koncept till den ursäktsskrifvelse, som han i detta fall ämnade låta kungöra för ständerna i landsorten. I sammanhang härmed återkom han äfven till sin hotelse att köpa sig ro genom att låta konungen få fria händer med afseende på religionen, men bad tillika herrarne besinna, »med hvad godt samvete man det göra kan» eller hvad godt skulle följa af att på sådant sätt träda från »beslutna handlingar».

Slutligen förklarade han, att de hjälpsökande från Finland och andra orter hädanefter finge vända sig till rådet, efter som hans försvarelsebref ej hjälpte och han ej längre kunde underhålla dem [1]).

Härmed hade således nu äfven hertig Karl fullständigt framlagt sina afsigter. Hvad följden skulle blifvit, om de kommit till utförande, står naturligtvis ej häller i mänsklig makt att afgöra; efterverlden kan såväl med afseende därpå, som med afseende på rådets förslag endast mot hvarandra väga de olika sannolikheterna. Det kan sålunda vara möjligt, att den föreslagna expeditionen verkligen, såsom rådet fruktade, skulle tändt det inbördes krigets brand [2]), men en möjlighet är också, att, om riksråden på ett kraftigt sätt uppträdt i Finland, de med den stora auktoritet, som de egde i synnerhet bland adeln, skulle kunnat åstadkomma ett allmänt affall bland Flemmings anhängare, och hade på detta sätt enigheten inom riket blifvit återstäld och folkets olika klasser allmänt sammanslutit sig kring Söderköpings beslut, då är det ej alldeles otänkbart, att Sigismund, så obeslutsam och trög som han till

[1]) En skrifvelse af den 10 Augusti i Reg. visar, att han verkligen sände en mängd klagande till rådet i Stockholm.

[2]) Enligt Verving sid. 295 har Sigismund verkligen gifvit Flemming fullmakt att göra motstånd, i fall hertigen gick öfver till Finland, samt äfven att med vapenmakt hemsöka Sverige, om där något företoges mot konungen.

sin natur var, och med det ringa understöd, som han på det hela taget hade att påräkna i Polen, nu liksom vid kröningen slutligen skulle beqvämat sig till eftergifter.

Med hvilken spänning hertigen afvaktade riksrådens beslut med anledning af hans förslag, kan man se däraf, att han ej gaf sig ro att invänta deras svar, utan den 10 Augusti till Stockholm sände en person, som skulle »hemligt och oförmärkt» söka få kännedom om deras betänkande samt taga reda på om ytterligare någon af dem ämnade besöka honom. Huru säkert han i själfva verket räknat på ett tillmötesgående från deras sida, kan man se däraf, att han lät 6 af sina egna krigsfartyg afgå till Elfsnaben för att tillsammans med ungefär lika många kungliga fartyg[1]) utföra den finska expeditionen. Strax därpå kom emellertid rådets svar[2]) och med det tillintetgörelsen af alla dylika förhoppningar. I stället för det väntade bifallet till den finska resan fick nämligen hertigen däri mottaga nya föreställningar mot alla kraftåtgärder vis à vis Flemming. Tillika fasthöllo riksråden vid sin åsigt, att, först sedan de polska sändebuden anländt och blifvit hörda, de beslut borde fattas, som kunde förorsakas af Söderköpings afsked. Därjämte gjorde de enträgna och bevekliga föreställningar mot utfärdandet af hertigens ursäktskrifvelse till ständerna, hvilken de, säkerligen med allt skäl, funno i hög grad betänklig för sig själfva, samt bådo slutligen, att, om hertigen ej kom till Stockholm, de själfva ej skulle längre behöfva dröja därstädes.

Då svarade hertigen (den 17 Augusti), att, som de förkastat den af honom föreslagna »vägen» och ej kunnat uppge någon bättre, kunde han blott hänvisa till sitt beslut att nedlägga regeringen, men han återkom äfven till sin gamla hotelse att sammankalla ständerna. »Vilja de komma eller ej, det ställe vi i deras skön; men hvar det icke sker, så vilja vi låta utgå våra bref i alla landsändar och därmed våra ursäkter förnimma låta». Han förklarade vidare att han nu mycket ångrade, att han någonsin underskrifvit Söderköpings beslut, efter man ej

---

[1]) T. Bjelke skref till H. Bjelke att hela flottan i Elfsnaben bestod af 13 à 14 fartyg. Hist. Bib. II sid. 296. Hertigens order i Reg. den 12 Augusti.

[2]) Svaret är dateradt den 13; det finnes i referat i Medd. fr. Riksark. VI, sid. 182.

med mer allvar ämnade hålla det; »dock» — tillade han hotfullt — »förmoda vi att några ärliga män, som det samtyckt och förseglat hafva, skola förtycka det, som i så motto däremot skedt varder». Tillika förklarade han sig för sin del ej längre skola fördraga Flemmings beskyllningar och smädelser, huru än riksråden ämnade göra.

Under de närmast följande veckorna stannade hertigen förbittrad på Gripsholm utan att göra några ytterligare försök att öfvertala rådet. Med regeringen upphörde han emellertid ej helt och hållet att befatta sig. Visserligen skref han den 16 Augusti till sin syster hertiginnan af Sachsen, som äfven på detta rådsmöte ämnat förnya försöken att utfå sin brudskatt, att han ej kunde hjälpa henne därmed, emedan han under dåvarande förhållanden hade betänkande att bekymra sig om riksens saker, förr än han sig med »riksens råd därom vidare förent»; men då rådet anslog medel till några ryttares aflöning, blef han förbittrad och skref (den 31 Augusti) att hans mening bort inhemtas, efter som han på rådets egen begäran öfvertagit regeringen och var den, som fick bära ansvaret för uppbörden, hvarför rådet ej borde förundra sig, om han lät undersöka, huruvida den honom oveterligt gjorda förordningen vore nyttig för konungen och riket. Nu vidtog han också nya åtgärder för att få den så länge beramade herredagen till stånd, och under hösten finner man äfven att en sådan verkligen var samlad i Stockholm [1]).

Redan i medlet af Juli hade han börjat önska, att Axel Lejonhufvud skulle återkomma till Stockholm [2]), och nu påminte han honom om hans vid nedresan gifna löfte att snart återvända [3]) samt gaf honom en förhoppning om att vid sin ankomst erhålla det underhåll han begärt för sin resa. Ehuru frågan om den tillämnade expeditionen mot Flemming åtmin-

[1]) Den 16 och 18 Augusti skref hertigen till adeln i Göta landskapen, att han ej oaktadt kallelsen att komma till trefaldighetstiden hört något från den och befalde den att nu skicka ombud till Stockholm efter de flesta riksråden voro där. Som vi sett (sid. 67) voro några biskopar redan förut i Stockholm. Om några andra borgare än Stockholms borgmästare och råd, deltogo i mötet vet jag ej. Den 16 Augusti frågade hertigen äfven dessa med anledning af ett bref från Flemming till dem med beskyllningar mot hertigen, om Flemmings företagande skulle vidare tillåtas.

[2]) Kallelsebref i Reg. 19 Juli.

[3]) »Därmed I gören det oss sker till synnerligt välbehag» Reg. 16 Aug. Den 28 Aug. gaf han honom en ny påminnelse.

stone för tillfället kunde anses utagerad, finner man dock, att han fortfarande sysselsatt sig med de finska angelägenheterna. Vid samma tid som rådet tillbakavisade hans förslag angående denna expedition, mottog nämligen Karl från Flemmings anhängare bland adeln och krigsbefälet i Finland[1]) ett bref, i hvilket desse klagade öfver, att han sökt förleda dem till edsbrott, samt beskyllde honom för att hindra freden med Ryssland[2]). Harmen häröfver kom Karl att i trots af sina åsigter om gagnlösheten af ytterligare skrifvelser till Finnarne nu själf låta uppsätta tvänne sådana, den ena till de adelsmän, som icke höllo med Flemming, och den andra till dem, »som med hans fåfänga företagande hålla»; den sistnämda är mycket vidlyftig samt synnerligt rik på dessa originella uttryck och vändningar, som äro så karaktäristiska för Karls stil[3]).

I båda dessa skrifvelser framställer hertigen ett nytt tämligen egendomligt skäl mot lämpligheten af Flemmings rustningar, nämligen att, äfven om konungen ämnade sig hem, borde man endast mottaga honom på det sätt lagen föreskref om Eriksgatan d. v. s. vid landamäret med grud och gisslan från hvar lagsaga. I den sednare skrifvelsen låter han emellertid Finnarne veta, att lagen med afseende på Eriksgatan i Finland blott stadgade, att drotsen eller ett annat riksråd skulle jämte biskopen i Åbo rida den i konungens ställe; att orsaken härtill var, att Finland vid denna tid nyligen kommit under Sveriges krona och att då »ett barbariskt folk i Finland var», samt att det äfven nu kunde väl behöfvas, att »drotsen och andra ärliga svenske män» hölle »husesyn» med Finnarne, så att desse gjorde besked och räkenskap för sitt

¹) Flemming hade vid denna tid låtit adeln och rytteriet i Finland samlas utan hästar vid Pikala. Forssman, Klubbekriget sid. 149.

²) Detta bref är tydligen föranledt af de skrifvelser, hvarom talas ofvan sid. 62, 65 o. 67 och som i alla händelser afsändts. Hertigen skref därom till rådet den 17 Augusti, att det illa öfverensstämde med det svar, som den finska adeln afgifvit på Horns, Ribbings och Sven Månssons beskickning, (Se Hist. Tidskr. 1885 sid. 73) samt att det tydligen var inspireradt af Flemming. I ett bref till rådet uttydde denne — för att begagna hertigens ord — såsom en »äreförgätare» äfven hertigens skrifvelser till fogde, borgmästare och råd i Åbo af den 22 Juli. Jämför hertigens ironiska yttrande om detta bref. Hist. Bibl. II sid. 283.

³) Den 27 Augusti begärde han rådets utlåtande därom. Den är i Reg. daterad den 7 September; den förra åter den 5 September. Nu fann han äfven, att rådet kunde försöka med en ny skrifvelse till Finnarna, ehuru han ej trodde, att den skulle uträtta mera än hans. Reg. den 22 Augusti.

fögderi, »all den stund I låten påskina att I nu föga bättre ären än då (hvilket likväl annat borde vara, emedan I genom de Svenskes tillhjälp kristendomen och evangelii sanna lära bekommit hafven) och att I nu kasten lagboken under bänken och den alldeles intet akten». Efter denna lilla digression till förmån för sin älsklingsplan återupptager hertigen ånyo frågan om konungens mottagande, i det han förklarar, att, om därmed skulle lagligen tillgått, så hade ständerna bort underrättas därom och vidare Finnarne bort möta vid riksgränsen, men icke »fara och flytta omkring i landet», såsom de nu gjorde, då de utan befallning af honom, som var rikets regent, församlat sig vid Pikala och Åbo för att begynna inbördes uppror och tvedrägt. Om konungen vore annorlunda till sinnes än sig borde, då borde de, som ville synas vara hans trognaste, ödmjukt förmana honom att afstå därifrån och icke ytterligare styrka till sådant, såsom Finnarne nu gjort genom sin rustning, hvilken illa stod i öfverensstämmelse med deras löfte till hertigens sändebud att ej låta tränga sig från konungens försäkring eller söndra sig från de andra ständerna. Mot påståendet, att deras ed till konungen nödgade dem att följa Flemming, anförde hertigen, att ingen ville göra dem till edsbrytare, men att undersåtarnes skyldighet att hålla sin ed ej sträckte sig längre än eden föreskref, nämligen att de skulle lyda konungen i allt det »försvarligt är för Gudi och mannom», hvarför de, om annat tillbjöds, ej borde bifalla det, utan hålla sig vid konungens och sin ed. Med afseende på borglägret fingo de höra, att de tagit den sista kon och kläderna på kroppen af bonden, så att denne måste gå och tigga, och beskyllningen att hafva hindrat freden återkastades på dem själfva och Flemming, som hotat och undsagt hertigens sändebud.

Vilja vi åter lära känna, huru riksråden voro till mods efter förhandlingarnes misslyckande, så kunna vi därom erhålla åtskilliga upplysningar i förtroliga meddelanden från vissa af dem till den frånvarande Hogenskild Bjelke[1]). Utom dennes vanliga korrespondenter, Ture Bjelke och Gustaf Banér befinnes nu äfven Erik Sparre hafva uppvaktat honom med en skrifvelse. Denna ingår ej närmare på de särskilda frågorna,

[1]) Se Hist. Bibl. II ss. 291 o. f., där dessa bref af den 10, 11, 15 och 20 September, äro tryckta.

men anger herrarnes allmänna uppfattning af situationen genom att likna riket vid en »kropp, som är sjuk till alla lemmar, så att när man vill hjälpa en, så växer sjukdomen i den andra», hvarjämte brefskrifvaren förespår, att han och hans medbröder slutligen måste »förqväfva», fäderneslandet till undergång, under sin odrägliga börda. Gustaf Banér klagar öfver att »den grofve Flottmunnen (Flemming) drifver på hinsidan med idkeliga poster till Polen sitt spel, låter intet [af] att ljuga och förolämpa» samt rustar sig till krig; och Ture Bjelke uttalar den fromma önskningen: »få han (Flemming) Fan för den trohet, han bevisar konungen och fäderneriket i det stycket» (hans rustningar), samt förundrar sig öfver, att Finnarne låta så »leda sig vid näsan»; men tillägger han: »Quorum Deus venter est, och de, som allena se på deras borgelägres underhåll och kyrkotionde, de låta fuller gå till, huru det kan, skulle än fäderneslandet fara hur det kan». Å andra sidan klagar Gustaf Banér öfver att det är några fa, som alltid beskyllas att förhindra rikseus saker och att desse »måste ännu stå i mähel såväl af husbonden därute som denne här hemma» och både han och Ture Bjelke uttala sin oro öfver att rådet af hertigen beskylldes för att affalla från Söderköpings beslut.

Af dessa yttranden, som naturligtvis måste hafva varit fullkomligt uppriktiga, framgår ovedersägligt, att riksråden fortfarande hyste ovilja och misstro mot det rojalistiska partiet[1]); att därför deras omedgörlighet mot hertigen ej kan hafva förorsakats af någon förkärlek för detta, samt äfven att de voro i hög grad bekymrade öfver den utgång, som förhandlingarne mellan hertigen och dem tagit. Både Ture Bjelke

---

[1]) Af åtskilliga förtroliga bref till H. Bjelke *från tiden för underhandlingarnes början* framgår det samma. Så fällde Sten Banér den 3 Juli skarpa ord med anledning af ryktet, att Karl Stenbock skulle komma att deltaga i den väntade beskickningen från Polen, samt berättade, att denna beskickning (förmodligen dess polska medlemmar) sades hafva i uppdrag att hemsöka svenskarne med hot och undsägelse, »om vi icke vilja taga vid den påfviska reglion, ty hon må icke kallas religion». Han berättar vidare, att alla de, som varit i Söderköping voro illa anskrifne; att påfven skulle utsändt 20 banditer eller flere för att mörda hertigen, hvilket han ej fann otroligt, samt att Sigismund begärt bistånd af tyska furstar och de polska ständerna för att undertrycka de rebelliska Svenskarne och införa inqvisitionen i riket, och den 10 Juli utbrister han med anledning af att köpmannen Anders Ekman (förmodligen en af dem, hvilkas kontrakt interimsregeringen brutit, jämför Hist. Tidskr. 1884 ss. 26, 60, 70) samt en viss Henrik Mattsson lyckats förskaffa sig försvarsbref i Polen: »Sådane blifva handhafne men andre ärlige män förtryckte» Hist. Bibl. II, sid. 288.

och Gustaf Banér trösta sig emellertid därmed, att, om »man ser på själfva bokstafven» eller på huru »orden lyda» i riksdagsbeslutet, så blefve det klart, att rådet ej afvikit därifrån, med hvilka yttranden troligen afses stadgandet, att de motspänstiga skulle straffas enligt *samtliga* ständers beslut.

Till rådets bekymmer bidrog äfven förvirringen i rikets penningväsende, och denna ökades ytterligare genom den dubbla regering, som i själfva verket blef en följd af skismen mellan hertigen och rådet[1]. Under dessa förhållanden blef det ingalunda lätt att anskaffa medel till prinsessan Annas hemgift, för hvilken rådet vid denna tid »hårdt trängdes» i följd af hennes förlofning med markgrefven Johan Georg af Brandenburg. Att döma af ett yttrande, som Gustaf Banér fällde före mötets början, synes det inom rådskretsen en gång hafva varit fråga om att motsätta sig denna utgift[2], men intet häntyder dock på att något sådant nu egt rum.

Hvad som om sider gjorde slut då den stagnation, som efter underhandlingarnes misslyckande inträdt i de offentliga förhållandena, var ankomsten af den länge bebådade legationen från konungen. Det var storartade anstalter, som Sigismund vid detta tillfälle vidtagit för att återställa sin myndighet i Sverige. Dels hade han förmått de polska och lithauiska ständerna att varna den svenska regeringen genom tre förnäma sändebud, kastellanen i Elbingen Stanislaus Dzialinsky, under-

[1]) Se ofvan s. 77 hertigens klagomål öfver att rådet med förbigående af honom vidtog finansåtgärder. Å andra sidan beklagade sig G. Banér den 11 September för H. Bjelke öfver att besättningen på den i och för den finska expeditionen utrustade flottan skulle utfå sin lön af penningar, som anslagits till betalning åt några köpmän, samt utbrister med anledning däraf: »Så hålles vårt bref vid makt». A. a. sid. 292.

[2]) Den 16 Maj skref han nämligen till H. Bjelke, att, när konung Johans testamente till dottern skulle uppläsas, borde man spörja efter »med hvars råd det skedde och efter hvad meniga riksens förening och på hvad tid», samt påpeka, »huru besvärliga konung Gustafs döttrar riket fallit» och att svårigheterna skulle blifva ännu större, om hvarje ny konung skulle öka hemgifterna med 100,000 daler. Förhållandet var nämligen, att Gustaf I testamenterat till hvar och en af sina döttrar 100,000 daler, men att Johan åt Anna anslagit 200,000. (Stjerman: Riksdagars och mötens beslut I, ss. 241 och 387). Både G. Banér och H. Bjelke ansågo dessutom, att man borde protestera, ifall »den nya arfföreningen» indroges i denna frågas behandling, »hälst medan K. M. själf den hafver de facto omintetgjort». (Hist. Bibl. II sid. 287). Hvad som härmed åsyftas är antagligen, att i Sigismunds adelsprivilegier endast 1544 års arfförening omtalas. Om man sammanställer hvad som härom meddelas i Hist. Bibl. IV, sid. 101 n. (»Om den svenska högadeln etc.») med det nu anförda yttrandet, kan man nästan frestas att misstänka, det rådet afsigtligt hållit Sigismund i okunnighet om innehållet af 1590 års arfförening.

kamreraren i Krakau Stanislaus Czykowsky och storsekreteraren Nicolaus Sapieha, dels sände han själf från Polen Lindorm Nilsson (Lilliehöök) dels uppdrog han åt några stormän i Sverige att å hans vägnar förmana regeringen, och slutligen hade han äfven förmått konungen i Danmark att sända hertigen ett varningsbref[1]).

(Forts.)

[1]) Se ofvan sid. 56.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Strödda genealogiska anteckningar.[1])

8.

Uti ett bref[2]) af år 1392 säges uttryckligen riddaren Karl Ulfssons (Lejon) hustru fru Katarina Glysingsdotter vara dotter till herr Erik Glysing. Sammanställer man detta med andra bref[3]) från samma tid, måste man komma till den slutsatsen, att fru Katarina Glysingsdotter var syster till fru Ingeborg Eriksdotter som 1374 är enka efter riddaren Kettil l. Puke Glysing, och således äfven hon en dotter till herr Erik Glysing. — Häremot strider dock en i Vadstena kloster befintlig grafsten[4]) med följande inskrift: *Hic jacent corpora nobilium mulierum Dne Ingeburgis Erixdottir & Dne Katerine Glysingsdotter filie ejus*, hvarmed öfverensstämmer abbedissan Margareta Clausdotters uppgift[5]) att Karl Ulfsson var gift med fru Kadhrin herr Kætil Glysinges dotter. Detta kan näppeligen förklaras på annat sätt än att Erik i det ofvannämnda brefvet är felskrifvet för Kettil. Härför talar också den omständigheten, att, så vidt det är kändt, Erik Glysing icke var riddare.

Den nyssnämnda grafskriften skall vara hämtad ur en förut i Nordinska samlingarne beskrifning öfver grafstenarna i Vadstena. Denna har emellertid nu icke kunnat anträffas. Däremot finnes i en annan beskrifning[6]) öfver de samma en grafsten aftecknad, visande en sköld innehållande tvänne bjälkar, och försedd med omskriften: *Hic jacent corpora nobilium dominarum domine Ingeborgis Eriksdotter — — — filie ejus.* Troligen hafva vi här att göra med samma grafsten och i så fall skulle herr Kettil Glysings hustru Ingeborg Eriksdotter vara en dotter till riddaren Erik Turesson (Bjelke) och hans hustru Margareta Bengtsdotter.[7]) Detta bestyrkes äfven däraf, att fru Margareta

[1]) Forts. från Hist. Tidskr., femte årgången, s. 173.
[2]) R. P. n. 2596.
[3]) R. P. n. 1077, 2520, 3020.
[4]) SRS. I 1, s. 227.
[5]) Chronicon de genere — — — — sancte Birgitte intagen i SRS. III 2, s. 211.
[6]) Grafstenar teckn. af Brenner 1669, 1670.
[7]) S. D. n. 3048, 2024.

omtalas som egande gods i Ösby på Öland och herr Erik i Starby i Östergötland, i hvilka båda ställen äfven fru Ingeborg egde jord.[1])

9.

I sitt höfdingaminne[2]) uppgifver Stjernman höfvidsmannen på Rumlaborg riddaren Eggert Krummedike, som i följd af sitt förräderi 1452 måste flykta till Danmark, vara son till riddaren Erik Krummedike. Detta är dock icke enligt med verkliga förhållandet, ty jämför man ett i riksarkivet förvaradt pergam. bref af den 19 April 1446, hvari Eggert Krummedike säljer en gård, som han ärft efter sin mormors syster fru Elin, herr Magnus Röds dotter, med det af Stjernman anförda brefvet från 1422, finner man honom vara son till den Albrekt Krummedike, som 1422 gaf jord till Alvastra kloster, och Märta, en dotter till Sten Lalason (blad). — En farbroder till honom var väpnaren Eggert Krummedike, som 1408 satt som konungsdomhafvande i Småland. Han hade äfven en annan farbroder Hartvig Krummedike,[3]) troligen densamme, som sedermera nämnes som höfvidsman på Akershus i Norge. Denne antages allmänt vara en son till riddaren Erik Krummedike, men detta synes mig dock vara i hög grad tvifvel underkastadt, ty Anna Fickesdotter Bylov[4]), som väl kände till denna slägt, säger uttryckligen att Erik Krummedike endast hade *en* son, hvilken också skall hafva hetat Erik.

10.

Uti den redogörelse[5]) öfver sin slägt, som fru Birgitta Magnusdotter (Porse † 1450) år 1444 låtit affatta, nämner hon som sin farfader en Knut Porse. Jag misstänker dock att här föreligger en felskrifning, vare sig af fru B. själf eller afskrifvaren Broocman, ty dels nämnes under förra hälften af 1300-talet ingen annan Knut Porse än den bekante hertigen, dels kunna genom antagandet af felskrifningen Knut för Peter åtskilliga arfsförhållande förklaras.

Jag antager följande slägtledning:[6])

---

[1]) S. D. n. 2024 och 2430 samt R. P. n. 1077.

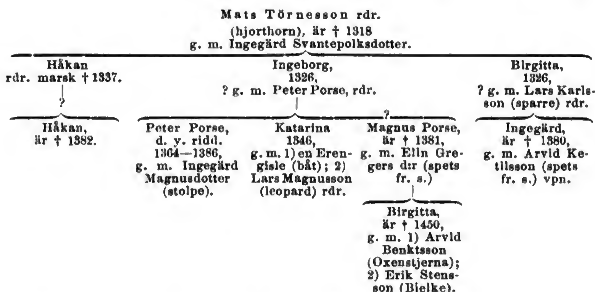
[2]) Del. II. s. 270.

[3]) Riksarkivet. Pergam. bref af den 17 Mars 1426.

[4]) Chronicon genealogicum. s. 12.

[5]) Schlegel och Klingspor, Engsö, s. XVII.

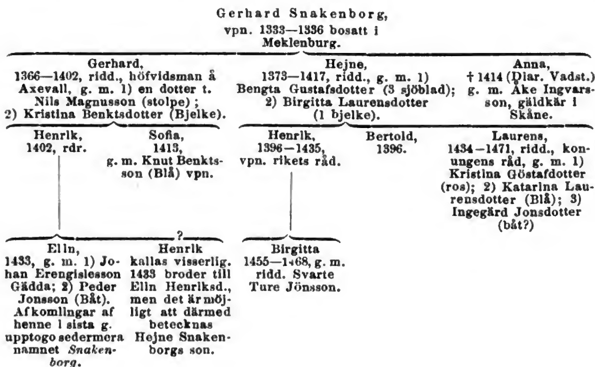
[6]) Endast de för arfsfrågornas belysning nödvändigaste leden upptagas.

Genom att taga denna slägtledning för god förklaras huru Peter Porse d. y. kan nämnas som arfvinge till Håkan Håkansson samt att Ingegärd Larsdotter ärfdes af Magnus Porse[1]) äfvensom att arfvet efter fru Birgitta Magnusdotter delades mellan hennes fäderne och möderne slägtingar.[2])

11.

En slägttafla öfver den gren af den Meklenburgska ätten Snakenborg, som under 1300-talet bosatte sig i Sverige, torde te sig på följande sätt:

---

[1]) R. P. 1759; 1609.

[2]) Schl. o. Kl. anf. arb. s. XVIII—XXI. — Tilläggas må att äfven Styffe och Erslev antaga Magnus Porse vara son till en Peter Porse (Erslev, Slægtskabsforbindelser — — — —, s. 6).

Till belysande häraf må anföras: att Knut Benktsson och hans hustru Sofia Gertsdotter 1413 gifva jord till Vadstena kloster för hennes broder herr Henrik Snakenborgs själ, samt att Elin, dotter till herr Henrik Snakenborg med samtycke af sin broder Henrik Snakenborg 1433[1]) skiftar arf efter hennes aflidne make Johan Erengislesson Gädda och är hon då g. m. Peder Jonsson; — att såväl Laurens Snakenborg som Birgitta Henriksdotter nämnas som arfvingar till lagmannen Laurens Björnsson (bjelke) och dennes dotter fru Ingegärd Laurensdotter, syster till Hejne Snakenborgs hustru fru Birgitta Laurensdotter samt att Birgitta Henriksdotter kallas brorsdotter till Laurens Snakenborg;[2]) — att Anna Gerhardsdotter 1410 nämnes som enka efter herr Åke Ingvarsson och 1414 säges vara syster till riddarena Gerd och Hejne Snakenborg.[3])

K. H. K.

Anteckningar om en resa i Ryssland af J. G. Sparvenfeld.

»Giornale d'un viaggio di Muscovia, cominciato sotto la condotta della Excellenza de monsignor il Barone Conrado Gyldenstierna capo dell' ambasciada, il signore Klingstedt, concileario di Cancelleriae et signore Stackelberg concileario provinciale in Levoniae nell' anno doppo la nascitu dell N. S. 1684 ai cinque di Februario e fenito nell mese di Gicenio l'istess anno. Lo scrisse, io Giovanni G. Sparwenfeld pell' aiuto di memoria»: så - lyder den italienska titeln på en af den berömde språkforskaren egenhändigt nedskrifven, förut ej känd dagbok, som påträffades, jämte några lösa anteckningar af samma hand, i den del af det oxenstiernska arkivet, hvilken ännu förvaras på Tidön. Huru dessa papper kommit att hamna därstädes, då Sparvenfelds öfriga literära qvarlåtenskap förvaras i Upsala och Linköpings bibliotek, torde vara svårt förklara.

Ofvannämnda dagbok från en resa i Ryssland är författad på italienska, franska och svenska omvexlande. Några märkligare historiska uppgifter kan den ej sägas innehålla. Den är däremot rik på topografiska och etnografiska detaljer, hvilka för den ryska kulturhistorien icke kunna vara värdelösa, ehuruväl de möjligen i de flesta fall återfinnas i tryckta resebeskrifningar öfver Ryssland från denna tid. En kort redogörelse öfver innehållet torde dock ej vara utan intresse. Först må vi dock nämna några ord om sjelfva anledningen till resan.

---

[1]) S. D. fr. 1401, n. 1795. Pergam. br. af 1433 $^{19}/_{1}$ i R. A.
[2]) Kopieboken J. 7. f. 40, 343, 432, 464 i R. A.
[3]) S. D. fr. 1401 n. 1249; Diar. Vadst. år 1414.

Karl XI sände år 1684 en ambassad till Ryssland för att af ryske tsaren eller riktigare tsarerna begära en formlig bekräftelse på freden i Kardis och kommissionen vid Plyse-åminne, af samma art som den, hvilken å svensk sida gifvits vid en rysk ambassads besök i Stockholm i oktober år 1683. Vidare skulle tvistiga punkter i gränsregleringen och andra mål mellan de begge rikena afgöras. Till ambassadörer utsågos Conrad Gyllenstjerna, Jonas Klingstedt och Otto Stackelberg. Deras instruktion, försedd med ett vidlyftigt bimemorial, af den 7 januari 1684, innehåller noggranna föreskrifter angående ceremonier och titulatur, hvilka sträcka sig ända till de aflidne svenske konungarnes rätt att vara »glorvyrdigst i åminnelse» och »högt saliga». Utom de ofvannämde deltogo i ambassaden K. Maj:ts legationsmarskalk, öfverste Herman von Fersen, grefvarne Adam och Gösta Fredrik Lewenhaupt, v. Kock, Cronman, Wolffensköld m. fl. samt dessutom translatorn, legationsprester, doktor m. m., alla försedda med en talrik betjening, så att i ambassaden vid dess afresa från Stockholm räknades 224 personer. Sparvenfeld medföljde endast i egenskap af uppvaktande. Huruvida det redan vid afresan var afgjordt, att han skulle i Ryssland qvarstanna för språkstudier, sedan ambassaden återvändt, låter sig ej af dagboken bestämmas.

Den 5 febr. kl. 8 f. m. lemnade ambassaden Stockholm uti 122 slädar. Vägen togs till Grisslehamn, hvarifrån man färdades öfver det tillfrusna Ålandshaf, där man 5 mil från land först uppnådde Signilskär, en liten ö, bebodd af en enda familj, »priviligerad» af konungen för att hjelpa de resande. Resan fortsattes sedan utefter södra finska kusten. Redogörelsen för afstånden mellan de olika skjutshållen, tidsbestämmelserna och beskrifningar på kyrkor och gårdar är såväl vid resan genom Finland som genom Ryssland i de flesta fall fullständig in i de minsta detaljer. Alla anteckningarne äro gjorda i största hast, hvilket bäst synes af det felaktiga språket. Vi meddela endast följande:

Landshöfdingen Gustaf Rosenhane, »god och from man», hade svårt att skaffa ett tillräckligt antal hästar. Vid Vekelax skjutsades de bl. a. af trenne bönder, »som pretenderade vara adelsmän, de kallades knapar och heta Pilespets, Brandstake och Husgafvel». Emellan Helsingfors och Borgå fans ingen skog. I hela östra Finland räknades gamla finska och ingermanländska mil, på hvilka gå 5 verst, hvaremot 15 verst gjorde 2 »nya svenska mil eller 6,000 famnar». S. fick ett pass för att bese Viborg och Nyen, hvaremot ambassadens öfriga medlemmar togo genaste vägen till Narva. Viborg som var en »dejelig» stad, ruinerades till sin handel genom Narva och Nyen, som drogo till sig särskildt all tjärhandel. Systerbäcken var nu endast en liten regnbäck. Allt intill denna bäck talades finska, men strax på andra sidan började de förstå ryskan. I Nyland hade alla förstått svenskan. I Ingermanland och särskildt i Nöteborgs län finnas förutom »rätte luterska finnar» tre slags ryssar 1) »rätta ryssar, som i sin religion obehindrade blifva, emedan de den såväl som språket förstå kunna, dessa äro nyktra och bättre än finnarne, 2) äro

ingriker kallade, desse äro af rysk lära och därtill färdige att dö därför, ehuru de äro finnar och kunna icke förstå kanske ett endaste ord af ryska, än mindre veta något i dess religion. De hålla alltid vid korskyssningen af en vana och arf och vilja ingalunda låta döpa sina barn af våra prester utan låta dem hellre blifva odöpta till dess det kan ske af ryssarne 3) kallas vettalaisar och äro af samma slag, som dessa senare, ehuru till namnet åtskilde. Men dessa alla, som ryska ej rätt förstå, är order gifven att dem instruera i luterska religionen och med force taga och döpa deras barn etc., som presternas instruktioner lyda, utgifven af generalguvernören i Narva Sperling och af superintendenten Gezelius, som jag sett och läst hafver». En prest i trakten, sade åt S., att Helmfelt hade i Nöteborg inrättat, att små gossar voro pligtige löpa på skidor alla dagar från 12 till 1 och sedan i skolan igen. Bönderna ikring Nyen lärde ofta ända till fyra språk, nämligen tyska, finska, svenska och stundom ryskan. Folket är där »långlifdare» än annorstädes och fruktsammare. »Jag har sett en farfar af 100 år klifva upp på ugnen 3 eller 4 trappsteg, stora och höga, och se sina barnbarns barn ligga i vaggan». De bodde nästan alltid i rökhus, hvilkas konstruktion noga beskrifves, liksom äfven längre fram de ryska böndernas hus. En beskrifning af Nyens stad och fästningsverk, på hvilka arbetades, följer, liksom af de tre olika vägar, som funnos mellan Nyen och Narva. Den 25 februari lemnade S. Nyen och tog vägen öfver Duderhof och Coparie genom ett »slätt och skönt land» till Narva, dit han anlände den 27 februari, och hvarest han sammanträffade med ambassaden, som här blef fulltalig genom Stackelbergs och Fersens ankomst. Fästet Ivangorod besöktes. Äfven på detta arbetades. Fästningen ej stark, slottet i hög grad förfallet. Men de nya fästningsverken blifva nog bättre »et il faut bien, puisqu'elle coûte au roi et aux pauvres sujets dans l'Ingrie, qui y travaillent tous les jours jusques à se crever et leurs chevaux». Om generalguvernören Sperling berättas, att han nekade att dricka konungens skål. Han skyllde på sin hälsa, men gick ifrån ambassadörerna och till öfverste Funck, där han förplägade sig rikligen. Öfver hufvud taget var Gyllenstjerna missnöjd öfver det sätt, hvarpå Sperling mottagit ambassaden, och vid afskedstagandet vårdade sig ej Sperling om att iakttaga de öfliga formaliteterna. Den 11 mars lemnade ambassaden Narva och tog vägen genom det vackra landet. Ryssarne beskrifvas vara nyktrare och bättre än landets finska inbyggare. Rangstrider emellan ambassadens medlemmar utgjorde de intressantaste afbrotten i den enformiga resan. Olägenheter uppstodo äfven därigenom, att Gyllenstjerna ej kom öfverens med de öfriga tre ambassadörerna, men S. åtnjöt hans synnerliga förtroende.

Den 18 mars öfvergingo svenskarne den ryska gränsen och, oaktadt man befann sig midt i skogen, iakttogos noga de brukliga formaliteterna hvilka utförligt beskrifvas. Ryska prestaver och strelitser mottogo svenskarne. Särskildt uppmärksamhet egnades åt konungens och tsarens titlar, hvilka förorsakade translatorerne stort bryderi, då de skulle läsas upp ur minnet. Ryssarne skulle nu bestå såväl skjuts

som äfven underhållspenningar, hvilket dock vållade många svårigheter, och de ryske ämbetsmännen sökte att sko sig på de penningar, som de till svenskarnes underhåll erhållit af sin regering. Den 21 mars kommo de till Novgorod, där ambassadens folk räknades och befans uppgå till 274 personer. Där mottogos de med fanor, trupper, adeln till häst m. m., hvilket allt noga beskrifves. »Complimenter skedde som förr med de stora titlarne». I Novgorod afhandlades med voivoden de klagomål, som svenskarne hade att anföra från sin resa, likaledes begärdes förklaring öfver den skada, som några borgare i Nyen lidit genom ryssarnes tillskyndelse samt öfver flyktade tjufvar m. fl. frågor, om hvilka generalguvernören Sperling tillskrifvit voivoden. Denne gaf endast undvikande svar, men sökte i stället att efter bästa förmåga traktera sina gäster. Detaljrika beskrifningar på voivodens kläder, mat och rum följa. Denne lemnade visserligen 600 rubler, men beklagade sig dock öfver den stora ambassaden, hvars make man ej sett i »mänskligt minne», och »var något okynnig af sig, stadnade dock däruti vid Elfvedals (translatorn) frågande, att våre prestaver skulle allt skaffa efter all möjlighet». Han fann dock, att tre veckor för resan till Moskva, som Gyllenstjerna yrkade, var väl rundligt tilltaget.

Den 26 mars lemnade ambassaden Novgorod, skjutsade af 650 hästar. Med »Ättbackarne», som öfverallt anträffades på vägen, sysselsätter sig S. mycket i det följande, utan att dock söka förklera dem. De resande nalkades nu Valdaiskogen, och S. berömmer den storartade naturen. En utförlig beskrifning, den utförligaste i hela dagboken, egnas det stora klostret på Valdaihöjden, hvilket besöktes annandag påsk. De kyrkliga ceremonierna såväl vid detta, som vid andra tillfällen beskrifvas utförligt. Någon svårighet mötte det understundom att få komma in i klostren och särskildt att få bevista gudstjensterna, men S. blef dock alltid mycket vänligt bemött. Han undfägnades ofta rikligen, och nykterhet inom klostren tyckes varit en sällspord dygd. I Valdaiklostret trifdes S. såväl, att han önskade där qvarstanna för att lära sig ryska, men denna begäran afslogs. S. omnämner och förklarar orsaken till de svåra religionsförföljelser, hvilka nyligen egt rum i Ryssland, i hvilka enligt hans utsago hundradetals människor brändes och hängdes (jämför Rambaud, Rysslands historia sid. 315).

Prestaverna önskade, att ambassaden skulle taga vägen till sjös på Volga, men ambassadörerna vägrade, i det de ansågo detta fortskaffningsmedel strida emot deras höga värdighet. Endast det »svåraste af bagaget» kunde få fortskaffas på detta sätt. Ifrån staden Tver, hvilken noga beskrifves, tillryggalades dock en tio mil till Selo Voskresenskoje på båtar, då voivoden ej velat beqväma sig att skaffa mer än 400 hästar oaktadt alla uppmaningar. Volgas vackra stränder berömmes, och ryssarnes sätt att sköta sin jord beskrifves. Den 27 april samlades ambassaden, som rest något splittrad utanför, Moskwa i Tuschena Derewna, där det fans ett hus och åtta tält till de främmandes emottagande och hvarifrån man kunde se staden. Mat ut-

sändes från tsarerna, hvilket aldrig tillförene brukligt varit. Den 28 kl. 7 om morgonen klädde de sig alla »granna» för att göra sitt intåg. En mängd folk kom ut för att bese dem. Åt intåget egnas en utförlig skildring, i sammanhang med en kejserlig legations intåg, hvilket egde rum kort efteråt och under iakttagande af hufvudsakligen samma ceremonier, ehuru möjligen under större tillströmning af »förnämt folk».

Sverige hade ett eget »hof» i Moskva, »som kungen för våra ministrar låtit bygga», men detta var allt för litet för att kunna rymma så många människor, och under de första dagarne hade man det också mycket obeqvämt, ehuru S. varit sänd i förväg för att skaffa herberge, men han hade i detta fall rönt föga tillmötesgående. Endast de förnämsta fingo bo i »stenhus», de öfriga fingo i början nöja sig med att bo i källare eller på vindar och höskullar. Ambassaden fick 50 strelitser till sin uppvaktning, hvilka uppträdde i olika uniformer olika dagar. De »släpte intet gärna någon ut att spatsera med mindre man hade något att köpa, och då måste man och hafva en eller två strelitsar med sig». Förtäring erhölls till stor del från tsarerna. Den andra maj hade ambassadörerna sin första audiens, då kreditiven öfverlemnades. De mottogos af de bägge tsarerna, som sutto på silfverstolar, »med tak öfver, allt klart silfver, men den yngres, som på venstra sidan satt, var förgyldt, den äldres något högre — — —

.lre satt mössan så i ögona på, att de ej syntes, den yngre var glad och helt leendes, men när skänkerna intogos, besynnerligen det som ärnat var till tsarinnan, den äldres och till princess Sofia, gjorde han en skef mun. Vi kommo allt öfver trettio till handkysset». Under de följande dagarne höllos konferenser med ryska delegerade. Tsarerne åhörde osedda bakom en afbalkning konferenserna. För alla yttre omständigheter vid dessa sammankomster redogöres noga, men däremot lemnar oss S. i okunnighet om hvad som på den afhandlades och hänvisar endast till protokollen, Under tiden anlände legater ifrån kejsaren i Tyskland till Moskva, deras intåg, presenter m. m. beskrifves. Ändamålet med deras ankomst nämnes däremot icke. Rundlig tid användes såväl för att besöka dessa som andra utländingar i Moskva. Den 28 maj blefvo svenskarne »opförda på slottet som förr och inuti konferentskammaren förd, hvarest Galitzin oss förkunnade, att tsarerna voro redo att fullkomna eden. Sedan gingo de ifrån oss, och kom efter $^1/_4$ stund Ukraintof och bad ambassadörerne komma in. Vi gingo nu in i den salen, hvarest vår första audiens var, och funno där tsarerna sittandes såsom förr på sina troner, och på venstra handen om dem, litet stycke ifrån dem, på en pulpet, något hög, den h. bibel; en prest ställdes på hvar sin sida om honom, och två stora och höga ljusestakar med brinnande ljus, och en prest bakom. Och enär alla komplementer voro aftydda, att tsarerna skulle fullkomna verket, blefvo ambassadörerna allena framkallade och stego 3 steg upp på tapeten fram för tsarerna, för hvilka man bar fram fredsfördraget och bibeln med sin pulpet, och efter edens stafvande, hvilket bägge tsarerna efter läste, kyste de på kor-

set, som på bandet af bibeln var gjordt och med ädla stenar insatt. Därmed blef alt detta bortfördt och på sitt förriga rum satt, confirmationsbrefvet med ett annat kreditiv åt Conrad Gyllenstjerna lefvererat af tsarernas egna händer, och vi sedan till handkyssande tillåtne. Somliga behöllo både hatt och handskar. Vi blefvo sedan trakterade nu som första gången vid tsarens taffel magert, emedan i måndags ingick fastan, och varade detta gästabud till kl. 7, och alla voro väl beskänkta. — Sedan vi tagit afsked af tsarerne blefvo allenast de tre ambassadörerna tillåtna till prinsessan Sofias hand. De kejserliga legaterna skola sig något surpreneret, att våra ambassadörer det velat göra, emedan de det refueserat hafva.

Ändamålet med beskickningen var nu vunnit. Ambassadörerna ordnade sig till afresan. Sedan presenter erhållits och utdelats till diverse personer, anordningar vidtagits för Sparvenfelts hemresa och han erhållit penningar af Gyllenstjerna lemnade den stora ambassaden Moskva den 2 juni, under det att S. qvarstannade för att studera språket.

Anteckningarne från den följande tiden äro sparsamma. S. umgicks nu mycket med den danska residenten von Horn, med hvilken han knöt vänskapsförbindelse (se Gjörvells »Förråd», där flera af deras bref äro tryckta) och hvilkens åsigter han understundom meddelar. En gång föll samtalet på tsar Peter. Horn sade, att det är lyckligt för Sverige, så länge denna furste är ung, ty »ayant été tiré comme par les cheveux contre ses inclinations à faire cette paix et confirmant le traité de Cardis et de Pluse, il ne manquerait pas d'en voir le désavantage et chercherait assurément de reprendre l'Ingrie — — — voila ce qu'il me dit, mais il était un peu ivre». — S. gjorde en utflygt och besåg Marsilij jernverk, öfver 100 verst från Moskva. »Vid dessa verk talas mest svenska och fransoska af de många mästare, som för några och tjugu år sedan äre furtim förskrefne ur Sverge, och säga sig intet mera hafva här i lön än hos oss, men att födan kostar här mindre. De ha träbäljar som i Sverige, men ej förr än för tjugu år sedan, då kom en hit ur Sverige som hette Jon Verre född i Vesterås, som lärde dem göra träbäljar». — I det följande meddelas några skildringar ur ryska hoflifvet, några beskrifningar på ceremonier, en mängd recept samt diverse notiser af rent personligt intresse. I början af år 1685 upphör dagboken. Till de sista anteckningarna hör följande korta skildring af vattnets helgande i floden Moskva: »Den 6 jan. 1685 var jag med commiss. Boutenant att bese helgandet af vattnet, som denna dag alla år plägar ske af patriarchen på Moscovsca reia i tsarens och så många 1,000 människors närvarelse med läsande, sjungande och bilders procession och några 10 regementen strelitser runt om kring platsen på isen och 100 fanor näst omkring den platsen, som med rödt kläde var afdelt 1) en qvadrat, sedan därinneuti en oval och midtuti en tribuna oppehållen af 4 stolpar, uti hvilkens meddelpunct var hugget hål i isen och trappevis alt neder till vattnet, och står däruti en kittel och stiger patriarchen neder och lägger ett kors i vattnet; förr och efter

sjunges och läses. Procession begynnes af prästerna några 100 alla välklädde i mässehakar. Sedan kommo biscopar, archimandriter och munkar; sedan hoffolket, stolniker, spolnikar och så tsar Ivan till fot, ledder af 2 (ty tsar Peter var där ej) och för och efter honom bojarerna; sedan 2 hvita handhästar med rika gyllene täcken och hvita paradisfoglefjädrar i pannan af hästarna. Sedan kom tsarens släda med 6 hvita hästar. Slädan är gjord som en annan bojarsk, allenast att bak i sätet är gjort som en hög tron, alt förgylt. Sedan kommer alt canaillet. Denna procession gick ut ur slottet genom den porten, som ut går åt Moscovska reia och hela vägen med bräder och afsättningar trappevis belagt. Ceremonien varade ungefär 2 timar. Oss blef gifvit plats på den nedersta och närmaste slottsmuren till vattnet i en varm och väl med mattefiltar belagd stuga». — I några tilläggsblad omtalas, att S. reste den 26 febr. 1687 från Moskva, »sedan jag med tårar tagit afsked af alla mina väninnor och vänner». En kort resebeskrifning följer, som slutar med uppehållet hos metropoliten i Plescov.

De lösa anteckningarna äro slaviska alfabet och satser, anteckningar af religiöst eller diplomatiskt innehåll m. m. Märkligast är en af S. uppsatt promemoria öfver huru en resa till utlandet i och för studier af svenska antiqviteter bör företagas och lämpligast anordnas. Detta förslag har antagligen varit utgångspunkten för den intruktion S. erhöll, innan han företog sin långa berömda forskningsresa genom Europa.

E. F.

Bref upplysande svenska historien.

Till de uppgifter om Jöran Perssons enskilda lif, hvilka finnas samlade i Silfverstolpes förträffliga monografi »Jöran Persson och Konungens nämnd» (Sv. Hist. Tidskr. 1881 h. 4), kan följande i Stockholms Rådhusarkiv förvarade bref ytterligare lemna sitt bidrag, om ock ett helt ringa.

Det visar oss, att Silfverstolpes gissning (s. 312 n. 1) är riktig, åtminstone för så vidt som huset vid Vesterlånggatan och trädgården, som låg gent emot Gråmunkeholm, hörde tillsammans. Var det så, veta vi ock nu, huru Jöran Persson kom i besittning däraf. Det var hans fäderne; fadren hade köpt detsamma. Att Jöran skulle tillbragt sin barndom i armod, blir efter kännedomen härom mera tvifvelaktigt, ehuru det ju kunde vara en möjlighet, att köpet skett först, sedan Jöran genom sina indrägtiga sysslor och sitt inflytande förmått skaffa sin fader bättre lefnadsvilkor.

Fadren synes vara död, då vårt bref utstäldes. Hans dödsdag skulle således falla mellan $^{13}/_{7}$ 1563 (anf. st. s. 304 n. 1) och $^{17}/_{12}$ 1565 (vår urkunds dato).

Brefvet, ett väl bibehållet pergament, är försedt med Stockholms stads sekret. Bakpå finnes antecknadt: upå kryddgårdz tompten.

Vi Burgemestare och Rådh udi then kong:e stadh Stocholm görom vetterligit medh thetta vårt närvarande öpna breff och fulkomligen bekenne och tilstå för alla våra effterkomande, som udi thetta kall kunde framdeles effter oss förordnede blifve, at effter Kongl:e M:tz vår allernådigste Herres tro man procurator och secreterer, erlig och velbördigh Jören Persson til Juletta, hafver titt och offta fordrat aff oss på Stocholms stadz vegne någen vederlegning för ena tompt han nedhen för sitt fädernes hus vidh Kornhaffn mist och omburit hafver, som förstreckte sigh ifrå hans hus och nedher i siön, effter som hans käre faders köpebreff på samma hus uthgifvit therom vidhare inneholler och förmelder.

Och såsom allom kunnogt är, att stadzens mur udi för:ne Kornhaffn är murat och upsatt på för:ne Jören Perssons tompt, så vidt som hon sigh i then måtten förstreckt hafver, så hafva vi för samma hans tompt på menige stadzens vegne undt och vederlagt förbe:te Jören Persson igen ena bara stadzens tompt, liggiande vestan til uthan för gambla stadzmuren nedhan före almenningsgatun och sunan före Peder Jönssons kryddegård, hvilken tompt som hafver i lengden femtiyo otta alnar, bredden tiugu fem alnar. Hvar före afhenda vi oss och stadenom för:ne tompt och alla våra effterkommande och tillegne henne medh sine lengd och bredd offtebe:de Jören Persson, hans hustru, barn och effterkommande för itt fult och fast vederlagh för hans tompt, han mist hafver, til ena everdeliga ägho nyttie och bruke effter hans eghen vilie och oklandrat effter thenne dagh af alla, födda och ofödda, til evigh tidh. Och til thes yttermere visso och stadfestilse så late vi vetterligen henge vårt stadz signet nedhan för thette vårt breff, som gifvit är i Stocholm then 17 dagen udi Decembris årom effter Gudz byrd 1565.

G.

Underrättelser.

— Grefve Henning Hamilton afled den 15 januari detta år uti södra Frankrike. Han tillhörde den Historiska Föreningens stiftare. Som historisk författare har han utvecklat en ej obetydlig verksamhet. Bland hans arbeten i den vägen märkas: *Afhandling om krigsmaktens och krigskonstens tillstånd i Sverige under k. Gustaf II Adolfs regering* (K. V.-, H.- och A. Akad. Handl. XVII); *Kriget i Tyskland år 1867; Frankrike och Tyskland 1866—1874; Minnesteckningar* i Svenska Akademiens Handlingar öfver *Carl Gustaf Rehnschöld* och *Jacob De la Gardie.*

— Riksheraldicus C. A. Klingspor har nyligen börjat utgifva en ny serie egendomsbeskrifningar. Under den gemensamma titeln

»Svenska Slott och Herresäten» har han nämligen för afsigt att i lösa häften — ett för hvarje egendom, — meddela skildringar från olika landskap, allt efter som de resp. egarne vilja deltaga i detta verk. Hvarje beskrifning åtföljes af en eller flera förträffligt utförda ljustrycksplanscher; äfven träsnitt pryda de hittills utkomna, i typografiskt hänseende eleganta qvarthäftena. Dessa omfatta gårdarne Tyresö, Horn och Högsjögård. De följande komma att innehålla: Bergshammar, Lindholm, Brokind, Hakunge, Thorup, Krapperup m. fl. Då arbetet naturligtvis är i viss mån bygdt på understöd från gårdsegarnes sida, står det ju icke i utgifvarens skön att göra ett sjelfständigt val, men vi hoppas att han måtte blifva i tillfälle att öka denna samling med sådana egendomar, som ega historisk märkvärdighet, hvilket ju icke kan sägas om många af de nyss nämnda. Särskildt ligger det i vårt intresse att den flitige och skicklige utgifvaren finge tillträde till egendomar, der han kunde hemta skördar ur gårdsarkiven. Att han icke förlorat detta mål ur sigte, därom vittna alla hans förut utgifna likartade arbeten och äfven dessa senaste häften. Vi finna i dem aftryckta några bland de vigtigaste handlingar han påträffat. Skördefälten hafva dock hittills varit tämligen magra. Utom det efter en dålig redaktion i De la Gardieska Archivet återgifva brefvet af 1415 rörande arfskifte efter riddaren Ulf Johansson, Högsjö gårds förste kände egare, påträffas i de hittills utgifna häftena åtskilliga handlingar från början af 1700-talet angående arfstvister efter Peringsköldarne, far och son, samt en inventarieförteckning för Tyresö gård 1646, upprättad på Hofrättens befallning 1687 af Maria Sophia De la Gardie, enka efter riksrådet Gustaf Oxenstierna. Förteckningen upptager en särdeles märklig och dyrbar samling juveler, silfver, tapeter, gyllenläder, porträtt, möbler rygghimlar m. m. Äfven räkenskaperna för samma grefvinnas begrafning 1694 meddelas. Hvad för öfrigt texten angår, är den affattad efter samma plan som i »Uplands Herregårdar» m. fl. arbeten, och sålunda företrädesvis anlagd på personalhistoria.

— Riksheraldicus Klingspor förbereder äfven utgifvandet af en ny upplaga af »Svenska Adelns vapenbok». Att den nyss afslutade, i guld- silfver- och färgtryck utgifna vapenboken är mycket dyr, vet hvar och en. Mindre bekant är det kanske att den ej, hvad början angår, är tillförlitlig. Vi äro öfvertygade att arbetet nu råkat i de bästa händer. Denna vapenbok skall äfven innehålla förekommande varianter, angifvande af källor (original-diplom el. dyl.) samt, hvad som för den historiska forskningen ofta kan vara af gagn, ett slags sak-register öfver hufvudfigurerna i vapenbilderna, hvarigenom en i heraldiken oinvigd forskare genast kan förvissa sig om hvilken slägt ett sigill tillhör. Den nya vapenboken tryckes i folio och kommer att kosta 50 kronor.

— Vår kyrkohistoriska litteratur har nästan samtidigt ökats med ett par större arbeten, nemligen *Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet* af professor R. Sundelin (288 ss.) och andra delen af *Jesper Svedbergs lif och verksamhet* af docenten H.

Tottie. Numera biskopen Cornelius har dessutom utgifvit första häftet af en handbok i *Sveriges kyrkohistoria* under nyare tiden. Vi skola senare återkomma till dessa intressanta publikationer.

— I en liten broschyr *La leggenda sulla dimora del re svedese Gustavo Adolfo II in Padova* (9 s. Padua 1886) har hr G. Eneström egnat en undersökning åt den bekanta sägnen att Gustaf II Adolf skulle i ungdomen varit i Padua och under den berömde Galileis ledning studerat bland annat matematik och befästningskonst. Nämde uppgift anträffas första gången i en biografi öfver Galilei af Vincenzio Viviani skrifven kort efter den förres död, men tryckt först 1717. Den fick en ytterligare spridning genom Papadopulis 1726 tryckta historia öfver Paduas högskola och var där försedd med en mängd pikanta detaljer[1]. Sedermera trycktes på 1770-talet ett bref af Galilei, enligt föregifvande skrifvet 1633, hvari han talar om att prins Gustaf af Sverige i Padua studerat matematik och italienska under hans ledning. Slutligen uppgafs af ännu en författare (1778) att i Milano bevarades de föreläsningar Gustaf Adolf skulle ha åhört uti Padua i befästningskonst. När ett årtionde senare fråga blef om att i Padua uppresa statyer öfver berömda män, som antingen varit födda eller vistats någon tid i staden, gaf Adlerbeths påstående — han vistades då i Italien — att Gustaf Adolf aldrig varit i detta land, anledning till närmare undersökningar och det befanns då att de nyss nämnda föreläsningarna hållits redan 1593 samt att Papadopolis verk icke förtjenade något afseende. Adlerbeth egnade sedermera saken en särskild utredning och uppstälde den förmodan att det varit Erik XIV:s son Gustaf, som under sina irrfärder äfven någon gång kunde ha vistats i Padua; han fäste likväl uppmärksamheten på en annan möjlighet, eller att det kunde vara fråga om Gustaf I:s dotterson Gustaf Magnusson af Lauenburg hvilken 1594 återvände till Sverige från en resa i Italien. Herr Eneström meddelar nu efter att ha lämnat en historik öfver frågan, att det Galileiska brefvet af 1633 är understucket och att uppgiften om den svenska prinsens studier i Padua sålunda numer endast beror på Vivianis anförda berättelse. Som de italienska lärde ännu då och då återkomma till frågan, har han för den skull i svenska riksarkivet anställt forskningar, af hvilka emellertid endast framgår att prins Gustaf Magnusson var i Venedig 1592 i november och i Florens i december samma år, samt att enligt ett rykte prins Gustaf Eriksson år *1586* skulle varit i Rom. Närmare till frågans lösning har han icke kommit.

— Af W. Herbst *Encyklopädie der Neueren Geschichte* ha häftena 23—27 utkommit. De innehålla följande artiklar ang. Sverige: Landskrona, slag vid; Lewenhaupt, Adam Ludvig; Magdeburg; Malmö, »fred» 1524, stillestånd 1848; Margareta, drottning; Louise Ulrika, drottning; Lund, slag och fred; Lützen; Maria Eleonora, drottning.

— Af den förra året annonserade nya engelska historiska tidskriften har första häftet vid detta års början utkommit. Den liknar till sin uppställning och plan den franska Revue Historique.

[1] Jfr Hist. Tidskr. I. s. cx.

— Öfver den ryktbara engelska drottningen Anna Boleyn har Paul Friedmann utgifvit en skildring (*Anna Boleyn; a chapter of english history 1527—1536*), hvilken äfven af engelsmännen erkännes som ett synnerligen förtjenstfullt och på nya upplysningar rikt arbete. Det stöder sig icke blott på handskrifter i England, utan äfven i Simancas, Venedig och Wien, och det ger en trogen, men afskräckande bild af den sedernas, upplösning, som rådde vid Henrik VIII:s lysande hof.

— Af *Johannes Burchardi* bekanta diarium eller kommentarier öfver det påfliga hofvets lif (1483—1506) har tredje och sista delen, omfattande åren 1500—1506, i den nya af L. Thuasne efter handskrifter i Paris, Rom och Florens utgifna upplagan, nyligen utkommit.

— Af den spanska samlingen *Coleccion de documentos ineditos para la historia de España* ha delarne 82—84 utkommit, innehållandet de spanska sändebudens korrespondens från kongressen i Münster 1643—1648 jämte andra aktstycken angående Sverige, Frankrike, Holland, Österrike och Baiern.

— Vi beklaga härmed lifligt en felskrifning, som insmugit sig uti en af notiserna uti sista häftet af förra årgången af Historisk Tidskrift. Där omnämnes nämligen med några ord den då nyss utkomna andra årgången af *Svensk slägtbok*. Det åsyftade arbetets titel är som bekant *Svensk slägtkalender*, på hvilken intressanta publikation vi sålunda få en särskild anledning att ånyo fästa uppmärksamheten.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

Brytningen[1]).

(Forts. och slut.)

De polska herrarne ankommo först af sändebuden, eller den 26 Augusti, till Stockholm. Till en början tog emellertid hertigen, ehuru af rådet underrättad om deras ankomst, ej någon notis därom, emedan han ansåg, att de själfva bort låta »anvärfva» sig hos honom, men sedan detta omsider skett och de meddelat att deras uppdrag gälde både honom och rådet, lät han fråga, om de ville framföra sitt ärende på en gång till båda eller till hvardera särskildt, i hvilket senare fall de skulle uppsöka honom på Gripsholm[2]). Oaktadt de förklarade sig önska det förra, tvekade likväl hertigen ännu att infinna sig i Stockholm, såsom han skref till rådet den 4 September, emedan han ej kunde veta, om han skulle råka detta samladt därstädes, hvarför han begärde, att rådsherrarne ville meddela honom, hvar de voro till sinnes att «blifva till hopa». Antagligen var dock den egentliga orsaken till hans obenägenhet för Stockholmsresan hans förbittring öfver rådets motstånd mot hans planer, och det vill nästan förefalla, som om han hoppats kunna bryta detta genom att låta herrarne vänta. Efter mottagandet af dessas svar, att de i Stockholm ville afvakta hans ankomst, måste han dock besluta sig för resan[3]). Af misstro eller för att imponera sammandrog

[1]) Forts. fr. s. 82.

[2]) Minnessedel för Mårten Kerner, som sändebuden skickat till hertigen. Reg. den 1 September 1596.

[3]) Den 9 September underrättade han riksråden härom och svarade därvid på deras klagan öfver den långa tid de måst ligga i Stockholm, att orsaken därtill

han härvid till sin betäckning en betydlig truppstyrka[1]), och en ytterligare förstärkning skall hafva tillförts honom af den nu till Stockholm återvändande Axel Lejonhufvud[2]), hvilken antagligen var honom följaktig från Gripsholm[3]).

Den 13 September var resan bestämd att försiggå, men hertigen angreps då af en ögonsjukdom, som vållade några dagars uppskof[4]), och efter hans ankomst uppsköts audiensen ännu någon tid på de polska legaternas egen begäran, emedan desse ville invänta de svenska sändebuden för att samtidigt med dem uträtta sitt uppdrag[5]). Visserligen hade Lindorm Nilsson den 10 September anländt till Stockholm, men de öfriga hördes ännu ej af, och man var i Sverige i det längsta till och med oviss om, hvilka de skulle blifva. Ehuru Erik Brahe den 5 Juli meddelade Erik Sparre, att han var utsedd att blifva »den förnämste» i den legation, som de polska ständerna ämnade skicka till Sverige[6]), kunde G. Banér ännu den 11 September berätta för H. Bjelke att enligt ett rykte denne[7]) och han själf skulle vara utsedde i stället för Erik Brahe och Erik Gustafsson. Den 25 September visste man emellertid i Stockholm med säkerhet, att Brahe skulle blifva ett af sändebuden; de öfriga troddes då skola blifva Arvid och Erik Stenbock[8]), men af desse båda kom sedermera endast den förre. Slutligen blef väntan på dessa herrar för lång, men nu vållades ett ytterligare uppskof därigenom att hertigen ånyo angreps af sin ögonsjukdom. Äntligen häfdes också detta hinder, och

ej var någon »kåthi» å hans sida, utan behofvet af att de skulle öfverlägga om rikets tarf. Om de för länge sedan förklarat sig om hans förslag och varit med honom ense, hade dröjsmålet ej behöfts.

[1]) Gustaf Banérs uppgift härom (Hist. Bibl. II ss. 292 och 296) bekräftas af Karls Reg. den 13 September.

[2]) 60 hästar och 100 man till fots. Hist. Bibl. a. st.

[3]) Den 4 September uppmanade hertigen Lejonhufvud att taga vägen öfver Gripsholm, emedan han ej ville resa till Stockholm, förr än han råkat honom.

[4]) Bref till rådet den 13 September. Den 18 September var han emellertid i Stockholm. Reg.

[5]) Enligt uppgift af T. Bjelke och G. Banér. Hist. Bibl. II, ss. 195—6.

[6]) Acta Hist. 1596. Brefvet är dat. Lyckås; således var Brahe i Sverige.

[7]) Eller S. Banér? Banér skrifver blott »brodren». Hist. Bibl. II, sid. 293.

[8]) A. a. sid. 296. Svågern, som där omtalas, är Erik Stenbock. G. Banér, H. Bjelke och E. Stenbock voro nämligen gifte med tre systrar Sture. Att E. Stenbock verkligen varit ämnad till sändebud ses af ett konungens bref till borgmästare och råd i Stockholm den 18 Juli 1596, hvari han protesterar mot Söderköpings beslut och säger, att hans *sändebud* E. Brahe samt Arvid och *Erik Stenbock* skulle närmare underrätta dem om hans vilja. Act. Hist.

den 26 September, strax efter gudstjenstens slut, blef omsider den polska beskickningen mottagen af hertigen och rådet[1]), hvarvid en af legaterna på sina kommittenters vägnar höll en vidlyftig och prydlig latinsk oration.

Liksom fordom Menenius Agrippa medels liknelsen om magen och lemmarne för Roms plebejer framhöll vigten af enighet och samverkan mellan samhällets olika beståndsdelar, så sökte den polske legaten genom att påminna om hufvudets och lemmarnes inbördes förhållande inskärpa samma lärdom, tilllämpad på konung och undersåtar. Efter denna tribut åt tidehvarfvets klassiskt-retoriska smak sökte han bevisa, att förbindelsen mellan Polen och Sverige förpligtade dessa rikens ständer att ömsesidigt beflita sig om hvarandras välfärd, och förklarade därpå, att detta just var orsaken till legationens afsändande, medan man i Polen trott sig finna, att Söderköpings riksdag skulle medföra faror för den gemensamma konungens myndighet, den förnämsta grundvalen för de båda rikenas lycka. Han sökte äfven visa, att riksdagen varit onödig, emedan konungen nu åvägabragt fred med Ryssland samt vid sin afresa »allting ordentligen efter sig låtit», och därjämte olaglig, alldenstund riksdagar ej lagligen kunde hållas i något rike utan konungens samtycke och närvaro, och Sigismund i detta fall till och med genom bref och mandat förbjudit ständernas sammankallande. På grund häraf framförde han nu den polska riksdagens uppmaning till hertigen och rådet att i allo respektera konungens myndighet och afskaffa de beslut, som stredo däremot, anförde de inbördes krigen i Frankrike och Nederländerna såsom bevis på skadligheten af förändringar inom stater, i synnerhet då de äro riktade mot en laglig *arfkonungs* rättigheter, och förklarade slutligen, att den polska nationen enligt sin vana var beredd att våga allt för att försvara sin

[1]) Häraf framgår således oriktigheten af den vanliga uppgiften att hertigen för en ögonsjukdom lät sändebuden vänta i 3 veckor. (Se Fryxell IV, sid. 213). Som vi sett, belöpte sig det uppskof, som af denna orsak föranleddes med hertigens afresa från Gripsholm och audiensen i Stockholm, vid hvardera tillfället blott till några få dagar, och berodde det väsentliga dröjsmålet på andra orsaker. Då den ifrågavarande ögonsjukdomen spelade en så obetydlig roll, blir det också mindre sannolikt, att den var låtsad. Att Gustaf Banér ansåg den verklig, är för öfrigt tydligt (Hist. Bibl. II, sid. 296). Saken i och för sig är ej af stor betydelse, men visar med hvilken försigtighet man bör upptaga traditionerna från denna tid.

konungs myndighet samt hämnas hvarje kränkning af den samma[1]).

Kort därpå anlände omsider Erik Brahe och Arvid Stenbock och fingo den 3 October (g. st.) framföra sitt uppdrag[2]). Genom dem besvärade sig konungen öfver, att hertigen ej nöjt sig med hans regeringsordning, oaktadt denna blott var afsedd för en kort tid, då han snart ämnade sig hem, samt öfver att ständerna trots hans uttryckliga förbud sammankallats för att fatta beslut, som voro stridande mot hans regalier. Därjämte framförde de till hertigen en mängd förmaningar, af hvilka de vigtigaste voro, att hertigen skulle låta sig nöja med regeringsordningen, afskaffa hvad som i Söderköping beslutits såväl däremot som mot de kungliga rättigheterna i allmänhet; respektera de af konungen förordnade ämbetena, låta rikets ränta förvaltas i enlighet med konungens förordning, aflägsna sina egna tjenare från kronans ämbeten, visa aktning för konungens försvarsbref samt städers och andras välfångna privilegier, ej pålägga nya skatter utan konungens samtycke, låta konungens gamla tjenare behålla sitt underhåll, nedlägga riksföreståndaretiteln, afstå från tvisten med Flemming och i stället hänskjuta den till laga dom[3]) samt slutligen göra räkenskap för sin förvaltning af kronans ränta.

Lindorm Nilssons uppdrag inskränkte sig åter till en förnyad uppmaning om de mycket omskrifna kanonernas, skinnvarornas och skeppets afsändande samt till en befallning att återställa de från Vadstena kloster borttagna dyrbarheterna och låta hemföra ett grafmonument öfver konung Johan, hvilket Sigismund bestält af en italiensk konstnär och som nu ankommit till Danzig[4]).

På en gång och i ett sammanhang hade Sigismund sålunda nu bragt på tal alla de statsrättsliga spörsmål, som alt

[1]) Talet är tryckt på latin och svenska i »Mandata etc. Sigismundi etc. ad illustrissimum etc. dominum Carolum etc.» samt i Chesnecopheri »Fullkomliga skäl etc.» Det är på det förra stället dateradt både den 26 September (g. st.) och den 6 October (n. st.). I sammanhang härmed kan påpekas att tillägget: »(den 26 September)» efter »i dag» i G. Banérs bref, Hist. Bibl. II, sid. 297, är oriktigt: den 26 September var den följande dagen, som var söndag.

[2]) Enligt Verving skedde det dagen efter Polackarnes oration, men i »Mandata etc.», där äfven deras uppdrag är tryckt, uppges uttryckligen den i texten angifna dagen.

[3]) Att meningen dock ej var att nu tillåta en rättegång, utan att denna skulle ega rum först efter konungens hemkomst, ses af hvad sändebuden sedermera yttrade. Se nedan s. 108.

[4]) Acta hist.

från hans afresa till Polen 1594 föranledt så många svårigheter och så mycken skriftväxling. Vi hafva nu att tillse, huru hertigen och rådet upptogo detta samlade anfall på deras förvaltning.

Det berättas i detta hänseende om hertigen, att han vid åhörandet af den polske legatens tal skall hafva inskränkt sig till att upprepade gånger utropa: »Hvad har jag då förskylt». Vida svårare blef det naturligtvis för honom att nödgas se de båda herrar, som han afsatt från deras ståthållareskap, nu uppträda såsom konungens högt betrodda sändebud, utskickade för att meddela honom en skrapa af den allvarligaste beskaffenhet, och vid detta tillfälle skall han ej häller kunnat styra sitt sinne, utan under själfva den högtidliga audiensen, enligt *en* berättelse [1]), beskylt Erik Brahe för äktenskapsbrott och Stenbock för att hafva begått ett mord, enligt *en annan* [2]), »pockat, snorkat, tagit åt sitt svärd samt skält Brahe för en papist och Arvid Gustafsson för en Mamluck».

Af större betydelse äro emellertid de skriftliga svar, som framkallades af beskickningarne. Till de polska sändebuden afgafs ett sådant gemensamt af hertigen och rådet, hvilket senare således ej undandrog sig att dela ansvaret för samregeringen. Den synpunkt, som gjorde sig gällande i legaternas oration, var, såsom vi sett, alt igenom strängt monarkisk, och det till en grad, som man i sanning ej skulle väntat från en polsk riksdag [3]). Det svenska svaret häfdar åter med styrka, att det svenska konungadömet ej stod öfver lagen, och i denna uppfattning kunde, som vi veta, hertig Karl och rådsaristokratien mötas på gemensam mark. Af hvem svaret än må hafva författats [4]), kan det samma således med skäl anses såsom ett resultat — men också det sista — af den samverkan mellan hertigen och rådet, som har sin inre förklaringsgrund just i denna deras gemensamma konstitutionalism. Det är af-

---

[1]) Verving I, sid. 301.

[2]) Grönblad, Handlingar rörande förhållandena i Finland 1592—1596, sid. 76.

[3]) Om det sätt, hvarpå de polska ständerna själfva uppträdde mot Sigismund se t. ex. Hjärne, Sigismunds svenska resor.

[4]) Källorna lemna ingen upplysning härom, men man torde kunna våga den gissningen, att Sparre varit den, som jämte hertigen mest medverkat till redaktionen. Vid sidan af de för Karl egendomliga åsigterna finner man här uttalanden, som starkt påminna om tankegången i Postulata nobilium.

fattadt på latin[1]) och står i stilistiskt hänseende ingalunda tillbaka för den polska orationen; i tankeskärpa och uppfattning af historiska och statsrättsliga frågor torde det säkerligen förtjena att ställas framför denna.

Svaret börjar med att framhålla, att man af historien kan lära känna många olika regeringssätt, hvilka dock kunna återföras till 3 hufvudformer: det monarkiska, det aristokratiska och det demokratiska; att under alla dessa former riken, med realiserande af samhällsändamålet som är religionen och rätten, kunnat ega bestånd, men att såsom den bästa styrelseformen alltid ansetts den, enligt hvilken *en* regerar, dock i samråd med förståndiga. Liknelsen om hufvudet och lemmarne erkännes vara väl funnen och full af lärdom, påminnande om Menenii Agrippas hos Livius, men dess framställande förklaras här varit mindre nödigt, då både Polackar och Svenskar voro trogna undersåtar, hvarjämte påpekas att, om det var af nöden att lemmarne lydde hufvudet, så var det ett lika vigtigt vilkor för kroppens välfärd att icke lemmarnes funktioner förblandades.

Därefter upptagas de framstälda beskyllningarna till besvarande, hvarvid de polska ständerna få höra, att de först bort skaffa sig noggrann kännedom om de svenska angelägenheterna, innan de öfverlemnade sig åt misstankar, att förmaningar väl kunde vara på sin plats mellan jämlikar, men att framställandet af så grofva beskyllningar som de ifrågavarande icke anstod en vän, utan vore att inblanda sig i hvad som endast angick Sveriges rikes ständer. Att själfva sammankallandet af Söderköpings riksdag innebar något ingrepp i konungens myndighet, förnekas på den grund, att nämda möte endast gick ut på att befordra religionen, lag, rätt och ordning i landet, och detta just befordrade konungadömets bästa. Att konungen protesterat mot mötet, erkännes, men tillika påminnes om, att han i tid blef underrättad om sammankallandet och att protesten kom för sent. Exempel från unionstiden anföras för att bevisa, att, om det också tillkom konungen ensam att, *när han var närvarande*, hålla riksdagar, så kunde sådana lagligen hållas *under hans frånvaro*, när hans ed ej tillbörligen hölls vid

[1]) Finnes äfven tryckt i svensk öfversättning i »Mandata» etc. samt i Chesnecopheri »Fullkomliga skäl» etc. Det är dateradt den 23 Oktober.

makt. Från Englands, Frankrikes, Tysklands, ja, Polens historia under Sigismunds egen regering anföras fall, då riksdagar till och med under regenternas närvaro hållits mot deras vilja, och af alt detta drages den slutsatsen, att man kränkte folkrätt och häfd, om man förnekade rätten att till samhällsordningens befästande hålla allmänna möten[1]), samt att sådana voro lagliga, när de höllos uppenbart och ej förgrepo sig på konungens rättigheter, äfven om de strede mot konungens vilja[2]). Sedan man sökt visa, att sammankallandet af Söderköpings riksdag också verkligen föranledts af vigtiga orsaker, bland hvilka särskildt framhålles, att konungens regeringsordning var otillfredsställande dels i anseende till skiljaktigheten i religion, som tillkommit efter arfrikets införande, dels ock emedan rådets råd och samtycke mot lagen ej inhämtats därtill, följer nu försvaret för de särskilda beslut som fattades på mötet.

Afsättningen af konungens ämbetsmän försvaras sålunda därmed, att de ifrågavarande personerna fått sina platser mot konungens ed eller upprest sig mot allmänna beslut, ej blott denna riksdags utan ock äldre, särskildt kröningshandlingen. Med afseende på det vid riksdagen föreskrifna sättet för ämbetsmäns tillsättande, förklaras att konungen under sin närvaro i riket var skyldig att utnämna rådsherrar och vissa högre ämbetsmän bland tre af rådet (sic!) eller landskapsmenigheterna föreslagna, ja att detta äfven gälde om de mindre domareämbetena, och att rikets lag, åtskilliga privilegier sedan 500 år tillbaka samt unionsfördragen från Margaretas, Eriks af Pommern, Kristofers, Hans och Kristian I:s och II:s tid utvisade, det riksföreståndaren, »hvilken de gamle drots hafva kallat», under konungens frånvaro egde att förordna befallningsmän.

Förbudet mot vad till Polen försvaras därmed, att, då konungen ej ens närvarande fick fälla dom utan i samråd med laga

---

[1]) »Contra jus gentium et morem majorum facere ipsis [ipsi] videantur, qui præclarum communis concilii habendi institutum, præcipuum regni robur et firmamentum, convellere moliuntur».

[2]) Som man lätt finner grundade sig giltigheten af detta resonemang på två förutsättningar: 1) att ingen gällande lag fans som uttryckligen förbjöd riksdagars hållande utan konungens samtycke, ty endast i detta fall kunde häfden hafva något vitsord, och en dylik formell obestämdhet hafva vi funnit vara utmärkande för detta tidehvarf — samt 2) att samhällsordningens upprätthållande stod öfver konungens personliga vilja, ja var själfva ändamålet med den monarkiska styrelseformen. Jämför Hist. Tidskr. 1885, ss. 22 och 25–7.

nämd, kunde sådant ej lagligen ske i Polen, där han saknade behöriga svenska rådgifvare, men framför allt därmed att Sveriges självständighet skulle lida, om vad skulle ske till Polen, och till yttermera visso anföres, att vad ej fick ega rum från Neapel, Portugal och Nederländerna till Spanien, ehuru rådsherrar från dessa länder ständigt vistades vid det spanska hofvet. Beskyllningen, att regeringen föraktat konungens bref, besvaras på sådant sätt, att de bref, som verkligen varit kungliga, det vill säga öfverensstämt med konungens och rikets bästa, tillbörligen aktats, men att man uppskjutit med verkställigheten af sådana, som ej i denna mening varit kungliga, på det att konungen, som naturligtvis ej ville kränka lagen, skulle kunna bättre betänka sig och sålunda folket kunna bevara aktningen för hans namnteckning och sigill[1]); och lämpligheten häraf försvaras ytterligare med ett längre resonemang, som gick ut därpå, att då konungens myndighet var begränsad af lagen, vore hans befallningar ej ovilkorliga, utan kunde pröfvas; att till och med privata personer egde denna rätt, i det de med lagen kunde försvara sitt gods mot konungen och att därför en sådan pröfning ännu mer borde tillåtas dem, som under hans frånvaro förestodo regeringen. Äfven i det fall att konungen med förbigående af regeringen skrifvit till andra personer, erkännes, att hans bref stundom ej respekterats, men till försvar härför upptages fyndigt och utföres ytterligare den af legaten anförda bilden om lemmarne i människokroppen: att på detta sätt förbigå skulle nämligen medföra en förblandning af lemmarnes funktioner, vore t. ex. det samma som att låta fötterna uträtta händernas göromål. I sammanhang härmed omtalas, att bref utan underskrift innehållande beskyllningar för otrohet mot hertigen och andra utspridts i riket samt uttalas den förmodan, att detta kunde hafva framkallat Flemmings uppror samt att meningen möjligen vore att genom ett parti undertrycka ett annat. Till bevis för huru skadliga sådana försök vore, anföres därpå med mycken fyndighet just det af legaterna framställda exemplet: Hugenottkrigen, hvilkas olyckor

[1]) Sedermera (i slutet af Oktober) skrefvo åtskilliga fogdar till rådet och uttalade sin farhåga för att de skulle kunna råka illa ut, i fall konungen komme hem, emedan de efter hertigens och *rådets* »betänkande, att det skulle vara hvarken H. K. M. eller kronan i någon måtto till nytta och gagn utan mycket till skada», underlåtit att kungöra konungens bref till undersåtarne. Rådslag.

med full sanning sägas hafva varit en följd ej af någon olydnad mot konungen, utan af hemliga stämplingar, åsyftande att genom det katolska partiet undertrycka det protestantiska, och på grund häraf framhålles att konungen borde göra slut på Flemmings rustningar, samt att han handlade mycket klokare om han afskaffade oenigheten inom riket, än om han underblåste den. Såsom det kraftigaste skälet för att konungens befallningar, när han var utrikes, borde tillställas hertigen och rådet och äfven af dem kunna pröfvas, anföres slutligen, att konungen alltid enligt Sveriges lag var skyldig att styra riket med sitt råds råd. Rådet ålåg det ock att påminna konungen om rikets rättigheter, och under konungens besök i riket hade det äfven fullgjort denna farliga pligt, men då hade grunden lagts till de följande förvecklingarne genom tillskyndelse af obehöriga rådgifvare, som ville »att Sveriges rike skulle regeras enligt arfsrätt, men Svenskarna med träldom», hvilken sistnämda var desse förhatlig, under det att de däremot gärna stodo fasta vid arfriket »dock lika som vid en grund och ett förbund, hvilket tjenar till att bevara och föröka deras friheter och icke till att tränga dem någon träldom uppå, efter som själfva arfföreningen klarligen utvisar».

Beskyllningen att i Söderköping hafva pålagt skatter besvaras därmed, att ständerna godvilligt åtagit sig en bevillning, och det i ett af de fall, då lagen medgaf en sådan, och för förebråelsen att hafva i sitt namn slagit mynt försvaras hertigen därmed, att han under konung Johans tid fått utöfva denna rätt.

Härefter följer en förklaring, att dessa svar blifvit afgifna, icke därför att man var skyldig räkenskap till någon annan än till konungen, när han var närvarande, utan för att göra uppenbart för alla, huru orättvist Svenskarne blifvit beskylde för att hafva upprest sig mot konungens myndighet. Hvad de polska och lithauska ständerna angick, så erkände väl Svenskarne dem för vänner och undersåtar af samma konung men ej för domare. Ville de emellertid verkligen afvända olycka, då borde de förmana konungen att icke följa orättrådiga anslag och ingifvelser; och att tänka mindre på den religion, med hvilken Svenskarne dyrkade Gud, än på den trohet de visade konungen. Liksom legaterna begärt att alt skulle afskaffas, som stred mot lag och rätt, så begärde hertigen och rådet nu det samma. I

Söderköping var intet beslutet som stred mot rikets grundlagar, och dessa voro ej tvifvelaktiga, utan hade flere gånger blifvit med ed bekräftade, och genom arfföreningen hade intet annat i dem blifvit förändradt än stadgandet om tronföljden; andra friheter borde enligt alla statshandlingar bevaras, ja snarare förbättras, och den önskan uttalas därför, att Svenskarne skulle i enlighet med konungens ed få njuta de friheter, som de själfva och deras förfäder ärligen förvärfvat. Då man känner de olyckliga följder som inblandningen i de svenska angelägenheterna medförde för Polen, gör det i sanning ett egendomligt intryck att läsa den därpå följande varningen till de polska och lithauska ständerna att ej bidraga till Svenskarnes undertryckande, utan besinna, att, ehuru Polen var ett mäktigt rike och Sverige syntes försvagadt genom ett långvarigt krig, så pläga förändringar i ett rikes regering medföra fördärf äfven för dess grannar. Till sist sade man sig emellertid hoppas att Polackarne skulle använda sina tillgångar icke till att omstörta lag, rätt och privilegier i Sverige, utan till att upprätthålla dem, ty detta vore bästa sättet att befästa konungens myndighet och anstode också bäst Polackarne, som själfva alltid varit berömda för sin frihetskärlek.

Lindorm Nilsons uppdrag var som vi sett ställdt till hertigen personligen, och hans svar därpå synes ej hafva gifvit anledning till några öfverläggningar med rådet. Hertigen förklarade däri, att han ej kunde tro, det konungen ville föra färdiga kanoner ur riket, och att det ej kunde ske utan ständernas vetskap, men han erbjöd sig nu att skicka koppar, om konungen äntligen hade »lust efter sådana stycken». Likaledes afböjde han skinnvarornas sändande under förklaring, att konungen ej kunde vilja utblotta riket därpå samt att prinsessan Anna äfven fått löfte om sådana. Det begärda skeppet skulle sändas, när han fått veta bestämmelseorten, men han påminte om det »rara» svenska skepp som konungen lät ligga och fördärfvas i Danzig. Några penningar till grafmonumentet funnos ej nu, men han lofvade försöka skaffa medel till våren [1]). Angående dyrbarheterna i Vadstena hänvisade han till ärkebiskopen; »H. F. N. hafver med sådana saker intet

[1]) De följande oroligheterna hindrade såsom bekant utförandet häraf, och först af Gustaf III blef monumentet fördt till Sverige och uppsatt i Upsala domkyrka.

haft att beställa; aktar ock sådana messekläder eller helgedomar ringa».

Brahes och Stenbocks uppdrag var äfven ställdt till hertigen personligen, men gaf dock anledning till öfverläggningar mellan honom och rådet, hvars alla medlemmar från det egentliga Sverige med undantag af H. Bjelke och E. Stenbock nu voro närvarande[1]). Antagligen var det den graverande beskaffenheten af de genom dem framförda beskyllningarne som förmådde honom att ännu en gång försöka att hos rådet erhålla *det* slags stöd som *han* önskade, och i samma syfte vände han sig nu äfven till de öfriga närvarande ständerna. Det var detta meningsutbyte, som ledde till den slutliga och fullständiga brytningen mellan hertigen och rådsaristokratien.

Redan dagen efter de båda sändebudens audiens eller den 4 Oktober frågade han rådet, med förklaring att på dessa punkter hängde hela rikets välfärd, huruvida han vidare borde befatta sig med regeringen, »efter det är K. M. så högeligen emot»; om ej sändebuden med första borde återsändas, samt om man borde dröja längre med Kexholms återlemnande.

Innan rådet var färdigt med sitt svar härpå, tog hertigen dess bistånd i anspråk för att närmare söka utforska de båda sändebuden, i det han den 5 Oktober lät K. Bjelke, S. Banér, G. Oxenstjerna och J. Posse besöka desse, hvilka nu förklarade, att konungen, ifall hertigen ville rätta sig efter hans vilja, ej hade något emot att hertigen fortfarande jämte rådet förestod regeringen. Den följande dagen skickade hertigen till sändebuden en ännu större legation, bestående af riksråden A. Lejonhufvud, Posse, K. och T. Bjelke, samt fem hans egna män — K. Sture, Maurits Lejonhufvud, Liebert Kawer, Göran Klasson (Stjernsköld) och sekreteraren Mikael Olofsson — och genom desse lät han förklara att han var nöjd med sändebudens svar, men ej häller skulle tillåta något annat, emedan det hvarken hade skäl eller rätt med sig eller kunde lidas, att regeringen på annat sätt förestodes. Tillika frågade han, i hvilket hänseende konungens myndighet, lag och privilegier blifvit kränkta och af hvem, ändock han nog kunde förstå, att det var han som åsyftades, efter han »för alla varder tagen och tilltalad».

[1]) Det vill säga, utom de förut nämda, hade nu äfven Gustaf Gabrielsson (Oxenstjerna) och Erik Abrahamsson (Lejonhufvud) infunnit sig.

Han frågade vidare, om de kunde öfverbevisa honom om något sådant; hvilken artikel i Söderköpings beslut vore olaglig, hvilka af konungens tjenare blifvit afsatte och borde återinsättas i sina ämbeten; om de ansågo Flemmings handlingssätt riktigt och nyttigt för konungen och riket, samt hvad han skulle göra för att rätta sig efter konungens vilja.

Sändebuden svarade härpå den 8 Oktober[1]), att det endast var, ifall man visade aktning för Sveriges lag, konungens ed, alla hans rättigheter samt hans regeringsordning, som konungen kunde lida, att hertigen och rådet fortforo med regeringen. För öfrigt förklarade de, att konungen förbjudit dem att inlåta sig på någon vidlyftig »disputats» med hertigen, men upprepade dock en mängd af de fordringar de framstält den 3 Oktober. Med afseende på Klas Flemming svarade de, att de ej kunde veta, om alt var som det berättades, »då svaranden ännu icke varit tillstädes mot klaganden», men att, om Flemming kunde öfverbevisas hafva handlat mot lag och konungens fullmakt, skulle därom ransakas och dömas *i konungens närvaro;* till dess finge emellertid hertigen ej göra något intrång i Flemmings eller andras ämbete. Till sist förklarade de, att, om hertigen verkligen ville rätta sig efter konungens vilja, kunde detta bäst ske därigenom att han följde dennes »gjorda ordning».

Dagen förut hade samtliga riksråden afgifvit sitt svar på hertigens framställning till dem af den 4 Oktober.[2]) Denna handling synes visa, att riksråden fortfarande kände sig behöfva hertigens medverkan. De förklarade nämligen, att de på grund af den ingångna föreningen samt Söderköpings beslut, men aldra mest på grund af konungens fullmakt, som ej vore återkallad, samt äfven emedan de ej visste, hvilken utom hertigen skulle vilja åtaga sig regeringen, ansågo nyttigt, att han tills vidare fortfore därmed. Emellertid synes sändebudens uppdrag ej hafva förfelat att på dem göra ett visst intryck, enär de indirekt gåfvo hertigen en förmaning att iakttaga större hofsamhet, i det de uttalade sin förhoppning, att konungen ej skulle få skäl att besvära sig öfver en dylik anordning, ifall man rättade sig efter hans och undersåtarnes ed och »därhos hafver H. K. M:ts höghet och kungliga myn-

[1]) Acta hist.
[2]) Original bland »Rådslag» refereradt i Meddelanden från Riksarkivet, VI, sid. 183.

dighet, så vidt som det medgifves, i tillbörlig akt och anseende och icke för en ringa ting gifver tillfälle till någon vidlyftighet». Med afseende på de svenska sändebuden svarade de, att de ansågo, att desse så snart som möjligt borde affärdas, och angående Kexholm att man med första borde skrifva till storfursten.

I det svar, som de den 10 Oktober fingo mottoga[1]), lät hertigen dem veta, att han väntat, att ej blott de, utan äfven de närvarande ständerna skulle tydligt sagt sin mening; han framhöll huru föga drägligt regementet nu måste vara för honom, då han uppenbarligen beskyldes och ensam fick bära skulden för alt, men lofvade dock att till fäderneslandets bästa göra så mycket bistånd han kunde i regeringen, ifall rådet och ständerna ville ursäkta och försvara honom och »det enhälligt låta allom kunnigt vara» samt ändtligen önskade, att han skulle sköta regeringen. För att förvissa sig härom förklarade han sig emellertid först vilja inhemta de närvarande ständernas yttrande om några punkter, och man finner äfven att han till dem låtit uppsätta en skrifvelse[2]).

Genom denna sökte han nu ej blott erhålla ett stöd mot sändebudens beskyllningar, utan äfven *med herredagens tillhjälp* genomdrifva de fordringar han så länge framstält till rådet. Han yrkade nämligen, att rådet, alldenstund Söderköpings riksdag sammankallats och regeringen ständigt förts i enlighet med dess betänkande, måtte försvara hertigen mot de framstälda beskyllningarne, och att man ej skulle öfvergifva honom samt äfven i händelse af hans död försvara hans hustru och barn, ifall konungen ville företaga något »våldsamligen». Han yrkade vidare, att man med allvar skulle upprätthålla Söderköpings beslut, att alla befallningar till riket först måtte delgifvas honom och rådet, att Erik Brahe, Erik och Arvid Stenbock skulle tvingas att punkt för punkt förklara, i hvad hänseende riksdagsbeslutet stred mot konungens myndighet och försäkran, samt om de ej förmådde bevisa att detta vore fallet, tilltalas och spörjas hvarföre de ej samtyckt därtill; att Flemming och hans medhjelpare skulle afskaffas, Lifland och Finland regeras efter Sveriges regeringsordning och hållas till

[1]) Acta Hist. Odaterad afskrift med påtecknad framlemningsdag.
[2]) Intagen i Reg. utan datum, men efter en handling af den 8 Oktober.

Sveriges krona samt inga befallningsmän förordnas mot hertigens och rådets vilja.

Emellertid skulle hertigen nu finna, att herredagen ej var lika villig ingå på hans önskningar som riksdagen. De närvarande adelsmännen hafva antagligen i allmänhet låtit sig ledas af rådet; till Stockholms borgerskap hade hertigen, som vi veta, länge stått i spändt förhållande, och en tvist, som uppkommit mellan honom och ärkebiskopen bidrog säkert att göra de närvarande presterna mindre medgörliga, och hertigen var också föga belåten med deras uppträdande[1]). I dessa förhållanden i förening med det intryck, som legationen gjort[2]), torde man finna förklaringen till att herredagen, såsom det vill synas, helt enkelt undandrog sig att svara på hertigens punkter. Riksråden däremot svarade, att de ej ville vika ifrån öfverenskommelsen om regeringen, påminte om sin begäran, att hertigen fortfarande ville stå i spetsen för styrelsen, samt lofvade att ursäkta och tillbörligen försvara så väl sig som hertigen med afseende på alt, som med »sammhälligt råd» var gjordt till konungens trygghet och fäderneslandets välfärd[3]), men på hertigens öfriga fordringar synas ej häller de hafva inlåtit sig. Däremot bådo de hertigen utsätta tiden för prinsessan Annas bröllop, samt tyckas äfven hafva påmint om den ryska frågan[4]); ty hertigen förklarade den 14 Oktober, att brefvet om Kexholm var färdigt, men att han tvekade att afsända det på grund af Flemmings »regemente» samt ovissheten om konungens önskningar. Med afseende på bröllopet svarade han, att det ej kunde ega rum, då Sigismund förbjudit undersåtarne att utgöra någon hjälp[5]) samt till andra ändamål anslagit de vanliga inkomsterna. För löftet om försvaret tackade han, men

[1]) Se Norlin, »Svenska kyrkans historia efter reformationen» ss. 132 o. f. Af Loenbom, Hist. märkvärdigheter II, sid. 131, framgår, att Lindorm Nilsson sedermera tackat ärkebiskopen för att denne genom sin stadighet bidragit till att hertigen lemnade regeringen.

[2]) Att legaterna inverkat på ständerna säges uttryckligen af Chesnecopherus, a. a.

[3]) Att de också höllo detta löfte ses af det gemensamma svaret till de polska sändebuden (se ofvan ss. 101 o. f.).

[4]) Rådets skrifvelse har jag ej sett, men dess innehåll framgår tämligen af hertigens svar.

[5]) Syftar på bref från konungen, hvarigenom utgörandet af de i Söderköping beviljade skatterna förbjöds och som af de svenska sändebuden utspridts i landsorterna. Se hertigens inlaga till herredagen den 29 Oktober. Verving I, sid. 297, omtalar äfven dessa bref, men säger, att undantag i dem gjorts för prinsessan Annas brudskatt.

förklarade nu, att hvarken rådet eller andra ärliga män kunde vänta, att han längre skulle befatta sig med regeringen, då Flemming och Gustafssönerna sattes bredvid honom i »regementet» och han utan att kunna hjälpa måste höra undersåtarnes stora klagan, »där nästan ett stenhjärta måste hafva medömkan öfver och sig förbarma». Så snart han affärdat sändebuden ämnade han därför också resa hem till sitt[1]).

Emellertid finner man, att hertigen den 16 Oktober under ett samtal med några medlemmar af riksrådet gjort ett ytterligare försök att förmå detta att ingå på hans fordringar, och sålunda nödgades herrarne ändock åter inlåta sig på de ömtåliga frågorna. De närvarande svarade »någorlunda» på hertigens framställning, men sedan man fått tid att besinna sig, uppsatte samtliga riksråden med undantag af Axel Lejonhufvud ett vidlyftigt betänkande, som visar att dessa herrars tålamod nu var uttömdt, ty svaret var tydligen afsedt att befria dem från ytterligare spörsmål af detta slag. Genom denna skrifvelse gjordes också om sider slag i saken. På hertigens förnyade fråga, om det var nyttigt, att han fortfore med regeringen, svarade de, icke utan en viss otålighet, att de som människor icke kunde med säkerhet veta något om nyttan eller skadan, »efter sådant är Gud allena bekändt», men att de trodde, att det icke vore nyttigt, om hertigen öfvergåfve den. Att »de åtskilliga regeringsordningar», som uppkommit, särdeles i Finland, blefvo afskaffade, förklarade de sig önska lika lifligt som hertigen, men de ansågo, att det endast borde ske på sådant sätt, att man, framhållande den finska allmogens lidande, bönfölle hos konungen om en ändring samt dessutom skrefve till Finland och möjligen sände dit »två beskedlige af adeln, dock med intet annat följe än deras nödtorftige tjenare», för att ransaka om klagomålen. Desse i förening med två finske adelsmän skulle då äfven öfverlemna Kexholm till Ryssarne. Angående Erik Gustafsson uttalade de den förmodan, att han i enlighet med sitt bref skulle göra ett med dem och tillbörligen sköta sitt ämbete, men med afseende på Karl Gustafsson rådde de, att han skulle kallas till Stockholm för att uppvisa

---

[1]) Två skrifvelser i Reg. från samma dag. Den 16 Oktober vidtog han nu nya åtgärder för att utestänga K. Stenbock från Småland och den 20 Oktober befallde han Anders Olofsson och Karl Bengtsson att föra befälet på Elfsborg och ej där insläppa Erik Stenbock.

sin fullmakt, då denna ej blifvit meddelad regeringen, som ej häller fått någon underrättelse om honom vare sig genom konungens bref eller sändebuden, och under tiden ansågo de lämpligast, att Småland fortfarande förblef under de gamla befallningsmännen. Jämväl bådo de hertigen utesluta ur sitt svar på de svenska sändebudens beskickning alt, som kunde föranleda »vedervilja, misshag och olämpa», och till sist bådo de att hertigen ville förskona dem från ytterligare spörsmål, »särdeles hvad de tre första punkter belangar», emedan de hvarken kunde eller hade rätt att på annat sätt yttra sig därom, utan nu hänsköto dem till samtliga ständerna i enlighet med den bokstafliga lydelsen af Söderköpings beslut. Härmed betygade de sig hafva gjort hvad som var möjligt för »ärlige och rättrådige rådspersoner», men om deras råd icke upptoges, som det var menadt och »rum finner», nödgades de alldeles afsäga sig »dessa besvärliga handlingar» till hvilka de finna sig »fast svage och uttröttade»[1]).

Samma dag denna skrifvelse uppsattes (d. 19 okt.) meddelade Karl herredagen det öppna mandat, med hvars utsändande öfver hela riket han förut hotat rådet[2]). Efter att däri hafva uppräknat de punkter i Söderköpings beslut, hvilka han ansåg ej hafva blifvit iakttagna — Flemmings och Gustafssönernas förhållande, förtrycket i Finland, »där det är värre än det i några hundrade år varit», ämbetens tillsättande i Polen med förbigående af hertigen och rådet samt utan iakttagande af undersåtarnes valrätt, vad till Polen, konungens försvarsbref till dem, som bröto mot Söderköpings beslut m. m. — förklarar han sig hafva velat låta ständerna få kännedom om rikets fara, på det han ej skulle beskyllas hafva »tegat därtill»[3]). Den 21 Oktober fingo därpå riksråden mottaga hertigens svar. Denne gillade däruti förslagen att man borde skrifva till konungen och låta två adelsmän återlemna Kexholm[4]), ehuru han trodde

[1]) Hist. Bibl. II, sid. 298.

[2]) Se ofvan s. 75.

[3]) »Kopia af F. N:s inlagda skrift till riksens ständer den 19 Oktober». Riksdagsacta. Följande anteckning finnes därpå: »Vid denna mening är F. N. hertig Karl till sinnes låta ett öppet mandat af hela riket att göra.»

[4]) Den 1 och 2 November finner man också att hertigen befallt ståthållaren i Viborg Mats Larsson att jämte Klas Flemming till Lechtis och Olof Sverkersson återlemna Kexholm till Ryssarne, men den 9 November öfverlemnade han åt den sistnämnde att själf bestämma om han ville resa eller ej.

båda åtgärderna skulle blifva fruktlösa. Att Erik Gustafsson skulle vara ense med rådet, förklarade han sig emellertid ej kunna tro för många omständigheters skull, hvilka det nu vore onödigt att upprepa, och ej häller att Karl Gustafsson skulle hörsamma kallelsen. Därefter gaf han luft åt sin förbittring genom följande delvis i hög grad orättvisa utfall: »Efter af förbemälte svar H. F. N. nogsamt förstår, hvartut riksens råd det skjuta, nämligen att de icke vilja afskaffa herr Klas Flemmings regemente i Finland, herr Erik Gustafssons i Vestergötland och utan tvifvel att [de vilja] öfverlåta herr Arvid regementet i Östergötland, af hvilket ock icke blindt är till att taga uppå, att hvad herr Klas Flemming sig företagit hafver är dem icke ovetterligt skedt, utan är häden efter därtill styrkte vordne(!); därföre vill H. F. N. sig ytterligare med regeringen intet befatta, utan riksens ständer låta vetterligt vara, hvarför H. F. N. hafver måst den vedersaka, hvilka H. F. N. om 14 dagar efter tjugonde dagen uti Arboga aktar tillsammankalla låta och emellertid sig med regeringen intet befatta, utan, så snart väderleken sig något förändrar, härifrån begifva, men hvar riket därigenom någon skada tager antingen i en måtto eller annan, då vill H. F. N. hafva protesterat sig icke hafva gifvit någon orsak därtill.»

Innan hertigen kunde afresa, måste han emellertid gifva samtliga sändebuden svar på deras beskickningar, och att döma af svarens datering skedde detta också den 22 och 23 Oktober, alldenstund svaret till Lindorm Nilsson är dateradt den förra dagen, och svaren så väl till Polackarne som Brahe och Stenbock den senare[1]). Dessa båda herrar synas dock redan förut hafva fått del af den skrifvelse hertigen låtit uppsätta med anledning af deras beskickning, ty i ett betänkande, som de den 23 Oktober afgåfvo till hertigen, säga de att de för några dagar sedan bekommit den ifrågavarande skriften. Liksom rådet, gjorde äfven de härvid föreställningar mot dess skärpa, samt rådde hertigen att för undvikande af »vidlyftighet» gifva den en fogligare form. Att detta råd föranledt till någon förändring är emellertid knappast troligt. Visserligen frågade hertigen samma dag sändebuden, hvilka punkter de funno för

¹) Se ofvan ss. 102—6 samt »Mandata» etc. Enligt en anteckning i Karls Kalendarium fingo dock de polska sändebuden först den 24 sitt afsked.

skarpa, men han förklarade tillika, att han varit nödsakad försvara sig som han gjort mot de beskyllningar, för hvilka han så »oförmodligen» blifvit föremål, och hänvisade till sitt sändebuden redan meddelade beslut att nedlägga regeringen och sammankalla ständerna såsom det bästa sättet att undvika vidlyftighet[1]). Som ofvan är nämdt, är också svaret i sin slutliga form dateradt och således väl äfven öfverlemnadt till dem redan samma dag, som denna skriftväxling egde rum, och visst är att däri fortfarande qvarstodo uttryck och vändningar, hvilka med skäl kunnat synas riksråden och sändebuden egnade att framkalla »vedervilja, misshag, olämpa och vidlyftighet».

I detta svar uppgifves, att det äfven var föranledt af de polska legaternas uppdrag, och det bemöter utförligt jämväl de i konungens bref med Kerner[2]) framstälda beskyllningarne. Innehållet är delvis tämligen likartadt med hertigens och rådets gemensamma svar, och särskildt är detta förhållan-

---

[1]) »Högborna furstes och herres, herr Karls etc. svar uppå de utskickade svenska sändebuds betänkande, hvilket de skriftligen öfverantvardat hafva den 23 Octobris 1596 uppå de punkter, som H. F. N. dem med riksens råd att öfverväga framsatt hafver. Actum Stockholm ut supra». Med anledning af att sändebuden i sitt »betänkande» yttrat, att de icke »fullkomligen sagt H. F. N. ifrån regeringen», förklarade hertigen i detta sitt svar, att han ej tillerkände dem rätt att vare sig »fullkomligen eller ofullkomligen» göra det och att själfva det afsked, de bekommit, visade, huru vidt han afsagt sig regeringen, nämligen med ständernas föregångna vetskap och samtycke, hvarefter han tilllägger: »och där H. F. N. skulle befatta sig med regeringen härefter, så skedde det icke för deras (sändebudens) skull . . . utan för riksens ständers enhälliga samtycke, hvilka H. F. N. därtill bedit och kallat hafva, utan hvilkas vetskap och vilja H. F. N. icke häller alldeles vill skilja sig därifrån, med mindre han dem därom till förene veta låter». På deras påstående, att de fogligt utfört sitt värf, svarade han, att han var dem föga tack skyldig, och på deras förmaning att ej sammankalla någon ny riksdag: att den (förmaningen) vore onödig, emedan han nu lika litet som i Söderköping ämnade företaga något, som ej vore »försvarligt för Gudi och mannom». Med anledning af sändebudens utlåtande om Kexholm förklarade han, att konungen för länge sedan bort meddela sin vilja därom och att det varit bättre om sändebuden haft sådana värf än en hop beskyllningar. På deras begäran om försäkringsbref för Flemming svarade han, att han ej ämnade tillfoga denne någon orätt, utan hänsköt hans förhållande »till rätten och tiden», och på deras påminnelse om prinsessan Annas bröllop: »det hörer penningar till att köpa ett par nya skor». Den följande dagen underställde han ånyo rådets och sändebudens betänkande ungefär samma punkter under förklaring, att han ville vara ursäktad, om försummandet af hvad han sålunda påpekade medförde någon skada för riket, samt att han icke vidare ville befatta sig med »riksens vårdande saker», förr än han hört ständernas mening, hvilka han ämnade sammankalla till 14 dagar efter tjugondedag jul. Emellertid borde undersåtarne få veta, till hvem de borde vända sig med sin klagan. Reg.

[2]) Se ofvan s. 57. I »Mandata» uppges det vara daterad den 30 April.

det med de speciella frågorna, hvarför dessa nu kunna förbigås[1]), men tonen är här vida djärfvare, och de af hertigens politiska åsigter, som ej voro gemensamma för honom och rådet, träda mera i förgrunden. Betecknande i detta hänseende är särskildt den vidlyftighet, hvarmed frågan om hertigens riksföreståndareskap behandlas. Sålunda åberopas historiens vittnesbörd, för att visa, huru nyttigt det är, att *en* med »makt och myndighet» regerar, men huru *mångas* regering lätt genom oenighet leder till beroende af »främmande herrskap». Riksföreståndareskapets lämplighet styrkes vidare därmed, att det, »som mångom tillhörer, varder gemenligen förglömdt»; med att Sveriges lag uttryckligen säger: »öfver allt Sveriges rike eger ej flera konung vara utan en», samt med att under unions-tiden alltid *en* utvaldes till riksföreståndare, när konungen var frånvarande. Till stöd för att ingen borde sättas *före hertigen* i riksföreståndareskapet anföres åter privaträttens stadgande, att den närmaste arfvingen bör vara förmyndare, och själfva titeln försvaras med Torkil Knutssons, Mats Kettilmundssons och Sturarnes exempel. — Ännu skarpare än i svaret till de polska sändebuden betonas här, att konungens ämbete liksom alla regeringar blott har till ändamål att befordra religionen samt upprätthålla lag och rätt, och hertigen drager ej i betänkande att påpeka, att, om regenter försumma detta, följden plägar blifva deras fall. Konungens påstående, att Söderköpings riksdag vore olaglig, bekämpas därmed, att ingen lag fanns, som förbjöd riksdagars hållande samt att Sveriges rike genom häfd, hvilket var det sätt, hvarpå politiska rättigheter vanligen erhöllos, förvärfvat rätten att, hälst när högsta nöden sådant kräfde, hålla riksdagar under konungens frånvaro, såsom kunde ses af Erik XIII:s och konung Hans historia, och tillika påpekas, att denna rätt ej var ett regale i Polen, emedan ärkebiskopen af Gnesen där kunde sammankalla riksdag. Till svar på påståendet, att en riksdag ej varit nödvändig för interimsregeringens ordnande, emedan konungen snart ämnat återvända till Sverige, fick Sigismund hålla till godo med en påminnelse om hvad han själf meddelat hertigen rörande sitt löfte till polska stän-

[1]) Dock må här anföras att han, på beskyllningen att hafva gifvit län och förskingrat rikets ränta, svarade, att han blott på kort tid upplåtit gods till betalning af rikets skulder eller såsom lön, samt att han för egen del af räntan endast erhållit någon afbetalning på sina fordringar.

derna att aldrig mer lemna Polen [1]. Konungens förbud mot riksdagen förklaras hafva varit betydelselöst, ty lagens stadgande, att undersåtarne skola konungens bud stånda, gälde endast, när dessa voro lagliga, och hvad som icke vore förbudet det vore lagligt. Att konungen ej gifvit hertigen ett absolutum imperium, vore sant, ty han kunde ej gifva hvad han själf saknade; han kunde ej stifta lag utan allmogens samtycke, och detta hade ej inhemtats till någon lag som förbjöd riksdagars hållande. Argumentet, att möten aldrig hållits med förbigående af konungen, sedan Sverige blef arfrike, pareras därmed, att ingen konung efter arfrikets införande vistats utrikes och lemnat riket i sådan oreda, som Sigismund gjort.

Äfven om man skulle erkänna riktigheten af alla dessa hertigens skäl och sålunda medgifva, att han varit berättigad *sammankalla* riksdagen, så följer dock däraf ej, att de fattade besluten skulle vara giltiga utan konungens samtycke. Karl har ej undandragit sig att upptaga denna fråga, men då han härvid blott kunnat anföra, att ej häller nya lagar finge stiftas utan allmogens samtycke, och att Söderköpings beslut ej innebar några nyheter, kan han ej sägas hafva fullständigt löst denna svårighet.

Bättre lyckades däremot hertigen, när han skulle bemöta Sigismunds påstående, att det varit onödigt att låta ständerna i Söderköping förnya sin trohetsförsäkran, samt att hertigen gjorde sig skyldig till revolutionära omstörtningar, hvilka äfven kunde blifva farliga för hans egen familj, och i denna del af hans svar är det, som man träffar de djärfvaste utlåtandena och som Sigismund fick mottaga de allvarsammaste varningarne. Att förnya »kröningshandeln» — så är gången af hans bevisföring — vore visst nödigt, efter som den blifvit bruten. För *sina* arfvingar behöfde ej hertigen frukta något, ty »regementen» förlorades genom ogudaktighet och orättvisa och ändamålet med Söderköpings riksdag hade just varit motsatsen. Han hade således därigenom snarare befäst konungens arfsrätt, då han befäst grunden därför, och om nu konungen upphäfde mötet, så kunde alltså med rätta sägas, att han upphäfde denna grund samt med det samma den förnyade trohetsförsäkringen och sålunda skilde sig och sin afföda från regeringen. Många exempel

[1] Se Hist. Bibl. IV (»Om den svenska högadeln etc.») sid. 79.

visade ock, att folken uppsagt sin trohet, när konungarne brutit sin ed, och en ed vore ej »ett orättfärdighetens band», som bunde undersåtarne, fastän den brötes af konungen. Hertigen kunde ej beskyllas för revolutionära åtgärder med afseende på religionen, ty *han* genomförde blott lagliga beslut, men *Sigismund* bröt sin ed genom att vilja hafva religionen fri. Hertigen trädde ej från sin faders manliga gerningar, genom hvilka arfsrätten var förvärfvad[1]), men konungen själf kunde behöfva en sådan förmaning, ty han hade i mycket brutit mot Gustaf Vasas testamente, »på hvilket arfföreningen är grundad», och arfsrätten vore ej förvärfvad, för att konungen skulle hafva makt »stiga från sin ed», göra hvad han ville och förhindra god ordning i landet, utan för motsatsen. Det vore ej sant, att hertigen gjorde konungen »afund under religionsskygget», utan han hade alltid uppmanat undersåtarne till trohet, såsom Söderköpings beslut utvisade, men om de fattat något misshag, vore konungen själf orsak därtill, som ej höll dem vid deras rättigheter samt ej iakttog lagen och sin ed. Långt ifrån att vilja göra sig till konung hade hertigen tvärtom ej begagnat sig af de många tillfällen att blifva det, som bevisligen stått honom öppna, och han borde ej beskyllas för att hafva trängt sig in i regeringen därför, att han åtagit sig dess mödor, ty han hade gjort det på konungens, rådets och ständernas begäran, och under unionstiden hade män regerat i egenskap af drots, hvilka i börd ej varit jämförliga med hertigen, hvilken var »en arftagen furste».

Mot beskyllningen att hafva brutit mot konungens regeringsordning anförde hertigen, att denna ej vore laglig, då den utfärdats utan hans och rådets råd, och han förnekar nu uttryckligen, att han någonsin afgifvit det mycket omskrifna reversalet[2]), förklarande, att det vore föga »berömligt» att utsprida, det han utfärdat ett reversal af det innehåll, som den af konungen sända kopian utvisade, hvilken ej stämde öfverens med det som han verkligen afgifvit. Till sist tillkännagaf han, att han nu ämnade hemställa till ständerna, huru de ville, att riket skulle regeras, eftersom han icke utan deras vetskap kunde lemna regeringen, som han öfvertagit på

[1]) Detta uttryck förekommer i Sigismunds bref med Kerner.
[2]) Se ofvan sid. 58, n. 1.

deras enhälliga begäran, samt frisade sig högtidligen från alt ansvar, ifall nödiga åtgärder nu försummades och riket därigenom råkade i oro och fara.

Ännu återstod dock en akt af det politiska drama, för hvilket hufvudstaden nu var skådeplats: hertigens afsked från herredagen. Den 29 Oktober lät han nämligen tillställa ärkebiskopen en vidlyftig afskedsskrifvelse till de i Stockholm samlade ständerna. I denna omtalar han, att han nu afgifvit sitt svar till konungens sändebud, särskildt de svenska, hvilka blott haft i uppdrag att framställa en mängd osannfärdiga beskyllningar i stället för att, såsom han hade väntat, medföra besked om för riket vigtiga angelägenheter såsom regeringen och Kexholms återlemnande. Han redogör vidare för de förslag, han både under sommaren och under sin vistelse i Stockholm framstält till rådet angående afskaffandet af de oordningar, som förefunnos inom riket[1]), samt förklarar därpå, att, emedan han af rådet ej erhållit tillfredsställande svar, så nödgades han nu med denna skrifvelse göra ständerna sin ursäkt, »att hvar någon fara igenom detta dröjsmål synnerligen med Kexholms igenleverering hända kunde, då ville H. F. N. därutinnan undskyld vara, att det genom H. F. N:s vilja eller vållande icke skedt är». Slutligen tillkännagaf han, att han ej längre kunde dröja i Stockholm, alldenstund han försummade sina egna saker och ej kunde uträtta något i riksens ärenden; han ämnade derför i morgon eller öfvermorgon afresa samt därefter »med första låta förskrifva till Arboga till fjorton dagar efter tjugondedagen några gode män af hvar landsände, där H. F. N. då sig alldeles ifrån regeringen ville afsagt hafva, ty menige ständers vetskap och vilje förutan kan H. F. N. det cke göra».

Den 2 November lät han därefter ständerna samlas i »den stora salen» på Stockholms slott[2]), och här upprepade han nu mundtligen sina klagomål och afsigter, därvid uppmanande dem att skrifva till konungen för att bedja denne att med första själf komma tillstädes och regera sitt rike eller ock att »tillbörligen och lagligen» låta förordna om regeringen, hvarefter han utan att invänta något svar hastigt lemnade salen. Hvilket intryck detta gjort på de närvarande, förmäla ej källorna, men antag-

[1]) Jämfr ofvan sid. 74, n. 2.
[2]) Borgmästare och råd i Stockholm till Sigismund d. 4 Nov. 1596. Acta Hist.

ligen har en hvar mer eller mindre tydligt känt, att ögonblicket var af ödesdiger betydelse för deras och fäderneslandets öden. Emellertid uppsattes ett skriftligt svar. Det är tydligen författadt af rådet och utgör i hufvudsak en apologi för dess handlingssätt, men rådets inflytande öfver herredagen visade sig däri, att det lyckades förmå samtliga de närvarande att förena sig därom[1]). Det framhålles i denna skrifvelse, att den förnämsta meningsskiljaktigheten mellan hertigen och rådet bestått däruti, att detta ej ansett rådligt, att »skepp, skytt och krigsfolk» skulle användas vid de underhandlingar, som hade till ändamål att återställa ordningen i Finland, och denna uppfattning försvaras därmed att en sådan »tillredning» skulle varit misstänkt och kunde hafva uppväckt inbördes krig samt att en »vänlig handel» kunnat ske »med mindre följe». Rådets förhållande till Erik Gustafsson försvaras med en hänvisning till dennes eget bref; med afseende på Arvid Gustafsson anföres, att denne redan var skild från sin »befallning» samt själf förklarat sig ej vidare vilja hafva någon sådan, utan ämna begifva sig till konungen, och med afseende på Karl Gustafsson erinras om rådets förslag den 19 Oktober. Att hertigen så hastigt skulle lemna regeringen, till hvars skötande »vi få personer af riksens råd finna oss alldeles svage och ofullmäktade», förklarade sig ständerna ej hafva förmodat eller, så vidt de visste (»synnerligen eller samtligen») hafva gifvit orsak till, men man gjorde intet försök att förmå hertigen ändra sitt beslut, utan heter det: »efter nu så skedt är, måste vi det befalla Gud och tiden». Den 3 November framlemnades denna skrifvelse till hertigen i hans »egen kammare». Vid samma tidpunkt skall Karl hafva gifvit de finska bönder, hvilka på hösten infunnit sig i Stockholm för att söka skydd mot Flemmings förtryck, ett företräde och därvid fält ett yttrande, som kanske blef den tändande gnistan till Klubbekrigets förhärjande brand: »Jag vet ingen annan råd» — berättas han hafva utropat, lyftande sin knutna hand — »utan skaffer eder fred med egen hand, ty I ären icke så få, att I icke kunnen slå dem ifrån Eder, om icke annat så med gårdsstörar och klubbor; vakter I

---

[1]) Det är utfärdadt af »Sveriges rikes råd, ridderskap och adel samt klerkeri, borgmästare och råd på menighetens vägnar och för deras personer som nu här tillstädes äre». Riksdagsacta.

själfva till lands, jag vill taga akt på sjön»[1]). Den 3 November underrättade hertigen i ett bref med Lindorm Nilsson konungen om hvad som passerat mellan honom och ständerna, påpekade inkonseqvensen i konungens handlingssätt att fortfarande gifva honom uppdrag om regeringen, ehuru han genom brefvet med Kerner skilt honom därifrån, underrättade, att ständerna till den nämda tidpunkten skulle kallas till Arboga för att mottaga hans fullständiga afsägelse och besluta om regeringen, samt uppmanade, äfven han, konungen att med första komma hem, då riket ej kunde vara utan konung och regent. Redan samma dag lemnade han Stockholm. Själf har han därom antecknat i sitt kalendarium: »Den 3 November drog jag till Drottningholm och litet gagn gjort, medan jag i Stockholm varit hafver, utan dagligen sett stor förtret».

Härmed har jag framlagt hvad jag i tidens handlingar funnit egnadt att belysa hertig Karls och det svenska riksrådets samregering 1594—1596, hvilken med Karls afresa från Stockholm fullständigt tog slut[2]). Det torde häraf framgå, att Geijers uppfattning af Karl, att han mot konungens person försvarade konungadömets idé, ej är en historisk konstruktion af den store häfdatecknaren, ej en förklaring, som denne *efteråt* sökt gifva åt hans handlingssätt, utan att handlingen hos Karl var betingad af en verklig *teori*, hvars hufvudtanke just var detta:

[1]) Samtalet skall hafva egt rum, när hertigen var färdig att resa. Grönblad, Klubbekriget, sid. 65. Förut hade bönderna blifvit förhörde af Axel Lejonhufvud — ett nytt bevis på dennes förtrolighet med hertigen.

[2]) Under den närmast följande tiden, då riksråden stannade i Stockholm för att förestå styrelsen, tyckas de visserligen hafva velat hålla en möjlighet öppen till samregeringens fortsättande, ty i åtskilliga deras bref sägas åtgärder vara vidtagna på hertigens »behag». Reg. Äfven är det möjligt, att ett samtal, som de efter hertigens afresa hade med Axel Lejonhufvud, och som denne inberättade till hertigen, hade till ändamål att åstadkomma en försoning, men då de därvid sköto skulden för brytningen på hertigens misstankar blef resultatet snarare ett motsatt. I sitt svar till Lejonhufvud (den 26 November) bedyrade hertigen vid Gud, att han aldrig varit benägen för misstankar(!), och förklarade med mycken skärpa, att orsaken till brytningen var herrarnes försumlighet och affall från Söderköpings beslut, hvarigenom de förhindrat hans lofliga företagande. Ett bref från riksråden till Erik Stenbock (Reg. 17 Nov.) visar å andra sidan, att de nu sökt närma sig det kungliga partiet. Ganska snart började hertigen å sin sida å nyo ingripa i styrelsen, såsom då han den 12 Nov. återinsatte i ämbetet en af K. Stenbock afsatt fänrik. Att detta ej, såsom stundom påståtts, innebar, att Karl nu ej förmådde stå fast vid sitt eget beslut, framgår af de många i det föregående anförda bevisen på, att han redan vid brytningen i Stockholm lät alla veta, att det var först i Arboga som han fullständigt ämnade nedlägga regeringen, och detta endast för att ständerna då skulle få döma därom. Emellertid kom det sålunda nu att en tid finnas två regeringar i Sverige.

att statsändamålet och ej tillfälliga personliga förhållanden borde vara bestämmande för det offentliga lifvet. Men hvarje gång en verkligt stor tanke framträder inom mänskligheten, verkar den ej blott på samtiden, utan ock på framtiden, och oftast är det först denna, som fullständigt kan bringa i dagen dess innebörd; så ock här. Karls politiska idéer, så ofta af honom framstälda både i tal och skrift, hafva ej kunnat undgå att utöfva ett bestämmande inflytande på de statsmän, som utbildades under hans ledning. Det kan också med fullt skäl påstås, att Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas organisation af den svenska förvaltningen och riksdagen i dessa idéer har sin teoretiska grund, och då denna organisation intill den dag, som är, i så hög grad varit bestämmande för det svenska statslifvet, kan det sålunda sägas, att Karls statsmannatankar för Sveriges folk blifvit ett andligt kapital, hvaraf det under århundraden dragit vinst. Men om sålunda de framlagda handlingarne lemnat oss bevis på det, som var Karls ovedersägliga storhet, hafva de å andra sidan äfven varit egnade att låta oss se de mindre tilltalande sidorna af hans karaktär. Onekligen framstår han i dem såsom misstänksam, stundom orättvis, hänsynslös och oridderlig; huru högt de i allmänhet än vitna om hans storhet som politisk skriftställare, röja de dock äfven att han stundom kunde tillgripa tämligen skenfagra bevis för att försvara sina påståenden, och de visa honom vid åtskilliga tillfällen lägga i dagen en oresonlig bråkighet, som väl kunde vara egnad att uttrötta hans omgifning. Särskildt torde mången känna sig benägen att se ett bevis på den sistnämda egenskapen i hans oupphörligt framstälda, men aldrig fullständigt utförda hotelser att nedlägga regeringen, och en sådan uppfattning är nog ej alldeles obefogad. Emellertid var hans ställning med afseende på denna fråga ytterligt svår, och några andra synpunkter torde därför här äfven böra tagas i betraktande. Antagligen var det fadrens exempel han följde, när han hotade att nedlägga regeringen, så ofta han ej trodde sig kunna genomdrifva hvad fäderneslandets väl kräfde. Men att han ryggade tillbaka för genomförandet af denna hotelse, var ej så underligt, då han måste hafva ansett, att fäderneslandet därigenom skulle prisgifvits åt oberäkneliga faror, samt då dessutom en dylik handling skulle inneburit uppoffrandet af en af hans älsklingstankar: arffurstarnes självskrifvenhet att vara riksföreståndare,

och häri torde man därför böra söka åtminstone *en* förklaring till det osäkra famlande, som utmärkte hans handlingssätt, innan han beslöt sig för den visserligen revolutionära åtgärden att låta ständerna, men icke konungen döma om hans afsägelse.

Hvad åter riksråden angår, torde de handlingar, vi varit i tillfälle lära känna, till fullo styrka, att dessa herrar med undantag af Flemming, Erik Stenbock och Axel Lejonhufvud, å ena sidan verkligen velat mot Sigismund värna rikets andliga och politiska självständighet, men å andra sidan ryggat tillbaka för att jämte hertigen inlåta sig på en revolutionär kamp. Den sistnämda delen af deras program erbjöd tydligen en möjlighet till samverkan mellan dem och Sigismund. Denne begagnade sig emellertid ej häraf, och detta i förening med den svaghet, hvartill herrarnes försigtighet stundom urartade, hade till följd, att de i Söderköping likväl läto sig invecklas i åtgärder, som kunde leda till revolutionära konseqvenser. Att undvika dessa utan att öppet bryta med hertig Karl och den genom Söderköpings riksdag intagna ståndpunkten blef det egentliga målet för deras sträfvande under det följande året, men ett mål, som de ej förmådde realisera. Väl trodde de sig hafva funnit en räddningsplanka i riksdagsbeslutets stadgande, att de uppstudsiga skulle bringas till lydnad på grund af *samtliga* ständers beslut, men det är klart, att konseqvensen häraf bort vara sammankallandet af en ny riksdag, och hertig Karl utdrog den äfven, som vi veta. Att herrarna dock ej ville vara med om något sådant, utvisade deras följande handlingssätt, och brytningen mellan dem och Karl var således oåterkalleligen gifven i och med dennes beslut att å nyo vädja till ständerna. Härmed var åter deras politiska rol i hufvudsak utspelt. Saknande alla förutsättningar för att kunna ingripa i händelserna såsom ett eget parti, nödgades de vid den afgörande kampen blifva ett bihang till det kungliga, hvars verkliga afsigter de ej gillade och hvilket också i motgångens stund ej drog i betänkande att uppoffra dem. För Sverige blef emellertid brytningen mellan hertigen och rådet ej mindre ödesdiger. I och med den samma försvann det förmedlande elementet, som förefunnits, så länge rådet stod vid hertigens sida. Från detta ögonblick fanns intet, som kunde förhindra en våldsam sammanstötning mellan Sigismund och hans svenska undersåtar.

Norsk nationel historieskrifning.

AF

NILS HÖJER.

I.

Udsigt over den norske Historie, I, II, af J. E. Sars. Krist. 1873, 1877.
Historisk Indledning til Grundloven af J. E. Sars. Krist. 1882.
Historisk Polemik af J. E. Sars; Nyt Tidskrift 1882, h. 5, sid. 490 o. f.
Om Sars Skrift »Hist. Indl. til Grundloven» af L. Daae. Krist. 1882.
Bemærkninger ved d:o af Y. Nielsen. Krist. 1882.
Historisk Polemik af Y. Nielsen. Krist. 1883.
Om betingelserne for det norske folks politiske udvikling i tiden før 1814 af Y. Nielsen. Krist. 1884.

Historisk forskning är ett säkert tecken till ett vaket nationelt lif. Det inträffar väl ofta att det historiska intresset hos en nation är som allra lifligast, just då den står på väg att gå under eller redan mistat sitt oberoende; men detta sammanhänger därmed, att nationalkänslan just då ofta nog flammar upp. Det är icke blott det allmänt mänskliga begäret att utforska det framfarna och därigenom lära sig att förstå det närvarande eller det likaledes allmänna begäret att liksom förlänga lifvet genom att bevara dess minne, utan äfven och kanske ännu mer det nationella intresset eller kärleken till fäderneslandet, som drifver forskaren att i dess historia skrifva en apologi för dess tillvaro.

En sådan tendens ligger medvetet eller omedvetet i hvarje nationel historieskrifning. Den är i sig ett häfdande af nationens rätt att vara till bland andra som ett led i folkfamiljen. Det kan icke förnekas, att det gifves nationaliteter, som genom

sin blotta tillvaro utgöra ett bestämdt hinder för odlingen, såväl denna nations enskilda medlemmars som mänsklighetens i det hela. Får man också antaga som säkert, att mångfalden af stater och folk är en nödvändig förutsättning för mänsklighetens framåtskridande, så följer dock icke häraf, att detta gäller utan inskränkning. Till hvilken grad är då en splittring i det hela lycklig för de särskilda individerna och för mänskligheten med hänsyn till bägges odling? Att gifva ett allmängiltigt svar på denna fråga torde knappast låta sig göra, men de särskilda nationernas historieskrifvare bidraga hvar och en i sin mån till frågans lösning genom sina försök att ådagalägga, att de respektiva folk, hvilkas historia de förtälja, deltagit uti det allmänna odlingsarbetet och bidragit till dess framgång. Och sinsemellan utöfva de en inbördes kontroll, som gör det möjligt att i den allmänna historien meddela en tillnärmelsevis riktig uppskattning af folken och deras betydelse för det hela.

Nationer födas och dö, och de omständigheter, som framkalla eller undertrycka dem, kunna understundom vara af ganska tillfällig art. En djärf seglares upptäcktsfärder, en människas nyck hafva ofta gifvit det första och afgörande uppslaget till bildandet af nya statsbyggnader och alstrat nya nationer. Krigets lyckokast har i forna tider mångfaldiga gånger medfört nationers undergång, utan att de själfva genom inre förfall framkallat katastrofen. Man kan säga, att enligt den vanliga ordningen hafva icke staterna — ja kanske icke ens folken — hittilldags dött en naturlig död. Det allmänna rättsmedvetandet håller dock i våra dagar i allmänhet vakt om nationernas tillvaro, så att det torde kunna antagas, att de enligt regel icke försvinna eller undertryckas, om de i det hela förtjena att lefva; och detta blir förmodligen allt mera och mera fallet, ju högre mänskligheten stiger i moralisk upplysning. Men inför det allmänna rättsmedvetandet måste nationerna dokumentera sig, och detta kall tillkommer deras häfdatecknare.

Det kunde nu tyckas, som en nation icke behöfde något annat lejdebref bland folken eller något annat försvar för sin individuella tillvaro än det, att den visar sig mäktig att föra ett civiliseradt lif och dymedelst lemna en insats till mänsklighetens allmänna framåtskridande. Kan detta af den nationella häfdatecknaren ådagaläggas, så har han också häfdat sin nations rätt inför ett högre forum. Men den stora hopen af människor dömer

annorlunda, och detta har utöfvat ett icke ringa inflytande på historieskrifningen. För människan i allmänhet är det de gamla staterna, som företrädesvis hafva anspråk på respekt:

»Das Jahr übt eine heiligende Kraft;
Was grau vor Alter ist, das ist ihm göttlich.»

Liksom denna respekt för åldern i alla tider förledt enskilda ätter eller personer att åt sig uppleta uråldriga stamträd med eller utan rätt för att åt ättens representanter bereda ett särskildt berättigande vid sidan af det, som deras egen duglighet har förskaffat dem, likaså finna vi ofta inom det nationella lifvet historieskrifvare leta fram sitt folks anor och uråldriga nationella kännemärken icke såsom förutsättningar för en riktig uppfattning af deras nuvarande nationella lif, utan snarare för att hängas upp som vapensköldar i folkens stora riddarsal och framhålla till åskådaren ett vördnadsbjudande: noli me tangere!

Vår egen svenska historia har i långa tider legat under för denna tendens. I våra dagar kan man se den tillämpas t. ex. i de moderna grekernas äflan att uppvisa »det obrutna sammanhanget» mellan Forn-Greklands stolta kulturfolk och den nyeuropeiska grekiska nationen. För det unga Grekland har detta framstått nästan som en lifsfråga, ehuru det för den ointresserade torde vara tämligen klart, att huru stort inflytande än det klassiska Grekland i framtiden kan komma att få och delvis redan haft för utbildningen och fullkomnandet af en modern grekisk nation, så är det dock ingalunda där, som vi hafva att söka det ny-grekiska folkets rötter, om också den nitiske fornforskaren skulle kunna följa några förtorkade rottrådar till det antika Grekland.

Det är dock icke dessa faktorer ensamt, som bestämma den nationella häfdateckningens karaktär. Om det i allmänhet är de tre, dugligheten, åldern och den faktiska existensen, som enligt tingens nuvarande ordning bestämma nationernas rätt att vara till såsom sådana eller såsom särskilda stater, så är det framför allt den sistnämda, den faktiska existensen, som utgör häfdatecknarens utgångspunkt och ständiga ledstjärna. Läran om kampen för tillvaron får sin tillämpning på nationaliteterna på så sätt, att allt fattas såsom framsteg och således för historien betydelsefullt, som bidragit till denna samhälleliga individs utveckling till en typ för sig, och vidare allt, som ytterligare befordrat denna typs storhet och lycka.

Vi taga några exempel på hvartdera. Då finska historieskrifvare i våra dagar teckna Finlands häfder, så sker detta med stadigt hänsyn till den finska nationalitetens utveckling till en samhällelig individ. Freden i Fredrikshamn blir sannolikt en lycklig epok i denna historia, sålänge man ännu kan hoppas, att unionen med Ryssland icke utmynnar i en slavisk amalgamation. De nordamerikanska staternas historia gifver oss ett annat i detta hänseende upplysande exempel. Ingen kan med rimlighet begära, att freden i Fredrikshamn skall för en svensk häfdatecknare framställa sig under samma synpunkt som för en finne, eller den nordamerikanske frihetsförklaringen af en engelsk häfdatecknare uppskattas som en lika lycklig epok, som den med rätta gäller för i Amerika.

Att dansken från sin nationella ståndpunkt bedömer freden i Roeskilde som en oersättlig olycka och vi å vår sida som den lyckligaste händelse i hela vår historia, det faller af sig själft. Likaså torde väl ingen svensk förtänka en norrman, att han harmar sig öfver freden i Brömsebro och de politiska missgrepp, som ledde till, att Norge förlorade två vigtiga landskap till Sverige och således gent emot vårt land i framtiden måste blifva den svagare parten i mycket högre grad än annars skulle blifvit fallet.

Det torde därför stå fast, att en och samma mellanfolkliga händelse skall olika bedömas af olika personer, sålänge det finnes nationer och nationella intressen[1]). Vill man säga, att häfda-

---

[1]) Hist. Tidskrift, årg. 3, sid. 324. Prof. Palméns polemik mot detta och därmed sammanhängande yttranden (»Sten Stures strid mot konung Hans», sid. 122 o. f.) grundar sig väsentligen på ett nästan oförklarligt missförstånd. Då jag uttryckligen framhållit, att forskningen rörande själfva händelserna både kan finna allmängiltiga resultat och tilltvinga dem erkännande, så skulle man knappast vänta att möta det alldeles godtyckliga och af Herr Prof. Palmén själf gjorda citatet, att det skulle finnas en svensk, en dansk, en tysk en engelsk historisk sanning, *hvilka alla böra ega lika berättigande*. Jag har endast framhållit som ett faktum, att »den historiska sanningen är i viss mån nationel, så att man i många fall skulle kunna tala om en tysk, en fransk, en engelsk historisk sanning o. s. v.» Ordet sanning är naturligtvis här användt ironiskt. Då därefter till svar på frågan, i hvad mån det nationella har rätt att göra sig gällande, anföres att man måste kunna uppnå enhet rörande själfva händelserna eller det historiska förloppet, så borde det icke väcka förvåning, att jag anser den nationella ifvern gå för långt, då ett bevisadt faktum — det ryska rikets grundläggande af svenskar — å rysk sida förnekas. Att påstå, att nationalkänslan måste få lof att göra sig gällande med hänsyn till uppskattningen af en händelse eller bedömandet af dess betydelse är ingenting annat än att medgifva häfdatecknaren att ega »fantasi och känsla», hvilket Prof. Palmén själf gör i ett citat från »en af nordens ädlaste tänkare», S. Grundtvig.

tecknaren på detta sätt göres till en advokat, så kan häri ligga en viss sanning, ehuru liknelsen ej är exakt. Men alldeles omöjligt är det att fatta, hvarför en god häfdatecknare skall likställas med en dålig advokat, som vrider och vränger fakta. Det är en erkänd sak, att intet kan gifva domaren bättre insigt i ett måls sammanhang än en utveckling från olika synpunkter af ärliga, sanningsälskande och kunskapsrika advokater. Den som skrifver mänsklighetens historia har visserligen gent emot de nationella häfdatecknarne en ställning, som kan jämföras med domarens gent emot parternas advokater, men det är ett missförstånd att tro, att verldshistorien därigenom förvandlas till ett aggregat af inbördes stridiga och oförenliga synpunkter, och ännu värre, om man tror, att det måste bli en samling af förvridna sanningar. Domarens utslag är ju alls icke något aggregat af stridiga synpunkter, utan det bär i sig och är fotadt på en tredje högre synpunkt, nämligen statens, som står öfver de enskilda intressenas. På samma sätt måste mänsklighetens häfdatecknare lägga icke den eller den nationens synpunkt, utan mänsklighetens till grund för sitt omdöme: d. v. s. han måste bedöma händelserna icke efter som de bidragit till den eller den nationens odling eller storhet, utan efter som de bidragit till mänsklighetens.

Och så till vida kan man hafva rätt att fordra, att en sådan häfdatecknare skall vara utan fäderneslaud, d. v. s. utan nationalkänsla. Han måste hafva höjt sig till en ren kosmopolitism, som ser *öfver* alla särskilda samhälleliga intressen.

Men ställer man denna fordran på den nationella häfdateckningen, gör man med ens all nationel häfdateckning omöjlig. Det vore lika orimligt att begära, att en person skulle skrifva Sveriges historia och bedöma hvarje händelse däri efter måttstocken af mänsklighetens odling och framåtskridande, som om man ville ålägga en biograf att teckna sin hjälte med det ena eller andra samfundets väl till syfte och måttstock, icke den ifrågavarande personens egen individuella utveckling.

Därför att så är, så vinnes intet väsentligt därigenom att en nations historia tecknas af någon, som icke själf tillhör nationen. För så vidt som man kan förutsätta, att han är mindre intagen af nationella fördomar, så måste hans arbete i detta hänseende ega företräde. Men härvid är att märka, att då den nationella historien alltid måste behandlas från nationel syn-

punkt, kan landets egen son vara likaså fördomsfri som främlingen, förutsatt att han äfven i främmande folks häfder har samma kunskaper. Skilnaden är också faktiskt i dylika fall vanligen den, att främlingen lägger sitt eget folks odling eller nationella väl till grund för bedömandet af ett annat folks lif och därför vanligen blir orättfärdig. Eller tror man, att en dansk man skall kunna skrifva Sveriges eller Norges historia bättre än en svensk eller en norrman och tvärtom? Det första vilkoret för att ett arbete af hvad slag som hälst — och i synnerhet ett arbete, som kräfver så utomordentliga uppoffringar som häfdatecknarens — skall göras väl är att det utföres med kärlek och sympati för föremålet. En sådan eger ingen i högre grad än landets egna barn, och det visar sig äfven, om man tager en öfverblick af de befintliga nationella häfderna, att alla de bästa blifvit skrifna af de respektiva nationernas egna söner.

Understundom händer det väl, att en främling kan utföra ett godt nationalhistoriskt arbete; men då har han på så sätt naturaliserat sig själf, att han kunnat göra det främmande folkets nationella odling till mål för sin berättelse och till måttstock på hvarje punkt Icke ens då man i våra dagar skrifver de döda folkens häfder, t. ex. Greklands och Roms, kan detta ske med framgång utan en så beskaffad naturalisation. Den som skrifver Greklands historia, måste känna, lida och tänka som en grek. Begär man, att han skall stå lika ointresserad gent emot det folk, hvars häfder han skrifver, som anatomen öfver sitt kadaver, så fordrar man helt enkelt en orimlighet; ty under sitt arbetes gång får han icke att göra med nervtrådar och muskler, utan med lefvande andar, med personer. Deras känslor och föreställningar anslå motsvarande strängar i hans egen själ och hans fantasi låter honom lefva med midt bland det förgångna folket, hvars lif han lär sig att allt bättre förstå i samma mån, som anknytningspunkterna mellan honom och föremålet äro många och starka. Men att själf förstå är naturligtvis en förutsättning för att låta andra förstå, således för att skrifva historia. Den nationella häfdateckningen förlorar därför ingenting på att historieskrifvaren står i samma förhållande till nationen som en son till sin moder.

Men en frestelse ligger nära till hands för den nationella häfdatecknaren, nämligen den, att i det han uppfattar såsom framsteg alla de händelser, som bidragit till de nationella sär-

kännetecknens utprägling, han likställer olikheter och framsteg utan hänsyn därtill, om icke möjligen dessa händelser varit likgiltiga eller rent af skadliga för nationens egen odling. Det går nämligen godt för sig att lefva ett individuelt lif, fast andra samhälleliga individer stå en mycket nära. Likheten kan väl innebära en fara, om den medför, att nationen själf upphör att känna sig som en enhet gent emot andra, eller om andra känna sig som en enhet med nationen, och denna saknar krafter att häfda sin individuella rätt; men olikheten är ock en fara och en olycka, såsnart den leder till isolering. Och en andelig isolering kan inträda blott på grund af olikhet i nationella institutioner, som gör ens eget lif ofruktbart för andra och andras för en själf. Odlingen betingas väsentligen däraf, att det finnes en mångfald nationer tillräckligt olika för att känna sig som själfständiga individer och tillräckligt lika för att ega en mängd anknytningspunkter till jämförelse och inbördes upplysning.

På grund af de mänskliga förmögenheternas begränsning — i detta fall särskildt bristande kunskaper i förening med nationelt högmod — är också den nationella häfdatecknaren utsatt för den faran att tolka som immanenta nationella processer sådana händelser, som hafva sin närmaste och egentliga förklaring utom nationens lif i andra samfunds förhållanden, hvilka direkt eller indirekt inverkat på eller rent af bestämt ens egna.

Svårigheterna ökas i samma mån man kommer närmare till egen tid, i det att det då icke blott blir vanskligare att öfverskåda den växelverkan af främmande inflytelser, som gör sig gällande, utan äfven berättelsen ännu saknar den relativa afslutning, som en förgången period eger, och som gör det lättare att förbinda händelserna i kausalitetsförhållande med stadigt hänsyn till den slutliga utgången. Den som själf lefver uppe i händelserna kan aldrig rätt bedöma dem af det enkla skälet, att han icke känner dem fullständigt, ty han känner icke deras slut, som just är det väsentligaste. Midt uppe i dagens brokiga lif fattar han gärna den ena eller andra partigruppen som ensam bärare af det nationella lifvet och den nationella odlingen. Hvad som bidragit till detta partis seger får därför en vigt i framställningen, som det icke i och för sig eger, och kanske en alldeles motsatt emot den, som framtidens häfdatecknare med full kännedom om händelsernas hela sammanhang skall tillägga detsamma. Det är därför nästan utan exempel, att en historia

öfver samtida händelser varit fullt opartisk, såvida häfdatecknaren gått utöfver en enkel berättelse, ett framläggande af kända fakta i ordningsföljd. Man kan af denna grund påstå, att det nyttigaste arbete, som någon kan åstadkomma med hänsyn till sin egen tids historia, är publiceringen af sådana aktstycken, som bäst bidraga till händelsernas kännedom, och en krönikeartad framställning af händelsernas gång. En systematisering och allmänna slutsatser misslyckas inom detta område mer eller mindre alltid.

En särskild svårighet erbjuder sig för historieskrifvaren, om han har att teckna en nations öden under en tid, som föregått dess fulla utveckling till ett eget samhälleligt lif, i synnerhet om nationen då utgjort en del af en annan organism. Frånsedt de skefva omdömen, som fällas på grund af ensidig källforskning, d. v. s. bristande kunskaper, finnes det kanske intet, som inom häfdateckningen mer bidragit till orättfärdiga domar mot andra nationer än just detta förhållande. Ett samhälle liknar i det hänseendet naturens lägsta organismer, att det kan styckas itu, utan att de särskilda delarne därför upphöra att lefva, liksom å andra sidan flere samhällen kunna tillsammans bilda en ny enhet. Ofta har en sådan styckning medfört ett sundare och kraftigare lif i de afsöndrade delarne, än som förut varit rådande i den samfälda organismen. Men om häfdatecknaren tager sig för att skrifva den samfälda statens historia från den afsöndrade delens synpunkt för en tid, då denna senare ännu icke fans till, så skall han omöjligen kunna förstå och bedöma händelserna rätt. Ett samhälles ändamål kan ju aldrig vara dess egen upplösning eller i det hela ligga utom samhället självt, och dock tager man sig ofta för att bedöma dess historia, som om dess enda eller hufvudsakliga uppgift varit att bereda de särskilda delarne till ett självständigt organiskt lif. Denna måttstock blir så mycket orimligare, om den användes för en tid, då den del af statskroppen, som sedan afsöndrats, ännu icke visat några självständiga lifsyttringar. Exempel härpå hafva vi emellertid ganska nära — i Finlands moderna historia och i viss mån äfven i Norges.

* * *

Då Norge 1814 uppvaknat till en ny samhällelig tillvaro, dröjde det icke länge, förrän folket fick en nationel historie-

skrifning af mycket högt värde i Keysers och Munchs arbeten. Med denna nya stat träffade det sig nämligen så, att den haft en föruttillvaro och till och med en ganska vidtomfattande historieskrifning under denna sin första glansperiod. Den förr omnämda sträfvan, som nästan alltid utmärker unga stater, att legitimera sig med åldriga nationella traditioner, behöfde här hufvudsakligen endast taga formen af en systematisering af befintliga historiska aktstycken, ett arbete, som för öfrigt hade begynt redan före Norges och Danmarks skilsmessa genom norrmännen Gerhard Schöning.

Utom denna legitimisering åsyftade nämda historieskrifvare utan tvifvel äfven något annat, nämligen att lifva och stärka den nyvaknade nationalkänslan med bilderna från Norges forntid och gifva sina landsmän mod att uppbära rollen af ett oberoende folk. Och i detta afseende lyckades de så fullständigt, att deras arbeten med rätta kunna betraktas som vigtiga politiska tilldragelser. Utöfver medeltiden gick i det hela icke deras forskning, och något obrutet sammanhang emellan forntid och nutid synes ingendera hafva presumerat. Under Norges första frihetsperiod lemnades den långa föreningstiden i allmänhet i skuggan såsom icke synnerligen tilltalande för nationalkänslan och icke heller obetingadt uppmuntrande med hänsyn till framtiden. Ett sammanhang måste dock finnas. Man kunde icke i längden slå sig till ro med den gamla förklaringen, att Norge legat som en skendöd under loppet af några hundra år. Skulle de lyckliga forskningarna öfver Norges forntid blifva rätt fruktbringande, borde man förbinda nutid och forntid till ett organiskt helt, å ena sidan uppvisa orsakerna till Norges svaghet och förfall under unionstiden och å andra sidan till dess raska uppkomst i detta århundrade. Den som åtagit sig detta svåra, för att icke säga outförbara värf, är professor Ernst Sars, som också synbarligen åsyftat att framhålla unionstidens historia som en varning för framtiden.

Naturligtvis är det ej min mening, att Norges decadence och återupprättelse skulle vara omöjliga att förstå och förklara; men det, som gör uppgiften öfversvinnelig, är författarens utgångspunkt från ett postulat, att nämligen Norges utveckling skall förklaras ur Norge självt. Hvarje stat, äfven den mäktigaste, står under främmande inflytelser, och dess vara eller icke-vara afgöres understundom genom förhållanden, hvarpå staten

själf eller dess innebyggare föga eller intet inflytande kunnat utöfva. Och detta är naturligtvis särskildt fallet med små stater. Säkerligen skall hvar och en medgifva, att det vore en galenskap att skrifva Hessen-Kassels historia under förutsättningen, att de stora epokerna i denna stats lif skola uteslutande eller hufvudsakligen förklaras ur staten själf. Äfven en så stor nation som den tyska har vid flere tillfällen fått sitt öde bestämdt utifrån för långa tider. Man kan väl säga, att det varit Tysklands splittring, som framkallat främmande inblandningar, men det är icke dess mindre dessa senare, som väsentligen bestämt nationens lif, försåvidt detta utan yttre inverkan skulle blifvit ett helt annat. Må man blott erinra sig det trettioåriga kriget och dess följder. På samma sätt hafva de stora epokerna i Englands historia till väsentlig del sin förklaring i förhållanden, som ligga utom riket. Skulle då Norge ensamt stå där som ett suveränt och absolut väsende, som är till allena genom sig självft, möjligen mottagande inflytelser utifrån, men »städse bearbetande dem på ett självständigt sätt»? I självfva verket, om man går till landets kända historia och icke söker svaret i konstruerade öfversigter — så befinnes det främmande inflytandet hafva varit väl så stort som på något annat håll, och hvad den politiska historien angår, väl större än i de flesta andra stater.

Redan i Sars första mera betydande historiska verk, *Norge under Foreningen med Danmark* (1537—1814)[1]), öfverraskas läsaren af slutklämmen i boken, att »Norges Ophøielse til et selvstændigt Rige i 1814 var, ligesaalidt som dets Nedsættelse til et Lydrige i 1536, et Verk af Tilfældet. Begge disse store Omvexlinger i vort Fædrelands Skjæbne havde sin væsentlige Begrundelse i almindelige, i Folkets Udvikling og indre Forholde liggende Aarsager, hvis Virksomhed de ydre Begivenheder kunde tjene til at fremskynde eller forsinke, men som, senere eller tidligere, maatte lede til det samme Resultat.» Det är klart såväl af företalet som af många enskilda ställen i författarens följande arbete, *Udsigt over den Norske Historie*[2], att dess syftemål just är att uppvisa, att de till utseendet plötsliga och våldsamma omskiftningarna i Norges historia äro led i en organisk, sammanhängande utveckling. Sedan detta verk 1877 tills vidare afstannat med andra bandet, innan författaren ännu hunnit unions-

[1]) I Nord. Univ. Tidskr. IV, 3 o. f.
[2]) 1:a delen 1873. 2:a 1877 (går till unionstiden).

tiden, har han 1882 åter tagit sitt tema upp igen i en populär öfversigt, benämd *Historisk Indledning til Grundloven*, där han säger sig ådagalägga, att »hvad der skete i 1814 var ligesaa vel som hvad der skete i 1536, et Udslag — — af en og samme, aldrig afbrudte, stadigt fortsatte Udviklingsprocess hos Folket.»

Att döma af hvad författaren publicerat vill det nästan synas, som han helgat sitt lif åt denna teori. Och innebär den en sanning, så är uppgiften stor nog, ty att bevisa densamma är ju då att skrifva Norges historia. Men dessvärre har författaren ännu icke presterat stort annat än öfversigter, i hvilka han väl varierar sitt tema med mycken talang, men ingalunda lyckas bevisa detsamma. Tvärtom torde just dessa arbeten i sin mån bidraga att gifva läsaren intrycket af, att hvarken 1536 eller 1814 års händelser hafva sin närmaste och egentliga förklaring i en norsk utvecklingsprocess, utan i ett främmande starkare inflytande, som bestämt den svagare statens öde. Ehuru dessa inflytelser så mycket som möjligt förtigas eller undanskjutas, så tvinga de sig dock oupphörligt på läsaren såsom hufvudorsaker, emedan de af författaren angifna förklaringsgrunderna befinnas vara otillräckliga eller rena fantasibilder.

Norges storhet i forntiden, dess förfall under unionsperioden och dess pånyttfödelse i nyare tid skola väsentligen hafva sin grund däri, att detta rike ursprungligen var ett aristokratiskt samhälle i mycket högre grad än det svenska och danska. Tack vare sin rika och mäktiga aristokrati kunde Norge i forntiden uppträda så stolt gent emot sina folkrikare grannar, att det icke blott kunde mäta sig med dem, utan ock visa sig dem öfverlägset, tack vare denna aristokrati framtedde Norge våldsammare brytningar och ett mera rörligt politiskt lif än Sverige och Danmark och frambragte en mycket högre kultur; men denna samma aristokrati, som hade sin rot i fylkesförfattningen, orsakade förfallet, då den hindrade uppkomsten af en modern riksadel, som kunde gå i spetsen och representera nationen under unionstidens stormar. Blef nu denna det norska folkets demokratiska karaktär under unionstiden grunden till dess svaghet, så blef den i nyare tid dess styrka, ty det var just den omständigheten, att det norska folket var en allmoge, hvilken genom sin personliga frihet och självkänsla hade en nästan adelig rang, som under inverkan af det 18:e århundradets demokratiska idéer ingaf landets ledande män i början af detta århundrade den

entusiastiska tro på det norska folkets framtid, som är den sanna grunden till frihetsverket 1814.[1])

Det kan nu först och främst sättas starkt i fråga, om de företeelser i Norges forntid, som skola få sin förklaring genom det norska samhällets aristokratiska karaktär, verkligen äro faktiska eller bevisliga eller ens sannolika. Något säkert bevis kan man af den enkla grunden icke åstadkomma, att en jämförelse mellan två också förutsätter kännedomen om två, och Sveriges historia före 13:de århundradet ligger så i dunklet, att det är mycket vanskligt att göra sig några bestämda föreställningar om dess politiska lif. Men de antydningar man eger bestyrka icke Sars förutsättningar. Ehuru isländarne visa en uppenbar partiskhet för sina norska bröder, torde det dock framgå tydligt nog af deras norska kungasagor och andra berättelser, att Sverige för dem framstod såsom det starkare landet. Och i Danmarks och Norges inbördes fejder var det ju vida oftare Norge än Danmark, som låg under. Äfven här får man intrycket, att Norge enligt regel var den svagare parten. Hvad den politiska lifaktigheten angår, så framgår atminstone så mycket af Sveriges kända historia från 11:e och 12:e århundradena och förra hälften af det 13:e, att nog var där lif. Fransedt upplysningarna om kyrkan och dess män samt konungarnes regeringstillträde eller bortgång återljuda de gamla annalerna mest af vapenskrammel: »bellum ad . . .», »bellum fuit» det är temat. Man har trott sig kunna närmare bestämma dessa striders karaktär som en kamp emellan hedendom och kristendom, svear och götar samt olika konungaätter. Att här också, åtminstone från slutet af 1100-talet, var en brytning mellan stormansvälde och konungamakt synes sannolikt. Vi se kronan vexla från ätt till annan, men jarlen sitter qvar. Äfven Danmark finna vi under samma tid sönderslitet af inbördes fejder. Det är tydligt, att kyrkans för den gamla hedniska bondefriheten farliga anspråk varit en af de bestämmande faktorerna i dessa fejder, men det gälde äfven de verldsliga stormännens välde. Konungens länsmän undertrycka allmogen, som reser sig både mot dem och kyrkans prelater. Till sina yttre drag företer emellertid denna historia väsentligen personliga tvister emellan olika pretendenter, och det

[1]) En resumé af författarens teori finnes på många ställen i hans bareten; jag nämner exempelvis Udsigt II, sid. 397, Indledning, sid. 6 eller sid. 129, Nyt Tidskrift I, sid. 500 o. f.

är dess värre egentligen de yttre dragen vi känna till. Men kände man Norges historia endast genom inhemska källor af samma art som de danska, skulle äfven denna historia hufvudsakligen framställa sig som en kamp mellan olika pretendenter af Harald Hårfagers ätt, och detta skulle i ännu mycket högre grad vara fallet, om källorna till Norges historia voro analoga med de svenska. Ännu in i våra dagar har man ju angifvit bristen på klara tronföljdsregler som den allra väsentligaste orsaken till Norges rörliga politiska lif, ehuru det är tydligt nog, tack vare den isländska litteraturen, att den obestämda tronföljden snarare var en följd än en orsak.

Den norska kulturens öfverlägsenhet gent emot den svenska allt intill början af 1300-talet synes visserligen gifven, men den enklaste och naturligaste förklaringen till detta fenomen ligger icke i någon norsk aristokrati, utan i de respektiva landens geografiska läge och folkens däraf betingade olika umgänge. Norrmän och isländare gingo under århundraden i skola hos kelter och anglosachser, hvilka senare voro ett närslägtadt folk, som både till språk och samhällsinrättningar och seder stod dem så nära, att ett uppfostrande inflytande ovilkorligen måste hafva gjort sig gällande. Äfven svenskarne färdades vida omkring, men de kommo på sina färder i Österväg antingen i beröring med råa barbarer — finska, slaviska och turkiska stammar —, som snarare stodo under än öfver dem i odling, eller ock med civiliserade folk — greker och araber — af en så öfverlägsen odling, så allt igenom olika lefnadsförhållanden, språk och seder, att något civilisatoriskt inflytande alls icke kunde ifrågakomma. Detta förhållande är ensamt fullt tillräckligt att förklara, hvarför norrmännen något tidigare tillgodogjorde sig den kristna odlingen.

Att Sars icke godkänner dessa främmande inflytelser såsom tillräcklig förklaringsgrund torde väl komma däraf, att han postulerar den norska odlingens öfverlägsenhet icke blott gent emot den svenska, utan ock gent emot Danmarks. Danskarne färdades ju ock bland sina kristna stamfränder i Vesterväg, och det kan således tyckas, som här tarfvades en särskild förklaringsgrund i inre norska samfundsförhållanden, då de yttre vilkoren voro ungefär desamma. Men i fråga om Danmark är själfva förutsättningen alls icke sannolik. Hvad vi ega i behåll af danska skrifter intill det 13:de århundradet — lagar, legender,

annaler, Saxos Gesta Danorum, Sven Ågesons Compendiosa historia regum Daniæ och Andreas Sunesons Hexaëmeron — torde väl kunna uthärda en jämförelse med hvad Norge till samma tid frambragt — lagar, legender och homilier, Thjodrek Munks Historia de antiquitate regum norvagensium, som enligt författarens egen uppgift var utan norska föregångare och väsentligen stödde sig på de minnesgoda isländarnes auktoritet, och slutligen Sverres stridskrift mot presterna, om hvilken bör anmärkas, att den var författad af en man, som genom sin uppfostran insupit samma ökultur, som gifvit den isländska litteraturen en så hög rang. Han lefde ju på Färöarna till sitt 26:e år och uppfostrades af en biskop till lärda idrotter.

En annan fråga är, i hvilken grad man kan gifva Norge äran för isländarnes odling. Det är ju mycket säkert, att de till större delen voro norrmän till börden och talade under öns hela glansperiod väsentligen samma språk som sina norska bröder, bland hvilka de ock ständigt färdades. Att norrmännen räkna isländarnes litteratur som sin egen kan så till vida vara lika berättigadt, som att vi räkna Runeberg som vår och väl alltid komma att räkna den finska på svenskt språk affattade litteraturen som svensk, huru mycket den än kommer att taga intryck af finskt folklynne. Här är emellertid den skilnaden, att Finland hittilldags fått så godt som hela sin odling från Sverige, under det isländarne snarare voro kulturens bärare till sina norska stamfränder. Men norrmännen åtnöja sig icke med detta slags meddelegareskap. Den isländska litteraturen — heter det — är en lifsyttring af hela den norska stammen [1]). Icke nog med, att man vill häfda Norges sidoordnade ställning med hänsyn till skriftens ursprung, i det man söker uppvisa bestämda olikheter mellan norsk och isländsk skrift; själfva språket är icke isländarnes eget, utan den norska aristokratiens, hvilket gält såsom »finare och förnämare», och hvad slutligen innehållet angår, så är det norska sagor, berättade i Norges aristokratiska kretsar, som blifvit upptecknade på Island. Man måste erkänna — säger Sars — en litteratur före litteraturen. Den utveckling, ur hvilken den norröna litteraturen framgick, var i hufvudsak afslutad, förr än man började skrifva. Icke blott sagolitteraturens ämne, utan ock dess stil var danad genom muntlig tradition i Norge. Men isländarne monopoliserade skaldeskapet vid de

[1]) Sars, Udsigt II, sid. 336.

norske kungarnes hof och därmed blef deras konkurrens äfven inom sagans område öfverväldigande, så att de tryckte ned den produktion, som annars ofelbart skulle hafva uppstått,

Denna ståndpunkt är i det hela blott en obetydlig modifikation af Keysers, hvilken lät de isländska sagorna med ens framspringa fullgångna ur den norska traditionen, så att isländarne blefvo nedsatta till värdigheten af rena skrifvare. Hans teori blef icke längre hållbar, sedan man uppvisat en utveckling inom den isländska sagoskrifningen från oordnade samlingar af sägner till kritisk och systematisk samarbetning. Den nya teorien är naturligtvis i samma mån svårare åtkomlig, som den är obestämd, då det alltid måste blifva omöjligt att afgöra efter många hundra års förlopp, hvilket inflytande en folkstam genom frändskap och umgänge öfvat på en befryndad gren under en tid, som ligger före bägges uppträdande inom litteraturen. Men från denna tid — det 12:e århundradet — är norrmännens och isländarnes inbördes ställning tämligen klar, och sluter man därifrån tillbaka, torde man komma till helt andra sannolikheter än de här nämda.

Då Island redan på 1100-talet frambragte en omfattande litteratur på landets eget språk, upptecknad med en skrift, som enligt trovärdiga vittnesbörd blifvit af isländarne lånad från anglosachserna med modifikationer efter isländska ljudlagar, men Norge på eget språk före år 1200 veterligen endast frambragte rena obetydligheter, upptecknade med en skrift och på ett tungomål, som stå de isländske så nära, att det understundom kan vara svårt att afgöra, om man har för sig en isländsk eller norsk handskrift, och då Norge sedan småningom utbildar en serie af efterbildningar, men aldrig — på ett undantag när — höjer sig till självständig produktion, så torde man vara berättigad att antaga, att hela rörelsen utgått från Island, hvars innebyggare också af gammalt stått i långt intimare förbindelse med den vesterländska odlingens centrum på Britanniens öar än sina norska stamfränder. Den norska skriftens självständiga karaktär vid sidan af den isländska framgår visserligen icke däraf, att »man i de äldsta isländska handskrifterna träffar spår af ett noggrannare ortografiskt studium än i de äldsta norska», eller att äldre isländska handskrifter hafva þ, där norska hafva ð. Sådana mindre olikheter torde visa sig öfverallt mellan lärare och lärjungar. Det återstår i allt fall att bevisa, att tecknet ð varit tidigare bru-

kadt i Norge än på Island. Det märkliga fenomenet af norska riksspråkets enhet redan vid dess framträdande kan icke förklaras genom hypotesen af en bildad norsk aristokrati, men väl genom isländarnes litterära principat. Då den norska aristokratiens medlemmar voro nära knutna till sina respektiva hembygder, måste de hafva talat dialekter, försåvidt sådana i det hela funnits i Norge, hvilket ju allmänt antages och väl är i sig sannolikt. Det är skriften, som mer än något annat bidrager till att skapa ett riksspråk, och då isländarne voro de egentliga skrifkarlarne, måste språket också hafva blifvit väsentligen deras, hvilket fann så mycket lättare ingång i Norge, som det stod mycket nära de norska stormännens i det vestanfjällska Norge. Dock är det klart, att isländska hofpoeter och sagoskrifvare tagit intryck af norskt språkbruk i fall, där det divergerat från deras eget. Detta måste dels hafva skett omedvetet blott i följd af umgänge, dels uppsåtligt i de personers intresse, i hvilkas tjenst eller på hvilkas uppdrag de arbetade.

Vore sagans stoff och stil utbildade i Norge och en efter språket lämpad skrift där känd vid samma tid som på Island, så är det och förblir oförklarligt, att alla sagor, som stödja sig på inhemsk tradition, skrifvits af isländare och ingen enda af en norrman. Ett »monopol» inom litteraturen, som framträder så att säga hors de concours, utan tillstymmelse till täflan, måste dock förklaras genom förutsättningar, som den ena parten egt och den andra icke. Kunde man visa, att den isländska författareverksamheten varit från början knuten till Norge, så kunde det möjligen blifva fråga om ett slags samego, men detta är ju icke på annat sätt fallet, än att de isländska ättledningarna därifrån utgå och att de två martyrkonungarne Olaf Tryggveson och Olaf den helige äro bland de tidigaste föremålen för deras legender och sagor. Först genom den till boken uppfostrade Sverre prest uppenbarar sig ett norskt initiativ med hänsyn till isländsk litteratur och fortgår sedan under hans likaledes litterärt bildade ättlingar samtidigt med att den isländska litteraturen utvecklas till sin högsta blomstring. Nu börja ock de isländska sagorna att få en marknad i Norge, hvilket dock icke i och för sig bevisar någon synnerlig odling och ännu mindre någon likställighet med isländarne, ty då denna litteratur var skrifven på landets eget språk och behandlade på ett enkelt och lättfattligt sätt Norges egen historia, så behöfde man ju icke stort

mera än att lära sig läsa inantill för att hjälpligen tillgodogöra sig densamma. Men det kunde hela det talrika presterskapet förut.

Mycket mera bevisande än denna norrmännens indirekta delaktighet i den isländska sagoskrifningen är det märkliga arbetet Konungs Skuggsjå och de efter 1250 framträdande norska öfversättningarna och efterbildningarna af den europeiska litteraturens alster. Häraf kan man nu sluta, att norrmännen vid denna tid stodo öfver både danskar och svenskar i lekmannabildning, men detta förklaras tillräckligt däraf, att de under en lång tid gått i skola hos isländarne och nu fått ett upplyst konungahus af nästan oinskränkt makt, som på allt sätt gynnade litterär verksamhet. Sars upptager själf denna förklaring till vederläggning,[1]) i det han framhåller, att den isländska litteraturen på Sverres tid var allt för fattig för att kunna hafva öfvat något inflytande i Norge; men var den isländska litteraturen icke i och för sig synnerligen rik på denna tid, så kan man dock omöjligen kalla den fattig i jämförelse med den norska — och det är härpå, det i denna sak beror — i synnerhet då man betänker, att utom de män, som efterlemnat litterära alster eller om hvilka man med säkerhet vet, att de frambragt sådana, ehuru de gått förlorade, kan Island uppvisa en hel rad af män, som stiftat skolor och förvärfvat sig ett aktadt namn hos efterverlden för lärdom och litterära intressen, under det Norge icke kan uppvisa ett enda. Man vet ju ock, att isländarne redan på 1100-talet voro ansedda öfver hela Norden för sitt historiska vetande, då både norrmannen Theodoricus och dansken Saxo beropa sig på dem såsom sina hemulsmän. Att deras inflytande i Norge måste blifva större än i de andra rikena var en naturlig följd af landsmansskapet och Islands läge och däraf följande förbindelser med moderlandet. I alla händelser är ju skilnaden mellan Norges och de andra skandinaviska rikenas litterära produktion under medeltiden hvarken till arten eller omfånget så betydande, att den förutsätter någon olikhet i social byggnad dem emellan.

Det är sant, att hvarje litterär blomstring i viss mån förutsätter en aristokratisk byggnad af samhället: arbetet måste vara på så sätt fördeladt, att en god del af dess medborgare kunna lefva utan kroppsarbete och egna sig uteslutande eller nästan uteslutande åt själens odling. Men en sådan arbetets fördel-

[1]) Udsigt II, sid. 334.

ning finna vi utan tvifvel under ifrågavarande tid i alla tre de skandinaviska landen, som först och främst i sina prester och munkar egde en sådan klass med högre intressen och god tid för andliga idrotter och vidare i sina stormän eller storbönder, hvilka senare visserligen i intet af Nordens riken och under ingen period af deras historia voro några arbetare i vår tids mening.

Hvad presterskapet angår, så torde just den säregna ställning, som denna klass intog på Island, i förening med isländarnes långa samlif med kelter och anglosachser före och efter Islands bebyggande vara den rätta grunden till öfolkets märkliga verldsliga litteratur. Det var onekligen presterskapet, som på Island liksom i det öfriga Europa företrädesvis var odlingens bärare, men den ställning, dessa prester intogo till det verldsliga samhället som dess styresmän, godar eller lagmän, gjorde att de icke kommo att ställa sig fiendtligt till detta och förlora sig i en asketisk-mystisk åskådning, utan i stället använde sin öfverlägsenhet i den verldsliga odlingens tjenst. Det är betecknande, att då Sars vill bevisa, att företrädesvis lekmän och verldsliga höfdingar skrefvo böcker på Island i det 12:e och 13:e århundradet, så är han dock icke i stånd att för det förra uppvisa en enda man, som icke varit prest, ehuru visserligen 3 af de 7 anförda tillika innehade verldsliga ämbeten. I det 13:e århundradet träffas visserligen skriftställare, om hvilka man icke vet att de varit knutna till kyrkan, men de hade i allt fall fått samma uppfostran som Islands prester. Emot hypotesen att Norges rikedom och aristokratiska samfundsförhållanden betingat dess och Islands odling, kan man uppställa den mycket sannolikare satsen, att Islands stora fattigdom i sin mån bidragit till skapandet af dess verldsliga litteratur. Ty just denna förmådde väl stormännen att gifva sina söner denna dubbla utbildning, på det att de efter omständigheterna måtte kunna brukas till andliga eller verldsliga tjenster. Men om icke det isländska presterskapet blifvit först genom sin uppfostran och sedan i lifvet ställdt i detta intima förhållande till all verldslig kunskap, så hade sannolikt aldrig den isländska sagolitteraturen blifvit född.

En annan ställning intog presterskapet i det egentliga Skandinavien och i synnerhet i Sverige allt ifrån kristendomens första införande i vårt land. Här gälde det för prester och munkar

under ett långvarigt och mödosamt arbete att först och främst bryta väg för kristendomen och sedan för kyrkans friheter och herradöme. För hedendomen och allt verldsligt väsende kände de därför länge nog intet annat intresse än det man känner för en fiendtlig makt, som bör utrotas eller nedtryckas. Såsom Adam af Bremen dömde om de religiösa festsångerna vid de stora Upsalabloten, att de »borde hälst förtigas», så dömde tydligen hela presterskapet om allt, som låg före kristendomens införande i landet, och allt, som i hedendomen hade sin rot, och denna opinion ingåfvo de till en tid också andra. Vestgötalagens konungalängd börjar med Olof Skötkonung; hvad vi veta om Sveriges tidigare konungar är meddeladt af isländarne eller andra utländske författare. Och äfven om våra kristna konungar förtäljes hufvudsakligen deras ställning till kyrkan och klostren. Enskilde svenske teologer förvärfvade äfven i utlandet ett stort rykte för lärdom såsom särskildt Petrus de Dacia från Visby, (sannolikt † 1288 eller kort därefter), men deras håg låg helt och hållet åt den skolastiska teologien, under det de ofta tillika utmärkte sig för en svärmisk-asketisk riktning. Därför frambragte Sverige i det 14:e århundradet den heliga Birgitta, men under hela medeltiden ingen enda författare af högre rang inom den verldsliga litteraturen.

Gå vi till den verldsliga stormansklassen, så måste densamma både i Danmark och Sverige länge nog eller ända till början af 14:e seklet, då väckelsen kom från Norge, hafva saknat tillräckliga kunskaper och litterära intressen för att framkalla en litterär produktion. Sars menar, att grunden egentligen varit den, att dessa riken icke i äldre tid egde någon aristokrati, utan att folket njöt en demokratisk jämlikhet, hvadan ingen historisk tradition kunde hos dem utbildas. Härmed öfvergå vi till självfva kärnpunkten i författarens teori.

Att Norge hade en utbildad aristokrati under en tid, då Sverige och Danmark ännu icke företedde några sociala olikheter, det framgår — menar han — icke blott af landens respektiva lagar, utan det följer som en nödvändig konseqvens däraf, att stamförfattningen bättre och längre bevarades i Norge än i Sverige och Danmark, samt däraf att landen på olika sätt bebygdes, då man nämligen i Norge bygde självständiga gårdar, på hvilka bönderna voro *suveräna*, i Danmark och Sverige land-

[1]) Udsigt I, sid. 106 o. f.

byar. Öfverallt i den germanska verlden har konungadömet uppträdt som »den store Nivelleur» och undertryckt den uppspirande ärftliga adeln; i samma mån som ett rikes gränser utvidgas, växer konungamakten, och dess nivellerande inflytande gör sig allt mera obehindradt gällande; förbundsförfattningen upplöses och självstyrelsen inskränkes. Häraf kan man strax förstå, att Norge före Harald Hårfager var ett mera aristokratiskt land än Sverige, ty i det förra landet var den gamla stamförfattningen under småkonungar eller stamhöfdingar fullständigt bevarad, under det densamma hade »upphört att lefva sitt eget lif i Sverige», som hade fått en gemensam konungaätt och ett gemensamt namn Svithiod.

Rörande denna bevisning är först och främst att anmärka, att erfarenheten för länge sedan ådagalagt, att om man tager sin utgångspunkt hos Tacitus, så är det en enkel sak att för både bergland och slättbygder demonstrera fram snart sagdt hvilken författning som hälst, i synnerhet om fantasien får många århundraden till sin fria disposition. Men till helt andra resultat kommer man både med hänsyn till konungamakt och stamförfattning, om man ser till hvad man verkligen vet om de skandinaviska rikenas tillstånd vid tiden för deras första framträdande i historien.

Man vet visserligen af Rimberts beskrifning öfver Ansgars lif, att Sverige redan på 800-talet var ett rike med centrum i Mälaredalen, men ock att konungens makt var mycket svag, då han intet vigtigt kunde företaga eller medgifva utan samtycke af folktingen. Af Snorre Sturleson och ännu bättre genom Adam af Bremen känner man vidare, att konungens makt i förhållande till folktingen var lika inskränkt på 1000-talet, och då Sverige börjar att få en säker historia, hvilket först inträffar 300 år efter Harald Hårfagers tid, möter oss en fullt utbildad och utomordentligt lifskraftig landskaps- eller förbundsförfattning. Sveriges rike var i självfva verket ett statsförbund, då det först framträder i historien. Det hade ännu intet annat föreningsband än konungen och började — omkring 1200 — att få en riksaristokrati, sannolikt uppvuxen ur och ursprungligen knuten till den gamla landskapsförfattningen, såsom längre fram skall ådagaläggas. De särskilda landens innebyggare betraktade hvarandra som »utländingar» och hade sämre rätt i främmande landskap än i sitt eget. Detta framgår af götalagarne i all-

mänhet, och i synnerhet af Gotlands och Vestgötalagen, hvilken senares bestämmelser måste på den tid, då lagen upptecknades, hafva haft motsvarigheter i alla andra lagar, eftersom densamma uttryckligen uppställe rreciprocitetens grundsats med orden: »þylik lag ok ræt sum utlænskir mæn göra os, þylikan vilium vir þem göræ». Mot 13:e århundradets slut fingo de skilda landen ett nytt och mycket starkt föreningsband i det nyupprättade frälset, hvars medlemmar närmades till hvarandra af gemensamma intressen och inom kort intogo en betydande ställning i samhället. Samtidigt utbildades också riksrådet, och herredagarne började rådpläga om och afgöra rikets angelägenheter. Då nu de särskilda landskapen under senare hälften af 14:e århundradet antogo en och samma allmänna lag, så var man visserligen kommen ett godt stycke på väg till bildandet af en helstat, men det var dock långt ifrån att ännu »den ursprungliga stamförfattningen hade upphört att lefva sitt eget lif.» — De särskilda landen, som hvart för sig på olika tider och äfven med förändringar antogo Magnus Erikssons landslag, bevarade allt fortfarande enligt samma lag och likaså enligt Kristoffers landslag ensamma för sig rätten att bevilja skatter. Det är sant, att denna rätt, som framgent tid efter annan bekräftades t. ex. uttryckligen med landslagens egna ord i Kristierns försäkran af 1476, ofta nog blef kränkt under 14:e och 15:e århundradet, men att den ej därför hade mistat sin lifskraft bevisas bäst däraf, att den tid efter annan utöfvades och i nya former lefde upp igen, tills den svenska riksdagen omsider i 17:e århundradet gjorde slut därpå. Det behöfves icke att tränga djupt in i unionstidens svenska partiväsen för att finna, hvilken stor politisk betydelse landskapsförfattningen då ännu egde. Det var först Gustaf Vasa, som bröt dess udd och samlade de skilda landskapen till en verklig helstat. I detta hänseende var han Sveriges Harald Hårfager, och han var det äfven i ett annat. Han är den förste svenske konung, som vågat uppställa grundsatsen om konungens eller statens ursprungliga och i händelse af missvård eventuella eganderätt till all rikets jord, hvilket för Norges del redan berättas om Harald, då det om honom heter, att han fråntog bönderna deras odal. Konungamakten var ock under hela medeltiden ojämförligt mycket starkare i Norge än i Sverige och i sammanhang därmed stamförfattningen mycket tidigare undergräfd.

Först och främst ligger en ytterst vigtig skilnad däri, att den norske konungen var »odelsboren till Norges rike» under det uppsvearne och sedan hela rikets ombud valde eller vräkte den svenske konungen. I äldre tider, då lagen var obestämd och de konstitutionella garantierna små eller inga, uppfattades arfsrätten icke utan grund såsom i sig innebärande ett envälde i modern mening. Detta envälde modifierades visserligen länge i tillämpningen därigenom, att man i följd af bristen på klara och erkända tronföljdsregler kunde skaffa sig ett slags valrätt mellan olika ättlingar, hvilken metod de andlige och verldslige stormännen länge använde till egen fördel; men så mycket medförde dock det af den allmänna opinionen erkända anspråket, att om en konung en gång kommit upp på tronen, han kunde göra sin vilja gällande med en ojämförligt mycket större kraft än någon svensk konung under medeltiden. Man erinre sig blott kristendomens införande i de respektiva landen. Harald Hårfagers nyssnämda grundsats om konungens eganderätt till all landets jord blef väl efter honom lika litet tillämpad i alla konseqvenser, som detta i Europas öfriga stater någonsin kunnat ske; det heter också, att Håkan Adelstensfostre återgaf bönderna deras odal. Men om också bondens fulla eganderätt till jorden blef erkänd och konungen i Norge icke häller någonsin fick godtycklig beskattningsrätt, så har dock krafvet icke blifvit helt uppgifvet och har lemnat betydande spår efter sig i lagstiftningen. Då satsen återkommer i konungsspegeln med orden, att »konungen eger hela riket och likaså hela folket, som i riket är», och i det något senare Hirdskrå från Magnus Lagabötes tid, där det heter, att »hans (konungens) egendom och odal är hela landet», så ligger väl icke nödvändigt mera i dessa ord, än att konungen hade rätt att gifva land och län åt hvem han ville och likaså återtaga, således i starka ord ett häfdande af konungens öfverhöghet. Men denna öfverhöghetsrätt är starkt uttryckt i lagstiftningen allt från dess tidigaste minnesmärken.

Det är bekant, att allmänning i Sverige egdes af menigheterna, land, härad eller by, hela medeltiden igenom; i Norge däremot finna vi redan från äldsta tider konungens höghetsrätt gällande, så att ingen fick därstädes rödja mark eller anlägga nybygge utan konungens samtycke, och om det skedde, blef nybygget och odlingen konungens egendom. I öfverensstämmelse med denna eganderätt står stadgandet, att vrak eller hval, som

dref i land vid allmänning, hörde konungen till, och att han hade rätt att uppbära en arrendeafgift för de stora fiskerierna utanför Hålogaland, hvilka ansågos som allmänning.

I Sverige gingo böter i allmänhet till treskifte mellan målseganden, häradet och konungen, hvilket uttrycker, att såväl menigheten, »alle män», som konungen representerade det offentliga och behöfde försonas för fridsbrott. I Norge däremot framträder konungen ensam som det offentligas representant, så att böterna gingo till tveskifte mellan honom och målseganden. Konungens böter voro ock högre i Norge än i Sverige i äldre tid, så att det senare landet först efter edsöreslagarnes införande kan i ensaksböterna och thuckaboten, som ej nämnes i Vestgötalagen, uppvisa motsvarigheter till de norska bötesbeloppen. Vid urbotamål eller nidingsverk indrogs i Norge all den brottsliges egendom, äfven hans odaljord, till konungen, åtminstone efter Gulatings- och Frostatingslagen, och på samma sätt indrogs all förbrytarens lösegendom vid s. k. utlegðarmál, d. v. s. brott som medförde fredlöshet. I Sverige däremot kunde icke odaljord förbrytas till konungen till förfång för ätten, som var rätter egare[1]); lösegendom kunde väl förbrytas, men gick till treskiftes.

Äfven med hänsyn till lagstiftningen intog den norske konungen en långt mera dominerande ställning än den svenske. I den äldre vestgötalagen finna vi intet spår af något kungligt initiativ. Upplysande är i detta hänseende en jämförelse mellan lagens konungalängd och lagmanslängd: om konung Anund heter det, att han var sträng i sina straff att bränna mäns hus, om Inge den äldre, att han aldrig bröt de lagar, som voro upplästa och antagna i hvarje landskap (þy talð waru oc takin i hwariu lanzskappi), om konung Halsten, att han botade hvart mål, som kom inför honom, om konung Filip, att ingen kunde tillvita honom, att han kränkte lagarna (laghæ spiæl); däremot inledes lagmanslängden med orden: »Här finnas namnen på de män, som *gjorde* och *framförde* Vestergötlands lag», och i längden anföras flere exempel på lagmännens inflytande på lagstiftningen. Konungarne hade således att lyda och tillämpa lagen i sin styrelse och i sina domar i fall, då mål till honom hänskötos[2]),

[1]) Blott för landsförräderi stadgade svenska lagar indragning af all den brottsliges jord till kronan, och VGL. stadgar endast för detta brott förlust af jord. I några andra fall gick jord enl. våra yngre lagar till treskifte.

[2]) Jag har ingen anledning att här gå in på den invecklade frågan om konungens domsrätt. Faktiskt utöfvades den af ålder både i Sverige och Norge, ehuru

lagmannen uppläste lagen för bönderna och hjälpte dem vid förbättringar. Det heter i östgötalagen, att vissa stadgar blifvit gjorda »i konung Knuts» och »i konung Eriks dagar», således blotta tidsbestämningar[1]). Först med Birger jarl framträder ett bestämdt inflytande på lagstiftningen från konungamaktens sida, men dock så begränsadt af de särskilda landens lagstiftningsrätt, att det kunde dröja årtionden, innan en lagförbättring som blifvit allmänt påbjuden eller föreslagen, blifvit allmänt antagen. I Uplandslagen, som tillkommit på kungligt initiativ och har kunglig stadfästelse, kan man i denna omständliga stadfästelse tydligt nog läsa en ursäkt för denna nyhet, och då i förordet prejudikat anföras af föregående konungar, som också uppträdt som lagstiftare, är man endast i stånd att anföra Erik den helige, Birger jarl och Magnus Ladulås, de bägge sistnämda visserligen med all rätt, men den förstnämda med mera tvifvelaktig, ehuru han också i lagens text angifves som upphofsman till den bekanta lagen om kvinnas rätt till treding i bo. För öfrigt säges ju själfva lagrevisionen vara företagen på anmodan af lagmannen Birger Persson, hvilken ock med en tolfmannanämd verkstälde densamma och därvid stödde sig på de gamla flockar, som utarbetats af Viger spa, »laghæ yrkir». I Norge däremot angifvas konungarne som lagarnes upphofsmän och det både af sagorna och af lagarne själfva. Det heter i Olaf den heliges saga, att Håkon den gode *satte* Gulatingslag, Frostatingslag och Eidsivatingslag från första begynnelsen, och att förut hade de särskilda fylkena lagar för sig. Likaledes säges det om Olaf den helige både i norska och isländska källor, att han satte lagar män emellan, som sedan blifvit hållna öfver hela landet, och en liknande lagstiftande verksamhet tillägges Magnus den gode och konung Magnus Erlingsson. Norges äldsta lag Gulatingslagen har till god del snarare formen af en samling kungliga förordningar än af en lagbok[2]). Det må väl vara sant, att detta har sin grund däri, att lagen utgör en samarbetning af två redaktioner, en äldre och en yngre, af hvilka den förre tillskrifvits

---

de äldsta lagarne endast röja ringa och tvifvelaktiga spår af någon konungens domsrätt.

[1]) Tengberg, Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige sid. 58.

[2]) T. ex. Olafr bauð en Magnus toc þetta af. Baðer Olafr oc Magnus toco þetta. Olafr einn mælte þetta. Magnus gerðe nymæle þetta.

konung Olaf den helige och den senare konung Magnus Erlingsson[1]), men däraf framgår i alla fall att man på den tiden, då samarbetningen företogs, vant sig att betrakta konungarne som lagstiftare tillsammans med folket eller till och med att företrädesvis från dem mottaga initiativ till lagförändringar. För öfrigt erfordrades folkets samtycke till ny lag såväl i Norge som i Sverige; men här var den väsentliga skilnaden, att då detta samtycke i Sverige måste utverkas af de till folktingen församlade bönderna, som företräddes af sin folkvalde lagman, så erfordrades i Norge bifall af lagtingens representation, som bestod af ombud från fylkena, utvalde af konungens egna tjenstemän af lägre eller högre rang, årmän eller ländermän.

Skarpast framträder skilnaden mellan det norska och svenska konungadömet, om man betraktar konungamaktens organ i landsorterna och deras ställning till folkförbunden. Under det att vi i Sverige jämte konungens landshöfdingar och länsmän finna själfständiga organ för folkförbunden lagmän, häradshöfdingar och domare af vida större inflytande än konungens ombudsmän, så finna vi däremot i Norge all offentlig myndighet utgå från konungen. Årmän, ländermän, syslomän, lagmän, alla äro de i historisk tid konungens edsvurne tjenare och löntagare. Man har fäst mycken vigt vid det öfverväldigande inflytande som de högättade ländermännen såsom sannskyldiga bondehöfdingar utöfvade i fylkena i motsats till de lågättade årmännen, som endast hade konungens gunst att lita till[2]), och det är mycket sant, att ländermännen voro så mycket mäktigare än årmännen, just emedan de hämtade sitt inflytande från två håll, då de förenade den makt, de af gammalt egde såsom storbönder i fylkena eller vikingahöfdingar, med den de hade i konungens tjenst. Men det norska konungadömets styrka i jämförelse med det svenska framgår just däraf, att konungarne, så långt tillbaka i tiden som norsk historia går, förstått att draga bondehöfdingarne öfver i sin tjenst eller tvungit dem att tjena sina intressen, och detta — såsom vi skola se — för priset af en högre rang och högre personlig rätt.

Endast i Gulatingslagen omtalas ländermän och årmän på ett sådant sätt, att man däraf kan göra sig en föreställning om

---

[1]) Maurer, Die Entstehung der älteren Gulaþingslög, sid. 43.

[2]) Se t. ex. Keyser, Efterladte Skrifter, II, Afd. 1: sid. 110 o. f. Sars, Udsigt, på mångfaldiga ställen.

deras inbördes rättsställning[1]). Men på de allra flesta ställen i denna lag äro de alldeles likstälda med hänsyn till ämbetsmyndighet, så att det helt obestämdt heter att »armaðr æða lender maðr» har att utföra en sak (sålunda kap. 3, 141, 309, 311, 314); i kap. 141 nämnes blott armaðr i öfverskriften men i texten »lender maðr æða ármaðr», och i kap. 142 nämnes blott armaðr både i öfverskriften och texten, ehuru det är klart af jämförelsen med den föregående §en, att lagbudet gäller bägge. I kap. 3 ålägges årmän och ländermän betalnings- eller ansvarsskyldighet för bötfälda tingmän, »hvar i sin sysla», hvaraf synes framgå, att deras myndighet, till arten densamma, var utsträckt öfver skilda områden. Å ett ställe (kap. 152) ålägges emellertid ländermannen att hålla en person i fängsligt förvar, »ef eigi er armaðr til», och i ett annat liknande fall (kap. 253), om ärmannen nekade att göra sin pligt. Böterna voro för bägge desamma, ehuru de delades på olika sätt, så att årmannens gingo till bönderna, och ländermannens skiftades mellan dem och konungen. I kap. 312 nämnes visserligen ländermannen ensam såsom pligtig att vid krigsfara resa omkring med härpil (budkafle), men detta är sannolikt blott en glömska af samma art som den i § 142, då för öfrigt samma funktioner i lagen tilläggas ländermän och årmän i fråga om krigsväsendet. Beträffande slutligen de ställen i lagen, som afse att förebygga, att enskilda personer begagnade konungens ombudsmän till sin fördel i enskilda rättegångar, så begagnas här dels alldeles analoga uttryck (»lendan mann æða armann konungs», kap. 37) dels uttryck af samma betydelse (»lendom manne ne ofrikis manne», kap. 47), dels omfattar lagbudet ögonskenligen alla konungens ämbetsmän, ehuru blott länderman uttryckligen nämnes (kap. 46 och 267). Det vill således synas, som ländermän och årmän enligt lagen hade att hvar och en i sitt distrikt å konungens vägnar förestå krigsväsendet och öfvervaka den allmänna rättssäkerheten, ehuru vissa funktioner företrädesvis ålegat årmännen, i hvilkas ställe eller till hvilkas hjelp ländermännen uppträdde, då de förre antingen icke funnos till hands eller undandrogo sig eller behöfde handräckning.

[1]) Redan i Frostaþingslög nämnes företrädesvis armaðr i fråga om utförande af offentliga funktioner och i senare lagar är det syslumaðr konungs, som trädt i bägges ställe.

Sars menar, att ländermannen icke inträdde i något verkligt tjenstförhållande till konungen, och att han hade ingenting att beställa med sådana saker, som kunde stämpla honom såsom konungens personliga tjenare, såsom skötseln af konungens gårdar, uppbörden o. d.[1]). Det är visserligen mycket sannolikt, att sådana lägre tjenstepligter företrädesvis eller i första hand ålegat årmännen, men det må härvid märkas, att i äldre tid gjordes ingen bestämd skilnad mellan statstjenst och personlig konungatjenst. Hade ländermännen att hjälpa årmännen i den förra eller delade densamma med dem, så hade de ock att styrka dem i den senare. Att anföra Frostatingslagen såsom bevis för årmannens syslande med underordnade pligter går väl knappast an, då han ofta i samma lag ensam nämnes i fråga om de högre, såsom t. ex. vid valet af lagtingets medlemmar, där man väl snarast skulle vänta ländermännen ensamt bestämma. Hålla vi oss till Gulatingslagen, så framgår visserligen af några stadgar (kap. 214 och 271), att årmannen var konungens ombud med hänsyn till hans jord och egendom gent emot enskilda, såsom man ju också vet af sagorna, att han brukade konungens jord såsom förvaltare, men detta hindrar icke, att också ländermannen hade att skaffa med uppbörden, hvilket synes framgå af andra ställen i samma lag (kap. 141 och 219), som stadga samma straff för länderman och årman, om de företogo olaga utmätning. Å andra sidan ålåg en sådan utmätning för böndernas räkning åtminstone i ett fall såväl årmannen som ländermannen (kap. 3, sista punkten). Särskildt måste ländermannen (i analogi med stadgandet i kap. 152) hafva haft all konungadömets rätt under sin omvårdnad i sådana fylken, där ingen årman fans, hvilket understundom var fallet, såsom framgår af kap. 271, dock med undantag för skötseln af och ansvaret för konungens jordagods, hvilket framgår af samma kapitel. Detta är det enda stadgande i lagen, som ombetror årmannen särskildt ett kungligt uppdrag. I andra är antingen ländermannen tillika nämd eller hans tjenst förutsatt. »Der gaves altsaa to Classer af administrative Tjenestemænd *med ligeløbende Myndighed*, begge udnævnte af Kongen, den ene fuldkommen afhængig af ham, den anden paa Grund af sin sociale Stilling mere selvstændig. Omtrent paa samme Maade synes

[1]) Sars, Udsigt II, sid. 17 o. f.

Styrelsen at have været ordnet i Danmark. Kongen havde ogsaa her tvende Classer af Fuldmægtiger, Sysselmændene, der vare Stormænd, og Bryderne, der svarede til de norske Aarmænd, og ligesom disse undertiden Trælle». [1]) Dessa ord af en man, hvars gedigna forskning nästan alltid slår hufvudet på spiken, uttrycka utan tvifvel det verkliga förhållandet: det var rangen långt mer än tjensten, som skilde ländermän och årmän åt. Genom att tilldela den förra åt bygdernas genom naturliga företräden, rikedom, mandom och slägtförbindelser, mest inflytelserika män lyckades konungarne slutligen att draga alla samhällets bästa krafter öfver i sin tjenst och göra dem till verktyg för sina intressen och genom att sätta lågättade män eller till och med trälar vid deras sida, hvilka på samma gång samverkade med dem och kontrollerade deras verksamhet, lyckades konungarne att förhindra uppkomsten af en byråkrati, som blef dem oundgänglig och därför öfvermäktig. Det är ett system, som påminner om den persiske storkonungens gent emot satraperna och Richelieus gent emot ståthållarne, men med den skilnaden, att i Norge är systemet lika gammalt som konungamakten och att tjenstemannaklassen därför aldrig uppnådde en af konungamakten oafhängig ställning.

Emellertid är det ju möjligt, att ländermännen jemte sitt tjensteförhållande till konungen kunnat representera »själfstyrelsen i folkets trängre kretsar», och att den senare delen af deras befogenhet var den vigtigare, så att konungatjensten kom till som ett bihang? Men då återstår att visa, hvaruti denna själfstyrelse bestått, och vidare att ländermännen voro själfskrifna utöfvare eller ledare af densamma.

En jämförelse med den kyrkliga ordningen gör det redan på förhand sannolikt, att själfstyrelsen i folkets trängre kretsar icke var synnerligen lifaktig i Norge, ty verldsligt kommunal och kyrklig själfstyrelse plägar vanligen följas åt. Ett folk, som vant sig att själft bestyra sina verldsligt ekonomiska angelägenheter och öfva inflytande på den verldsliga styrelsens anordning, släpper ej häller ifrån sig inflytandet på det kyrkliga området. I Norge finna vi nu redan i äldsta tid biskoparne, som själfva utnämdes af konungen, utöfva ett afgörande inflytande vid prestval, under det i Sverige både biskop och sockenprest valdes af bönderna. I Norge disponerade biskopen eller presterna socken-

[1]) Aschehoug, Statsforfatningen i Norge och Danmark, sid. 49.

kyrkojorden, i Sverige, menigheternas ombud, och redovisning inför menigheten för kyrkans medel förekom i Norge alls icke eller i mycket mindre omfattning än i Sverige[1]). Kyrkoväldet nådde tidigt en utveckling i Norge, hvartill i Sverige aldrig funnits något motstycke.

Vända vi oss till det verldsliga området finna vi, att de funktioner, som utöfvades af Sveriges landskapsting eller folkvalda ombud, i Norge antingen alls icke utöfvades af folket eller i allt fall i sådana former, att det icke kunde komma ländermännen såsom folkombud till godo. Se vi då först till lagstiftningen, så utöfvades densamma på lagtingen, hvilkas sammansättning i Frostatingslagen berodde af årmännen på den tid, lagen skrefs, och i Gulatingslagen af årmän och ländermän i förening, enligt Magnus Lagabötes allmännna lag af ländermän, årmän eller sysselmän. Och i det lagtingets utskott, lagrätten, som förmodligen hade att förberedande behandla och i realiteten afgöra lagstiftningsfrågor likaväl som domar, hade icke ländermännen plats, såvida ej bönderna särskildt tillstadde det.

Lagskipningen utöfvades af folket på tingen, vid hvilka såväl ländermän som årmän och sysselmän voro skyldige att infinna sig; men ländermännens förvaltningsområden sammanföllo icke med tingslagen, åtminstone icke öfverallt, hvilket berodde därpå, att de förra bestämdes af konungen, de senare af gammal häfd. I Gulatingslagen fans det minst 2 ländermän i hvarje fylke, i Frostatingslagen och Oplanden voro ofta flere fylken förenade under en länderman[2]). Flere ställen i lagarne syfta ock till att förhindra ländermännens och andra »ofrikismäns» inblandning i lagskipningen, hvilket väl visar, att man betraktade dem likasom årmännen som representanter för andra intressen än folkets.

Någon extra beskattning förekom egentligen icke i Norge, lagen föreskref i allt fall icke, i hvilka former den skulle beslutas, utan uppstälde endast den allmänna regeln, att konungen endast med folkets samtycke kunde uppbära extra skatter såsom frivilliga gåfvor. Sars fäster mycken vigt vid denna punkt och ser däri ett bevis för den norske bondens suveränitet. I själfva

[1]) Se Montan, Carl, De skand. kommunalinstitutionernas utveckling, sid. 110 i Nationalekon. Fören:s Förh. 1883.

[2]) Se Storm, Lendermandsklassens Talrighed i det 12:e og 13:e Aarh., Hist. Tidskr. And. Række, IV, sid. 137. Hvad Frostatingslagen angår, bör anmärkas, att där förekommo äfven ting af 2, 4 och 8 fylken.

verket synas ock bevillningar ytterst sällan hafva förekommit i Norge; men just detta är ett af de starkaste indicierna för böndernas politiska vanmakt och konungadömets öfverväldigande inflytande. Öfver allt i verlden visar det sig, att där konungamakten har så stora inkomster till sin disposition, att den icke behöfver anlita särskild bevillning, där är enväldet antingen genomfördt eller för dörren. Och omvändt — där konungamakten icke har tillräckliga medel att upprätthålla statsstyrelsen utan att lita till extra beskattning, där försvinner enväldet, ty folket lär sig att bestämma vilkoren. Nu egde den norske konungen i kronogodsen, i böter och konfiskationer, i sin vidtomfattande arfsrätt, sitt monopol och sin förköpsrätt så stora inkomstkällor, att han enligt regel intet mera behöfde, ty dels voro dessa inkomstkällor i förhållande till folkmängden och rikets hjälpkällor mycket betydande, dels synas konungarne tidigt hafva inrättat statsstyrelsen med stor klokhet och sparsamhet. Och om en bevillning någon gång vid utomordentliga tillfällen behöfdes, så stod det konungen fritt att vädja till folket inom hvilka områden som hälst, häradsting, fylkesting eller andra möten. Det är klart, att motståndskraften inom sådana mindre områden måste hafva varit ganska ringa, och att det i allt fall icke gärna kunde komma i fråga att uppställa några vilkor med hänsyn till statsstyrelsen i allmänhet.

Förvaltningen ålåg — såsom vi sett — ländermännen i deras respektiva syslor å konungens vägnar. Voro de möjligen ock hvad vi skulle kalla den kommunala förvaltningens föreståndare i sina distrikt? Detta kan väl hafva varit fallet särskildt i de delar af landet, där ländermännen voro jämförelsevis talrika och syslorna små, således i Gulatingslagen; men på en tid, då de kommunala bördorna hufvudsakligen utgjordes af lagstadgade besvär, kunde intet synnerligt inflytande utöfvas af kommunalstyrelsens föreståndare såsom sådana.

Det heter emellertid uttryckligen och framgår för öfrigt af sagorna, att de »rådde mest för bönderna», men den myndighet, som det öfvermäktiga konungadömet förlänade, var väl efter all sannolikhet en väsentlig orsak eller medverkande faktor till deras inflytande äfven i andra afseenden. Detta århundrades norska historia har icke litet att förtälja om jämförelsevis underordnade tjenstemän, länsmännen, som i olika delar af landet »rådt mest för bönderna» och spelat rollen af verkliga bondehöfdingar.

Detta inflytande har till en del grundat sig därpå, att de tillhört gamla bondeslägter och själfva varit jordegare, men ock väsentligen därpå att deras offentliga tjenst gifvit dem en vana vid allmänna värf och en noggrann kännedom om distriktets ärenden och personer, som gjort dem framför andra egnade att föra böndernas talan.

Hade konungen varit bunden till vissa personer vid valet af ländermän, så kunde man betrakta konungatjensten som ett bihang till bondehöfdingarnes naturliga ledareroll inom deras distrikter, men detta var icke fallet hvarken efter lag eller sed. Enligt lag kunde konungen med hirdens råd gifva län och därigenom samt genom det därmed förbundna upptagandet i hirden göra hvem han ville till länderman utan andra vilkor, än att det ej finge låda något vanhederligt vid personen eller hans ätt, i hvilket fall hirdens ledamöter kunde draga saken till ransakning inför hirdstämma[1]). Konungen var således visserligen förpligtad att välja sina förtroendemän bland rikets mera ansedda slägter, men att han icke var bunden vid ländermansätterna framgår såväl af lagens ord som af Norges historia[2]). Af Gulatingslagens stadgande (kap. 206, jfr 37), att ländermans son skulle taga ländermans rätt tills han blef 40 år, men sedan hölds rätt, om han ej till dess fått län af konungen, samt af ett stadgande i Borgatingslagen (I, kap. 12), som likställer med ländermännen dem af deras söner, som ännu hade hopp om land (er i landvanum ero), kan man visserligen se en tendens att göra ämbetet ärftligt, men icke häller mera. Och då uppstår frågan, från hvilken tid denna tendens härleder sig. Man har hittills allmänt antagit, att ländermansinstitutionen är en direkt fortsättning af hersens före Harald Hårfagers tid befintliga ämbete, som skulle omfattat ett härad, och i enlighet härmed har man satt ländermännens antal betydligt högre, än det i verkligheten varit. Storm antager, att hersar först tillkommit under Harald Hårfager, och att namnet icke har något med härad att beställa, utan att fast mer fylket varit hersens

[1]) Hirdskrå, kap. 30. Enligt kap. 18 föreslog konungen en länderman i hirden med följande ord: »Om denna man bland de fleste har ett godt rykte (er flestum kunnigr at godu), då vill konungen för hans tjensts skull leda honom till äressäte och den rang, som är högst inom hirden med ländermans namn; all den rätt som följer ländermans namn gifver konungen honom fullständigt med guds miskund och hjälp med ländermans heder och sådana förläningar, som höra till ländermans rätt; men det är 15 markers veitsla».

[2]) Flere exempel på nye män, som gjorts till ländermän, anföras i Storms nyssnämda afhandling.

förvaltningsområde för hvilken åsigt han ock anför goda skäl. Betecknande är det särskildt, att namnet icke förekommer i något af de norska skattlanden eller kolonierna. Däremot träffa vi därstädes ett annat ämbete, nämligen lagmannens, hvilken har sin fulla motsvarighet i Sverige, ehuru han först sent under Sverres regering tydligt framträder i Norges historia och då som en kunglig tjensteman i likhet med ländermannen. Maurer tror sig emellertid kunna spåra lagmansämbetet genom hela Norges historia[1]) och har visat att, ehuru lagmännen där i äldre tid uppträdde flere tillsammans och saknade politiskt inflytande, var dock deras juridiska befogenhet ungefär densamma som i Sverige och på Island (att »segja lög»).

Vill man inlåta sig på att konstruera den norska samhällsförfattningen före Harald Hårfager, så har man man väl att tänka sig i spetsen för bönderna dessa samma lagmän, som sedan trycktes ned till en mindre bemärkt ställning af det starka konungadömets representanter, hersar och ländermän, som tillika voro krigarehöfdingar. Om självstyrelsen i folkets trängre kretsar var bättre bevarad i Norge än i Sverige på den tiden, därom är icke möjligt att bilda sig något säkert omdöme. Sars förmodan i detta fall grundar sig, såsom vi sett, egentligen därpå, att Sverige förr förenades till ett rike. Men menar man med ett rike en helstat, så är det otvifvelaktigt, att Norge blef ett rike flere århundraden tidigare än Sverige. Och ett statsförbund under en i inre samhällsförhållanden endast svagt ingripande konungamakt utgör intet hinder för vare sig självstyrelse eller utbildandet af en af konungamakten oberoende aristokrati. Just därför att det norska konungadömet långt förr än det svenska utbildades till en hela samhället beherskande statsmakt, kunde en tjensteadel där uppstå något förr än hos oss, och då denna tjensteadel sökte att göra ämbetena ärftliga, gjorde den intet annat, än hvad all annan tjensteadel i alla tider försökt; och omvändt bidrog den omständigheten, att självstyrelsen i folkets trängre kretsar i Sveriges bevarades mycket längre än i Norge, att i det förra riket skapa en konungadömet sidoordnad stormansklass, som hade sin rot i landskapsförfattningen och aldrig under medeltiden egnade sig odeladt åt konungadömets tjenst.

En adel, om man därmed menar en stormansklass, hvars rikedom och inflytande går i arf från slägte till annat, egde

[1]) Das Alter des Gesetzsprecher-Amtes in Norwegen.

Sverige utan allt tvifvel långt förr än Magnus Ladulås skapade frälset. Sars försäkrar väl, »att det i Sveriges äldre historia icke finnes någotsomhälst spår till, att förnäm börd fordrats som vilkor för vissa ämbeten, som för innehafvaren voro en källa till makt och anseende, eller att de stora ätterna häfdat sig uteslutande rättighet till de högsta platserna i konungens eller statens tjenst». Som vi sett var detta senare icke häller fallet i Norge och vi kunna därför se bort därifrån. Hvad det förra angår, så förhåller det sig i det närmaste tvärtom. Hur fattig vår historia för här ifrågavarande tidsskifte än är, så kunna vi dock af flere tecken sluta, både att det fans en mäktig stormansklass och att ärftlighetsprincipen gjort sig tidigt gällande. Att Sverige tidigt egde en rik och mäktig stormansklass antydes redan af konungalängden. Vi finna Erik Segersäll gift med Sigrid Storråda, dotter till en bonde, sedermera också drottning i Danmark. Redan på 1000-talet möter oss sonen af en jarl på tronen och på 1100-talet Erik den helige, son till en »god och rik bonde». Då Inge bryter uppsvearnes lag, står genast en »storättad man» fram och erbjuder sig att blifva deras konung, och krönikan berättar något liknande 200 år senare om Ivar Blå. Än stiger en konung fram i Upland, än i Vestergötland, än i Östergötland. Under 1100-talet framträda stormän, som äro nog »högförnäma» att aktas värdiga giften med danska och norska prinsessor: en Knut den heliges dotter giftes med Folke digre, en annan med en samtidig storättad höfding i Götaland, Erik, som enligt Saxo efterlemnade en talrik och märklig slägt; Folkes mäktige son Birger Brosa tager Harald Gilles dotter till äkta och blifver genom henne fader till tvänne norska jarlar o. s. v. En mera »högförnäm» ätt än Sveriges Folkungar under förra hälften af 1200-talet torde intet af Skandinaviens riken kunna uppvisa under medeltiden. Emellertid stodo de flesta medlemmar af denna ätt i tjensteförhållande till konungen såsom jarlar eller ländermän. Men redan i våra äldsta skriftliga minnesmärken från 1100-talet möta oss namnen principes, proceres, nobiles, optimates terræ såsom beteckningar på de oafhängiga jorddrottarne[1]) och från början af följande sekel såsom namn på konungens män herrar, domini. Då man räknar adelns uppkomst i Sverige från Alnsö stadga, så kan detta vara rätt,

[1]) Tengberg, a. st. sid. 33.

om man fäster sig vid skattefrihet som det väsentligaste kännemärket på en adelsklass. Men blott den omständigheten, att det nya frälset straxt efter sin uppkomst genomsyrar hela samhället och beherskar detsamma, visar tillräckligt, att det var upprunnet ur en förut befintlig talrik stormansklass, som arbetat sig upp i konungarnes eller landskapens tjenst och innehade så stora jordbesittningar, att det för dess särskilda medlemmar kunde löna sig att utbyta skatten mot den efter dåtida förhållanden mycket betungande krigstjensten till häst.

Hvad ärftligheten angår, så är det icke svårt att finna spår därtill. Sars har själf observerat Snorres försäkran, att Torgnys förfäder varit lagmän i Tiundaland i många konungars tid. Här kan man således redan förmoda en faktisk ärftlighet. Vestgötalagens lagmanslängd bestyrker på ett märkeligt sätt denna uppgift. Det heter: »Elfte var Karle — —. Tolfte var Algot, hans son — —. Emedan nu Sigtrygg efter sin faders död icke ville taga den bördan på sig — för sin ungdoms skull — —, tog Önder emot lagmansdömet såsom den trettonde. — Sedan öfvertogs det af Nagle, hans broder, den fjortonde. — Efter honom kom Sigtrygg, Algots son, den femtonde. — Den sextonde var Algot, hans son — —». Här är således ärftligheten i den grad erkänd såsom regel, att man ansett sig böra särskildt förklara, att ej son följt efter fader. För andra landskap hafva vi ej några så åldriga genealogier, men det visar sig något senare, att det äfven där var sed, att lagmansämbetet gick i arf så till vida, att man gärna höll sig till en viss slägt eller vissa slägter, och detta äfven sedan konungen fått utnämningsrätten bland landskapets tre kandidater. Då man anfört Vestgötalagens stadgande, att lagman skall vara bondes son, som ett bevis för landets demokratiska författning, då beror detta utan tvifvel på ett missförstånd, ty ordet bonde betyder ju enligt den tidens terminologi oafhängig jordegare, och stadgandet innebär således ingenting annat, än att lagman måste för det första höra till samhällets politiskt myndige män och för det andra stå utanför ländermansklassen eller vara fri från tjenstepligter till konungen. Man har på grund af lagmanslängden skäl att antaga, att lagman Eskil redigerat den äldre Vestgötalagen; tror man då, att denne man var en bonde efter vår tids mått? Då må man läsa hans runa i lagmanslängden! Stadgandet, som åsyftar en garanti mot konungamaktens ingripande i lagskipningen, har sin mot-

svarighet i de norska lagarnes förbud för länderman att sitta i skiladom eller utan böndernas samtycke i lagrätten.

Det är sannolikt, att ärftligheten gjort sig tidigt gällande äfven i fråga om konungens tjenstemän eller ländermännen. Man kan sluta detta däraf, att de stora ätternas genealogier, hvilka äro upprättade efter våra äldsta kungabref och andra den tidens offentliga handlingar, gå ungefär lika långt tillbaka i tiden som vår historia. Folkungaättens slägtregister är särskildt upplysande; det är en samling af jarlar. Då man emot ländermansvärdighetens ärftlighet i Sverige anfört vestgötalagens ord: »icke är en man länderman efter våra lagar, därför att hans fader är länderman», så torde man äfven i dessa ord inlagt för mycket. Väl bevisa de, att värdigheten icke blifvit på så sätt ärftlig, att den nödvändigt öfvergick från far till son, men mot en faktisk ärftlighet tala de icke. Ty efter sammanhanget ligger intet mera i orden, än att en ländermans son icke förlorade sitt vitsord gent emot bönderna, förr än han själf mottagit län, således en afvikelse från den i Norge gällande regeln, att ländermans son först efter uppnådda 40 år egde vitsord mot bönder, om han ej då fått län. Det är således sant, att i de svenska lagarne hafva vi intet spår af ärftlighet, men för att öfvertyga sig om, huru litet detta i själfva verket betyder, må man endast erinra sig, att något sådant ega vi lika litet i Magnus Erikssons och Kristoffers allmänna landslagar, då likväl ärftligheten var fullt befästad, så att adeln faktiskt bildade en sluten klass.

Som vi sett, grundar sig Sars teori om det norska samhällets öfvervägande aristokratiska byggnad icke blott på förutsättningen om självstyrelsens längre och bättre bevarande i Norge i sammanhang med ärftlighetsprincipens tidiga inträngande i sederna och delvis i lagstiftningen, utan ock på förutsättningen af den norska jordens olika bebyggande ock jordegendomens ojämna fördelning i detta land. Vi skulle i Sverige liksom i Danmark ursprungligen haft landbyar med sambruk af jorden, under det den norske bonden var fullständigt en man för sig; de svenska bönderna blefvo framgent en ensartad massa utan skilnad mellan stora och små egendomar, under det jorden i Norge var samlad på få händer. Huru nu den svenska jorden ursprungligen blifvit bebygd, därom lönar sig knappast att disputera[1]); men det veta

[1]) Botin säger i sin Beskrifning af svenska hemman och jordagods, I: sid, 15: »När vi anse svenska hemman til sit första uphof, natur och beskaffenhet.

vi säkert, att i historisk tid innehade Sveriges bönder sin jord med en lika så fullständig eganderätt eller odal som någonsin de norska. Vi hafva ock sett, att de feodala begreppen om konungens egendomsrätt till allt land framträdde mycket tidigt i Norges historia och äfven gjorde sig gällande i lagstiftningen med hänsyn till allmänningar, under det vi i Sverige höra föga af dessa teorier före nyare tiden, utom hvad angår de stora obygderna utanför landskapsindelningen. Med rätta säger en finsk författare, att denna de norska böndernas efterlåtenhet gent emot konungamakten visserligen icke antyder någon skarpt utpräglad individualism och odalmannahållning[1]. Och särskildt måste man medgifva, att den bevisar en stor svaghet hos folkförbunden gent emot helstaten. Klart är visserligen, att grannelag måste oftare hafva förekommit i ett land med stora odlingsbara jordvidder än i ett så fattigt land som Norge, som på flere ställen icke medgifver plats för mera än en bondgård, men det vill synas, som om detta hvarken har med eganderätten eller suveräniteten att skaffa. Munch grundade sin teori om landbyväsendet på förutsättningen om en invandring af främmande krigare, och likstälde därför Sverige och Norge i detta hänseende med hvarandra. »Det är en känd sak», säger han, »att det i Norge och det egentliga Sverige hvarken finnes eller någonsin funnits landbyar, medan vi däremot redan i Skåne, Danmark och Tyskland finna landbyar från äldsta tider»[2]. Emellertid torde det vara alldeles otvifvelaktigt, både att landbyar funnits öfverallt i det gamla Sverige, och att detta icke hindrat en fullständig eganderätt. På den tiden, från hvilken våra landskapslagar förskrifva sig, var redan den odlade jorden i Sverige »af forno» skiftad, och sambruk torde icke hafva förekommit annat än understundom mellan bröder eller närmare fränder. Visserligen kunde en jordegare blifva utsatt för att få sina egor bytta genom nytt skifte — stadgarne i Svealagarne om solskiftets bestånd för all framtid torde faktiskt ej hafva mycket betydt, då begreppet väl alltid varit oklart — men detta kan ej gärna betraktas som någon väsentlig inskränkning i eganderätten. Våra jordegare hafva nu

---

finne vi, at de hafva upkommit genom et fritt inkräcktande af det lediga landet, så at hvar och en husbonde var fullkomlig ägare til den tract, som han uprögde åt sig til hemman och boställe». Jag finner ingen rimlig anledning att öfvergifva denna teori.

[1]) Liljestrand, De nordiska byguingabalkarne, sid. 135.

[2]) Det norske Folks Historie, I, 1, sid. 115.

varit underkastade sådana skiften i snart tusen år, ja kanske än längre, och de äro så än. Säkert är, att dessa skiften hvarken hindrat uppkomsten af en starkt utpräglad individualism, ej häller i minsta mån bildandet af stora possessioner, under det å andra sidan samboendet i byalag tidigt utvecklat denna starka känsla af ömsesidiga skyldigheter och rättigheter, som är samfundets och den lagbundna frihetens säkraste värn.

Hvad Norge angår, vill jag hvarken fästa synnerlig vigt vid det analogislut, som möjligen kunde dragas från den isländska Grågåsens skilnad mellan skifte till egendom och skifte, som medförde nyttjanderätten för en sommar, ej häller vid Liljestrands gissning, att den lilla bråkdelen af Norges jord, som är odlingsbar, beqvämligen kunnat blifva ockuperad, preliminärt odlad och skiftad redan under den förhistoriska tiden, hvarom vi ingenting veta[1]). De gamla norska lagarne omhandla inga andra skiften än arfskiften, men äfven dessa måste tidigt hafva medfört en utstyckning af jorden och ett samboende af flere familjer i grannelag eller till och med på samma gård. En god del svenska byar hafva veterligen ett sådant upphof, och det är sannolikt, att det gäller om de allra flesta. För öfrigt hafva ju äfven hos oss enstaka gårdar blifvit bygda både på de gamla byarnas utjordar och öfverallt i norra Sverige, där naturbeskaffenheten liknar den norska. Dessa gårdars sammanlagda areal torde icke så litet öfverstiga Norges samtliga odlingsbara jord. Jämför man nu bönderna i sådana trakter med dem, som lefvat i byalag, så borde man, enligt Sars teori, finna en mera utpräglad aristokratisk själfkänsla[2]) hos de förre, t. ex. Helsingebönderna, än hos de senare, t. ex. Östgötabönderna. Men detta är lika så falskt som att det förra af naturen betingade sättet att bo skulle företrädesvis medföra stora possessioner.

Att de svenska bönderna i äldre tid varit en ensartad massa och jorden jämnt fördelad, är ett antagande, som saknar hvarje hållbar grund. Vore det säkert, att våra byar från början uppkommit på så sätt, att en flerhet af familjer intagit och odlat gemensamt ett stycke land, som sedermera skiftats i lika lotter, så kunde antagandet låta höra sig, men nu är detta för det första alls icke sannolikt, än mindre säkert, och för det andra

---

[1]) Liljestrand, a. st. sid. 159 och 129.
[2]) Udsigt I, sid. 124.

måste ju i alla händelser genom somliga familjers minskning och andras förökande den naturliga utvecklingen genom sido- och bak-arf inom somliga ätter och arfsskifte i andra inom några generationer hafva medfört stor olikhet i egendomens fördelning, ty att upprepade jämna delningar skulle egt rum såsom i den ryska miren det hafva vi ju ingen rimlig anledning att antaga. Allt tyder ock på att egendomen redan i vår historias dagning varit ganska ojämnt fördelad. En af våra runstenar berättar sålunda om en man, att han egde hela Täby, hvilket säkert var en ganska ansenlig possession, äfven om därmed menas byn och ej socknen. Våra lagar förutsätta ock, att en man eger ensam en hel by (A en maþær allæn by, ær kyrkiæ i ok half tylft boændæ mannæ, þa ma vitæ han til fulzbyar, VGL. I, J. 15, II, J. 36; a bonde en by allæn, UL. Viþ. VI), under det Gulatingslagen förutsätter, att »två män eller flere bo på en gård» eller »i samma grannelag, men hvar på sin gård» (kap. 82). Att det redan före frälsets uppkomst funnits en talrik klass af rika storbönder i Sverige, är för öfrigt ofvan visadt.

Vi gå nu till det enda återstående beviset för det norska samhällets aristokratiska karaktär. Såväl Gulatingslagen som Frostatingslagen uppställa olika rangklasser och tillerkänna hvardera en olika personlig rätt. Gulatingslagen har följande klasser: 1) konung, 2) jarl och biskop, 3) länderman och stallare, 4) höld och skutilsven, 5) bonde, 6) frigifvens son, 7) frigifven. Frostatingslagen har till och med höld samma rangklasser, men därunder årboren man, reksthegn och frigifven[1]). Att dessa klasser hade olika rätt vill säga, att hvarderas medlemmar hade rätt att taga och skyldighet att böta[2]) för skada på person eller egendom icke blott efter skadans beskaffenhet utan ock efter sin plats i rangrullan. Utgångspunkt för beräkningen är tydligen höldens rätt[3]). Därifrån fördubblades rätten uppåt för hvarje klass och minskades nedåt med hälften enligt Gulatingslagen, dock så att frigifven har hälften af bondes rätt, och frigifvens son är inskjuten dem emellan med ett medeltal[4]). Frostatingslagen, hvars bestämmelser äro i detta afseende både dunkla

[1]) Att konungen bör räknas med som första rangklass med hänsyn till personlig rätt, framgår t. ex. af Gulat. kap. 91, 185; Frostatingslagen IV, kap. 53.

[2]) Detta senare — såvidt jag kunnat se — dock endast i undantagsfall, nämligen vid kroppsskada, se Gulat. kap. 185.

[3]) Det framgår t. ex. af Gulat:s kap. 224, 239, 243; Frost:s IV, kap. 49, 53; X: 34.

[4]) Gulat:s hithörande stadgar äro 56, 91, 129, 149, 180, 185, 198, 200.

och hvarandra motsägande, har dock i vissa fall samma system med stigning till dubbelt och minskning till hälften (IV, kap. 53) med motsvarande modifikation för de lägre klasserna. Några reella privilegier åtföljde icke för öfrigt den högre rätten, om icke dit skall räknas, att endast de högre klasserna hade rätt till hval, som dref i land på deras egor, att den olika rangen bestämde beloppet af den penningesumma, som man kunde gifva sin trälborne son, och likaså summan af det köp, som kunde af hustru lagligen ingås. Mellan de fria männen själfva var däremot i detta senare hänseende ingen skilnad. Detta är således de »adeliga företräden», som enligt Sars voro knutna till blotta egandet af jord och som gåfvo det norska samhället en afgjordt aristokratisk prägel. Han presumerar nämligen dessa adeliga företrädens urgamla tillvaro eller sätter dem i alla fall före Harald Hårfager: »Försåvidt det skulle hafva inträdt någon förändring i dessa förhållanden sedan den historiska tidens begynnelse och den norska helstatens upprättelse, så måste den snarare hafva gått ut på att utjämna de aristokratiska företräden, som tillkommo vissa klasser inom folket, än omvändt».

Men det är så långt ifrån, att detta antagande har sannolikhet för sig, att det tvärtom torde kunna med tämligen stor säkerhet bevisas, att det är oriktigt, eller att hela rangskalan är lånad utifrån just under konungadömets inflytande. Den allmänna teorien om konungadömet såsom »den store Nivelleur», hvarpå antagandet hvilar, har först och främst intet stöd i de germanska folkens historia och lagar. Väl träffar man öfverallt i dessa lagar en ursprunglig motsättning mellan den frie (ingenuus, bonden, odalmannen, hölden eller landbon) och trälen, mellan hvilka redan i äldsta tider framträder de frigifnes klass; men all annan rangskilnad mellan de frie inbördes än den naturliga olikheten i makt och anseende mellan jordegaren, odalmannen, och landbonden visar sig, såvidt man kan spåra den tillbaka till dess upphof, vara en verkan af konungatjenst. Denna kunde vara af dubbel art antingen knuten närmare till konungens person, såsom fallet var med frankernas ministeriales och anglosachsernas thegnar i trängre mening, de nordiska folkens huskarlar, hvilka ord ju betyda tjenare, eller ock kunde den på så sätt vara knuten till landskapsstyrelsen, att konungen uppdrog sitt ombud åt de administrativa distrikternas mest inflytelserika

män, hvilket uppenbart låg i konungadömets eget intresse och äfven bevisligen varit regel. Sådana tjenstemän voro de frankiska grefvarne, de anglosachsiska ealdormännen, de nordiska länsmännen, alla ursprungligen utsedde bland distriktens bofaste män. Inom bägge dessa klasser finna vi att ärftligheten tidigt vinner insteg, och det ligger i sakens natur, att det måste hafva lyckats först och bäst för den senare, som icke var helt och hållet beroende af konungens gunst. De frankiska grefvarne nämdes ursprungligen på ett år, hvilket också synes hafva varit fallet med Norges ländermän[1]), men redan i 600-talets början stadgas om utnämning på lifstid bland grefskapets besutne män, och snart tränger ärftligheten igenom i trots af konungamaktens motstånd. Ty ärftlighet till statstjenst hafva konungarne öfver allt motarbetat med mer eller mindre framgång allt efter ländernas olika beskaffenhet framför allt med hänsyn till jordens omfång och fördelning; men hvad de däremot aldrig hafva motarbetat, utan tvärtom på allt sätt gynnat från historiens dagning till den dag i dag, det är rangväsende, titlar, »namnböter» och allt sådant, som utan att minska konungamakten kan sprida glans öfver konungatjensten och därigenom öfver konungarne. Och i detta afseende hafva de icke häller visat sig fiendtliga mot ärftlighetens grundsats; därom lemnar nästan hvarje folks historia besked. Hos frankerna medförde konungatjenst en tredubbel mansbot, och hos anglosachserna finna vi konungens thegnar tidigt indelade i klasser 1200-män, 600-män och 200-män — hvilka senare dock icke voro konungens män i trängre mening — allt efter beloppet af deras mansbot och likaledes den personliga rätten i öfrigt skifta efter den förolämpades stånd. Det är mycket naturligt, att de norske konungarne, af hvilka flere i längre tid vistades i England, skulle känna sig uppfordrade att efterlikna detta system, och att de därvid måste hafva funnit ett kraftigt understöd hos sina tjenare, bland hvilka en mängd tjenat de anglosachsiska kungarne och där på grund af sitt tjensteförhållande till dem åtnjutit en högre rätt och större ära än andra män.

---

[1]) Detta tyckes mig framgå af Hirdskrå, kap. 48, sista punkten: Þat lætr oc konungr Þui fylgia at Þo hin forna hirdskra uattade saa fyr at lendr maðr skulldi æigi hafa mæira af væizlu sinni en Þa væri XII manaðom faret er han skildizt við konong. Þa scal han nu hafa alla veizlu sina hværn tima a XII manaðom sem han skilst við konong með goðu orlofe til kuirsætis.

De norske lagarna själfva synas mig bäst bevisa, att det där införda rangväsendet icke är synnerligen gammalt. Hvad ländermännen angår, så heter det uttryckligen om hirden i det hela i Hirdskrå, kap. 27, att ursprungligen ingen skilnad gjordes mellan konungens handgångna män, fast rangen sedermera delades efter personernas anseende[1]. Hur mycket man för öfrigt än måtte hålla på den norska ländermansklassens faktiska ärftlighet, så kan man dock icke förneka, att konungatjenst i andra germanska samhällen gifvit upphof till en mycket skarpare, erkändt ärftlig, social rangskilnad. Det är tydligen denna analogi, som förmått Sars att fästa öfvervägande betydelse vid höldens högre rätt. Egandet af odaljord gaf upphof till en adel.

Härvid är först att anmärka, att hvarken Borgartingslagen eller Eidsivatingslagen känna någon rangskilnad mellan frie jordegare af fri börd; utom de klasser, som ledde sitt upphof från träldomen känna de inga andra än ländermäns och hölders, hvilka senare således fullständigt sammanfalla med de svenska lagarnes bönder eller odalbönder (Borg:s Krist. I, kap. 9, jfr III, 13, Eidsivat:s d:o kap. 50, jfr 39, II, 32), hvarför också ordet höld i dessa lagfragmenter användes omväxlande med och i samma betydelse som bonde, odalbonde. Då vidare icke häller de isländska lagarne känna denna rangskilnad och slutligen stadslagen tillerkänner alla fria höldsrätt, så måste man på förhand ställa sig något misstrogen gent emot denna s. k. verkliga adel. Detta blir än mera fallet, om man granskar själfva den lag, i hvilken höldens högre rätt är skarpast framhållen, nämligen Gulatingslagen.

Vi möta där ett stadgande, att alla isländingar skulle under uppehåll i Norge taga hölds rätt under tre år, men om vistelsen räckte längre, endast om de kunde med vittnen styrka sin ställning, det vill väl säga bevisa, att de på Island egde odaljord. Då Sars själf beräknar isländarnes tal efter landnåmstidens slut till 25,000, så må det dock medgifvas, att det var ett besynnerligt adelskap, som sålunda meddelades åt en så pass talrik stam. Vidare gifva flere omständigheter vid handen, att hölds rätt icke blott var det normaltal, från hvilket de andra klassernas höjdes eller sänktes, utan ock det ursprungliga och i äldre tid för alla

[1] I fyrnskunni var sa siðr at aller þæir men sem konunge varo handgengnir eða sværðtakar. Þa varo aller kallaðer huskallar. Þo at siðan græindizt nafnbœtr eftir sœmdum oc metorðum.

fria män gemensamma. Detta framgår dels af själfva bötesbeloppen, med hvilka brott kunde försonas, dels af lagens inkonsekvens med hänsyn till tillämpningen af olika rätt, dels af stiliseringen i vissa eller åtminstone i ett kapitel, som förutsätter en enda gemensam rätt, dels slutligen af lagens användning af ordet bonde både i samma allmänna betydelse som det svenska bonde och, som det vill synas, liktydigt med odalbonde eller höld i några af dess äldsta kapitel.

Keyser har beräknat totalbeloppet af alla bötessatserna för dråp på höld till 40 marker silfver[1]), hvilket just är de svenska lagarnes bot för dråp på bonde. Höldens rätt, 3 marker, är ock ett belopp, som går igen i alla nordiska lagar, de danska såväl som de svenska. Såväl gröfre förnärmelser mot en persons ära som skada på hans kropp eller egendom bötades med 3 marker eller multipler däraf både enligt de svenska och de danska landskapslagarne [2]). Äfven 6 öre är ett sådant normalbelopp. Det stadgas i Frostatingslagen för ringare skada på hölds lösegendom och i Gulatingslagen utan hänsyn till stånd[3]); samma belopp återkommer i svenska lagar för förseelser af liknande eller alldeles samma art[4]). Att det s. k. saktalet icke är genomfördt framgår såväl af nyssnämda stadgande i Gulatingslagen som af sårböterna och böterna för olofligt bruk af annans lösöre (áfang, fornæmi[5]). Då det heter i kap. 15, att »våra prester skola hafva samma skydd (mannhelgi), som hvar och en af oss mot annan här i landet», så kan detta stadgande icke förskrifva sig från en tid, då skyddet var olika för olika klasser. Slutligen talar lagens terminologi emot, att den från början skulle varit skrifven för ett folk af olika rangklasser (se kap. 12, 15, 46, 255 och i synnerhet 266 och 267).

Höld var den, som innehade jord, hvilken gått genom 5 led och kommit under det sjätte[6]) (enligt Frostatingslagen igenom 3 led och kommit under det fjärde); men enligt Gulatingslagen

---

[1]) *Keyser* a. st. sid. 303, jfr Steenstrup, Normannerne IV, s. 287 o. f.

[2]) Se t. ex. VGL. I, S. 1 och 4, Vaþ. 1, Bar. 4, Retl. 4; UL., Manh, XXIV, XXVIII, Viþ. XII o. f., Gotl, 39. Se ock Nordström, Sv. samhällsförf. II, sid. 268. Steman, Den danske Retshistorie, sid. 605 o. f., 686 o. f.

[3]) Se Brandt, Nordmændenes gamle Strafferet i Hist. Tidskr. IV: 3 sid 346.

[4]) VGL. I, R. 9 och 12, F. 2 och 3; UL., Viþ. XIII, 2 m. fl. jfr Stemann, a. st. sid. 601.

[5]) Se Brandts ofvan citerade afhandl. a. st. och sid. 345.

[6]) Sålunda återgifver Sars uttrycket: »er avi hefer ava leift», Keyser åter: genom 4 led och kommit under det femte.

kunde man blifva egare af odaljord och således väl också höld genom att mottaga sådan jord i mansbot eller såsom arf efter undantagsman eller gåfva af konungen eller som lön för barnfostring. Det vill synas, som vilkoren för rätten att blifva höld blifvit skärpta genom den allmänna landslagen, ehuru den då icke innebar några reella förmåner[1]). Härmed må nu vara huru som hälst; tämligen klart synes det i alla fall vara, att en lagstiftning, som indelar jordegare i rangklasser efter den tid, som jorden varit i slägtens ego, icke kan vara synnerligen gammal, eller med andra ord, att den måste vara en frukt af dåliga exempel från samhällets höjder. Då »den honette ambition» smittar ett folk, så kan man vara tämligen säker på, att roten och upphofvet ligger i någon hofordning; och något annat än en yttring af »den honette ambition» kan man ej gärna kalla denna rangskilnad mellan egare af jord, som gått genom 5 eller 6 slägtled, och egare af sådan, som gått i arf genom 3 eller 4. Det kan vara likgiltigt, om detta inflytande uppifrån verkat medelbart genom det norska hofvet eller omedelbart från de anglosachsiska. Ofvan är framhållet, att bägge inflytelserna sannolikt gjort sig samtidigt gällande. Att anglosachsiska förhållanden verkat på de norska antydes bland annat af själfva rättens dubblering, hvilken dock lika litet i England som i Norge blef fullt konsekvent genomförd, vidare däraf att konungen också hos anglosachserna är intagen i rangskalan och satt till dubbelt högre rätt än närmast underordnade rangklass, slutligen kanske också däraf att ordet bonde redan omkring år 1000 i England nedsjunkit till att beteckna en lägre rangklass, hvilket icke gärna kan vara någon ursprunglig norsk terminologi[2]). Ja redan i den bekanta isländska digten Rigsmål, som förklarar samhällsklassernas uppkomst, torde ett anglosachsiskt inflytande vara skönjbart. Här angifvas de tre klasserna jarl, karl och träl, hvilka hafva sin fulla motsvarighet i den äldre anglosachsiska tredelningen eorl, ceorl och þeowa, som förefans redan vid vikingatågens början. Då Steenstrup framhåller, att först nordboarnes inflytande låtit ordet eorl svinga sig upp till

[1]) Se Keyser a. st. 328, jfr Sars, Udsigt, I, 127.

[2]) Steenstrup, Normannerne, IV, 97 o. f., 110 o. f., 267 o. f. Steenstrup har gjort till sin uppgift att visa den nordiska rättens inflytande i England, och han har i många afseenden lyckats förträffligt. Men det ligger tämligen i sakens natur och framtida forskning skall nog äfven ådagalägga, att inflytandet i omvänd ordning varit vida större.

att blifva en beteckning för en bestämd rang eller stånd, så menar han härmed besynnerligt nog — såsom sammanhanget ger vid handen — att ordet ursprungligen betecknat en man af högre stånd, men först genom nordboarnes inflytande kom att beteckna innehafvaren af en ämbetsställning. Just i denna senare betydelse och aldrig i någon annan förekommer ordet i nordiska källor, såsom det ju också heter i Gulatingslagen, att jarls son likasom biskops skall taga den rätt som han har ätt till och icke efter faderns ämbete. Man kunde å andra sidan anföra som ett bevis för en ursprunglig rangskilnad i Norge och ett norskt inflytande på anglosachsiska klass-skilnader, att ordet höld redan 905 användes i anglosachsiska källor såsom beteckning för en viking af högre ställning än den gemene krigarens och att det i senare tid också förekommer som beteckning för en rangklass i Danelag. Men om ock detta ord, det norska höld, skulle till sin första upprinnelse vara norskt, så måste dock dess användning som namn på en rangklass hafva uppkommit genom efterlikning af anglosachsiska förhållanden, likasom utan tvifvel hela rangsystemet i Danelag är en anglosachsisk imitation. I äldsta fördragen mellan vikingar och anglosachser talas blott om *en* mansbot (wergild) lika med anglosachsernas högsta, detta naturligtvis emedan vikingarne då ej kände rangklasser.

Ett utbildadt rangväsende är i sig intet säkert tecken till att ett samhälle är aristokratiskt danadt. Det kan vara och har ofta nog visat sig vara en tom form utan innehåll, liksom å andra sidan en verklig aristokrati godt kan finnas i ett samhälle utan rangklasser, ty kännetecknet på en verklig stormansklass är icke rang, utan makt och rikedom — i synnerhet i jord — som går i arf från generation till annan utan förläning eller enligt nödtvungen sådan. Det är icke meningen att härmed förneka, att Norge i likhet med Nordens öfriga riken haft en ledande stormansklass; men denna klass har på grund af landets naturbeskaffenhet varit till god del af annan art än i broderlanden. Då Sars bygger på själfstyrelsens längre bevarande i Norge och i sammanhang därmed en stark krigisk utveckling som den norska aristokratiens grund, så har han utan tvifvel lika rätt i det senare påståendet som han har orätt i det förra. Men icke på så sätt som skulle Norge varit företrädesvis sönderslitet af inbördes fejder, utan i den meningen, att Norge var en stat af vikingar i mycket högre grad än Nordens öfriga riken.

Det är nogsamt kändt, att alla de skandinaviska folken deltagit i vikingatågen, men då deras egentliga mål var af ekonomisk art, så ligger det i sakens natur, att det fattigaste folket måste företrädesvis hafva egnat sig åt detta yrke, såsom ju ock norrmännen ännu i dag äro för sitt lifsuppehälle väsentligen hänvisade till hafvet och frakthandeln. Mäster Adam säger ju ock uttryckligen, att folket för sin närings skull måste röfva af främmande nationer. Ett liknande omdöme fäller han visserligen ock om danskarne, såsom man ju äfven vet af andra källor, att danskarne lemnade den största kontingenten till de stora vikingaflottorna, som hemsökte vestern och där grundade nya välden. Men då Danmark är och alltid varit ojämförligt mycket rikare på jord än Norge, kunde vikingalifvet aldrig få ett i alla inre samfundsförhållanden så ingripande inflytande i detta rike, som det fick i Norge. Från Danmark gick befolkningens öfverskott ut på rof i vestern, såsom från Sverige mot östern. I Norge blefvo vikingatågen och den i sammanhang med dem stående krigstjensten i utländska furstars sold under lång tid en hufvudnäring för folkets flertal, i synnerhet i det vestanfjällska och nordanfjällska Norge. Häraf måste blifva en följd, att också samhället danades så att säga mera på krigsfot, och att utländska förebilder åtminstone i de yttre formerna gjorde sig i öfvervägande grad gällande. Häraf torde den norska konungens redan i äldsta tider öfvermäktiga inflytande böra förklaras; häraf ock den norska aristokratiens egendomliga art. Såsom krigarehöfdingar uppträdde de norska stormännen och omgåfvo sig med ansenliga följen, som de icke hade medel att på annat sätt underhålla än genom plundringar i rikare länder[1]). Sålänge vikingatågen räckte, kunde de emellertid genom sina rikedomar och genom det höfdingaskap, som krigstågen medförde gent öfver deras sambygdingar, uppträda med stor myndighet och äfven till en tid nappas med konungarne, hvilkas fullmakt de mottogo, i synnerhet om de slöto sig flere tillsammans eller litade till utländsk, dansk eller svensk, hjälp, hvilket ofta var fallet. Men efter vikingatidens slut inträder en hastig förändring. Under det stormansklassen fick tillfredsställa sin stridslust i krigstågen mot Danmark, England, Sverige och Skottland i Magnus den godes, Harald Hårdrådes och Magnus Barfots dagar, bands den allt fastare vid

[1]) Se t. ex. om Erling Skjalgsson i Olaf den H:s saga, kap. 21.

konungadömets tjenst utan att dock inom detsamma kunna häfda sig en oberoende ställning. Försök härtill gjordes visserligen i förbund med den andliga stormansklassen under loppet af 12:e århundradet, men — misslyckades. Hade den norska aristokratien verkligen haft sin rot i en lifskraftig fylkesförfattning i stället för — såsom nu var fallet — i krigstjensten och det kungliga ombudet hos inhemska och utländska furstar i förening med vikingatågens vilda plundringslif, så hade utgången säkerligen blifvit en annan och mera öfverensstämmande med utveckligen i Danmark och Sverige, i hvilka länder det af gammalt fans en aristokrati, hvars inflytande i första hand grundade sig på rikedom i jord och först i andra rummet på konungatjenst, och, hvad Sverige särskildt ångår på självstyrelsen i folkets trängre kretsar.

I de stridskrifter, som jag satt i spetsen för denna uppsats, hafva både Daae och Nielsen uttalat sina tvifvel om det norska samhällets öfvervägande aristokratiska karaktär i forntiden, men ingendera har närmare inlåtit sig på denna punkt. Sars anser sig också i sitt svar kunna afvisa dessa tvifvel med en försäkran, att han i sin Udsigt til det norske Folks Historie så tydligen bevisat denna sak, att den nu må anses som en af de säkraste i Nordens gamla historia. Men det är fara värdt, att denna historiska sanning icke är af det allmängiltiga slaget, utan af individuelt psykologisk natur eller med andra ord, att den blifvit en sanning för professor Sars, därför att han under hela sitt lif har tvungit sin tankegång in i denna riktning.

Äfven om Norge i forntiden verkligen varit det mest aristokratiska af Nordens riken, så blefve det i alla fall icke något annat än en sinnrik paradox, att det just därför under unionstiden blef det mest demokratiska. En verklig aristokrati, som har stora intressen att bevaka, drager sig nämligen aldrig på längden tillbaka från statsstyrelsen, utan finner sig snart till rätta i nya förhållanden och arbetar sig upp till inflytande och makt äfven under ett envälde. Sars gamla påstående, att den norska aristokratien efter konungadömets seger i slutet af 12:e århundradet skulle hafva dragit sig tillbaka i högdragen självförnekelse och vissnat i ensamheten på grund af sin högförnämhet har också en senare forskning visat vara obefogadt. Sars antyder också själf i sitt sista arbete, att tjensteadeln under envåldets tid var till sin sammansättning väsentligen densamma

som den gamla ländermansaristokratien [1]). Vägen till inflytande genom deltagande i statsstyrelsen blef ingalunda afspärrad genom enväldet; de gamla ätterna hafva bevisligen i rikt mått begagnat denna af Sars s. k. nya källa till makt — den gamla var ju självstyrelsen i fylkena —, sålänge det inhemska konungadömet varade, och — för att tala med Storm — lika länge bevarade aristokratien sitt politiska inflytande.

Att uppställa enväldet såsom grunden till aristokratiens undergång synes vara att vända saken upp och ned. Det är ju tvärtom den norska aristokratiens egendomliga art och relativa svaghet, som möjliggjorde Norges tidiga envälde. Just därför att den norska aristokratien mera haft sin rot i krigsförfattningen och tjensteförhållandet till konungen än i självstyrelsen, i sammanhang därmed att dess rikedomar lågo mera utom landet än inom detsamma, hvarföre deras källa utsinade, då vikingatågen upphörde, och storhandeln, som en tid blef en ersättning för röfveriet, gick öfver i hanseaternas händer — just dessa omständigheter och ensamt de kunna förklara, att enväldet någonsin kom till stånd. Sedan blef visserligen enväldet grunden till Norges politiska vanmakt under unionstiden, men detta hade aldrig ensamt kunnat åstadkomma en sådan verkan, om icke Norge inom sig saknat medel att underhålla en sådan aristokrati, som af tiden krafdes. Hade Norge bevarat sitt inhemska konungadöme, så hade ock utan tvifvel den norska stormansklassen fortfarit att lefva sitt forna lif, fast naturligtvis icke så rikt som under vikingatiden, och hemtat näring som förr från den inhemska konungatjensten; men nu täpptes denna källa, samtidigt med att landets svaga aristokrati kom i beröring med en öfvermäktig dansk adelsklass, som trängde den åt sidan. Katastrofen 1536 är därför visserligen så till vida en verkan af inre norska förhållanden, som detta steg aldrig kunnat tagas, om ej Norge förut blifvit ett tämligen jämnstruket demokratiskt samhälle, men denna omständighet åter har snarast sin förklaring i den föregående unionstiden och var således i icke ringa grad en »verkan af tillfället», såsom Sars kallar det, d. v. s. af inflytelser, som lågo utom Norge.

Gäller detta om 1536, så gäller det i ännu mycket högre grad om 1814. Därom kan man öfvertyga sig blott genom att

[1]) Indledning i Grundloven, sid. 9.

läsa prof. Sars sista bok; ty i detta arbete, som just skall förklara, »huru folket småningom mognade till politisk självständighet och en fri författning», finnes intet enda bevis för att Norge — ja man kan nära nog säga att en enda norrman — före det ödesdigra året 1807 vare sig kände behofvet af en förändring eller gjorde minsta försök eller ansats till att vinna en sådan.

För att icke missförstås skall jag förutskicka en anmärkning. Jag är fullt enig med professor Sars däri, att om icke skilsmässan mellan Danmark och Norge 1814 hade blifvit framtvungen genom yttre våld, så hade den sannolikt i senare tid inträffat i alla fall. Men detta icke därför att Norge småningom mognat till en självständig politisk tillvaro eller självt hyste någon allvarlig önskan om förändring eller egde krafter att genomdrifva en sådan, utan därför att den gamla förbindelsen med Danmark var onaturlig, framför allt med hänsyn till landens geografiska läge. Särskildt måste detta med nödvändighet medföra en önskan om skilsmässa å norrmännens sida, såsnart man för Danmarks skull råkade i en långvarig fejd med en större sjömakt. Hade den dansk-norska staten egt bestånd längre in i detta århundrade, i hvilket fall detta samhälle sannolikt lika litet som Danmark ensamt kunnat undandraga sig verkan af tidens liberalt politiska idéer och således måst skaffa sig en representation, så hade väl ock sannolikt en lifligare önskan vaknat hos norrmännen om en egen statlig tillvaro, i synnerhet som ett fritt politiskt lif måste hafva bragt många skiljaktigheter mellan de bägge folken och deras inre förhållanden och intressen i dagen, hvilka enväldet förut öfverskyggat eller i tysthet tillgodosett, så att de icke åstadkommo några rifningar mellan folken. Men en klok gemensam styrelse hade sannolikt under gynsamma yttre förhållanden kunnat länge förebygga en sådan katastrof, och att skilsmässans resultat för Norge blifvit ett helt annat än hvad det nu blef, är i allt fall icke blott möjligt, utan ock ganska sannolikt.

Man kan icke med starkare ord erkänna Norges nationella abdikation 1536 än hvad Sars gör. »Norges politiska självständighet och en god del af dess nationella föll samman af sig själf . . . Norge fortfor också i följande tid att heta ett konungarike för sig, men det var också nästan endast titeln det behöll —. Faktiskt blef Norge från 1536 till 1660 regeradt som

provins eller ett lydland under Danmark, — af den danska konungen med det danska riksrådets råd och samtycke. Administrationen blef så godt som helt och hållet lagd i danska adelsmäns händer, hvilka mottogo sina län af det danska riksrådet. Danskt språk infördes i kyrka, skola och rättegång. Danska lagar utsträcktes till att gälla också i Norge. Den sista resten af en för Norge särskild centralstyrelse — den enda institution, som för Norge upprätthållit ett sken af politisk självständighet, — det norska riksrådet blef upphäfdt». Detta erkännande utsträckes också till den följande tiden, då Norge blef formelt sidoordnadt med Danmark under den gemensamme enväldige konungen: »Norge fortfor att vara utan någon centralauktoritet, utan universitet, utan bank, utan hufvudstad, — en samling af städer och bygder, vidt spridda, utan något yttre föreningsband, — en kropp utan hjärna, utan hjärta, hvars närande safter leddes öfver i en annan organism och blefvo ett tillflöde i dess blodomlopp».

Redan före 1660 vill Sars emellertid spåra »tecken till ett vaknande nationallif hos norrmännen». Han finner dem i de sympatier, som från norsk sida uttalades eller skulle blifvit uttalade för de oldenburgska konungarnes sträfvan att gent emot det danska riksrådet häfda deras rätt till Norges rike såsom arfkonungar. Det torde dock knappt gå an att se ett vaknande norskt nationallif däri, att en dansk adelsman (1648) å de norska ständernas vägnar förklarar sig hylla konungen som Norges arfkonung. Verklig otur har Sars haft med hänsyn till ett annat »talande vitnesbörd om huruledes nationalandan hos norrmännen började att vakna», då han anför en skrift, som blifvit öfverlemnad till Kristiern den femte vid hans hyllning i Trondhjem 1656 och säges vara författad i en mot Danmark och den danska styrelsen ytterst bitter ton. Ty kort tid efter sedan Sars utgifvit sin bok eller samtidigt därmed, publicerade Storm en afhandling i Norsk Historisk tidskrift, i hvilken han bevisade, att författaren till ifrågavarande skrift var en dansk man, Jens Dolmer, som skref i konungens intresse och äfven af denna anledning fick pension. Men kan man således icke fästa minsta betydelse vid denna skrift i nämda afseende, så kan man icke häller göra det vid en annan liknande från 1649, hvars författare man ej känner. Dessa »begynnelser till ett politiskt lif» måste således utrangeras ur Norges historia, och någon sådan

begynnelse kan man väl icke häller se i de önskningar om norska mäns anställning som officerare, om en norsk handelskammare, hofrätt och universitet, som de norska städernas deputerade framstälde till konungen vid hyllningen i Kristiania efter statskuppen 1660. Och om detta skall anses som en begynnelse, så må man verkligen säga, att den var svag, efter som man sedan icke hör något om dessa önskningar på omkring hundrade år.

Vill man fråga efter de förändringar i norska samhällets daning, som gjorde det möjligt för Norge att, med ett klokt användande af lyckliga konjunkturer, 1814 svinga sig upp till en fullt självständig stat, ehuru det 1536 hade drifvit in under Danmark »som et masteløst Vrag», så ligga dessa utan tvifvel däri, att folket under föreningen med Danmark gått raskt framåt i folkmängd, upplysning och välmåga, och att det nu genom den dansk-norska helstaten fått hvad det förut saknade: en egen armé och högre ständer, som kunde uppträda som ledare i afgörandets ögonblick och sedan representera den unga staten och värna dess intressen gent emot det svenska folk, som lösslitit Norge från Danmark. Detta är det bästa beviset för att den gemensamma danska styrelsen alls icke missvårdat Norges intressen utan snarare tvärtom. Af denna anledning bör man nu visserligen icke prisa denna styrelse för någon synnerlig oegennytta, ty grunden till regeringens fruktan att reta norrmännen och dess tillmöteskommande gent emot befolkningens önskningar låg väsentligen i dess farhågor för de svenska konungarnes sträfvan att amalgamera Norge, hvilken framträder allt ifrån Karl X:s dagar och blef ett bestämmande moment i den danska styrelsens inre norska politik. Å andra sidan förtjenar ej häller denna styrelse något tadel, därför att den gjorde hvad den kunde för att sammansmälta de bägge folken till en nationel enhet. Det kunde icke vara annorlunda, sedan de båda rikena en gång blifvit en politisk enhet; i synnerhet då man väl kände den svenska styrelsens afsigter på Norge, hvilka voro så mycket farligare, som Norges bönder både till språk och ställning stodo vida närmare de svenska än de danska. Det måste därför för den danska styrelsen blifva nära nog ett lifsintresse att åstadkomma en dansk-norsk amalgamation, och det måste erkännas, att den härvid gick till väga både med synnerlig moderation och klokhet, och att den lyckades särdeles väl. Att försöket icke lyckades fullständigt har sin tillräckliga förklaring i Norges afsides läge.

Dessa ofvannämda förhållanden, som Sars riktigt sammanfattar i uttrycket, att det nu i Norge fans »goda råstoff till en nation», har han förut på ett lyckligt sätt utredt i sitt arbete, Norge under Foreningen med Danmark. Han omtalar dem också i sitt sista verk, men blott som ett bidragande moment och med uttrycklig reservation, att det icke bör anses som hufvudsak. Men hvad är då hufvudsak? Jo, den entusiasm för Norges fria bondestånd, som genom inverkan från Rousseau och upplysningsfilosoferna väcktes i slutet af 18:e århundradet hos både Norges och Danmarks ämbetsmän. Den starka självkänsla, som redan förut utmärkte norrmännen, erkännes vara »en provinsiel Særfølelse»; men nu uppstod däremot hos de i Köpenhamn studerande norska studenterna »en Følelse af at tilhøre et ejendommeligt Folkesamfund, med sin særskilte Aand og Forfatning og sine særskilte Veje i Fortid, Nutid och Fremtid». »I disse Følelser laa Spirerne til en ny Udvikling. Herfra udgik Stødet, herfra kom Kraften til det Gjenrejsningsarbejde i alle Retninger, som førte til 1814 og som har ført videre». Han anför också flere bevis på denna entusiasm för den norska bondefriheten i den tidens dansk-norska litteratur, framför allt i de fosterländska sånger, som diktades i Det norske Selskab i Köpenhamn, sånger, som i parentes sagdt hafva en påfallande likhet med de svenska nationssångerna, hvilka dock icke hittills väckt våra svenska patrioters bekymmer; men något spår af att den norska ungdomen skulle känt sig tillhöra ett folk med från Danmark skilda vägar i framtiden det har man hittills betecknande nog icke lyckats framdraga före 1810, då Wergeland framträdde med sin prisskrift Mnemosyne. Då Sars skall anföra ett »afgörande vittnesbörd» för att den dansk-norska patriotismen fått dödsstöten redan före den yttre skilsmässan, så nödgas han ock taga sin tillflygt till ett yttrande af Jakob Aall, som gäller tiden *efter* freden i Kiel, hvilken som bekant mer än något annat retade norrmännen mot Danmark och därigenom blef en nationel väckelse i dubbel mening (sid. 187).

Däremot känner man, att Gustaf III inlät sig i förbindelser med några norska köpmän i Kristiania och sökte stämma dem för en sammanslutning med Sverige, och att den danska styrelsen under hela hans regering var mycket orolig för att ett svenskt inflytande skulle göra sig gällande i Norge. Sars tilllägger emellertid icke dessa händelser den minsta betydelse:

»det var ikke i den Retning de nationale Tendentser pegede eller at Fremtiden laa. Hadet mod Sverige var en altfor væsentlig Ingredients i Nordmændenes Nationalfølelse til at de kunde ville opnaa noget ved svensk Hjælp eller ved en Tilslutning til Svenskerne». I enlighet härmed går författaren tyst förbi den enda plan till skilsmässa från Danmark, hvaruti norrmän allt från föreningens början och grefvefejdens dagar veterligen deltagit, nämligen grefve Wedels underhandlingar med svenskarne vid tidpunkten för Kristian Augusts val till svensk kronprins och den nationella väckelse i Norge, som stod därmed i sammanhang. I enlighet härmed står hans uppfattning af Kielfreden som en i Norges historia föga ingripande händelse, åt hvilkens »nedværdigende Forføining» öfver Norges öde han egnar några vreda ord för att omständligt dröja vid Falsens besynnerliga idé, att han genom Norges grundlag af 17 maj återinförde dess lyckliga författning under Håkon den gode, därför att denna grundlag, som innehöll den brokigaste samling af främmande lånegods, i sig upptog en bestämmelse om odelsrättens bevarande och hade lagt jordegendom till grund för rösträtt på landet. I enlighet härmed står ock författarens uppfattning af händelserna efter freden i Kiel och särskildt af Kristian Fredriks korta regering.

Det gör i allmänhet ett nedslående intryck att läsa norska författares dom öfver denne furste. Efter att hafva framhållit, att han intet annat var än ett verktyg för norska patrioter, då han först satte sig i spetsen för nationen och proklamerade Norges oafhängighet, skyndar sig Sars att karakterisera den man, som Norge till god del har att tacka för sin jämbördiga ställning i det svensk-norska statsförbundet, som en teaterhjälte, en vek stackare, som förspilde det stora ögonblicket och gjorde på sitt konungadöme »en ohederlig ände». Detta är icke så att förstå, som skulle Norge fått en ohederlig fred med Sverige; tvärtom erkänner han uttryckligen, att vilkoren knappast kunnat blifva bättre efter ett lyckosamt krig; felet var blott att allt icke blef uppnådt »paa den rette, virkningsfuldeste Maade». Härvid glömmer man emellertid, att om Norge skall hafva ensamt äran af resningen 1814, då må det ock taga skammen af freden och unionen, om det nu nödvändigt skall vara en skam att icke slåss och riskera ett lands hela framtid blott för att åstadkomma ett fyrverkeri eller för att nära den nationella oviljan

mot ett grannfolk, som tillbjuder fred på hedrande vilkor. Ty statsrådsprotokoll och andra autentiska aktstycken gifva nu tydligt vid handen, att Kristian Fredrik var fullt så mycket, ja än mera ett verktyg, då han slöt freden, än då han satte sig i spetsen för nationen. Det framgår af Kristian Fredriks dagböcker och bref, att han föresatte sig en alternativ uppgift: principalt att bevara Norges rike för sig och sin ätt genom att vädja till den norska patriotismen och hatet mot Sverige, dock under förutsättning af Englands hjälp eller neutralitet; i andra rummet att tillförsäkra Norge en så vidt möjligt oberoende ställning i föreningen med Sverige. Och programmet var alldeles detsamma för det norska själfständighetspartiet, af många tecken att döma[1]). Redan två dagar efter konungavalet afgick till Kristian Fredrik från Köpenhamn ett märkeligt bref från en af Norges ädlaste söner, Colbiørnsen, hvari det heter:[2]) »Nu da Europas mægtigste Fyrster samtligen — — gjøre det til en Æres Sag for dem — at fremtvinge Opfyldelsen af Tractaten om Norges Fratrædelse — nu maae De ogsaa, fra Deres Side, veje Norges Kræfter i Forhold til hiin kolossalske Magt. At denne er uimodstaaelig, i sær naar England svigter, det er ustridigt. Vel kan De og Norge, ved en fortvivlet Modstand, tildrage Dem Beundring, istedet for den Høyagtelse, De allerede have erhvervet ved Deres ædle og mandige Daad. Men dersom de benytte dette sidste til at afværge Norges Ødelæggelse og sammes (maaske ydmygende) Fremtids Kaar, som Provinds; dersom De tillige derved frelse det andet Fædrene-Rige fra de Ulykker, som true det og deres Ven, Kongen; da skal Historien nævne Dem som en stor Mand; og det är fortjent. Efter de Vilkaar, som de store meglende Magter nu tilbyde, bliver Norges Statsforfatning betrygget imod Svensk Undertrykkelse; og Nordmændene ville sikkerligen ikke taale noget Indgreb i deres, ved Constitutionen fastsatte Friheder og Rettigheder. At de have Dem at takke for Nydelsen deraf, det ville de aldrig forglemme(!): og deres Navn vil stedse velsignes af Norges trofaste Folk — — — — Søg derfor at tilmegle dette tro Folk de bedste Vilkaar, der nu (maaskee aldrig siden) kunne erholdes, som et federativt Rige med Sverrig. Aldrig har da nogen gavnet Norge saa meget som De. Da skal jeg velsigne Dem fra

[1]) Se bevisen härför i min bok, Norges Storting, sid. 8 och 9.
[2]) Nielsen, Bidrag til Norges Historie i 1814, II, sid. 18.

min Grav!» Konungen följde detta råd och fylde sin uppgift med glänsande framgång, hvilket visserligen mera berodde pa svenskarnes måttliga anspråk än på några åtgöranden från hans sida. Men icke borde hans namn därför skymfas — af norrmän! Hans fel var, att han ej var soldat eller fältherre, men det borde norrmän minst af alla beklaga. Det var ju uteslutande hans egen skada. För öfrigt var han icke häller ensam om sin svaghet. Om splittring och vankelmod, ja äfven om arméns »fæle Aand» har man ju intyg från många håll, och Kristian Fredrik har själf bedyrat, att hans egna generaler aldrig läto honom höra annat än berättelser om fiendens öfverlägsna styrka och omöjligheten att göra motstånd [1]).

Man torde förundra sig öfver att en sådan förblindelse är möjlig hos en författare, som både visat omfattande kunskaper och ett skarpt förstånd. Prof. Daae tyckes söka förklaringsgrunden åtminstone till en del däri, att det hat mot Sverige, som Sars tillskrifver sina landsmän i det 18:e århundradet, skulle fördunkla hans egen historiska blick. Jag tror, att grunden väsentligen ligger på annat håll. Ofvan är framhållet, att det utpräglade rangväsende, som genomgår Norges äldsta lagar, mera är att betrakta som en verkan af »den honette ambition», än af samhällets aristokratiska byggnad. Holberg, den störste af norrmän, som annars och visserligen med all rätt sätter sina landsmän högt, klagar ock bittert öfver, att de i hans tid ännu värre än danskarne voro gripne af den honette ambition. Sars, som tager Holbergs intyg till godo för Danmarks del, vill alls ej kännas vid det för Norges. Jag vill icke fälla något omdöme om den saken, men det förefaller nästan som en ödets ironi, att den store bergensaren skall i denna punkt jäfvas på en tid, då just denna känsla blifvit upphöjd till en bestämmande faktor i Norges politiska lif, och jäfvas af just den man, som själf gjort denna samma »honette ambition» till ledande princip för norsk historieskrifning. För den historiska forskningen kan en sådan häfdateckning icke medföra något varaktigt resultat. Hvad 1814 års händelser angår, är vederläggningen redan gjord i den vigtiga samling af historiska aktstycken, som skall närmare omhandlas i nästa afdelning af denna uppsats.

[1]) Nielsen, Bidrag til Norges Historie i 1814, II, sid. 108.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från öfverste J. A. Sandels till friherre A. U. Wrangel på Säby.

I majoren friherre C. O. Wrangels arkiv på Säby (Aspön uti Mälaren) finnes äfven ett antal bref från dåvarande öfversten J. A. Sandels till kammarjunkaren och majoren, sedermera öfverstelöjtnanten frih. A. U. Wrangel på Säby († 1809) från åren 1801—1808. De tidigare brefven beröra nästan uteslutande enskilda förhållanden utan allmännare betydelse. Från 1808 däremot finnas några bref rörande krigshändelserna i Finland, hvilka äro af intresse och här nedan meddelas efter afskrifter gjorda af lektor I. Fehr i Strängnäs, hvilken haft godheten ställa dem till redaktionens förfogande. De i brefven uteslutna raderna röra endast Sandels penningaffärer.

1.

Kuopio d. 14 Mars 1808.

Min bästa Bror! Brefvet, hvarmed du under den 15 förl. månad hugkommit mig, har rigtigt kommit mig tillhanda, och får därföre nu aflägga vänskapsfullaste tacksägelse. — Vid ankomsten till Grisslehamn befants hafvet impracticabelt, hvarföre vi efter 4 dygns väntan på stället nödgades taga norra vägen öfver Torneå, hvilket var ett förebud till de flera besvärligheter som skulle efterfölja. — Uti Uleåborg skildes jag vid Excellensen Klingspor, och tog vägen åt Savolax, hvarest troupperne vid min framkomst voro stadde på retraite, i anseende till Ryssarnes på flera ställen af landet gjorde inbrott, och för att icke blifva afskurne marscherade vi genom de inre socknarne hit till Kuopio, men blefvo under det vi rastade i Läppwirta (6 mil härifrån) attaquerad af fienden, och det som låter otroligt lefvererade Bataille på sjön uppå isen — affairen varade 2:ne timar med någon förlust å ömse sidor af dödskjutne och fångne, hvarefter vi drogo oss tillbakas emot natten och retirerade hit. — Ryssarne följa oss i hamn och häl och ständiga skärmysslingar förefalla med våra förposter. I anseende till den myckna snön kan (utom på sjöarne) icke större front uppställas än landsvägens bredd, för öfrigt begagna vi oss af skidlöpare för att oroa fienden. De hafva äfven bättre

Artillerie och mera Cavallerie än denna Brigad. Ordres ifrån General Befälet äro ankomne, att vi skola fortsätta retraitten till Uleåborg i Österbotten, hvarest föreningen med nedra Arméen lärer ske, hvilken genom Tavastehus och Tammerfors drager sig tillbaka till berörde ställe. Den stränga kölden och svåra väglaget jämte det myckna Bagaget och Trossen, som nödvändigt måste åtfölja, gör marschen högst besvärlig, och som vi hafva en väg af 30 mil till fots att göra, torde öfver 14 dagar härtill åtgå. — Af allt detta lärer min Bror finna vår belägenhet, samt den harm hvarje redlig menniska känner, att med bästa vilja och nit för sin Konung och fädernesland, icke kunna hindra en framträngande fiende som har en vida öfverlägsen styrka. Tiden tillåter icke att skrifva mera denna gång, men om vi framkomma till Uleåborg skall jag därifrån låta höra af mig. — Emellertid får jag bedja dig oändeligen hälsa alla vänner i synnerhet Bar: Danckvardt och De Besche, och skulle du villa hugkomma mig med några rader voro de mycket välkomne, då addressen säkrast är Uleåborg tills vidare — Adieu min Bästa Bror glöm eij din i döden tillgifne vän och ödmjuke tj:re

Joh. Aug. Sandels.

P. S. G. Löfvenhielm berättade mig under vägen sin förlofning.

Ahokylä i Österbotten d. 21 Mars 1808.

Just som min post var färdig att afsändas blefvo vi attaquerade vid Kuopio af Ryssarnes hela styrka vid pass 10,000 man, och efter 2:ne timmars blodig affaire nödsakade att ytterligare retirera. Som denna Bataille äfven skedde på sjön, fick fienden tillfälle att nyttja större delen af sina trouppér, hvarigenom vår förlust blef betydlig. — Af Jägarne blefvo 1 Off:re 1 Und Off:re och 10 man dödskjutne samt 3:ne Und. Off:re och 16 man blesserade — vi äro nu 15 mil ofvan Kuopio, men förföljas af fienden; jag skrifver detta tillägg på nattlägret, sedan brefven ifrån Kuopio icke kunde afgå. — Hela landet nedan oss har redan blifvit intagit, förutan den del af strandvägen åt Carleby och Wasa som nedra Arméen innehar, och önskeligt vore, att deras retraite till Uleåborg och förening med vår Brigade icke blifver afskuren — jag sliter mycket ondt, men har Gudi lof hälsan; får jag tillfälle skall jag ifrån Uleåborg tillskrifva dig. Lef lycklig och säll, och lämna dina tankar någon gång åt din frånvarande men alltid oföränderlige vän och tj:re Sandels.

2.

Uleå Salön d. 27 Aprill 1808.

Min Bästa Bror! Med mycket nöje har jag emottagit din välkomna skrifvelse af den 4:de dennes, och redan besvarat densamma, om tid och tillfälle medgifvit. Sedan mitt sista har jag varit uti jämn activité, samt detacherad ifrån ett ställe till annat, först till

Brahestad och Kalajocki, sedan åt Kuopio vägen till Frantzila; under denna tid hedrades jag med förordnande att vara Brigad Chef; emottog 5:te Brigaden af Arméen, hvilken är sammansatt af Öster- och Westerbottens norra Batailloner, Wasa nya Reg:te, Uleåborgs nya Bataillon, Cajana Bataillon, Sjö Militje Bataillon (hvilken senare nu afgådt som escorte för Ryska fångarne till Sverge), en Bataillon Savolax Jägare, 100:dra Dragoner, 2:ne Divisioner 6ℜ:digt Batteri och 4 st. 3ℜ:dige Kanoner, tillsammans 3,000 man m. m. Med denna Brigad blef jag beordrad stationera mig uti Limmingo, recognoserade jämt fiendens företag och ställning, hade små affairer med deras förposter, och blef därpå beordrad hit till Salön 1 mil ifrån Uleåborg, hvarifrån jag äfven låtit besätta Carlön 4 mil ute i hafvet. Ryssarne hafva visat sig i små partier, men vid trouppernas anryckande genast dragit sig tillbakas. Dock likväl hafva betydande affairer förefallit vid de längre ner stationerade Brigader. Den första vid *Pyhajocki* 3 mil söder om Brahestad, där vi förlorade flera Off:re och mycket folk, och hvarvid Grefve Löfvenhielm med sin Adjutant Clairfelt blef fången, Öfverste Flemming miste benet och nu mera aflidit, kaptein Bruncrona likaledes med flera. Den andra affairen vid *Sickajocki* 2:ne mil ofvan el. hitom Brahestad, där segrade vi och gjorde omkring 300:de fångar, som äro till Sverge afsände, men förlorade flera Off:re och mycket folk; den 3:dje affairen stod i går vid *Revolax* 3:ne mil nerom Limmingo, där Savolaxska Brigaden under Cronstedts befäl vann en fullkomlig seger och tog en General vid namn *Bulatow* med hela sin stab och 5 à 600 man till fånga och därjämte äröfrade 3:ne större canoner med 1 haubitz; och tror jag det Ryssarne snart skulle återvända till sitt land, om vi kunde göra flera så lyckliga och deciderande coupper. Emedlertid min Bror slita vi ondt öfver all beskrifning och strida emot elementerne, en öfverlägsen fiende och brist på det nödvändigaste. Landet är utarmadt af egna och fiendtliga troupper, kan icke få någon tillförsel förr än öppet vatten, och ännu slutet af Aprill hafva vi dageligen kring 30 graders köld och 3 alnars snö — våra krigskamrater på vestra och södra gräntzorne af Sverige dela säkert icke lika öde med oss. Man kan icke förutse när detta tager slut, men säkert är, att ryssarne nu mera aldrig kunna forcera oss härifrån, endast vi hade föda, men magazinerne räcka knappast till öppet vatten, som här uppe i Norden icke inträffar förr än mot midsommar. Hvad skall nu fästmöen säga om L— fångenskap, han är blesserad i halsen af 2:ne Kossackpikstyng och har ett sabelhugg öfver pannan (men lossa icke därom för henne). Öfverste Adlercreutz succederade Löfvenhielm såsom tjenstgörande General Adjutant hos General en Chef, och tillkommer honom mycken heder för planerne till de 2:ne sista affairerne, hvarutinnan vi haft öfverhand och segrat....... Om Danckvardt el. DeBesche råkas, så hälsa och omfamna dem å mina vägnar, och säg att jag inför Gud icke hinner skrifva dem till; hälsa äfven mycket Lagman Lagerhielm och dess aimabla fröken. Jag addresserar detta på Strengnäs, efter du i sista brefvet sade dig flytta åt landet, och torde du benäget under-

rätta mig på Uleåborg om dettas rigtiga framkomst jämte några flera nyheter. Jag utbeder mig när- eller frånvarande din fortfarande vänskap och framlefver till mitt sista Min Brors redlige vän och tj:re.

Joh. Aug. Sandels.

P. S. Sedan jag slutat brefvet ankommo Ordres för min Brigade att genast uppbryta och afmarchera till Frantzila för att där agera offensivt. Du lärer svårligen kunna läsa innehållet häraf. Adieu min vän.

3.

Toivola den 14 Sept. 1808.

Min Egen Vän! Du är dig lik uti krig och fred — förglömmer icke dina vänner, hvaraf jag haft mångfaldiga vedermälen. Endast den mängd göromål, som öfverhopa mig, kan ursägta den långvariga tystnaden; och då jag sedan början af Maij månad, varit skild ifrån Arméen på 60 mils afstånd, samt nödgats öfvervara alt, och besörja så väl krigsoperationerne som landets Civila och Militaira styrelse, trouppens subsistance med 1000:de andra saker, lärer min Bror inse, att jag har händerne fulla; och om jag skulle öfverlefva denna cathastrophe, är min lifstid genom bekymmer säkert förkortad på 10 år. Härtill kommer den kinkiga och högst brydsamma ställning hvaruti jag varit och är försatt, som utan hopp om secourss omgifves i en half cirkel af 8,000 man fiendtlige troupper med en flottille i sjön af 30 st. kanon slupar; Uti 3:ne månader har jag kunnat afslå alla attaquer och försök att forcera mig härifrån och under denna långa epoque trodt och förmodat att någon diversion ifrån Arméen skulle till min förmohn kunna göras, hvarigenom en närmare förening bordt blifva en följd; men senare dagars affairer och händelser vid Arméen betaga alt hopp härom; således anser jag mitt öde deciderat, och fiendens framträngande oundvikligt, så mycket mera, som han (sedan jag en front icke kunnat bortdrifvas) avancerar genom Carelen med 4,000 man för att dels komma mig i ryggen dels på min flanque. Disproportionen emellan min och fiendens styrka är alt för stor — jag har, sedan döda och sjuka afdrages, vid pass 2,000 man, hvaribland $^1/_4$ del äro recruter, således 4:dubbel styrka emot mig, som anföras af 7 Generaler, neml. Furstarne Dolgorucki och Gallitskin, jämte Generalerne Tuttskoff, Labanoff, Rockmanoff, Alexeijeff och Gerdtschoff. Gud må allena veta, huru detta slutar och hvart vår destination kan blifva, mig har varit och är öfverlämnat, att rätta operationerne och försvaret efter omständigheterna och eget godtfinnande, samt i händelse af retraite (som nu mera icke kan undvikas) göra den norrut, där jag kanske i Uleåborgstrakten (om jag lefver) sammanstöter med öfverlefvorna af Arméen. Det är högst påkostande att ej äga mera hopp om detta arma lands räddning, oagtadt de undervärk af tapperhet som denna Armée ådagalagt, och den goda vilja som råder hos en och hvar af trouppen. Jag inser nogsamt din belägenhet, som skild ifrån din egendom och

hushållning jämte angelägna affairer, nödgats gifva dig ut på detta stormiga haf, måtte försynen unna oss komma åter i hamn, och en gång ännu få omfamna hvarandra, samt med lugn och stillhet påminna oss Campagnens äfventyrer. Jag har ej annat än larmentationer att anföra, de torde förut omgifva dig, jag gör således bäst att sluta och säga, att alt går så länge det kan. Om du någon gång låter höra af dig, så ställ brefven på Uleåborg, komma de mig säkrast till handa. Med vänskapsfull högaktning förblifver evigt Min Brors ödmjuke tjenare

Joh. Aug. Sandels.

P. S. Sedan detta var skrifvit, fick jag en Courier ifrån Arméen som säger att fienden forcerar sig framåt Gl: Carleby och Brahestad, och torde vägen till Uleåborg redan vara stängd och detta aldrig komma fram. Gud hjelpe oss.

4.

Idensalmi den 20 Oct. 1808.

Min Egen Vän! Medan jag äger några minuters ledighet begagnar jag dem, att tillskrifva och på det vänskapsfullaste tacka dig för brefvet af den 10 dennes. Det afslutne stilleståndet var en lika surprise för mig, som för alla andra — då underrättelsen härom till mig ankom ifrån Högqvarteret, var jag uppbruten ifrån Toivola och hade fattat posto vid Alapitkä 3 mil ifrån sistnämde ställe, förföljd af 7 Generaler med 7,000 man utom Cavallerie och Artillerie, men stod tappert på mig, förlorade icke det ringaste, eij en trosskärra eller något af Magazins effecterne. Med Ryske Befälhafvaren Generalen m. m. Tuttskoff, uppgjordes den demarcations linie som (enligt stilleståndsvilkoren) blifvit för Savolaxske Troupperne stipulerad och som i rät linie ifrån Lesti sjö skulle gå till Idensalmi kyrka, hvarigenom Ryssarne på denna sida vunno en landssträcka af 6 mil som icke kostade dem en droppa blod, och jag nödsakad att lämna det enda pass (Pallois) på denna väg, hvarest jag oagtadt deras mångdubbla styrka kunnat disputera dem passagen, åtminstone till dess isarne och sjöarne burit och där jag under sommaren (då det såg brokigt ut) låtit med mycken kostnad och arbete anlägga betydeliga förskansningar och batterier. Detta hastvärk, att icke se på kartan — att icke känna locala omständigheter, och eij göra afseende på ingifne rapporter m. m. får Vederbörande binda vid sitt ansvar, och befinnes nu mera, att det af fienden erbjudna och af vår Armée accepterade stillestånd icke varit annat än ett af dem vanligen öfvadt bofstreck; emedan de, efter att hafva på detta lömska sätt fådt mig att lämna mina försvarsställen, i går uppsagt stilleståndet, så att fiendtligheterne å nyo taga sin början den 27 innevarande kl. 1 eft. midd. Jag vet icke om vapenvilan vid stora Arméen blifvit på lika sätt uppsagd, emedlertid har jag skickat en exprès med underrättelse härom till Högqvarteret, och ehuru jag fådt en förstärkning af 1,000 man (utgörande Grefve Cronstedts förra Brigade),

ser jag icke annat än förlust och retraite förestå, då jag icke vidare äger hvarken pass eller ställe att fatta posto vid, och har en flera gånger starkare fiende att göra med. Dessutom är här brist på proviant, fourage m. m. och folket sjuknar grufveligen, så att jag har öfver 1,000:de af Brigaden på sjukhusen. Förändringen af General Befälet var icke till Armeens och landets förmon. Troupperne begynna blifva modfälta som alltid inträffar då det går baklänges, och flera rymma; Man får dock icke fälla modet, men utan Guds underbara försyn ser jag numera icke, att detta fattiga land kan räddas; Det angenäma fredsrykte försvinner och tyckes allt mer och mer på detta sätt aflägsna sig. Måtte försynen hjelpa oss till ett snart och lyckligt slut på detta elände...... Adieu Bästa Bror. Gud uppehålle dig och låte oss en gång få råkas i gladare författning. Din tillgifne vän

SANDELS.

5.

Idensalmi d. 12 November 1808.

Min Heders Bror!

...... Samma minut stilleståndet var till ända blef jag attaquerad af fiendens hela styrka omkring 7,000 man och påstod affairen 6 timmar med den yttersta häftighet, och försökte fienden därunder bestorma min position, men blef afslagen och fördrifven åter på sin sida, samt förlorade härvid en af sina bästa Generaler (Printz Dolgorucki), som blef dödskuten, 12 Off:re och nära 700 man skutne och blesserade samt 2 Officerare och 69 man friska som gjordes till fångar utom en hop priser, hvilka härvid blef tagen — min förlust var icke eller obetydlig 16 Officerare och nära 300 man dels skutne dels blesserade; Emedlertid har jag oagtadt hans fyrdubbla öfverlägsenhet alt hitintills kunnat bibehålla min ställning. I går föreföll en affaire med fienden och Majoren Duncker som blef beordrad med 3:ne Bataillonег söka upptäcka fiendens rörelser, hvilken genom en skogsväg sökte tournera och komma mig i ryggen; Duncker blef tvungen att retirera sedan de slagits 2:ne timmar och förlorat mycket folk å ömse sidor, hvarvid Major Malm som fådt en blessure i foten vid öfvergången af ett kärr, blef efter och kringrändes, samt togs till fånga — fiendens förlust skall vara vida större än Dunckers, och han upphörde efter $^1/_2$ mil att förfölja. Emedler tid hafva alla dessa mandater tjent till intet, endast att uppoffra en mängd menniskjor, sedan Arméen nu tagit det partie att retirera till Uleåborg och kanske till Torneå, hvarom jag i dag med exprès fådt Ordres, och uppbryter i följd däraf i mårgon, sedan jag nära 7 månader afslagit alla fiendens försök att köra bort mig, nöd och brist på foror och mat, samt kläder m. m. äro de orsaker som föranleda retraitten för Armeen, och således tyckes Finlands öde vara afgjordt. Gud göre snart slut på vårt elände, i annat fall ser jag ingen möjlighet att slippa till Sverige — jag har för närvarande 3:ne Brigader

under mitt befäl, hvilka i anseende till sjuklighet och afgång icke göra 3,000 combattans tillsammans — förlåt hastigheten och glöm icke din evigt tillgifne vän och ödmjuke tjenare

JOH. AUG. SANDELS.

Åbo Historiska Museum och Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Vi ha redan mer än en gång haft anledning att omtala det af stadsfullmägtige i Åbo inrättade *Historiska Museet* och dess nitiska Bestyrelses verksamhet (se Hist. Tidskr. II, s. 101; III, s. 237); vi kunna nu tillägga, att på initiativ af denna Bestyrelse ett Sällskap för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia bildat sig, som redan räknar 20 ständiga och ett icke ringa antal årsledamöter. En väsentlig andel i detta gynsamma resultat måste tillerkännas Bestyrelsens ordförande, Kommersrådet Fredrik Rettig, hvilken dessutom bestridt större delen af utgifterna för Sällskapets första publikationer. Senast förlidet år kunde vi redogöra för bildandet af ett *Svenskt Litteratur-sällskap* i Helsingfors samt meddela dess program (Hist. Tidskr. V, s. 256). De båda institutionerna ha redan utvecklat en verksamhet, som är egnad att ingifva de bästa förhoppningar för framtiden och väckt vår lifliga beundran. Under den gemensamma titeln *Bidrag till Åbo stads historia* har förstnämda Sällskap i Åbo utgifvit tre väl utstyrda häften, nämligen 1) Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper utg. af R. Hausen, samt 2) och 3) Åbo stads dombok 1623—24 och (i utdrag) 1624—25 utg. af C. v. Bonsdorf. — Svenska litteratursällskapet erhöll under första året af sin tillvaro 1249 medlemmar och 70,000 mark i disponibla medel. I ekonomiskt afseende synes detta sällskap sålunda intaga en fullt betryggad ställning och vi lyckönska våra finska vänner till detta lysande resultat, om det ock i någon mån varit betingadt af tidsförhållandenas inflytelser. Det har också redan kunnat framträda med en ståtlig publikation: *H. G. Porthans bref till M. Calonius* I, utg. af W. Lagus, och dessutom utgifvit ett häfte *Förhandlingar och uppsatser*. En kort redogörelse för innehållet i dessa skrifter skall tydligast visa i hvad riktning dessa institutioners verksamhet går.

Åbo domkyrkas räkenskaper, där sysslomännen upptaga både inkomster (uppbörd) och utgifter, ega stort intresse, särdeles för ortens kulturhistoria. Midt ibland tämligen torra sifferuppgifter påträffas en och annan tidsbild; så t. ex. omtalar sysslomannen Martinus 1597, huruledes han, då ingen af presterskapet egde någon häst, fick af en ryttare lega en åt kyrkoherden mester Grels, som på biskopens befallning skulle rida till Pickala till herr Klaes Fleming för att spörja hvarför han »förfölgde presterne i Finland och låtit kasta dem öfver kyrkogården» o. s. v. Begrafningslängder från 1556 till 1639 torde

vara ganska sällsynta historiska dokumenter och detsamma gäller äfven om domböcker af så hög ålder som Åbo stads, hvilka börja redan 1623.

Till volymen störst af dessa finska publikationer är *Porthans bref till M. Calonius*, hvaraf första delen, omfattande åren 1791—1796, nu utgifvits. Det är hufvudsakligen litterära ämnen, som här behandlas, och i detta fall påminner arbetet om den kända samlingen af Benzeliernas brefväxling som vi ega. Porthans verksamhet som urkundsutgifvare belyses i flera af brefven. Juridiska spörsmål framställas till Calonius, och akademiska angelägenheter bringas ofta på tal. Tidens historiska och politiska tilldragelser erhålla ock någon gång ett omnämnande, såsom t. ex. krigsrustningarne 1796, fröken Rudenskölds öden o. s. v., men det är dock hufvudsakligen för lärdomshistorien denna samling eger betydelse.

I den afdelning af samma sällskaps publikationer, som är afsedd att meddela upplysningar om sällskapets och dess styrelses verksamhet, inrymmas äfven mindre historiska uppsatser. I det första häftet har *W. Lagus* meddelat en till viss del ur Porthanska brefven samlad redogörelse för »två franska emigranter i Finland år 1795». Herrar Müller & Froberg, som genomrest en stor del af Finland, blefvo snart demaskerade och befunnos vara hertigen af Orléans och hans följeslagare. Louis-Philippe har efterlemnat åtskilliga »mémoires autographes» och herr L. yttrar den förhoppning att i dem kunna finnas skildringar af det land den irrande fursten genomvandrat, och som på honom lär hafva gjort ett mäktigt intryck.

Bland öfriga uppsatser[1]) eger prof. *Schybergsons* »Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742» det största historiska intresset. Denna episod af Sveriges bedröfliga krig med Ryssland 1741—1743 skildras här vida mera i detalj än i Tengbergs »Bidrag» till samma krigs historia. Hufvudpersonen i denna skildring är landshöfdingen i Kymmenegårds och Nyslotts län, frih. C. J. Stjernstedt, hvars kraftiga ansträngningar till gränsens försvar hade kunnat gifva kriget en annan vändning, om han från högsta befälhafvarens sida hade kunnat påräkna något understöd. Mot honom och de finske bönderna, som intet högre önskade än att med sina pikar få rusa in på de fiendtliga skarorna, men därifrån hindrades af fege befälhafvare, bilda desse och Lewenhaupt själf en ynklig kontrast. Genom denna skildring blir det fullt klart hvilket bistånd bönderne, ursinnigt uppretade genom ryssarnes plundringar, skulle hafva lemnat till landets försvar, därest de icke lemnats i sticket, utan både lifsmedel och ammunition.

Det är, såsom redan sagdt, en löftesrik verksamhet, som genom dessa skrifter inledes. De upplyste och uppoffringsvillige män, som på olika håll leda densamma, äro en borgen för dess fortsättning i samma anda, och den skall i Sverige alltid påräkna en liflig och deltagande uppmärksamhet.

---

[1]) För häftets innehåll hänvisas till Tidskriftsöfversigten.

Underrättelser.

— **Gustaf Adolf Sparre †.** I det betygande af saknad, som framkallats af h. exc. grefve Sparres bortgång (den 26 april 1886), — icke öfverraskande, om vi besinna hans år, men likväl nu oväntad, när vi tänka på, huru han helt nyss med osviklig pligttrohet och alltid lika varmt intresse fylde sina ämbetsåligganden samt deltog i lärda och andra gagnande samfunds förhandlingar — kan ej Historisk Tidskrift underlåta att deltaga. Då uppdrag blifvit mig lemnadt att här nämna några ord till hans minne, har jag gärna mottagit det, då jag har personliga skäl att med tacksamhet hägna hans hågkomst. Jag behöfver ej inskränka mig till några allmänna fraser, utan kan styrka omdömena med anförande af exempel.

I de korta lefnadsteckningar, som under den senaste tiden offentliggjorts med anledning af grefve Sparres bortgång, har visserligen hans förhållande till den historiska vetenskapen blifvit berördt, men, för såvidt jag funnit, ej tillräckligt. Jag kan ej undra däröfver. Det hörde ej till grefve Sparres karaktär att pråla med hvad han visste eller gjorde. Ingen, som hade tillfälle att besöka honom, kunde undgå att erfara ett intryck af den insigtsfulla uppmärksamhet och det vänliga deltagande, med hvilka han gick alla till mötes, men den, som ej kom längre än till mottagningsrummet och ej dit leddes af något vetenskapligt intresse, kunde ej ana, att han befann sig hos en lärd man. Mig har berättats, att en person, som ofta haft anledning att besöka grefve Sparre i tjensteärenden, en gång, då han såg honom i en boklåda, till dennas innehafvare uttalade en förvåning öfver att se excellensen där, ty vid sina många besök hade han ej hos honom sett någon enda bok. Likvisst var grefve Sparre en af boklådans bästa kunder. Vid riktandet af sitt bibliotek sökte han att erhålla ej allenast hvad som färdigt bjöds ut i bokhandeln, utan han var äfven angelägen att genom sina bidrag möjliggöra utgifvande af arbeten, som väl voro värdefulla, men icke kunde påräkna någon nämnvärd afsättning. Härigenom kunde han komma i besittning af sällsynta publikationer i mera än ett exemplar — det, som han ej behöfde, skänkte han gärna till någon, som kunde däraf hafva nytta.

De böcker, som grefve Sparre köpte eller fick, blefvo ej en dekoration i hans arbetsrum, utan lästes. Han följde flitigt med den nya litteraturen i de ämnen, som intresserade honom, och gladde sig öfver hvart framsteg, som gjordes, öfver kritisk forskning, äfven när den därvid oblidkeligt gjorde ned gamla antaganden, öfver nya uppslag och nya forskningsmetoder, som voro egnade att sprida nytt ljus öfver Sveriges öden. Huru uppmärksamt han läste syntes däraf, att han, om han kände författaren, mången gång sände honom en promemoria, innehållande anmärkningar eller spörsmål. Äfven forskare, som ej åtnjöto förmånen af hans personliga bekantskap, kunde få en sådan prome-

moria, men denna var då anonym. En framstående dansk historiker visade mig en gång en sådan promemoria, innehållande värdefulla upplysningar rörande några svenska geografiska förhållanden under 1200-talet, hvilka han i ett nyligen utgifvet arbete behandlat — promemorian, ej undertecknad, var skrifven af grefve Sparres hand.

Sådana promemorior kunde grefve Sparre sända, ty han var själf en flitig, ärlig och skarpsinnig forskare inom det historiska området. Han hade gjort stora samlingar för utredande af de adliga ätternas historia i synnerhet under medeltiden, stora samlingar för större svenska egendomars historia, vidlyftiga samlingar för ett Diplomatarium Sudermannicum. För dessa samlingar hade han genomgått t. ex. de vidlyftiga afskriftsamlingar, som tillhöra k. Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien, och finner man i dem mången nyttig anmärkning rörande datering eller innehåll, som af grefve Sparre tillfogats. Det var ej för egen räkning allenast, som grefve Sparre samlade material och vetande — hvad han i dessa afseenden förvärfvat ställde han med största beredvillighet till andra forskares förfogande. Det är i våra dagar mindre vanligt, att en i staten och inom hofvet högt uppsatt person flitigt besökes af vetenskapens idkare, som behöfva taga hans insigter och omdöme i anspråk. Som prof på hans hjelpsamhet må nämnas, att jag en gång, i följd af en till mig från Finland ställd fråga, begärde att få underställa grefve Sparres granskning de anteckningar jag kunde hafva gjort rörande några medlemmar af Tottska ätten. Två dagar därefter lemnade han mig en fullständig slägttafla öfver denna ätt. Under innevarande år sporde jag honom i förbigående om de tidigare egarne till ett gods i Södermanland. Ett par dagar därefter fick jag mig tillsända hans anteckningar till svenska egendomars historia, med begäran att snart återfå dem, emedan han fortfarande sysselsatte sig med deras kompletterande. Ett vilkor plägade dock grefve Sparre fästa vid de upplysningar han meddelade: mottagaren erhöll öfver dessa full dispositionsrätt, men fick ej citera gifvarens namn.

Äfven andras forskningar sökte grefve Sparre frikostigt främja. När min fader besökte S:t Petersburg och Reval för att samla urkundsafskrifter för Svenskt Diplomatarium, bestridde grefve Sparre en del af resans kostnader.

När grefve Sparre i december 1881 nedlade presidiet i k. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, hvilket han innehaft i en mansålder, yttrade Samfundet i en skrifvelse af den 2 januari 1882: »När Eders Exellens ser tillbaka på den långa lefnad, som blifvit Eders Exellens förunnad, och på den ädla, gagnande verksamhet, af hvilken den varit uppfyld, ber Samfundet Eders Exellens bland sina minnens skatt räkna den gärd af varm erkänsla och uppriktig vördnad, hvilken de generationer, som under de senaste decennierna utgjort Samfundet, enhälligt hemburit den man, som under den tid han beredde sig ett rum i Sveriges historia och under den tid, då han fått hvila från statens värf, egnat Samfundet och dess verksamhet samma lifliga och främjande intresse, på

grund däraf att hos honom kärleken till Sveriges historia är lika stor som hans kunskap i densamma är djup».

HANS HILDEBRAND.

— **L. von Ranke †.** År 1824 utkommo i Tyskland tvänne arbeten »Geschichte der romanischen und germanischen Völker» och »Zur kritik neuerer Geschichtsschreiber» af en ung gymnasiilärare i Frankfurt an der Oder, Leopold Ranke. Han kallades med anledning däraf till e. o. professor vid universitetet i Berlin, och man räknar från dessa skrifter en ny epok i den tyska historieskrifningen. Med dem började ock en sällsynt alstringsrik författarverksamhet, som sträckte sig genom mer än en mansålder och afbröts först förlidet år. Nybörjaren hade under tiden utvecklat sig till en mästare i historieskrifningens konst, som vid sin sida såg lärjungar växa upp och gråna uti forskningens tjenst och under deras händer en uppblomstring af den historiska vetenskapen inträda, hvartill intet land i Europa erbjöd en motsvarighet. Det nya, som redan utmärkte de nämda förstlingsarbetena och som sedermera i ännu mer mognad form framträdde i de senare skrifterna, var tillämpningen äfven på nyare tidens historia af en kritisk metod, som man förut endast någon gång sett användas på den grekiska och romerska historieskrifningen. Den nyare historiska skildringen skulle i främsta rummet stödja sig på ögonvittnens berättelser, icke längre, som förut varit vanligt, på mer eller mindre ursprungliga krönikor, och hvarje sagesmans intyg underkastades noggrann pröfning, innan det togs för godt. I den sålunda anvisade riktningen har den nyare tyska historieskrifningen gått, och man har sett vetenskapen i andra länder, Frankrike och England t. ex., som själfva ega en så lysande historisk litteratur, erkänna metodens riktighet och söka tillegna sig densamma. Men Ranke var äfven ett litterärt geni af ovanligt slag och förenade med kritikens stränghet framställningsförmågans konst. Han hade snart utbildat en egen stil, synnerligen vårdad, enkelt förnäm, och på samma gång mäktig att göra intryck. Det var på 1830-talet, som han efter fleråriga forskningsresor började sin stora författarverksamhet. Den rörde sig, som bekant, med förkärlek kring 1500- och 1600-talens historia och deras väldiga politiska och religiösa konflikter. Redan med det första af de större verken, »De romerska påfvarnes historia» (3 delar; 1834—1837) uppnådde han europeiskt rykte. Det öfversattes på flere språk, och en kritiker som Macaulay egnade detsamma ett varmt och uppriktigt erkännande. Det är också ett af den historiska litteraturens klassiska verk, stödt på självständig forskning, och vittnar om det historiska snillets blick för de stora verldshistoriska momenten och kombinationerna i den europeiska utvecklingen. Det är också det af Rankes arbeten, i hvilket han mest får tillfälle att beröra Sveriges historia — med den klaraste blick för det historiska sammanhanget och betydelsen t. ex. af Gustaf Adolfs uppträdande. — Därefter följde på hvarandra »Tysklands historia under reformationstiden» (6 delar; 1839—47), af några ansedt för hans bästa verk, »Frankrikes historia

förnämligast under 16:e och 17:e århundradet» (6 delar; 1852—61) samt »Englands historia under det 16:e och 17:e århundradet» (9 delar; 1859—67). Och utom för dessa sina hufvudverk fann han tid för andra historiska arbeten af olika slag, för behandlingen af Preussens historia — han var preussisk historiograf, för smärre historiska och biografiska afhandlingar, bland de senare den mästerliga teckningen af Wallenstein.

Att en så utpräglad författareindividualitet, som Rankes, skulle framkalla anmärkningar var naturligt. För några var han alltför konservativ; andra ogillade hela den »diplomatiserande» historieskrifningen i sin helhet; man beskyllde honom för att hålla tillbaka sanningen och låta historiens stora brottslingar tämligen helskinnade slippa ifrån sin domstol. Sannt är, att för demokratiska rörelser hade han ej sinne; att han helst rörde sig med de verldshistoriska synpunkterna och mindre tänkte på att döma än att förklara och förstå sammanhanget, Men saknar han sålunda partiskribentens färgläggning och moralistens patos, riskerar han å andra sidan icke deras öde att föråldras i samma mån som åsigterna ändras och systemen växla — hvilket visserligen icke hindrar att objektiviteten, passionslösheten hos honom stundom kunnat gå för långt.

Trogen den vetenskap, hvars fana han svurit, förblef Ranke akademisk lärare (han blef ordinarie professor 1834), tills han 76 år gammal år 1871 upphörde med den offentliga verksamheten. Ur den skola han bildat framgingo efter hand lärjungar, som gjorde mästaren heder och på olika arbetsfält tillämpade hans metod. Vi behöfva endast nämna Waitz, Giesebrecht, Sybel. Men han har äfven på annat sätt främjat sin vetenskap. Det var han som väsentligen utstakade arbetsplanen för den berömda »Historiska kommissionen» i München, som rikt doterad af Baierns konungar, utvecklat en så storartad verksamhet genom publikationer af krönikor och urkundsamlingar (tyska riksdagakterna, hanserecesserna m. fl.), vetenskapernas historia i Tyskland och ett tyskt biografiskt lexikon. Och liksom Ranke på sina historiska öfningar gärna behandlade medeltidens skribenter, så främjade han äfven på annat sätt, såsom genom den bekanta publikationen »Jahrbücher des deutschen reichs» dess studium, hvilket annars var honom mera främmande.

Ranke hade uppnått den ålder, då pennan vanligen faller ur den tröttnande handen äfven på den kraftfullaste, och hade användt ledigheten från officiella göromål på ordnandet af sina samlade skrifter, utaf hvilka 48 band utkommit. Då öfverraskades man af underrättelsen att åttiofemåringen utgifvit första bandet af en verldshistoria. Delarne följde raskt på hvarandra och han hade uti sex band hunnit ända fram till det tyska rikets grundläggning under medeltiden[1]). En ringa tidrymd tycktes skilja honom från de århundraden, han sjelf med sådan kärlek hade studerat, då döden omsider afbröt en vetenskaplig verksamhet, framgångsrik, glänsande och rik som fås. Äfven detta sista af hans

[1]) En sjunde del berättas föreligga i manuskript.

arbeten vittnade enligt allas mening om samma sällsynta förmåga att beherrska ämnet, samma lärdom och skarpsinne, som utmärkt ungdomens och mannaålderns skrifter. I det fallet lyckligare än de flesta, öfverskred han, utan att ha öfverlefvat sig själf, det tionde åldersdecenniets gräns och kunde ännu på sin 91 födelsedag själf besvara den hyllning, som då egnades honom. Född den 21 december 1795, dog han den 23 maj detta år.

— Uti Georg Waitz, som dog den 25 sistlidne maj, har den tyska historiska vetenskapen, nästan samtidigt med Ranke, förlorat en annan af sina stormän. Född 1813 i Flensburg blef Waitz 1842 professor i Kiel, kallades 1847 i samma egenskap till universitetet i Göttingen och öfverflyttade dit 1849, efter att förut ha tagit del i den schlesvig-holsteinska rörelsen 1848 och sedan varit medlem i det ryktbara tyska nationalparlamentet i Frankfurt. I Göttingen verkade han sedermera många år som akademisk lärare och hans »historiska öfningar» därstädes åtnjöto med rätta ett stort anseende. Redan tidigt medarbetare i det för Tysklands historieforskning vägbrytande nationalverket *Monumenta Germaniæ historica*, blef han efter hand en af de ledande personligheterna i den historiska vetenskapens glänsande utveckling i Tyskland under de sista årtiondena. Medlem af den historiska kommissionen i München sedan dess stiftande, var han sedan 1862 en af utgifvarne af dess periodiska publikation »Forschungen zur deutschen Geschichte» och utarbetade en del af samlingen »Jahrbücher des deutschen Reichs». År 1875 kallades han slutligen till Berlin vid omdaningen af direktionen för »Monumenta Germaniæ» för att hädanefter stå i spetsen för detta företag och särskildt leda utgifningen af afdelningen »Scriptores», hvartill han själf bl. a. bidrog genom en ny upplaga af *Vita Ansgarii*. Af hans historiska arbeten är »Deutsche Verfassungsgeschichte» uti 8 band (1843—1878) det förnämsta. Utmärkt genom den mest omfattande forskning och det omsorgsfullaste anförande af källorna, har det blifvit ett af de klassiska verken i fråga om den germaniska urförfattningen och den tyska samhällsförfattningens utveckling därur. I den lifliga vetenskapliga diskussion, som dessa frågor framkallade, representerade Waitz en utaf hufvudriktningarne, den historiska i motsats till den mer eller mindre juridiska, som förfäktades af t. ex. Roth och Sohm. Bland hans talrika öfriga skrifter må här endast nämnas »Lübeck unter Jürgen Wullenweber und die europäische Politik» (1855, 56).

— Den 24 december förlidet år slöts ett lif, sedan ett halft århundrade tillbaka med en sällsynt energi egnadt åt den historiska forskningen. Det var den belgiske general-arkivarien L. P. Gachard, »fursten bland arkivmännen i våra dagar», såsom man kallat honom, som då afled vid 85 års ålder. I ungdomen konstförvant, fick han sedermera tillfälle att idka studier och anställdes redan vid 26 års ålder vid riksarkivet i Bruxelles, hvars chef han blef efter upplösningen af föreningen mellan Belgien och Holland. På denna plats

utvecklade han en utomordentlig verksamhet för hela det belgiska arkivväsendets ordnande — från riksarkivet och ned till provins- och och kommunal-arkiven. Genom att öppna de belgiska arkivsalarne för forskningen gaf han vidare ett lysande föredöme, som först långsamt följdes af de öfriga statsarkiven på kontinenten. Slutligen arbetade han äfven själf outtröttligt på att genom publikationer göra arkivens skatter tillgängliga för forskningen. Bland den mängd af dylika arbeten, som bära Gachards namn, märkas i främsta rummet »Vilhelm den tystes brefväxling» i 6 band (1847—1866) och de fem banden af Filip II:s korrespondens angående Nederländernas angelägenheter (1848—1879). Själf har han dessutom författat arbeten öfver don Carlos och Filip II samt öfver Belgiens historia i början af 18 århundradet. En mängd offentliga och enskilda arkiv i Frankrike, Österrike, Tyskland, Spanien och andra länder hade han besökt och med framgång ransakat. Öfver sina underlydande säges han i öfrigt ha fört ett strängt regemente. — Hans efterträdare har blifvit arkivarien Charles Piot.

— Den franske forskaren ARMAND BASCHET, känd genom flera publikationer, bl. a. sina arbeten öfver Venedigs arkiv och franska utrikesarkivet, och sin verksamhet för en ändrad förvaltning af det senare, har aflidit den 26 januari detta år.

— Kand. A. NILSSON har den 21 april för filosofiska gradens vinnande uti Uppsala försvarat en afhandling med titel: *Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering.*

— Den nitiske forskaren professor K. G. LEINBERG i Finland har nyligen publicerat andra häftet af sina »Bidrag till kännedomen om vårt land», hvars första häfte vi nyligen omnämt. Det innehåller dagboksanteckningar af den bekante topografen A. A. Hülphers från en resa sommaren 1760 från Vesterås till Petersburg och åter, hvarunder han landvägen reste genom södra Finland. Handskriften förvaras i Vesterås gymnasiibibliotek.

— I Helsingfors har nyligen utkommit en akademisk afhandling *Om Finlands förhållanden under stora ofreden,* [1]) förf. af fil. mag. K. O. LINDEQVIST, som hufvudsakligen med stöd af svenska riksarkivets samlingar och aktstycken, som genom d:r Waaranens försorg blifvit öfverflyttade från Moskva till statsarkivet i Helsingfors, skildrar de lidanden Finland utstod under åren 1700—1721, den sorgligaste epoken i dess historia. Undersökningen börjar med en på mantalslängderna grundad uppskattning af Finlands folkförlust under nödåren 1695—1697. Förf. beräknar folkmängden för år 1695 till omkring 440,000 och för år 1699 till omkr. 320,000 personer; häri inbegripes dock icke Kexholms län, där mantalsskrifningar icke förekommo. Därefter tecknas sid. 7—44 de bördor, som under kriget genom utskrifningar och skatter tryckte landet. Ju mera förtvifiad ställningen blef, dess strängare blefvo de svenska befälhafvarenas kraf på folkets

[1]) Suomen oloista Ison vihan aikana, 171 sid. 8:o.

uppoffringsförmåga. Grefve Nieroth utfärdade mot sin egen vilja de hårdaste befallningar. Under hans efterträdare, den svage Lybecker, började allmogen mångenstädes undandraga sig krigstjensten och göra tjenstemännen motstånd. Då slutligen Karl Armfelt öfvertog befälet, var ställningen nästan hopplös; hans nederlag vid Stor-Kyro 1714 berodde också uteslutande på den finska arméns underlägsna styrka, och de beskyllningar för feghet, som riktades mot De la Barre, sakna all grund. De följande åren 1714—1717 (sid. 45—79) voro fulla af oro och förvirring. Ryssarne utbredde sig härjande och plundrande kring landet och retades genom partigängarnes motstånd till de fruktansvärdaste grymheter. Den gamla administrationen hade blifvit sönderbruten, utan att en ny trädt i stället; tsar Peter sjelf tyckes planmässigt velat utsuga och förstöra de områden, som han vid fredsslutet ärnade återgifva åt Sverige. Med år 1717 inträdde dock någon förbättring i landets sorgliga läge. Ryssarne införde nu en förvaltning, hvars närmaste ändamål visserligen var att utpressa så stora skatter som möjligt, men som dock upprätthöll någon ordning. Förf. meddelar (sid. 80—106) detaljerade upplysningar om landets fördelning i lagmansdömen, fögderier och »mantal», äfvensom om de personer, som voro anställda i den ryska administrationens tjenst. Furst Galitsins bild framstår så mycket ljusare, som han fullkomligt på eget bevåg bemödade sig att lindra trycket; generalguvernören Douglas grymheter torde mindre böra tillskrifvas hans onda vilja än de ordres han fått från S:t Petersburg. Om östra Finlands förhållanden har man mindre kännedom, emedan det stod under en skild styrelse, hvars akter torde försvunnit. Arbetet slutar med en öfversigt af Finlands läge i moraliskt och materielt hänseende vid epokens slut. Invånarantalet efter fredsslutet i den för Sverige behållna delen af Finland uppskattas till omkr. 275,000 personer.

— Femte upplagan af WATTENBACHS klassiska arbete *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13 Jahrhunderts* har utkommit på Hertz' förlag i Berlin.

— Af J. R. GREENS berömda arbete *A short history of the english people,* af hvilket en svensk öfversättning är under utgifning, har det 110,000:de exemplaret blifvit tryckt.

— En *Dictionary of English History* utgifven af S. J. Low och F. S. Pulling har nyligen utkommit och omtalas såsom ett i det hela taget förtjenstfullt verk.

— Man väntar under årets lopp fortsättningen af den framstående engelska historieskrifvaren GARDINERS arbete öfver de inre striderna i England under Karl I. Skildringen af det inbördes kriget från 1642 skulle där taga sin början.

— I sammanhang med en omorganisation af de franska s. k. fakulteterna till större likhet med ett vanligt universitet har municipalrådet i Paris anslagit 12,000 francs till upprättande af en lärostol i *franska revolutionens historia,* dock med skyldighet för innehafvaren — icke att i främsta rummet söka sanningen i afseende på denna af så olikartade element bestämda omhvälfning, utan att försvara revolu-

tionen och — vederlägga Taine. Den som på dessa för en vetenskapsman föga angenäma vilkor antagit kallelsen att fylla platsen är herr Aulard, förut »professeur» i Poitiers, hvilken som publicist skall ha visat oförvitliga republikanska tänkesätt och redan lärer ha förkunnat sin afsigt att bl. a. taga Danton i försvar. Hvad som måste göra platsen ännu mindre behaglig för innehafvaren är att anslaget skall för hvarje år beviljas på nytt och sålunda hans värdighet och rättrogenhet årligen pröfvas. — Den franska regeringen har samtidigt upprättat en ny afdelning af »l'École des hautes études» i Paris, afsedd för *religionsvetenskap*, med föreläsningsserier i hinduernas, egypternas, semiternas religioner; den kristna religionens ursprung och dogmhistoria, den kristna kyrkans historia o. s. v. Bland de 10 först utnämde lärarne äro icke mindre än fem protestanter.

— En ny, helt och hållet omarbetad upplaga af den franske egyptologen MASPÉROS berömda handbok i Orientens gamla historia, *Histoire des peuples de l'Orient* har nyligen utkommit. Upplagan är försedd med kartor och ett utförligt register. Man har, kanske icke utan skäl, beklagat de nya namnformer under hvilka vissa Assyriens konungar där uppträda. Vår barndoms Tiglat Pileser, som vi sedan lärt oss kalla Tuklat-habal-asar, heter numera Tugultipalescharra! I allmänhet tyckas dock de gamla formerna vara bibehållna.

— Den franske historikern S. LUCE, som sedan flera år samlat upplysningar om den orleanska jungfruns ungdom, har nu meddelat resultaten af sina forskningar i ett arbete kalladt *Jeanne d'Arc à Domrémy*, innehållande utom texten 250 hittills outgifna aktstycken.

— En stor fransk *encyklopedi* har börjat utgifvas på A. Lévys förlag i Paris. Den skall efter hvad det säges med särskild omsorg behandla historien.

— Den italienske historieskrifvaren P. VILLARI har erhållit ett pris af 12,000 lire, som utdelas hvart fjärde år för det bästa under hvarje sådan period utkomna historiska arbete, för sitt verk öfver Macchiavelli.

Strödda Bidrag
till
Svenska Statsskickets Historia

AF

OSCAR ALIN.

III.

Sättet för Tryckfrihetslagens antagande 1812.

Den grundsats, som under frihetstiden förfäktades och som visserligen icke saknade stöd i denna tids konstitutionela stadgar, att inga andra ändringar i grundlagarne finge göras än de, som inneburo en utveckling af de principer, hvarpå dessa lagar voro byggda, tillspetsades af konung Gustaf III år 1789 därhän, att hvarje »ändring, uttydning eller rättelse» i grundlagarnes bokstafliga innehåll» förbjöds. Idén om dylika lagars oföränderlighet kunde följaktligen icke vara främmande för 1809 års grundlagsstiftare, men den blef af dem frånträdd. Det utskott, som utarbetade regeringsformen, förklarade sig nämligen förese, att den icke kunde blifva fullkomlig och ville därföre »öppna en möjlighet» att förbättra den [1]). De vådor, som kunde vara förenade med denna möjlighet, sökte Utskottet förebygga genom de bestämmelser som gåfvos om *formerna* för grundlagsfrågors behandling — bestämmelser, som afsågo att förekomma *onödiga* och *förhastade* ändringar i grundlagarna.

Rätten att för Riksdagen framlägga förslag till grundlagsändring tillhörde dels Konungen, dels ett Riksdagens utskott,

---

[1]) Att något stadgande om ändring af regeringsformen icke ingick i de förslag, som af dess egentlige författare först framlades, synes framgå af ett *B. B. von Platens* yttrande på Riddarhuset den 12 juli 1823 (R. o. Ad. Prot. 1823. T. VI, 624.)

Konstitutions-Utskottet, — men *icke* stånden eller enskilde riksdagsmän. Ville en riksdagsman väcka förslag i en dylik fråga, hade han att med sitt förslag vända sig till Konstitutions-Utskottet, på hvilket det sedan berodde att upptaga förslaget såsom sitt eller att omedelbart förkasta det. Och angående Konstitutions-Utskottets egen förslagsrätt var stadgadt, att det endast egde rätt att föreslå *de* ändringar i grundlagarne, som det ansåge »*högst* nödiga eller nyttiga».

Likasom således rätten till initiativ i dylika frågor var mera inskränkt än i andra, så var ock möjligheten af ett framstäldt förslags antagande försvårad genom upptagande af den 1766 stadgade grundsatsen om grundlagsfrågors behandling på *två* riksdagar.

Det beslut, som 1766 års riksdag i detta afseende fattade, lydde sålunda[1]):

»Vid samma tillfälle hafva ock Riksens Ständer för att yttermera befästa våra grundlagar vid sin obrutna jemnhet i sjelfva utöfningen, och på det de icke vid förändrade tidskiften något förhastadt ombyte undergifna måga vara, sig om det för framtiden oryggeliga beslut förenat, att allt hvad Riksens Ständer hädanefter i grundlagarne och det som deras utöfning rörer, kunna anse nödigt att förklara, tillägga eller förbättra, det bör först vid den Riksdag sådant kommer under öfvervägande, *väl och grundligen utarbetas och i projekt ställas*, men *icke då genast* såsom en stadgad lag *till fullbordande*, utan först *vid den näst-följande riksdagen* under *slutligt bepröfvande* komma; och de förbättringar, som *då* med Riksens Ständers *4 stämmor* genom enhälligt bifall varda antagna och gillade, de böra sedan i framtiden stånda och efterlefvas; men den som påstår, att ett sådant projekt, som rör fundamental-lagarne, bör strax vid den Riksdag det uppkommit och anmäldt blifvit, till slutligt afgörande företagas, densamme skall såsom den allmänna fredens och rolighetens förstörare varda ansedd».

Med afseende på formuleringen af detta stadgande kan anmärkas, att det visserligen bestämmer, att den väckta frågan skulle vid första riksdagen »väl och grundligen utarbetas och i projekt ställas»; men hvilka formela fordringar skulle vara uppfylda, för att detta ändamål skulle anses vara vunnet, därom stadgas intet. Stadgandet lemnar intet svar på frågor sådana

[1]) § 6 i Riksdagsbeslutet.

som dessa: fordrades fyra stånds samtycke för att förslaget skulle blifva hvilande? Eller var tre stånds samtycke tillräckligt? Eller behöfdes därför ens något *beslut* af stånden?

Vidare kan anmärkas, att det väl tydligen var meningen, att det förslag, hvarom definitivt beslut skulle fattas vid följande riksdag, skulle vara detsamma som det, hvilket vid föregående riksdagen blifvit beredt; men stadgandet var ej så affattadt, att däraf med nödvändighet följer, att det skulle vara *ordagrant* detsamma.

De bestämmelser, som i nu ifrågavarande afseende gåfvos genom § 81 af 1809 års regeringsform, voro bättre formulerade, ehuru, såsom det skulle visa sig, äfven de kunde blifva föremål för tvist.

Där gåfvos först och främst föreskrifter angående formerna för frågans *beredande.*

Med afseende på den händelse, att förslag till grundlagsändring framstäldes af Konstitutions-Utskottet hette det: »Riksens Ständer må icke å den riksdag, då Utskottet *någon sådan ändring* föreslår, utan först å den nästföljande *derom* besluta»; en bestämmelse, som i § 29 af R.O. 1810 var sålunda formulerad: »hvaröfver Ståndens ledamöter vare obetaget att in pleno yttra sina tankar, men Riksens Ständer ej förr än å den nästföljande Riksdagen må besluta». Dessa bestämmelser, sammanstälda med den, att frågor om ändring i grundlagarne »ej må uti ståndens plena väckas», ådagalägga tydligen, att Utskottets förslag ovilkorligen *skulle oförändradt blifva hvilande.*

Samma betydelse egde Utskottets mening, om det ansåg, att ett Konungens förslag till grundlagsändring borde bli hvilande. Framstäldes ett dylikt förslag, skulle det af Stånden genast utan diskussion remitteras till Konstitutions-Utskottet. »*Tillstyrker* Utskottet hvad Konungen föreslagit», hette det sedan, »hvile frågan till nästa Riksdag, då Riksens Ständer skola sitt beslut derom fatta». Men fann sig Utskottet icke kunna godkänna det kungliga förslaget, så var det icke därmed förkastadt, utan för det fallet inträdde *Ständernas* beslutanderätt: »*afstyrker* Utskottet Konungens proposition, då må Riksens Ständer genast kunna antingen denna proposition afslå eller ock afgöra, att de vilja öfver densamma å nästföljande Riksdag besluta, gällande i detta fall tre Stånds mening och, om två Stånd stanna emot två, deras som beslutet uppskjutit. Men icke må under någon

förevändning Riksens Ständer förr än å nästa Riksdag propositionen till bifall upptaga».

Att ett förslag till grundlagsändring icke under några förhållanden kunde definitivt antagas vid den Riksdag, då det först blifvit framstäldt, var sålunda klart; och bestämmelserna om de vilkor, hvarunder förslaget skulle bli hvilande, synas ej heller hafva lemnat rum för någon tvetydighet.

Hvad angår sättet för ett hvilande förslags *definitiva afgörande*, så hette med afseende på ett förslag, som utgått från Konungen: »Samtycka då» (= vid den följande riksdagen) »alla Riksstånden till Konungens förslag, begäre de dag att på rikssalen få Riksens Ständers bifall dertill afgifva»; och sedan detta bifall var afgifvet, egde förslaget enligt § 82 R.F. kraft af grundlag. »Antaga icke Riksstånden samfält Konungens proposition, vare den afslagen, och aflemne Riksens Ständer sitt afslag med skälen dertill skriftligen till Konungen genom deras talemän». Häraf framgår tydligt, att Konungens förslag skulle *oförändradt* förekomma till definitivt antagande eller förkastande.

Med afseende på ett förslag, som blifvit framstäldt af Konstitutions-Utskottet, hette det (efter de ofvan citerade orden: »Riksens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon sådan ändring föreslår, utan först å den nästföljande derom besluta»): »Blifva då alla Riksstånden om *ändringen* ense, öfverlemna de *Förslaget derom* till Konungen genom deras talemän med begäran, att Konungen ville sitt bifall dertill gifva. Konungen inhemte hela Statsrådets tankar deröfver, tage sedan sitt beslut och meddele Riksens Ständer å rikssalen sitt samtycke eller ock de orsaker, för hvilka han icke samtycker till deras åstundan». Affattningen af denna bestämmelse är sådan, att däraf tydligt synes framgå, att meningen var den, att det förslag, som skulle vara föremål för Riksens Ständers beslut, skulle vara *det*, som Konstitutions-Utskottet vid nästföregående Riksdagen hade formulerat, — detta och intet annat.

En annan åsigt än den, att ett grundlagsändringsförslag, för att kunna förekomma till definitivt antagande, skulle i alla sina detaljer och till hela sin formulering hafva blifvit hvilande vid den nästföregående Riksdagen, låter ej heller gerna förena sig med de grunder som regeringsformens författare anförde för nu ifrågavarande bestämmelser. »Utskottet, som föreser», hette det i motiven till denna lag, »att den grundlag Riksens Ständer nu

komma att fastställa, icke kan blifva fullkomlig, har velat öppna en möjlighet att förbättra den, när ett *mer än tillfälligt* allmänt tänkesätt derom hunnit stadgas. Denna möjlighet borde likväl vara omgifven af försvårande formaliteter, nödvändiga för att afhålla *icke nog betänkta försök* och att förekomma *förhastade* beslut. Utskottet har derföre funnit, att inga individuela meningar i ämnen af denna vigt borde hos Riksens Ständers plena väckas, utan *endast kunna der framställas, godkända och utvecklade af det Utskott*, som Riksens Ständer vid hvarje riksdag skulle förordna att granska grundlagarne och anmärka statsförfattningens brister. Och på det icke under något tillstånd af våld eller folkyrsla en statsförändring må kunna med sken af laglighet genomdrifvas, har Utskottet faststäldt den grundsats, att *hvarje sådan föreslagen förändring* icke förr än å den nästföljande riksdagen skall kunna antagas».

Mera i detalj utvecklades vid ett tillfälle (1815) meningen med och betydelsen af här ifrågavarande bestämmelser af den man, som, medan 1809 års Konstitutions-Utskott utarbetade regeringsformen, var dess ordförande, friherre L. A. MANNERHEIM. Efter att hafva anfört Konstitutions-Utskottets nyss citerade motivering för dessa bestämmelser yttrade han[1]): »Man har i allmängjorda skrifter framstält såsom en grundsats, att den som gjort lagen, kunde ock densamma förändra, emedan ingen högre makt funnes öfver den Lagstiftande. Men man har förgätit verkliga tillvarelsen af en sådan högre makt uti den af Lagstiftande makten sjelf rörande vissa formaliteters ovilkorliga iakttagande öfver sig satta Lag, för hvilken, lagligen gjord (hvilket ej lärer kunna bestridas), alla myndigheter, följaktligen äfven de Konstitutionela makterna, måste böja sig. I annat fall vore den åsyftade trögheten till verkning undanröjd, styrkan till motstånd kraftlös, formaliteterna ett mål för advokatyrens klyftigheter och dörren öppnad till förändringar för tillfället, hvilka skulle blifva åtföljda af ett revolutions-tillstånds konvulsiva symptomer, ifrån hvilket en oundviklig öfvergång fruktansvärdt ej kunde ega rum, utan på bekostnad af laglig frihet.

»Man torde invända, att dessa reflektioner icke innehålla annat än redan tillräckligen kända och erkända principer; men ifrån deras vigt och äfven ifrån erfarenheten hemtar jag anledning till det yttrande, att de aldrig nog kunna inskärpas, och

[1]) R. o. Ad. prot. 1815, I, s. 203 ff.

det är att önska, att genom afvikelser från dem ej mera förlorades i hufvudsak, än genom otålsamhet för dagen och en partisk förtrytsamhet partielt kan vinnas.

»I sammanhang med dessa förutsättningar och noggrant trogen den antagna grundsats, att ingen annan förändring kan komma i fråga, än den *bokstafliga*, som vid en föregående riksdag blifvit beredd, företager jag undersökning, huruvida 81 §:ns föreskrifter icke ega nog tydlighet för att, likmätigt 83 §:n enligt deras *ordalydelse* i hvarje fall kunna tillämpas[1]).

»81 §:n innehåller, att Konstitutions-Utskottet, 'hvars pligt skall vara att grundlagarne granska, eger rätt att hos Riksens Ständer föreslå de ändringar deruti, som det anser högst nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa'.

»Rättigheten att upprätta förslag till grundlagsförändring, ehuru anledningen dertill är hemtad af Konungens nådiga proposition eller af enskild riksdagsmans framställning, tillkommer således exclusivt[2]) Konstitutions-Utskottet. Detta är ett ganska vigtigt förtroende, men säkerheten mot dess missbruk är förvarad deruti, att först och främst dess ledamöter äro valda af Ständerna sjelfva och af deras medel, och för det andra, att Ständerna förbehållit sig beslutande rätten.

»Men äfven denna beslutande rätt är ej obegränsad, ty det heter vidare i samma §: »Riksens Ständer må ej å den Riksdag, då Utskottet *någon ändring* föreslår, utan först å den nästföljande *derom* besluta. Häraf finner man:

1:o) En *ovilkorlig* preskriptionstid, som *ej förr* är tilländalupen, än när nästa riksdag infaller. — — — — — —

2:o) En gräns af annan beskaffenhet för Riksens Ständers beslutande rätt finner man i 81 §:n, så lydande: »Riksens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon *sådan ändring* föreslår. utan först å den nästföljande derom besluta. Blifva då alla Riksstånden om *ändringen* ense» o. s. v. Det är klart, att ordet *derom* icke har afseende på någon annan, än den af

---

[1]) I förbigående må anmärkas, att enligt frih. MANNERHEIMS mening det i § 83 (nu § 84) intagna stadgandet om grundlagsbestämmelsers tillämpning efter sin *ordalydelse* gälde endast §§ 81 och 82. Föreskriften i § 83 lydde ursprungligen så: »Ej må någon för framtiden gällande förklaring af grundlagarne stadgas, utan på det sätt, som enligt föregående tvenne §§ vid ändringar i dem iakttagas bör. Efter deras ordalydelse skulle de i hvarje särskildt fall tillämpas». Ändringen gjordes 1866.

[2]) Konungens förslag till grundlagsändring *kunde* dock bli hvilande utan att vara godkändt af Konstitutions-Utskottet.

Utskottet föreslagna *någon ändring*, och att *den* ändring, om hvilken ständerna kunna blifva ense, *icke heller* kan vara någon annan, *än den af Utskottet föreslagna och hvilande*, sedan förra riksdagen. I annat fall vore ingen skilnad emellan behandlingssättet af Konstitutions-förändringar och andra Riksdagsgöromål, hvilka, efter första återremissen, med *förändring* i Utskottens framställningar kunna afgöras; föreskrifterna i 81 och 82 §§:na vore öfverflödiga, tiden för de vigtigaste frågors mognad förlorad, grundlagarne utstälda för vådan af tillfälliga omständigheters inflytelse, skyddande formaliteters återhållande kraft försvunnen.

»*All ändring in casu* i Konstitutions-Utskottets från en föregången riksdag hvilande förslag är således *en alldeles oberedd nyhet*, hvilken, så vida en klar föreskrift, grundad på en lagligen stadgad och, jag vågar säga, klokt beräknad, princip, skall ega någon helgd, bör blifva hvilande till nästa riksdag. — — —

»Någon torde tilläfventyrs invända, att annat är förändring af *sak*, annat förändring af *redaktion*. Den förra är ej tillåten, den senare kan förtydliga sak. Men jag frågar: hvar finnes väl den pröfvande myndighet, som ej utgöres af parter? som kan med oväld *utstaka gränsen*, der redaktionen öfvergår från förtydligande till förtydning?» — Ja väl, — men så klara bestämmelserna i § 81 R.F. än tycktes vara, så voro de dock icke tryggade mot förtydning.

I regeringsformen fans en paragraf, som bar nummern 56 och lydde så:

»Allmänna frågor, som uti Riksens Ständers plena väckas, må ej till omedelbarligt afgörande der upptagas, utan skola öfverlemnas till behörigt Utskott, som ege att dem utreda och deröfver sig yttra. Utskottens förslag skola först i Ståndens plena framställas till antagande eller förkastande, utan förändringar eller tillsatser. Göras dervid i Ståndens plena sådana anmärkningar, som hindra antagandet, erhålle Utskottet del af dessa anmärkningar för att derefter förslagen ytterligare granska och jemka. När ett sålunda beredt förslag till Stånden återkommer, då ege de makt att detsamma oförändradt eller med förändringar antaga, eller och alldeles förkasta».

Om också bestämmelserna i § 81 R.F. angående sättet för behandling af Konstitutions-Utskottets förslag till en grundlagsändring icke ansågos tillräckligt bestämdt angifva, att dylika

frågor skulle underkastas en *särskild* behandling, helt olik den för öfriga allmänna frågor i § 56 stadgade, så borde det åtminstone ha varit klart, att § 56 *icke* kunde gälla grundlagsfrågor, däraf, att den sjelf angaf sig handla om »allmänna frågor, som *uti Riksens Ständers plena väckas*», medan om grundlagsändringsfrågor stadgades i § 81, att de »*icke må uti Ståndens plena väckas*». Detta oaktadt synes redan vid den senare af de Riksdagar, som inföllo under år 1810, olika åsigter hafva framträdt rörande formerna för hvilande grundlagsfrågors afgörande. För att förekomma olägenheterna af meningsstrider härom, ansåg sig nämligen då en af medlemmarne i 1809 års Konstitutions-Utskott, riddarhussekreteraren A. G. SILFVERSTOLPE, böra väcka ett förslag till förtydligande af föreskrifterna rörande nämda frågors behandling. Detta förslag framstäldes i ett till Konstitutions-Utskottet ingifvet memorial af den 14 oktober 1810, som var af följande lydelse:

»Då vid näst inträffande Riksmöte Riksens Ständer utan tvifvel komma att afgöra de från de tvenne förflutna Riksdagarne hvilande grundlagsfrågor, utbeder jag mig få fästa höglofl. Konstitutions-Utskottets uppmärksamhet på angelägenheten deraf, att främst af allt ett grundlagsstadgande måtte beslutas, som tydligen bestämde, med hvilka formaliteter Riksens Ständer ega rättighet att dylika frågor afgöra. Utan ett slikt preliminärt stadgande skulle det synas mig vara att befara, antingen att sådana frågor behandlades än på ett sätt, än på ett annat, eller att Riksens Ständer kunde hänföras till tvister om behandlingssättet, hvilka skulle åstadkomma, möjligtvis förbittring, och säkerligen tidsutdrägt.

»Häruti ligger skälet till angelägenheten deraf, att detta grundlagsstadgande blefve det första, som vid nästa Riksdag afgjordes, och att detsamma genast måtte tjena till efterlefnad.

»Dernäst anser jag af föga ringare vigt att afgöras måtte, hvad detta stadgande borde innehålla.

»Att hvad § 56 R.F. föreskrifver om återremisser äfven borde, och kanske med ännu större skäl, gälla för grundlagsfrågor, än för hvilka andra som helst, synes mig falla af sig sjelft.

»Men huruvida, när Konstitutions-Utskottet aflemnat sitt svar och förslag i anledning af återremissen, Riksens Ständer må, enligt åberopade § 56, äfven kunna detta förslag *med förändringar* antaga, det torde tåla ett närmare eftersinnande.

»Mig synes, att sådana förändringar skulle möjligen kunna blifva så hufvudsakliga, att de innefattade helt nya stadganden, af Konstitutions-Utskottet icke beredda, och icke ens instämmande med grundlagens lynne. Dessa förändringars antagande skulle då blifva det säkraste medel att undergräfva regeringssättet.

»Jag skulle derföre högloft. Konstitutions-Utskottet ödmjukligen underställa, om icke i § 56 R.f. ett särskildt stadgande i afseende på grundlagsfrågors behandling måtte, såsom en tillläggning vid slutet, föreslås, af följande ungefärliga innehåll:

'Dock sträcke sig, hvad grundlagsfrågor angår, denna rätt att i ett föreslaget stadgande förändringar göra, ej längre än till uttryckssättets fullkomnande till mera tydlighet, fullständighet och enlighet med grundlagens lynne. Föreslås sådana förändringar, bör förslaget andra gången till Konstitutions-Utskottet förvisas, som ege att efter berörda föreskrift ändringarna pröfva och sitt yttrande öfver dem afgifva. Skolandes Riksens Ständer derefter antingen oförändradt antaga ettdera af de uppgifna förslagen, det som sedan det förflutna Riksmötet hvilat, eller ett af de tvenne som under påstående Riksmöte från Konstitutions-Utskottet inkommit, eller ock tvenne af dem, eller alla trenne, förkasta'.

»Att behofvet af en sammanjemkning af Riksståndens beslut ofta kunde blifva en följd af detta stadgande, inser jag nogsamt, och hemställer alltså i förbigående till högloft. Konstitutions-Utskottets uppmärksamhet i synnerhet hvad i slutet af § 75 R.O. stadgas i afseende på frågor af beskaffenhet att ej kunna förfalla; eller om ett enigt resultat endast genom en jemkningsutväg borde sökas». [1])

Att detta förslag icke var i alla afseenden tillfredsställande, erkändes af dess egen författare, och det blef också af Konstitutions-Utskottet omarbetadt. Dess memorial i frågan afgafs den 16 oktober och innehöll hufvudsakligen följande: [2])

[1]) Se Konstitutions-Utskottets handlingar vid urtima riksdagen i Örebro 1810 vid Prot. för den 15 Oktober, då förslaget första gången föredrogs i Utskottet.

[2]) Utskottets medlemmar voro denna dag: Kammarherren grefve A. G. Mörner, assessor Uggla, majoren J. C. Kuylenstjerna, häradshöfdingen C. Törnebladh, kammarherren *A. G. Silfverstolpe*, öfversten C. P. Gahn; biskoparne Tingstadius och *Nordin*, professor *Wijkman*, öfverhofpredikanten Lilljenwaldh, prosten Falk, professor Faxe; rådmannen Hochschild, borgmästaren Nenzén, rådmannen Falkman, brukspatronen Malmberg, assessor *Gahn*, borgmästaren Ullberg; hemmansegarne Anders Andersson från Östergötland, Pehr Olsson från Halland, *Jon*

»Med uppmärksamheten fästad lika mycket *på grundlagens helgd*, som på Ständernas rättigheter, har Konstitutions-Utskottet funnit, att sättet att vid sådana öfverläggningar (om hvilande grundlagsfrågor) tillvägagå borde bestämmas ej allenast genom det öfverläggningssätt, som i § 56 R.F. om förekommande frågors afgörande i allmänhet är vidtaget, men äfven med afseende på grundlagens föreskrift uti §§ 81, 82 och 84 rörande förändringar i grundlagarne.

»Lika med hr SILFVERSTOLPE har Utskottet funnit, att om vid en grundlagsfrågas afgörande sådana förändringar eller tillsatser skulle obestämdt vara tillåtna, hvilka enligt § 56 kunna af Riksens Ständer öfver andra allmänna ämnen, då de för andra gången återkomma, i deras plena beslutas, kunde lätteligen följden deraf blifva, att ett gjordt och förberedt förslag till grundlagarnes förtydligande eller fullkomnande genom en sådan förändring finge en ny och oväntad riktning, hvilken ej allenast för grundlagarnes bestånd kunde blifva vådlig, men hvilken snart nog skulle helt och hållet *tillintetgöra* de uti ofvannämnda §§ 81, 82, 84 till erhållande af en med mer mognad förberedd granskning innefattade stadganden.

»Då Konstitutions-Utskottet vid alla de tillfällen, då uti närvarande Grundlag fråga är om förändring eller tillsatser uti densamma, funnit en äfvenså riktig som märkbar skilnad vara iakttagen mellan de ämnen, som höra till vilkoren för samhällets grundförfattningar, och dem, hvilka angå antingen allmänna lagens eller rikshushållningens förbättring, har Utskottet i denna lika visligt som *tydligt utmärkta åtskilnad* trott sig finna den ledning, som bör bestämma sättet att besluta de förändringar, hvilka uti grundlagarne kunna finnas nödvändiga, och då Utskottet funnit, att Riksens Ständer redan vid dessa frågors väckande underkastat sig inskränkningar och hemstält ämnet till en närmare pröfning af erfarenheten och omständigheterna, har Utskottet förmodat, att förslag till ett lika förhållande vid sådana frågors slutliga afgörande skulle vara instämmande *ej allenast med grundlagens*, utan ock med Riksens Ständers afsigt. Då beslutanderätten alltid vore Riksens Ständer definitivt förbe-

---

Jonsson från Blekinge, *Anders Jansson Hyckert* från Upsala län, Pehr Andersson från Elfsborgs län och Johan Pehrsson från Kalmar län. — De ledamöter, hvilkas namn här äro kursiverade, hade varit medlemmar i det Utskott, som utarbetade regeringsformen.

hållen, har Utskottet trott, att genom sakens oftare hänvisande till Utskott, genom öfverlemnande åt detsamma att bestämma, hvilka tillägg eller förändringar egentligen blott skulle tjena att förbättra redaktion eller förtydliga stadgandet, och hvilka kunde anses såsom egentligen nya motioner, som borde till en framtida pröfning uppskjutas, de olägenheter skulle förekommas, både att genom ögonblickets intryck beslut skulle tillvägabringas, hvars hela vidd man ej insett, och att förbättringar skulle gå förlorade, hvars nytta af tiden kunde ådagaläggas.

»Då vid grundlagsfrågor Riksens Ständers beslut mer än vid alla andra tillfällen äro beroende af inbördes enighet och sammanstämmande, har Utskottet också derpå grundat sitt förslag, att de icke skulle definitivt besluta annat än öfver Utskottets sammanjemkade och i möjligaste måtto efter hvars och ens åstundan lämpade förslag».

För vinnande af nu angifna ändamål föreslog Utskottet:

att då (hvilande) grundlagsfråga första gången uti Våndens plena behandlades, skulle föreskriften i § 56 tjena till ovilkorlig efterrättelse, så att, därest förslaget icke helt och hållet gillades, komme det att med alla gjorda anmärkningar till Konstitutions-Utskottet remitteras;

att bland de gjorda anmärkningarna Konstitutions-Utskottet skulle ega rättighet att bestämma, hvilka det ansåge vara af egenskap att, utom den åsyftade, förut föreslagna ändringen i grundlagen, kunna medföra någon annan, ej förberedd, väsentlig förändring och följaktligen böra anses som en ny fråga, hvilken borde hvila till nästa Ständers sammankomst;

att då ett sådant Utskottets förslag återkomme till Ståndens plena, skulle de ega att, efter öfverläggning om de delar, som enligt Utskottets betänkande vid samma Riksdag skulle afgöras, hvart och ett inom sig bestämma, hvad som utgjorde Ståndets gemensamma anmärkning öfver en eller flere delar af det till antagande framstälda förslaget;

sedan Ståndens tanke sålunda blifvit utrönt, skulle alla dessa särskilda, då till Stånds yttranden förvandlade, beslut återremitteras för att af Konstitutions-Utskottet öfverses, sammanjämkas och, jämte åtföljande förklaring, till ett definitivt beslut föreslås;

då ege Ständen att ett sådant förslag gilla eller afslå, men utan att kunna någon särskild förändring eller rättelse tilllägga;

äskade ett stånd någon sådan, skulle det ännu en gång återförvisa saken till Utskottet, som det ålåge att med sitt yttrande i anledning däraf inkomma:

men aldrig skulle någon sålunda utarbetad grundlagsförändring kunna annat än enligt Utskottets förslag till bifall eller afslag (af talmannen) framställas.

Dessa bestämmelser skulle icke intagas i § 56 R.F., utan införas i riksdagsordningen såsom en ny paragraf, till hvilken ett tillägg till § 56 R.F. skulle hänvisa.

Enligt det af Utskottet framlagda förslaget, som sålunda var afsedt att förena grundlagens stadganden med yrkandena på tillbörligt inflytande för Ständen, skulle således visserligen vid ett hvilande grundlagsändringsförslags slutliga behandling förändringar däri af Ständen kunna beslutas, men *endast* sådana som rörde *redaktionen*, icke sådana, som inneburo en materiel förändring, en förändring af innehållet i det hvilande förslaget; och Konstitutions-Utskottet skulle vara den myndighet, som egde att *afgöra*, huruvida en föreslagen förändring vore af det ena eller andra slaget; det skulle ega rätt och skyldighet att bestämma, hvilken af de föreslagna förändringarna rörde det hvilande förslagets innehåll och således vore af natur att först vid nästa Riksdag böra afgöras.

Det förslag af 1810 års Konstitutions-Utskott, för hvars innehåll nu är redogjordt, förekom till afgörande inom stånden vid följande Riksdag, den 9 juni 1812. Inom Preståndet anmärktes däremot, att Utskottet tycktes vilja tillvälla sig en myndighet, som grundlagen ej afsett att lemna detsamma; § 56 R.F. vore redan förut tydlig nog och ändringen således obehöflig, hvadan förslaget omedelbart *förkastades*: [1]) detta alldeles i strid med nämnda § 56 R.F., som stadgade: »göras i Ständens plena (mot Utskottens förslag) sådana anmärkningar, som hindra antagandet, erhålle Utskottet del af dessa anmärkningar för att derefter förslagen ytterligare granska och jemka»; men visserligen i full öfverensstämmelse med innehållet i § 81 R.F., hvars stadganden man dock ansåg böra underordnas bestämmelserna i § 56!

På samma skäl, som inom Preståndet blifvit anförda mot förslaget, förkastades det äfven af Bondeståndet, som förklarade sig »anse § 56 R.F. och § 44 R.O. så tillräckligen bestämma alla frågors handterande och afgörande, som hörde till Utskott,

---

[1]) Prestest. Prot. 1812, I, s. 244—9.

att Ståndet icke funne skäl antaga en mera utvidgad gräns för Konstitutions-Utskottet, eller till bemälte Utskotts i sådant afseende afgifna förslag lemna bifall». [1])

På Riddarhuset framstäldes anmärkningar mot förslaget af, bland andre, hofkansleren friherre WETTERSTEDT, som påpekade svårigheten att noga skilja mellan ändringar, som endast skulle röra redaktionen, och andra förändringar, och särskildt med anledning af denna svårighet fann förslaget oantagligt, hvarefter han yttrade: »Jag kan således icke finna någon annan utväg, än valet mellan de tvenne: att Riksens Ständer anse och behandla Konstitutions-Utskottets förslag till ändring och förbättringar i grundlagarne i likhet med alla andra Utskotts betänkanden, *hvilket synes afvika från regeringsformens allmänna esprit;* eller ock att det förslag, som i förenämnda afsigt af Utskottet vid slutet af en Riksdag blifvit gjordt, må vid början af den nästföljande till bifall eller afslag underställas Riksens Ständers pröfning. I senare fallet bör Konstitutions-Utskottet af de gjorda anmärkningarna i Riksstånden, äfvensom af de nya motioner, som under Riksdagens lopp till Utskottet kunna öfverlemnas, formera ett helt, som sedermera underställes Ständernas granskning och derefter, åter omarbetadt, öfverlemnas till plena vid Riksdagens slut såsom uttrycket af Riksens Ständers gemensamma tankar i afseende på grundlagsfrågorna, för att, på sätt förut omförmäldt är, vid den följande Riksdagens början oförändradt antingen gillas eller förkastas». — Med anledning af de gjorda anmärkningarna återremitterades förslaget. [2])

Samma beslut fattades af Borgareståndet, sedan hufvudsakligen samma anmärkningar framstälts emot förslaget, som inom Preste- och Bondestånden blifvit gjorda. Visserligen framhöll t. ex. assessor AROSENIUS, att § 56 R.F. i följd af sin egen klara och tydliga ordalydelse icke kunde ega tillämpning på grundlagsfrågor, hvadan det föreliggande förslaget ej heller kunde anses på något sätt strida däremot, och att Konstitutions-Utskottet så mycket mindre kunde genom detta förslags antagande erhålla någon ökad makt, som det redan genom grundlagen egde en vida större makt, nämligen den att bestämma, huruvida en väckt grundlagsfråga finge till öfverläggning upptagas eller icke.

---

[1]) Prot. 1812, s. 388 - 92.
[2]) R. o. Ad. Prot. 1812, I, s. 527—37.

Förgäfves: förslaget återremitterades med 36 röster mot 14, som afgåfvos för bifall. [1])

I följd af hvad sålunda förekommit betraktades förslaget såsom af Riksdagen *förkastadt:* det kom icke i fråga, att det nya förslag i ämnet, som Konstitutions-Utskottet några veckor senare afgaf, och som var bygdt på det senare af friherre WETTERSTEDTS ofvannämnda alternativ, skulle upptagas till afgörande vid denna Riksdag, utan det blef, »såsom vid denna Riksdag utarbetadt», utan tvekan, med tillämpning af § 81 R.F., förklaradt hvilande, för att vid nästa Riksdag afgöras[2]).

Hvilken var nu anledningen till att två Stånd, på samma gång de mer eller mindre direkt förklarade § 56 R.F. ega full tillämpning på grundlagsfrågor, i verkligheten på det nu ifrågavarande förslaget tillämpade § 81 R.F. och därmed för denna Riksdag omöjliggjorde dess behandling enligt den paragraf, hvarefter den enligt deras mening borde behandlas? Svaret finnes, åtminstone delvis, i ett yttrande, som hr A. G. SILFVERSTOLPE några dagar senare, den 20 juni, afgaf till Konstitutions-Utskottets protokoll. »Alltsedan före denna Riksdags början har jag», yttrade han, »varit öfvertygad om tillvarelsen af det förslag, att begagna grundlagarnes fullkomliga tystnad om en särskild metod för afgörandet af Konstitutions-frågor till att, i händelse tonen bland Riksens Ständer skulle det medgifva, afgöra, äfven med sådana förändringar, som innebure nya frågor, Konstitutions-Utskottets hvilande betänkande öfver Tryckfrihets-förordningen efter den analogi, som § 56 R.F. erbjuder den skicklige inför alla *deras* ögon, som icke inse, att denna analogi, i allt annat tillämpelig, är det, emot 81 §:ns förbud, alldeles icke till förändringar af nyssnämnda beskaffenhet. Till detta ändamåls vinnande har behöfts, att det i vägen liggande förslaget om ett särskildt sätt för konstitutionela frågors behandling skulle, i fall det förut företoges, icke af samtliga Riksstånden återremitteras, då, efter utarbetning och antagande af ett förbättradt förslag genast vid denna Riksdag säkerhet i afgörandet och lugn i sinnena hade kunnat vinnas, utan åtminstone af något Riksstånd alldeles afslås. Det har verkligen blifvit afslaget af tvenne: och preliminär-delen af afsigten är således vunnen. Rättvisan», fortfor

[1]) Borgarest. Prot. 1812, I, s. 307—16.

[2]) Jfr friherre MANNERHEIMS yttrande på riddarhuset den 29 mars 1815 (R. o. Ad. Prot. 1815, I, s. 207).

han, »fordrar likväl härvid af mig det tillägg, att denna plan var enskild och kom icke från Regeringen». [1])

Men det var ej nog med, att man genom förslagets förkastande sökte bereda sig fria händer vid afgörandet af den andra i ordningen af de grundlagsfrågor, som efter den konstituerande Riksdagen 1809—10 förekommo till definitivt beslut, frågan om Tryckfrihetslagens ändring: sjelfva den omständigheten, *att* det blifvit förkastadt, anfördes, såsom i det följande skall visas, vid mer än ett tillfälle som *stöd* för den behandling, som man ansåg tillständigt att låta denna fråga undergå.

Redan vid 1809—10 års Riksdag hade vissa förslag till ändringar i Tryckfrihetsförordningen af den 9 mars 1810 blifvit väckta; och i memorial af den 10 oktober 1810 hade Konstitutions-Utskottet vid den senare af nämnda års Riksdagar i sammanhang med dem föreslagit vissa andra förändringar i samma lag, bland hvilka den vigtigaste var den, som motiverades med nödvändigheten att för hela rikets väl söka förekomma lättsinniga och smädliga yttranden om främmande staters regeringar. Utskottet föreslog nämligen till vinnande af detta ändamål ett bestämdt undantag från den genom § 86 R.F. hvarje svensk man förunnade rättighet att, utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder, utgifva skrifter: af tidningar (»dagblad och veckoblad») skulle, tre timmar *innan* de utgåfvos, ett exemplar aflemnas till hofkansleren eller hans ombud; i den händelse hofkansleren eller hans ombud funne tidningen innehålla något, som för utländska makter kunde befinnas anstötligt, då egde han att före tidningens utgifvande belägga den med qvarstad. För öfrigt var den märkligaste af de föreslagna ändringarna den, att fråga om tryckt skrifts brottslighet skulle afgöras genom en *jury*, utsedd för tiden från en Riksdag till en annan, till hälften af Konungen, till hälften af Ständerna. Med afseende på detta sistnämda förslag yttrade Utskottet, att det i betraktande af dess detaljer finge »yttra sin fägnad öfver det i grundlagen gjorda visa stadgande, att frågor af denna art »(= grundlagsfrågor)» ej genast kunna afgöras, utan måste uppskjutas, intill dess, efter en längre tids förlopp, bristerna tydligen blifvit upptäckta och erkända samt medlen till deras afhjelpande bättre uttänkta».

[1]) Konstitutions-Utskottets handlingar 1812. Prot. för den 20 juni. Bil. N:o 3.

»När utskottet sålunda», heter det slutligen i nämnda memorial, »nu till Riksens Ständer detta sitt förslag till ändringar i Tryckfrihetsförordningen aflemnar, sker sådant i den förtröstan, att vid en kommande Riksdag, när detsamma kommer under Riksens Ständers pröfning, *de förbättringar, som med det föreslagna systemet stå i ett då erkändt sammanhang, kunna göras,* hvilka nu till äfventyrs ligga dolda för Utskottets med det noggrannaste bemödande anstälda forskningar». [1])

Utskottet utgick således från den förutsättningen, att i sammanhang med förslagets definitiva afgörande ändringar däri skulle kunna göras, dock med den inskränkning, att de skulle stå »i sammanhang med det föreslagna systemet»; — hvilka ändringar åter voro af denna beskaffenhet och hvilka icke voro det, skulle afgöras af *Konstitutions-Utskottet,* enligt bestämmelserna i det förslag om sättet för grundlagsfrågors behandling, som af Konstitutions-Utskottet den 16 oktober s. å. aflemnades under förutsättning att det vid nästa Riksdag skulle afgöras före alla andra hvilande grundlagsfrågor och sålunda äfven före afgörandet af den nu ifrågavarande. [2])

Innan det från 1810 års riksdag hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen förekom till behandling hos Ständerna vid Riksdagen 1812, aflemnades en Kunglig proposition af den 25 maj 1812, där det efter en liflig skildring af det sätt, hvarpå tryckfriheten efter Tryckfrihetsförordningens utfärdande blifvit missbrukad, särskildt genom »dagblad och periodiska skrifter», yttrades: »Då Kongl. Maj:t erinrar sig, att fråga om vissa försigtighetsmått mot dagblads och veckoskrifters utgifvande, i afseende på hvad däremot (däruti?) kunde finnas för främmande makter anstötligt, vid förliden Riksdag öfverlemnades af Konstitutions-Utskottet till Riksens ständer för att derom, äfvensom om flere förbättringar, vid den nästföljande besluta, men

---

[1]) Konstitutions-Utskottets vid urtima riksdagen i Örebro 1810 afgifna betänkanden öfver föreslagna förändringar i grundlagarne, s. 33 ff.

[2]) Sedan Konstitutions-Utskottet i sitt mem. af den 16 okt. 1810 redogjort för de synpunkter, som varit de bestämmande vid utarbetandet af förslaget om sättet för grundlagsfrågors behandling, yttrade det: »Uppå dessa anledningar och under förutsättande att detta vilkor om öfverläggningssättet vid grundlagsfrågors afgörande blifver det första af dessa ämnen, hvaröfver Riksens Ständer vid nästa Riksdag inhemta Konungens nådiga sanktion, *innan de öfriga af samma slag till öfverläggning företagas,* får Utskottet till nästkommande Ständers vidare pröfning i ödmjukhet föreslå följande: 1:o att formen för det öfverläggningssätt, som vid grundlagsfrågors afgörande bör iakttagas, blir vid nästa Riksdag det första föremålet för Ständernas beslut öfver dessa ämnen — — — — —».

samma försigtighetsmått, bestående i dagblads och veckoskrifters föregående granskning af hofkansleren eller dess ombud, *hvarken synas Kongl. Maj:t tillräckliga eller ens i verkställigheten äro möjliga*, så finner Kongl. Maj:t sig föranledd, *så väl* af denna då väckta fråga, *som* af dess egen vid denna Riksdag [1]) uppdragna teckning af Tryckfrihetens behandlande och därvid fogade uppmaning till nödvändiga förändringar, att, *under en mera utsträckt synpunkt af ämnet*, af Rikets Ständer äska:

1:o att utgifvandet af dagblad och periodiska skrifter *af alla slag* hädanefter må bero af *Konungens särskilda tillståndsbref*, som dock icke bör kunna förvägras, utom till sådana personer, som för brott blifvit dömda, eller äro förklarade ovärdiga att föra andras talan;

och att i händelse hofkansleren (med ostördt bibehållande af den seqvestrationsrätt, som Tryckfrihetslagen honom tillägger) funne dagbladet eller periodiska skriften *vådlig för allmän säkerhet*, eller utan skäl och bevis *förnärmande personlig rätt* eller af en *fortfarande smädlig egenskap*, han må ega att genast låta *inställa dess vidare utgifvande*, intill dess Kongl. Maj:t efter behag förordnat, huruvida tillståndsbrefvet må indragas eller yttermera begagnas;

utgifvare af dagblad eller periodisk skrift, som en gång af nämda orsaker inställts, *må ej kunna erhålla något ytterligare tillståndsbref* att *annat* dagblad eller periodisk skrift utgifva».

2:o Vidare föreslog Kongl. Maj:t en förändring i bestämmelserna angående hvilken i Tryckfrihetsmål skulle betraktas som *svarande* part.

Enligt den gällande Tryckfrihetslagen skulle boktryckaren anses som svarande, ända tills Hofrätten (som efter undersökning vid underrätt egde döma i Tryckfrihetsmål) ålagt honom att uppgifva författarens namn; och detta kunde Hofrätten icke göra, innan den funnit målet vara af urbota beskaffenhet eller pröfvat boktryckaren ega så ringa förmögenhet, att fängelsestraff måste ådömas i stället för böter. Dessa regler angående sättet att finna svarande part voro, ehuru i förändrad och förtydligad form, hufvudsakligen bibehållna i det sedan sista Riksdagen hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen. Nu

[1]) I berättelsen »om hvad sig i rikets styrelse tilldragit sedan sista Riksdag». Bih. t. Riksst. Prot. I, 22 f.

föreslog Kongl. Maj:t, att boktryckares ansvarsskyldighet i nu nämda fall skulle upphöra och svarande parten i stället bli *författaren* (»den brottslige»), uppgifven genom den i Tryckfrihetsförordningen föreskrifna namnsedel, hvilken således skulle öppnas genast vid rättegångens början, och, i afseende på dagblad och andra periodiska skrifter, deras med tillståndsbevis försedda *utgifvare*.

Detta sistnämda förslag skilde sig således väsentligt så väl ifrån det, som Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen angående samma sak framlagt, som ifrån gällande bestämmelser; och detsamma var i ännu högre grad förhållandet med det Kongl. Maj:ts förslag, som afsåg införande af skärpta bestämmelser i fråga om rätten att utgifva periodiska skrifter: det syftade väl till samma mål, som det sedan sista Riksdagen hvilande förslaget, men det gick på samma gång betydligt längre och innehöll med afseende på sättet för målets uppnående bestämmelser, som väsentligen skilde sig från de af Konstitutions-Utskottet föreslagna, eller, rättare sagdt, voro af helt annan beskaffenhet.

Efter redogörelsen för de nu framlagda förslagen yttrades i den Kungliga propositionen: »Kongl. Maj:t har nu för Riksens Ständer framstält sina tankar i ett ämne, som törhända i högre grad än något annat kräfver den lugna pröfningens åtgärd. Det är dessutom af de vid sistförflutna Riksmöte väckta grundlagsfrågor den enda, hvars afgörande Kongl. Maj:t för sin del, vid denna Riksdag, anser fordra den skyndsammaste behandling».

Således: Kongl. Maj:t förklarade sin åsigt vara, att frågan i hela sin vidd kunde redan vid denna Riksdag definitivt *afgöras;* och på samma gång Kongl. Maj:t fann ämnet vara af den art, att det framför andra kräfde en *lugn pröfning*, förklarade han det tillika framför andra kräfva den *skyndsammaste behandling!*

Propositionen slutade med följande ord: »Kongl. Maj:ts enda afsigt och bemödande är att genom oordningars undanrödjande och ett återstäldt samhällsskick bereda vägen till tronen för den ädle furste, som en dag skall blifva Kongl. Maj:ts efterträdare. Han har af öfvervunna faror och brydsamma omständigheter lärt att för frihetens och menniskovärdets rätt hemta den säkraste borgen af *lagarnes verksamhet och helgd;* han skall äfven veta att, under utöfningen af sitt konungsliga kall, följa och

bibehålla de grundsatser, som fordom väpnade hans arm, och under det den frimodige skribenten med blottade afsigter och allvarlig känsla af dessas renhet skall hos honom och lagen finna ett förenadt stöd, skola ilskan, skändelsen och förtalet vika för hans manliga och öppna blick» [1]).

»Lagens helgd» skulle således främjas genom en handling, som i sig innebar ett lagbrott, och för att genomdrifva denna handling hänvisades till Kronprinsens rättskänsla och till de skyldigheter man egde mot honom såsom landets blifvande Konung!

Konstitutions-Utskottets från förra Riksdagen hvilande förslag förekom till behandling i Stånden i slutet af maj och början af juni, i tre stånd *innan* förslaget om nya föreskrifter rörande grundlagsfrågors behandling hade förevarit, — oaktadt detta, såsom förut är nämdt, blifvit framstäldt endast under förutsätt-sättning att det skulle afgöras och erhålla laga kraft, innan öfriga hvilande grundlagsfrågor handlades.

Af Preseståndet blef det (28 maj) utan diskussion återremitteradt »tillika med de anmärkningar och äskade rättelser uti detta ämne, hvilka innehöllos uti Kongl. Maj:ts den 26 innevarande maj afgifna nådiga proposition rörande Tryckfriheten» [2]).

I Bondeståndet förekom förslaget äfven till behandling samtidigt med den Kungliga propositionen i ämnet (1 juni). På samma gång den sistnämnda remitterades till Konstitutions-Utskottet, beslöts angående det förra — efter ett par anmärkningar af ANDERS DANIELSSON, hvilka pröfvades vara af beskaffenhet att hindra förslagets antagande —, att det skulle till Utskottet återförvisas för ytterligare granskning och jämkning [3]).

På Riddarhuset anmärktes å ena sidan, att Utskottet gått för långt, å andra sidan, att dess förslag ej vore tillräckligt genomgripande, hvarpå betänkandet återförvisades; på samma gång remitterades den kungliga propositionen till Utskottet »för att i sammanhang med berörda betänkande behandlas» (1 juni) [4]).

Inom Borgareståndet beslöts remissen af den Kungliga propositionen den 28 maj [5]), men först den 9 juni — *efter* öfver-

[1]) Bih. t. Rikst. Prot. 1812, I, 366—74.
[2]) Prot. I, s. 152. — Först några dagar sedan återremissen var beluten, egde diskussion i ämnet rum. Se Prot. för den 1 och 9 juni.
[3]) Prot. s. 337—9.
[4]) Prot. I, 387—422.
[5]) Prot. I, 249.

läggningen om förslaget rörande grundlagsfrågors behandling — förekom där det hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen. Diskussionen öppnades af assessor AROSENIUS, som förklarade sig »af den omständigheten, att Tryckfrihetsförordningen efter 7 månaders tillvaro ansetts behöfva ändras i ej mindre än 46 punkter, medan endast 15 af alla dess momenter blifvit lemnade utan anmärkning, draga *den* slutsatsen, att en så ofullkomlig reglementarisk författning ingalunda borde anses utgöra sjelfva hufvudgrunden eller ens någon väsentlig del af sjelfva Tryckfriheten», och »att *således* de vid föregående Riksdagar anmärkta felaktigheter i detta reglemente ofelbart denna gång måste afhjelpas, ehvad sättet därtill och sjelfva ändringarna blifvit vid föregående Riksdagar föreslagna eller nu först uppgifna, endast därvid iakttoges, att sjelfva punkten eller momentet, som de anginge, varit från förra Ständerna till förändring anmäldt»: ett onekligen mycket beqvämt sätt att komma ifrån föreskrifterna om sättet hur *grundlag* borde ändras! — Öfverläggningen slutade äfven här med, att förslaget återremitterades. [1])

För förberedande behandling af frågan tillsatte Konstitutions-Utskottet [2]) den 4 juni en »Tryckfrihetsberedning», [3]) och denna beslöt (12 juni) »till följd af Riksståndens remisser» att pröfva Kongl. Maj:ts proposition om förändringar i Tryckfrihetslagen »i sammanhang med Konstitutions-Utskottets därvid under sistlidna Riksdag gjorda anmärkningar». I tydlig strid med § 81 R.F. skulle man således underlåta att gifva något särskildt utlåtande om den Kungliga propositionen!

[1]) Prot. I, 316—31.

[2]) Till ledamöter däraf hade vid riksdagens början blifvit utsedde: kammarherren grefve A. G. Mörner, riddarhussekreteraren *A. G. Silfverstolpe*, envoyén friherre C. G. Adlerberg, öfversten Pehr Schönström, öfverintendenten Edelcrantz, regeringsrådet Hallenstjerna; biskopen i Strengnäs J. A. Tingstadius, biskopen i Lund W. Faxe, professoren *S. C:son Wijkman* (Upsala stift), prosten M. Falk (Strengnäs stift), kontraktsprosten C. M. Agrell (Vexiö stift), professoren Chr. Wåhlin (Lunds stift); lagmannen och vice talmannen J. P. Sandberg (Stockholm), borgmästaren A. Nenzén (Upsala), assessorn C. Arosenius (Norrköping), politie borgmästaren C. U. Egge (Vestervik), borgmästaren J. Ullberg (Sundsvall); hemmansegarne Bengt Svensson (Östergötland), Anders Åberg (Vesterbotten), Bengt Andersson (Elfsborgs län), Jonas Nordstedt (Jönköpings län), Lars Israelsson (Örebro län) och Pehr Nilsson (Kristianstads län). — Den 10 juni inträdde hemmansegaren Jöns Hermansson (Norrbotten) såsom suppleant för Anders Åberg, så länge denne vore af sjukdom hindrad att deltaga i Utskottets arbeten. — De ledamöter, hvilkas namn här äro kursiverade, hade varit medlemmar af det Utskott, som utarbetade 1809 års Regeringsform.

[3]) Dess ledamöter voro: Mörner, Edelcrantz, Hallenstjerna; Tingstadius, Faxe, Agrell; Sandberg, Ullberg, Nenzén; Bengt Andersson, Bengt Svensson och Pehr Nilsson.

Då Beredningens pluralitet under ärendets därpå följande handläggning beslöt (15 juni) att i § 4 intaga ett nytt moment, affattadt i hufvudsaklig öfverenstämmelse med den första punkten i Kongl. Maj:ts proposition (om indragningsmakten), hemstälde borgmästaren ULLBERG, »huruvida de frågor, som först vid denna Riksdag blifvit väckta, kunde upptagas i sammanhang med dem, som hvilat sedan sista Riksmötet och som enligt grundlagen nu endast finge afgöras». Ordföranden (grefve MÖRNER) »förmälte» med anledning häraf, »hurusom skilnaden emellan gamla och nya frågor blifvit med noggrannhet angifven i sista Konstitutions-Utskottets betänkande; men som Beredningens fleste ledamöter bestämt den nyssnämnda redaktionen, så frågade han, om det äfven vore deras tanke att ej skilja emellan gamla och nya frågor. Häruppå svarades, att det ej vore Beredningen tillständigt (!) att ingå i en sådan pröfning, sedan Konstitutions-Utskottets betänkande af den 16 oktober 1810 rörande dylika ämnen blifvit af 2:ne Stånd afslaget, och detta afgörande således ej tillkomme Utskottet». Att det ifrågavarande betänkandet blifvit afslaget, skulle således hindra utskottet att ställa sig § 81 R.F. till efterrättelse!

Samma svar gafs på en liknande anmärkning, som den 20 juni framståldes i Utskottets plenum vid justeringen af de beslut, som Utskottet fattat med anledning af Beredningens förslag. Anmärkningen framstäldes af hr A. G. SILFVERSTOLPE, som af sjukdom varit hindrad att deltaga i Utskottets öfverläggningar och beslut i Tryckfrihetsfrågan. »Eftersom jag kunnat fatta sakernas närvarande förhållande», yttrade han,[1]) »är det icke utan sannolikhet, att Riksens Ständer i sina plena genom det öfvertag, som ett större röstetal måste hafva öfver ett mindre, möjligen torde i sina beslut öfver Tryckfrihetsförordningen äfven inbegripa verkligen nyväckta frågor. Däremot eger ett Utskott ingen talan: besluten äro Riksens Ständers ensak. Men hvad jag i afseende på det nu färdiga betänkandet finner mig skola hafva önskat, är, att Konstitutions-Utskottet måtte hafva denna gången framgått i samma raka förhållande, hvarifrån någon afvikelse tillförene icke finnes, det vill säga, icke mer än någonsin förr hafva innehållit med den upplysning, att ibland de mångfaldiga frågorna i betänkandet några få, och, som jag tror, blott en eller annan

[1]) Se Konstitutions-Utskottets protokoll för den 20 juni, Bil. N:o 3.

nyväckt finnes. Jag vet, att praxis icke bör vara lag. Jag vet, att intet lagstadgande bestämdt ålägger Konstitutions-Utskottet att inför Riksens Ständer uppgifva, hvilka frågor äro hvilande eller nya. Men jag vet ock, att ett sådant stadgande saknas endast af det skäl, att ingen lag behöfver föreskrifva, hvad ett rent begrepp om allmänna ärendens behandling af Utskott sjelfmant dikterar. Jag tror, att för Riksens Ständer äro deras Utskott detsamma, som för Konungen dess Statsråd och öfriga ämbetsverk — rådgifvare, vägledare, upplysare: ingenting mer, men detta fullständigt; och sådant af det skäl, att, likasom Konungen genom sin egenskap af En, äro Riksståndens ledamöter genom egenskapen af sin talrikhet oförmögne både att känna och att erinra sig om allt. Jag tror, att det således är hvarje Utskotts åliggande att framställa *helt* hvarje ärendes skick, som det har att behandla. Jag tror, att en ohel framställning i synnerhet då är oriktig, när förtegenheten kan missleda eller användas att missleda begreppen till att anse för saker af samma beskaffenhet dem, som bära en alldeles skiljaktig stämpel, och ännu mer när skiljaktigheten är till den grad [stor?], att därigenom slutbehandlingen af den ena är af Lagen förutsatt vara alldeles stridig mot slutbehandlingen af den andra. Efter en fullständig angifning och ärendets i öfrigt noggranna behandling står ett Utskott fullkomligen klanderfritt inför Riksens Ständer och, hvad mer är, inför sig sjelft: där, men ock ej förr, upphör dess åliggande: allmänna omdömet, sålunda beredt att klart fatta, afgör sedan ärendet efter sin vilja; och den rättskaffens medborgaren underkastar sig densamma, vore den ock icke hans.

»Jag upprepar», fortfor han, »att jag inser, det denna anmärkning är oberättigad till all inflytelse på Konstitutions-Utskottets utlåtande. Ehuru obetydande den således är i detta afseende, har det likväl ej varit i afseende på mig sjelf likgiltigt att få framställa den. Det gifves en publik, som är mycket inskränkt, men mycket aktningsvärd, och det kommer en tid efter ögonblicket hvari man dväljes, hvilkas omdömen jag för min del värderar högt öfver allt det populära medhåll, som skickligheten kan i den närvarande stunden förvärfva sig: och det är till deras pröfning jag önskar få min nu gjorda anmärkning förvarad».

Ordförandens genmäle lydde så: »Jag hade äfven trott, att det hörde till sakens utredande att skilja frågorna emellan. Men *då* Riksens Ständer ej antagit Konstitutions-Utskottets vid

förra Riksdagen afgifna betänkande om grundlagsfrågornas behandlingssätt, *så* har Utskottets pluralitet ej ansett sig nu kunna välja emellan 56:te och 81:sta §§:nas olika föreskrifter»(!).

Konstitutions-Utskottets svar på återremissen af det sedan förra Riksdagen hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen och på remissen af Kongl. Maj:ts vid denna Riksdag aflåtna proposition i samma ämne gafs således på en gång och i ett sammanhang. Det utgjordes af två betänkanden. Det ena innehöll ett förslag till ny redaktion af Tryckfrihetsförordningens fyra första paragrafer, hvari, jämte vissa af de sedan 1810 hvilande ändringsförslagen upptagits de af Kongl. Maj:t nu proponerade samt vissa andra först vid denna Riksdag föreslagna ändringar. Härigenom hade flere lagrum[1]) erhållit en lydelse eller ett innehåll, som först vid denna Riksdag föreslagits och sålunda icke i grundlagsenlig ordning beredts, t. ex. § 1 mom. 4, hvari nu stadgades nödvändigheten af tillståndsbevis för utgifvande af periodisk skrift, § 4 mom. 8, som nu stadgade rätt för hofkansleren att i vissa fall inställa utgifvandet af periodisk skrift och rätt för Kongl. Maj:t att för framtiden beröfva utgifvaren rätten att utgifva vare sig den sålunda indragna skriften, eller hvarje annan periodisk skrift; och § 1 mom. 8, enligt hvilket vid rättegång om en under åtal ställd skrift författarens namnsedel nu skulle brytas genast vid rättegångens början.

Det andra af Utskottets betänkanden i frågan rörde innehållet af Tryckfrihetsförordningens § 5 (om rättegångssättet). Angående denna paragraf hade inom Utskottet yppat sig så olika meningar, att 2 stånd (Adel och Borgare) vid voteringen därom stannat mot 2 (Prester och Bönder). Utskottet hade i följd däraf ansett sig böra framlägga alternativa förslag, det ena, i enlighet med de båda förstnämnda Ståndens mening, innehållande stadgande, att tryckfrihetsmål skulle afgöras af *jury*, sammansatt så som den nuvarande juryn i dylika mål, och således helt annorlunda än enligt 1810 års Konstitutions-Utskotts förslag; det andra utan dylikt stadgande. Så det ena som det andra förslaget framlades till definitivt afgörande vid denna Riksdag, trots den stora meningsskiljaktigheten inom Utskottet och trots det, att juryn i sin nu föreslagna form var en fullkomlig nyhet.

[1]) Jfr PEHR LAGERHJELMS yttrande under diskussionen på Riddarhuset den 26 juni (Ad. Prot. I, 788, 9). Anmärkningen rörande § 1 mom. 6 var dock förhastad, hvarjämte kan påpekas, att å sid. 789 r. 4 står »3 § mom. 4» i stället för 2 § mom. 4.

Utskottets förslag åtföljdes icke af någon motivering. Man hade nämligen ansett, att om Utskottet ej nöjde sig med att meddela resultaten af sitt arbete, utan äfven anförde motiv för sitt förslag, skulle man inom Stånden »fästa sig så mycket vid de senare, att de förra allt för länge kunde blifva oafgjorda»[1]). I stället fans angifvet, att förslaget blifvit utarbetadt »med anledning *så väl* af de af förra Konstitutions-Utskottet aflemnade förslag till förändringar i Tryckfrihetslagen, *som* af dem, hvilka i Konungens vid denna Riksdag aflåtna nådiga proposition innehölles, *samt* af de i Riksstånden gjorda anmärkningar»[2]).

Förslaget, som var dateradt den 20 juni, inkom till Stånden den 22 och företogs där till afgörande redan den 26 i samma månad.

Under diskussionen om utlåtandet rörande Tryckfrihetslagens fyra första paragrafer framhöllo på Riddarhuset flere ledamöter (öfverstelöjtnanten C. E. CARLHEIM-GYLLENSKIÖLD, öfversten grefve D. H. FRÖLICH, friherre ADOLF LUDVIG STJERNELD m. fl.) behofvet af inskränkningar i tryckfriheten och yrkade på denna grund obetingadt bifall till Utskottets förslag. Å andra sidan ansåg kaptenen HANS BLOMSTEDT visserligen ändringar i hittills gällande bestämmelser nödiga, men fann den nu ifrågasatta ordningen därför ej vara öfverensstämmande med grundlagarnes stadganden: den ändring i Tryckfrihetsförordningen, som af Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen blifvit föreslagen, borde ofördröjligen afgöras, men alla öfriga anmärkningar rörande nämda grundlag, hvilka nu voro eller under denna Riksdag komme att blifva gjorda, skulle af Konstitutions-Utskottet ytterligare beredas, för att vid nästa Riksdag afgöras. Emellertid kunde Ständerna öfverlemna till Kongl. Maj:t att, om så nödigt pröfvades, indraga periodiska skrifter, en suspension af Tryckfrihetslagens bestämmelser, som skulle gälla, till dess Ständerna vid nästa Riksdag fattat definitivt beslut i fråga om lagens ändring. Mera konseqvent var herr LUDVIG DETLOF HEIJKENSKIÖLD, som under åberopande af stadgandet i § 81 R.F., att »Riksens Ständer icke under någon förevändning må förr än vid nästa Riksdag upptaga Konungens propositioner, som röra ändringar i grundlagarne», yrkade, att förslaget skulle återre-

[1]) Se »Tryckfrihetsberedningens» prot. för den 16 juni (bland Konstitutions-Utskottets handlingar).

[2]) Bih. t. Riksst. prot. 1812, II, s. 769 ff.

mitteras och Utskottet anmodas att inkomma med ett bestämdt, och ifrån Utskottets vid sistlidne Riksdag afgifna förslag till ändringar i Tryckfrihetslagen skildt, utlåtande öfver Kongl. Maj:ts nu aflemnade proposition rörande tryckfriheten. Den förnämste talaren på denna sida var dock den då 25-årige notarien i Bergskollegium PEHR LAGERHJELM, som under de följande Riksdagarne inpå 1850-talet spelade en betydande rol på Riddarhuset. Med synnerlig klarhet och grundlighet uppdrog han en jämförelse mellan det nu framlagda förslaget och det, som sedan förra Riksdagen var hvilande, och ådagalade under åberopande af föreskrifterna i § 81 R.F., huruledes »Konstitutions-Utskottet icke iakttagit regeringsformens föreskrifter, då det till Riksens Ständers pröfning aflemnat ett förslag, hvaruti flere uti Utskottets förra betänkande icke upptagna frågor förekomme, utan att hafva utredt, hvilka dessa till nästkommande Ständers pröfning hvilande frågor vore, och hvarigenom Utskottet afgifvit ett betänkande, som icke utan grundlagens kränkande kunde till alla delar bifallas». I hr LAGERHJELMS anmärkningar instämde d. v. kaptenen friherre JACOB CEDERSTRÖM, som under hänvisning till talmanseden protesterade »mot all proposition till bifall å betänkandet, intill dess de nya frågorna, som enligt § 81 R.F. skulle hvila till nästa Riksdag, blifvit skilda från de redan beredda, hvilka nu lagligen kunde afgöras». I denna protest instämde, utom hrr HEIJKENSKIÖLD och LAGERHJELM, kammarherren ARVID SPALDENCREUTZ och grefve PEHR KALLING.

Å andra sidan anfördes af öfversten C. REUTERCRONA för lagligheten af att definitivt beslut nu fattades hufvudsakligen följande: frågan om Tryckfrihetslagens förbättrande vore af Konstitutions-Utskottet vid förra Riksdagen »ganska tillräckligt och omständligt» väckt, särskildt i afseende å »dagblad och periodiska skrifter», hvadan innehållet i första punkten af den Kungliga propositionen alldeles icke kunde betraktas som en ny fråga; förra Riksdagens Konstitutions-Utskott hade äfven »ganska tillräckligt» väckt frågan om allt hvad 2:dra punkten af nämda proposition inbegrepe, »nämligen nödvändigheten och sättet att vid rättegångar i Tryckfrihetsmål finna en svarande part»; samma Konstitutions-Utskott hade sjelft förutsatt, att vid följande Riksdag »förbättringar» i dess förslag skulle kunna göras. Vidare åberopades § 56 R.F., som stadgade, att förslag öfver *allmänna frågor*, som till Stånden återkomma, må af dem antingen *oför-*

ändradt, eller ock med *förändringar* antagas. »Ville någon nu invända», yttrade talaren, »att § 56 angår allmänna frågor, som i Ståndens plena väckas, och att sådana icke äro Konstitutions-Utskottets frågor, så begär jag att få veta, hvilka frågor kunna vara *allmännare* än de, som angå rikets grundlagar? Hvilken fråga är *allmännare*, den som med 3 Stånds pluralitet kan afgöras, eller den, som fordrar alla 4 Ståndens förenade bifall?» »Lika orätt», fortfor han, »skulle man invända mot *afgörandet nu*, att en proposition af Kongl. Maj:t skall hvila till nästa riksdag. Propositionen skall då innehålla (enligt § 81 R.F.) af Konungen föreslagna *förändringar* i grundlagen. Men den *nu* i fråga varande innehåller blott *modifikationer* af tvenne redan vid förra Riksdagen väckta frågor. Man kan väl ej förneka Konungen den rättighet, som hvarje enskild riksdagsman eger att äfven för sin del, vid en förut väckt allmän fråga, före afgörandet göra anmärkningar eller föreslå ändringar. Allraminst kan man förebära, det ett i laglig ordning beredt, gilladt och till afgörande färdigt förslag skall uppskjutas en Riksdag eller 5 år till därföre, att Kongl. Maj:t däruti redan *instämt* och genom sin erfarenhet och vishet ytterligare styrkt sakens nödvändighet eller gifvit förslag om rätta sättet till verkställandet däraf».

Ihåligheten af hela denna bevisning är alltför tydlig för att behöfva särskildt påpekas.[1])

För öfrigt framhölls i deras anföranden, som yrkade förslagets antagande endast *behofvet eller nödvändigheten* af att inskränka tryckfriheten; och hofkansleren friherre WETTERSTEDT, som uppträdde omedelbart sedan friherre CEDERSTRÖM afgifvit

[1]) Bättre utförd var den bevisning i samma riktning, som vid protokollsjusteringen den 3 juli presterades af Konstitutions-Utskottets ordförande grefve A. G. MÖRNER (prot. II, 15 f.), men vi kunna ej heller finna den vara i någon mån tillfyllestgörande. Särskildt måste vi såsom oriktig beteckna hans uppgift, att § 81 R.F. endast handlade om, huru grundlagsfrågor kunde väckas, icke huru de kunde slutligen afgöras; och hvad angår hans påstående att, »då Konstitutions-Utskottet uti sitt under 16 oktober 1810 afgifna betänkande sökt förekomma möjligheten, att grundlagsfrågorna skulle slutligen efter § 56 R.F. behandlas, hade det med detsamma medgifvit, att sådant för det närvarande genom ingen lag vore förekommet», så anmärka vi, att Konstitutions-Utskottet genom sitt ifrågavarande betänkande (se ofvan sid. 202) icke kan anses hafva medgifvit något annat, än att stadgandena om sättet för grundlagsfrågors slutliga behandling kunde blifva föremål för tvist, samt att, äfven *om* utskottet skulle kunna anses hafva gjort ett sådant medgifvande, som det enligt grefve MÖRNERS påstående skulle hafva gjort, ett dylikt medgifvande gent emot grundlagens föreskrifter icke kunde hafva någon betydelse.

sin protest mot proposition å bifall till förslaget, berörde ej heller med ett ord frågan, huruvida dess definitiva antagande öfverensstämde med den grundlagens »esprit», hvarom han några dagar förut talat[1]). Han yttrade sig endast om de föreslagna bestämmelsernas lämplighet och fann skäligt att sluta sitt anförande med följande ord: »Mina herrar! Europas närvarande ställning kan ej undfalla att lifligen verka på hvarje redligt tänkande medborgare. Glömmom derföre ej den stora kris, som för våra ögon beredes, och den tid, hvaruti vi lefva! Fästom vår blick på den ädle furste, som vid vår vördade Konungs sida vetat genom sin kraft och sitt anseende aflägsna farorna från våra bygder och förskaffa oss den aktning af främmande nationer, som dem *vanmäktigt endast af våra lagar* skulle bibringas. Påminnom oss, att denne furste har uppväxt i frihetens sköte, den han så manligen försvarat, att han ej vill lägga några band på svenska folket, men att han allvarligen vill frälsa det från inre och yttre skakningar. Om han, ledd af sådana grundsatser, ej mer ser sig behöfva den rättighet honom gifves, är jag öfvertygad, att han skall blifva den förste att den återlemna» — ett yttrande som tydligen var afsedt för dem, som i likhet med hr BLOMSTEDT endast provisoriskt ville lemna Regeringen den nu ifrågavarande rättigheten —, »och då han det gör, skall han hafva vunnit målet för sin ära och för sekler grundat Sveriges sjelfbestånd och trygghet. Men om dessförinnan Försynen skulle straffa vårt fädernesland med det hårdaste af alla slag, det, hvars möjlighet af mitt hjerta förnekas, *om vårt nuvarande enda stöd och den säkraste borgen för våra förhoppningar blefve oss undanryckt,* så vädjar jag till Eder alla, mina herrar, om I ej lika med mig ären öfvertygade, att en inskränkt och (eller?) oinskränkt tryckfrihet skall då blifva ett svagt värn för Sverige, och att den dom, som ödet då skulle fälla öfver vår framtida sjelfständighet, är med oberäkneliga hotande utsigter förbunden»[2]).

Regeringens målsman på Riddarhuset fann således lämpligt att söka framtvinga förslagets antagande genom att hota med att den nyvalde tronföljaren i motsatt fall skulle lemna den

[1]) Se ofvan sid. 205.

[2]) Med särskildt afseende på nu anförda del af friherre WETTERSTEDTS anförande, hvilken, såsom grefve GUSTAF LÖWENHJELM uttryckte sig, »borde vara af den största verkan på allmänhetens sinnen», begärde adeln, att talet skulle särskildt tryckas, en begäran som friherre WETTERSTEDT först efter ihärdigt nekande lofvade efterkomma (R. o. Ad. prot. 1812, I, s. 836 f.).

plats han emottagit. Och utan tvifvel utöfvade detta hot ett väsentligt inflytande på frågans utgång.

Sedan diskussionen omedelbart efter friherre WETTERSTEDTS med bifallsrop mottagna anförande förklarats afslutad, meddelade landtmarskalken, statssekreteraren CARL LAGERBRING, att han icke ansåge sig berättigad att, såsom flere yrkat, neka proposition på bifall till det föreliggande förslaget, då han ej funne det bokstafligen strida mot grundlagarnes ordalydelse. »Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen hade väl ansett § 56 R.F. och däruti föreskrifna sätt för behandlandet af Utskottens betänkanden i allmänhet icke vara lämpeligt uti konstitutionsfrågor och därföre föreslagit ett nytt behandlingssätt särskildt för dem, men detta nya behandlingssätt hade redan af Preste- och Bondestånden vid denna Riksdag blifvit ogilladt, med tilläggning af det senare, att det ansåge § 56 R.F. och § 44 R.O. så tillräckligen bestämma alla frågors behandlande och afgörande, som hörde till Utskott, att Ståndet icke funnit skäl antaga en mera utvidgad gräns för Konstitutions-Utskottet. Vid sådant förevetande och vid jämförandet af sistnämda §§ ansåge sig landtmarskalken icke berättigad att förklara grundlagarne och icke heller att i förevarande ämne vägra proposition». Bondeståndet, hvars auktoritet i grundlagstolkningsfrågor eljest icke sattes särdeles högt, fick således nu tjena som ett särskildt stöd för landtmarskalkens grundlagstolkning. Denna var också sådan, att det var med berättigad förundran friherre CEDERSTRÖM förklarade sig hafva hört den framställas. »Det är alldeles tydligt», yttrade han, »att § 56 icke rörer annat än de allmänna frågor, som i Riksens Ständers plena väckas, och att § 81 därifrån skiljer grundlagsfrågor, som endast i Konstitutions-Utskottet få väckas. Jag trodde icke att i en så klar sak inom ett Riksstånd träffa advokatyr»[1]). Hvarpå landtmarskalken, såsom det heter i protokollet, »förklarade ånyo, det han icke ansåge sig tillständigt(!) att följa andra föreskrifter än dem, som § 56 R.F. och § 44 R.O. lemnade». Sedan därefter proposition blifvit framställd och votering begärd, biföll Ridderskapet och Adeln det föreliggande förslaget med 122 röster mot 42, som afgåfvos för åter-

[1]) Med anledning af detta yttrande fann grefve ERIK RUUTH tillständigt att vid protokollsjusteringen den 3 juli göra framställning om tillämpande af R.O:s och R.H.O:s bestämmelser om ansvar för personligen förolämpande eller anstötliga yttranden; en framställning, som Adeln emellertid fann icke böra föranleda någon åtgärd. Prot. II, s. 6—18.

remiss med anmodan till Konstitutions-Utskottet att skilja de nya, vid denna riksdag väckta, »frågorna från dem, som i förra Konstitutions-Utskottets betänkande rörande förändringar i Tryckfrihetslagen voro föreslagna».

Sedan saken sålunda var afgjord, reste sig friherre LARS AUGUST MANNERHEIM, hvilken icke deltagit i den föregående diskussionen och yttrade: »Då jag ej kan förena mitt begrepp om en rätt tillämpning af den i grundlagen stadgade och öfver lagstiftaren satta princip för förändringar i grundlagen med det nu fattade beslutet, begagnar jag den i riksdagsordningen hvarje riksdagsman förvarade rätt att mig däremot reservera, hvilket jag anhåller att få i protokollet antecknadt». I detta yttrande förenade sig hrr L. HEIJKENSKIÖLD, bokhållaren i Riksens Ständers Bank G. A. BRAKEL, notarien i Krigshofrätten L. J. DALMAN och friherre J. CEDERSTRÖM, hvarefter rektor GUSTAF ABRAHAM SILFVERSTOLPE anförde: »Jag har under hela öfverläggningen iakttagit tystnad för att ej försöka ett motstånd, som jag ansett vanmäktigt. Nu, sedan den rådande viljan stadgat beslutet, anhåller jag att enligt § 53 R.O. och § 42 R.H.O. till protokollet få göra min reservation, att jag ej till alla delar i detta beslut kan instämma. Jag vill uppriktigt förklara, att jag däri ej befarar något vådligt för sjelfva Tryckfriheten. Hade föreskrifterna blifvit stadgade i enlighet med de föreskrifna formerna, skulle jag varit bland de förste att till dem samtycka. Blott däri hade jag ej kunnat instämma att, om denna lagen blifver allmänt antagen och det 8:de momentet af 4:de paragrafen gilladt, det verkeligen nu mera finnes ett tillfälle, då en svensk man kan dömas utan hvad lagen hittills ansett för laga dom och ransakning. Nu, sedan denna möjlighet är förhanden», tillade han med dräpande satir och med tydlig hänsyftning på friherre WETTERSTEDTS nyss anförda yttrande, »måtte allenast den önskan tillåtas mig, att den nu antagna lag länge må blifva tillämpad af den hjelte, som genom sin kärlek för Sverige och sitt nit för rättvisa och sanning *ensam* förmår bereda vår sjelfständighet, bibehålla det allmänna lugnet och skydda personlig säkerhet, *mer än lagens vanskeliga bokstaf*». Med MANNERHEIM och G. A. SILFVERSTOLPE instämde till alla delar riddarhussekreteraren AXEL GABRIEL SILFVERSTOLPE, hvilken lika litet som desse deltagit i den föregående öfverläggningen[1].)

---

[1]) Ridd. o. Ad. prot. 1812, I, 743—833. Vid justeringen den 3 juli anmäldes reservation äfven af revisorn i Kammarrätten J. ZENGERLEIN. Prot. II, s. 6.

Inom Presteståndet höjde sig icke en röst mot det våldförande af regeringsformens stadganden, som det föreliggande förslagets antagande skulle innebära: de anmärkningar, som framstäldes, rörde endast förslagets innehåll. Resultatet blef, att den nya redaktionen af Tryckfrihetsförordningens 4 första paragrafer antogs med några ändringar, hvilka skulle meddelas de öfriga Stånden jämte inbjudning att därom med Presteståndet förena sig[1]): ett beslut, som åtminstone egde den förtjensten, att det klart visade, till hvilka konseqvenser åsigten om, att § 56 R.F. egde tillämpning på grundlagsfrågor kunde leda. Det synes också hafva bidragit att öppna ögonen på dem, som förut handlat enligt denna åsigt. Ordföranden i denna Riksdags Konstitutions-Utskott yttrade nämligen, då denna Presteståndets inbjudning föredrogs på Riddarhuset, att om meningen därmed vore att »fordra en förändring i det af de öfriga Riksstånden fattade beslut öfver Tryckfrihetslagen, vore sådant ett prejudikat *så vådligt*, att han icke kunde tillstyrka bifall å Presteståndets begäran»[2]).

I Borgareståndet öppnades öfverläggningen af juveleraren HOLMER från Göteborg, som i korthet, men med stor klarhet och bestämdhet, framlade samma skäl mot grundlagsenligheten af förslagets antagande, som på Riddarhuset framstälts af LAGERHJELM. Häremot anförde assessor AROSENIUS, att »*de ställen* i Tryckfrihetslagen, hvilkas redaktion af Utskottet nu blifvit förändrad, vore just *de samma*, om hvilka vid förra Riksdagen fråga blifvit väckt. Det vore väl sant, att *sjelfva ändringarna* vore *icke alla desamma*, som då föreslogos, men Riksens Ständer sjelfva hade vid nuvarande Riksdag redan ogillat dessa och fordrat af Utskottet ett förbättradt förslag. Om detta nu skulle hvila till nästa Riksdag och af då blifvande Ständer till äfventyrs åter ogillas och annorlunda lydande förändringar åstundas, så måste frågan äfven då på nytt uppskjutas, hvilket kunde så fortgå in infinitum, och dessa längesedan anmärkta och erkända felaktigheter i Tryckfrihetslagen således aldrig blifva afhjelpta:» en argumentation, som är af den beskaffenhet, att därpå ej ett ord behöfver spillas. Flere af ståndets jurister förenade sig emellertid därom, bland andre lagmannen och vice talmannen SANDBERG, i hvars yttrande åter borgmästaren LAGERGREN från Falkenberg instämde, tilläggande för egen del en hänvis-

[1]) Prestest. prot. 1812, s. 386–415.
[2]) R. o. Ad. prot. för den 3 juli 1812 (II. s. 21).

ning till hvad Kongl. Maj:t i sin proposition yttrat om »den store och ädle furste, som nådigt åtagit sig att en gång blifva denna nations ledare, och hvars höga person och dråpeliga egenskaper kräfde af hvarje svensk en alldeles oinskränkt kärlek, vördnad och undergifvenhet». Assessor AROSENII bevisning godkändes dock ej af alla dem, hvilka funno sig kunna bifalla förslaget. Borgmästaren ULLBERG, med hvilken flere förenade sig, fann det föreslagna stadgandet i § 4 mom. 8 (om indragningsmakten), »såsom icke förberedt vid någon föregående Riksdag, vara af den beskaffenhet, att det enligt § 81 R.F. borde behandlas. Dock», yttrade han, — »i anseende till tidens skick och däraf föranledda omständigheter — tillstyrker jag sådan *suspens* af denna paragraf, att ifrågavarande moment må *såsom gällande för fem år* till efterlefnad nu antagas». Samma åsigt uttalades af borgmästaren ÖRNBERG med afseende på båda de af Kongl. Maj:t framstälda förslagen, »men som enligt ordalydelsen uti Kongl. Maj:ts nådiga proposition Kongl. Maj:ts enda afsigt och bemödande därmed vore att genom oordningars undanrödjande och ett återställdt samhällsskick *bereda vägen till tronen för Hans Kongl. Höghet Kronprinsen*, och alla betänkligheter borde vika för ett så högönskligt ändamål», förklarade han sig utan någon vidare anmärkning bifalla Konstitutions-Utskottets betänkande. Häri instämde handlanden STABECK och borgmästaren UDDENBERG, hvarjämte borgmästaren NORSTRÖM förklarade, att äfven han hyst den öfvertygelsen, att de i Kongl. Maj:ts proposition förekommande ämnen icke kunde anses ega sammanhang med de frågor, i hvilka Konstitutions-Utskottet vid förra Riksdagen meddelat sitt utlåtande, utan borde betraktas såsom nya motioner, hvilka, väckta vid denna, ej bort förekomma till hufvudsakligt afgörande förr än vid nästa Riksdag. Med afseende på »tidens skick» och de dittills försporda missbruk af Tryckfriheten biträdde han emellertid den mening, som vore för äfven dessa frågors afgörande vid innevarande Riksmöte. Utan votering godkände Ståndet sedan till alla delar Utskottets förslag. Reservation mot beslutet anfördes endast af hr HOLMER[1]).

Då det nu ifrågavarande ärendet föredrogs inom Bondeståndet yrkades af några ledamöter, bland dem JOHAN OLSSON LONGBERG, uppskof, — en begäran, som icke synes obillig, då man

[1]) Prot. I, 541—553.

besinnar, att Ståndet först för tre dagar sedan fått sig förslaget meddeladt, och att detta rörde ett ämne, som enligt Kongl. Maj:ts egna ord »i högre grad än något annat kräfde den lugna pröfningens åtgärd». Sekreteraren, lagman BRINKMAN, fann emellertid, på samma gång han erkände, att den begärda betänketiden icke kunde nekas, tillständigt däremot invända, att, »då Bondeståndet under hela detta Riksmöte städse täflat med och stundom föregått de andra Stånden i underdånig vördnad och tillförsigt till deras Öfverhet, så vore det honom icke likgiltigt, utan en verkelig smärta att, då han med säkerhet visste, att denna sak i alla de öfriga Stånden i dag förekomme, och att det med Regeringens önskan vore enligt — då finna Bondeståndet stå tillbaka och såmedelst göra det fördelaktiga omdöme hos H. K. H. Kronprinsen vacklande, som Bondeståndet genom sin redlighet och trohet förvärfvat och Ståndet visserligen genom några få ledamöters infall(!) orättvist torde äfventyra; hvarföre sekreteraren på det ömmaste bad LONGBERG och hans medhållare att afstå från ett påstående, som mera än man förestälde sig kunde hafva obehaglig påföljd»(!)

»Detta understöddes på det kraftigaste af talemannen» (LARS OLSSON) med hjertlig önskan, att Ståndet icke genom uppskof af ett så angeläget ärende måtte ådraga sig höga vederbörandes missnöje»(!)

LONGBERG förklarade nu, att han afstode från sitt yrkande, såvida propositionen komme att framställas på det föreliggande förslagets antagande för endast 5 år, efter hvilken tids förlopp den nu varande Tryckfrihetsförordningen utan vidare skulle åter träda i kraft, såvida den ej dessförinnan blifvit på lagligt sätt ändrad. Emot en dylik propositon opponerade sig emellertid vice talmannen JON JONSSON och andre, hvarpå LONGBERG förklarade, att han vidhölle sitt yrkande om ytterligare bordläggning, och då flere instämde med honom, uppsköts frågans afgörande till nästa plenum[1]).

Detta utsattes redan till följande dag, den 27 juni, och då blef förslaget — utan diskussion enhälligt antaget med de af Presteståndet beslutna ändringarna[2]).

Emellertid fann Presteståndet samma dag (27 juni) skäligt att — »på det att de ändringar, med hvilka Ståndet beledsagat sitt

[1]) Prot. 550—4.
[2]) Prot. 581—3.

dagen förut gifna bifall till Konstitutions-Utskottets förslag till ny redaktion af de 4 första paragraferna i Tryckfrihetslagen, icke måtte lägga hinder i vägen för expeditionen af berörda lag» — enhälligt förklara, att Ståndet, »som ansett all återremiss till Konstitutions-Utskottet af detta förut återförvista ärende vara stridande mot grundlagen», meddelat de öfriga Stånden sina anmärkningar »för att vid expeditionen iakttagas, i händelse Medstånden, hvilket Presteståndet skulle önskat, därtill accederade; samt att i annan händelse, och om sådant icke skedde, vore Ståndets tanke icke att därigenom hindra antagandet af förslaget, utan att i så fatta omständigheter samma anmärkningar måtte blifva, såsom nu väckta motioner, till nästa Riksdag hvilande»[1]). Sedan detta blifvit Bondeståndet meddeladt, justerade det den 29 juni sitt beslut af den 27:de så, att det förklarade sig äfven hafva antagit Konstitutions-Utskottets förslag oförändradt[2]); och var således förslaget till ny redaktion af §§ 1—4 af Tryckfrihetsförordningen antaget af alla Stånden.

Adeln[3]) och Borgareståndet[4]) förenade sig sedan med Presteståndet om att dess anmärkningar vid de nu antagna paragraferna skulle såsom nu väckta motioner hvila till afgörande vid nästa Riksdag, medan Bönderna förklarade sig anse Presteståndets »enskilda förbehåll» i detta afseende vara »efter grundlagen tillräckligen verkande»[5]) — och grundlagsfrågor, som blifvit väckta i ett Stånds plenum, och icke af Konstitutions-Utskottet, blefvo således mot tydliga föreskriften i § 81 R.F. hvilande!

Hvad slutligen angår Konstitutions-Utskottets förslag rörande Tryckfrihetslagens 5:te paragraf, så blef det alternativ, som stadgade inrättning af jury förkastadt af Bondeståndet utan diskussion, af Presteståndet utan votering och af Borgareståndet med 20 röster mot 19, hvaremot det andra af Utskottets alternativ af dessa Stånd antogs[6]). Sedan sistnämda Stånds beslut blifvit Adeln meddeladt, antog äfven detta Stånd det senare alternativet, och beslöt med afseende på det förra, att det skulle förklaras hvilande till nästa riksdag[7]).

[1]) Prot. I, 423 f., 436.
[2]) Prot. 593 f.
[3]) Prot. II, 20 f.
[4]) Prot. II, 623.
[5]) Prot. 593 f.
[6]) Bondest. prot. 583 (27 juni); Prestest. prot. 415—22 (26 juni); Borgarest. prot. I, 553—562 (26 juni).
[7]) Prot. I, 834 f.

Sedan Ständerna sålunda förenat sig om samma beslut rörande den nya redaktionen af Tryckfrihetslagen, blef detta beslut meddeladt Konungen och af honom den 16 juli 1812 sanktioneradt.

* * *

På sådant sätt kom 1812 års Tryckfrihetsförordning till stånd: i strid med grundlagen och utan nödig pröfning. Af handlingarna framgår otvetydigt, att det var hotet om Kronprinsens afgång, som förmådde så många att förorda eller icke motsätta sig den, att dess antagande blef möjligt. Bland de nyheter den innehöll var stadgandet om indragningsmakten det, som låg Regeringen närmast om hjertat. Det är kändt, huru tillvaron och tillämpningen af detta stadgande bidrogo att förbittra den senare delen af Konung CARL JOHANS lif. Det är ock kändt, att indragningsmakten framkallade grofva och förderfliga missbruk af Tryckfrihetslagen, som fortforo äfven sedan denna makt afskaffats och ända till den dag i dag är trotsat alla försök till deras utrotande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Flottans arkiv på Skeppsholmen.

De äldsta, flottan tillhörande, handlingar, som ännu finnas i behåll, äro de s. k. skeppsgårdshandlingarne, utgörande räkenskaper från flottans talrika skeppsgårdar för åren 1541—1640. De inlemnades till räkningekammaren eller kammarkollegium, i hvars arkiv större delen däraf förvarats ända till sista tider, då de öfverlemnats till flottans arkiv på Skeppsholmen. Räkenskaperna för tiden efter år 1640 hafva däremot till större delen förvarats i flottans öfverstyrelse, först amiralitetskollegium och efter år 1803 förvaltningen af sjöärendena. Tillsammans med registratur, ankomna handlingar m. m. förvarades dessa räkenskaper å vind och i källare i förvaltningens ämbetslokal Riddarholmen N:o 11, till dess på 1840-talet rum måste beredas för jämförelsevis yngre arkivalier. Då öfverflyttades omkring 12,000 band, hufvudsakligen räkenskaper, till flottans station på Skeppsholmen. Där upplades de utan att ordnas och utan vidare tillsyn på vinden af tyghuset å varfvet.

Emellertid hade äfven i kammarkollegium anträffats räkenskaper, tillhörande flottan för tiden efter 1640. För vinnande af bättre utrymme för egna arkivalier, önskade detta ämbetsverk öfverlemna dessa räkenskaper till förvaltningen af sjöärendena. I öfverensstämmelse med förvaltningens i anledning häraf gjorda framställning förordnade K. Maj:t d. 15 Aug. 1850 att äfven dessa arkivalier skulle uppläggas i tyghuset å Skeppsholmen samt en e. o. tjensteman erhålla uppdrag att därefter ordna och förteckna samtliga i nämnde hus förvarade arkivalier.

Öfverflyttningen verkställdes och arbetet med ordnandet påbegyntes genast, ehuru det med framgång kunde bedrifvas blott under den varma och ljusa årstiden. När arbetet år 1855 var nära fullbordadt, beslöts att tyghuset skulle påbyggas en våning och i stället för bottenvåning och vind komma att bestå af 2:ne våningar och vind. Arbetet härmed blef ej färdigt och afsynadt förr än år 1859. Oaktadt de täta omflyttningar af arkivalierna, som dessa byggnadsarbeten nödvändiggjorde, blef ordnandet af arkivet likväl fullbordadt år 1860. Enligt den häröfver upprättade förteckningen utgjordes arkivalierna af:

		Band	Konvolut
skeppsgårdshandlingar	St.	14.	1.
räkenskaper, för tiden efter år 1640	»	16,454.	451.
registratur, diarier, protokoll m. m., d:o	»	1,141.	44.
eller tillhopa		17,609.	496.

Arkivlokalen utgjordes af ett 1 tr. upp i sydligaste delen af tyghuset beläget rum, hvars dimensioner voro:

längd	14,84	meter.
bredd	8,51	»
höjd	2,67	»
golfyta	126,29	qvadratmeter och
kubikinnehåll	337,2	kubikmeter.

På hvardera långsidan funnos 3:ne små, ej fullt en meter höga, fönster. Arkivalierna voro uppstälda på hyllor, placerade dels utmed väggarne och dels på golfvet samt ordnade hufvudsakligen efter tidsföljd.

Emellertid förenade sig allt att göra detta låga och mörka rum olämpligt för sitt ändamål. De allt för tätt intill hvarandra placerade golfhyllorna, i förening med en mycket sparsam dager, gjorde det hardt när omöjligt att utan ljus och lykta kunna finna en önskad handling, Därtill kom, att hyllfacken voro för låga för uppställning af en del större räkenskapsband, hvilka därför måst på sina platser instickas liggande, hvaraf den redan förut trånga passagen mellan hyllorna nästan stängdes. Köld och mörker gjorde lokalen alldeles otillgänglig under den kalla och mörka årstiden.

En gifven följd häraf var, att arkivet förblef stängdt för forskaren och anlitades blott, när sådant var för tjenstgöringen oundgängligt. Som ingen tjensteman var förordnad att hafva särskild tillsyn öfver arkivet, mottaga nytillkomna arkivalier och utlemna behöfliga sådana, fick en hvar sjelf i arkivet uttaga och vid återlemnandet åter insätta de arkivalier, han i och för tjensten behöfde. Sedermera har utrönts, att flera arkivalier härigenom förkommit; andra hafva insatts på orätta platser och därför ansetts vara förkomna, till dess de under arkivets nya ordnande åter anträffats. År 1879 rättades detta missförhållande, då K. Maj:t d. 31 Jan. anvisade ett årligt arvode af 100 kronor till den e. o. tjensteman vid stationen, som varfschefen egde uppdraga omsorgen om arkivet. Enligt en af varfschefen d. 29 mars nämnde år utfärdad, ännu gällande, instruktion för arkivets vård ställdes detta under kamrerarens vid station tillsyn. Härvid biträdes han af en e. o. tjensteman af flottans civilstat, hvilken mot förenämnda arvode har bland annat skyldighet att hålla arkivet tillgängligt för allmänheten 2:ne dagar i veckan, 1 timma hvardera dagen; på andra tider eger ej utlåning rum,

Kort därefter, eller på sommaren 1879, inträffade att för utvidgning af marinförvaltningens ämbetslokal på Riddarholmen, det befanns nödvändigt att därifrån utrymma samtliga qvarvarande äldre arkivalier. Varfschefen anmodades därför att mottaga amiralitetskollegiets hela arkiv eller alla hos marinförvaltningen förvarade handtingar för tiden till år 1803, då förvaltningen af sjöärendena inrättades. Men hvar skulle denna samling, bestående af öfver 3,000 band och konvolut förvaras? Genom öfverlemnande från kammarrätten af de årliga räkenskaperna för flottans öfverstyrelse, stationer och

lotsverket hade arkivlokalen redan blifvit så fyld, att senaste årens räkenskaper måst uppläggas på arkivets vind, 2 tr. upp i tyghuset. Hit upp under takåsen fördes nu amiralitetskollegiets för historieforskningen så dyrbara registratur och protokoll, ankomna handlingar, Kongl. bref i original från drottning Kristinas till Gustaf IV Adolfs tid m. m. Till följd af bristande inredning och dager kunde någon ordnad uppställning ej komma i fråga. Det otäta taket medgaf på åtskilliga ställen tillträde för både regn och snö och påtagligt var, att en stor del af arkivalierna skulle, på detta sätt förvarade, inom några år gå sin förstörelse till möte.

Våren 1881 anstäldes en noggrann besigtning af arkivets lokaler; äfven konung Oscar II behagade vid ett besök å varfvet taga dem i betraktande. För en hvar, som beség dem, blef uppenbart att något måste göras och göras snart. Varfschefven föreslog nu att, med bibehållande af den gamla arkivlokalen 1 tr. upp, skulle i bottenvåningen under denna inredas en ny tidsenlig lokal för arkivet. Kostnadsförslaget härför upptog en summa af 6,060 kronor, hvilken med bifall till framställningen, blef anvisad genom K. brefvet den 19 Aug. 1881.

Med kraft och fart utfördes arbetet under stationens byggmästares ledning och blef färdigt i Januari månad 1882. Den stora och höga sal, som då blef till arkivet öfverlemnad håller i:

längd	18,04	meter,
bredd	8,51	»
höjd	4,08	»
har i golfyta	153,50	qvadratmeter
och i kubikinnehåll	626,36	kubikmeter.

På salens ena åt sydvest liggande långsida finnes 4 st. och på sydöstra kortsidan 3 st. 3,1 meter höga fönster. På nordöstra långsidan äro de fyra fönstren till två tredjelar igensatta till skydd mot en utmed väggen strykande målskjutningsbana. Likväl är salen på ett fullt tillfredsställande sätt upplyst, så att full dager råder öfverallt i densamma. Arkivalierna äro uppstälda på hyllor, dels kring väggarne och dels på fyra fristående golf- och takfasta dubbelhyllor. Dessa äro åtta hyllfack höga, och utgör den sammanlagda längden af samtliga hyllfack omkring 1,200 meter. För utrymme är således rikligen sörjdt och det medger äfven en betydlig tillökning af arkivalier. Under golfvet är medelst kopparrör en värmeledning inledd, som gör lokalen lika tillgänglig vinter som sommar. Vid hvarje af de sju höga fönstren äro väggfasta bord anbringade till tjenst för arkivarbetet och forskningen. Salen är genom en i sydvestra hörnet anbringad spiraltrappa satt i direkt förbindelse med den gamla arkivlokalen 1 tr. upp, där fortfarande förvaras hufvudsakligen räkenskaper för tiden efter år 1803.

Sedan flottan sålunda erhållit en arkivlokal, som sökte sin like i landet, blef omsorgen att komplettera de redan förut rikliga materialierna för bildande af ett verkligt sjökrigsarkiv. På grund af därom

gjord framställning biföll också K. Maj:t d. 17 febr. 1882 att sådana i riksarkivet befintliga handlingar, som riksarkivarien anser böra för framtiden tillhöra flottans arkiv, må till sistnämnda arkiv öfverlåtas och d. 12 Maj samma år, att 25 st. i kammararkivet befintliga »bundtar, innehållande jämte de s. k. skeppsgårdsräkenskaperna från och med år 1541 till och med år 1640 åtskilliga andra äldre handlingar, som rörde flottan» finge öfverlemnas till flottans arkiv. På ytterligare framställning bemyndigade K. Maj:t d. 28 Mars 1884 kammarkollegium, att till flottans arkiv utlemna ej mindre än sex bundtar skeppsgårdshandlingar, som blifvit i kammararkivet ytterligare anträffade, än äfven sådana äldre handlingar, som kunde än ytterligare påträffas och som voro för kammararkivets göromål obehöfliga, men kunde tjena till belysning af flottans historia. Dessutom har från krigsarkivet öfverlemnats tillhopa 206 band och 229 konvolut flottan tillhöriga handlingar, hvilka därstädes anträffats.

Ej mindre angeläget var likväl, att få arkivalierna så ordnade, att de blefvo tillgängliga för forskaren. Man kunde likväl ej fordra, att ett så vidlyftigt arbete skulle utan särskild ersättning utföras af den e. o. tjensteman, som för ett årligt arvode af 100 kronor höll arkivet öppet på vissa tider, mottog nytillkomna arkivalier och ombesörjde utlåningen. För arkivets ordnande stäldes därför genom K. brefvet d. 30 December. 1881 ett belopp af 500 kronor till varfschefens förfogande för år 1882. Därefter har årligen ett lika belopp blifvit för ändamålet anvisadt och utgått till förenämnde e. o. tjensteman.

Det arkiv, som nu skulle ordnas, bestod af följande antal band och konvolut, inräknadt hvad som till närvarande tid ytterligare tillkommit.

			Band.	Konvolut.
Skeppsgårdshandlingar St.			454.	72.
För åren 1641—1803:				
räkenskaper och därtill hänförliga handlingar	9,125.	213.		
registratur, diarier, protokoll m. m.,	2,696.	645.	11,821.	858.
För åren 1804—1879.				
räkenskaper och dylika handlingar	15,153.	398.		
registratur, diarier, protokoll m. m.	391.	41.	15,544.	439.
		eller tillhopa	27,819.	1,369.

Arkivet har således efter dess ordnande år 1860 ökats omkring 61 procent eller med 10,220 band och 873 konvolut.

Enligt en af kamreraren uppgjord plan ordnas arkivalierna under 21 afdelningar, betecknade med bokstäfver från A till V och 14 underafdelningar, som utmärkas med siffrorna 1 till 14. Som där-

jämte den kronologiska ordningen skall i akt tagas, så förses hvarje band eller konvolut med bokstaf och årtal samt tillika med nummer, om det äfven är hänförligt till underafdelning. Efter verkstäld etikettering uppställas arkivalierna så, att de med samma bokstaf betecknade få en afskild plats för sig, och arkivet sålunda fördelas på 21 afdelningar. Inom hvarje afdelning sammanföras de arkivalier, som hafva samma nummer, ordnade i kronologisk följd, härvid gående från den plats inom afdelningen, som är närmast belägen till arkivets ingångsdörr och lägre nummer före högre. Sist upprättas katalogerna, en för hvarje afdelning eller underafdelning. I och för framtida kompletteringar utskrifvas katalogerna på lösa halfark, ett för hvarje årtal och inbindas ej.

Afdelningarna äro följande:

A. *Skeppsgårdshandlingar.* Hit höra alla arkivalier till och med år 1640, med undantag af Kungl. bref (afdelningen B) samt amiralitetets och amiralitetskollegiets handlingar (afdeln. D).

B. *Kungl. bref och resolutioner.*

C. *Reglementen och instruktioner.* Hit räknas ej allenast af Kungl. Maj:t, utan äfven af andra myndigheter utfärdade reglementen och instruktioner jämte förslag därtill, signalbref och författningar i allmänhet, äfven tryckta.

D. *Öfverstyrelsen.* De myndigheter, hvilkas handlingar höra hit äro:
»Amiralitetet» åren 1629—1633;
Amiralitetskollegium åren 1634—1791;
Amiralgeneralen grefve Hans Wachtmeister åren 1680—1714;
Amiralitetsstatskammarkontoret åren 1692—1722;
Amiralitetsgeneralkommissariatet åren 1722—1732;
Generalintendentsämbetet vid örlogsflottan åren 1789—1794;
Generalsjömilitiekontoret åren 1791—1794;
Storamiralsämbetet för örlogsflottan åren 1794—1797;
D:o för arméns flotta samma år;
Komiterade för förvaltning af örlogsflottans ärenden åren 1797—1803;
Komiterade för förvaltning af arméns flottas ärenden samma år;
Förvaltningen af sjöärendena åren 1803—1877;
Storamiralsämbetet åren 1827—1840;
Sjöförsvarsdepartementet från år 1840;
Chefen för flottans militärpersonal åren 1875—1884;
Marinförvaltningen från år 1878.

E. *Amiralitetskammarrätten.* Inrättades år 1695 och indrogs år 1807.

F. *Arméns flottas kammarrätt.* Inrättades år 1780, indrogs år 1811.

G. *Komitéer och kommissioner.* Hit hänföras handlingar, tillhörande bland andra 1713 års undersökningskommission under Kungl. rådet grefve G. Cronhielm, 1714 års d:o under general H. von Liewen, 1718 års d:o under K. rådet grefve G. Cronhjelm, 1721 års d:o under riksrådet H. von Liewen, samma års utredningskontor i Karlskrona under öfveramiralen riksrådet grefve

Klas Sparre, 1723 års rikets ständers amiralitetsdeputation, 1727 års försvarskommission, 1731 års rikets ständers kommission under riksrådet grefve Sven Lagerberg, 1735 års organisationskommission i Karlskrona under densamme, 1737 års organisationskommission i Stockholm och Göteborg under samme man, 1739 års rikets ständers undersökningskommission, 1741—1743 årens utredningskommission för kriget, 1747 års beskickning till Karlskrona och Göteborg af riksrådet friherre Fab. Vrede, 1763—1773 årens upphandlingskommission, 1770 års rikets ständers deputation under riksrådet friherre F. C. Sinclair för amiralitetets omreglering, 1778—1790 årens utredningskommission, 1789—1790 årens komité för örlogsflottans förvaltning, 1794 års d:o för samma flottas utredning m. fl.

H. *Karlskrona station.* Efter anläggningen, som påbörjades år 1680, var Karlskrona station för den del af flottan, som ända till år 1824 företrädesvis kallades för örlogsflottan.

I. *Stockholms eskader och station.* Redan från Gustaf I:s tid rikets förnämsta skeppsgård, blef flottans etablissement i Stockholm, sedan stora örlogsflottan på 1680-talet förflyttats till Karlskrona, inskränkt till en eskader, som åren 1756—1776 kallades galerflotta och åren 1777—1824 för svenska eskadern af arméns flotta, hvarefter benämningen af station vidtog. Som amiralitetskommissariatet utgjorde eskaderns styrelse under förra hälften af 1700-talet, så hänföras dess handlingar till denna afdelning. Likaså räknas hit alla handlingar, som tillhöra det på Kungsholmen i Stockholm omkring år 1683 inrättade och år 1850 indragna s. k. Hofjaktvarfvet.

K. *Göteborgs eskader, station och depot.* Gamla varfvet i Göteborg anlades omkring år 1650. År 1672 förordnades att här skulle ständigt ligga en »esquadron» af minst 6 skepp. Åren 1777—1824 hörde eskadern till arméns flotta, blef därefter benämnd station, och år 1854 förändrad till depot, hvilken indrogs år 1870.

L. *Landskrona eskader.* Inrättades år 1791 och flyttades till Göteborg år 1812; tillhörde arméns flotta.

M. *Finska eskadern.* Flottan i Finland kallades åren 1756—1769 för galerflottan i Finland, åren 1770—1776 för arméns flotta och åren 1777—1808 för finska eskadern af arméns flotta. Till denna afdelning hänföras handlingar rörande Sveaborgs fästningsbyggnad, som påbörjades år 1749 och afslutades år 1786; Sveaborgs eskader, som inrättades år 1756 och förlorades år 1808, äfvensom Åbo eskader samt Varkhaus och Kristina eskaderdivisioner, som inrättades år 1791 och uppbrändes 1808.

N. *Stralsunds eskader.* Inrättades år 1791 och flyttades till Landskrona år 1807; tillhörde arméns flotta.

O. *Båtsmanshållet.* Hit höra jordeböcker, roteringslängder, roteböcker och andra handlingar rörande roteringsverket.

P. *Prisverket.* Utgöres hufvudsakligen af handlingar från början af 1720- och 1790-talen, rörande priser, eröfrade under näst-föregående årens krig.
Q. *Tjensteförteckningar.*
R. *Diverse.* I denna afdelning upptagas sådana arkivalier, som icke kunna hänföras under någon annan afdelning, såsom rese-berättelser efter utländsk tjenstgöring, berättelser om utländska magters sjöförfattningar, tidningar, ritningar, läkarrecepter m. m.
S. *Lots- och fyrinrättningen samt lifräddningsväsendet.* Lotsverket reglerades år 1696; de första lifräddningsanstalterna inrättades år 1855.
T. *Sjökarteverket.* Bildades år 1737 och reglerades 1772.
U. *Amiralitetsinqvarteringskassan.* Inrättades år 1732 och upplöstes 1797, då behållningen öfverlemnades till amiralitetskrigsmans-kassan.
V. *Amiralitetskrigsmanskassan.* Inrättades år 1642 under namn af amiralitetsarmbössa, men erböll sin nuvarande benämning på 1690-talet. Större delen af kassans handlingar förvaras i kassans arkiv i Karlskrona.

Underafdelningarne åter äro:

1. *Protokoll.*
2. *Registratur.* Hit höra konsept till afgångna expeditioner, register till registratur, annotationer öfver afgångna bref, order-böcker, order och remisser, kansliexpeditionsböcker, register öfver kansliexpeditioner och amiralitetskollegiets riksdagsberättelser.
3. *Diarium.* Hit räknas ock register till diarier.
4. *Ankomna handlingar.*
5. *Krigsrättshandlingar.*
6. *Arbets- och besigtningsrapporter.* Hit höra arbetsberättelser och varfsarbetsrapporter, generalflottbesigtningsdokument och förslag öfver fartyg, generalhusbesigtningsdokument, skogsbesigtningsinstrument samt skogsbesigtningsredogörelser och berättelser m. m.
7. *Rullverket.* Utgöres af generalmönsterrullor, placeringsrullor, års-, qvartals- och månadsförlag öfver personalen, parad- och vaktrullor, namnrullor, kostrullor, rekryteringsrullor, kommenderingsrullor, sjukmönstringsrullor, in- och afmönstringsrullor samt mönsterrullor i öfrigt.
8. *Priskuranter* och prisböcker.
9. *Kontrakt.* Såväl handlings- och försäljningskontrakt som ingifna anbud och öfriga upphandlingar, rörande auktioner och entreprenader.
10. *Liqvider, stater och statsprojekt.* Af dessa hänföras till denna underafdelning blott de, som ej äro i samma band åtföljda af redogörelse, i hvilket fall de upptagas under någon af följande fyra underafdelningar.
11. *Kontanta redogörelsen.* Hit höra hufvudböcker och kapitalräkningar, kassaräkningar och kassaförslag, kassaverifikationer, kassa-

konstrollböcker, aflöningsräkningar och andra räkningar för kontanta medel, bankoräkningar, memorialböcker för kassan, uppbördsböcker, anordningsböcker för utgifter, liqvidationshandlingar, handlingar i balansmål m. fl. redogörelsehandlingar, som ej uteslutande angå sjöexpeditioner, i hvilket fall de hänföras till underafdelningen 13.

12. Proviantredogörelsen. Hit räknas proviant-, spanmåls- och brödräkningar, memorialböcker för amiralitetsmagasinet och i allmänhet handlingar, rörande provianteringen, där ej kontant redogörelse ingår, då de föras till underafdelningen 11.

13. Sjöexpeditioner. Denna underafdelning är tillkommen hufvudsakligen för att befrämja sjökrigshistoriska forskningar. Hit höra därför registratur, diarier loggböcker och ankomna handlingar under sjötåg, berättelser och rapporter om svenska flottans sjötåg och redogörelser för sjöexpeditioner, då de äro bundna i särskilda band.

14. Persedelredogörelsen. Hit höra inventarieförteckningar och inventarieböcker, förrådsräkenskaper, där ej tillika kontant redogörelse ingår, i hvilket fall de hänföras till underafdelningen 11, memorialböcker för utredning, förråd och dylikt hörande till förvaltardetaljen.

Denna plan anses måhända allt för detaljerad, men dels torde sådant ej kunna undvikas vid ordnandet af ett detaljarkiv och dels torde, sedan planen väl blifvit genomförd, katalogerna gifva en sådan öfversigt af arkivets innehåll, att forskaren bör kunna, utan större tidsutdrägt, finna hvad han söker.

Afdelningen A, skeppsgårdshandlingar, som utgör ett sjelfständigt helt för sig, har blifvit under åren 1882—1885 fullständigt ordnad af kamreraren vid stationen och specifik katalog däröfver upprättad. Denna särdeles intressanta och dyrbara samling af handlingar för tiden från 1541 till 1640 utgöres hufvudsakligen af mantals- och löningsregister för personalen samt redogörelser för penningar, proviant, materialier, inventarier, arklipersedlar o. d. för rikets skeppsgårdar och varf. Här finnas sålunda handlingar från skeppsgårdarna i Stockholm, Elfsborg, Kalmar, Åbo, Helsingfors, Viborg, Kexholm, Reval, Elbing och Stettin, men saknas för Nyköpings skeppsgård. Däremot finnas handlingar från blott 26 varf eller skeppsbyggnadsplatser, då det bevisligen funnits 48 nämligen 6 i Småland, 3 i Östergötland, 2 vid Södermanlandskusten, 16 vid Mälaren, 3 i Roslagen, 5 i Norrland och 13 i Finland.

Af de öfriga afdelningarne är ännu ingen fullt ordnad; de höra så tillsammans, att arbetet med dem alla pågår samtidigt. När arbetet med arkivets ordnande blir bragt till ett lyckligt slut, låter sig ännu icke med någon säkerhet förutsägas.

Stockholm i Augusti 1886.

Axel Zettersten.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

5.

Hemming Gads oration mot danskarne.

En produkt af vår äldre literatur, som genom åtskilliga samverkande omständigheter vunnit en viss ryktbarhet, är den oration, som den bekante prelaten och politikern Hemming Gad säges ha hållit inför riksföreståndaren Svante Nilsson och rikets råd år 1510 emot danskarne och till förmån för ett förbund med lybeckarne, hvilket tal på latin är tryckt i Johannes Magni svenska historia. Den är anmärkningsvärd redan för formens skull, ty på politiska tal, bevarade från medeltiden, ega vi ej något öfverflöd; den väcker uppseende genom innehållet, ty det är svårt att uppleta en skrift så drypande af hatets gift, som denna är emot danskarne; den har intresse för författarens skull, ty han var ju en gång en af Sveriges ledande statsmän och en snillrik person; den har slutligen under tidernas lopp flerfaldiga gånger ådragit sig historieskrifvarnes uppmärksamhet och hvad dess äkthet angår angripits isynnerhet af danska författare, medan den åter funnit försvarare i Sverige och, ehuru med någon reservation, äfven upptagits bland vår medeltids »scriptores».[2]) Nu senast har en norsk författare professor Ludvig Daae åter bragt frågan om äktheten, d. v. s. Hemming Gads författarskap, på tal, och det ger mig anledning att här egna saken någon uppmärksamhet. Den norske professorn har i ett nyligen utkommet häfte af Norsk Historisk Tidskrift[3]) meddelat en uppsats öfver den bekante hamburgske historieskrifvaren Albert Krantz (f. på 1440-talet, död 1517) och kommer där äfven in på frågan om dennes litterära förbindelser med norden; Krantz har nämligen, som bekant, äfven behandlat de tre nordiska rikenas historia i sina arbeten »Dania», »Svecia» och »Norvegia». Det finnes, säger prof. Daae, blott en enda uppgift om någon sådan förbindelse, nämligen just i denna Hemming Gads oration, där talaren (hos Johannes Magni) kallar sig för Krantz' *socius*, omtalar deras gemensamma studier uti Rostock och slutligen på ett annat ställe anför Krantz' »Svecia», som på Hemming Gads tid ännu icke var tryckt och sålunda skulle uti handskrift kommit i hans händer. För umgänget i Rostock finnes ej något yttre hinder. Krantz inskrefs vid stadens universitet 1463 och tillbragte där sedan många år, en tid såsom professor. Hemming Gad inskrefs åter vid samma universitet efter all sannolikhet 1471.

[1]) Jfr. Hist. Tidskr. 1883, s. 362.
[2]) III 1, s. 43—67.
[3]) Anden række, femte binds andet hefte, s. 238 o. f.

Men om möjligheten af den personliga bekantskapen är obestridlig, uppträder prof. D. så mycket bestämdare mot möjligheten af någon närmare förtrolig beröring mellan de båda männen. Han grundar sina betänkligheter i främsta rummet på den olika politiska ståndpunkt de intogo. Hemming Gad var danskarnes lidelsefulle fiende, medan Albert Krantz med välvilja omtalar samma danska konungar, som den förre så länge och så bittert bekämpade, och i samma skrift »Svecia», som i orationen åberopas, talas bland annat om, hur Sten Sture blandade »fas atque nefas», »alltför mycket lyssnande till andlige», vid hvilket sista egendomliga påstående prof. Daae anser, att man i främsta rummet måste tänka på Hemming Gad. Hade de varit så nära bekanta, menar prof. Daae vidare, borde man väl hos Krantz finna något spår af *literär* förbindelse med den svenske politikern, som bättre än någon hade varit i stånd att lemna honom underrättelser om svenska förhållanden, men därtill finnes ej någon den ringaste antydan. Är sålunda uppgiften om de båda männens mångåriga vänskap antagligen ogrundad, så har man däri, sluter prof. Daae, ett bevis för att hela orationen är hopsatt af Johannes Magni, hvilken återigen bevisligen känt och begagnat Krantz arbeten.[1]) Denna slutsats stöder prof. Daae med tvänne nya bevis. Bland de många giftiga saker orationen innehåller mot danskarne finnes äfven en skildring af de olika slag af danskar, som plägade invandra till Sverige, nämligen djeknar, hofmän, munkar och qvinnor, bland hvilka de sistnämda vore de farligaste, och talaren ogillar i sammanhang därmed mycket skarpt giftermål mellan de båda nationerna. Det är föga troligt, menar hr Daae, att dylika omdömen skulle ha fällts inför Svante Nilsson, som sjelf var gift med en dansk qvinna. Det andra beviset är, att i Johannes Magni historia det förekommer ett annat tal, Nicolai Ragvaldi vid mötet i Basel, hvilket enligt hr D. gör ett högst misstänkt intryck, något, för hvilket han emellertid lofvar att en annan gång anföra skäl.

Det är, såsom redan antydts, ej första gången orationens äkthet drages i tvifvel. Redan den danske historieskrifvaren Svaning, som 1560 skref en vederläggning af Johannes Magni historia, talar tveksamt om »dennes eller hans(!) lydbiskop Hemming Gads smädliga tal», ett uttryck, som man dock ej torde kunna fästa särdeles stor vigt vid, då det svårligen ingick i Svanings afsigt eller ens var möjligt för honom att företaga någon kritisk undersökning af Johannes Magni författarskap och källor. De egentliga angreppen ha emellertid gjorts först i senare tid. Så uppträdde den danska forskaren Kall-Rasmussen på 1850:talet mycket bestämdt emot talets äkthet.[2]) Hans förnämsta argument stödde sig emellertid på några beräkningar i afseende på Hemming Gads ålder och tiden för hans vistelse i Rostock liksom för hans Romresa, hvilka sedan visat sig

[1]) Ett fragment af Krantz, enl. uppgift skrifvet af Johannes Magni sjelf, finnes i Lunds universitets bibliotek, anf. tidskr. s. 244 not.

[2]) D. Geheime Arch. Aarsberetn. I, Tillæg, s. 28 o. f.

vara origtiga; i öfrigt var det hufvudsakligen inre grunder han anförde. Allen, som påvisat nyssnämda fel, ansluter sig emellertid till samma åsigt på grund af talets innehåll, dess karaktär af historisk afhandling, dess faktiska oriktigheter och dess stil, som icke alls liknar Hemming Gads.[1] Till samma åsigt har äfven H. F. Rördam kommit, särskildt på grund däraf att det sätt, hvarpå Saxo begagnas i talet, står i en påfallande öfverensstämmelse med det sätt, hvarpå samma författare användes på andra ställen i Johannes Magni historia.[2]

Hade man endast sistnämda författares latinska text att tillgå, fölle det sig utan tvifvel svårt att häfda Hemming Gads författarskap till denna oration. Något annorlunda måste förhållandet ställa sig, om äfven svenska texter vore att tillgå, och sådana finnas verkligen. Det synes hufvudsakligen vara denna omständighet, som kommit utg. af sista delen af Scriptores rerum Svecicarum, d. v. docenten Annerstedt, att luta till den motsatta åsigten och att införa dessa svenska texter i nämda verk. Han skiljer mellan två grupper af sådana, en, representerad af en afskrift i Hog. Bielkes samlingar i Uppsala univ.-bibliotek, längre och mera lik den latinska texten; den andra, representerad af två afskrifter, den ena i Nordinska samlingen i Uppsala, den andra i Riksarkivet, båda kortare och i uttrycken mer afvikande från samma latinska text. Ingendera anser utg. kunna härledas från Johannes Magni; tvärtom skulle den kortare svenska texten vara källan, från hvilken såväl den längre svenska texten, som Johannes Magni latinska härleda sig. Emellertid förelåg den kortare texten endast i moderna afskrifter, den Nordinska efter en numera förlorad handskrift i Gefle gymnasiibibliotek, den andra af arkivsekreteraren O. Sundel, efter en af honom icke närmare angifven handskrift.

Så står frågan för närvarande. Några ytterligare bidrag till dess belysning såväl i fråga om handskrifterna som i annat skall jag härnedan söka lemna. Det har lyckats mig att i Riksarkivet samla i hop fem exemplar af det ryktbara talet utom Sundels öfversättning, ett på latin, 3 på svenska och 1 på tyska (ofullständigt). Det latinska öfverensstämmer med Johannes Magni text, ehuru Hemming Gads namn är infördt i början och ärkebiskop Jakob samt biskoparne ej nämde i ingressen; af de svenska har ett den vidlyftiga redaktionen; af de andra två företer det ena en text med åtskilliga rättelser, det andra är en renskrift däraf — det är dessa, som Sundel har begagnat. Det tyska exemplaret nämner ärkebiskopen och biskoparne i adressen och har den längre redaktionen. Alla handskrifterna tillhöra sextonde århundradet, men ingen går efter mitt förmenande längre tillbaka än på sin höjd till de sista åren af Gustaf I:s regering. Vi ha sålunda funnit en tidsgräns för de äldsta nu kända exemplaren af den svenska texten. Det är ledsamt att den ofvan omnämda Geflehandskriften gått förlorad. Trots alla intyg om den där befintliga ofullständiga textens ålder, kan den, att döma efter den Nordinska

[1]) De tre nordiske rikers historie I, s. 638.

[2]) Historieskrivningen i Danmark og Norge siden reformationen, s. 77.

afskriften, svårligen ha varit äldre — den är därtill alltför felaktig — och aldra minst ha gått tillbaka till Hemming Gads egen tid.

Från konung Gustafs sista år är det också vi för första gången finna ett omnämnande om orationen i skrift, och sagesmannen är ingen mindre än konungen sjelf. Den 26 februari 1558 skrifver han nämligen till herr Gustaf Olsson (och lika lydande till herr Sten Eriksson):[1]

»Kere her Göstaf, vi skicke edher hermedh enn oration til hande, hvilken enn rätsinnig, trohiärted svensk man benempd doctor Henningh Gadh, fordom electus till Lynköping, alle trogne och rätrådige svenske menn till enn varnagel utsatt hafver för våre grannes the danskes argelistige och ilfundige stemplinger och prachtiker, som the esomofftest medh umgå och emot oss svenske bruke pläge, hvilken oration I vele öfverse och thär hoss ofverväge och besinne hvad säkerhet vi af samme danske ännu kunne hafve til att förmode.[2])

Det var samma år något längre fram, som konungen begärde få låna af ärkebiskop Lars Saxos krönika, »effter vi nu achte late något att schrifve um the danskes dygder». En frukt af dessa politisk-historiska intressen blef, som bekant, det af Peder Svart under konungens ögon författade gensvaret på den danska rimkrönikan.

Erinrar man sig nu, att första upplagan af Johannes Magni historia utkom 1554 (andra upplagan utkom 1558), ligger den slutsatsen nära till hands, att det var den, som bragte konungen kunskap om orationen — och att han låtit öfversätta densamma på svenska. Med andra ord, det omdöme om texternas förhållande till hvarandra, som utg. af SRS fäller, skulle således alldeles omvändas, och Johannes Magni text blifva källan, från hvilken de öfriga härflyta. Jag erkänner villigt vigten af de invändningar, som af nyssnämde utg. gjorts häremot, hufvudsakligen på grund af de olikheter i uttryck som i de svenska och latinska texterna förekomma, men det synes antagligt, att konung Gustaf var mindre angelägen om att lemna en ordagrann öfversättning af Johannes Magni, än att få en för hans ändamål passande fri sådan. Den, som en gång på egen hand lät i dalkarlarnes namn uppsätta skrifvelser, var nog i detta hänseende icke så nogräknad som vi; vare detta sagdt utan afsigt att förklena konungens minne.[3]) Det är vidare sant att i den ena gruppen af de svenska texterna stora uteslutningar förekomma, Men den första mera betydande af dessa (SRS III 1, s. 50) angår nästan uteslutande danska konungars grymheter mot sina egna fränder; den andra (anf. arb. s. 54) rör lika litet Sverige, och den tredje och största (s. 55) angår de danska konungarnes behandling af landets biskopar: allt sålunda detaljer, som för konung Gustafs syfte voro af mycket underordnadt intresse. De svenska texternas inbördes förhållande är härmed visserligen ännu icke afgjordt.

[1]) Registraturet för denna dag.

[2]) Det är dessa ord, som synas ha blifvit lagda till grund för den titel hvarmed några svenska exemplar äro försedda.

[3]) Äfven den i Riksarkivet befintliga tyska texten, som uppenbarligen ansluter sig till Johannes Magni, tillåter sig åtskilliga friheter.

Det är en annan omständighet, som gör det omöjligt att för de svenska texterna, särskildt den kortare, tänka på någon högre ålder, och det är den mängd af germanismer, af hvilka de äro uppfyllda, ord eller vändningar, som på Hemming Gads tid voro omöjliga, men som väl passa in med den förändring språket, påverkadt af de många tyske skrifvarne, undergick under senare hälften af Gustaf I:s regering. Jag behöfver blott anföra några fall: *undhållet* (SRS anf. st. s. 48 r. 40; Sundels original har *enthollet*); *dållhet* (t. Tollheit), *barmlig* (Nordinska texten *barnslig!*), *servitut* (allt s. 52); *martirier* (s. 53); *ful* (t. faul s. 54); *bevåget* (s. 56 och flerestädes); *mangel* (s. 57); *herskafft*, *skerf* (utg. sjelf tyder det med *schilf*), *inseler* (s. 61); *renike* (s. 62); *widerfechte* (s. 63); *böswicht*, *hiertige* (s. 65); *anlate* (t. anlassen), *enschylligt*, *för öfver* (t. vorüber), *societet* (s. 66); *utheldta* (auslassen, s. 67) o. s. v. De texter Sundel har följt äro visserligen sådana, att de synas förutsätta en annan text, ty de innehålla omeningar och äro på ett ställe särskildt försedda med frågetecken, som antyda att skrifvaren ej förstått sitt original, men man är därvid frestad att snarare tänka på en tysk än en svensk text.[1])

Det återstår naturligtvis den möjligheten, om det ofvan anförda annars är riktigt, att Johannes Magni haft för sig en handskrift från Hemming Gads egen tid. Men det förefaller mig, som om alla inre skäl talade däremot. Kan man verkligen tro att en realpolitiker sådan som Hemming Gad skulle år 1510 rest upp och inför den tidens svenska råd ursäktat sitt tals längd med hänvisning till den »römiske orator Marcus Cicero» och talat om danskarne såsom lika många »Verribus, Catilinis och Antoninis» — det hade säkerligen varit bortkastade perlor — och passar det ej bättre den lärde ärkebiskopen, som ville lysa med sin beläsenhet och väcka italienarnes aktning för de klassiska studierna i sitt fädernesland? Skulle Hemming Gad vid ett tillfälle som det ifrågavarande verkligen haft nog författarfåfänga att tänka på dem »som i framtiden thenne myn oration någen tid hörendes eller läsendes varder», och är det icke i stället en fras, man hellre väntar från den, som på sin kammare, långt från händelsernas skådeplats och lif, sjelf skall författa ett tal och omedvetet låter sin egen person träda i stället för den fingerade talarens? Stycket s. 64 om danskarnes planer mot svenskarne, huru de först skulle bedåra dem med de »sötaste och lärdaste ord» och därpå vid lägligt tillfälle »hugga deras hufvud af . . . . och kasta dem sedan på elden», förvända sina bref, insegel och löften och »öfverdikta dem de allra slemmaste laster» de kunna upptänka, skifta de dödes bo och lösören och sedan draga till Danmark igen: detta kan, så synes det mig, svårligen ha skrifvits förrän efter Stockholms blodbad. Det finnes visserligen en märklig berättelse om Kristiern

[1]) Stället s. 58 »Inge sände . . . . dem med föräderi ihielslogo» är i båda de texter, Sundel begagnat, omslutet af frågetecken. Hvad som kan ha stått i urtexten tilltror jag mig icke att föreslå, men snarare har det varit tyska än svenska. Riksarkivets tyska exemplar tyckes dock ej ha varit det som begagnats.

I:s planer i afseende på Sverige, som skulle vara afgifven redan till Sten Sture d. ä. (Styffe, Bidrag till Skand. hist. IV, s. 80 o. f.). Den omtalar hans afsigt så väl att få riket lyst i bann som att döda de förnämsta af adel och borgare, men den går icke alls in på de karakteristiska detaljer, som här ofvan anförts. Att låta Hemming Gad på den tiden rikta sitt tal till »Sveriges ständer», såsom det sker i den svenska text, som skulle vara äldst, är en anakronism, som i hvarje fall visar att nämda text är redigerad långt efter hans tid. Det finns dessutom knappt mer än ett enda tillfälle, när detta tal kunnat hållas, nämligen i juni 1510,[1]) men några lybska sändebud voro då icke närvarande och lika litet var det då fråga om att inlåta sig på något förbund med danskarne; det gälde ju endast att hålla den redan slutna freden. Härtill må nu läggas de på olika grunder stödda inkast, som de ofvan nämda danska och norska forskarne, Kall-Rasmussen, Allen, Rördam och Daae riktat mot orationen.

Min tro är sålunda att Hemming Gads literära rykte kommer att stödja sig icke på detta tal, utan på hans talrikt bevarade bref, hvilka visa honom vara en icke vanlig skribent, hvars förtjenster dock minst af allt kunna sökas i sådana svarfvade perioder och retoriska blomster, på hvilka orationen är så rik.

6.

Omhvälfningen inom Svenska kyrkan åren 1539 och 1540.

Det är bekant, att Gustaf I efter hand aflägsnade sig från de män, som under de första åren med ordet och pennan förde striden mot det katolska munk- och prestväldet, mäster Lars och mäster Olof. Man hänför vanligen brytningen till slutet af 1530-talet, men den är sannolikt äldre. Redan 1532 skrifver Laurentius Andreæ till en förtrogen, att han nästan vore löst från konungens tjenst och ej gärna skulle hädanefter blanda sig i några allmänna ärenden; betecknande nog fortsätter han omedelbart därpå: »äfven mäster Olof hoppas inom kort befrias från sigillet» (såsom kansler). Under grefvefejdens brydsamma skiften var ej tid att egna någon större uppmärksamhet åt de kyrkliga frågorna, men knappt hade dess buller upphört, så ändrades förhållandet. Kort efter hvarandra inkommo då i Sverige de två män, »riddaren och doktorn» Conrad von Pyhy och mäster Jöran Norman, som skulle råda bot för alla de brister, på hvilkas afhjälpande så många svenskar förtagit sina krafter, och spela hufvudrollen vid den tillämnade andra reformationen. Snart grepo de sig an, isynnerhet den förstnämde, med en omgestaltning af Sveriges

[1]) Jfr Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia V, s. CXLVI.

hela borgerliga och kyrkliga förvaltning. Med en oändlighet af långa och detaljerade eder — för domare och prester, för uppbördsmän och krigsmän — skulle man skrämma till lydnad för kronans myndighet och i de kollegiala förvaltningsformernas och polisordningarnas band skulle menighetens motspänstighet och sjelfrådighet så småningom spakna. Tyvärr har man vid denna tid ej längre att tillgå någon källa liknande den man eger i Hans Brasks ovärderliga brefväxling för åren 1523—1526. Peder Svarts anekdotmässiga krönika har längesedan upphört och till och med de officiella handlingarna i riksregistraturet äro ovanligt sparsamma just för den nya regimens grundläggningsår. Också har öfver den tidens händelser hvilat ett dunkel, hvarur endast framlysa som betydelsefulla blänkare rättegången mot mäster Lars och mäster Olof, hyllningsederna i Örebro och Nylödöse, den stora ordinantian eller landsordningen af 1540, organisationsförsöken inom kyrkan med superintendenter och äldste. En liten samling af enskilda bref, särskilt dyrbar på grund af de offentliga akternas sparsamhet, finnes dock bevarad från 1530-talet och kastar något ljus äfven öfver händelserna år 1539. De äro ställda till biskop Sven i Skara, Magnus Haraldssons efterträdare på biskopsstolen och under 1530-talet en af konung Gustafs betrodde män, och ha med några hans papper kommit till Riksarkivet. Det var till honom mäster Lars skref de ofvan anförda orden. De bref, som här komma i fråga, äro ej fler än två, skrifna af biskop Jöns (Johannes Magni) i Linköping, äfven han en bland de katolska prelater, som accepterat Vesterås recess och ordinantia, men som nu ryggade tillbaka för de nyheter, som bragtes å bane, och synes ha bäfvat för den storm, som skakade den svenska kyrkans gamla byggnad.

Det första brefvet är dateradt den 3 maj 1539 [1]). Det heter där: »medföljande bref jämte hans högvördighets [ärkebiskopens] skrifvelse till mig öfversänder jag till ers kärlighet med detta bud, och innehålla brefven till mig, att jag skall infinna mig i Uppsala Viti och Modesti dag [den 15 juni] för att rätta inrotade villfarelser och ännu icke tuktade oseder. Så har jag beslutat att komma, om jag får behålla helsan, för att söka någon säker hamn bland dessa farliga skär under detta fruktansvärda oväder (in hac sevissima tempestate). Gud gifve oss sin barmhertighet och nåd, att vi kunde finna frid och endrägt inbördes, sedan villfarelser och vidrigheter (adversitatibus) gjorts till intet. Vår ärkedjekne lider af gikt och ligger ofta till sängs i stora plågor; kallad jämte mig har han sålunda giltig ursäkt. Men magister Tore, som också är nämd, kommer med mig och för öfrigt någon suppleant i ärkedjeknens ställe. Jag förmodar att äfven Ni, vördige fader, är kallad jämte de förnämste af ert kapitel. Dessutom har jag mottagit bref till biskopen i Vexiö, törhända af samma innehåll. Och sålunda skola vi omsider se änden på verket (omnis consummationis finem): måtte den blifva Gudi välbehaglig. Gör

[1]) Båda brefven äro på latin.

därföre hvad Ni kan, älskade broder i Herren, med ert ädla sinnelag och sörj för den lutande ställningen (fessis rebus), om något råd och hopp ännu återstår er, och meddela er med oss i denna farliga oro, att vi alla inbördes må uppnå åtminstone någon dräglig enighet i den helige andes kraft och Guds kärlek.»

Huruvida något möte hållits på utsatt tid i juni månad, är mig icke bekant. Att det längre fram på året varit ett sådant i Uppsala framgår af det andra brefvet från biskop Jöns, dat. Linköping den 2 oktober samma år. Det heter där: »Af ers högvördighets bref från Uppsala ser jag med häpnad herr kanslerns rörelse (commotionem) öfver de vilkor och förbehåll, som gjorts vid våra underskrifter. Nogsamt märkte jag att det misshagat flere af församlingen (concilio), att vi tills vidare täfla med(?) (tantisper emulamur) den allmänneliga kyrkans enhet och heliga lydnad. Dessa blott misstänker jag vara upphofvet till missnöjet mot kanslern, men enskildheterna lemnar jag åt Guds rättvisa att pröfva. Men att Ni i ert och mitt namn helt enkelt skrifvit under, var nödvändigt, såsom jag förnummit, och godkänner jag det och vill i denna del fritaga er, som om jag sjelf varit personligen närvarande och underskrifvit med egen hand. Fördenskull har jag skrifvit härom till ärkebiskopen och till biskopen i Vesterås, hvilken också lagt sig ut för mig ursäktande min hastiga resa, ty jag var verkligen allvarsamt sjuk och fruktade kroppskrafternas upplösning. Jag reste omsider trygg, utan att ana något om denna förargelse med underskrifterna, men genom Guds nåd tillfrisknade jag på fjärde dagen efter min affärd. Här hos oss förändra vi ingenting i fråga om ceremonierna tills recessen kommer slutbehandlad, erkänd och beriktigad (finaliter examinatus, recognitus et castigatus) af K. Maj:t.»

Det framgår af de meddelade utdragen tydligt nog, att öfverläggningarna varit stormiga och brytningen skarp mellan det gamlas och det nyas anhängare. Men hvad är det för akt de omtalade underskrifterna gällt? Har det varit fråga om att underskrifva någon kyrkoordning, såsom Danmarks presterskap fick göra ett par år förut, eller har det blott varit fråga om några bestämmelser angående ceremonier och kyrkotukt? Man skulle vara böjd att tro det förra, när man läser Messenii framställning under år 1539, huru konungen då »lät genom de evangeliska superintendenterna promulgera en sådan kyrkoordinantia ungefär som Johannes Bugenhagen nyligen gjort i Danmark» (Scond. Ill. V, s. 85). Och är ifrågavarande akt densamma, som den recess, hvilken skulle komma från konungen »examinatus, recognitus et castigatus»? Till våra dagar har i hvarje fall ingendera, för så vidt de voro olika, bevarats, och hvarpå Messenius grundar sin utsago har hittills ej uppdagats. En annan akt finnes emellertid, som otvifvelaktigt står i sammanhang med detta Uppsala möte och förråder den riktning, hvari dess öfverläggningar ledts, och det är den i Uppsala, men först den 8 december, daterade fullmakten för Georg Norman att vara ordinator och superattendent öfver »bisper, prelater och alle andre andelige» med deras underhafvande uti reli-

gionssaker med skyldighet att visitera, examinera och i ämbetet insätta presterna och eventuelt, dock med konungens vetskap, afsätta de oduglige; vid sin sida skulle han ha en eller möjligen flere »adjunkter»,

Konung Gustaf låg illa sjuk under en del af hösten på Arnö och var sannolikt icke med om septembermötet i Uppsala. Däremot kunde han hålla herredagen i Örebro vid nyårstiden, där rättegången fördes med hans gamla förtrogne, där den sällsamma hyllningseden på konungens blottade svärd och efter nattvardens anammande aflades och där äfven frågan om »lärdomen och ceremonierna» synes varit före. Konungen åberopar åtminstone ett år senare ett mandat han i dessa ämnen låtit utgå från Örebro, som dock icke finnes bevaradt [1]). Att åtgärderna ej varit definitiva, framgår dock af andra uttalanden [2]).

På herredagen i Lödöse i april 1540, där den i den svenska förvaltningens och rättskipningens organisation djupt ingripande landsordningen för Vestergötland utfärdades, synes det ha varit afsigten att äfven förändringen i kyrkostyrelsen skulle fullbordas. Man har för kännedomen om dess detaljer varit hänvisad till en instruktion för »conservatorn och religionsrådet» i Vestergötland den 9 april 1540 [3]), i hvilken äfven ett nytt kyrkligt ämbete, seniorernas, beröres, och Anjou grundar sin framställning af saken på denna handling (Svenska kyrkoreformationens historia II, s. 115). Instruktionen för seniorerna är emellertid också i behåll — i afskrifter på tyska både i Riksarkivet och Uppsala bibliotek — men har hittills, förmodligen för dess vilseledande titel [4]), blifvit förbisedd. Då genom densamma Anjous framställning kan fullständigas och beriktigas, torde en närmare redogörelse för innehållet ej vara obefogad.

I inledningen åberopas som motiv för seniorernas tillsättande den gamla kristna kyrkans bruk och apostelen Pauli ord »de presbyteris», äfvensom nödvändigheten att sörja för religionsförändringens befästande »im abwesen unseres reichs ordinarien und anderen religionsrethen». Seniorerna skulle först och främst en gång om året personligen visitera alla församlingar i stiftet och därvid göra sig underrättade om presternas ståndpunkt dels i afseende på de vigtigaste lärostyckena

---

[1]) Fullmakten för biskop Henrik m. fl. att hålla visitation i Småland, Kalmar d. 20 juli 1541 (Thyselius Handl. till sv. reform. och kyrkohist. 2 s. 167).

[2]) I ett odateradt Rådslag i Riksarkivet heter det sålunda: »Så är och någen förandrung sked udi lerdomen och ceremonierne her i rigit effter thet mandat, som skedde i Örebro anno 40. Så blef och udi någen motte ther opå en ordnungh stelt. Och vill man nu gerna vette hvad rådet synes ther om eller om thet så blifva skulle.» — Under Normans visitation i Vestergötland hade »andeligheten» därstädes besvurit »de artikler på gudelig lärdoms vägnar och andre saker, som den religion anhänger». Därmed syftas måhända på den i Örebro utfärdade akten; eller skulle det vara sjelfva kyrkoordningen?

[3]) Se Thyselius, Handl. till Sveriges reform. och kyrkohist. II, s. 126.

[4]) »Landzordning och regementzform hvareffter regementzrådet uthi Vestergötland sigh uthi H. K. M:ts frånvaro ett höglofligit och christeligit regemente hålla och föra skola.» Den är daterad den 7 april.

och ceremonierna, dels i fråga om deras lefverne, samt bestraffa dem, i fall något vore att anmärka; i händelse de voro motspänstige, skulle seniorerne anlita conservatorn. De skulle vidare förhöra presterna i de »artiklar och ordinantier, som gjorts eller kunde göras af superintendenten och andra religionsråd» och om de visade sig icke uppfylla nödiga fordringar och ej gåfve hopp om förbättring, sätta andra i deras ställe, dock med conservatorns vetskap. Hvar och en som ville blifva prest, skulle först vederbörligen kallas af menigheten, därefter inställa sig för seniorerna, hvilka egde pröfva honom i anseende till förstånd, lära och lefverne och, om han godkändes, sedermera nästa söndag inviga honom »på apostoliskt sätt» med händernas påläggning, äfvensom gifva honom »testimoniales eller institutorias» till den kyrka, som begärde honom. Det lemnas därefter föreskrifter i detalj, huru förfaras skulle med prester, som förde en otuktig vandel och icke ville bättra sig. Seniorerne skulle vidare under visitationerna flitigt tillhålla presterna att i sina predikningar betona vigten af goda gärningar, lydnad mot öfverheten m. m. d. Vidare skulle de »allra skyndsammast» inom »vårt rike Vestergötland» insamla och insända uppgifter om presterskapets inkomster. I städerna skulle de sörja för goda skolor för ungdomen till uppfostran af prester och ämbetsmän; tillhålla föräldrarna, »ädla och oädla», att icke försumma barnens undervisning och skicka de motspänstige till conservatorn, som med »vår kungliga makt» skulle tvinga dem, »de måtte vilja eller icke», att låta barnen få lära sig något; likaså skulle seniorerne ha uppsigt öfver hospitalen. Slutligen skulle de förteckna det kyrksilfver, som »ordinarien» på konungens hefallning förunnat kyrkorna att behålla, samt ha full makt, när det behöfdes, att förena flera kapell eller kyrkor till ett.

Anjou förmodar att seniorerna voro lekmän; de uppdrag, som lemnades dem, tyda dock snarare på motsatsen, och de tituleras i instruktionen för »wirdige und gelarte». Med den vidsträckta verksamhet, som på detta sätt uppdrogs åt dem, lemnades ej mycket åt biskopen att göra, och någon plats fanns så mycket mindre för dessa stiftens forna öfverhufvud, som seniorerna i alla vigtigare mål hänvisades till conservatorn, hvilken stod i spetsen för stiftets kyrkostyrelse och verkligen skulle vara lekman; svårare religionsmål skulle han emellertid hänskjuta till superintendenten, liksom biträda denne på hans visitationer. Kyrkomöten skulle enligt instruktionen för conservatorn på konungens kallelse sammanträda; där skulle alla conservatorerne jämte ordinatorn och han adjunkt eller adjunkter såsom »det religionsråd» [1]) inställa sig med uppgift särskildt att granska kyrkoordningen i dess fyra hufvudstycken, om lärdomen, ceremonierna, skolorna och universitetet samt hospitalen. Några flera deltagare omtalas icke.

[1]) »Samptelig ordinator och adjuncter som thet religionsråd» enligt Palmsk. afskriften. Det är svårt att rätt tolka ordalagen i den synnerligt skröpliga svenska texten.

Sådan var den nya organisation, som man tänkt sig för den svenska kyrkan och som synes ha framgått ur öfverläggningarna hösten och våren 1539—1540. Den synes dock aldrig ens till någon sin del ha blifvit tillämpad. Messenius uppgifver visserligen att Gustaf Olsson (Stenbock) blifvit conservator i Vestergötland och att seniorer tillsatts i alla stift, men säkerligen utan någon grund. Instruktionen för seniorerna är endast känd i sin tyska redaktion och har sålunda utan tvifvel aldrig utfärdats; den lemnar dessutom tomrum för namnen. Äfven i instruktionen för conservatorn lemnas namnet ute, och Messenius stöder sannolikt sin utsago blott på egna kombinationer. Det är sannt att Gustaf Olsson under de följande åren flerfaldiga gånger behandlade religionssaker, men det framgår af allt, att det skett som ståthållare i Vestergötland och ordförande i dess regementsråd, icke som conservator.

I de båda instruktionerna refereras upprepade gånger till den kyrkoordning, som konungen ämnade låta utkomma på trycket genom sin ordinarius; antagligen skulle i densamma också ett kapitel om den nya kyrkoorganisationen inflyta. Till samma ordning hänvisades ock 1541 i ett svar på några af herr Gustaf Olsson framstälda frågepunkter; den väntades då inom kort tid. Den blef emellertid aldrig utfärdad. Det öfverlades om densamma på flere möten under 1540-talet och det gjordes äfven förändringar i densamma. Man känner ej hvari dessa bestått, men osannolikt är icke, att de just rört formen för kyrkostyrelsen. Till sist kom, som bekant, hela frågan att få hvila under konung Gustafs regering — en bjärt kontrast till den ifver och våldsamhet, hvarmed saken tio år förut bedrifvits.[1]) Det torde emellertid vara antagligt att det är på dessa års förarbeten, som 1572 års kyrkoordning mer eller mindre stöder sig. De krafter som motverkat de i början åsyftade radikala förändringarna, hvilka visserligen i ett och annat påminna om den danska kyrkoordningen, känner man tyvärr icke. Men, hänvisad till gissningar, som man är, kan man förmoda att det varit motståndet 1539, som vållat det första uppskofvet och sålunda förekommit en organisation, hvartill i hvarje fall lämpliga personer på den tiden måste ha saknats i Sverige.

Bilaga.

Instruktion för seniorerna i Vestergötland 1540. [2])

Wir Gustaf, von Gottes genaden, der Schweden und Gotten etc. König, entbieten allen unsern unterthanen unser gnade. Nach-

[1]) De utaf Anjou (Sv. Kyrkoref. hist. II) flerestädes omnämnda »articuli ordinantiæ», hvilka han på ett ställe hänför till 1541, kunna endast betraktas som ett enskildt utlåtande. »Hic respondeo» börjar en af punkterna och slutar »amplius deliberandum censeo».

[2]) Efter den Palmsköldska afskriften i Riksarkivet Den Nordinska i Uppsala universitets bibliotek är nästan oanvändbar.

dem, lieben getrewen, wir ahn von wegen unsers koniglichen gewalts, wor zue uns Gott der allmechtige sein gottlichs wort, auch zeitlichen friden, gehorsam und eynigkeit bey den unsern zuerhalten, hat genediglichen verordenet, haben wir, umb einpflantzung der selbigen articulen etliche unsere geistlichen regementz rath reiche zur visitation und zu reformiren, mit offentlichen unsern edicten und mandaten abgefertiget. Die weil aber solche mutation des alten irrigen gepranchs bey den unsern fast vor eine vorneuerunge wirdt angesehen, der wegen keine gewissen standt fassen noch erlangen muge, es sey den, des wir mit sunderlicher anderer beyordnung, so im abwesen unseres reichs ordinarien und anderen religions rethen muge unnachlessig getrieben werden, der sachen helffen: dem nach wir aus anzeugung der alten christlichen kirchen, auch Pauli, dar er de presbyteris redet, auf dass wir die christliche lahr mügen rein, leuter und clar, auch wolgesasset ummer in unsern reichen erhalten, ordineren und setzen wir, durch unsern königlichen gewalt in aus wol vorbedachten rathe und deliberation die wirdigen und gelarten N. N. im unserem reiche Westergotlandt senioren und geistlichen befehlichsmännern, das sie alles, so ihnen von unserm religions rath wirdt weiter und furder bericht schehen, solten macht haben zu vorwalten, dess sollen sie uns und unsern jungen leibs erbherschafften einen sunderlichen eydt bey Gott und seinem helligen wort, wie nach geschrieben stehet, leiblich schweren.

Erstlich do wir ihnen gedachten unsern senioren offentlich befehlen alle geistliche sachen dartzu alle jar ein mahl und her auf alle propposituren in eigener personen zu ziehen und als dan dar sich vleissig alles dinges bekunden, wie bey unsern geistlichen von den fürnemsten articulen der heilligen christlichen religion, als von der waren furcht, von dem waren glauben kegen gott, vom gebete, von der dankbarkeit und gehorsam kegen der zeitlichen obrigkeijt, von liebe des nechsten, von den helligen sacramenten und anderen stücken mer, so christlicher lahr zustehet, auch von den ceremonien geleret und gehalten wirdt, ob auch die ordenung allenthalben, so sie den von wegen unsere befelichs, durch unsern ordinarien und andern religions rethen ist ein mal instituirt worden, genug geschehe, ob unsere geistlichen den eydt, so von ihnen durch unsern ordinarien und conservatorn genomen, auch fast ahn alle gefehr unverbrochen gehalten werdt; item ob sie auch eines vorargwenigen unzüchtigen lebens seindt, ob böss exempel mitt lahr, mit leben bey ihnen, zu ergerung des nechsten geschehen wurde, und im fall etwas ungebürlichs bey solchen unsern geistlichen personen, so allen andern menschen, wie dass helle licht zum guthem allewege fürleuchten sollen, warhaftigen befunden würde, sie dar umb zu corrigiren und zu straffen nach gelegenheit der sachen. Worde es aber sein dass unsere geistliche personen voer ihre missehandelung noch dartzu ungehorsamer, mutwillige und halstarriger widder unsere verordnete senioren befunden, die selbigen sollen unsern conservatoren nach gelegenheit der sachen und inhaltung unseres mandats, so wir des unserem conservatorn daran sunderlich gegeben haben, gestraft bleiben.

Item fort anher sollen auch unsere senioren der geistlicheit ider zeit ihrer visitation die articulen oder ordinantien, so durch unsern superattendenten und andern religions rethen gemacht, itzund seint zum theil, auch noch sollen gemacht werden, vleissig vor gehalten, und dar auf einen jedern examinirern und im fall, das etliche in solcher examination gar ungeschickt, dartzu unachtsam und nachlessig und also der wegen dem lehrampt und untüchtig gefunden, auch kein hoff der pesserung bey ihnen wehr zu vermuten, die selbigen sollen und mogen unsere senior, da mit das arme unverstandige volck nit muge verseumet, noch decipirt werden, ab und ander in ihre stelle setzen, dennoch also, dass alle zeit zuvorahn unsern conservatorn da von relation geschehen.

Item auf das niemand sich der seelen sorg understehe, noch lauf dartzu, eher den er, wie der propheta Hieronimas sagt, gesandt wirdt, es sey denn, das er erstlich sey offentlich dartzu berufen und düchten [ɔ: tüchtig] judicirt worden, wollen und gepieten wir, dass jeder unser geistlichen, so sich zu kirken diensten in unsern stedtern und landen gedenken brauchen zu lassen, erst von gemein soll ohn einige gebe, gunst, geschenck oder ander mittel warhafftig gefordert sein, und des gute gezeugnussen mitbringen, darnach sich unsern senioren, welchs verstandt, lahr und lebens ehr sey, dageben ihm examine, wie es denn von unseren ordinarien ist geschrieben worden, zuerkennen, und in dem solche personen im verhör durch unsere senioren zimlicher masse tüchtig erkanth und erachten wird, sollen sie im nach apostolicher weis des nechsten sontags in der kirken vor der christlichen gemein die hende sembtlich auflegen, mit biten und befehlen, wie unsere ordinarius des wirdt schriftliche weise, forme und gestalt den senioren vortzeichen. Wenn nu solche ordnung durch die senioren geschehen ist, sollen sie dem verordenten testimoniales seu institutorias ahn die kirke, von welcher er gefurdert ist, mitgeben, und also abgefertiget bleiben. Welcher aber solche brief mit [nicht] bringt, soll nach dieser zeit von den unsern, sie seyn edel oder unedel, keines weges zugestattet noch angenomen werden. Es sollen aber die senioren in solcher testimonial briefen die kirchleuth bey dem zorn Gottes und unserer hohen straffen vormahnen, auch gebieten, das sie solchene person als ihren geistlicher vater allewege vor guth halten, im auch im zehende, im opffer, vor andern accidentalibus nicht abbrechen.

Item es sollen auch unsere senioren vleisig acht geben in der visitation, auch sunst durch ander leuth auskunstschaffen lassen, ob jemands unter unser geistligkeit eines standtbarn unzüchtigens wandels widder die lahr und befehl des heiligen Pauli sei. In dem nhu sich etliche unzucht unseren anderem unvorstendigen volck zum bosen exempel bey der geistlichkeit stehe(!) liesse, sollen allwege sine mora unser senioren den selbigen fur sich citeren lassen und dar im seines ambts erinnern, darbey anzeigen, so er sich nicht bessern würde, das sie im das beneficium entzihen und seines ambts entsetzen wollen von Gottes und unsers koniglichen gewalts wegen. Und

damit unsere senioren der emenden oder besserung mügen gewiss sein, wollen und gebieten wir, dass solche berüchte person mit burgschafft bestrickt werde, das er sich also ermanet gedenckt zu bessern. Im fall aber das solche person wissentlich ungebessert fürder und fürder in seinem standtbarn leben würde beharren, sollen im an alle mittel dem conservatorn unser senioren anzeigen und seines ambts beraubet bleiben, und vor ein berüchtet abgeschniten gelidder christlichen versamelung, bis so lange er hero(?) pœnitirt, und seigt pesserung seines lebens, gehalten werden. Als denn muge er widerumb von unsern senioren per publicam pœnitentiam vor dem altar, wie es denn inn unserer reichs kirkordnung sunderlicher form und weise sehen werden, angenomen werden.

Item die weil leider, Got gelobt(!), nhu biss hertzu hin und weiter durch ungeschickeit der predikanten unser leuth zum theil seindt ubel von guthen werken, von den geburlichen gehorsam kegen die von Gott vorordenten obrigkeit, von christlicher lieb und zucht underrichtet worden, darüben bey dem gemeinen man aller mutwille hat zugenohmen, die fleissliche freiheit, auch freiheit(?) vormeret worden, auf das nhu hin fürder solcher ungelimpf müge abgewendet und gepessert bleiben, wollen und gebieten wir hie mit ernstlich unsern senioren in der visitation unser kirken pharherrn und andere recht und vleissig zu instituiren, wie sie lehren und underweisen sollen unser leutichen von guthen werken, als was die rechten guten werk seindt, das es ein gepoth Gottes sey gute werke zu thun und nicht in unserer freyen wilkor, wie etliche schwärmer und rottengeisser dar von geredt haben; item wie sie Gott der allmechtige beide hie in diesem leben, und hie nach im jenen leben hochlich belonen will, jeh wiederumb wie schwerlich auch, so mit ungehorsam, mit Gottes verachtung, mit wordt, mit dodtschlagen, mit ehebruch, mit diebstal, mit falscher gezeugnus, mit follensauffen, mit unzucht und andern bossen werken mehr umbgehen, Gott straffen will am leib, ahn guth, ahn ehre, an gericht, an weib, an kindern, wie den auch Gott selbest durch den Mosen dreuet, Levitici XXVI, Deuteronomion XXVIII capitel, welcher stelen und capitelt wir wollen auch und gepieten, dem volke Gottes furcht damit einzubilden, durch unsere geistlichen vleissig vorzuhalten. Das sollen aber unser senioren von den guten werken so lehren lassen, dass da durch dem glauben und rechter zuvorsicht in Christum Jesum, unsern einigen herren und heilandt, durch welchen wir vor Gottes angesicht bestehen mügen, abgebrochen(?) wirdt, wie es den unser ordinarius, in unser reichs kirkordenung solle widerumb ein underricht geben.

Nach dem aber der mutwille der leuth gross und viel iss. dennoch christen heissen und der christlichen gerechtigkeit, als das wort Gottes, der Sacrament gebrauchen wollen: so gepieten wir, das unser senioren achtung, damit Gottes vorachter und andere bosse theter in der christlichen gemein nicht geliden, noch die sacrament ihnen, es sey dan, das sie sich warhafftigen haben gepessert,

administrirt werden, prout latius erit expressum in ordinantia regni nostri.

Item damit wir uns auch, was vor unterhalt umb ihr lahr und arbeit unser geistlichen haben, recht erinnern können, wollen und gebieten wir, das unser senioren aufs allerforderlichst was die geistlicheit jeder person in diese unserm reich Westergotlandt in stedtern und dorffern jerlicher hebungen hat, beschreiben und in ein buch vor registration lasse.

Item damit hernachmals bey unsere leiberbherschafften und nachkommenden die christliche lahr in unsern reichen, auch guthe zucht und cancellien, und ander nottige empter, durch gelahrte leuthe moge erhalten beiben, wollen und gepieten wir hiemit ernstlich, das unsere senioren in stedtern guthe schulen in welchen die jugent moge recht in guten kunsten, Gottes lahr und erlicher zucht erzogen, und also darnach unseren reichen nutz und dienstbar erfunden werden. Und im fall das jemand, edel oder unedel, kinder oder freunde der lahr und zucht geneist(?) haben, und die selbigen mutwillig aufziehen und nit lernen lassen würden, und also mit den ihren, wider das geboth Pauli, ire kinder corrumpiren und dem gemeinen nutzen damit nit dienen wollen, den selbigen sollen unsere senioren erstlich vermanen, auch Gottes zorn und unser schwere ungnad dabey anzeigen, wo sie die ihren also würden verseumen. In dem auch, das unsere senioren mit solcher ermanung würden etwan bey dem halsstarrigen wenig hor erlangen, sollen sie es unserem conservatorn forderlichst zuschreiben; der sol denselbigen für sich citiren, und durch unsern königlichen gewalt die eltern darzu haben, sie wollen oder nitt, ire kinder leren zu lassen.

Item so sollen auch unsere seniores sunderlich guten aufsicht haben auf unser hospital, und damit die armen nit werden etwan von ihren vorwesern ubersetzet, mit rechenschafft von ihnen nehmen und abschaffen helfen, das ihnen nichts entrucket bleibe.

Item so gebieten wir, dass unsere senioren auch achtung geben und beschreiben in der visitation kelche und andere silber, so unser ordinarien zu prang der kircken bey iderem tempel aus unserm befehlich vorgunt haben, damit dovon nichtes verruckt werde.

Item so sollen auch unsere senioren unsern vollenkomen befehl haben etliche capellen und kirken, auf das, die weil der geistlichen personen wenig seind, dennoch unser arm Gottes(?) volck muge Gottes wordt des feyertages hören und leren, nach gelegenheit, wie es sich best will schicken, in ein zu legen die pauren dahin in Gottes emptern zu bescheiden. So aber etlicher, edel oder unedel, wolten bey ihren gewöniglicken kirken bleiben, den willen wir gepotten haben, das sie sich auch mit pfarherren, auf dass sie nicht so rohe und wilde schir ein jahr oder halbes on Gottes wordt froh hin gehen, vorsehen, bey vermeidung unser straffe.

Das ist nhu kurtz vorfasset, was wir unsern senioren zu gewarten und in achtung zu haben gepieten und befehlen, das sie jeder zeit in visitation, auch sunst alle zeit vleissig bey ihren getahnen

eyden beampten sollen, ohne alle gefehr. Und so diesem seiner ampt noch eben die gemelten fürgeschrieben articulen etwas mehr nötich und nur von kurtzheit wegen nit exprimert were, dasselbige soll clar, hell und offenbar genug inn unsere reichs kirckordnung ausgedruckt und geschrieben bleiben, mit aller umpstendigkeit. Hir auf wir unsern unterthanen allen sembtlich, und einem jedern sunderlich, was wirdes, standes odder condition sie den sein moge, so uns mit eides pflichten verwandt sein, gepieten bey vormeidung unserer hochsten ungenade und halsestraffe wider diese unsere ordnung, inn allen ihren puncten, articulen und clausulen nit, noch mit worten oder werken sich einiger mass oder gestalt aufzulehnen, sunder, jederzeit wehn ehr die unsern von unserm kegenwartigen senioren, oder ihren nachkomen mit diesem unseren schriftlichen befehlich, etwan durch sie selbst, oder ihre befelichslent in sachen der religion ersucht werden, ihnen unsere mandaten zu vollenfüren hülf, furderung und beystandt leisten zu tag und nacht, zu wasser und zu lande, und in dem keine ausflucht noch enschuldigung fürzuwenden. Daran geschickt unser ernstlicher will. Datum in unserer königlicher stadt Neylöss unter unseren secret, Anno Domini. MDXL septimo Aprilis, unsers königlichen regementes im dreyzehenden.

Hd.

Ett bidrag till Tycho Brahes historia.

Tycho Brahe till Erik Sparre.

Det är bekant att den berömde astronomen Tycho Brahe efter att ha tillbragt öfver 20 år på ön Hven, sysselsatt med vetenskapliga forskningar och snillrika industriella försök af olika slag, på gamla dagar, förföljd af mäktiga afundsmän och beröfvad sitt underhåll och sina förläningar, måste lemna Danmark. På landsflyktens första station uti Rostock dröjde han någon tid i fåfängt hopp på ett omslag i den unge danske konungen Kristian IV:s sinnesstämning och skref därunder följande bref till sin högt bildade frände, den svenske vicekansleren frih. Erik Sparre för att genom hans bemedling få en fristad i den svensk-polske konung Sigismunds stater. Sjelf föreslår han bl. a. ön Dalan, en af Düna kringfluten ö nära Riga, eller ön Werden nära Dantzig. Brefvet kom riktigt i Sparres händer, men huruvida denne lagt sig ut för sin frändes räkning, ha vi oss icke bekant; i hvarje fall ledde det ej till något resultat. Brefvet är af Brahe egenhändigt undertecknadt, men är ej skrifvet af honom sjelf. Det påträffades bland några äldre handlingar, som nyligen öfverlemnats från Vetenskapsakademien till Riksarkivet, och har af arkivarien Bergman stälts till redaktionens förfogande.

S. P. D. Literæ tuæ eruditissimæ pariter ac humanissimæ, cognate optime, amoris eximii ergo me testes, iis ipsis diebus, quibus Haffnia

relicta in Germaniam migrandum erat mihi, redditæ sunt. Verum enimvero tunc rebus meis ad abitum adornandis ita distrahebar, tum quoque amicis ob abitum invisentibus præpediebar, ut, licet nihil magis mihi in votis fuerit, attamen temporis iniquitas omnem scribendi occasionem præriperet. Postquam vero huc Rostochium appuli, atque hic certis de caussis, quemadmodum et antea Haffniæ per integrum anni quadrantem substiti (præsertim quo nostratibus, si pœnitere ipsos admissi erroris posset, deliberatius rem expendendi tempus concederem, neve nimis præpropere ardua, quæ tracto, studia alio transtulisse viderer), ne hic quidem aptior scribendi facultas, contra quam opinabar, oblata fuit, cum nullum iter ad confinia utriusque regni parantem nancisci liceret. Accessit et hoc, quod nescio quis rumor, utrum te inde in Sveciam interiorem vel Poloniam ad s:m vestrum regem te recepisses, incertum me redderet. Cumque eo nomine celeberrimum virum d. Davidem Chytræum, huius academiæ antesignanum, honorifica, prout virtus merebatur, nominis tui mentione compellassem, siquidem eum crebro de rebus regnorum illorum a multis edoceri scirem, et inter te ac ipsum alias commutari literas inaudivissem: attamen dubium, quod animo conceperam, eximere non potuit, itaque scribendi officium adhuc paulo diutius differendum censui, donec, ubinam locorum morareris, certo mihi innotesceret. Cum vero ne sic quidem profecerim, et longiores in hac urbe moras nectere nec mihi commodum, nec etiam ob ingravescentem indies pestem consultum sit, propediem ad magnificum dominum Henricum Ranzovium, affinem et amicum meum singularem, perbenigne ab eodem invitatus, me conferre statui, isthic moraturus, donec rebus meis ulterius ex divino provisu prospexero. Quocirca aliquid ante meum hinc abitum literarum ad te omnino dandum ratus sum: ea spe fretus posse id ad communem utrique necessarium Gabrielem Sparre directum, ubicunque tandem locorum hæreres, commodum tibi transmitti.

Desiderium tui cognoscendi et compellandi non saltem ob sanguinis coniunctionem, sed etiam ob suspiciendam virtutem ac eruditionem tuam pari rerum usu auctam me quoque iampridem incesserat, ut hoc votum explendi copiam sive in Dania sive alibi fata hactenus invidisse admodum moleste feram. Nunc vero cum magis magisque disiungamur et mihi patrium solum vertere ac alias in exteris regionibus commoditates quærere necessum fuerit, omnem spem alloquii tui mihi ereptam video et quam maxime doleo. Caussæ vero, quæ me huc adegerunt, tot tantæque fuerunt, ut calamo eas exprimere vix valeam, neque etiamnum tutum arbitrer. Qui magni viri haberi cupiunt, licet graviter non nunquam impingant, tamen nec errores agnoscere volunt, nec in iis redargui. Satis equidem mature hanc mutationem prævidi, nihilque prius habui, quam ut eam quovis pacto præcaverem et averterem: litteris idcirco ad s:mi regis nostri cancellarium datis (quarum hic exemplum adiunxi[1]), sed successu prorsus irrito. Nihil enim impetrare licuit; imo inter alia responsum, regi

[1]) Den 31 dec. 1596 tr. i Danske Magazin II, s. 310 o. f.

nostro quidquam sumptuum in instrumentorum meorum et astronomiæ conservationem impendere integrum non esse. An vero ex regis ipsius voluntate vel alterius privato affectu idque eo prætextu promanaverit, non dixerim. Nec verbis eventus defuit. Nam non tantum feudo illo Norvagico, cuius in literis fit mentio, confestim post coronationem regiam peractam adempto contenti non fuerunt ii, qui fatis reipublicæ in Dania nunc præsunt; sed et reliqua omnia ab optimo rege Frederico L. M. in artis vere regiæ sustentationem deputata subtraxerunt et simul senatorum regni literas, artis eius liberalem conservationem perpetuamque spondentes non respexerunt; licet quidam adeoque præcipuus eorum has una subsignarit et subscripserit; quin etiam canonicatum Roskyldensem (quem solum habui residuum) dictus cancellarius sibi acquirere ac in proprium commodum vertere non dubitavit. Tantum abest, ut artis adeo præclaræ et patriæ nostræ forte non inhonorificæ continuationem et perpetuationem pro virili (uti decuit) promovere voluerit. Scripsit autem non ita pridem illustrissimus dux Uldaricus, s:mi regis nostri avus, ad ipsum regem atque artis huius in integrum isthic restitutionem diligenter suasit. Quibus literis et meas addideram, etiamnum operam meam s:mo regi nostro et patriæ in perficienda isthic astronomiæ instauratione, quam tam diu tantisque conatibus molitus sum, per eas submisse offerens, modo id commodum exequi liceat et indemnitati meæ consulatur. Sin vero nihil his effectum fuerit, quod priora ac inconsulta quorundam consilia emendet (uti sperare vix licet, idque non tam ob ipsius s:mi regis nostri animum per se satis generosum et integrum, quam eorum, qui nunc soli quidvis pro arbitrio moderari volunt, aversam voluntatem), mox ad imperatoriam Ma:tem aliosque viciniores reges ac præcipuos Germaniæ principes scribere decrevi, et quid clementis eorum circa artis tam sublimis ulteriorem sustentationem voluntatis ac arbitrii sit, experiri, utrum videlicet quidpiam sumptuum ad hoc subministrare velint, quo ea in publicum reip. literariæ emolumentum perfectior quam unquam antea, prodeat, atque orbi communicetur. Quo etiam nomine potentissimum vestrum regem Sigismundum submisse sollicitare proposui, si (uti spem concepi) ipsius M:tas, ut est erga ingenuas artes, cum et his ipsamet imbuta sit, benificentissima, hanc etiam curam et laudem cæteris addendam, suaque regia munificentia dignam censeat. Posset forte aliqua ex insulis Prussiæ vicinis commoditatem huic negotio præbere, vel id quocunque alio modo fieri, prout ipsius M:ti visum foret. Qua in re tuum prudens cum auxilio consilium, mi amicissime cognate, obnixe peto et expecto: an videlicet hoc studium astronomicum ipsius Ma:ti offerendum, et an idem cum magno quoque cancellario communicandum putes; et utrum specifice insula Dalan prope Rigam, vel Bornhovium, aut insula Werden prope Dantiscum, similesve loci nominandi nec ne, vel quavis alia ratione quidpiam, quod utile foret, tentandum, idque eo audentius a te peto, quod in literis tuis, singulari benevolentia refertis, tale quid sponte offerre videris, dum officia mihi et studia tua, hoc præsertim tempore

perbenigne ac amice addicis. Ego, si nihil aliud de me polliceri possum, hoc certe sponsum volo, me ex eorum numero, qui virtutes tuas et eruditionem maximi faciunt et colunt, si non primas tenentem, saltem nemini concedentem fore, et ipso ad minimum animo tua erga me officia pro virili compensaturum. Vale mi charissime cognate et me (quod te facturum nihil ambigo) redamare perge. Datæ Rostochii pridie eius diei, qua inde discedere constitui 7:a nimirum Septembris stylo veteri anni etc. 1597.

Tui studiosiss:

TYCHO BRAHE.
manu propria.

Bref upplysande svenska historien.

Det ganska betydande Sackska familjearkivet på Bergshammar, hvarpå en förteckning medföljde 1885 års årgång af Historisk Tidskrift, är rikt på handlingar isynnerhet från slutet af 1600- och början af 1700-talet. Där har stannat flere framstående personers brefväxling från den tiden, såsom riksmarskalken Johan Gabriel Stenbocks, riksrådet och fältmarskalken Erik Sparres, presidenten Karl Gustaf Bielkes m. fl. Bland brefven till Erik Sparre finnas äfven några från lagmannen, sedermera justiekansleren Thomas Fehman, hvilken under någon tid synes ha skött hans affärer. Brefven röra ock hufvudsakligen enskilda förhållanden. Följande två från slutet af 1718 äro dock af allmännare intresse.

1.

Högvelborne H. Baron och General.

Angående H. Baron Axels informator, så beropar jagh mig på mitt förra, och som jagh i går bekom dhetta inne lyckta ifrån H. Landshöfdingen Ribbing, som tvifvelsuthan angår samma ärende, altså hafver jagh intet underlåta bordt Eders Exell:s dhetsamma tillhanda senda, afbidandes hvadh Eders Exell:s herutinnan befalla och förordna teckes. I förgår ankom medh påsten Hans Kongel. Maj:ts fullmackt för Hans Exell:s grefve Thesin att jempte Öfverste Marskalks embetet, också vara högsta ordningsman. Honom till hjelp äre förordnade Herr Per och Conrad Ribbing såsom öfverordningsmän, såsom och uthi hwar province en ordningsman, hvilken bestelning största delen af lagmennerna fått jempte lagmansembetet, hvilket också mig är updraget uthi Grimsholms lähn. Sjelfva nampnet skulle vell tyckas exprimera hvaruthi embetet består, men att i dessa tider afskaffa alla oordningar, och i stellet införa och handhafva goda ordningar, är

fuller snart sagt, men svårare att verkställa och tillvägabringa. Dhet måste dock heta: skie Herrens vilje. . . . . .

Stock. d. 17 sept. A:o 1718.

Eders Exell:s
ödmiukaste tienare
TH: FEHMAN.

2.

Högvelborne Hr Baron och General.

Ehuruwell dhenna påsten lärer från mångas hender notificera Edhers Excellense dhe stora catastropher, som förledne fredag hende, så har icke heller jagh bordt underlåta dhetta dherom i ödmiukhet berätta, huru såsom samma dag igenom en expres Gen. Adjut. Sicre blef berettat, att Hans M:t d. 30 nov. igenom ett olyckeliget skot från Fredrichshals festning, som gick honom igenom hufvudet, måste setja lifvet till. Samma dag hafver Rådet förklarat Hennes Kongel. Höghet för regerande drotning, hvarpå Hennes Maj:t strax antaget regementet. Samma dag blef gr. Vondernat, Eklef och Hagen med alla dheras domestiquer tagne i arest och dheres rum och papper förseglade. Samma dag blef kunnigt, att ock Baron Görtz vidh Strömstad är tagen i godt förvar och bevakas af Öfverste Boumgart medh 50 ryttare. Är icke dhetta nogh på en dag. Dhet är visserlig Guds verk och må vi bedja att han, som det således begynt, ville dhet ock fullborda till sin ähra och dhetta fattiga landets oprettelse. En af Hans Maj:t effter Görts förslag underskrifven förordning var redan ankommen, att hvar och en under skrifftel. och muntel. edh skulle opgifva alt hvad han ägde i löst och fast, hvaraf en siette dehl till konungen strax skulle afstås. Är icke dhet Guds verk, som sådant förekommet, att dhet intet kommet till verkstellighet. Detta torde intet ännu vara hvar och en kunnigt, att Hennes Maj:t afsagt sig souverainiteten och låfvat vilja alla vicktiga saker afgiöra medh sitt Råds råde och Stendernes communication, hvilket vare sagt sub rosa. Häraf kan Edhers Exell. finna tourer och retourer emillan Åland och här hafva varet till något nyttige och att goda ordningsmän varet i vägen. Så snart jagh får höra något om Hr Baron Axels resa ifrån Scarin skall jagh förse honom medh hvad nödigt är härifrån. Gud gifve vinterföret ville något bettre foga sig, att resan intet blifver honom besvärlig. — — — Här talas om nya Kongel. Rådh, då och Edhers Excell. medh retta förnemligast lärer sökas. Gudh gifve godha rådh, ty nu behöfvas dhe. Jagh är stedse etc.

Stock. d. 9 Dec. a:o 1718.

TH. FEHMAN.

* * *

Uti samma samling förvaras äfven ett antal bref från samma Erik Sparre till hans hustru i andra giftet, grefvinnan Christina Beata Lillie, sjelf enka efter öfverstlöjtnanten Carl Philip Sack. De äro till större delen skrifna på franska, ett språk, som Sparre på grund af sin långvariga tjenstgöring i Frankrike, synes hellre ha användt än svenska, men innehålla äfven större eller mindre stycken på det sistnämnda språket. Af dessa meddelas i utdrag och öfversättning några af brefven från 1718. Sparre, som vid årets början blifvit general, skulle ha öfvertagit befälet öfver en arméкår i vestra Sverige, men hindrades af sjukdom att begifva sig dit, förrän det var för sent. — »Ma chère mère» eller »min söta mor» äro de smeknamn han regelbundet använder till sin hustru.

3.

Örebro den 11 october 1718.

Jag är här, min söta mor, sedan i förrgår qväll. Vagnen har en smula bragt i olag mitt hufvud, men ännu mer misshandlat benen, som äro oerhördt uppsvällda . . . . Jag träffade i Arboga generallöjtnant Liewen, som skrek som en galning, när han fick se mig, sägande att konungen ej väntade mig och att, om jag vore klok, jag skulle återvända med detsamma till Sundby. Coyet var också där, med tre kompanier af sitt regemente, som föreföllo mig mycket vackra . . . .

Upländingarne äro i uppbrott sedan i morse och dalkarlarne följa dem. Gardena ha delat sig här, hälften har gått till Venersborg och den andra till Carlstad, dit de komma fram i dag . . . . Här går ett rykte om en strid, som general Armfelt skall ha vunnit nära Trondhjem, men så oredigt, att jag ej tror någonting. Efter dalkarlarne skola följa lifregimentet (le regiment du corps) och adelsfanan aldra sist; jag vet ej ännu, hvilken väg den skall taga . . . . Vädret är förskräckligt och det är ofattligt hvad trupperna lida, som marchera. Det oaktadt äro de ganska muntra; soldaterna ha buken full och sälja bort öfver allt de lifsmedel de ej kunna förtära. Jag har verkligen aldrig sett ett sådant slöseri: två skålpund färskt kött om dagen, lika mycket bröd, fläsk, gröt, grönsaker i proportion och en kanna öl på man, allt för 6 *sols*. Gardena ha sagt här vid genomtågandet, att de hoppas aldrig återse Stockholm, där de skulle dö af hunger. Jag tror att bönen skall bli hörd för många af dem . . . .

4.

Carlstad den 21 oct. 1718.

Jag är här sedan i går afton ganska dålig. Jag är mycket ledsen, min söta mor, att göra en sådan bekännelse, men till mina andra krämpor har sällat sig en tredje dags frossa, och jag har den i denna stund, som jag skrifver. Jag har utstått de förskräckligaste

vägar i verlden, men ett ännu större ondt skulle vara hungern, om jag hade appetit, men eländet i landet stämmer lyckligtvis med min mages. Tänk att det finns ingenting här eller hvarhelst jag passerat, ingenting, ingenting, ingenting. Jag ger mig till tåls och underrättar konungen att sedan jag kommit hit i ganska bedröfligt skick, jag hör, att det ej finns någon armé här, där jag skulle anföra en . . . . jag vet icke hvad H. M. vill göra för mig, att jag är i ett sorgligt tillstånd och att jag bönfaller honom att ej rikta någon ordre till mig, då jag ej är i stånd att utföra den. Jag adresserar brefvet till Åkerhielm och ber om svar . . . . . . Jag skrifver dig uti min säng. Ryggen svider af det myckna körandet. Med skiutzhästar och det dyra köpet har jag varit 3 timmar på hvar mil. Här hafva stådt 4 reg:ten 8 dagar. Då kan du tänka hvad de hafva lämnat. Borgmästaren låter söka åt mig något, gammal sik finnes, männ den gör jag ej skada på. Här finns fördömdt vin och färskt öl. Jag har böcker, och tålamodet kommer med tiden, männ ur Frankrike och annorstädes längtade jag ännu aldrig så mycket till Sundby som nu . . . . .

5.

Carlstad den 4 nov. 1718.

Hur har du haft mod, min söta mor, att lemna mig en postdag utan något af dina kära bref. Du vet att jag ej har något annat nöje . . . . Jag är här som en uggla, ensam att leds, jag kan hvarken gå ut eller läsa . . . . Jag har haft bref från Strömstad, som förmäla att vid Vestereda, där konungen har ryckt in, har man hört en stark musköteld, men att man ännu ej kände någon detalj af aktionen. Prinsen underrättar mig, att han skulle marchera med resten af armén för att rycka in på en annan sida nära Svinesund. Så godt som alla trupper, som voro här på gränsen, ha tågat åt detta håll, så att nu befinner sig, att den hederliga arméen, som man mig hade destinerat, består nu allenast af 3 regimenten. Dem skall generallöjtnant Alfendahl af hiärtat gärna få anföra. Tänk dig, jag ber, om efter mina första ordres, jag hade begifvit mig hit förliden vinter för att här *croquer le marmot* under 10 månader och sedan sluta med denna sköna expedition. I sanning, det är att ha folk till narr. Gud har allt gjort till det bästa och jag tackar honom af tacksammaste hjerta för allt det onda han sändt mig, emedan det har räddat min heder och besparat mig en så dödlig chagrin . . . . . .

6.

Stockholm den 18 december 1718.

Jag har så många saker att meddela i dag, min söta mor, att jag icke vet, hvarmed jag skall börja. Men som gammal minister skall jag väl gifva företräde åt statssakerna . . . .

Jag kom hit tisdagen kl. 9 om aftonen mycket uttröttad ......

Vädret var dessutom afskyvärdt och jag kan försäkra er att på länge har jag ej under så kort tid gjort en så mödosam resa.

Ehuru illa klädd för sorgen, lät jag i går begära audiens hos drottningen. Hon beviljade den nådigt och mottog mig på samma sätt. Jag var en god qvarts timme ensam i hennes kabinett, som jag lemnade, öfverhopad af välvilja och godhet, efter att hafva aflagt min condoléance och lyckönskat henne till kronan. Jag blandade in ett stycke på franska, som jag bad om ursäkt för, hvarpå hon mycket nådigt sade mig, att hon väl visste att hjertat var godt svenskt. Hon frågade ifrigt efter er, jag framförde er vördnad. H. M. sade mig att hon aktade och älskade er och slutade med att säga, att hon ej kunde undvara er. »Jag är henne ogärna förutan» det var orden. Jag svarade att jag skulle underrätta er och att jag trodde att bara detta uttryck skulle komma er att resa från Sundby det fortaste Ni kunde ....

Görtz anlände i förgår middags ledsagad af Schering Rosenhane och den unge Taube. Det hade en afrättning egt rum utanför porten till Norrmalm, hvilket hade samlat en stor massa menniskor, som först trodde det var arfprinsen, men när den fick höra att det var Görtz, gjorde ett så förskräckligt buller med smädelser och hundra tusen dumheter (sottises), att officerarne som voro vid de båda vagnsdörrarne hade mycken möda att rädda fången, ty folket ville absolut att man utlemnade honom åt dem, och försäkrade att den största bit, som skulle bli qvar af honom, ej skulle vara så stor som fingerändan. Rosenhane, som talat om hela historien, hvilken här skulle bli för lång, sade att när Görtz lemnade vagnen, vid dörren till stadshuset vid Södermalmstorg, var han full af packets spott och att för att rädda sig ur dess händer, hade han hakat sig fast vid Rosenhanes ena arm, som hjelpte honom att stiga upp för trappan, hvilket han endast med svårighet kunde, emedan han skälfde i hela kroppen. När han slutligen kom in i en kammare enkom försedd med galler, där det hvarken fanns bord eller stol eller säng och där man verkligen hvitströk väggarne, sade han med en grof ed: är det så man behandlar en hederlig karl, utan att ha hört eller dömt honom. Rosenhane lofvade honom att han skulle få sin bädd, hvilket han också fick ögonblicket efter. Jag har i dag hört, att han icke ville sofva förliden natt, icke heller äta i dag, sägande att han icke var van att undfägnas på det viset. Han är verkligt sjuk, men lika litet beklagad af någon, som han har beklagat dem, som han har gjort olyckliga. Det skulle bli ändlöst att omtala allt som säges här, så att jag afstår därifrån. Jag har funnit ett ord af en af hans tyska lakejer rätt lustigt (tout à fait plaisant); när han såg sig arresterad, sade han till någon af dem som togo honom: das ist nichts; unser herr hatt alle jahr so ein calabalic, aber er weiss sich schon draus zu helfen.

Vid passerandet af Telje fann jag Msgr hertigen af Holstein i en släde framför porten, och som han icke kände igen mig, ansåg

jag ej lämpligt att helsa, helst som jag endast föga visste hvad jag skulle säga honom. I går gjorde jag honom min reverens; jag kan ej bestämdt säga om han har behandlat drottningen, som han bör. Jag vet att de ha råkats, men utan vittnen . . . .

Drottningen höll konselj i morse; man påstår att hädanefter rådsherrarne skola kallas Riksens rådh som fordom och att man skall utnämna en hel mängd.

Arfprinsen väntas till nyåret, äfvensom franska ambassadören, som skall bo hos hr Brauner.

Gab. Ribbing och hans hustru ha nyss kommit. Hans bror Conrad har just lemnat mig för att helsa på dem. Lenard är också i staden, men Pehr ligger illa sjuk i Uppsala. Hvart ögonblick kommer det menniskor från landet . . . .

Konungens lik väntas före jul. Man tror att det kommer att ställas på Carlberg eller Ulriksdal och att begrafningen sedan kommer att ske utan stora ceremonier . . . .

Jag kan ej skrifva mer och jag tror att Ni har fått fullt upp att läsa. Jag slutar med att omfamna er, min käraste mor, af mitt ömmaste hjerta.

P. S.

. . . . . Nu på stunden kommer en godh vänn och säijer mig att man oförtöfvadt och kanske i dag lärer i rådet deliberera om plåtarnes course och att vraisemblablement de gambla, som äro stämplade och härtill varit förbudne, skola åter få se dagsliuset sans crime och få sin course igen. Tag edra mått och steg därefter . . . . . Alla gator äro fulla af ankommande och staden börjar åter blifva dräglig. För mig blir den det icke, förr än jag får er dit. Adieu.

Det är verkligen en massa nyheter och nöjen, men af de förra gör man så många man vill.

Görtz vill icke äta och har bedt Coyet om böcker.

7.

Stockholm den 22 dec. 1718.

. . . . Görtz skickade den 20 till Coyet för att bedja honom om gamla och nya testamentet samt le Théatre italien och Descartes filosofi. Kan Ni tro, att denne olycklige ännu tyckes förolämpa Gud genom att hopföra sådana böcker i en och samma mémoire. Han blef illa sjuk samma natt och dagen derpå begärde han prest och läkare. Den förre, som var Conradi, ville icke gå utan en uttrycklig ordre från drottningen. H. M. skickade efter honom och sade honom att efter denne olycklige särskildt åstundat honom, borde han icke tveka att gå dit och att han aldrig kunde göra en vackrare omvändelse. Han har alltså varit där, utan att man riktigt vet hvad omvändelsen ledde till; man talar därom hvar och en à sa mode. Men det ser ut som denne prestman icke haft stor framgång, emedan i går före och efter predikan för första gången bads

för en Gott alleine bekante sache, dieselbe so zu fügen, dass sie doch zu seines nahmens ehre ausschlagen möge . . . . , Mig är i dag af godh hand försäkrat att de läre göra kort och gådt medh honom och att denne papegojan intet länge lärer sittia i sin bur. Man upptäcker hvarenda dag afskyvärda saker och hvilkas invention endast kan ha kommit ur afgrunden. Jag skall bara säga er en: Ni vet att hvar och en måste svära, att han endast hade en viss förmögenhet. Detta angick i början endast lösegendom, men sedan har man funnit ett annat påbud, renskrifvet och färdigt att tryckas, att hus och jord skulle uppskattas af deputationens deputerade, hvarefter $^1/_6$ del skulle betalas åt konungen i guld eller silfver, och att om egaren ej kunde finna denna summa och en annan erbjöd sig att förskjuta den åt honom, skulle det vara denne andre tillåtet att lemna resten af värdet åt husets egare i mynteteckn, hvarmedelst han kunde bortjaga honom och taga huset i besittning för att behålla det som sin lagligt förvärfvade egendom. »Det vore faslige later»! A propos den som plägade säga detta, tror jag icke att han eller hans göra stor lycka under den nuvarande regeringen. Hans måg har gjort ett faux pas, men som blefve för långt att redogöra för. — Det måste någon af dem, som här om dagen åto middag med mig, ha sagt åt arffursten, att jag hade sagt att numera en hederlig karl, som hade några silfverfat, ej längre fruktade att visa dem. Han sade mig nyss: långt ifrån, min käre general, att afundas er dem, är jag viss på att drottningen endast skall söka att öka dem och jag med, då vi veta att Ni eger dem med bättre rätt än någon och att personer som er hustru och Ni ej kunna ha för många sådana. Kommissionen, som skall döma Görtz, kommer att bestå af Pehr och Conrad Ribbing, Fehman, Gyllenkreutz, Dankwart, Plan och några andra, hvilkas namn jag ännu icke känner, men det blir Fehman som skall uppträda för drottningen som anklagare. Nu förmår jag sannerligen icke mer, om ej att omfamna er, min söta mor, af mitt ömmaste hjerta. Hälsa ditt k. sälskap och kom ju förr ju heller. Jag har aldrig varmare längtat efter er.

P. S. Alla menniskior här äro som flugor, som legat döda öfver vintren och taga nu åter på att få lif igen.

I dag säges att de tagit fatt en karl på en smedja, som giort et stort antal af handklöfvar och skrufvar till torture. Klåkespelaren i tyska kyrkian är ock insatter i fängelse.

Underrättelser.

— Professor M. B. Richert afled efter flera års sjuklighet i Stockholm den 5 nästlidne september. Ehuru egentligen språkforskare fördes han af sina mångsidiga studier äfven nära det historiska området och berörde detsamma bland annat i sitt arbete: »Om nordisk bildning och fornnordisk literatur» (1870). Utmärkt föreläsare, förstod han att i hög grad väcka åhörarnes intresse. Hans föreläsningar öfver Vestgötalagen, ett ämne som äfven hade intresse för historien, torde höra till det bästa i sitt slag, som förekommit i Upsala under senare tid.

— 1886 har varit ett olyckligt år för den historiska vetenskapen i Tyskland. I maj afledo kort efter hvarandra Ranke och Waitz. Den 25 juli bortrycktes en annan af dess mest framstående historici Max Duncker. Född 1811 blef D. e. o. professor i Halle 1842, tog en liflig del i 1848 års politiska rörelser, blef 1857 professor i Tübingen, kallades 1859 till Berlin, där han i början tjenstgjorde uti statsministeriet, var 1867—1874 chef för de preussiska statsarkiven, efterträdde Droysen 1884 som professor i historia i Berlin och dog den 21 sistlidne Juli. Hans ryktbaraste historiska arbete var en *Geschichte des Alterthums*, som började utgifvas 1852, och sedan utkommit i flere upplagor (första »Gesammtausgabe i 7 band 1874—1882). Den var ett af de första försöken att i ett sammanhang framställa forntidens historia från egyptier, hinduer och assyrier och till och med grekerna, för de förra med tillgodogörande af den moderna språkforskningens och arkeologiens epokgörande resultat. Försöket gjordes med stor framgång och hans arbete anses i Tyskland som grundläggande på detta område. Ursprungligen gick det ej längre än till 479 f. Kr. 1884 började D. en fortsättning af grekernas historia och hann att föra fram den till Perikles och det peloponnesiska kriget.

— Doktor P. Sondén har under förliden sommar uti Berlins m. fl. tyska arkiv fortsatt sina forskningar efter bref från Axel Oxenstierna för den blifvande stora publikationen af dennes korrespondens.

— *Domkapitlets arkiv* i Upsala har under förliden sommar ordnats och har man därunder påträffat ett icke obetydligt antal historiska handlingar. Där förvaras sålunda presteståndets konceptprotokoll för riksdagarne 1723, 1740—41, 1742—43, 1751, 1755—56, 1760—62 och 1765—66; riksdagshandlingar från 1710 till början af 1800-talet; skrifvelser från Upsala konsistorium till hertig Karl; handlingar remitterade till consistorium regni under 1600-talet, k. propositioner till presteståndet under samma tid; två stora bundtar om de svenska församlingarna i Amerika från 1724 och sedermera under nästan hela 1700-talet, innehållande bl. a. flere

berättelser från ditsända prester om församlingarna Racoon, Pensnack, Kristina, Vicacoa jämte församlingarnas kartor m. m.

— Sedan professor E. W. Montan lemnat utgifvandet af Ridderskapets och Adelns riksdagsprotokoll från 1719, har redaktionen af denna serie uppdragits åt kammarherre C. SILFVERSTOLPE, hvilken redan utgifvit band III, 4 eller bilagorna till 1723 års protokoll och band VIII, 1 eller slutet på protokollen för 1734 års riksdag. Af den äldre serien, som fortfarande redigeras af frih. B. TAUBE, har åttonde bandet nyss lemnat pressen. Det innehåller protokollen för den senare riksdagen 1660 jämte bilagor. Vi skola utförligare återkomma till dessa publikationer.

— Vi ha under senare tid flerfaldiga gånger haft tillfälle att fästa våra läsares uppmärksamhet på den lifliga historiska verksamhet, som för närvarande råder i Finland, och kunna ytterligare framlägga bevis därpå. En ung forskare, A. HJELT, har sålunda i Historiallinen Arkisto IX offentliggjort en biografi öfver den finske prestmannen *Eric Lencqvist* (1719—1808), en af de verksammaste medarbetarne uti Åbo Tidningar, det berömda organet för det finska Auroraförbundet. I biografien äro inryckta flere bref från L. till biskop Mennander i så väl teologiska som lärda ämnen och efter den samma följer en bibliografi öfver L:s arbeten. Till nyssnämda vittra och lärda sällskaps historia har hr H. dessutom lemnat några särskilda *Bidrag*, innehållande bl. a. dess hittills okända stadgar jämte åtskilliga andra återstoder af dess skriftliga qvarlåtenskap, påträffade i k. Biblioteket i Stockholm bland en Aurorabroders, C. F. Fredenheims, papper. Till samma häfte af Hist. Arkisto har herr H. äfven bidragit med några »Anmärkningar på en resa från Stockholm till Finland år 1759» af C. Gjörwell, innehållande bl. a. diverse notiser om »lärda saker». Slutligen har han i Finska Vetenskapssocietetens »Bidrag till kännedomen af Finlands natur och folk», häftet 44, tryckt en *Dagbok* af den dåvarande ryske generalen J. Keith öfver kriget i Finland 1741—1743 uti tvänne olika redaktioner, båda bevarade på k. Biblioteket i Stockholm.

Äfven en af veteranerna på de historiska publikationernas område i Finland professor K. G. LEINBERG, har framträdt med en ny publikation under titel *Finlands territoriala församlingars ålder, utbredning och utgrening intill 1885 års utgång.* Han har däri lemnat ett vigtigt bidrag till Finlands historiska topografi. Med stöd i främsta rummet af den dyrbara samling finska medeltidsurkunder, som är känd under namnet »Åbo domkyrkas Svartbok», samt en förteckning på finska socknar från början af 1600-talet uti Riksarkivet har han gifvit en mycket öfversigtlig utredning af de nuvarande finska socknarnes framväxt ur sina moderförsamlingar, hvilka såsom bekant från början voro ganska få och mycket stora. Södra Österbottens alla församlingar ha sålunda t. ex. utgått från två moderförsamlingar, Mustasaari och Pedersöre, Norra Österbottens likaledes från två, Salo och Kemi. Med olika stilar är filiationen, som stundom sträcker sig ända till femte led, utmärkt. Omnämnda skrift in-

går i Finska Literatursällskapets »Förhandlingar och uppsatser». — Af den ofvannämda »Svartbokens» innehåll pågår för öfrigt sedan någon tid tillbaka tryckningen under ledning af finske statsarkivarien R. Hausen.

— Den norska regeringen har tillsatt en *Historisk kommission*, i hvilken bl. a. professorerne Daae, Storm och Sars ingå som medlemmar, för att leda statens publikationer af historiska urkunder och texter.

— Den bekante förf. till Rysslands historia A. Rambaud har nyligen utgifvit första delen af en *Histoire de la civilisation française*, på hvilken vi vilja fästa uppmärksamheten. Arbetet, som färdigt kommer att utgöra två delar, är icke någon »lärd» bok, som söker gifva nya synpunkter eller framlägga resultaten af själfständiga studier, utan det är helt enkelt en sammanfattning af de nyaste forskningarna i fransk kulturhistoria. Denna är emellertid gjord med författarens vanliga klarhet i stilen och med den öfverskådlighet och sakkännedom, som utmärker så väl hans egna föregående arbeten som Duruys, efter hvilken han tydligen bildat sig. Boken är därför i högsta grad intressant och undervisande och torde med fördel studeras af enhvar, som önskar få en kortfattad skildring af t. ex. feodalväsendet, konungamakten, kyrkan, vetenskap och konst så väl som det enskilda lifvets konturer till Fronden, ty så långt sträcker sig den nu utkomna delen.

— Ett sällskap för *Diplomatiens historia* har bildat sig i Paris under ordförandeskap af hertigen de Broglie. Det ämnar utgifva en *Revue d'histoire diplomatique*.

Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg.[1]

AF

J. A. LAGERMARK.

Det dröjde länge, innan Karl XII erhöll säker kunskap om, att danskarnes och ryssarnes planer mot Sverige hösten 1716 gått om intet[2]. De flesta trupperna höllos därföre samlade till långt fram på vintern såväl i Skåne som vid Stockholm och norska gränsen, och deras förläggande i vinterqvarter fördröjdes ytterligare däraf, att befallning utfärdades om samtliga regementenas mönstring, innan de åtskildes.[3]

---

[1]) Där ej annat uppgifves, äro de anf. handlingarna att söka i Riksarkivet, dels i registraturet, dels i samlingarna af landshöfdingars och öfverstars bref.

[2]) Jfr författarens afhandling, Karl XII:s krig i Norge 1716, akademisk afhandl., Upsala 1883, s. 85. Den 8 okt. 1716 skref arfprinsen från Lund till Ulrika Eleonora, att det såge ut, som om fienderna skulle detta år lämna Sverige i fred, och den 14 okt. berättade han för henne, att öfverlöpare från Köpenhamn omtalat, att ryssarne seglat bort.

[3]) Den 27 sept. gaf Karl generalmajor M. J. De la Gardie, som förde befälet vid norska gränsen, befallning att mönstra regementena och sedan hemförlofva några; de öfriga skulle förläggas i rymliga qvarter, dock så att de hastigt kunde samlas. Den 20 okt. skref han till generalguvernören Mörner: »Som hvarken å vår eller fiendtliga sidan i år något mera kan uträttas, så vore väl, om regementena ju förr ju hällre kunde förläggas i goda och vidlyftiga qvarter». Generalen och öfverståthållaren Taube fick den 29 okt. befallning att förlägga de trupper, som stodo under hans befäl, i vinterqvarter.

Följande regementen, som lågo i Skåne eller sammandragits i dess närhet, fingo i slutet af år 1716 befallning att tåga hem: 4 komp. af Smålands kav. ($^{2}/_{10}$), 1 bat. af Södermanlands och 1 af Vestmanlands ($^{26}/_{10}$), lifdragonerna ($^{2}/_{11}$)., som skulle förläggas i Halland, där de äfven legat vintern 1715—1716), Skaraborgs och Uplands regementen ($^{16}/_{11}$), Jönköpings ($^{28}/_{11}$ och $^{10}/_{12}$), lifreg. till häst och Östgöta kav. ($^{5}/_{12}$) samt Vestgöta ståndsdr. ($^{6}/_{12}$).

De regementen, som fingo befallning att tåga hem från norska gränsen, voro följande: 1 bat. af Södermanlands reg. ($^{16}/_{11}$), Vestgöta tremänningskav., Östgöta inf., Dalregementet och Vesterbottens ($^{29}/_{11}$). Det sistnämnda regementet skulle dock förläggas i vinterqvarter i Vestergötland. Riksregistr.

Att trupperna höllos tillsammans, fastän man var allmänt öfvertygad, att intet anfall från Danmark och Ryssland för den närmaste framtiden vore att befara, gaf emellertid anledning till uppkomsten af åtskilliga rykten. Så berättade man, att Karl ämnade sända trupper till Skotland för att understödja pretendenten Jakob Edvard mot konung Georg i England, och franska ministern i Stockholm förleddes till och med af dessa rykten att i strid mot verkliga förhållandet för sin regering berätta, att trupperna i Skåne drogos så småningom därifrån mot Göteborg, hvarest de skulle stiga om bord för att öfvergå till Skotland [1]). Det finnes dock inga pålitliga uppgifter, som visa, att Karl någonsin lofvat att hjälpa pretendenten [2]), och säkert är åtminstone, att han ej vidtagit en enda åtgärd, som kan anses åsyfta afsändandet af några trupper till hans hjälp. Andra åter trodde, att konungen redan samma vinter ånyo ville inbryta i Norge [3]), och truppernas qvarstannande vid gränsen långt fram på vintern tycktes gifva stöd åt denna mening. Det kan ej häller betviflas, att hans afsigt redan vid denna tid var att angripa Norge, ty det visar, synes mig, anläggningen af fästningen Sundsborg, påbudet om upprättandet af betydliga magasiner nära norska gränsen och om afsändandet af kanoner och andra krigsförnödenheter till därvarande fästningar, ja i Görtz bref till konungen, dateradt Haag den 11 oktober, tages det för alldeles gifvet, att han skulle vända sina vapen mot Norge. Görtz yttrar nämligen, att om man denna vinter lyckades vinna fred antingen med tsaren eller med England och under tiden rustade sig, skulle man nog kunna bringa Norge under Sverige, men att konungen tänkt att inrycka, där vintern 1716—1717, mot ett dylikt antagande strida alla uppgifter. Detta skall, hoppas jag, klart framgå af hvad som längre fram kommer att meddelas. Redan under hösten 1716 hade konungen beslutat att göra stora

---

[1]) Fryxell XXIX, s. 52.

[2]) F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718 s. 95—103. Angående ett memorial, innehållande förslag att pretendenten skulle öfverkomma till Sverige, hvilket genom ambassadören Erik Sparre i Paris framkommit till konungen, skref sekreteraren von Kochen till ombudsrådet von Müllern den 9 juli 1716: »Bishero haben S:e K. M:t, wie billich, darauff keine reflexion gemachet, ob sie gleich unterschiedliche mahlen mit mir darauss gesprochen, dabey aber zu zweyen mahlen sich aussgelassen, dass sie nicht finden könten, wass der Chron Schweden für ein nutzen darauss machen würde, wan dem Pretendenten solte zugelassen werden sich in Schweden einzufinden». Bref till ombudsrådet von Müllern.

[3]) T. G. Bjelke till K. G. Bjelke $^{20}/_{10}$ 1716. Bergshammars arkiv.

rustningar, och härtill måste lång tid erfordras under Sveriges då varande utblottade tillstånd. Så skref den 6 december 1716 generalguvernören J. A. Meyerfeldt till regeringsrådet Löwenheim, att konungen var sinnad att upprätta »en väl munderad armé» af 60,000 man.[1] Det är allmänt kändt, att rustningarna till 1718 års fälttåg kostat Sverige otroliga ansträngningar, men huru stark den svenska hären var vid inbrottet i Norge, huru den var försedd med proviant, kläder, tross och vapen, har föga beaktats. En undersökning härom har synts mig vara af intresse, särskildt för uppfattningen af de ledande männens handlingssätt, då de efter konungens död beslöto att genast draga trupperna ur Norge, hvarigenom alla föregående ansträngningar för fälttåget blefvo fruktlösa.

Så snart regementena i slutet af år 1716 och början af 1717 blifvit mönstrade, gaf konungen rust- och rotehållarne befallning att icke allenast rekrytera de indelta regementena, utan äfven att anskaffa de tre-, fyr-, fem- och sjumänningar, som de enligt föregående påbud bort utgöra [2]. Äfven de, som vid återupprättandet af tre- och femmänningsregementena 1712 och 1713 fått lindring därutinnan, att de lämnat femmänningar i stället för tremänningar, ålades nu att ersätta skilnaden mellan tre- och femmänningar och det i manskap, ehuru det då medgifvits dem att lämna penningar, för hvilka officerare sedan värfvat soldater [3]. Af rust- och rotehållare skulle man också utsöka hvad de kunde anses hafva sedan år 1700 förtjänat derpå, att de ej i rättan tid lämnat manskap, hästar och munderingar till regementena. Särskilda undersökningar skulle härom anställas vid hvarje regemente. Jag kan dock ej uppgifva, om några penningar verkligen blifvit utsökta härför [4]. Likaså hölls nu noggrann uppsigt öfver, att de vid hvart regemente påbjudna fri-ryttarne och furirskyttarne verkligen funnos [5]. I slutet af år 1709

---

1) Upsala bibl.

2) Karl till landsh. 21/2 1717 (när bref till landsh. citeras, förstås därvid äfven bref till guvernörer). Härvid kan äfven omnämnas, att alla soldater, som voro af tysk nationalitet, skulle lämnas till det sachsiska regementets rekrytering. Öppna order 12/1 1717 jämte förteckning på desse soldater (blott 94 st.).

3) Karl till landsh. i Stockholms, Upsala och Kopparbergs län 3/1 1718. Samma dag påbjöds också, att 5,856 d:r s:mt, som ännu resterade i Stockholms och Upsala län af den kontingent, som beviljats till ersättande af förlusten vid Helsingborg 1710, skulle erläggas.

4) Resol. på öfverstelöjtnant H. Gyllenbjelkes memorial. Lund 7/11 1717. Gahm Persson, Svea rikes Landt-Milice.

5) Detta visar sig af regementsförslagen.

hade konungen nämligen förordnat, att utöfver det vanliga antalet skulle vid hvart kompani uppsättas 6 man, hvilka vid de egentl. s. k. kavalleriregementena kallades friryttare och vid dragon- och infanteriregementena furirskyttar. Dessa skulle anskaffas genom värfning såväl vid de indelta som vid de värfvade regementena [1], men denna bestämmelse ändrades sedermera så, att vid de indelta infanteriregementena uttogos de bästa karlarne, hvilka skulle ersättas af reservrotarnes karlar, men som dessa ej gjorde till fyllest, måste rotehållarne ersätta de öfrige mot det att de erhöllo den vanliga knektelegan [2]. Likaledes måste rusthållen ersätta dem, som togos till friryttare, mot en ersättning af 70 d:r s:mt för karl och häst [3].

I slutet af år 1716 upprättade Karl en kår, kallad kongl. m:ts drabant- och lifsqvadron, hvilken kår skulle ersätta den namnkunniga drabantkåren. Till denna trupp uttogos 360 de ypperste ryttare (kallade friryttare) inom de indelta kavalleriregementena, och de rusthållare, som på detta sätt miste hästar och karlar, måste skaffa andra i stället mot en ersättning af 70 d:r s:mt i mynttecken eller myntsedlar, under det att deras återuppsättande stundom kostade dem mer än dubbla summan i redbart mynt [4]. Ytterligare må nämnas, dels att de behållne rotarne och rusthållen måste betala för ödeshemmanens rustning och rotering [5], och deras antal var vid denna tid synnerligen stort [6], dels att de ålades att lämna för hvart tältlag vid de in-

---

[1]) Karl till def. komm. 26/7 1710 och till fältmarsk. Gyllenstjerna 16/2 1715. Gahm Persson.

[2]) Resol. 29/11 1717 på generallöjt. M. J. De la Gardies memorial. Gahm Persson.

[3]) Karl till generallöjt. Örnstedt 8/2 1717.

[4]) Krigskoll. till Ulrika Eleonora 5/5 1719. Vid norra skånska reg. hade rusthållarne måst uppköpa hästar till 100, 120 och 130 d:r s:mt stycket i redbart mynt, och karlarne hade fått från 15 till 30 d:r s:mt och däröfver. Kostnaden för de 48 friryttarne och för de 80, som togos till lifsqvadronen, fördelades mellan alla rusthållarne, på det att icke de, som mist karl och häst, allena måtte draga bördan. Samtlige rusthållarne hade därpå sins emellan delat de undfångne mynttecknen och myntsedlarna.

[5]) Karl till landsh. i Kalmar län 9/7 1717.

[6]) I Skåne funnos 944 hemman öde; dessutom funnos vid pass 300, som voro upptagna på frihet (12/6 1718), i Skaraborgs län 167, hvaraf 115 hade blifvit öde efter 1699 (förteckning från 1718), 126 vid Elfsborgs reg. (Mönsterrulla i Krigsark. från april 1718), i Göteborgs och Bohus län 62 (23/5 1718), i Östergötlands län 46 (7/5 1718), på Gotland 15 utom 25, som voro upptagna på frihet (12/5 1718), i Vesterbottens län 133 hemman eller 425 rökar (17/5 1718). Landshöfdingarnes skrifvelser. Vid Dalregementet 14 1/2, vid Närike-Värmlands regemente voro »alla rotar behållna och kultiverade förutom några stycken allenast, som till en del kunna vara öde» (Mönsterrullor i Krigsark.). På Öland

delta regementena 1 trossdräng, hvarigenom ett regemente af 1200 man erhöll 200 trossdrängar och andra regementen i samma proportion [1]). Genom denna mängd trossdrängar erhölls en betydlig reserv. Det hade nämligen varit vanligt att fylla de luckor, som uppkommit i regementena, med de dugligaste trossdrängarne, och man hade särskildt påpekat, huru förmånligt detta vore för rust- och rotehållarne, när man först förmådde dem att åtaga sig att uppsätta trossdrängar [2]).

Då det emellertid blef allt svårare och svårare för rust- och rotehållarne att skaffa dugligt folk, så tilläts det dessa att anskaffa karlar i reserv, en för hvar rote eller rusthåll. Denne, som vanligtvis kallades vargeringskarl (eller vargerningskarl såsom ordet denna tid skrifves), skulle genast tagas till ryttare eller soldat, så snart rusthållets eller rotens förre karl afgått. Frågan om anskaffandet af vargeringskarlar har utan tvifvel uppkommit för att lätta rust- och rothållarens bemödanden att på någorlunda billiga vilkor skaffa krigsdugligt folk, men det är ock tydligt, att konungen härigenom hade att påräkna en ständig reserv. För att någon skulle anses för vargeringskarl, måste han infinna sig vid mönstringarne och vara inskrifven i en särskild kompanirulla [3]). Äfven båtsmanshållen borde anskaffa vargeringskarlar och därtill kunde till och med gossar på 10 år antagas, om ej större kunde erhållas [4]).

För att jämnare fördela bördan af de ständiga rekryteringarna uppmanades redan 1702 rust- och rotehållarne att förena sig kompanivis såväl vid uppsättandet af manskap som isynnerhet vid anskaffandet af hästar och munderingssorter. Detta blef ock vanligt, men stora oregelbundenheter egde härvid rum, i det att de på somliga orter förenade sig kompanivis, på andra regements- eller länsvis eller ock på annat sätt [5]).

Det är förut nämndt, att rust- och rotehållare anbefalts att anskaffa tre-, fyr-, fem- och sjumänningar, som de blifvit ålagda att lämna, men ännu ej gjort. Samma befallning gälde äfven dem, som resterade för ståndsdragoner, bergs-, socken- och post-

voro omkring 250 hemman alldeles öde (711 njöto afkortning i sina utlagor, $^{21}/_{1}$ 1716), i Halland 66 ($^{9}/_{7}$ 1718). Landsh. skrifv.

1) Karl till generallöjt. De la Gardie $^{17}/_{2}$ 1718.

2) Karl till def. komm. $^{8}/_{4}$ 1704. Gahm Persson.

3) Resol. på öfv. Löwensterns memorial $^{14}/_{11}$ 1716. Karl till landsh. Cederhielm $^{4}/_{6}$ 1718. Förordningen är dat. $^{7}/_{6}$ 1718. Gahm Persson.

4) Amiralitetskoll. till landsh. P. Ribbing $^{7}/_{8}$ 1718. Upsala länsarkiv.

5) Krigskoll. till Ulrika Eleonora $^{30}/_{4}$ 1719.

knektar [1]). Men om allt det resterande manskapet lämnats, skulle det föga hafva förslagit till de värfvade regementenas komplettering. Från utlandet var det nästan omöjligt att anskaffa och till Sverige öfverföra några krigare. De svenska trupper, som efter Stralsunds intagande af fienderna bort öfverskeppas till Sverige, qvarhöllos af preussarne [2]).

Allt manskap, som behöfdes till regementenas komplettering, måste således anskaffas inom landet. För öfverstarne för de värfvade regementena utfärdades också värfningspatent (d. 19 jan. och 16 febr. 1717), enligt hvilka de fingo värfva öfver hela riket, dock skulle hvar och en bemöda sig att värfva folk i de län, i hvilka hans regemente blifvit uppsatt. För lifdragonernas rekrytering fick öfverstlöjtnant Odelström mot erläggande af värfningspenningar taga allt öfverloppsmanskap i Värmland, Elfsborgs län och Härjedalen, sedan ödeshemmanen därmed först blifvit besatta [3]).

---

1) I en resol. 5/6 1716 på öfv. Bildts memorial förklarade konungen, att den frikallelse, som en och annan erhållit från 1712 års »dragonepræstation», skulle vara upphäfven, af hvem den än kunde vara gifven, så länge den, som fått frikallelse, hade något att betala med. — Alla karlar, som på mönstring kasserats eller förut dött eller rymt, skulle alltid ersättas. Hade någon officerare påtagit sig att för en rote eller socken ställa karl, som sedan antingen dött, rymt eller vid mönstringen blifvit ogillad, så borde väl officeraren bestå omkostnaden att lega en annan karl, men roten eller sockuen måste sjelf skaffa honom. Karl till landsh. 21/1 1717. — Ganska mycket manskap innestod ännu i länen. Så voro de — enligt ett mem. af M. Törnflycht, sannolikt från mars 1718, ty det innehåller redogörelse för en mönstring, som hållits i febr. — skyldiga till gardet 98 bruks-, 66 sockne-, 133 postknektar samt 160 torpare och herregårdsdrängar. Öfverst. skrifvelser.

2) Efter Stralsunds kapitulation skulle 1,000 soldater och 120 öfverofficerare öfversändas till Sverige, sedan de fått pass af konungen i Danmark. Några sådana hade ej ankommit, officerare och manskap hade behandlats hårdt och till och med fängslats i Preussen, och kapitulationen var således i dess hufvudsakligaste stycken bruten, hvarför konungen genom öppen proklamation förklarade kapitulationen för noll och af intet värde. De, som stått i hans tjänst vid denna kapitulation, skulle därför vara fria från sitt gifna eller aftvungna ord. Lund 3/2 1718. Strödda handl. hör. till baron Görtz mål. Samma dag fick k. rådet gr. M. Vellingk befallning att kungöra denna deklaration, men först skulle han »varna alla uti Stralsund och på Rügen fångne officerare och betjänte, att de till följd däraf kunna begifva sig hit öfver. Hvad Marschalck och gref Mellin vidkommer, hvilka oaktadt att de voro de ypperste kommendörerna likväl tvärt emot ordres voro så villige att emottaga kapitulationen på Rügen, så hade vi fuller orsak sådant mot dem behörigen att beifra, men så vele vi ej vidare göra än att de deras tjänster och ämbeten skola vara förlustige, och komma de således intet att förstås under denna deklarationen. Hvad öfverste Vitinghoff anbelangar, så har han intet af nöden att komma öfver, efter som han är kasserad ifrån sin tjänst, för det han vid de sista krigsförrättningarna i Pommern sig ej särdeles har uppfört.»

3) Karl till öfverstl. Odelström 17/1 1717. I stadgan angående tjänstefolk och legohjon, 23/11 1686, finnes uppgift på, huru mycket manskap, som kunde få

Då det var gifvet, att det manskap, som behöfdes, ej skulle kunna erhållas genom frivillig värfning, och att rust- och rotehållarne, hvilka under det långvariga kriget måst uppsätta och underhålla mycket extraordinarie krigsfolk mot ingen eller ringa ersättning, icke skulle vara i stånd att fortfarande rekrytera dessa regementen, måste bördan att anskaffa manskap läggas på samhällsklasser, som ej förut lämnat något krigsfolk och ej vore inbegripne i den frihet från utskrifning, som knektekontrakten lämnade rust- och rotehållarne.

Så blef ock förhållandet. Den 31 januari 1717 påbjöd konungen till rekryterandet af de extraordinarie infanteriregementena en utskrifning, som icke skulle gravera rust- och rotehållarne. Denna utskrifning kallades stundom enrollering, men vanligtvis nya roteringen. Landshöfdingarne fingo befallning att upprätta förteckningar på alla klockare och organister på landet, försvarskarlar, gårds- och arbetsdrängar hos officerare, adeln och andra ståndspersoner, öfverloppsmanskap, gärningsmän på landet, dagsverkstorpare, dikare, tröskemän, strandsittare, som ej voro enrollerade, fiskare, arbets- och försvarskarlar på slott och kungsgårdar, gästgifvaredrängar, borgare, som ej betalade öfver 6 d:r s:mt i skatt och kontribution, tullvisitörer, besökare, tullknektar, strandridare, »bönåsar» och allt löst folk i städerna och på landet [1]).

Huru detaljerad än denna förordning var, gaf den dock anledning till olika tydningar, men sedan åtskilliga förfrågningar gjorts, och listor på det upptecknade manskapet insändts, bestämde konungen det antal, som borde uttagas i hvarje län [2]). I hela Sverige, med undantag af Göteborgs och Bohus län, Gotlands och Vesterbottens, uppgick det manskap, som nu skulle utgöras till öfver 6,000 man [3]).

Då befallningen om denna utskrifning ankom till länen, sökte många att komma undan densamma genom att låta skrifva sig för hemman, taga annan krigstjänst eller för en tid flytta bort till andra län, hvarföre konungen för att förekomma under-

---

finnas på hvar gård i de provinser, hvilka antagit det »vissa knekthållet» eller båtsmanshållet. Schmedeman, Kongl. stadgar etc. ang. justitien. Stockh. 1706.

[1]) Karl till åtskilliga öfverstar och landsh. d. 5 och 11 okt. 1717.

[2]) Hvad Blekinge angår, så är påbudet ang. nya roteringen dateradt d. 14 juni. De tre sistnämnda länen hafva sannolikt blifvit befriade från nya roteringen. Karl till landsh. Bonde och amiralitetskoll.

[3]) Bil. 1.

slef påbjöd, att alla, som efter ankomsten af den kongl. kungörelsen den 31 januari skrifvit sig för hemman och tagit krigstjänst, skulle komma under lottning, men om lotten ej träffade dem, så kunde de, hvilka låtit värfva sig, förblifva vid det regemente, vid hvilket de tagit värfning [1]).

Vid uttagandet af detta manskap gick man så till väga, att de upptecknade karlarne fördelades i rotar och i hvar rote uttogs en karl. Antalet karlar i hvar rote var olika i olika län. Så sattes i Upsala och Elfsborgs län 4 i hvar rote, i Örebro 6 och i Skåne 5. Till den, som togs till knekt, måste de öfrige i roten sammanskjuta 20 d:r s:mt, hvaraf knekten genast erhöll 10. De öfriga 10 lämnades under försegling åt den officerare, som blifvit kommenderad att vara närvarande vid utskrifningen, för att sedermera användas till knektens behof.

Landshöfdingarne klagade mycket öfver svårigheten att bland det upptecknade manskapet finna så många duglige till krigstjänst, som fordrades, och att bland de befriade uppbära 20 d:r s:mt till lega [2]). Stundom synas allt för många bland de upptecknade blifvit kasserade, hvilket sannolikt äfven berott därpå, att landshöfdingar och officerare, som mottogo sådana karlar, hvilka blefvo kasserade på nästa mönstring, ålades att på sin bekostnad skaffa duglige karlar i stället. Upplysande i detta fall är en utskrifning i Skaraborgs län, hvarifrån 400 man skulle uttagas till Vestgöta tremänningsinfanteri. Af 2,043 antecknade ansåg sig den officerare, som blifvit kommenderad att uttaga manskapet, ej kunna antaga flera än 215 man. Sedermera utlystes ett nytt möte till den 8 januari 1718, då det återstående manskapet skulle uttagas, men landshöfdingen försummade därvid att utsätta böter för den, som ej instälde sig, hvarför blott en enda karl kom tillstädes. Förtörnad häröfver hotade Karl landshöfdingen med afsättning, om han för framtiden ej bättre skötte sitt ämbete, och gaf dessutom den 8 mars 1718 generalmajor Sven Lagerberg order att uttaga det resterande roteringsmanskapet, »kunnandes vi intet veta», heter det i kon-

---

[1]) Öppna order $^{18}/_{3}$ 1717.

[2]) Karl till landsh. Fock $^{27}/_{12}$ 1717. Landsh. i Upsala län till Karl $^{5}/_{10}$ och landsh. i Örebro län $^{27}/_{9}$ 1717. Landsh. i Upsala län berättade, att de 3, hvilka skulle lega den 4:de, vanligtvis voro så fattige, att han ej såg sig i stånd att genom någon exekution kunna uttaga penningarne.

I Östergötlands län togos drängar och arbetsfolk under grufvor, hamrar, bruk och faktorier, gesäller och lärdrängar. Landsh. till Karl $^{26}/_{1}$ 1718.

ungens bref till honom, »om sådant (dröjsmålet med manskapets uttagande) är skedt igenom landshöfdingens eget självvilliga förbrytande eller att han sett med landtbetjänternes försummelse och tröghet igenom fingren». Hade de senare därtill varit vållande, skulle de straxt tagas till soldater, och andra landtbetjänte i stället tillsättas [1]). Nu befanns dete mellertid, att fulla antalet kunde uttagas, men landshöfdingen ursäktade sig därmed, att den kommenderade officeraren förut kasserat allt för många [2]).

Uttagandet af det nya roteringsmanskapet i Skåne synes mig också vara i hög grad betecknande. Då guvernören härstädes den 21 okt. 1717 berättade, att blott 427 man hade uttagits af de 4,779, som blifvit antecknade, förklarade konungen, att det ej kunde vara någon svårighet att få ut det begärda antalet, nämligen 953 man, hälst som det förut uppgifvits, att öfver 1,600 man voro duglige till krigstjänst, hvarför han lämnade guvernören frihet att själf utse medel och utvägar att anskaffa den erfordrade summan, »antingen det sker», skrifver konungen till honom den 21 okt. 1717, »att de till krigstjänst odugelige sättas uppå torp och gatehus och de därpå befintlige dugelige tagas till krigstjänsten eller på annat sätt, emedan 953 man till de anslagne regementernes kompletterande måste tagas ut, på hvad sätt det ock sker». Det begärda antalet uttogs nu visserligen, men en stor del däraf befanns oduglig till krigstjänst, emedan det dugliga manskapet emellertid skaffat sig tillfälle att sticka sig undan och begifva sig till orter, som varit fria från anteckning, hvarför konungen gaf befallning, att såväl på insockne hemman som andra ställen så många duglige karlar, dock ej några bönder, skulle uttagas, att de oduglige med dem kunde utbytas. De oduglige roteringskarlarne åter skulle sättas på de gårdar, hvarifrån de duglige togos, »kunnandes jorden i nödfall så väl brukas af en till krigstjänst odugelig som af en fullkommen karl, men vår tjänst ej lika befordras.» [3])

---

[1]) Landsh. till Karl $^{17}/_{10}$ 1717.
[2]) Landsh, till Karl $^{27}/_{3}$ 1718.
[3]) Karl till guv. Hård $^{2}/_{1}$ 1718. Jfr resol. $^{20}/_{2}$ samma år på öfv. K. Posses memorial. Gahm Persson. D. 30 jan. 1719 inberättade guvernören Hård till Ulrika Elenora, att på skogarne mellan Skåne, Halland, Småland och Blekinge uppehöll sig »en hoper folk», som antingen rymt från regementena eller ock af fruktan för krigstjänst undanstuckit sig. Han anhöll, att desse personer skulle få begifva sig till sina hem utan straff; annars torde de på ett och annat sätt praktisera sig öfver till Danmark. — År 1716 klagade man öfver, att »ett löst parti» rymt från amiralitetet, regementena och provinserna och sammanrotat sig

Stora svårigheter uppstodo i många län vid uttagandet af detta roteringsmanskap, men det fans dock andra, i hvilka det begärda antalet synes hafva uttagits utan någon särdeles möda. Så synes förhållandet hafva varit i Örebro, Vestmanlands, Kopparbergs och Nyköpings län.

Genom den nya roteringen hade emellertid ej så mycket manskap kunnat erhållas, som Karl ansåg behöfligt, hvarför han äfven 1718 genom värfning och utskrifning sökte komplettera eller alldeles ånyo återupprätta flera infanteriregementen. Den 21 juli utfärdade han nämligen ett värfningspatent, enligt hvilket ett visst antal dugligt krigsfolk skulle värfvas i hvarje län genom landshöfdingarne och kronobetjänterne — tillsammans i hela Sverige omkring 6,000 man, om man äfven inberäknar det manskap, som samtidigt utskrefs i Skåne och Halland, samt det som erhölls i Stockholm. — Skulle landshöfdingen kunna värfva mera manskap än som befalts, skulle det lända till »särdeles nådigt välbehag.» Om ej tillräckligt många frivilligt toge värfning, skulle resten uttagas genom lottning, från hvilken endast rust- och rotehållare med deras i kompanirullorna inskrifne vargeringskarlar voro befriade. De som uttogos att tjäna till fots erhöllo 100 d:r k:mt, men de som skulle tjäna till häst erhöllo blott 50. Den som frivilligt anmälde sig till krigstjänst fick 10 d:r k:mt i tillökning. Landshöfdingarne och kronofogdarne sökte man intressera för denna värfning genom att gifva dem 20 d:r k:mt hvardera för hvar karl, nämligen landshöfdingarne för dem, som uttogos ur länet, och kronofogdarne för dem, som utgingo ur fögderiet [1]. — Till gardets rekrytering togos i Stockholm ståndpersoners lakejer, kuskar ock drängar [2]. Ej långt därefter, nämligen den 9 aug., gafs order om värfning af ett visst antal trossdrängar i hvarje län, utgörande tillsamman öfver 1,000. Dessa trossdrängar skulle erhålla samma lega som soldater och dragoner, emedan de borde vara af den beskaffenhet, att de inom kort kunde blifva mönstergilla karlar, ifall de icke redan voro det vid värfningen [3].

med »vapen och skjutgevär» på skogarne i Bergslagen. Senatens bref till Karl XII $^{4}/_{9}$ 1716.

[1]) Jfr K. bref till landsh. i Kronobergs län $^{21}/_{7}$ 1718. Gahm Persson.

[2]) Kung. af G. A. Taube $^{14}/_{6}$ 1718. Nord. saml. (Hist. Suec.) 10. Upsala bibl.

[3]) Karl till landsh. I Vesterbottens, Gotlands, Blekinge samt Göteborgs och Bohus län anstäldes sannolikt ej någon värfning. Åtminstone gafs ej någon befallning d. 9 aug. att värfva trossdrängar i dessa län. Bil. 2.

I Skåne och Halland, i hvilka landskap indelningsverket, hvad infanteriet angår, ej var infördt, hölls utskrifning på samma sätt som år 1712, d. v. s. hvar 6:te man togs till soldat, hvarvid dock ej flera än 800 man kunde uttagas i Skåne, och guvernören skref till konungen, att det näppeligen skulle finnas någon ifrån 16 à 17 år till 35 à 40, som vore duglig till krigstjänst. Guvernören föreslog nu, att de resterande hartkorns-, sockne- och postknektar skulle afskrifvas [1], men detta bifölls ej, emedan förra årens utskrifning, svarades det, icke stode i något sammanhang med innevarande års. Därför skulle en viss termin föreläggas vederbörarde, inom hvilken de skulle lämna de resterande karlarne eller i annan händelse 200 d:r s:mt för hvar karl [2]. I Halland borde 550 man utskrifvas till Hallands infanteriregemente, men fulla antalet har möjligen ej uttagits före konungens död.

Utskrifningen i Skåne och Halland samt den så kallade tvångsvärfningen i öfriga landskap försiggingo i slutet af år 1718, men tvångsvärfningen åtminstone var ej fullständigt afslutad vid Karls död [3], och sannolikt hade blott ett obetydligt antal rekryter ankommit till de regementen, som skulle förstärkas eller ånyo upprättas, Straxt efter konungens död fick en stor del af det under hösten 1718 uttagna manskapet sin frihet åter. Endast de, som tagit frivillig värfning, skulle användas till förstärkning af artilleriet [4]. — Värfningen till kavalleriregemen-

[1]) Guvernören till Karl $^{20}/_{8}$ och $^{1}/_{9}$.

[2]) Resol. är antecknad å det ofvan anförda brefvet den 30 sept.

[3]) Påbudet om utskrifningen i Halland hade utfärdats den 26 maj. På kronohemmanen hade man uppteeknat allt manskap mellan 15 och 60 år och fördelat det i 550 rotar med 6 man i hvar rote. Fanns ej någon duglig karl i en rote, öfverflyttades en sådan från en annan, i hvilken åtminstone tvänne duglige funnos, men ännu den 30 aug. hade man blott uttagit 321 man, emedan öfversten ej hade velat taga någon, som var öfver 40 år, legt för sig 1712, låtit skrifva sig för vargeringskarl eller på frihet upptagit ödeshemman. Vidare hade nämnde- och fjärdingsmän samt brofogdar blifvit befriade. Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$. — I en resol. $^{1}/_{2}$ på öfv. A. Lejonhufvuds bref förklarade konungen, att de som voro öfver 40 år kunde tagas i brist på andra; de som legt för sig 1712 skulle ej vara fria, ty dessa båda utskrifningar voro från hvarandra skilda; de som upptagit ödeshemman skulle för att blifva fria visa, att hemmanen verkligen voro i bruk, och de som uppgåfvo sig för vargeringskarlar måste också visa, att de före utskrifningen varit inskrifna i kompanirullorna. Nämnde- och och fjärdingsmän borde ej heller slippa undan, i fall de förut varit skyldige att betala utskrifningspenningar. — I Upsala län skulle värfning ega rum den 3 dec. Landsh. till häradsfogden Rummell $^{24}/_{11}$. Upsala länsarkiv.

[4]) Den 6 dec. fick landsh. i Skaraborgs län arfprinsens order härom och blefvo då »de uti runda fem veckors tid på fem särskilta ställen med möda och mångas tårar uttagne och i arrest satte ett hundrade sex man lösgifne». Landsh. till drottningen $^{22}/_{12}$. Den 13 dec. utfärdades kongl. bref. att tvångs-

tena synes gått lättare för sig än till infanteriregementena. Endast sällan hördes klagomål, att värfvare med list eller våld bortfört duglige karlar till regementena. Konungen sökte också å ena sidan hindra alla våldsamma värfningar[1]) och å den andra kronobetjänternes underslef vid rekryteringarna[2]). Det saknades ej personer. som föreslogo våldsamma åtgärder för att skaffa folk. Så anhöll en öfverste, att det måtte tillåtas honom att förlägga manskap hos de rusthållare, som visade sig tröga att betala rekryteringspenningarne, tills de lämnat, hvad de voro skyldige[3]), och en annan kom åter fram med förslaget, att man skulle taga »oskicklige» studerande till ryttare[4]). men dessa förslag vunno icke konungens bifall. — En åtgärd af den enväldige konungens godtycklighet må anföras. Åtskillige resterande socken- och postknektar från Elfsborgs län, hvilka vid mönstringen blifvit kasserade, därför att de varit för unga eller för svaga, togos till trossdrängar, och då landshöfdingen sedermera begärde, att de kasserade karlarne skulle sändas tillbaka till dem, af hvilka de lemnats, fick han till svar, »att som vederbörande intet straxt hafva stält goda karlar utan poj-

värfningarne skulle upphöra. Alla besutne bönder och åboar, som tagits till krigstjänst i Skåne, blefvo lösgifne. Guvern. till Ulrika Elenora $^{22}/_{12}$. — Omkring 200 af dem, som värfvades i Vesternorrlands län, rymde från samlingsplatsen Hudiksvall och gingo hvar och en hem till sitt. Till större delen voro de hemma i Helsinglands norra fögderier, såsom i Bjuråker, Delsbo, Norrbo. D. 16 febr. 1719 befalte Ulrika Eleonora, att 100 man af de olydige skulle förstärka Helsinge regemente, men då de d. 18 juli skulle infinna sig, ankommo blott 13 man. Landsh. yrkar, att de skulle strängt straffas. De hade varit uppstudsige vid utskrifningen 1712 och 1713. Han anhåller, att drottningen ej måtte fästa afseende vid den böneskrift. som prosten i Delsbo lär hafva uppsatt. Såväl han som andra prester i den upproriska näjden skola straxt efter rymningen hafva »för en del både lysa låtit samt dem den h. nattvarden meddelt.» Konc. i Gefleborgs länsarkiv.

[1]) Detta framhålles i värfningspatenten. Karl till öfv. Brinck $^{23}/_{4}$ 1718.

[2]) Öfver dem hade många klagomål framkommit under år 1716. Så påstods det, att de för mutor hyst och frikallat löst folk, och i stället tagit besutne bönder till knektar, att de för lega och beklädnad uppburit mera, än de bort göra, att de bortdrifvit åboarne från hemmanen, på det att de måtte kunna uppgifva dem som öde och sedan själfva nyttja eller mot vedergällning låta andra nyttja ängar, betesmarker m. m. Alla, som emellertid gjort sig skyldige till sådan egennytta, skulle genast afsättas och tagas till knektar. Karl till landsh. $^{20}/_{6}$ och till öfv. Löwenstjerna $^{6}/_{8}$ 1716. — Samma straff skulle ock träffa hvar och en som hyste, dolde en rymmare eller gaf honom mat, ej sökte att fasttaga honom och ej häller gaf läns- och fjärdingsmän underrättelser om en sådan karl.

[3]) Resol. $^{12}/_{3}$ 1717 på öfverste Koskulls memorial.

[4]) Resol. $^{15}/_{5}$ 1717 på öfv. Bennets memorial. Bennet anhöll, att han måtte få en öppen »resolution till konsistoriet i Vexiö, att vederbörande rectores och skolemästare sådane oskicklige skoledrängar uppgifva och utleverera». Jfr förf. afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 6.

kar, så måste de till straff skaffa andra i stället, och desse för blifva vid de regementen, de nu som trosspojkar äro satte»[1]).

Med afseende på artilleriet gjordes betydande förändringar 1717 och 1718 på generalmajor Karl Cronstedts förslag. Allt artillerimanskap såväl i fästningarne som i fält fördelades på ett s. k. artilleriregemente och öfvades äfven i infanteriexercis, ja en del manskap i dragonexercis till häst. I en meritförteckning yttrar Cronstedt. att det »ej i marscher behöfver betäckning hvarken af infanteri eller kavalleri, så framt icke vissa tillfällen det ändteligen fordra skulle»[2]). Regementet skulle bestå af 3,811 man, men det har sannolikt icke under konungens lifstid kunnat uppbringas till denna styrka[3]) Till officerare vid artilleriet och ingeniörer vid fortifikationen inkallades flera fransmän, företrädesvis genom Görtz bemödanden.

Endast i förbigående vill jag omnämna, att under år 1717 och 1718 gjordes vigtiga förändringar i truppernas indelning och sammansättning, men då dessa förändringar afskaffades straxt efter Karls död, anser jag mig ej böra närmare redogöra härför, utan öfverlämnar detta åt den militäre fackmannen. Särskildt må dock påpekas. att vid alla regementen skulle ur hvart kompani uttagas 12 man, hvilka vid kavalleri- (och dragon-) regementena kallades frivillige och vid infanteriregementena grenadierer. De frivillige och grenadierna, som utgjorde denna tidens eliter, voro inräknade bland de 150 soldaterna eller 125 ryttarne i hvart kompani och skildes från de öfrige därigenom, att i rullorna sattes ett E för hvarje sådan karl. De voro fria från de ordinarie kommenderingarne, men vid alla extra kommenderingar skulle de genast stå färdige att rycka ut[4]).

Efter olyckorna vid Pultava och Tönningen började svenskarne med mera allvar tänka på försvaret i eget land. Till allmogen vid norska gränsen, hvarest folket sedan gammalt öfvats i vapnens bruk, utlämnades vapen och amunition 1710[5]),

---

1) Karl till öfv. Bildstein $^{10}/_{11}$ 1716 och till landsh. i Elfsb. l. d. $^{11}/_{2}$ 1717.

2) Denna meritförteckning medföljer ett bref från Cronstedt till »Monsieur et tres cher frere», dat. Göteb. $^{10}/_{9}$ 1718. Generalfälttygmästare och artillerichefer 1716—1718.

3) Jfr bil. 4, noten.

4) Förordningarne om grenadierernas och de frivilliges inrättande äro dat. $^{20}/_{11}$ 1717. Gahm Persson. Under vintern 1716—1717 uttogos af hvart tre- och femmänningsreg., som låg i Skåne, 64 man »af de ansenligaste karlar», som funnos, under regementet. Karl till guv. Mörner $^{8}/_{2}$ 1717 och samma dag till 6 öfverstar.

5) Brinck (Lejonbrinck) till landsh. i Elfsborgs län $^{17}/_{7}$ 1717, bil. t. dennes bref af $^{24}/_{7}$ till Feif. Af detta manskap bildades den s. k. grenadierbataljonen.

och 1714 utfärdades af Ulrika Elenora och rådet en förordning, att allt dugligt manskap (»utan att alldeles blotta och ödelägga hemmanen») skulle indelas i kompanier och exerceras af särskildt härför tillsatta officerare [1]). Af detta s. k. uppbåds- eller enrolleringsmanskap hade man dock haft ringa gagn i jämförelse med det besvär, som det förorsakade allmogen, som endast vissa tider utan synnerlig förlust kunde lämna sitt landtbruk [2]), hvarför Karl på förslag af öfverste Gabriel Lejonbrink beslöt att bland den enrollerade allmogen i Dalsland, Värmland, Dalarne och Jämtland värfva manskap till s. k. frikompanier, hvilka skulle användas vid norska gränsen, dels till garnisoner i skansarne, dels till att göra infall på fiendens område [3]). Emellertid kommo dessa frikompanier knappast till stånd mer än i Dalsland, där Lejonbrinck värfvade åtskilligt manskap [4]).

Af bilagorna synes, att, om man medräknar det manskap, som genom utskrifning och tvångsvärfning skulle uttagas, den svenska hären uppgick hösten 1718 till öfver 60,000 man, oberäknadt befäl, spel och ett stort antal trossdrängar, och af denna här drogos omkring 48,000 man in i Norge eller förlades utmed gränsen, ty det sjuka och dismunderade manskapet medtogs äfven vid marschen till Norge [5]). Till den ofvan angifna sum-

[1]) Förordningen är dat. den 19 mars 1714. Gahm Persson.

[2]) Allmogen visade sig ofta ovillig att infinna sig vid uppbåd eller möten, hvarföre konungen påbjöd, att de, som ej infunno sig, skulle straffas med någon tids tjänstgöring vid frikompanierna. Karl till öfv. Ahlfelt $^{19}/_{6}$ 1718. Gahm Persson. — G. Brinck klagade, att Dalslands allmoge efter de olyckor, som 1716 träffat dem i Moss och vid Enningedalsbro, ej kunde förmås att framkomma till de utsatta mötena, och yrkade på straff för dem, »ty så hurtig, prompt och böjelig Dalbonden — — — är, när han ser straffet öfver hufvudet, så istadig, trög och styf är han ock att någon ting göra utan fruktan för plikt i böter eller corporelt, och utan han ock ser det straff, som (han) hotas med, på några exeqveras: rustica gens est optima flens, sed pessima gaudens». Brincks anf. bref till landsh. i Elfsborgs län $^{17}/_{7}$ 1717. Det må dock anmärkas, att Dalslands allmoge flera gånger gjorde infall i Norge under år 1718. — Landsh. i Elfsborgs län berättade, att Lejonbrinck (Brinck) och hans officerare misshandlade allmogen. Landsh. till Ulrika Eleonora $^{28}/_{1}$, $^{24}/_{2}$ och $^{4}/_{4}$ 1719. Jfr hvad som insinuerades inför Karl XII om Lejonbrincks oförmåga att umgås med allmogen. Nordberg II, s. 665.

[3]) Värfningspatent $^{30}/_{3}$ 1718. Karl till generallöjt. Armfeldt $^{2}/_{4}$ 1718.

[4]) Den 28 maj 1718 skref Brinck till Karl, att han värfvat öfver 100 man och att han hoppats få ihop 2 komp. till häst och 6 till fots. — I bref till Karl XII $^{30}/_{7}$ 1717 berättade han, att han efter olyckan vid Tönningen förmått »förmögne och friske bönder» att under namn af friryttare »mondera sig till häst». Öfverst. skrifvelser. Vestgöta-Dals allmoge. Jfr Ahlfeldts bref till Karl XII $^{24}/_{12}$ 1717. Öfverst. skrifvelser. Värmlands allmoge.

[5]) Karl XII till öfverstlöjtnant Odelström $^{22}/_{9}$. Det är gifvet, att de sjuke ej voro på långt när så många vid fälttågets början, som uppgifves i bilagorna, enär dessa äro delvis grundade på förslag från dec. 1718 och jan. 1719.

man (öfver 60,000 man) komma ytterligare 2 komp. af adelsfanan, några artilleri- och fortifikationstrupper, hvarom jag ej kan lämna någon noggrann uppgift, bevakningsmanskap på Visingsö, de nyligen värfvade frikompanierna [1]), militären på Gotland, hvarjämte Sveriges militära styrka ännu ökades med den enrollerade allmogen och de nyligen antecknade vargeringskarlarne. Krigsmakten till lands förstärktes vidare däraf, att i slutet af år 1717 båtsmännen fördelades i vissa s. k. sjöregementen, hvilka beväpnades och öfvades så, att de äfven kunde tjänstgöra till lands; hvilket bör särskildt påpekas, enär Sverige därigenom ej blef, såsom man påstått, blottadt på försvar till lands, då konungen vände sig mot Norge.

Om än Karl XII de tvänne sista åren af sin lefnad företrädesvis sökte upprätta en stark krigsmakt till lands, så försummades dock ingalunda flottan. Såväl för att kunna skydda Sveriges kuster som för att göra sjöfarten i Östersjön någorlunda säker för de svenske köpmännen, utrustades flottan i Karlskrona både 1717 och 1718, dock arbetades jämförelsevis mera på flottorna i Stockholm ock Göteborg, och det var förnämligast smärre fartyg som vid denna tid bygdes [2]). Några större krigsskepp hoppades Karl kunna genom Görtz anskaffa i Holland och Frankrike, och underhandlingarne härom hade skridit så långt, att flere skepp med matroser och båtsmän skulle inom kort afsegla till Göteborg, då Görtz på Englands anstiftan helt plötsligen blef fängslad i Holland, hvarigenom hela förslaget gjordes om intet [3]).

Det var ingen lätt sak att erhålla tillräcklig besättning till dessa trenne flottor. Af brist på folk, som ville taga lega för båtsmanshållen, tvungos bönderna ofta att själfve blifva båtsmän [4]). I somliga städer kunde ej häller det bestämda antalet

[1]) I Finland funnos 2 frikompanier, hvilka ej hade följt med den finska hären till Sverige. Dessa hade vid krigets begynnelse samlat sig själfve under en gammal bondes, »Kifvikas», anförande. De hade gjort landet god tjänst, i det de oroat fienderna, skaffat kunskapare och tagit fångar. Fienderna hade ej häller kunnat tränga sig in i den »öfre trakten af Österbotten». Många, som undkommit fångenskapen, hade tagit sin tillflykt till dem, då de varit säkra. Därigenom hade de finska regementena ofta fått förstärkning. Så hade en major Enberg 1718 fört med sig från Finland till Sverige öfver 200 man. Krigskoll. till Ulrika Eleonora $^{27}/_{6}$ 1719. Registr. i Krigsark. Brefvet är grundadt på generallöjtnant Armfeldts utlåtande.

[2]) Karl till vice amiralen Örnfelt $^{15}/_{11}$ och $^{6}/_{12}$, till amiral. i Karlskrona $^{24}/_{11}$ och till guvernören Mörner $^{6}/_{10}$ 1716.

[3]) Karl till Görtz $^{31}/_{12}$ 1716. v. Müllerns korresp. med baron Görtz. Ett fartyg med 24 kanoner, hvilket afgått från Dünkirchen, togs af P. Tordenskjold i maj 1717. C. P. Rothe, Peter Tordenskiolds Levnet (Viborg 1772) II, sid. 193.

[4]) Karl till landsh. i Kalmar län $^{15}/_{4}$ 1717.

båtsmän uttagas, hvarföre en jämkning städerna emellan i samma län gjordes med afseende på det antal, som hvarje stad måste uppsätta [1]). Åtskilliga båtsmanshall hade under den föregående tiden fått tillåtelse att lämna penningar i stället för båtsmän, men nu måste de lämna karlar in natura [2]). För öfrigt fortgingo värfning och enrollering liksom under föregående år [3]). Då man år 1716 funnit att genom värfning inom landet föga folk kunnat erhållas till flottan, föreslog amiralitet i Karlskrona, att man borde söka värfva matroser utomlands [4]). Härom hade också Görtz redan vid sin afresa från Sverige sommaren 1716 fått befallning, men hans fängslande tillintetgjorde äfven i detta afseende konungens förhoppningar [5]).

Då Karl XII hösten 1716 fruktade, att danskar och ryssar skulle landstiga i Sverige, påbjöd han en rätt betydlig gärd i spanmål och hö [6]), men när faran var förbi, gaf han befallning att med denna gärd skulle anstå, emedan det skulle falla landtmannen besvärligt att under det då varande dåliga väglaget framföra spanmålen och höet till magasinerna. Närmare order skulle framdeles lämnas af upphandlingsdeputationen, åt hvilken omsorgen om magasinerna var anförtrodd [7]). Sedan konungen emellertid öfverlagt med holsteinska generalen von Dernath, som under Görtz frånvaro var chef för upphandlingsdeputationen, samt statssekreteraren Daniel Niklas von Höpken, hvilka i slutet af år 1716 besökte honom i Lund, nedsattes gärden betyd-

---

1) Landsh. i Elfsborgs län till Karl $^{23}/_{1}$ 1717.

2) Karl XII till amiralitetskoll. $^{29}/_{12}$ 1716.

3) Ingen tvangs att enrollera sig. Karl XII:s resol. $^{12}/_{1}$ 1717 på ett mem. af vice amiral Wilster. Jfr. förf:s afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 7.

4) Amiralitetskoll. till Karl XII $^{2}/_{10}$ 1716.

5) Redan d. 11 aug. 1716 sände Görtz från Haag till ambassadören Erik Sparre i Paris »Conditions pour les Matelots». Handl. rör. Skand. Hist. VIII, s. 255. — Sedan Görtz blifvit fängslad, lyckades han sända en biljett till kommissionssekret. S. J. Preis, hvari han befalte honom att drifva på med matrosers afsändande till Sverige. Preis till Cronström. Haag $^{16}/_{3}$ och $^{19}/_{4}$ 1717. Gallica. Sedermera fick v. amiral Örnfelt i sin instruktion $^{17}/_{12}$ 1717 befallning att söka öfverföra svenska båtsmän från Zweibrücken, och om de i Frankrike förut värfvade båtsmännen komme till rätta, skulle han befordra deras öfversändande.

6) Enligt Karl XII:s befallning till landsh. $^{1}/_{8}$ skulle hvart helt hemman lämna mot betalning efter nästa Thomasmässomarkegång 3 t:r råg (eller 6 t:r korn), $1^{1}/_{2}$ t:a hafre och 40 lispund hö.

7) Karl XII till landsh. $^{25}/_{10}$ och till upphandlingsdep. $^{2}/_{11}$ 1716. Till fourage för det i Skåne inqvarterade kavalleriet ålades hvart helt hemman därstädes att hålla i beredskap 1,272 lispund hö, 22 t:r och 40 kannor hafre eller annat däremot svarande fourage, men d. 8 dec. gafs befallning, att blott hälften däraf skulle hållas i beredskap, enär flera regementen då fått order att tåga hem. Karl XII till guvernören K. G. Skytte.

ligt[1]), men äfven med indrifvandet af denna mindre gärd gick det långsamt. Så hade från Hallands, Jönköpings, Örebro, Skaraborgs, Elfsborgs samt Göteborgs och Bohus län, hvarifrån gärden var anslagen till de s. k. norska fältmagasinerna, knappast hälften inkommit i början af år 1718[2]). Krono- och kyrkotionden hade också anslagits till magasinerna, men snart lämnades vederbörande fri disposition öfver densamma[3]). Konungen ämnade till och med att sälja spanmålen i de skånska fältmagasinerna, men sedan ändrade han sitt beslut, emedan han ansåg markegångspriset vara för lågt[4]).

Under den följande tiden vidtog ej häller upphandlingsdeputationen på länge några åtgärder att anskaffa mera lifsförnödenheter än som nödvändigt behöfdes för garnisonerna i fästningarna och det manskap, som kommenderats till bevakning och arbete vid norska gränsen. Också kunde det naturligen ej blifva fråga om att samla större förråd af lifsmedel, förrän man skaffat sig nödiga magasinshus med därtill hörande qvarnar, bakugnar, bryggerier m. m., och dessa blifvit genom befästningar skyddade mot plötsliga anfall.

Den 2 november 1716 gaf konungen upphandlingsdeputationen befallning att öfverlägga med fältmarskalken och generalguvernören Karl Gustaf Mörner samt generallöjtnanten och landshöfdingen i Vesternorrlands län Hugo Hamilton, hvarest man lämpligast skulle kunna anlägga magasiner vid norska

---

[1]) Af hvart helt hemman borde lämnas 1 t:a qvarntorr råg, med godt mål utan kappar, 1/4 t:a korn, 1/2 t:a hafre eller blandsäd samt 6 t:r hackelse mot betalning efter markegång, »men hvad betalningen för den ena tunnan råg, som bör utgöras, vidkommer, där med måste till något fram bättre anstå». Upphandlingsdep. till landsh. P. Ribbing 29/12 1716. Upsala länsarkiv.

I bref till upphandlingsdep. 14/11 hade landsh. i Örebro län Klas Ekeblad gjort skarpa anmärkningar mot den först påbjudna gärden. Han påpekade, huru obilligt det vore, att man skulle lämna 6 t:r korn, i fall man ej kunde lämna råg, ehuru båda sädesslagen gälde lika i pris. Denna obillighet drabbade företrädesvis hans län, ty råg odlades ej där. Likaså påstod han, att om »fourageanordningen», som utfärdats d. 26 okt., tillämpades i Närike, så skulle hela grödan af hö och hafre på hvart hemman ej förslå till det, som borde läggas å sido och hållas i beredskap. K. A.

[2]) Förslag af Anders Valdenström, hvilket medföljer ett bref från landsh. i Örebro län till Görtz d. 5 mars 1718. Egendomligt nog lämnade hvart hemman i dessa län 1 t:a råg, 1/2 t:a korn (i stället för 1/4), 1 t:a hafre (i stället för 1/2) samt 6 t:r hackelse och detta på grund af order från generalg. Karl Gustaf Mörner. Landsh. i Skaraborgs län P. Scheffer till kanslikoll. 19/2 1717. (I Södermanlands län uttogs endast hvad som föreskrefs i påbudet 29/12 1716. Landshöfding G. Cederhjelm till upphandlingsdep. 18/2 1717.) K. A.

[3]) Upphandlingsdep. till landshöfdingen i Upsala län 2/3 1717. Upsala länsarkiv.

[4]) Ombudsrådet Feif till upphandlingsdep. 2/1 1717. K. A.

gränsen. Till hvilket resultat man kommit vid denna öfverläggning, känner jag icke, men tämligen snart har konungen bestämt, att hufvudmagasinet skulle anläggas i Strömstad [1]). Däremot dröjde det länge, innan det afgjordes, hvar de öfriga borde anläggas [2]). Särskildt gäller detta i fråga om magasinerna för de trupper, som från Jämtland skulle inbryta i Norge, ty ännu så sent som den 28 juli 1717 fick generallöjtnant Karl Gustaf Armfeldt, som förde högsta befälet öfver den s. k. jämtländska hären — d. v. s. den finska hären, förstärkt med de flesta norrländska regementen — befallning att under mönstringsresorna hösten 1717 bese gränsorterna och vägarne i Jämtland, Härjedalen och Dalarne samt i samråd med landshöfding Hamilton och krigsrådet Johan Henrik Frisius — sedermera adlad under namnet Friesenheim — ingifna förslag, hvarest magasiner lämpligast skulle kunna inrättas, en eller högst två mil från gränsen.

Efter Görtz återkomst från Holland till Lund, dit han ankom den 22 november 1717 [3]), åtog han sig att anskaffa proviant, munderingar m. m., och nu börjar en lifligare verksamhet i afseende på förberedelserna till ett nytt fälttåg mot Norge, men också de våldsammaste ingrepp i den enskildes eganderätt [4]).

Det är allmänt kändt, huru förtviflad penningeställningen var i Sverige under Karl XII:s sista regeringsår [5]). Det är också självklart, att bristen på redbart mynt måste i högsta grad

[1]) Åtminstone var detta bestämdt före d. 29 maj 1717 såsom det synes af generalg. Mörners bref till konungen denna dag. Generallöjtnant M. J. De la Gardie hade föreslagit att inrätta bagerier i Venersborg, men detta gillades ej af konungen, emedan han ville hafva »hela magasinet med allt dess tillbehör i Strömstad såsom närmast till hands». Karl XII till J. Hjerta 29/6 1717. D. 7 febr. 1718 befalde Karl XII, att upphandlingsdep. skulle lämna penningar till byggandet af magasiner i Strömstad, så att de tillsammans med de redan bygda rymde 190,000 t:r.

[2]) I konungens bref till generalg. Mörner 15/8 1717 omtalas, att ett magasin skulle upprättas i Eda i Värmland.

[3]) F. F. Carlsson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718, s. 113.

[4]) Hvad man tänkte om Görtz förslagenhet och inflytande hos konungen, kan man finna af öfversten T. G. Bjelkes bref d. 22 dec. 1717 till sin broder K. G. Bjelke, hvari det heter: — — — nous allons bientôt voir l'effet que l'arrivé de M:r le Baron Görtz a produit par des ordonnances nouvelles, qui doivent déjà être sous les mains de l'imprimeur; du moins l'on se flatte pas beaucoup de quelque chose de bon — — —. Bergshammars arkiv.

[5]) Att efter ett långvarigt krig penningeställningen skulle vara dålig, är naturligt, och man behöfver blott betänka, att enligt 1696 års stat utgifterna beräknades blott till omkring 6,800,000 d:r smt, men år 1717 till 12,100,000 och 1718 till 35,700,000, under det att samtidigt landets förmåga att betala skatter betydligt minskats, för att finna, huru förtviflad ställningen var. Fältstaten, dat. Lund d. 1 jan. 1718. uppgick till 24,254,063 d:r s:mt. Krigsark.

hindra rustningarna för det norska fälttåget. Då emellertid finansernas ställning förut varit föremål för noggranna undersökningar, vill jag endast i förbigående påpeka, huru man straxt efter Görtz återkomst från Holland sökte genom de strängaste tvångsåtgärder upprätthålla det fiktiva myntets gångbarhet, och huru man på hvarjehanda sätt sökte komma åt alla redbara kapitaler [1]. Det var vid denna tid, som förordningar utfärdades om tvångslån [2], om en ny reduktion, som gälde de ofrälsemän, hvilka sedan år 1700 innehaft frälsegods och åtnjutit därmed förenade förmåner [3]; det var ock nu som man ville förmå dem, som sedan år 1700 tillpantat sig kronogods, fördubbla panteskillingen, i fall de ville behålla godsen [4]. Försäljningen af kronohemman till skatte fortgick oafbrutet och uppmuntrades så till vida, att man behöfde endast lämna mynttecken i betalning [5]. Verkställigheten af den förut gifna befallningen, att till

[1]) J. W. Arnberg, Om upphandlingsdeputationen. Akad. afhandl. Upsala 1855.

[2]) Kontributionsränteriets kungörelse om ett allmänt lån $^{2}/_{12}$ och k. M:ts stadsfästelsebref derpå $^{7}/_{12}$ 1717. Stjernman, saml. af ekon. förordn.

[3]) Landsh. skulle insända förteckningar på alla de gods, som sedan år 1700 innehafts eller ännu innehades af ofrälse män, emedan »det missbruket skall vara inritadt både till förminskning af k. M:ts räntor och ingälder så väl som till ridderskapets och adelns förfång, att ofrälse män utan att hafva förskaffat sig kongl. tillstånd tid efter annan skola hafva tillhandlat sig eller på annat sätt kommit (att) äga och besittja frälsejord och gods så ock dem innehafva och nyttja med samma vilkor och rättighet som — — (adeln)». Till och med säterier innehades af ofrälse personer. Hvad som orättmätigt åtnjutits, skulle med intresse utsökas. Högste Ombudsmannan A. Leyonstedt till landsh. P. Ribbing $^{4}/_{12}$ 1717, $^{9}/_{9}$ och $^{26}/_{9}$ 1718. Upsala länsarkiv. Landsh. Ribbing påbjöd, att »alla sådana personer, jämväl de frälsemän, som af ofrälse personer något frälsegods köpt», skulle inställa sig i Upsala d. 12 dec. med alla de dokumenter, som angingo samma hemman och gårdar. Öppen publikation af öfverståth. Taube $^{25}/_{11}$ 1718. Registr. i öfverståthållareämbetets kansli. Jfr adelns fordringar vid 1719 års riksdag.

[4]) Extrakt af kongl. kammark. prot. $^{4}/_{3}$ 1718. P. G. Cederschjöld, Bihang till riksdagen år 1719, s. 83.

[5]) Den 29 nov. 1717 begärdes underrättelse om, huru många kronohemman sålts till skatte, huru mycket därför influtit och hvartill medlen användts. Karl XII till landsh. Ribbing. Upsala länsarkiv.

I sammanhang härmed må ock nämnas, att konungen i bref till kammarkoll. $^{10}/_{12}$ 1716 förordnat, att Upsala akademis »hemman, qvarnar och ängjar i Vestmanland, Upland och Vesternorrland kunna till skatte åt den mestbjudande försäljas, skolandes räntan sedan som förr till akademien blifva betalt, och de penningar, som därföre samblas, till kongl. M:ts egen disposition hållne.» — — — Kammarkoll. bref till landsh. Hamilton $^{18}/_{12}$. Consistorii academici arkiv.

Af ombudsrådet Fahlströms bref till landsh. P. Ribbing $^{22}/_{11}$ 1716 ser det ut, som om förslaget utgått från Ribbing. Han skrifver nämligen: »Jag tackar min k. broder för god underrättelse om Ekolmssundsgodset och de hemfallne lifstidsfriheter och låter där hos k. broder på hans kongl. m:ts nådige befallning veta, att min k. broder gör väl, om han beflitar sig om att sälja de i dess bref nämnde krono- och akademiehemman, lärandes hans kongl. M:ts befallning därom ofelbart komma. De medel, som därför falla kunna, kan m. k. broder behålla

ränterierna skulle inlämnas kyrkors, skolors, omyndige barns och fattighusmedel, pådrefs så mycket som möjligt [1]).

Efter dessa antydningar om penningeställningen i landet, öfvergår jag till redogörelsen för anskaffandet af förråd till magasinerna.

Synnerligen svårt måste det blifva att anskaffa tillräckliga förråd af proviant, ty skörden 1717 hade blifvit mycket klen, ja i flera landskap klagade man öfver fullständig missväxt. För att man emellertid måtte få noggrann kännedom om verkliga förhållandet, fingo landshöfdingarne den 27 november 1717 befallning att i sina län låta undersöka, huru mycket som fanns af spanmål och salt och huru mycket som kunde behöfvas för folkets behof — af det förra slaget till nästkommande andetid, af det senare till öppet vatten. Undersökningen skulle ske inom 3 veckor, och då landshöfdingarne svårligen skulle kunna förrätta den så hastigt endast med tillhjälp af kronobetjänterne, lämnades dem officerare till hjälp. Visserligen har väl denna för befolkningen förhatliga åtgärd haft till mål att förekomma hungersnöd, men man kan ej värja sig från den tanken, att den företrädesvis företagits för att lättare komma åt lifsförnödenheter till magasinerna. Detta synes mig nämligen framgå däraf att, fastän den företagna undersökningen visade, att spanmålsförrådet i de flesta län icke ens förslog till invånarnes torftiga uppehälle än mindre lämnade något öfverskott, Görtz det oaktadt den 27 december — således jämt 1 månad därefter — fick befallning att inom landet mot »riktig betalning» uppköpa spanmål, fläsk, bränvin m. m. Landshöfdingarne ålades att verkställa, hvad Görtz härutinnan gåfve dem vid handen, hvarjämte de särskildt uppmanades att laga så, att hvart helt hemman — således vare sig det fått god skörd eller drabbats af missväxt — höll i beredskap så mycket af ofvannämnda persedlar efter ortens beskaffenhet, att de utgjorde ett fullt lass, när de skulle bortföras. På samma gång ålades guvernörerne och landshöfdingarne att anskaffa ett betydligt antal säckar.

Samtidigt sökte man tvinga köpmännen i sjöstäderna att införa nödiga varor. Den 27 nov. — samma dag som förordnin-

till hans kongl. M:ts vidare befallning.» Sedermera tillstyrkte Ribbing försäljningen på det ifrigaste i bref (egenhändigt koncept) till konungen $^{1}/_{9}$ 1717 och söker punkt för punkt vederlägga Upsala universitets skrifvelse till k. M:t $^{3}/_{2}$ 1717, hvilken remitterats till honom. Upsala länsarkiv.

[1]) Högste ombudsmannen A. Leyonstedt till landsh. Ribbing $^{17}/_{2}$, $^{9}/_{9}$ och $^{6}/_{11}$ 1718. Senast $^{1}/_{12}$ 1718 skulle alla sådana medel vara insatta i landtränterierna.

gen om undersökningen af spanmålsförrådet utfärdades — förbjöds all utförsel af guld och silfver, men tilläts i afseende på andra inhemska varor på det vilkor, att man i upphandlingsdeputationen lämnade tillräcklig säkerhet för att i stället inskaffa »felande varor», och detta påbud fick till och med retroaktiv verkan. Det heter nämligen, »att de som i år hafva utskeppat guld- eller silfverpenningar, kopparplåtar eller andra inhemska varor, skola uti vår upphandlingsdeputation bevisa, det de därför allaredan hafva fått in silfverpenningar eller varor, eller ock pligtige att inom nästkommande juni månad skaffa sådant in och därför giltige bevis uti bemälte deputation leverera».[1]) Straxt därefter, den 6 december, gaf konungen befallning, att man skulle söka intala köpmännen i sjöstäderna att vid första öppet vatten emot skäligt pris inskaffa »felande varor», hvarvid en billig vinst skulle dem förunnas. Likaså lofvade man dem, att de skulle få utföra så mycket af inhemska produkter, som svarade mot det införda. Ville någon undandraga sig denna handel, skulle det antydas honom, att han under det kommande året ej finge utskeppa något, och sökte han göra det under främmande namn, skulle han i böter betala dubbla värdet af hvad han utskeppat. Hälften af böterna skulle tillfalla angifvaren, hälften Vadstena krigsmanshus. Öfverståthållaren skulle underhandla med städerna vid Östersjön, general-guvernör Mörner med dem vid Vesterhafvet.

I Stockholm uppkallades sedermera den 27 december de förnämsta köpmännen till upphandlingsdeputationen och tillfrågades, om de voro villige och kunde under våren 1718 införa nödiga varor, såsom spanmål, salt, talg, kläde, ull, och i fall de det vore, huru mycket af hvart slag de ville förbinda sig att införa, »på det att deputationen kan observera, att af ett slags varor ej för mycket och af ett annat slag ej för ringa införes.» Härpå afgåfvo köpmännen den 5 januari 1718 skriftligt svar, och de förklarade då, att de skulle söka göra sitt bästa att införa varor, och de hoppades också kunna göra det, om sjöfarten blefve trygg för kapare, men de kunde ej förbinda sig att införa någon bestämd qvantitet. Göteborgs köpmän, som tillfrågades härom genom statssekreteraren Karl Gyllenborg, lämnade samma svar.[2]) Hvad borgerskapet i öfriga

[1]) Stjernman, Saml. af ekon. förordningar.

[2]) Se handlingar i Nord. saml. Upps. univ. bibl. (Hist. Svec. Miscell.) 239 och 237 fol. ang. Stockholms och Göteborgs köpmäns svar.

sjöstäder svarat, är mig obekant, men någon tid därefter ålades staden Stockholm att införa 100,000 t:r spanmål, Göteborg 50,000 och de öfriga sjöstäderna tillsammans 87,400 före den sista maj 1718. För hvar bristande tunna skulle en plikt af 1 d:r s:mt erläggas. Sedermera förlängdes väl terminen till den 1 september, men plikten höjdes då till 2 d:r s:mt.[1]) Samtidigt fick vice amiralen Jonas Fredrik Örnfelt den 17 december 1717 befallning att resa utrikes för att uppköpa nödiga varor, såsom spanmål, salt, kläde m. m., och till köpmän i Holland och Danzig sändes bref från Görtz med uppmaningar att handla på Sverige. Likaså förmåddes enskilda personer inom landet, t. ex. köpmannen Anders Nilsson i Göteborg och statssekreteraren Gyllenborg, att åtaga sig betydande spanmålsleveranser[2]).

För öfrigt utfärdades påbud, att matvaror finge tullfritt införas. 1717 års kyrko- och kronotionde, som öfversköt hvad som var anslaget vederbörande stater, togs till magasinerna. Äfvenså kunde skatterna betalas med spanmål, och för att spara denna så mycket som möjligt tilläts ej någon att bränna bränvin eller brygga öl med undantag af spisöl utan kammarkollegii särskilda tillstånd.[3]) Redan förut hade förordnats, att brännerier endast skulle få finnas i städerna. Bränvinsbränningen tilläts dock ännu någon tid, emedan borgarne i städerna förmåtts att bränna bränvin för arméns behof, och innan detta skett, kunde bränvinsredskapen ej tagas.

Det är förut nämndt, att hvart hemman blifvit ålagdt att hålla så många lifsförnödenheter i beredskap, att de kunde utgöra ett fullt lass[4]). Dessa lifsförnödenheter jämte en mängd

[1]) Karl XII till landsh. 3/2 1718. — Inlagor af borgerskapet i Göteborg 24/3 1718 och i Stockholm från slutet af år 1718. Afskr. Nord. saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol. D. 10 sept. skref öfverståth. till konungen, att 112,967 t:r spanmål inkommit, men däraf hade staden endast fått behålla 2,000 t:r. Det öfriga hade upphandlingsdep. tagit till magasinerna, uppstäderna, bruken och landtmannen. Dessutom hade deput. användt det inkomna saltet (49,039 t:r). Registr. i öfverståth.-ämb. kansli. — Karl XII till landsh. i Vesternorrlands län 22/6 1718. Gefleborgs länsarkiv. D. 27 sept. gaf Karl XII order om böternas indrifvande, men dessa efterskänktes sedermera af Ulrika Eleonora.

[2]) Mem. af Görtz 4/2 och konungens resol. därpå 26/2 1718. Bref till och från Görtz.

[3]) Se åtsk. k. bref 1717 och 1718 hos Stiernman; jfr äfven k. br. till landsh. i Upsala 9/1 1718. — Den 3 febr. 1718 fingo landshöfdingarne order att i sina län uppköpa allt svenskt bränvin. Länsark. i Upsala.

[4]) I Upsala län ålades hvart helt krono-, skatte- och frälsehemman att mot betalning af 24 d:r k:mt t:an lämna 2 1/2 t:a råg och 2 1/2 t:a korn, men prestgårdarne däremot dubbelt så mycket. Spanmålen i detta län fördes till Kopparbergs län, som drabbats af missväxt. Landsh. P. Ribbing till upphandlingsdep. 14/10 1718. Upsala länsarkiv. I Falun upprättades ett s. k. bergsmagasin, hvarest borger-

boskap uppköptes under våren och sommaren 1718 af kronobetjänterne efter ortens markegångspris, och vissa officerare förordnades att mottaga varorna och ombesörja deras transport. [1]) I allmänhet ålades magistraten i städerna att förvara och vårda magasinspersedlarne, liksom ombesörja malning af spanmålen och bakning till succariebröd. Allt bröd för härens räkning bakades nämligen till succariebröd, d. v. s. det bakade brödet skars i små tärningar ($^{3}/_{4}$ tum i kubik), som sedan torkades. De uppköpta kreaturen kröntes för kronans räkning, och säljarne förbundos att underhålla dem, tills man behöfde drifva dem till hären [2]).

Det visade sig emellertid att genom dessa åtgärder ej tillräckliga förråd på proviant kunnat anskaffas, ty vid den tid konungen stod i begrepp att börja fälttåget, fattades mycket, hvarför han gaf upphandlingsdeputationen den 30 augusti befallning att i de sädesrikaste orterna, såsom i Skåne, Halland, Östergötlands och Skaraborgs län, uppköpa 30,000 t:r korn och hafre, hälften af hvartdera slaget och sända denna spanmål till Göteborg eller Uddevalla, men snart gafs order, att 20,000 t:r skulle uppköpas i Skåne samt lika mycket både i Östergötlands och Skaraborgs län, förutom hvad som uppköptes i Halland. För kornet betalades 15 d:r k:mt tunnan, för hafren 12 [3]). Med köpmännen i Göteborg slöt Görtz den 9 september ackord om

---

skapet dock ej fick köpa något. P. G. Cederschjöld, Riksd. 1719, s. 553. Upphandlingsdep. förordnade, att kyrkornas vin- och byggningssäd samt domkyrkotunnorna skulle till bruken afföras, men detta skedde ej till följd af presterskapets klagomål vid riksd. 1719. Ulr. El. till landsh. P. Ribbing $^{24}/_{1}$ 1719. Sedermera togs dock denna spanmål för durchmarscherna. Statskont. till landsh. Ribbing $^{26}/_{5}$ 1719. Upsala länsarkiv.

[1]) Öppna order till landsh. $^{10}/_{1}$, till krigsrådet Frisius $^{11}/_{1}$ och till landsh. i Vesternorrlands län $^{13}/_{1}$ 1718.

[2]) Antalet boskap. som uppköptes för härens räkning, kan jag ej uppgifva; i landsh. bref till upph.-dep. 1718 förekomma strödda uppgifter därom. I Skåne uppköptes t. ex. 2,000 st. förutom 900, som lämnades till flottan i Karlskrona, i Kronobergs län (af staden Vexjö) 3,000 (Cederschjöld, Riksdagen 1719, s. 511. För hvar oxe lämnades 24 d:r s:mt i betalning, ehuru man nödgats betala vida mer, ja ända till dubbelt); i Jönköpings län 1,000 (»Oxeräkningar» i krigsark.), i Skaraborgs län 2,000; i Kalmar län köptes oxar, för hvilka halfva betalningen lämnats. Jfr äfven resol. på allm. i Södra Vikens besvär vid riksd. 1720 (Göteb. länsarkiv); i Vesternorrlands län skulle 5,000 slagtnöt uppköpas för jämtländska härens räkning. Landsh. Hamilton till Karl XII $^{12}/_{7}$ 1718.

[3]) Guvern. Hård till konungen d. 10, 13 och 28 nov. Landsh. i Skaraborgs län $^{8}/_{10}$ till Görtz och landsh. i Östergötlands län $^{12}/_{10}$ 1718 till upphandlingsdep. För kornet betalades, åtminstone i Skåne, 8 d:r s:mt och för hafren 5. I skjutslega betaltes 8 öre s:mt milen, och på hvar häst skulle i godt väglag föras 20 lispund, i sämre 15 à 10. Hård till upphandlingsdep. d. 11 sept. K. A.

inskaffandet af 50,000 t:r korn och hafre före vinterns ankomst [1]). Till fourage för rytteriet ålades hvart helt hemman, åtminstone i Hallands och Skaraborgs län samt Dalsland att lämna och framföra till hären 40 lispund hö [2]).

Huru stora förråd som verkligen funnos för de bohuslänska och värmländska armékårerna straxt före fälttågets början, synes af bilagorna. I dessa förslag ingå ej den spanmål, som hösten 1718 uppköptes i Skåne, Halland, Östergötland och Skaraborgs län, ej häller de 50,000 t:r, som borgerskapet i Göteborg åtagit sig att införa till magasinerna före vinterns början. Detta framgår tydligen däraf, att befallningen härom utfärdades just vid den tid som förslagen äro uppgjorda. Ifrån Skåne afgingo i november tvänne foror med 20,000 t:r på väg till Göteborg, den ena tagande vägen genom Halland, den andra genom Småland. Den foran, som tog vägen genom Halland, kom fram till Göteborg, ehuru spanmålen tog skada genom regn, men den andra kom ej längre än till Ljungby i Kronobergs län, ty där lämnade forbönderna »motvilligt och under svåre ordesätt» spanmålen dels i de där befintliga husen, dels under bar himmel på gästgifvaregården, och återvände till Skåne [3]). Från Östergötland, hvarifrån äfvenledes 20,000 t:r skulle föras till Uddevalla, hade den 6 december endast afgått 5,400 t:r, och af dessa hade inemot 2,000 t:r nedsatts af forbönderna på åtskilliga ställen under vägen till följd af brist på foder för dragarne [4]). Huru mycken spanmål som före konungens död afsändts från Skaraborgs och Hallands län, kan jag ej uppgifva. Af de 50,000 t:r, som köpmän i Göteborg åtagit sig att införa före vintern, hade till den 17 december endast inkommit 19,790 t:r [5]). I förslagen är na-

[1]) Mörner till upphandlingsdep. 17/12 1718. K. A. Köpmännen i Göteborg till upphandlingsdep. 15/11. Handl. rör. baron Görtz.

[2]) Gen. K. G. Dücher till landsh. i Hallands län 22/9 1718. Hallands läns arkiv. Landsh. i Skarab. län till Görtz 24/9 1718. K. A. — Lignell, Grefskapet Dal, s. 180.

[3]) Generalg. Mörner till upphandlingsdep. 17/12 1718. K. A. — Guvern. Hård till Karl XII 28/11 1718. — Enligt landsh. i Kronobergs län Törnflychts bref med bilagor till upphandlingsdep. 27/11 hade 3,350 forvagnar med 10,000 t:r spanmål ankommit. I afs. på böndernas framfart jfr samma bref samt Törnflychts bref till Ulr. Eleon. 17/4 1719.

[4]) C. M. von Gertten till Karl XII 6/12 1718. Acta historica. Mem. af grefve G. Bonde till upphandlingsdep. 22/12. K. A. — Från Vadstena län fördes ock spanmål denna tid till Venersborg. Sannolikt är denna spanmål ej inräknad i de 20,000 t:r, som uppköptes i Östergötlands län. Mem. af B. Cederholm till upphandlingsdep. 22/12 1718. K. A.

[5]) Mörners anf. bref till upphandlingsdep. 17/12 1718. Köpmännen klagade 15/11 1718, att de endast fått hälften af de utlofvade 100,000 d:r s:mt. Bref till upphandlingsdep. Handl. rör. baron Görtz.

turligtvis ej häller det hö upptaget, om hvars utgörande befallning gafs straxt före fälttågets början, ej häller all den boskap, som uppköpts för härens behof. För öfrigt fortgingo transporter med lifsmedel oafbrutet ännu mot slutet af år 1718 från Stockholm och andra orter till de bohuslänska och värmländska magasinerna. I de värmländska magasinerna fattades mycket, när fälttåget skulle börja trots alla ansträngningar, hvarföre konungen fann för godt att ändra den först uppgjorda planen så till vida, att de flesta trupper, som borde inbryta i Norge från Värmland, drogos till Vestra Ed och Strömstad [1]).

Konungen var synnerligen angelägen, att magasinerna för den jämtländska hären blefvo väl försedda. Han hoppades, att denna här, sedan den inbrutit i Trondhjems län, genom riklig tillförsel skulle blifva i stånd att stanna där till och med längre än fiendernas trupper förmådde göra det. I januari 1718 befalte han, att proviant skulle anskaffas för en armé af 3,000 man kavalleri och 7,000 infanteri för en tid af 6 månader [2]). Under vintern fördes också en del proviant upp till Jämtland och för att spara den så mycket som möjligt påbjöds, att soldaterna af Jämtlands regemente, som kommenderats att förbättra skansarne och bygga magasiner, skulle mot betalning underhållas at sina rotebönder, men till följd af missväxt 1717 hade bönderna ej något att afstå, och konungen måste då icke allenast underhålla soldaterna af de förråd, som funnos i magasinerna, utan äfven tillåta allmogen låna spanmål till utsäde. Vidare medtogos förråden under regementenas marsch till Jämtland, ty allmogen hade ej något att lämna soldaterna vid nattqvarteren [3]). Då därtill kom, att allmogen, som mottagit en del spanmål för att mala och baka till succariebröd, ej på långt när lämnade

---

[1]) Sekret. J. H. von Kochen till Görtz $^{31}/_{7}$ 1718. Dücher till Görtz $^{22}/_{10}$. — Handl. rör. baron Görtz. Till Holmedals och Hajums magasin hade ej mera ankommit d. 11 sept. än bröd under 1 månad och gryn under 3 för 1,000 man. Jfr äfven gen.-maj. Bildsteins bref till kon. $^{11}/_{9}$ 1718. K. A. (kopia).

[2]) Karl XII till krigsr. Frisius $^{11}/_{1}$ och till landsh. Hamilton $^{13}/_{1}$ 1718. — Redan förut hade landsh. påbjudit, att hvart helt hemman skulle lämna $^{3}/_{4}$ t:a, och skulle därigenom proviant erhållas för 7,000 man under 5 månader, men detta ändrades genom konungens ofvannämnda påbud. Hvart hemman borde nu lämna 1 t:a. — Jfr i afs. på priset för denna spanmål resol. $^{14}/_{7}$ 1719 på Torsåkers och Ofvansjö socknars besvär vid riksdagen 1719. Äfven hade spanmål måst lämnas till de finska fruarne och till kansliet i Gefle. Gefleborgs länsarkiv.

[3]) Armfeldt till Karl XII $^{6}/_{4}$ 1718. (Adlersparres) Krigssamlingar II, s. 161. Karl XII till Armfeldt $^{29}/_{4}$. — Krigsr. J. H. Friesenheim till Karl XII $^{14}/_{7}$ 1718. Friesenh. bref och memorial 1713—1719.

så mycket bröd, som enligt beräkning motsvarade den mottagna spanmålen, så fattades mycket i de behöfliga förråden vid den tid, krigsoperationerna skulle börja [1]). Då det måste blifva särdeles svårt att ersätta bristen, hälst nästan allt måste genom klöfjande föras på hästryggen, föreslog krigsrådet Johan Henrik Friesenheim, som hade magasinerna för den jämtländska hären under sin vård, i ett bref till konungen den 14 juli, att ej några trupper skulle sändas mot Trondhjem, men därpå svarades den 27 i samma månad, att bristen skulle ersättas, på hvad sätt det än kunde ske, emedan det numera vore omöjligt att göra någon ändring med afseende på de till Jämtland beordrade trupperna. När den jämtländska hären uppbröt från Dufved för att infalla i Trondhjems län, erhöll den proviant för 5 veckor, men sedan fanns föga förråd på lifsmedel qvar i de jämtländska magasinerna [2]). Åtskilligt kom dock tämligen snart dit dels från Sundsvall och dels från Vestmanland. Sedermera sändes väl ganska mycken spanmål från Stockholm till Söderhamn, Hudiksvall och isynnerhet till Sundsvall, och konungen hoppades, att denna spanmål lätt nog skulle kunna sändas till hären på slädföre, men knappast kom något däraf hären till godo före återtåget, och detsamma var förhållandet med den gärd i fläsk, kött och gryn, som under hösten utskrefs i Vesternorrlands län för dess behof [3]).

Mycket bekymmer kostade det att anskaffa proviant för flottan. Då det i början af 1717 såg ut, som om det skulle vara alldeles omöjligt att förmå några entreprennörer att mot billig betalning förse henne med lifsmedel, så befaldes landshöf-

---

[1]) Se landsh. H. Hamiltons bref till Karl XII, $^{12}/_{7}$. Hamilton förmodade, att bristen härrörde »dels af det utsäde, som allmogen uppå eders kongl. M:ts nådigste tillstånd undfått, dels medelst den otroliga hungersnöd i år där sig yppat och till äfventyrs tvungit allmogen att tillgripa den till baknings ombetrodda säden, dels också att en eller annan, som påtagit sig att anskaffa gärden för de nödträngde fögderier, sådant icke göra kunnat».

Brist i det beräknade förrådet uppstod äfven däraf, att upphandlingsdep. bestämt, att af hvar tunna råg skulle $9^1/_4$ lispund succariebröd lämnas, men förut hade konungen föreskrifvit, att endast 8 lispund $6^1/_2$ mark borde lämnas, och därefter rättade man sig. Friesenheim till upphandlingsdep. $^{28}/_{7}$ och $^{18}/_{9}$ 1718.

[2]) Landsh. Hamilton till Karl XII $^{22}/_{8}$ 1718. — Till Sundsvall skulle sändas så mycken spanmål, att det kunde förslå till juli månads utgång 1719. Friesenh. till upphandlingdep. $^{27}/_{9}$ 1718. K. A.

[3]) Den 6 nov. fingo kronobefallningsmännen på Friesenheims begäran order af landsh. Hamilton att köpa »emot betalning efter markegång, hvarest och hos hvem det öfverkommas kunde» 1,900 lispund fläsk och 3,300 lispund torrt kött; d. 11 nov. utskrefs $^3/_4$ t:a gryn af hvart hemman. 1718 års konc. i Gefleb. länsarkiv. Jfr Hamiltons bref till Friesenheim $^{5}/_{12}$ 1718.

dingarne, hvar och en i sitt län, att uppköpa och sända till flottan så många lifsförnödenheter, som kunde behöfvas för de från länet för en viss tid utkommenderade båtsmännen, men knappast hade denna befallning ankommit till vederbörande, förrän den kontramanderades, ty i sista stund hade man lyckats anskaffa entreprenörer för någon tid, men när denna tid i det närmaste förgått, utfärdades ånyo samma befallning, hvilken snart också blef kontramanderad af samma grund som den förra [1]. Under år 1718 synes man ej lyckats erhålla några entreprenörer. Enligt konungens befallning till generallöjtnant Lieven ($^{26}/_{2}$ 1718) skulle lifsmedel uppköpas af kronan, men perseddarne skulle vårdas af enskilda personer, hvilka mot bestämd ersättning svarade för dem.

Många af de ofvan nämnda tvångsåtgärderna för anskaffandet af proviant voro i hög grad tryckande, ty öfver hela landet klagades öfver brist på lifsmedel, ja konungen måste till och med tillåta allmogen att ur kronans magasiner låna spanmål till utsäde och uppehälle under våren och sommaren 1718 [2]. I början af sommaren sistnämnda år hade man väl haft hopp om god skörd, men detta hopp tillintetgjordes i flera landskap genom långvarigt regnväder under bergningstiden [3]. I Vestmanlands, Kopparbergs och Vesterbottens län blef nästan fullständig missväxt [4]. Då landtmannens tid under hösten togs mycket i anspråk genom tvångsforor, durchmarscher m. m., så att han knappast hade någon tid att tröska ut säden [5], och han dessutom var föga benägen att mot mynttecken sälja sina produkter, afstannade tillförseln till städerna och bergslagerna nästan helt och hållet. Här uppstodo nu högljudda klagomål öfver brist på lifsmedel — klagomål, som förledde Görtz att mot den hotande hungersnöden tillråda och konungen att påbjuda åtgärder, som voro så hänsynslösa, att de väckte allmän och berättigad förbittring samt förvärrade tillståndet i stället för att förbättra det [6].

[1]) Upphandlingsdep. till landsh. Ribbing $^{9}/_{2}$ och $^{21}/_{2}$, $^{16}/_{3}$, $^{27}/_{4}$ 1717. Upsala länsarkiv.

[2]) Öppna order $^{18}/_{3}$ 1718. Karl till Armfeldt $^{29}/_{4}$ 1718. För hvar tunna spanmål, som man lånade, skulle $1^{1}/_{2}$ lämnas i stället.

[3]) von Kochens anf. bref till Görtz $^{31}/_{7}$ 1718.

[4]) Kammarkoll. till Karl XII $^{20}/_{11}$ 1718. Afskr. Nord saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol.

[5]) N. Tessin till sekreteraren Cederström $^{9}/_{11}$ 1718. Handl. till Sveriges polit. historia. Fol. Upsala univ.-bibl. Tessin till landsh. Ribbing $^{13}/_{11}$. Upsala länsarkiv.

[6]) Jfr Cederschjöld, anf. arb., s. 262.

Endast i korthet må påpekas några åtgärder, som nu vidtogos för att möta den hotande hungersnöden, synnerligast som man vid denna tid tydligen ville — såsom man ock klagade — »upprätta publika magasiner af samtliga invånarnes private visthus», hvarefter man sedan kunde begagna sig af dessa magasiner ej endast till de nödlidande undersåtarnes understöd, utan också för krigshärens behof [1]). — Borgerskapet i städerna lämnades helt och hållet åt upphandlingsdeputationens godtycke. Så befalde konungen den 13 september, att borgerskapet i Stockholm skulle vid vite af 50 procent införa så mycken spanmål som upphandlingsdeputationen begärde, och den 23 i samma månad ankom order från deputationen, att förutom salt och talg skulle 80,000 t:r i råg, korn, malt och ärter införas. Strax därefter, nämligen den 25 september, utfärdade konungen bref till upphandlingsdeputationen och kammarkollegium angående upprättandet af magasiner i alla städer före den 1 juni 1719, »hvilka (magasiner) år ifrån år böra blifva beständige». Städerna borde anskaffa spanmålen och saltet mot befrielse af den vanliga kontributionen samt mot erhållandet af den vinst, som dessa magasiner kunde lämna. Eftersattes något häraf, skulle en plikt af 50 procent erläggas. På grund af detta bref gaf upphandlingsdeputationen den 7 och 11 oktober befallning, att borgerskapet i Stockholm skulle före nämnda tid införa 100,000 t:r spanmål och 50,000 t:r salt jämte sill förutom de nyligen påbjudna 80,000. Borgarne i Göteborg skulle införa lika mycket [2]). För att erhålla medel till upprättandet af dessa magasiner påbjöds, såsom allmänt kändt är, något senare, nämligen den 20 november, sjätte penningen af alla redbara kapitaler — ett påbud, som dock ej gälde alla undersåtare.

Vidare kungjordes, att ingen fick på landet göra större uppköp, än han kunde behöfva till nästkommande andetid. De som hade mera än de behöfde, skulle allvarligen tillhållas att sälja öfverskottet [3]). I Stockholm fick ingen från annan ort utan

[1]) Man hade måst »pålägga landtmannen att föra hit (till Stockh.) en del af sin säd till afböjande af invånarnes yttersta hungersnöd, ja icke det allenast, utan ock att man ville skrida till det yttersta allenast under svåra och långvariga belägringar brukeliga medlet att upprätta publike magasiner af samptl. invånarnes private visthus». Copie von Baron Goertz seiner Verklärung über seiner geführten handels methode wie auch wiederlegung derselben. Nord. saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol.

[2]) U. C. Frölich till magistraten i Göteb. $^{28}/_{7}$ 1719. Göteb. stadsarkiv.

[3]) Karl XII till landsh. $^{8}/_{11}$ 1718.

upphandlingsdeputationens speciela tillstånd uppköpa något, »med mindre densamma af vederbörande ifrån orter vore försedd med attest öfver landets i sådant mål uttrångjande torftighet» [1]).

Redan i förordningen om myntteckneus rätta gång den 26 oktober 1717 föreskrefs, att krigsfolk eller andra skulle förordnas at se till, att bonden, handelsmannen eller handtverkaren ej sålde varan till dem, som bjödo silfverpenningar eller plåtar för lägre pris, än till dem, som bjödo mynttecken eller sedlar. Gjorde någon det, skulle varan konfiskeras, och dessutom skulle han böta 4 gånger så mycket som varan varit värd. Böterna skulle delas mellan angifvaren och Vadstena krigsmanshus. Ville landtmannen ej föra sina varor till torgs, om han ej kunde få annat än mynttecken för dem, så kunde de omkringliggande socknarne åläggas att i tur och ordning införa sådana varor i städerna, som de varit vane att sälja. Visserligen hoppades konungen, att man ej skulle behöfva gripa till en dylik åtgärd, men man finner dock, att åtskilliga landshöfdingar nödgats göra det i slutet af år 1718 [2]).

En redogörelse för härens beklädnad just vid den tid, då ett vinterfälttågs ansträngningar i ett så hårdt klimat som Norges förestodo, bör naturligen vara af stort intresse, men jag nödgas inskränka framställningen i detta afseende högst betydligt. För att erhålla noggranna uppgifter vore en detaljerad framställning af hvarje regementes persedlar af nöden, men en dylik skulle fordra ett mödosamt arbete och blifva för läsaren tröttande.

Liksom det var först i slutet af år 1717 som allvarligare bemödanden gjordes att anskaffa magasiner vid norska gränsen, så vidtogos ej häller förrän vid denna tid några synnerliga åtgärder för härens beklädnad. Den 17 december sistnämnda år utfärdades order till öfverstarne att underrätta Görtz om de felande munderingspersedlarne, emedan han ville utifrån anskaffa dem, som öfverstarne ej kunde åtaga sig att lämna. Jag har förut nämnt, att i slutet af december de förnämsta handelsmännen i

[1]) Intyg af landsh.-ämb. i Örebro län för stadssekreteraren Hoffman $^{2}/_{7}$ 1718. K. A. Jfr Arnbergs anf. afhandling, s. 54. — I Upsala utfärdade landsh. $^{13}/_{9}$ en befallning, enligt hvilken de borgare, som hade åkrar, ej fingo uppköpa någon spanmål. Rådhusrättens prot. $^{15}/_{9}$ 1718.

[2]) Landsh. i Kronobergs län till upphandlingsdep. $^{16}/_{12}$. I ett bref $^{4}/_{12}$ påbjöd han, att ingen skulle understå sig att taga eller gifva mera än 26 d:r k:mt för rågen, 22 d:r för kornet. K. A.

Stockholm uppkallades till upphandlingsdeputationen, som sökte förmå dem att åtaga sig att införa lifsmedel. På samma gång ville man äfven öfvertala dem till leveranser af beklädnadspersedlar, men äfven detta misslyckades. Handelsmännen påstodo, att munderingspersedlarne hade bort tingas redan i maj eller juni 1717, i fall de skulle kunnat införas i början af år 1718. Svenskarne hade vanligen köpt kommisskläde i England, men nu hade engelska regeringen förbjudit all handel med Sverige, och man förde noggrann uppsigt, att ej dylika varor under förevändning att afgå till Holland sändes till Sverige.

Kläde, som uppköpts för gardets räkning, hade konfiskerats i England. Det, som tillverkades i Holland och Schlesien samt andra tyska orter, var så dåligt, att ingen enskild man vågade åtaga sig någon leverans af fruktan, att det skulle kasseras. Nästan all ullinförsel hade de senare åren afstannat [1]), och hade man velat införa ull, så hade denna förut måst beställas, ty 1718 års ull kunde ej inkomma förr än i juli och augusti, men detta vore för sent. Då emellertid Stockholms borgare icke kunde förmås att inskaffa munderingspersedlar, fingo vice amiralen Örnfelt och kommissarien Clewe i uppdrag att hvardera utrikes uppköpa dylika för 200,000 d:r s:mt. Statssekreteraren grefve Karl Gyllenborg åtog sig äfven att låta införa kläde m. m. [2]) Likaså slötos ackord om några regementens beklädnad med vederbörande öfverstar.

Utifrån ankom visserligen under år 1718 kläde, foderboy, ull, läder m. m. [3]), men en stor del däraf ankom så sent på året, att munderingarna för många regementen ej voro färdiga, när de fingo order att marschera mot Norge [4]). Då man sålunda hade missräknat sig, utfärdades i slutet af september order till landshöfdingarne, att de skulle i sina län låta förfärdiga ett visst antal pelsar, vantar, strumpor och mössor. Så fingo åtmin-

---

[1]) De inhemska manufakturisterna hade allt sedan 1686 försett arméen med kläde, tills ullinförseln afstannat. Från Böhmen och Skotland hade ej mer inkommit »än hvad som uti fat blifver inpackadt och med tobak på alla sidor omvärfvadt», hvilket knappt förslagit till »tröjväfvande och hattars tillverkande». Se det förut anf. »Extractum Protocolli $^{31}/_{12}$ 1717 och borgerskapets svar $^{5}/_{1}$ 1718. Nord. saml. (Hist Suec. Miscell.) Fol. 239.

[2]) Görtz anf. memorial d. 4 febr. 1718 och konungens resolution därå d. 26 i samma månad. Bref till och från Görtz.

[3]) Se landsh. K. A. De la Gardies och Örnfelts bref till upph.-deput. 1718. K. A.

[4]) Jfr Cronstedts anförande under processen mot Görtz. Cederschjöld, anf. arb. Bih. s. 324.

stone landshöfdingarne i Skaraborgs och Östergötlands län befallning att hvardera uppköpa 1,000 fårskinnspelsar och 1,000 fårskinnsmössor samt lika många par ullvantar och ullstrumpor [1]), guvernören i Skåne skulle uppköpa dubbelt så många, men i Göteborgs och Bohus län skulle endast 500 st. af hvartdera slaget uppköpas. Med undantag af dem, som förfärdigades i Göteborgs och Bohus län, hafva regementena sannolikt ej kommit i åtnjutande af dessa persedlar [2]). De voro nämligen just vid tiden för konungens död anskaffade, åtminstone i Skåne, och skulle då afsändas till hären, men vid underrättelsen om dödsfallet blef detta ej verkstäldt, och sedermera återlämnades de till dem, af hvilka de levererats [3]).

Samtidigt afstannade arbetet på de munderingspersedlar, som skulle förfärdigas af det kläde, som införts genom Örnfelt och Gyllenborg. Örnfelt gaf nämligen »så snart förändringen skedde med kongl. deputationen» dem, som hade de införde varorna om hand, befallning att på intet vilkor utlämna kläde eller något annat på öfverstarnes reqvisitioner, ehuru detta förut varit vanligt. Ej häller ville de engelske köpmän, som slutit kontrakt med Gyllenborg, lämna ut något vidare, »förr än de först skulle vara försäkrade, på hvad sätt betalningen skulle följa» [4]).

Af de regementen, som inföllo i sunnanfjällska Norge eller lågo vid dess gräns, hade följande god eller tämligen god mundering: kavaleriregementen: kongl. M:ts drabanter och lifsqvadron [5]), lifregementet till häst, adelsfanan, enkedrottningens lifregemente till häst, polska regementet, Uplands ståndsdragoner, södra skånska, norra skånska, och sannolikt äfven lifdragonerna, Bohus läns dragoner samt tyska regementet; infanteriregementen:

---

[1]) Karl XII till landsh. i Skaraborgs län $^{30}/_{9}$ 1718. K. bibl. Ulrika Eleonora till landsh. G. Bonde. Krigsexpeditionens registr. $^{25}/_{3}$ 1719. Guvern. Hård till Karl XII $^{20}/_{10}$. — Kopia af Karl XII:s bref till generalg. Mörner $^{30}/_{9}$. Strömstads stadsarkiv.

[2]) Vid riksdagen 1720 begärdes ersättning för desse persedlar. Nämndemän och sexmän hade låtit förfärdiga dem, men de hade »måst taga skinnen hos allmogen, af hvilka de därför dagl. blifva krafde». Resol. $^{20}/_{7}$ 1720 på allmogens i S. Viken besvär.

[3]) Guvern. Hård till Karl XII $^{10}/_{11}$ 1718. Den 7 mars 1719 fick Hård befallning att återställa persedlarne, som varit upplagda i Malmö och Engelholm. Den 24 mars fick landsh. Gustaf Bonde i Östergötlands län befallning att återlämna pelsarne etc. Krigsexpeditionens registr. 1719.

[4]) Kommissarien Elias Erdtmann till statskontoret. Göteborg $^{22}/_{2}$ 1719. Upphandl:sdep:s acter. Krigsark.

[5]) Gen. E. Sparre till sin fru d. 15 okt. 1718. Bergshammars arkiv.

Dalregementet, Elfsborgs, Vesterbottens, grenadierbataljonen, Vestgöta tremänningar, Närike-Värmlands, sachsiska, Uplands, östra skånska och Östgöta [1].

Sämre munderingar hade följande kavalleriregementen: Smålands, Östgöta, 1 sqvadron af Uplands tremänningar, skånska tremänningar och Uplands femmänningar [2]. Angående beklädnaden för Vestgöta kavalleri och Vestgöta tremänningskav. kan jag ej lämna några säkra uppgifter. Synnerligen dålig mundering hade följande infanteriregementen: lifgardet till fots [3], Skaraborgs, Kronobergs, Jönköpings, Kalmar, Hallands och Vestmanlands [4].

Då blott 2 kompanier togos från hvartdera af vestra skånska, bergsregementet, Vestgöta tremännings-, Uplands och Vestgöta femmänningsregementen, är det sannolikt, att de förslagos med de bästa munderingar, som funnos vid regementena. Hvad de 2 kompanierna af vestra skånska regementet angår, så var munderingen god vid mönstringen i januari, men ändå skulle de båda utkommenderade kompanierna erhålla ny mundering i Göteborg hösten 1718 [5].

Smålands tre- och femmänningsregementen hafva sannolikt ej haft god mundering, och detta gäller äfven Smålands enterkarlar och Ölands sjögastar. Artilleriets beklädnad har ej häller varit fullt färdig i slutet af år 1718 [6]. Om Närike-Värmlands tremänningsregementes beklädnad kan jag ej lämna någon uppgift.

Det må här anmärkas, att såväl straxt före som efter fälttåget mot Norge ganska mycket kläde, boy, läder m. m. utlämnades i Göteborg till regementena.

---

[1]) Se Mönsterrullor från 1718 i krigsark. Förslag öfver felande munderingssorter anno 1718. Krigskoll. registr. m. fl. handl. ibidem; för Uplands reg. O. Bergström, Upl. reg. hist. s. 119 o. f. Jämf. äfven bil. 3 och 4.

[2]) Se Bil. 3. Upph.-dep. acter i krigsark.; Mönsterrulla för skånska tremänningarne ibidem; V. Bennets Brefbok för 1719 ibidem. Om sqvadr. af Upl. tremänningar se J. H. Hamiltons bref $^{5}/_{12}$ 1718 till K. G. Bjelke. Bergsh. arkiv.

[3]) D. 9 sept. skref Görtz från Strömstad till von Dernath, att han »med ledsnad fått höra, att knappt hälften ankommit af hvad som fordras till gardernas beklädning. Konungen vill, att öfversten skall ofördröjligen låta göra kappor af det kläde, som fins, menande, att soldaten är bättre belåten med dåliga kläder och en god kappa än med den bästa klädning utan kappa». Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih. s. 103.

[4]) Mönsterrulla för Skarab. reg. Se vidare bil. 4. För Hall. reg. och Östg. tremänn. jfr krigskoll. registr. $^{25}/_{4}$ 1719; ang. Vestm. reg. Cederschjöld, anf. arb. Bih. s. 119 och registr. i Göteborgs stadsarkiv.

[5]) Karl XII till öfverste O. M. Hastfer $^{8}/_{9}$ 1718. Jfr bil. 4. Hastfer till Görtz $^{1}/_{12}$ 1718. Handl. rör. krigsväsendet. Acta hist.

[6]) Jfr ett reqvisitionsförsl. af Cronstedt, Göteborg $^{15}/_{9}$ 1718. Handl. rör. krigsväsendet. Acta hist.

Hvad den jämtländska hären beträffar, så skref Armfeldt till konungen före uppbrottet från Dufved, att samtelige trupperna voro i tämligen godt stånd, men den 23 september efter inbrottet i Norge skrifver han: »Bland den mera brist har klädelösan i detta kalla landet högst skadelig varit, hafvandes af infanteriet inga andre än de åboländske, helsingske och jämtländske kappor eller pajrockar, en stor del icke mer än blotta rocken på kroppen, och fast alla i så långa och svåra vägar skor och och strumpor förslitit» [1]).

För de truppers beklädnad, hvilka lågo hemma i landet, har jag ej ansett nödigt att redogöra.

Trossdrängarnes beklädnad bekostades af konungen äfven vid de indelta regementena [2]).

I slutet af år 1717 och början af 1718 gaf konungen närmare föreskrifter, hurudan trossen borde vara vid hvart regemente, hvarjämte regementscheferna fingo befallning att så skyndsamt som möjligt låta förfärdiga densamma i öfverenstämmelse med de gifna föreskrifterna. Redan tills i slutet af mars 1718 borde trossen vara i ordning och för att detta skulle blifva möjligt, behöfde öfverstarne ej fördröja tiden med förfrågningar eller insändandet af prof på persedlar. Intet skäl till dröjsmål skulle gälla, »emedan kongl. M:t lämnar hvar och en fritt att icke allenast låta göra persedlar, hvarpå inga prof kunna fås, efter hvars och ens godtyckio, utan ock att betjäna sig af soldater och andra till dess förfärdigande» [3]). Detta påbud hade ock till följd, att trossen, åtminstone vid många regementen, var ganska god vid fälttågets början.

Oaktadt mycket gjordes de sista åren af Karl XII:s regering för att skaffa hären goda vapen, har dock detta ej till fullo lyckats. Om flera regementen, som mönstrades straxt före anträdandet af marschen mot norska gränsen, heter det i relationerna, att manskapet var godt, »allenast det var beklädt och

[1]) Armfeldt till Karl XII. Krigssamlingar II, s. 191.

[2]) Karl XII till generallöjtnant M. J. De la Gardie $^{17}/_{2}$ 1718. Allmogen i Jämtland klagade vid riksdagen 1719 angående trossdrängarne: »lofvandes oss fattige undersåtare, det städslen och kläderna skulle betalas af hans kongl. M:t», men de hade ingen betalning erhållit. Allmogens besvär.

[3]) Förordningar om trossen $^{20}/_{11}$ 1717. Gahm Persson. Öppna order till mönsterherrarne $^{4}/_{1}$ 1718. Äfven gafs order om förfärdigandet af 1,000 lädersäckar, »hvarmed man uppå vattnet kan hållas uppe». Till generalmajor Schwerin, som anstält prof härmed, skref konungen $^{20}/_{2}$ 1718, att »oss kärt är att förnimma, det de med nytta kunna brukas».

med godt gevär försedt». Dock är det sannolikt, att regementen, som hade mindre goda vapen, utbytte dessa mot bättre, innan de inföllo i Norge, ty många gevärssorter, ammunition m. m. hade under år 1718 förts från Karlskrona och andra orter till Göteborg [1]. För öfrigt må blott i förbigående nämnas, att $^1/_3$ af manskapet vid hvart infanteriregemente var beväpnad med pikar; åt regementena till häst skulle enligt order af den 12 febr. 1717 anskaffas spadar och yxor.

Jag har förut nämnt, att artilleriet fick en helt och hållet ny organisation under de senaste åren af Karl XII:s regering, i det att artillerimanskapet såväl i fästningarna som i fält fördelades i ett s. k. artilleriregemente. Äfven gjordes denna tid stora ansträngningar för anskaffandet af en god materiel. Så voro trenne fransmän, Chateaulion (kapten) och Vallet samt öfverstlöjtnant Du Brocard, verksamma för att gjuta kanoner efter en ny metod; likaså pådrefs förfärdigandet af krut, kulor m. m. För att få noggrann reda på i hvad stånd fästningarna befunno sig, sände konungen i slutet af år 1716 generalmajor Karl Cronstedt omkring att inspektera och upprätta förslag på hvad som behöfdes af artilleri och ammunition. Samtidigt fick krigskollegium befallning att sända till fästningarna i Skåne och Bohus län en mängd spadar, hackor och andra arbetsverktyg [2].

Till Strömstad och Eda skans — hufvuddepoterna för det tillämnade fälttåget — fördes en mängd kanoner från öfriga fästningar i Sverige; till Strömstad företrädesvis ifrån Uddevalla skans och fästningen Bohus. Dessa kanoner skulle dock ersättas med andra, så snart man hunnit hämta några från Stockholm och Norrköping [3].

Till skydd för de magasiner, som man behöfde vid norska gränsen, anlades nya eller förbättrades gamla fästningsverk såsom vid Svinesund fästningen Sundsborg, vid Strömstad och

[1]) För några år sedan hade en mängd gevärssorter förts till Karlskrona för att därifrån öfverföras till Tyskland, men detta skedde ej, hvarför de nu sändas till Göteborg. Karl XII till generallöjt. Lieven $^{27}/_6$ 1718. — Mem. af Hård $^{11}/_1$ 1718.

[2]) Karl XII till Cronstedt $^4/_1$ 1718. — Öppna order till Cronstedt $^8/_{12}$ 1716. Karl XII till krigskoll. $^{26}/_{12}$ 1716.

[3]) Order till Mörner $^{15}/_6$, $^{15}/_7$ och $^6/_8$; till Hjerta $^{26}/_7$ 1717. I Norrköping voro d. 5 aug. 50 st. adertonpundiga kanoner inlastade för att föras till Strömstad (30 st.) eller ock till Karlstad och sedan till Eda skans (20 st.). Karl XII till Cronstedt. Under år 1718 fördes stycken och ammunition från flera fästningar till Strömstad och Eda skans. Häremot hade Cronstedt hyst betänkligheter, såsom man finner af konungens resol. $^{25}/_3$ 1718 på Cronstedts memorial.

Uddevalla i Bohus län, vid Eda och Holmedal i Värmland, vid Långå i Härjedalen samt vid Dufved och Järpe i Jämtland. På förbättrandet af den nyanlagda fästningen Sundsborg nedlades ej ringa arbete. Redan i september 1716 var denna fästning bestyckad med 36 kanoner, 2 haubitzar och 2 nickhakar [1]), Till någon synnerlig stark fästning synes konungen ej ämnat göra Sundsborg; — möjligen har det varit hans afsigt att, sedan han han fattat fast fot i Norge, slopa den —, ty då generalmajor M. J. De la Gardie föreslog att genom sprängningar i berget anlägga »massiva verk», svarade han, att det vore nog med de »provisionela verk, som redan äro anlagde, när de blifva bragte i fullkomligit stånd och tillökte med fem redutter». Flera baracker borde dock byggas, så att i stället för 400 man 1,000 eller 1,200 kunde rymmas, i fall någon gång en starkare garnison vore behöflig. Till Strömstads försvar anlades flera batterier, af hvilka det förnämsta anlades på Laholmen. Enligt ingeniör Maigret är staden Strömstad svår att befästa, emedan den omgifves af dominerande höjder. För att emellertid, så vidt möjligt var, trygga denna stad och trakten däromkring mot plötsliga anfall förlades i Lommelanda, Näsinge och Ske socknar grenadierbataljonen såsom en ständig vakt. Af dem anlades 14 små torn, omgifna af palissader och belägna ungefär $^1/_4$ mil från hvarandra. Midt bland dessa torn anlades vid Krokstrand vid Iddefjorden en skans, Clausenborg, som sannolikt fick sitt namn efter chefen för grenadierbataljonen, öfverstlöjtnant Johan Clausen. I skansen, som var »besatt med stormpålar och tvådubbla palissader» funnos baracker, magasiner, bakugnar m. m. I hvarje torn förlades 1 underofficer och 12 man, de öfrige grenadiererna lågo i skansen [2]). Dessutom gjordes åtskilliga omkostnader för den bohuslänska skärgårdens försvar [3]). I Värmland anlades en mindre skans vid Holmedal (Hajum), och dessutom förbättrades eller rättare sagdt anlades ånyo på generalguvernören Mörners förslag en större skans vid Eda. Först mot slutet af år 1717 började arbetet, men sedermera fortgick det oafbrutet under

[1]) Instr. (afskrift) af M. J. De la Gardie för kommendanten på Sundsborg $^{24}/_9$ 1716. Bil. till De la Gardies bref till konungen $^9/_{10}$. Bref från åtsk. öfverstar liksom andra regementshandl. 1707—1716.

[2]) Ang. Sundsborg se Karl XII till De la Gardie $^2/_5$ 1717; ang. Strömstad Maigret till Görtz. Strömstad $^8/_4$ 1718; ang. Clausenborg Clausen till Karl XII. »Rellen» $^{17}/_{11}$ 1717 och Nordberg II, s. 642.

[3]) 1717 års memorialbok vid kongl. krigsexped. Krigsark.

1717 och 1718. Likaså förbättrades skansarne vid Långå, Järpe och Dufved [1]).

Fästningarna i det öfriga Sverige försummades dock ingalunda. Så arbetades på befästandet af Göteborg, Nya Elfsborg, Bohus, Varberg, Halmstad, Kalmar, och i synnerhet bemödade man sig att sätta fästningsverken i Skåne i godt stånd. Man arbetade näml. på förbättrandet af fästningsverken i Kristianstad, Landskrona och Malmö, bröstvärnen vid Råå och Klintekulla, hvarjämte nya befästningsverk anlades på Åsagärdet, ön Torekov och vid Holtehamn. På begäran af borgarne i Vestervik och på deras bekostnad anlades ett batteri på Lindholmen. Likaså anlades vid inloppet till Gefle af landshöfdingen Hugo Hamilton i samråd med generalen och öfverståthållaren Taube och generalmajor Palmqvist på borgerskapets begäran och bekostnad, en skans, Fredriksskans, hvilken år 1719 räddade denna stad från att undergå samma öde, som drabbade flera svenska städer, herrgårdar och bruk [2]).

För transporter af lifsmedel, artilleri m. m. användes, så vidt möjligt var, floder och sjöar. Redan 1717 afgingo flera transporter sjöledes från Göteborg till Strömstad, oaktadt fienderna på allt sätt sökte hindra dem. Den 28 januari 1718 gaf konungen generalguvernören Mörner befallning att vid första islossningen sända till Strömstad alla ammunitions- och magasinspersedlar, som under vintern från alla håll ankommo till Göteborg, Bohus och Marstrand, hvarjämte vice amiralen Strömstjerna skulle tillsägas att i god tid hafva transportfartyg i beredskap. Under sommaren gingo 40 fartyg fram och tillbaka mellan Göteborg och Strömstad [3]). Hvarje lyckligt framkommen transport betraktades såsom en vunnen seger. Att man begagnade sig af Mälaren, Hjälmaren och Vänern vid transporter från Stockholm till Bohus län, Dalsland och Värmland är naturligt.

---

[1]) Karl XII till Mörner d. 15 aug. 1717. Jfr landsh. Ekeblads i Örebro bref d. 10 okt. om arbetsfolk och betäckning. — I fråga om Jämtland se Armfeldts bref till Karl XII $^{6}/_{4}$ 1718. Krigssamlingar II, s. 160.

[2]) I afs. på Skåne se Karl XII:s bref till guvern. Skytte $^{15}/_{1}$ och $^{9}/_{5}$ 1717 samt till guvern. Hård $^{26}/_{5}$ och $^{7}/_{6}$ 1718; i afs. på Vestervik Karl XII till fältmarsk. Gyllenstjerna $^{6}/_{6}$ 1717; i afs. på Gefle öfverståth. Taube till krigskoll. $^{19}/_{1}$ 1717; Hamilton till Taube $^{23}/_{5}$ 1717. Krigshandl. fr. Karl XII:s tid 32 b o. 30.

[3]) Generalm. J. Schwerin till Görtz. Göteborg $^{25}/_{7}$ 1718. Strödda handl. hör. till baron Görtz mål. Görtz klagade öfver, att man tagit till en början äfven främmande skepp i beslag för transporten. Gjorde man det, kunde man ej hoppas, att ett enda främmande fartyg skulle ankomma till Sverige. Görtz till Karl XII $^{8}/_{3}$ 1718. Handl. rör. baron Görtz.

Allmänt kändt är, att Karl XII sökte underlätta kommunikationerna genom byggandet af Trollhätte kanal.

Mindre bekant torde däremot vara, att man vid denna tid dels begagnat och dels uppgjort förslag att använda farleder, som först i senare tider genom byggandet af Säffle och Dalslands kanaler öppnats för samfärdseln. Vintern 1716—1717 befalte Karl XII öfverstlöjtnanten vid grenadierbataljonen Johan Clausen under dennes besök i Lund att undersöka, huruvida man vid transporterna skulle kunna betjäna sig af sjöarna och strömmarna vid norska gränsen. Clausen var till en början hindrad att sysselsätta sig härmed, hvarför han uppdrog denna undersökning åt kapten Karl Forss vid Dalslands enrollerade allmoge, och denne framkom med ett detaljeradt förslag att »föra proviant och krigsmunition utur riket igenom Vänern in uti norska gränsen på $1^1/_2$ mil Basmo när samt till Vinger oeh Fredrikshall på 3 mil när». På befallning af Görtz och landshöfding Gustaf Fock i Elfsborgs län uppgjordes äfven af landtmätaren Vilhelm Kruse 3 alternativa förslag att från Upperuds bruk föra proviant m. m. till Holmedal. Öfver dessa förslag finnas särskilda utlåtanden, och i ett af dessa, nämligen det öfver kapten Forss, föreslås, att man borde begagna sig af Byelfven och Glafsfjolen, och detta har också verkligen skett. Varor från Stockholm t. ex. fördes sjöledes till Örebro, därpå till lands, vanligen till Kristinehamn, någon gång ända till Karlstad, derpå åter sjöledes uppför Byelfven och Glafsfjolen till Sulvik, vidare till lands till sjön Ränken, hvaröfver de sedan fördes till Eda skans på $^1/_4$ mils afstånd, eller ock sändes varorna från Sulvik till lands omkring 4 mil till Holmedal [1]). Jag behöfver väl knappast nämna, att en del varor fördes från Kristinehamn till Venersborg, Uddevalla och Strömstad. Mycket arbete nedlades på vägarnes förbättrande, isynnerhet i Jämtland, dit Helsinge regemente tidigt på sommaren 1718 var kommenderadt för detta ändamål [2]). Behofvet af en skyndsam postgång under den lifliga verksamhet, som rådde öfver allt för rustningarna, gaf utan tvifvel närmast anledning till de stora förändringarna inom postväsendet — förändringar, som snart efter konungens död upphäfdes. Särskildt må här

[1]) Clausen till Karl XII $^{23}/_8$ 1717. Kruses förslag finnes bland skrifv. fr. landshöfdingen i Elfsborgs län. — Bildstein till »Graff, General en Cheff und Geheimter Rath» (Mörner). Eda skans $^{30}/_6$ 1718. K. A. Dan. von Friesenheim till upphandlingsdep. $^{24}/_7$ 1718. K. A.

[2]) Generallöjt. Armfeldt till Karl XII $^{11}/_7$ 1718.

påpekas, att en postlinie inrättades utmed norska gränsen mellan Strömstad, Eda skans i Värmland och Dufved i Jämtland [1]).

Oaktadt man på ofvannämnda sätt sökte underlätta transporterna till norska gränsen, blef dock skjutsen en af de tyngsta bördor, som denna tid pålades folket, och synnerligen betungande blef den, när det under hösten 1718 samtidigt fordrades skjuts både för de trupper, som voro under marsch, och för magasinspersedlar. Också tyckes denna börda väckt mera missnöje än någon annan.

Jag har förut nämnt, huru missnöje uppkom bland de skånska bönderna, hvilka borde föra spanmål genom Småland till Göteborg. Bland allmogen i Vestmanland, hvaraf en del beordrats att föra foror till Järpe skans i Jämtland, uppstod häftigt knot vid en utskrifning i Sala den 22 juli, då bönderna uppmanades att sända 800 hästar och 200 skjutskarlar till Järpe skans i Jämtland, såsom förut blifvit befaldt, och detta knot höll på att öfvergå till våldsamheter, när man af misstag fasttagit några bönder, hvilka ej knotat, utan förhållit sig fullkomligt stilla. Emellertid lugnades bönderna, och fororna afgingo straxt därpå. Redan i början af 1718 hade vestmanlänningarne visat sig uppstudsige. Upphandlingsdeputationen hade befalt, att Vestmanlands och Södermanlands allmoge skulle framföra alla från Stockholm ankommande proviantkistor ända till Örebro, men vestmanlänningarne hade ej hörsammat detta, utan lämnat proviantkistorna på vida fältet »uti Felsbro krog» [2]).

Oviljan att på de långa distanserna föra foror var så stor, att man måste hota dem med spö, som ej i tid infunno sig med skjutshästar, och när generallöjtnant Armfeldt skulle uppbryta med hären från Dufved, måste han dröja flera dagar, emedan en del skjutsbönder ej infunnit sig, andra åter hade »bortrymt dels med hästarne, dels de samme sig handlöst efterlämnat» [3]). Äfven städerna, åtminstone en del, ålades att lämna skjuts hösten 1718 [4]). Okloka anordningar bidrogo ock att göra skjutsbördan

[1]) Karl XII till krigsrådet Frisius $^{10}/_{1}$ 1717 samt till öfverstlöjtnanten och kommendanten på Eda skans Anton Didron $^{12}/_{7}$ 1718.

[2]) Landsh. Jonas Cedercreutz till Karl XII $^{26}/_{7}$ och $^{9}/_{8}$. Jfr äfven Dellvik till Karl XII $^{30}/_{8}$ 1718 om ransakningen med bönderne samt landsh. Ekeblad till upphandlingsdep. $^{29}/_{1}$. K. A.

[3]) Karl XII till landsh. Hamilton $^{28}/_{8}$ 1718. — Armfeldt till Karl XII $^{11}/_{8}$ och $^{19}/_{8}$ 1718. Krigssamlingar II, s. 174 och 176.

[4]) Städerna i Skaraborgs län 370 hästar, Elfsborgs 270, Halmstads 100, Jönköpings 110, Kalmar 80, Linköpings 100, från staden Göteborg 60 och Vexjö 30. Riksregistr. för d. 25 sept.

tyngre. Så måste bönderna i Kalmar län vintern 1717—1718 föra spanmål till Jönköping, där den nedlades; sedermera fingo de befallning att med tomma vagnar begifva sig till Jönköping och därifrån föra samma spanmål till Uddevalla, »därvid mestadelen förlorat sina ökar och vagnar», skrifver landshöfdingen till upphandlingsdeputationen den 14 aug. (K. A.). Särskildt blef det svårt att i Bohus län erhålla tillräcklig skjuts mot slutet af år 1718, då stora truppmassor tågat därigenom, och man finner att kronobetjänterne gått så långt, att, då ingen skjuts kunde erhållas, de tvungo »allmogen att framsläpa och bära bagage ifrån Saltkällan till Rabashed $2^1/_2$ mil, hvarifrån ej häller ålderstigne och öfver 60 år gambla bönder blifvit förskonte» [1]).

[1]) Kongl. m:ts resol. $^{20}/_{7}$ 1720 å allmogens i Södra Viken besvär.

Bil. 1.

Nya roteringen 1717.

Följande län ålades att lämna manskap[1]), näml.

	Man.	
Stockholms öfverståthållareskap	200	till lifgardet till fots.
Stockholms län	400	till Uplands tremänningsinfanteri utom 131 man, som skulle lämnas till lifgardet till fots.
Upsala »	240	
Vestmanlands »	200	till Bergsregementet.
Södermanlands»	400	till Östgöta tremänningsinf.
Örebro (= Närike-Värmlands) län	400	till lifgardet till fots.
Lifgedinget: Strömsholms län	40	till Bergsregementet.
Lifgedinget: Gripsholms »	200	till lifgardet till fots.
Lifgedinget: Svartsjö län och Ulriksdals gods	62	» » » »
Lifgedinget: Vadstena län	100	till Östgöta tremänningsinf.
Östergötlands län	400	» » »
Jönköpings »	400	till Smålands femmänningsinf.
Kronobergs »	400[2])	» » »
Kalmar »	200	till Smålands tremänningsinf.
Skaraborgs »	400	till Vestgöta tremänningsinf.
Elfsborgs »	400	till Vestgöta femmänningsinf.
Hallands »	160	till Hallands regemente
Skåne	953	däraf 189 man till Östra skånska, 329 till Vestra sk. och 282 till Uplands femm:sreg.
Vesternorrlands län (= hela Norrland utom Vesterbotten och Lappland)	200	till lifgardet till fots.
Kopparbergs län	60[3])	till Uplands femmänningsinf.
	160	» » tremänningsinf.
Blekinge »	200	till Volontör-regementet.
Summa	6175	

[1]) Riksregistr. för 5/10, 11/10 och 21/10 1717.

[2]) Till en början upptecknades blott 500 man, hvaraf 100 skulle uttagas, men i en resol. 18/11 1717 yttrar konungen, att allt för få blifvit antecknade i jämf. med förhållandet i andra län, hvarför landshöfd. får befallning att undersöka, om något underslef kan vara begånget, och 13/12 s. å. åläggas landsh. att anskaffa 400 man.

[3]) I Karls bref i riksregistr. till landsh. 5/10 uppgifves antalet till 600 man, men detta är skriffel, ty i orig. brefvet i Kopparb. läns arkiv uppgifves antalet till 60.

Bil. 2.

Tvångsvärfning och utskrifning 1718.

I följande län påbjöds värfning:	Till lifdragonerna. Man	Till lifdragonerna. Trossdrängar	Till åtskilliga regementen	Man	Trossdrängar
Stockholms län....	26	5	Lifgardet till fots........	263	53[1])
Upsala »	29	6	Uplands femm:gsinf......	289	58[2])
Vestmanlands län..	20	4	Bergsregementet	200	41[3])
Södermanlands län	24	5	Svenska lifreg:tet.........	238	48[4])
Örebro (= Närike-Värmlands) län.	39	8	Närike-Värmlands tremänningsinf.	388	78[5])
Kopparbergs län...	14	3	Bergsregementet	140	28[6])
Lifgedinget	—	6	Svenska lifreg:tet.........	265	53[4])
Östergötlands län..	36	7	Svenska lifreg:tet.........	361	72[4])
Jönköpings » ..	32	6	Smålands trem:gsinf......	315	63[3])
Kronobergs » ..	23	5	Smålands femm:gsinf....	228	46[7])
Kalmar » ..	28	6	Smålands trem:gsinf......	278	56[8])
Skaraborgs » ..	38	8	Tyska lifreg:tet...........	380	76[9])
Elfsborgs » ..	35	7	Malmöska reg:tet.........	345	69[12])
Vesternorrlands län	36	7	Helsinge trem:gsinf.	360	72[10])
Summa	380	83		4050	813
Utskrifningen i Skåne o. Halland:					
Halland..............	—	6	Hallands reg:te	550	59[11])
Skåne................	—	—	Östra o. Vestra skånska reg:tena, hälften till hvartdera................	800	72[12])
Summa	—	6		1350	131
Summa summarum	380	89		5400	944

Hvad som värfvades i Stockholm kan jag ej uppgifva.

¹) Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$. Hvad trossdrängarne angår, så finnas de för samtliga länen upptagna på en särskild lista i riksregistr. $^{9}/_{8}$.

²) Karl till landsh. $^{21}/_{7}$. Upsala länsarkiv.

³) För Vestmanl., Jönköpings och Elfsborgs län har jag ej funnit någon uppgift på antalet dragoner och soldater, men jag har beräknat dem efter samma proportion som i de andra länen med ledning af det antal trossdrängar, som enligt ordern den 9 aug. borde uttagas.

⁴) Karl till öfverstlöjtn. Aminoff $^{8}/_{6}$. Landsh. till Karl $^{16}/_{8}$.

⁵) Landsh. till Karl $^{28}/_{8}$. Här uttogs allt det begärda manskapet. Landsh. till Ulrika El. $^{21}/_{12}$.

⁶) Kongl. bref $^{21}/_{7}$ i länsarkivet.

⁷) Karl till landsh. $^{21}/_{7}$

⁸) Landsh. till Karl $^{28}/_{8}$ och till Ulr. Eleon. $^{15}/_{12}$.

⁹) Karl till landsh. Scheffer $^{21}/_{7}$ och $^{9}/_{8}$. K. Bibl.

¹⁰) Landsh. till Karl $^{22}/_{8}$.

¹¹) Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$.

¹²) Guvernören Hård till Karl $^{8}/_{8}$.

Bil. 3.

Trupper, som under hösten 1718 inföllo i södra Norge eller lågo vid dess gräns.

Kavalleri.

Regementen	Ryttare							Hästar					
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta och kasserade	Præsentes	Summa	Kommenderade	Sjuka	Kasserade och odugliga	Vakanta	Præsentes	Summa
K. M:ts drabanter o. lifsqv.	—	—	—	—	11	349	360	—	—	—	—	695	695[1])
K. M:ts lifreg.	—	—	—	—	17	1560	1577	—	—	78	67	1432	1577[2])
Adelsfanan (4 komp.)......	—	—	—	—	—	540	540	—	—	—	—	860	860[3])
Vestgöta reg:te	1	—	10	2	6	1029	1048	—	10	—	226	812	1048[4])
Smålands »	—	—	—	—	6	944	1000	—	—	59	21	920	1000[5])
Östgöta »	—	—	49	—	—	1000	1049	—	339	—	55	655	1049[6])
Södra skånska regementet.	17	—	3	4	1	1023	1048	17	5	13	10	1003	1048[7])

[1]) Uträkning, hvarefter rotemästare, vice rotemästare, friryttare och trossdrängar komma att undfå deras lönings- och underhållspenningar (68 rotemästare, 72 vice rotm., 209 friryttare och 21 trossdr.) af J. Hjerta. Köping $^{7}/_{1}$ 1719. För 695 hästar uttogs fourage i »Skeberga» under marschen, enligt förslag af L. Hellström $^{1}/_{1}$ 1719. Den 9 och 10 dec. 1718 uttogs fourage för 729 hästar i Tanum. K. M:ts drabants- och lifsqvadr:s kassaräkn. för första qvartalet pro anno 1719. Krigsark. — Enligt en rulla, sänd af K. G. Hård till Karl XII $^{24}/_{6}$ 1716, funnos 52 drabanter qvar af den namnkunniga lifdrabantkåren. Öfverst. skrifvelser. För 41 drabanter hade danska konungen gifvit respass till Sverige. O. Segerskiöld till Karl XII $^{7}/_{6}$ samma år.

[2]) Förslag af Örnstedt på grund af mönstring juni 1718. I ett bref till konungen $^{1}/_{7}$ säger han, att regementet var i godt stånd. Öfverst. skrifvelser.

[3]) »Förslag på den delen af K. M:ts adelsfana, som är kommenderad till Venersborg». Bil. till öfv. Baumgartens bref till Karl XII, Köping $^{15}/_{10}$ 1718. Ibland manskapet äro äfven trossdrängarne inräknade, likaså äro trossh. inräknade bland hästarne. Öfverst. skrifvelser. — Enligt ett försl. (af N. v. Baumgarten på lifkomp., öfverstl:s, majorens och Östgöta-Smålands komp.), dat. Skee $^{22}/_{11}$, voro ryttarne och trossdr. 526 och hästarne 745. Handl. rör. underhållet för armén i Norge 1718. Krigsark.

[4]) Förslag $^{31}/_{8}$ 1718.

[5]) Mönstradt af J. Silfverhielm $^{13}/_{6}$—$^{5}/_{7}$ 1718. Mönsterrulla i krigsark. »Ryttarne äro», heter det i rel., »till större delen friskt, ungt och manbart manskap.» Munderingen gammal och oduglig. Karbinerna för små och odugliga. Trossen komplett.

[6]) 1 volontör oberäknad. Sept. månadsförslag af Otto Koskull. Öfverst. skrifvelser.

[7]) Förslag $^{23}/_{7}$ 1718. — Reg. i godt stånd enligt mönsterrulla i krigsark. Enligt ett förslag af öfverste Ax. Roos, dat. »Smedzeröd» $^{14}/_{12}$, utgjorde reg. med stab och officerares drängar 1384 man ock 1783 hästar. Bohus fältmagasinsräkn. med — Sten Helling pro anno 1719. Krigsark.

Regementen	Ryttare							Hästar					
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta och kasserade	Præsentes	Summa	Kommenderade	Sjuka	Kasserade och odugliga	Vakanta	Præsentes	Summa
Norra skånska regementet.	—	—	1	—	4	1043	1048	—	—	—	4	1044	1048[1])
Hallands o. Bohusläns reg. (=Enkedr:s lifreg:te)....	6	—	11	1	3	827	848	—	11	26	53	758	848[2])
1 sqv. af Upl:s trem:sreg:te	4	—	2	3	183	250	442	—	15	12	270	145	442[3])
Vestgöta trem. regemente..	8	2	12	—	124	902	1048	—	1	—	923	124	1048[4])
Skånska trem:s regemente..	—	—	9	2	1	836	848	—	6	—	434	408	848[5])
Upl:s femm:s regemente.	—	—	—	—	1	847	848	—	—	—	32	816	848[6])
Polska reg:tet	—	—	—	—	—	99	99	—	—	15	—	84	99[7])
Bohusl:s drag:r och 2 komp. fyrm:sdrag:r	184	4	15	—	138	449	790	100	—	24	248	418	790[8])
K. M:ts lifdrag.	—	—	96	3	584	889	1572	—	104	—	628	840	1572[9])
Tyska dr.-reg.	—	—	8	2	—	450	460	—	24	—	—	426	450[10])
Upl:s stånds-dragoner....	399	1	180	5	181	234	1000	388	216	49	208	139	1000[11])
Summa	619	7	396	22	1260	13321	15625	505	731	276	3179	11579	16270

[1]) Förslag $^{11}/_{10}$ 1718. — Reg. i godt stånd.

[2]) Förslag af S. Vallenstierna $^{30}/_{8}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Af en mönsterrulla i krigsark. från okt. 1718 finner man, att reg. var i ganska godt stånd.

[3]) Okt. månadsförslag af P. Riddergroll. Vestra Ed $^{15}/_{10}$. K. G. Bjelkes korresp. Bergshammars arkiv.

[4]) Förslag $^{14}/_{10}$ 1718. Bland præsentes äro 27 »förlofvade» inräknade.

[5]) Förslag $^{21}/_{7}$ 1718.

[6]) Sept. månadsförslag 1718 af V. Bennet. Öfverst. skrifvelser.

[7]) I ett förslag af Örnstedt, dat. Laholm $^{8}/_{5}$ 1718, säges det, att »Tawaryscherne (60 man) och Pocholcherne (39 man) äro öfver allt beklädde». Öfverst. skrifvelser.

[8]) Förslag för sept. 1718.

[9]) Förslag af E. Odelström $^{22}/_{11}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Med lifdragonerna hade Vestgöta ståndsdr. förenats enligt befallning af Karl till öfv. A. Sparre $^{8}/_{12}$ 1716.

[10]) Förslag $^{15}/_{10}$ 1718.

[11]) Gen.-förslag för jan. 1719 af J. C. Strömfelt, dat. By vid Eda skans $^{1}/_{2}$. Bil. till krigskoll. mem. till K. M. $^{24}/_{3}$ 1719. Reg. mönstrades i Karlstad i mars, april och maj 1718. Det synes haft god beklädnad. Mönsterrulla i krigsark.

Bil. 4.

Trupper, som under hösten 1718 inföllo i södra Norge eller lågo vid dess gräns.

Infanteri.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Presentes	Summa
Uplands regemente ...	74	3	13	1	65	1095	1251[1])
Skaraborgs » ...	278	—	245	—	118	607	1248[2])
Södermanlands reg....	48	—	—	—	72	1128	1248[3])
Kronobergs » ...	—	—	4	—	81	1015	1100[4])
Jönköpings » ...	10	—	8	1	124	1005	1148[5])
Dalregementet.........	—	—	11	1	50	1186	1248[6])
Östgöta regemente...	—	1	11	1	148	1087	1248[7])
Elfsborgs » ...	187	—	13	2	72	974	1248[8])
Vestgöta-Dals » ...	—	—	—	—	87	1161	1248[9])
Vestmanlands » ...	7	56	466	—	113	606	1248[10])

---

[1]) Förslag $^{1}/_{9}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Då reg. mönstrades i juli, var det i tämligen godt stånd, ehuru hela munderingen ännu ej var färdig. Mönsterrulla i krigsark. Jfr O. Bergström, Uplands regementes hist., s. 120.

[2]) Förslag $^{11}/_{10}$ 1718.

[3]) Mönstradt i aug. 1718 af M. J. De la Gardie. Mönsterrulla i krigsark.

[4]) Reg. mönstrades i Jönköping $^{4}/_{10}$ och $^{7}/_{10}$ 1718. Mönsterrulla i krigsark. »Beståendes detta reg.», heter det i rel. af M. J. De la Gardie, »af godt och starkt manskap, allenast det blef beklädt och med godt gevär försedt»,

[5]) Förslag af S. G. von Kothen, bil. till ett bref från Kothen $^{10}/_{10}$ 1718 till Karl XII. Regem. hade under marschen mot Norge mönstrats i Jönköping och Timmelled $^{2}/_{10}$ och $^{6}/_{10}$. Öfverst. skrifvelser. Munderingen dålig, musköterna goda, manskapet »täml. godt».

[6]) Summariskt extrakt af Dalreg. mönsterrulla af O. Tegenschöldh vid mönstringen $^{19}/_{6}$—$^{1}/_{7}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Munderingen god och geväret täml. bra.

[7]) Förslag »vid marschens anträde till norska gränsen» $^{6}/_{10}$ 1718. Munderingen täml. god. Mönsterrulla i krigsark. från sept. 1718.

[8]) Mönsterrulla i krigsark. Rel. af M. J. De la Gardie är dat. $^{7}/_{4}$ 1718. Munderingen synes vara god liksom trossen. Hurtigt och godt manskap.

[9]) Uträkn. på fälttraktamente af P. Momann. Sledene $^{22}/_{12}$ 1718. 1718 års kassaräkn. för Vestg.-Dalsreg.. Krigsark.

[10]) Krigskoll. mem. till K. M. $^{24}/_{3}$ 1719, bilaga. Jfr J. Mankell, Svenska krigsmaktens styrka (Sthlm 1865), s. 410.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs, utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Vesterbottens regem.	—	—	—	—	260	797	1057[1])
Kalmar »	—	—	7	—	70	1071	1148[2])
Närike-Värmlands »	836	5	196	3	107	587	1734[3])
Kongl. M:ts lifgarde.	594	—	711	4	570	857	2736[4])
Sachsiska regementet	420	3	49	2	505	269	1248[5])
Närike-Värmlands tremänningsregemente	—	—	—	—	—	—	700[6])
Smålands tremänningsregemente............	—	—	—	—	—	643	643[7])
Smålands femmänningsregemente.....	—	—	31	—	—	832	863[8])

[1]) $^{1}/_{10}$ 1718 skref landsh. i Vesterb. län, att till de 400 vakanta rotarne hade man ej kunnat uttaga flera än 140 man. I febr. och mars hade 160 soldater och 60 trossdrängar uttagits. — Detta län hade ej lämnat några tremänningar sedan 1702. Landsh. till Karl $^{5}/_{7}$.

[2]) Mönsterrulla i Krigsark. Rel. af M. J. De la Gardie, som mönstrade regementet i Jönköping $^{9}/_{10}$. »Beståendes detta reg.», heter det i relationen, »af täml. godt och dugtigt manskap, allenast det blef beklädt och med godt gevär försedt».

[3]) Medfölj. Krigskoll. mem. till K. M. $^{24}/_{3}$ 1719, bilaga. Enligt en mönsterrulla i krigsark. från maj 1718 finner man, att reg. var i godt stånd.

[4]) Rapp. af M. Törnflycht från d. 20 till 28 nov. 1718. Öfverst. skrifv. Reg. mönstrades $^{1}/_{9}$ och $^{2}/_{9}$. Bland vakanta voro då 290 »roterings-, post-, bruks- och socknekarlar», som ännu resterade i länen. Geväret var godt, men klädespersedlarne voro ännu under arbete. Mönsterrulla i krigsark.

[5]) Se not. 3. Reg. skulle läggas i garnison i Bohus, Nya Elfsborg och Marstrand. Generalguv. Mörner till Karl $^{10}/_{9}$ 1718.

[6]) Upptages förslagsvis till 700 man. Jag har ej funnit något förslag öfver hela reg. för 1718. Enligt ett förslag af A. Duvall $^{31}/_{8}$ 1717 voro 605 præsentes, 29 vakanta, 55 sjuka, 2 i arrest och 10 absentes utan lof = 701. Krigsark. Reg. skulle bestå af 6 komp., hvartdera på 150 man. Det hade förut bestått af 5 komp. Karl XII till Erik Sparre. Strömstad $^{22}/_{8}$ 1718. Upsala univ. bibl.

[7]) Dec. månadsförslag 1718 af Peter de Stör. Strömstad $^{17}/_{1}$ 1719. I ett förslag från april 1718 upptagas 454 vakanta på reg., som beräknades till 1248 man. Öfverst. skrifvelser.

[8]) Försl. af B. Horn. Torpum $^{18}/_{11}$ 1718. Öfverst. skrifvelser.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Östra skånska reg. ...	501	—	309	—	123	267	1200[1])
Hallands » ...	178	—	58	8	247	709	1200[2])
Af Ölands sjögastars regemente	—	—	—	—	—	528	528[3])
4 komp. af Smålands entergastars reg....	—	—	—	—	—	600	600[4])
2 komp. af Vestra skånska reg.........	—	—	—	—	—	312	312
2 komp. af Bergsregementet..........	—	—	—	—	—	312	312 [5])
2 komp. af Vestgöta tremänningsreg.....	—	—	—	—	—	312	312
2 komp. af Uplands femmänningsreg....	—	—	—	—	—	312	312[6])

[1]) Dagrapport af P. Myra. Asak $^{30}/_{11}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. — Då reg. i mars mönstrades af H. H. von Lieven, var munderingen god. Mönsterrulla i krigsark. I ett mem., dat. Strömstad $^{18}/_{9}$, anhåller öfverstlöjtn. K. Ollonbergh att få kläde till 300 rekryter. Handl. rör. Görtz.

[2]) Försl. för sept. månad 1718. Göteborg $^{8}/_{10}$. I brist på trossdrängar voro 85 soldater kommenderade vid trossen.

[3]) Dessa skulle tåga genom Halland på väg till Göteborg. Förslag af guv. Hård $^{2}/_{10}$ 1718, bil. till hans bref $^{7}/_{10}$ till landsh. i Hallands län. Hallands länsarkiv. Jfr Bohus fältmagasinsräkn. med — — — — Sten Helling pro anno 1718. Krigsark. Ölands sjögastar och Smålands enterkarlar skulle nämligen vara i Göteborg $^{5}/_{11}$ och $^{8}/_{11}$ 1718 enligt Karls order till amiralitetet den 23 sept.

[4]) I Kongelf uttogos $^{19}/_{12}$ 1718 portioner för 643 man (underofficerare, tamburer, korpraler och gemena), hvarför jag förslagsvis uppsatt 600 man i tabellen. Ofv. anf. magasinsräkningar.

[5]) Enligt Karls bref, Strömstad $^{8}/_{9}$ 1718, till öfv. O. M. Hastfer skulle 2 kompanier, hvartdera 150 man utom furirskyttarne, stå under befäl af öfverstlöjtn. J. Svanfelt vid Bergsreg. samt förenas med 2 komp. af Vestg. tremänningar och 2 komp. af Bergsreg. Krigsark. Bataljonen kallas vanligen major Balzars bat. Manskapet skulle få sin mundering från Göteborg.

[6]) 2 komp. af Upl. femmänningsinf. och 2 af Vestg. femmännings bildade en bataljon under öfverstlöjtn. N. Schwerin. Handl. rör. underh. för armén i Norge 1718. Krigark.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
2 komp. af Vestgöta femmänningsreg....	—	—	—	—	—	312	312[1])
Artilleri.						827	827[2])
(Grenadierbataljonen .	116	—	104	—	17	628	865[3])
Summa	3249	68	2236	23	2829	20739	29144

[1]) Se not. 6 å föreg. sida.

[2]) »Försl. uppå det manskap och hästar, som nu finnas vid artillerifältreg. och komma att njuta proviant och fourage», af A. von Roxendorff. Tistedalen $^{21}/_{11}$ 1718. Reqvisitionsförsl. och assignationer på proviant för fältartilleriet 1718. Krigsark. Öfverofficerarne äro ej inräknade, men väl underofficerare, väbel, trossdrängar m. fl. Enligt ett förslag på artillerireg. $^{31}/_{1}$ 1718 af Cronstedt, skulle det bestå af 3,811 man, men 2,407 voro vakanta. Generalfälttygm. och artillerichefer 1716—1718. Enl. Bih. till Riksd. i Stockholm år 1719 (s. 356) af Cederschjöld fanns blott en defekt af 900 man.

[3]) Förslag af öfverstlöjtn. Stockman $^{6}/_{12}$ 1718. Bland sjuke äro inräknade 16 »blesserade» och bland vakanta 5 dödskjutne. Öfverst. skrifvelser. Grenadiererna äro sannolikt, åtminstone till en del, upptagna i de regementen, från hvilka de kommenderats.

Bil. 5.

Jämtländska hären den 11 oktober 1718.

Se (Adlersparres) Krigssamlingar (Sthlm 1795), II, s. 198, 202.

Kavalleri, infanteri och *artilleri.*	Ryttare, korpraler, soldater och artilleribetjänte.							Hästar.					
	Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.	Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och oduglige.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
S:a summarum	750	388	1295	22	6937	5154	14546	7	203	95	1715	1107	3177

Från fälttågets början till den 16 okt. hade 171 man och 49 hästar dött.

Bil. 6.

Trupper, som lågo i Skåne hösten 1718.

Regementen.	Ryttare, korpraler och soldater.							Hästar.					
	Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta och kasserade.	Præsentes.	Summa.	Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och odulige.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
Kavalleri.													
Skånska ståndsdrag....	—	—	—	5	61	595	661	—	—	66	104	491	661[1])
Skånska komp. af adelsfanan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—[2])
Infanteri.													
6 komp. af Bergsreg....	—	—	727	—	—	248	975	—	—	—	—	—	—[3])
6 komp. af Vestgöta tremänningsreg:te ...	—	—	—	—	90	846	936	—	—	—	—	—	—[4])
6 komp. af Uplands femmänningsreg:te..	—	—	—	—	263	325	588	—	—	—	—	—	—[5])
6 komp. af Vestgöta femmänningsreg:te..	217	—	58	5	117	539	936	—	—	—	—	—	—[6])
6 komp. af Vestra skånska reg..........	180	—	1	2	103	650	936	—	—	—	—	—	—[7])
Artilleri.[8])													
Summa	397	—	786	7	573	2608	4371	—	—	—	—	—	—
Summa summarum	397	—	786	12	634	3203	5032	—	—	66	104	491	661

[1]) Förslag $^1/_9$ 1718.

Reg. mönstrades i juni af J. Silfverhielm, då munderingen, geväret och trossen voro ganska bra. I förslaget äro upptagne 19 karlar och 18 hästar, hvilka ännu ej voro lämnade af vederbörande.

[2]) Jag kan ej uppgifva kompaniets styrka, liksom jag ej häller är fullt viss på, att det låg i Skåne.

[3]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Möjligen bör det manskap. som var kommenderadt till Norge dragas härifrån.

[4]) Förslag af Bengt Ribbing $^{15}/_8$ 1718. Af de i förslaget upptagne præsentes har jag dragit ifrån 312 man för de två komp., som deltogo i norska fälttåget. Öfverst. skrifvelser. Godt manskap. Mönsterrulla från aug. 1718 i krigsark.

[5]) Mönsterrulla i krigsark. från febr. 1718. Jag har fråndragit 312 man för de 2 komp., som deltogo i norska fälttåget. Manskapet godt, men munderingen utsliten.

[6]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Af de kommenderade har jag dragit ifrån 312 man för de 2 komp., som deltogo i norska fälttåget.

[7]) Mönsterrulla i krigsark. öfver 6 komp. från dec. 1718. Bland de 650 præsentes äro dock 136 man upptagne, om hvilka det uppgifvits, att de blifvit lösgifne på guvernörens order. Dessa hade sannolikt uttagits genom utskrifning under hösten 1718.

[8]) Se bil. 4, Artilleri.

Bil. 7.

Trupper, som lågo i närheten af Stockholm hösten 1718.

Regementen.	Ryttare, korpraler och soldater.							Hästar.					
	Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta och kasserade.	Præsentes.	Summa.	Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och odugliga.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
Kavalleri.													
1 sqvadron af Uplands trem:nsreg.	2	5	8	6	29	384	434	2	27	3	23	358	413[1])
Karelska dragonerna.	12	—	3	—	363	126	504	12	–	8	375	109	504[2])
Ingermanländska dragonerna...	36	—	10	—	366	194	606	12	—	—	405	183	600[3])
Af Adelsfanan Södermanl.-Närikes kompani	—	—	—	—	—	—	—	—	–	—	—	--	—[4])
Summa	50	5	21	6	758	704	1544	26	27	11	803	650	1517
Infanteri.													
Uplands trem:reg.....	70	12	18	1	199	948	1248	—	—	—	—	—	—[5])
Östgöta »	18	7	320	5	132	766	1248	—	—	—	—	—	—[6])
Summa	88	19	338	6	331	1714	2496	—	—	—	—	--	—
Summa summarum	138	24	359	12	1089	2418	4040	26	27	11	803	650	1517

[1]) Okt. månadsförslag 1718 af P. G. Bäfverfeldt. Enligt ett förslag $^{28}/_{2}$ af K. G. Bjelke utgjorde hela antalet 393 man (däraf 18 vakanta) och 373 hästar (däraf 75 odugliga och 26 vakanta). Öfverst. skrifvelser.

[2]) Se bil. 4, Vestmanl. reg.

[3]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Reg. var dismunderadt. I. G. Ganschow till Görtz $^{15}/_{9}$ och och $^{23}/_{10}$ 1718. v. Müllerns papper.

[4]) Enligt Karls bref till öfv. Baumgarten $^{15}/_{9}$ 1718 skulle kompaniet tills vidare stanna hemma. Dess styrka kan jag ej uppgifva.

[5]) Mönsterrulla i krigsark. från början af okt. 1718. — Af detta reg. skulle manskap tagas till trossdrängar vid lifgardet till fots, då fälttåget mot Norge började. Riksregistr. $^{13}/_{9}$ 1718.

[6]) Se bil. 4. Vestmanl. reg. Äfven af detta reg. skulle manskap tagas till trossdrängar vid lifgardet till fots. Riksregistr. $^{13}/_{9}$ 1718.

Bil. 8.

Öfrige i landet befintliga trupper hösten 1718.

Infanterireg., som voro under uppsättning hösten 1718.

Svenska lifregementet[1])
Tyska » [2])
Malmöska regementet [3])
Rhenska » [4])

Sjöregementen, som äfven kunde användas till lands.

Volontör-regemente[5])
Sluproddare- »
Coopvardie- »

Sjöregementen, som äfven kunde användas till lands.

Roslags sjögastars regemente[6])
Ölands sjögastars » [7])
Vesternorrlands enterkarla-reg.[8])
Södermanl:s entergastars batalj.[9])
Smålands entergastars reg:te[10])
Roddargastars regemente.[11])

---

[1]) Sv. lifreg. skulle bestå af 1200 man utom furirskyttar. Karl XII till öfverstlöjtn. Aminoff $^{18}/_{8}$ och $^{15}/_{9}$ 1718. Det är sannolikt, att äfven det tyska lifreg. samt malmöska hvartdera skulle bestå af samma styrka som det sv. lifreg. För det manskap, som under hösten 1718 skulle genom tvångsvärfning uttagas till dessa regementen, har jag förut redogjort.

[2]) Tyska och sv. lifregementen samt det malmöska hade stått under samma befäl i Halland. De skulle nu skiljas åt, men fortfarande stanna i Halland. Karl till öfverstlöjtn. Aminoff $^{25}/_{8}$ 1718. Reg. skulle uppsättas under öfv. De Vitte.

[3]) Reg. skulle återuppsättas under öfv. G. Grubbenhielm. Riksregistr. $^{15}/_{9}$ 1718.

[4]) Reg. skulle återuppsättas under generalmajor K. M. von Leutrum. Reg. skulle rekryteras med öfverlöpare. Resol. $^{18}/_{7}$ 1718 på Leutrums memorial. En kapten Skog fick $^{25}/_{9}$ 1718 befallning af konungen att med det manskap, han hade under sitt befäl, tåga från Venersborg till Uddevalla, där det skulle tjäna såsom stam under regementets upprättande. Leutrum berättar, att Karl beslutat, att reg. skulle bestå af 2000 man, ehuru det förut blott bestått af 1200. Einige Papire aus der Verlassenschaft des Gen. Carl Frhrn. von Leutrum. — Stats-Anzeigen von A. L. Schlözer VI, s. 462. Göttingen 1784.

[5]) Bil. 4, Vestmanl. reg. 33 voro kommend., 86 sj., 7 i arrest, 712 præsentes.

[6]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. 25 kommend., 4 sj., 3 i arrest, 12 vak., 877 permitterade.

[7]) Regementets styrka, borde vara 953 man, hvarför 425 man återstå, om man fråndrager de 528 man, som jag förslagsvis antagit hafva blifvit sända till Bohus län. Jfr bil. 4, Ölands sjögastars reg. not. 5. D. Wilster till Karl XII $^{30}/_{11}$ 1717. Öfverst. skrifvelser.

[8]) Förslag af E. D. Taube $^{28}/_{4}$ 1718. Öfverst. skrifv. Reg. hade bort bestå af 2 bat., hvardera på 712 man.

[9]) Bil. 4, Vestmanl. reg. 207 kommend., 44 abs., 75 sj. 2 i arrest, 274 præs.

[10]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Reg. skulle bestå af 1236 man. Karl till amiralitetet i Karlskrona $^{22}/_{11}$ 1717.

[11]) Reg. skulle bestå af Vestg. och Bohus läns roterings- samt af första, andra, tredje och fjerde enrolleringskompanierna. Karl till guvern. Mörner $^{22}/_{11}$ 1717.

På Visingsö lågo endast 39 man, hvilka tillhört 7 vid denna tid alldeles upprifna regementen. Detta manskap var alldeles otillräckligt att bevaka de där förlagda fångarne (1,623 st.), sedan slottet natten mellan d. 22 och 23 dec. 1718 uppbrunnit.[1]) — Krigsstyrkan på Gotland uppgick till 3,596 man år 1716, däraf 1 major, 45 man vid artilleriet och fortifikationen, befälet inberäknadt, 16 officerare för allmogen, 58 ståndsdragoner, stadens borgerskap 300 man, allmogens enrollerade kavalleri 261 och infanteri 2,488 samt 427 båtsmän[2]). — Vargeringskarlar voro ännu ej antecknade för alla rusthållen, båtsmanshållen och rotarne. Så voro vid Kronob. reg. »för hastigheten och påkommande marsch allenast i rullan införde 112», vid Kalmar reg. 462, vid Jönköpings 581, vid Östg. inf. 958 o. s. v.[3])

Bil. 9.

Förslag uppå de Proviantz och Fourage Persedlar, som uti Sex Månaders Tijd Reqvireras till underhålld för Trettio Tusende Man och Tiugu Tusende Hästar, samt hwad förråd der till efter ingifne Förslager är att tillgå i Fälltmagazinerne, hwar efter bristen är uthrächnadt, utaf hwilcken brist dett som i Lähnen kan wara upphandlat och till denne Fällt staten än icke är ankommit, hwar om man ingen kundskap hafwer, kommer att afgå, Næmbl.[4])

Reqvireras uti Sex Månader eller Ett Halfft Åhr	
Färskt Bröd 1 1/2 mark till mans om dagen	405,000 Lisp.
Färskt Kiött för Twenne dagar i Weckan a 2 mark till mans dageligen	154,285 Lisp. 14 1/7 Mark.
Fläsk eller Smör för Twenne dagar i Weckan a 1/2 mark på mannen om dagen	38,571 Lisp. 8 4/7 Mark.
Gryn eller Årter heel förplägning a 1/8 K:a till mans om dagen	12,053 T:r 32 K:r.
Dricka heel förplägning 1 kanna på mannen om dagen	112,500 T:r.
Brännewijn a 1/32 kanna på mannen om dagen	168,750 K:r.
Tobak 1/4 Skålp. på mannen om månaden	45,000 Skålp.
Spanskt Sallt 1/30 Mark på mannen om dagen	9,000 Lisp.

[1]) Öfverstl. B. K. von Wolfradt till Ulr. El. 28/12 1718. Visingsö kommando.
[2]) Förslag af landsh. N. Posse, dat. Visby 13/1 1716, medföljande bref till Karl XII s. d.
[3]) Mönsterrullor i krigsark.
[4]) K. Karl XII:s tid. Handl. rör. danska kriget och kriget i norra Tyskland.

Fourage.

Hafra Reqvireras utj Sex Månader till 20,000 Hästar à 1 T:a Månatligen	120,000 T:r.
Sammaledes Korn à $^{1}/_{2}$ T:a Månatligen	60,000 T:r.

Anordnas.

Förrådet effter ingifne Förslager så wäl utur denne Statens tillhörige Magaziner som dhe i Götheborg upphandlade förråden i Bröd, Miöhl och Råg beräch-nat förslagzwijs till 9 Lisp. Färskt Bröōd efter Tunnan		249,946 Lisp.	
Differerar alltså till emotstående S:as fyllnad	17,228 $^{2}/_{9}$ T:r		
Råg, eller i Bröd rächnat		155,054 Lisp.	405,000 Lisp.
är i Förråd Femb Tusende St. oxar med små och stora Förslagz wijs beräch-nade till 10 Lisp. stycket		50,000 Lisp.	
Differerar alltså	104,285 14 $^{1}/_{7}$ Mark		154,285 Lisp. 14 $^{1}/_{7}$ Mark.
Förrådet är	5,230 Lisp.		
Differencen	33,341: 8 $^{4}/_{7}$		38,571 Lisp. 8 $^{4}/_{7}$ Mark.
Förrådet af gryn och Erter är	6,724 T:r 53 K:r		
Dito af Korn 11,659 T:r hwaraf 1,000 T:r 48 K:r emploieras till Fouragen och 10,657 T:r 14 K:r till	5,328: 35 gryn		12,053 T:r 32 K:r.

Till emotstående Dricka finnes i Förråd.

Malt	389 T:r		
hwar till finnes förråd af Humbla	35 Lisp. 17 Mark		
Differerar alltså, enär 4 $^{1}/_{2}$ Mark till hwar Tunna Malt Re-qvireras... 51: 13	87 Lisp. 10 Mark.		
Som giör i Dricka		1,458 $^{3}/_{4}$ T:r	
än reqvireras till emotstående Dricka			
Malt	29,611 T:r.		
Humbla	6,662 Lisp. 9 $^{1}/_{2}$ Mark.		
Som giör i Dricka		111,041 $^{1}/_{4}$ T:r	112,500 T:r.
är i förråd		63,141 K:r	
Brister till emotstående summas fyllnad		105,609	168,756 K:r.

Förrådet är	37,503	45,000 Skålp.
Differencen	7,497	
är i Förråd	8,608 Lisp.	9,000 Lisp.
Brister	392	

Fourage.

Förrådet af Hafran är	13,951 T:r	120,000 T:r.
Brister allså till summans fyllnadt	106,049 T:r	
Förrådet af Korn är	1,001: 48 K:r	60,000 T:r.
Brister alltså till summans fyllnadt	58,998 T:r	

Datum Strömstad den 2 September 1718.

S. I. Schwartzkopff.

Bil. 10[1]).

Extract öfver Eda Magazins Förslaget Anno 1718.

Requireras:		*Anordnes:*	
Rågh	20,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i behåld	6,000 T:r.
		Ifrån Stockholm är afsändt, så wähl som ifrån Andra Lähn dijt anordnat — 129,000 skålp. Bröd som giör i Råg à 9 1/4 skålp. efter Tunnan	14,000 T:r.
		Rågh	20,000 T:r.
Korn	15,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i behåld	1,500 T:r.
		Ifrån Stockholm är afsändt och från Andra Orter dijt destinerat som Special Förslaget uthwijsar, — 3,864 Tunnor gryn som à 2 Tunnor på Tunnan giör i Korn	7,728 T:r.
		Summa 9,228.	
		Defect. Korn	5,772 T:r.
		Summa	15,000 T:r.
Hafra	18,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i Förrådh	3,400 T:r.
		Ifrån Stockholm afsändt och från andra Orter destinerat	10,000 T:r.
		Defect	4,600 T:r.
		Summa	18,000 T:r.

---

[1]) »Landshöfdingens Joh. Hinric Friesenheim bref och Memorialer såsom General Krigs Commissarius 1713—1719».

Salt	500 T:r.	Blifver Uphandlat i Giöteborg	500 T:r.
Tobak	75,000 Skåhlp.	I Stockholm och andra Orter upphandlat	75,000 Skålp.
Fläsk	900 Skepp:d.	I Örebro Upphandlat Skepp:d	85: 19. 11.
		Defect	814: —. 9.
		Skepp:d	900: —. —.
Brännewijn	2,000 Fath.	Allaredan är effective lefwererat	523: 22 ½ K:r.
		Till Defecten är anstalt giord som efter hand afsändes som det blir färdigt	1,476: 37 ½ K:r.
		Faat	2,000: — —.

Enligt ett förslag, dat. Holmedal den 8 januari 1719, funnos vid inmarschen i Norge i magasinerna vid Eda, Holmedal, Hajum, Sulviken, Byelfven, Säflebron, Nysäter och Kristinehamn 114,698 lispund succariebröd, 197 ½ lispund kött, 1,883 lispund fläsk, 87,280 skålpund tobak, 820 tunnor salt, 866 åmar bränvin, 31 t:r hvete, 342 t:r råg, 195 t:r malt, 10 t:r korn, 8 t:r blandkorn, 60 t:r mjöl, 946 t:r ärter, 4,108 t:r gryn, 15,198 t:r hafre och 2,497 t:r hackelse. För dessa magasiner voro 3,500 oxar uppköpte (3,000 hade ankommit till Värmland och Närike från Småland). Förslaget är undertecknadt af C. Drysell och Nils Andersson.

Krigskoll. brefbok för år 1719 i krigsark.

Svenska publikationer af historiska handlingar.

AF

E. HILDEBRAND.

Bland det mest betecknande för vår tids historiska verksamhet är den ifver, hvarmed man drager fram i ljuset historiska texter och urkunder af alla slag. Det är en verklig flod af sådana publikationer, som hvälfver sig fram, och den ökas årligen genom tillflöden från alla civiliserade länder. Den enskilda verksamheten täflar härutinnan med den offentliga, och sjelfva det Vatikanska arkivet har i detta fall gifvit efter för tidsandan. Icke så som skulle detta tagit sin början först med vårt århundrade. Vetenskapen om urkundens behandling grundlades sålunda på 1600-talet och samma århundrade företedde redan många monumentala publikationer. Isynnerhet i Frankrike utvecklade sig en lysande verksamhet, för hvilken Benediktinerna trädde i spetsen. Kongregationen af St. Maur framkallar ännu i dag genom sitt blotta namn föreställningen om en arbetskraft och flit utan like på detta fält, och vid dess sida verkade många enskilda krafter, fastän i anspråkslösare dimensioner. Men det är dock åtskilligt som gör, att det nittonde århundradet framför andra kan göra anspråk på namnet af urkundspublikationernas tid. Sedan arkiven allmänt öppnats för forskningen, har materialet ökats ofantligt, och saken har öfver allt blifvit en nationalangelägenhet. Genom riksdagarnes anslag har en trygg grund blifvit lagd för arbetena, och en koncentrering och planmässighet i utförandet blifvit möjlig, som förut af olika anledningar icke alltid fanns. Metoden i behandlingen har alltjämt utvecklats och fullkomnats och man nedlägger på textens

återgifvande en hittills oöfverträffad omsorg och noggranhet, liksom man genom afbildningar söker gifva den trognast möjliga bild af vigtiga texter. Frankrikes och Belgiens *Collections de documents inédits*, Englands *Calendars of State papers*, Tysklands *Monumenta Germaniæ historica* och den historiska kommissionens i München publikationer äro några af de mest kända frukterna af denna genom allmänna medel eller kunglig frikostighet främjade verksamhet, och namnen Guizot och Gachard, Pertz och Ranke framkalla minnet af de kraftigaste och följdrikaste initiativen till densamma. Den stiftelse, hvarmed den sistnämdes namn särskildt är förenadt, ger en föreställning om det storartade sätt, hvarpå dylika företag kunna bedrifvas, och må därföre med ett par ord omnämnas. Våren 1858 föreslog Leopold Ranke konung Max i Baiern, som varit bland hans åhörare i Berlin, att inrätta en akademi för Tysklands historia, som skulle förena alla Tysklands största förmågor på detta område. I den formen gick förslaget visserligen ej i fullbordan; i stället beslöt konungen upprättandet af en »historisk kommission» under vetenskapsakademien i München och anslog åt densamma med verkligt kunglig frikostighet en summa af 15,000 floriner om året. Medlemmarna i kommissionen skulle tagas från alla tyska länder och ändamålet skulle blifva såväl att utgifva källskrifter till Tysklands historia, som att uppmuntra framstående bearbetningar af densamma. I en ryktbar vorden promemoria utstakade Ranke planen för den nya institutionens verksamhet, och konungen tröttnade icke att uppmuntra densamma. Sålunda fick den 1859 ett extra anslag af 25,000 floriner och följande år för ett särskildt ändamål 50,000 floriner. 1864 bekräftade den nyss aflidne konung Ludvig sin faders stiftelse. Den befattar sig, såsom redan antydts, icke endast med urkunders utgifvande. Till dess publikationer höra den lärda tidskriften »Forschungen zur deutschen Geschichte», den stora serien af tyska riksdagsakter, första serien af Hanserecesserna, samlingen af tyska stadskrönikor m. fl. verk af dylik art; dessutom en ståtlig rad band, innehållande Vetenskapernas historia i Tyskland, af hvilka senast det som omfattar historieskrifningen utkommit; det under utgifning varande tyska biografiska lexikonet; samlingen af tyska rikets annaler m. m. d. Om å ena sidan de baierska konungarnes lysande frikostighet möjliggjort dessa den historiska vetenskapens storverk, var det å andra sidan nästan i detalj Rankes

idéer, som utfördes, och har han sålunda i dem rest sig en minnesvård varaktigare än någon ärestod uti brons.

Härmed står nu äfven i sammanhang en ny utveckling af sjelfva historieskrifningen, som visserligen icke häller tagit sin början först i våra dagar, men som dock först nu fullt medvetet gjort sig gällande. Medeltidens krönikeskrifvare upptecknade vanligen blott hvad de sjelfva sett och hört. Andre afskrefvo dem, på sin höjd rättande hvad de trodde sig veta bättre, och tilläggande hvad de i sin ordning upplefvat och erfarit. Uti urkunden fann man efterhand ett välkommet supplement till krönikan, men till en början ingenting mer; snart blefvo dock rollerna ombytta. Krönikan förlorade sitt häfdvunna anseende och i stället för att fordom ha uteslutande inspirerat historieskrifvaren blef den efterhand en källa, hvars auktoritet i och för sig var misstänkt och hvars utsagor med urkunderna som vittnen underkastades den skarpaste pröfning. Det är, som bekant, Ranke hvilken i den nyare historieskrifningen representerar det fullständiga frambrytandet och genomförandet af den nya metoden.

Man finner lätt huru i äldre historiska arbeten den gamla och nya riktningen framträda sida vid sida utan att någondera vunnit öfverhand. Hos oss är Tegel en representant för detta öfvergångsskede. På samma gång som han i sin Gustaf I:s historia mångenstädes blindt följer äldre krönikeskrifvare, inrycker han äfven vigtiga handlingar in extenso eller hemtar sina uppgifter ur otryckta dokument, men utan förmåga att smälta och inarbeta dem i skildringen eller att med deras tillhjelp underkasta krönikans uppgifter det kritiska eldsprof, ur hvilket den historiska sanningen först kan framgå. På detta sätt blir hans historia snart sagdt ett slags mellanting mellan urkundssamling och historisk framställning, och i största sämja följa stycken ur en äldre skribent och stycken ur ett bref eller en urkund på hvarandra, de senare så mycket mera försåtligt, som angifvandet af ursprunget var en skyldighet, som för honom var i det närmaste okänd. Det förhåller sig föga annorlunda med Messenius, som visserligen anlitat otryckta handlingar i mängd, ehuru han ej inför dem in extenso, men lika litet förstår att på dem bygga en kritisk historisk framställning, och för öfrigt helt och hållet står på annalistisk grund. Skildraren af det trettioåriga krigets senare hälft Bogislaf Philip von Chemnitz står onekligen som historisk

författare högre, grundar sin framställning nästan uteslutande på akterna sjelfva, men lyckas lika litet att beherrska materialet, och någon bättre metod kom icke att göra sig gällande under 1600-talet [1]). Men behofvet på en gång af urkundernas stöd och af en lämpligare fördelning mellan dem och den historiska framställningen gjorde sig dock samtidigt allt mer känbart och man började omsider att hänvisa urkunderna till särskilda samlingar, genom hvilkas publicerande den fasta grunden lades till en fullt vetenskaplig historieskrifning, ehuru först nästa århundrade såg densamma uppstå hos oss. Att följa det förra slaget af publikationer i dess olika sträfvanden och utveckling i Sverige är afsigten med denna öfversigt. Det säger sig sjelft att med ett dylikt mål ej kan förenas något fullständigt uppräknande af alla hithörande arbeten: det är endast de typiska företeelserna vi kunna fästa oss vid [2]).

* * *

Det var äfven för häfdaforskningen i Sverige en betydelsefull dag, när Magnus Gabriel De la Gardie den 14 december 1666, på samma gång den första förordningen om forntida minnesmärkens bevarande underskrefs af förmyndarregeringen [3]), tillkännagaf sin afsigt att i Upsala upprätta ett Antiqvitetskollegium och därtill erhöll regeringens samtycke. Enligt dess ett år senare utfärdade instruktion skulle det bland annat ha sitt ögonmärke på »gamle isländske och norske manuskripter eller andre svenske historieböcker och gamle sagor eller ock några publique dokumenter» rörande de nordiska rikena; vidare »gamle lagar och stadgar» och slutligen alla skrifter och dokumenter, som på något sätt kunde illustrera kyrkohistorien. Därmed var uppslaget gifvet äfven till publikationen af historiska aktstycken och framtidens verksamhet utstakad på detta område. Det var icke endast inom senaten som rikskansleren rönte bifall till sin plan. Att han därmed vidrört en sträng, som äfven gaf

[1]) Pufendorf, som dock blott till hälften tillhör oss, representerar visserligen ett ofantligt framsteg, men hans hufvudverk utkommo först mot århundradets slut och hunno ej att i Sverige utöfva någon inverkan.

[2]) Antiqvitets- och Kanslikollegii handlingar, liksom Gjörwells brefväxling, lemna för olika tider många vigtiga upplysningar om dessa publikationer.

[3]) Förordningen är daterad redan den 28 november. Enligt rådsprotokollet upplästes den och underskrefs den 14 december.

genklang i vidare kretsar, därom vittnade bland annat den ryktbara andra punkten i 1668 års riksdagsbeslut, i hvilken ständerna högtidligen tackade K. Maj:t, att han låtit fäderneslandets heder och namnkunnighet »vara sig anlägen» till att låta uppsöka och komma i dagsljuset de antiqviteter, som tjenade till åminnelse af förfädernas bedrifter, hvarjämte de förpliktade sig samt och synnerligen att »tidigt och troligen» meddela hvad de hade i sina gömmor åt dem, som K. Maj:t gifvit detta arbete i uppdrag.

Det var en ganska lysande samling af snille och lärdom som under ordförandeskap af Georg Stiernhielm intog platserna vid det nya kollegiets bord i Upsala, men i synnerhet i den sjätte och sista af dess medlemmar, akademisekreteraren JOHAN HADORPH, hade De la Gardie funnit den lämplige mannen för sina idéers utförande, som, ehuru vida underlägsen Stiernhielm i snille och Loccenius i historisk lärdom, dock genom ett brinnande intresse för saken blef själen i det hela. Ända från barndomen »böjd och artad till riksens antiqviteter» hade han enligt egen utsago redan af Karl X Gustaf fått ett stipendium »in antiquitatibus», men hade aldrig tänkt att därpå vinna sitt bröd, förr än han bemärktes och framdrogs af rikskansleren. På dennes tillskyndan fick han 1665 ett anslag på kanslistaten af 300 daler med uppdrag att förrätta något gagneligt i antiqviteterna (K. br. 1665 $^{18}/_{10}$) och erhöll omedelbart därefter fritt tillträde till Riksarkivets handlingar. Redan strax före Antiqvitetskollegiets stiftande fick han vidare $^{1}/_{3}$ af riksantiqvariilönen; de andra två tredjedelarne uppburos af Verelius. Det var ej de enda bevisen på regeringens välvilja Hadorph mottog. 1669 blef han sekreterare i Riksarkivet [1]) — vid sidan af Erik Runell, erhöll frälse på sin fädernegård och rätt att köpa frälsehemman m. m., och alla dessa förmåner stadfästes af Karl XI, sedan han sjelf tillträdt regeringen. Vid kollegiets omdaning till ett antiqvitetsarkiv 1692, var Hadorph sjelfskrifven till dess direktor. Sådant vittnade om intresse för saken icke

[1]) Han blef ej sekreterare i *Antiqvitetskollegium*, såsom Biografiskt Lexikon uppgifver. 1676 $^{19}/_{4}$ bekräftade den myndigvordne konungen sina förmyndares utnämning, och skulle Hadorph såsom sekreterare »i antiqviteterna» åtnjuta samma lön som den äldre medbrodern i arkivet (1,000 daler smt). Först 1682 fick han enligt egen utsago uppbära hela antiqvariilönen och hade då sammanlagdt större lön än en landshöfding, om medlen riktigt utföllo. Jfr Kanslikoll. prot. 1692 $^{22}/_{2}$.

blott hos den frikostiga förmyndareregeringen, utan äfven hos den mera karge konungen.

Under en följd af år, ända till början af 1680-talet, korresponderade Hadorph flitigt med De la Gardie om allt som rörde »antiqviteterna». Liksom han uppsatte påminnelser till plakatet om fornminnenas bevarande, uppgjorde han förslaget till Antiqvitetskollegii instruktion [1]) och meddelade den intresserade gynnaren sina tankar i allt, som rörde den nya institutionens och antiqviteternas främjande. Det var icke litet som innefattades under det senare namnet. Genealogi och lagkunskap, runstenar och grafskrifter, myntväsende och medeltidsurkunder, recesser och stadgar, krönikor och historier: allt inbegreps därunder; på alla dessa områden förberedde också Hadorph arbeten till utgifvande. Och en triumf var det för den nya fosterländska rörelsen, när Hadorph fick uppsätta en promemoria på de förnämsta orter, »som uti historia patriæ namnkunnige äro», hvilka konungen på sina resor genom landet borde bese och sjelf fick följa honom såsom cicerone [2]).

Ett märkligt steg var det nu, när Hadorph 1676 sökte och erhöll K. Maj:ts tillstånd att utgifva som andra del till sin upplaga af rimkrönikan en samling af »kungliga och furstliga förlikningar, föreningar, försäkringar, dagtingan, förbund, förskrifningar och legdebref». Det blef både den första stora svenska urkundssamling och den första på offentlig bekostnad utgifna. Saken var emellertid ny och behöfde motiveras. Hadorph gjorde det också utförligt, och karakteristiskt nog tog han sin publikation i försvar, *oansedt* dess handlingar »allena för historiens vetskap tiena och till ingen annan hielp uti våra tider vara kunna än en spegel och efterdöme af förfädernes handlinger». Kraftigare ansåg han böra tala hos sina aristokratiske gynnare att dessa gamla urkunder lemnade efterrättelse om rikets förnäma slägter; att de upplyste om riksens gamla friheter och att de lemnade tvänne märkliga lärdomar, 1) huru ömma riksens höge män och ständer varit om rikets lag och gamla friheter; 2) huru olyckligt det varit för Sveriges innebyggare, då de indragit främmande herrskare. Argumenten afpassades efter den publik de närmast gälde.

[1]) Hadorph till De la Gardie 1667 $^{14}/_{3}$.

[2]) En dylik odaterad p. m. ang. en resa genom Södermanland, Närike och Vestergötland förvaras i Riksark. Jfr i öfrigt biografien i Biogr. Lexikon.

Samlingen är i mer än ett hänseende märklig. Först och främst var den, såsom redan nämts, den första i sitt slag. Den sammanhölls vidare af en viss enhet i planen och meddelade aktstycken af verkligt historiskt intresse; slutligen var den till stor del grundad på original uti Riksarkivet, original, som till det mesta gått förlorade vid den stora slottsbranden 1697. Sistnämda förhållande gör att för vissa akter lemna Hadorphs aftryck om icke den enda, åtminstone den bästa texten [1]), och han har på detta sätt bokstafligen räddat dem undan »eld och förstöring». Dessa omständigheter göra, att man blir något mildare i den kritik, man eljest kunde vilja fälla öfver samlingen ur diplomatisk och historisk synpunkt, ty anmärkningar saknas ingalunda. Det synes sålunda ha varit detta tidehvarf hart när omöjligt att fullt exakt afskrifva och aftrycka en äldre handling. Redan förmågan att tolka enskilda ord svek rätt ofta, och för öfrigt smögo sig det den tiden talade språkets former oupphörligt in i stället för det gamla. Diplomatiken låg ännu uti sin linda i Sverige. Och trots Hadorphs försäkran att han gjort sig all möda att jämföra och rätta orden efter originalen, stötes man dock allt för ofta af svåra och meningen störande fel. För stora fordringar får man icke häller ställa i afseende på planens fasthållande och fullständiga genomförande; onekligen saknas åtskilliga för statsrätten vigtiga handlingar och det är med någon undran man midt bland statsakterna ser insmyga sig »ett märkeligt bref från Kim om Ryssarnes grufveliga tyranni»; lika litet räcker förmågan till, när det gäller att bestämma tiden, i fall dateringen af någon anledning varit osäker, eller beskaffenheten af en tvifvelaktig handling, t. ex. den s. k. unionstraktaten af 1436. När icke ett original förelegat, saknar man för öfrigt allt angifvande af källans beskaffenhet och halt. Bristerna äro sålunda stora nog, men det skulle dröja nära 200 år, innan man på allvar å nyo grep sig an med ett dylikt företag för medeltidshistorien, fortsättande på den väg, som Hadorph först hade öppnat, och samlingen har ännu ej till fullo blifvit ersatt af någon annan.

En annan plan af ännu större dimensioner sysselsatte länge både Hadorph och regeringen. Redan i 1602 års riksdagsbeslut hade en punkt intagits, att lagboken skulle öfverses och rättas samt jämte riksens »nyttige och vedertagne recesser, mandater

[1]) Jfr i det hänseendet Rydbergs Sverges traktater på åtskilliga ställen.

och stadgar» tryckas. På 1650 års riksdag hade adeln klagat öfver brist på förr hållne riksdagsbeslut och andra vigtiga riksens afhandlingar, och hade regeringen lofvat att låta öfverse alla beslut och riksafsked och trycka hvad som kunde vara tjenligt. Riksdagsbeslutet 1664 innehöll att en samling af stadgar angående religionen skulle tryckas. Städerna hade 1668 anhållit att »åtskilliga hälsosamma stadgar, ordningar och beslut» skulle åter uppläggas, och äfven nu hade K. Maj:t samtyckt. Vid 1675 års riksdag hade på adelns förfrågan, huruvida förra riksdagsbeslut och recesser skulle hållas för lag, K. Maj:t hänskjutit saken till lagrevisionen, men på samma gång tillagt att om adeln åstundade att sådana akter måtte å nyo uppläggas och considereras såsom »tjenande till historien af framfarna tider», så kunde det »hafva sina skäl». Planerna och önskningarna hade sålunda växt och allt klarare formulerats från den ena riksdagen till den andra. Hadorph sjelf hade nu enligt egen uppgift redan af den gamle rikskansleren Axel Oxenstjerna fått befallning att utskrifva och samla alla riksens stadgar och recesser [1]); möjligen var det en följd af regeringens ofvan nämda löfte vid 1650 års riksdag. Härmed grep han sig också an och inlemnade redan 1669 ett register på den blifvande samlingen. På befallning utdrog han vidare ur densamma »under vissa titlar» hvad som kunde tjena till lagens rätta förstånd. Det är sannolikt dessa extrakt, som det odaterade utlåtande af Kanslikollegium gäller, som anföres i biografien öfver Hadorph uti Biografiskt lexikon. Sin stora samling hade han färdig 1680 och hembjöd den då till kronan, på samma gång som han föreslog dess tryckande. Regeringen gick in på förslaget, Hadorph fick vederbörligt privilegium på verket, kontrakt uppgjordes med boktryckaren Keyser, och denne fick till och med 1500 daler kopparmynt på hand för inköp af nya stilar — och därmed afstannade hela saken. Hadorph sjelf synes ha fått vissa skrupler. På samma gång han i ett (odateradt) memorial till K. Maj:t supplicerar om åtgärder att tryckningen kunde börja »i år», emedan verkets fortsättande mycket berodde på hans egen lifstid, föreslår han att några lagkloka herrar skulle genomläsa detsamma för att se till, om »något skadligt däri funnes, som strede mot gammal lag», och i en annan inlaga heter det, att en och annan »förnäm person» tillrådt honom att utesluta »alla de placater, som till

[1]) Odaterad inlaga till Svea hofrätt efter 1682 i Riksarkivet.

irringar och tvistigheter mellan konungen och undersåtarne hafva egentligen gjorde varit, såsom i konung Eriks, konung Johans och Sigismunds tider», hvarföre han å nyo föreslår en kommission för verkets öfverseende. Ett uppfattningssätt värdigt det tidehvarf, som satte den vidunderligheten i fråga att kassera och tillintetgöra alla statshandlingar, som innehölle något mot enväldets grundsatser stridande, och öfverlemnade åt konungen rätten att göra detta! Revideringen lärer ha ansetts nödig och blef aldrig gjord [1]. Afskrifterna skulle emellertid förvaras i arkivet, tills granskning och tryckning kunde ske. Hadorph erhöll i alla fall som lön för sitt arbete — ett litet hus »vid Malmtorget», där han plägade gästa under vistelsen i Stockholm. Han föreslår det sjelf i en odaterad inlaga till K. Maj:t och fick den 3 mars 1682 K. bref därpå, ehuru det synes ha dröjt något med verkställandet [2].

Får man döma om planen efter det ofvan omtalade registret, var den i hög grad omfattande. Det upptager icke mindre än 28 titlar, och i samlingen skulle inrymmas icke blott riksdagsbeslut, regeringsformer, arfföreningar och andra statsakter, såsom furstarnes och ståndens privilegier m. m. d., utan äfven stadgar och förordningar rörande religion, rättskipning, krigsväsende, handel, näringar och tull, mynt- och bankoväsende eller med ett ord hela den inre förvaltningen, och dessutom »kungliga historiska plakater och handlingar»: sålunda någonting motsvarande *alla* de stora samlingar, som under 1700-talet, ehuru ej alldeles för samma tider, utgåfvos och ändå något mera [3]. Hadorph sjelf tryckte en del af de akter, som skulle ingått i hans stora urkundsverk, i sitt bihang till Biörkörätten (1687). Det var en samling af Medeltidens stadgar angående rättskipning, lagtolkning och allmän hushållning, Planen var förträfflig, men utförandet svarade ej däremot, ty jämte obestridligt äkta handlingar upptogos äfven sådana, hvilkas tvetydiga beskaffenhet ej ens borde ha undgått Hadorphs mindre skarpa blick och hvilkas oäkthet i hvarje fall en senare tids kritik har ådagalagdt.

---

[1] Hadorph föreslår i det ena utlåtandet Sten Bielke, Göran Gyllenstierna och Gustaf Adolf De la Gardie till granskare; i det andra utom dessa Magnus Gabriel De la Gardie och Claes Flemming, den sistnämde för hvad som angick commercierna. Båda handlingarna finnas i Riksarkivet.

[2] Se Handl. ang. Antiqvitetsarkivet i Riksarkivet.

[3] Den på k. Biblioteket förvarade s. k. Hadorphska samlingen synes ock i det närmaste svara häremot.

Besynnerligt nog lärer dock, tack vare det tryckta ordets auktoritet, samlingen ännu i senaste tider af våra jurister citeras utan någon som helst tvekan och utan kännnedom om en nyare forsknings resultat. Samma helgd, som en gammal afskrift hade på Hadorphs tid, tyckes ännu i våra dagar omgifva ett gammalt tryck. Med allt detta är, såsom redan antydts, samlingen af intresse och skulle förtjena en kritisk behandling, isynnerhet om denna utsträcktes äfven öfver 1500-talet. Men — behandlingen af vår äldre rättshistoria har ju numera nästan uteslutande fallit i tyskarnes händer, och för dem är det tryckta materialet, sådant det föreligger, allt för bristfälligt. — En annan del af den Hadorphska planen realiserades några år senare genom SCHEDEMANS samling af stadgar angående justitie- och exekutionsväsendet, som gick tillbaka ända till 1528.

Genom dessa Hadorphs publikationer och andra, som dock icke falla under ämnet för denna uppsats, begynte så småningom en säkrare grund att läggas för kännedomen om medeltiden än man förut funnit hos Johannes Magni eller Ericus Olai, och antyddes den rätta vägen, på hvilken man borde fortgå. Mycket stannade emellertid på blotta förberedelsernas och planläggningens stadium. Så var fallet med en hufvudkälla till vår medeltids historia, den mängd handlingar på pergament eller papper af mera enskild natur, som dels fanns i privat ego, dels och hufvudsakligen samlats i Riksarkivet från kyrkor och kloster eller andra håll, och som snart öfverlemnades till Antiqvitetskollegium. Hadorph förbisåg icke deras vigt, ehuru för honom liksom ännu hundra år senare för Schönberg den hufvudsakligen låg i de upplysningar de lemnade till genealogi, heraldik och myntkunskap. »Nu oansedt de väl finnas», säger han i ett af sina företal, »som dessa gamble bref fast ringa skatta och såsom höflespånar af antiqviteterne hålla, det är de sämste och ringaste ting man af slikt hitta och värdera skall; icke dess mindre skattar jag tvärt emot sådane bref och skrifter för mycket högt och med intet guld till betalande, när man dem rättelig bruka vet». Och så redogör han för deras nytta 1) i afseende på ett renare svenskt språk; 2) i afseende på myntkunskapen; 3) i afseende på genealogien; 4) för historien om de »gamle lagmän»; 5) för kännedomen om de gamles »äretitlar och solenne formulär»: »så att jag väl kan säija», tillägger han, »att ibland desse slagg- och höflespånar finner man mera guld och dyrbara håfvor

än i somligas förmente guldskrin», och däri hade han utan tvifvel rätt. Sjelf underkastade han den till Antiqvitetsarkivet öfverlemnade stora permbrefssamlingen ett nödtorftigt ordnande och gjorde talrika afskrifter. Häri biträddes han äfven af andra. Rikshistoriografen CLAES ARRHENIUS-ÖRNHIELM, som enligt Hadorph skrifvit sin kyrkohistoria efter »vivis documentis», tog på sin part påfvebullor samt kyrko- och klosterbref. I början af 1680-talet antogs som extra ordinarie i Antiqvitetskollegiet en för sin skicklighet som ritare känd student i Upsala vid namn JOHAN PERINGER (Peringsköld). Han utbildades till en af de mest nitiska arbetarne i »antiqviteterna» och blef omsider Hadorphs efterträdare i Antiqvitetsarkivet. Här lemnade han efter sig stora samlingar af medeltidsurkunder uti afskrift, ett slags handskrifna diplomatarier, som hvarken då eller senare i den formen blefvo publicerade, icke häller öfver allt voro pålitliga, men i alla händelser ännu i dag äro forskaren till nytta [1]).

Dessa voro de vigtigaste frukterna af Antiqvitetskollegii verksamhet under dess första blomstringstid för det slags historiska publikationer, hvarom här är fråga. Om den historiska skola, som uppväxte omkring eller i hägn utaf De la Gardies stiftelse, har efterverldens dom utfallit ganska hård. Geijer säger någonstädes, att den började med ett lärdt och slutade med ett olärdt barbari. Och visserligen var det en besynnerlig och svårligen omedveten synförvirring, för hvilken icke blott de nordiska folkens forntid sammanflöt till ett, utan äfven genom tidernas dunkel det yfverborna svenska namnet skymtade från generation till generation ända bort till syndafloden eller ännu längre, allt för den chimèren att åt Sverige vindicera »den incomparabla äran af antiqvitet». Måhända var det i känslan af konstruktionernas egen svaghet, som man var så angelägen om att undertrycka alla afvikande åsigter, »på det icke synas måtte, som vore vi svenskar oss emellan oense och uti åtskilliga meningar» [2]). Men äfven med bortskärande af alla dessa öfverdrifter qvarstår i alla fall en viss storslagenhet i sträfvanden och arbeten, så mycket mer beaktansvärd, som dessa erbjuda många anknytningspunkter till vårt århundrades verksamhet på

[1]) Äfven Peringsköld upprättade ett »Bullarium». Anledningen var att Örnhielms afskrifter först långt fram på 1700-talet återförvärfvades till Antiqvitetsarkivet och länge ansågos förlorade.

[2]) Yttrande i Kanslikollegium med anl. af frågan om att trycka Messenii Scondia Illustrata.

fornforskningens och vår äldre historias områden. Drömmen om den postdiluvianska kulturstaten var delvis ett arf från äldre författare. Den rationellare behandlingen af vår egen historia genom urkunders samlande och publicerande och äldre minnesmärkens bevarande och afbildande är tidens egen förtjenst. Och i denna karolinska skola bildades en vetenskapsman, som i universell mångsidighet och stora planer täflade med de störste af dess äldre författare, representerade det bästa i dess sträfvanden och i viss mån betecknar afslutningen af denna period i vår bildnings- och lärdomshistoria — ERIK BENZELIUS den yngre.

Hans verksamhet har nyligen blifvit så utförligt och omsorgsfullt tecknad [1]), att vi här endast med ett par ord behöfva påminna om hans betydelse för de sträfvanden, hvarmed vi här sysselsätta oss. Teologen och orientalisten fann äfven tid för fäderneslandets historia, och af den unge »monsieur Benzelius», som af Elias Palmsköld begärde råd och upplysningar ur Riksarkivet, vardt snart en sjelfständig vetenskapsman, som planerade icke blott ett *Corpus scriptorum historiæ suio-gothicæ*, utan äfven ett svenskt *Bullarium* och andra urkundspublikationer, som först en senare tid sett delvis fullbordas, och i sina *Monumenta vetera ecclesiæ sveogothicæ* lemnade prof på en textkritik, som länge skulle förblifva oöfverträffad, på samma gång han åter upptäckte och framdrog de rika bidrag till vår kulturs historia, som gömdes i det gamla Vadstenaklostrets länge bortglömda bibliotek. Liksom han riktade vår historia med den första upplagan af dess diarium, hemtade han några af sina intressantaste bilagor ur en af dess codices (n. 6), som sedermera först i våra dagar blifvit närmare känd och undersökt. I sina *Acta Literaria Sveciæ*, där han äfven meddelade flere urkunder, förebådade han i viss mån 1700-talets senare verksamhet på detta område, liksom han genom sina delvis vigtiga handskriftsamlingar var en föregångare till Nordin, Gjörwell och många andra. Hvad som utmärkte Benzelii verksamhet äfven som historiker var utom den kritiska blicken den karaktär af universell vetenskaplighet, som hvilade öfver densamma. Hvad som i främsta rummet ådrog sig hans uppmärksamhet var sådana ämnen eller handlingar, som stodo i någon beröring med rörel-

[1]) Erik Benzelius d. y. Minnesteckning af Hans Forssell. (Jfr särskildt ss. 111—141.)

serna i utlandets vetenskapliga kretsar eller hos dem kunde väcka genklang, såsom fallet var med samlingarna af påfvebullor och synodalbeslut. Han var i Sverige en icke ovärdig representant för Leibnitz' och Benediktinernas tidehvarf. Vi få här icke häller förbigå huru han genom inköp af Elias Palmskölds ofantligt rika afskriftsamlingar åt Uppsala bibliotek förvärfvade en historisk källa, ur hvars lätt tillgängliga rikedom alla editorer under senare hälften af 1700-talet öste med fulla händer. Den behåller för öfrigt ännu i dag sitt stora värde.

Bland tryckta urkundspublikationer från denna tid bör äfven nämnas SPEGELS bekanta *Skrifteliga bevis*, en samling af illa ordnade och i allmänhet vårdslöst tryckta, men intressanta bidrag till svenska kyrkans historia från nionde ända till början af sjuttonde århundradet.

* * *

På öfvergången till följande tidehvarf möter oss den lärde och mångfrestande ANDERS ANTON V. STIERNMAN. Uppfostrad äfven han i den karolinska tidens skola egde han en ovanlig lätthet för arbete och ett synnerligt lifligt intresse för historien, men uppnådde visserligen icke sina föregångare i forskningens djup och allvar och kan svårligen tjena som något mönster genom sin arbetsmetod. Man har onekligen i det fallet mera att lära af Benzelius. Men genom sina editioner af riksdagsbeslut och ekonomie- m. fl. förordningar, om hvilka mera längre fram, har han visserligen såsom urkundsutgifvare gjort sig förtjent af erkännande; genom sina upplagor af äldre krönikor, som han för öfrigt försåg med vidlyftiga bilagor, och sina biografiska arbeten har han gjort den historiska vetenskapen verkliga tjenster, ehuru vi knappast äro benägna att deltaga i samtidens lofsjungande af »vårt vidtberömde cantzliråd och riddare». Sjelfve Gjörwell, som annars instämde i berömmet, kunde ej tillbakahålla en lindrig anmärkning, att han litade för mycket på ett minne, som visserligen lärer varit utomordentligt — ännu större än hans boksamling. På hans okritiskhet lemnar den bekanta upplagan af Peder Svarts biskopskrönika, hvars uppenbara fel knappt tyckas ha fäst hans uppmärksamhet, flerfaldiga exempel, och mötte i en text ett ställe för svårt att genast dechiffreras, nöjde han sig alltför ofta med några punkter eller blundade för

ganska grofva misstag. Samma nyss antydda förträffliga minne gjorde, att han sjelf ej lärer behöft någon ordning i de af honom vårdade och flitigt anlitade samlingarna i Riksarkivet, men också klagades det efter hans död att handlingarna lågo på golfvet i högar, där Stiernman förstått att finna sig till rätta, men där efterträdaren ej hade lika lätt att orientera sig. Är Tessins yttrande om honom sannt, att han var en goddagspilt, som arbetade om morgnarne och söndagarne, men tillbragte resten af sin tid i sällskap, måste man emellertid erkänna att han använde sina morgonstunder och hvilodagar väl, om man ej alltför uteslutande fäster sig vid qvaliteten. För öfrigt stälde han sin lärdom och sin urkundskännedom med beredvillighet till yngre historicis tjenst.

Att Riksarkivet för öfrigt ej spelade någon särskild roll i fråga om de historiska publikationerna, ehuru redan Jakob Wilde framhållit att »historien är liksom vägvisaren och sjelfva ögat uti archivet och archivet är historiens fatebur, så att ingendera kan umbära den andra»[1]), får ej förvåna på en tid, då dess samlingar nog allmänt betraktades »som heliga gömmor», till hvilka tillträde gafs endast på särskild ansökan, och dessutom voro spridda på många förvaringsrum samt föga ordnade. Att någon särskild uppgift i det hänseendet ålåg den officiella vårdaren af statens handskriftsamlingar, ingick ej i det allmänna föreställningssättet. Däremot lemnades till tidehvarfvets samlare och editorer mångfaldiga enskilda bidrag ur Riksarkivets samlingar. Antiqvitetsarkivets lysande tid var åter ohjelpligen förbi; dess verksamhet togs hufvudsakligen i anspråk, när man ej idisslade de isländska sagorna, för afskrifvande af medeltidsurkunderna, hvarom mera längre fram, af numismatiska och rent antiqvariska studier eller ofruktbara historiska företag[2]). Väckelsen till den för frihetstiden egendomliga verksamheten på de historiska publikationernas område, kom från enskildt håll och närmast från Lund. Där hade 1742 Sven Bring (Lagerbring) blifvit professor i historia och samlade snart omkring sig en krets af intresserade lärjungar. Han kunde icke undgå att beröras af den lifliga verksamhet för Danmarks historia och språk, som begynt på andra sidan Öresund och bland annat framkallat den ännu fort-

[1]) Memorial till Kanslikollegium 1728.

[2]) Assessorn Lundberg arbetade i flere år på Karl Knutssons och Sturarnes historia. Med hvilket resultat är obekant.

gående publikationen *Danske Magazin* [1]). Det var väl ej ensamt, men dock närmast detta föredöme, som kom honom att träda i Hadorphs, Spegels och Benzelii fotspår och 1749 utgifva första delen af sin *Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifva ljus i svenska historien.* Den innehöll både aktstycken och uppsatser. Det var här Bring bl. a. uppträdde mot Dalins teori om »vattuminskningen» i Sverige. Hans egna bidrag utmärktes för öfrigt af samma torra och sjelfsvåldiga stil, som återfinnes i hans större arbeten och som var föremål för så oblida omdömen af tidehvarfvets franskt bildade stilister, och i öfrigt af en något ensidig kritik i upplysningstidens anda. Bland de meddelade aktstyckena voro väl de intressantaste de, som rörde Karl Knutssons och den senare medeltidens historia; de gifva ännu åt hans samling ett visst värde. När han 1758 upphörde med densamma, kunde han emellertid med tillfredsställelse yttra: »jag hade väl tänkt att låta inflyta åtskilliga andra dokument, men jag har vunnit mitt ändamål och ser med nöje dagligen utkomma många vackra handlingar rörande Sveriges historia, så att ingen saknad blir genom detta lilla verkets afstannande».

Det var två hans lärjungar, BENGT BERGIUS och CARL KRISTOFER GJÖRWELL, som kommit till Stockholm att söka sin lycka, och med ungdomens värme och intresse egnade sig åt den historiska vetenskapens främjande. Bergii första plan att bilda en historisk akademi misslyckades, då man försummat att vinna några höga gynnare, enligt hvad Schönberg förmodade [2]); andra skäl af mera personlig art antydas äfven. Han nöjde sig med att bilda ett sällskap af anspråkslösare slag för utgifvande af handlingar till Sveriges historia. Frukten blef ett *Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien*, utaf hvilket dock endast fyra »stycken» utkommo (1753, 54). Sällskapet lärer endast ha bestått af Bergius, en annan lundensare, d. v. pastorsadjunkten, sedermera kyrkoherden i Osby och Loshult Jöns Lind samt »hof- och huspredikanten» hos riksrådet grefve Seth,

---

[1]) CHR. NETTELBLADTS öfversättningar af åtskilliga gamla svenska handlingar i hans bekanta »Schwedische Bibliothek» (från 1728) må här endast i förbigående omnämnas. Han synes nästan ha delat Bengt Oxenstiernas tanke att »det som till svenska nationens heder utgår finner gemenligen utomlands större kredit, då det kommer af en främmande hand, än då det utgifves af en inländsk», men var svårligen rätta mannen för en sådan uppgift.

[2]) Jfr Hist. Tidskr. 1885, s. 97.

sedermera kyrkoherden i Värnamo David Ståhl, hvilken åtog sig förlaget, och lektor Johan Stagnell, som lärer ha hjelpt till att anskaffa några manuskript. De arbetande medlemmarne voro annars Lind och Bergius, ehuru den senare redan af samtiden ansågs som den egentlige utgifvaren. Bolagsmännen skildes snart åt, Lind missnöjd öfver att Bergius tillegnade sig hela äran af företaget, och detsamma upphörde snart [1]). Samlingen sattes af samtiden mycket högt, och Gjörwell ansåg densamma till och med som den bästa publikationen i sitt slag uti Sverige, ja som »en spegel att skåda sig i för att vinna diplomatisk skönhet». Vi ha svårt att förstå så superlativa omdömen. De vigtigaste bidragen angingo visitationen vid Upsala universitet 1637 och Messenii tvister med Upsala professorer, enkannerligen Rudbeck, 1610 och 1613 [2]). De äro numera omtryckta, men voro onekligen förtjenta af uppmärksamhet. I öfrigt företer samlingen en tämligen brokig omväxling i öfverensstämmelse med den i företalet uttalade afsigten »att endast förnöja det allmänna med små skrifter, så kallade pièces fugitives». De bifogade inledningarna vittna visserligen om lärdom och skarpsinne, men synas oss vara författade på ett nog jollrande språk. Den senast antydda synpunkten gjorde sig alldeles uteslutande gällande i ett par af Bergii följande publikationer, hans af andra anledningar på sin tid ryktbara »Småsaker» och »Allehanda» [3]), där bland verser och åtskilligt strögods äfven förekom en och annan historisk handling. De utgåfvos enligt Gjörwell, som djupt ogillade detta snedsprång från vetenskapen, blott af en »calcul de finance» och lära i det fallet ha motsvarat sitt ändamål. Om Bergii senare verksamhet få vi längre fram tillfälle att tala.

Gjörwell debuterade 1755, 24 år gammal, med *Stockholms historiska bibliotek*, som väl närmast hade Lagerbrings samling till mönster; det kunde också meddela artiklar både af denne och af Berch. Dessutom förekommo där lefvernesbeskrifningar på grund af äldre handlingar: ett slag af historisk litteratur,

[1]) Kyrkoherden Lind uppsatte en historia öfver sällskapet med noggrant angifvande af hvars och ens litterära andel i det »Nya Förrådet». Enligt denna voro anmärkningarna i regeln författade af båda gemensamt; förmodligen lade dock Bergius sista hand vid redigeringen. Särskildt gör Lind anspråk på författareskapet till den utförligaste uppsatsen, »Påminnelser öfver Laurentii Andreæ svenska öfversättning af nya testamentet». Se härom Gjörwells bref till O. A. Knös 16/2 1786.

[2]) De båda senare voro meddelade af Lind.

[3]) »Småsakerna» förbjödos att säljas i boklåda eller på auktion. Se Schönbergs Minnestal s. 22.

som Gjörwell allt framgent mycket gynnade. Den unge utgifvarens egna bidrag utmärkte sig i öfrigt af nog stor naivitet. Den samma år började »Svenske Mercurius» gjorde för tillfället slut på det historiska biblioteket, men i densamma inrymde han en för hvarje årgång växande mängd af historiska handlingar och enskilda bref från den nyare tiden. Det dröjde dock ej längre än till följande år, förr än han samtidigt återupptog de rent historiska publikationerna med sitt *Svenska bibliotek*, som skulle inrymma »alt som på något sätt kan dragas till och upplysa svenska historien», och fullföljde detsamma med ovanlig ståndaktighet i fem band. Han slutade af ekonomiska skäl 1762, men kunde redan samma år fortsätta med sitt *Nya svenska bibliotek*, som fortgick ända till 1765. Nu var emellertid isen bruten, och under de följande 25 åren aflöste under växlande namn den ena publikationen af historiska handlingar den andra. Allmänhetens gunst visade sig på olika sätt. Det hade blifvit en sak på modet att bilda handskriftsamlingar, och egarne af dessa eller af enskilda arkiv, en Tessin och Höpken, en Tilas och Hjärne, en Benzelius och Warmholtz m. fl., öppnade sina förråd, under det att de offentliga samlingarnes vårdare. såsom Stiernman, Berch och Ribbing, lemnade många strödda bidrag.

Som den förnämste medtäflaren till Gjörwell uppträdde magister Samuel Loenbom från Uppsala. Under kondition hos lagmannen grefve Stenbock på Rånäs fick han göra bekantskap med dennes rika samling, hufvudsakligen bestående af Gustaf Otto och Magnus Stenbocks samt Bengt Oxenstiernas papper, hvilka af lagmannen räddats undan förstöring, af Loenbom och Sotberg ordnades och som tills vidare förvarades först på Mörby och sedan på Rånäs i Uppland[1]). Det är antagligt, att det var på detta sätt, som hos Loenbom den kärlek väcktes till historien, som sedan blef bestämmande för hans lefnadsbana. På uppdrag af Stenbock började han författa sin lefvernesbeskrifning öfver Magnus Stenbock och samlade sjelf ett förråd af afskrifter, som sedermera kom väl till pass. Under en kortare vistelse hos grefve Gyldenstolpe på Noor efter Stenbocks död (1758) fortsatte han sitt historiska verk, hade här tillträde till grefvens arkiv, där han tog nya afskrifter, och var redan nu betänkt på att utgifva en samling af Handlingar i svenska historien, hvarom han brefväxlade med Gjörwell. Han kom till Stockholm och

[1]) Jfr Sotbergs bref till Gjörwell 1779 $^{21}/_{7}$.

anställdes där som e. o. kanslist vid Biblioteket och Antiqvitetsarkivet, men näringsbekymren öfverröstade för ögonblicket de historiska intressena, och han mottog 1761 en kallelse till Linköpings läroverk, där han samma år utnämdes till gymnasiiadjunkt, för att redan året därpå återvända till Stockholm såsom amanuens hos rikshistoriografen. Det var en förhoppning, som tändes för att lysa honom in i ett lif af fjorton års arbete och ständigt växande försakelser och armod. Trots alla rekommendationer af v. Celse och Berch, af hvilka den senare dock annars säges ha motarbetat honom, fanns det vid hvarje befordran någon annan, som ansågs mera meriterad, och döden fann honom 1776 ännu alltjämt såsom lönlös amanuens vid historiografien, den siste, som innehaft denna syssla. Det var ej underligt, om han, såsom Gjörwell en gång uttryckte sig, »bar spaden med en melankolisk uppsyn» på historiens för dem båda stenbundna mark. Men spaden förde han onekligen med besked. De fjorton åren sågo hans *Svenska* och *Historiska arkiv*, hans *Historiska märkvärdigheter* och *Upplysningar*, hans *Anecdoter om märkvärdiga svenske män* och framför allt hans *Handlingar till Karl XI:s historia* utkomma i rask följd och flera af dem samtidigt. Aktstyckena hemtades till allra största delen ur »stora herrars arkiver», i främsta rummet Stenbocks och Gyldenstolpes, men en mängd mer eller mindre kände samlare och älskare af historien, såsom Gjörwell, Celsius, J. H. Lidén, lagman Ribbing, frih. Hermelin, Schönberg, Georg Barfod, Gahm, hofmästaren Westerdahl m. fl., lemnade bidrag, och han hade äfven tillträde till Lovisa Ulrikas samlingar

Vid sidan af dessa verk uppdök den ena samlingen och veckoskriften efter den andra. Den originelle bokauktionsnotarien Ekholm framträdde med sina många, i historiskt hänseende dock tämligen magra publikationer (1760—1770). Auroraförbundet i Åbo började 1771 med sina berömda *Tidningar*, som inrymde flerfaldiga historiska handlingar, och *Stockholms Magazin* (1780—81) meddelade hufvudsakligen ur Palmsköldska samlingen i Uppsala många intressanta aktstycken, särskildt till Erik XIV:s och Gustaf II Adolfs historia.

Om Bergius möjligen uti kritisk skärpa och Loenbom genom mera planmässig och samlad verksamhet ha ett visst företräde, kan dock ur andra synpunkter det främsta rummet bland dessa

historiska publicister svårligen bestridas Gjörwell. Han afbröt visserligen 1765 tills vidare sin direkta verksamhet för historiens främjande med det Nya svenska biblioteket, och flertalet af hans följande publikationer, såsom *Svenska Archivum, Collectio Gjoerwelliana* m. fl., för att icke tala om de egentliga tidningarna, meddelade visserligen här och hvar historiska aktstycken, men tjenade äfven och företrädesvis andra ändamål. Men genom ett aldrig slocknande intresse, genom egna stora samlingar, genom sina litterära förbindelser och sin dubbla egenskap af lärd och förläggare kom han att intaga en alldeles exceptionell ställning. Hans betydelse för den historiska forskningen i allmänhet ha vi icke här att göra med och kunna endast i förbigående nämna, huru han genom att möjliggöra utgifvandet af Warmholtz *Bibliotheca historica Sveo-Gothica* och Celses *Bullarium* direkte främjade just den del af historiska publikationer, om hvilka här är fråga. Och det var historien och dess källor, som dock, under alla hans lärda och publicistiska distraktioner, förblefvo föremålen för hans varmaste kärlek, en kärlek som ofta gaf sig uttryck på ett lika naivt som rörande sätt. »En undan förgängelse frälst handling», heter det sålunda på ett ställe, »åtföljer alltid en säll känsla», och på ett annat »af all jordisk vällust öfvergår nästan ingenting hos mig den att få betrakta, läsa, granska, bruka, trycka eller förvara handlingar i svenska historien» [1]). Och det finnes få frågor rörande utgifningen af historiska handlingar, som han icke berört. Han tröttnade icke att predika om nödvändigheten af att gå tillbaka till sjelfva källorna för den historiska kunskapen, om vigten däraf för denna vetenskap, som var inrättad »endast och allena för sanningen», och följde också med oaflåtligt intresse alla uppgående historiska samlare och utgifvare. Han uttalade ganska förståndiga åsigter rörande sättet för sådana handlingars utgifvande och tillständigheten af modernisering, så främmande han än sjelf var för »diplomatisk» kritik i strängare mening. Ännu för den tiden, då man trodde sig särskildt behöfva ursäkta det gamla språket eller som Ekholm förklarade, »att jag följer mitt vanliga skrifsätt», var nog hans varning behöflig: »att öfversätta svenska acter på nu bruklig svenska är ett fel» [2]). Och bibliotekmannens yrke

[1]) Jfr företalet till Svenska Archivum, där de senast anförda orden förekomma.

[2]) Äfven i denna fråga var det i Svenska Archivum han framlade sina åsigter. Jfr äfven företalet till Axel Oxenstiernas bref.

hade lärt honom att som »crimen læsæ maiestatis diplomaticæ» betrakta »bristande aktning särskildt för personers, orters, böckers och handskrifters namn». I hans ständigt rörliga själ föddes alltjämt nya planer, som det visserligen ej blef honom förunnadt att realisera, liksom det ej hade legat i hans förmåga att göra det, men bland dessa finner man sådana, hvilkas förverkligande räknas till vår tids största förtjenster. Han antydde önskligheten, att Riksarkivet blefve medelpunkten för de historiska urkundspublikationerna; han insåg redan nu behofvet af en förteckning öfver alla tryckta handlingar i svenska historien och ämnade sjelf utgifva en sådan, ett *Tabularium sviogothicum;* han, för hvilken medeltiden annars var jämförelsevis främmande, var den som ifrigast verkade för ett svenskt diplomatariums utgifvande — vi återkomma därtill längre fram. Det var han som först »supplicerade som en grace i svenska historien», att Axel Oxenstiernas bref måtte »läggas i allmänt tryck», och sedan sjelf påbörjade utgifningen af den store statsmannens korrespondens; han var nog skarpsynt att yttra: »detta verk är af alla, som jag i den historiska upplysningsvägen utgifvit det förnämsta», och det är icke utan rörelse man hör åttioåringen uppmana alla dem, som voro egare af bref, handlingar och anteckningar till eller om Axel Oxenstierna, att meddela dem till införande i denna hans samling. Sjelf föga lycklig som historisk författare kunde ingen mera ödmjukt tillstå sin oförmåga i det hänseendet. »Jag är endast en under- och undanarbetare, en annalist» yttrade han på gamla dagar. Men med erkännande häraf ger man honom gärna rätt i hans sjelfberöm, att han genom sin verksamhet och sitt föredöme verkligen bidragit till att »undan eld och förstörelse», vi kunna tillägga glömska och vanvård, rädda mångfaldiga historiska handlingar, både bokstafligen och figurligen. Rikshistoriografen Anders Schönberg gaf honom en gång i ett minnestal öfver Bergius ett varmt erkännande för hans förtjenster, och då Gjörwell anspråkslöst tackade för ett loford, »som han (G.) väl till någon del vidkännes, men dock samfält taget icke kan annat än tillskrifvas oratorns välgörande hjertelag emot alle arbetare i den alltmera skuggrike historiske vägen», svarade Schönberg: »Det som jag har anfört om dina förtjenster uti talet öfver sal. bancocommissarien Bergius var visst det minsta som jag kunde och borde säga . . . Eftertiden gör ofelbart rättvisa åt min värdaste broders nit både för historien och litteraturen

i gemen och din outtröttliga möda. Och de nu lefvande historici böra åtminstone visa, att de icke äro känslolösa. Det är visst att hjertat hos mig alltid talar, då det angår dig, min hjertans broder»[1]. Eftertiden har också i det fallet icke jäfvat hans förutsägelse.

Sin blomstringstid hade denna verksamhet från slutet af 1740-talet och under de följande 35 till 40 åren, som inrymma de mest betydande af Gjörwells verk, alla Loenboms, Bergii och Ekholms, och dessutom Åbo Tidningar, Stockholms magasin m. fl. dylika publikationer. En afmattningstid inträdde därefter. Det är egendomligt att höra, huru icke blott Gjörwell, utan många andra klagade öfver den stigande intresselösheten under slutet af Gustaf III:s regering, och den förres suckande jämförelse mellan grefve Tessins och »Grefve Ulriks» tidehvarf är bekant. »Vi äre nu änteligen så långt komne», skrifver han till Lagerbring redan 1779, »att i Stockholm bland de store och förnäme finnes numera ingen, åtminstone ingen benägen samlare i svenska historien, sedan landshöfding Tilas dog», och hans yttrande om den »alltmer skuggrika» historiska vägen ha vi redan anfört. Schönberg åter yttrar i ett bref 1786, med anledning af Gjörwells rekommendation för den unge Floderus: »det är en ganska stor hugnad att åtminstone någon i vår tid bemödar sig att söka grundlig lärdom, så att någon ... i de nästföljande generationer må kunna litet mota det inbrytande barbariet», och dåvarande biskopen i Linköping v. Troil talade vid samma tid med farhågor om den »med stora steg annalkande okunnoghetsperioden». De sista åren af Gustaf III:s regering sågo visserligen Wallqvists *Ecclesiastique samlingar* och Fants *Handlingar till upplysning af svenska historien* begynnas, men den långsamhet, hvarmed de fortskredo, visade att mottagligheten ej längre var densamma. Till denna tid hör dock Troils intressanta samling af *Skrifter och handlingar till upplysning i svenska kyrko- och reformationshistorien* (1790, 1791), som ännu i dag har sitt värde, så mycket än urkunderna lämna öfrigt att önska i afseende på kritisk noggranhet. Det blef naturligtvis ej bättre under Gustaf IV Adolfs regering. Wallqvists samlingar upphörde 1795, Fants 1802, sedan han beklagat att »smaken för dessa saker» har i senare tider tyckts märkligen aftaga och lemna

[1] Schönberg till Gjörwell 1786 $^{23}/_{3}$.

rum »för andra af nyare intryck». Arkivsekreteraren Carl Adlersparre började 1793 utgifva sina väl redigerade *Historiska Samlingar* för att afbryta dem redan 1797 och återtog dem först 1812. Gjörwell ensam tröttnade icke, trots de bistra tiderna, och hans *Brefväxling* framträdde under en följd af år (1798—1808) som en sista dröjande gengångare från lyckligare dagar, understödd af en och annan gynnare och vän af historien, såsom brukspatron Burén på Boxholm. Den är dock, trots sina vackra ansatser och löften, i historiskt afseende skäligen matt. Man må dock ej undra öfver, om utgifningen ej skedde med den forna lusten, då publikationen utgafs ej ensamt i historiens tjenst, utan äfven och kanske mest för att förnöja »borgenärerna». Men åttioåringens spänstighet var beundransvärd. Då Brefväxlingen ej kom att inrymma allt hvad som ämnadt var,[1]) redde han till en särskild publikation af hvad som delvis skulle utgjort dess innehåll och kunde 1810 utgifva hvad han sjelf, såsom redan nämts, ansåg som sitt förnämsta arbete eller *Bref från Svearikes Canceller grefve Axel Oxenstierna till grefve Johan Oxenstierna 1642—1649*. Det var ett värdigt slut på den långa historiska publicistbanan, ehuru han sjelf ej fick se verket fullbordadt.[2])

Och summan af hela denna vidlyftiga och mångskiftande verksamhet för historiska handlingars publicerande? Icke kunna vi anslå den så högt, som Gjörwell gjorde, när han om sitt Svenska och sitt Nya svenska bibliotek yttrade: »dessa bägge verk torde få räknas till de både rymligaste och bastantaste grundmurar under rikshistoriens stora byggnad», men vi få icke heller underskatta densamma. I qvantitativt hänseende är resultatet först och främst ganska stort. Redan 1765 kunde Gjörwell med stolthet säga, att han ensam tryckt 1,056 historiska handlingar och afhandlingar, och ehuru siffran för en urkundsutgifvare i våra dagar icke låter så oupphinnelig, var det för den tiden onekligen ett vackert resultat. Och detta är ju blott en ringa

[1]) Där skulle införas bl. a. Axel Oxenstiernas bref till Johan O. och Casten Feifs bref till Nikodemus Tessin, men blott några få af hvardera slaget meddelades. De senare, ur Åkeröarkivet, hade länge legat Gjörwell i hågen och han hade långt för detta brefväxlat med dåvarande egaren Fredrik Sparre om deras utgifvande.

[2]) Det skedde först 1819 på L. v. Engeströms bekostnad. Strödda bref hade utom i Brefväxlingen äfven utgifvits i hans »Historiske och politiske Mercurius».

del af det hela. Äfven i qvalitativt hänseende är resultatet icke att förakta. Visserligen lemnades hela tidehvarf, såsom medeltiden, och hela regeringar, såsom Gustaf I:s, tämligen oberörda och obelysta, men till Sveriges historia under följande tidsskeden gåfvos många vigtiga bidrag, af hvilka t. ex. Loenboms handlingar till Karl XI:s historia belyste ett förut alldeles dunkelt område. De många ämbetsberättelser, riksdagshandlingar och riksdagsberättelser han särskild här och i sina Historiska märkvärdigheter meddelade, voro af ett varaktigt värde. Till de flesta riksdagarnes historia under Karl XI, liksom till flera föregående, lemnade han bl. a. på detta sätt bidrag, [1]) så mycket mera af vigt, som de för det mesta belyste riksdagens förlopp och *inre* historia, under det att Stiernmans officiella samling blott upptog besluten och resolutionerna, och man ännu icke kommit på den tanken att utgifva protokollen. Gjörwell meddelade i sina båda Bibliotek en mängd bidrag till Karl XII:s historia, särskildt under vistelsen i Turkiet. Adlersparre lemnade i sin välordnade samling ur rådsprotokollen och andra Riksarkivets handskrifter en belysning af flera enstaka historiska frågor ända från Gustaf I:s tid. Erik XIV:s historia riktades särskildt genom åtskilliga handlingars tryckande. [2]) Men framför allt var det till kultur- och personalhistorien som bidrag lemnades, två områden särskildt egnade att intressera allmänheten. De många brefven till Erik Benzelius och Hjärne, som Gjörwell tryckte, höra hit. På de rika bidrag till vår äldre kulturhistoria, som Vadstena-klostrets kringspridda handskrifter innehöllo, lemnade, utom Benzelius och Stiernman, v. Troil i sina *Skrifter och handlingar* flere prof. Messeniernas öden voro likaledes ett välkommet ämne, som af flere belystes. Det var denna synpunkt, som i sjelfva verket, om man möjligen undantager Loenbom, var den dominerande hos alla utgifvarne af större samlingar. Och visserligen ligger häri till en god del förtjensten, men också svagheten hos dessa publikationer. Gjörwell sjelf karakteriserar i ett bref till Fredrik Sparre sin och väl äfven flertalets uppfattning i det hänseendet, då han om sina samlingar bl. a. säger: »alla obetydliga originaler, alla vårdslösa afskrifter vräker jag. För protokoller och alla sanningen maske-

[1]) Härtill kommo de af Lidén tryckta berättelserna om riksdagen 1682; äfven Stockholms Magasin meddelade många riksdagshandlingar.
[2]) Så hos Gjörwell, Svederus, Fant och Adlersparre.

rande papper bär jag föga omvårdnad, men däremot är en billet, som låter själen af en händelse om än aldrig så litet framlysa, som blottar hjertat på en person, som upptäcker någon dold driffjäder, som uppvisar något drag af tidens tänkesätt och seder, sådan breflapp är mig ovärderlig, kärare än en hel isländsk saga eller medeltids legenda». Det är därföre också i våra dagar de, som älska denna inre sida af historien, hvilka ännu med en viss förkärlek vända sig till 1700-talets publikationer. Vi torde också härmed ha berört den speciella betydelse den här åsyftade verksamheten haft. Den återväckte intresset för historien både hos hög och låg under en tid, som ännu hade i friskt minne Rudbeckianismens lärdomsbarbari och vidunderliga konstruktioner, liksom dess missbruk bl. a. just med »isländska sagor». De beteckna inbrottet af en ny tid, då Sveriges historia ej längre lemnades åt utlänningar att skrifva eller tog till uppgift att åt den svenska storheten bygga ett motsvarande fantastiskt tempel i forntiden, utan mera anspråkslöst och sannt att framkalla bilden af förgångna åldrars lif och verksamhet. De voro så mycket mera af vigt, som den skrifna historien endast långsamt framskred, och vissa perioder ännu lågo i fullkomligt dunkel eller endast från en viss sida belystes, och den s. k. »pragmatiska» metoden ännu var den allmänt herrskande i historieskrifningen. Hvad man med allt detta kan anmärka mot metoden, skola vi genast återkomma till; vi måste dock först ett ögonblick dröja vid en annan sida af tidehvarfvets verksamhet för historiska handlingars utgifvande.

De ofvannämda handlingarna sökte alla sin publik bland den bildade allmänheten och rättade sig måhända understundom alltför mycket efter hvad man ansåg skulle falla den i smaken. Att man lyckades, visar den goda afsättning flere af dessa periodiska skrifter en tid bortåt hade. [1]) Men äfven representanterna för den historiska forskningen i strängare mening kunde ej förbise ett för densamma allt vigtigare material; för dess offentliggörande fanns likväl — om man undantager bilagornas till något större verk, hvilket endast sällan kunde förekomma [2]) — knappt någon

[1]) Flere utkommo i nya upplagor. Jfr Gjörwells yttrande i sin Brefväxling I, s. 100: »Utgifningen af historiska handlingar medför nu bara förlust; så var det ingalunda förr.»

[2]) Stiernman begagnade sig med förkärlek af denna form, liksom Bergius i en af sina publikationer. Det ryktbaraste exemplet gaf dock ARCKENHOLTZ i sina *Mémoires pour servir à l'histoire de la reine Christine*, ett i sitt slag allenastående verk under detta tidehvarf.

annan form än den akademiska afhandlingens, den minst lyckliga af alla. Otaliga handlingar trycktes på detta sätt antingen som bevis till en dissertation eller som stoff för några kommentarier eller slutligen utan vidare blott för sin egen skuld, helst några urkunders samlande och tryckande erbjöd ett beqvämt sätt att uppfylla anspråken på akademiskt författareskap. Det är blott den sistnämda formen, som här behöfver sysselsätta oss, då endast genom den några egentliga samlingar uppstodo. Till de första mera betydande exemplen höra O. CELSII *Monumenta politico-ecclesiastica*, [1]) en publikation, hvars betydelse egentligen torde få sökas däri, att den först gjorde allmännare bekant det rikhaltiga och omväxlande innehållet af den i Uppsala bibliotek förvarade Palmsköldska samlingen af afskrifter, som vi här ofvan omnämt; de af Celsius meddelade aktstyckena voro nästan utan undantag hemtade därifrån. ERIK MICHAEL FANT, hvars utnämning till professor ansågs bebåda en ny tid för det historiska studiet i Uppsala, nedlade snart nästan hela sin lärdom i de akademiska dissertationernas tunna qvartark och kommenterade eller publicerade på sådant sätt mångfaldiga urkunder. [2]) Större samlingar utgåfvo skytteanske professorn J. F. NEIKTER 1800—1803 (med fortsättning af hans efterträdare) och akademiadjunkten OLOF KNÖS 1787—1796. Den förra — *Collectio monumentorum historiam svecanam illustrantium* — är en sannskyldig typ för hela genren. Dess vigtigaste innehåll rörde till en början den Cederhielm-Vellingkska rättegången 1726—1727, men handlingarna därom afbrytas rätt som det är af ett stycke angående förföljelsen mot Arckenholtz, för att sedan fortsättas. Afbruten genom Neikters död, återupptogs samlingen först 1808 af efterträdaren OLOF KOLMODIN och släpade sig nu fram från disputation till disputation, tills den omsider fullbordades 1829. Därigenom blef fullständigt tryckt ett Utdrag af preseståndets protokoll på de båda riksdagarne 1660 i Göteborg och Stockholm, som Neikter redan börjat meddela 1802, Det hela utgjorde 58 sidor i liten 4:o och hade behöft 27 år för att komma ut. — Knös samling — *Analecta epistolarum in primis historiam et res litterarias Sveciæ illustrantium* — företer ett ännu mer om-

[1]) Benzelii redan omnämda Monumenta, liksom Brings på 1740-talet utgifna i sitt slag framstående *Monumenta Scanensia* höra genom innehåll och form endast delvis till de arbeten, om hvilka här är fråga.

[2]) Han utgaf dock äfven en större samling handlingar och påbörjade ett par andra; jfr här ofvan.

växlande innehåll; den upptager vid sidan af ett och annat intressant åtskilligt, som är synnerligen obetydligt, men angick hufvudsakligen lärdoms- och litteratur-historien.

Den angifna metoden fortfor, som bekant, att tillämpas långt in på 1800-talet. REUTERDAHL utgaf de svenska synodalhandlingar från Medeltiden, som redan Magnus von Celse förberedt till tryckning, i disputationsform (1839 och följande år), och JOHAN HENRIK SCHRÖDER tillämpade densamma icke minst för urkunders publicerande ännu senare.

Som en jätte bland dvärgar reste sig emellertid i denna disputationslitteratur finnen H. G. PORTHANS berömda upplaga af *Paul Juustens biskopskrönika* för Åbo stift, ett 40-tal sidor text, åtföljda af flere hundra sidor noter, i hvilka Porthan utvecklade hela sin historiska lärdom och dessutom meddelade en mängd för Finlands historia vigtiga urkunder, hämtade till större delen ur den s. k. »Åbo svartbok». Arbetet utkom i 56 nummer åren 1784—1800. Utgifningssättet strider mot alla våra begrepp om den rätta metoden för urkunders publicerande, och studiet af ett verk bestående blott af noter och noter till noterna hör ej till dem, där formen i någon nämnvärd mån underlättar mödan. Vår beundran för utgifvarens lärdom och skarpsinne qvarstår orubbad, så mycket vi än måste beklaga de små litterära resurserna under hans tid. Uti samma form utgaf Porthan som ett slags supplement till sitt stora verk en ny samling af Handlingar belysande Finlands historia, som dock afbröts genom hans död 1804 (dessutom äfven ett supplement till Celses Bullarium).

Det adertonde århundradets stora betydelse för sjelfva historieskrifningens utveckling i Sverige kunna vi för öfrigt icke här behandla; Dalins och Lagerbrings, Botins och Schönbergs verksamhet för densamma har föga motsvarighet i det sjuttonde, och de fingo till en god del börja på nytt. Men i fråga om sjelfva urkundspublikationerna kan man dock ej neka, att det »stora århundradet» utmärktes af väldigare ansatser och en mera brinnande forskareifver än det följande, låt vara att den delvis missriktades och snart afbröts, utan att ha fått föra sina planer till fullbordan. Stiernman med all sin lärdom och produktivitet kan dock ej mäta sig med Benzelius i kritisk skärpa och idérikedom, och Bergius. Loenbom och Gjörwell kunna i samlad verksamhet

svårligen uppväga Hadorph, Örnhielm, Peringsköld och Palmsköldarne, äfven om man till de förra lägger i vågskålen alla disputationerna och magasinen. Man står något förvirrad och förlägen inför denna svåröfverskådliga och svåråtkomliga massa af tidningar och veckoskrifter, af *arkiv* och *bibliotek*, *fatburar* och *magasin*, *förråder* och *samlingar*, bland dessa *märkvärdigheter* och *anekdoter*, *ålderdomsblomster* och *monument*, *småsaker* och *allehanda* eller hvad de nu må heta, som förvara i brokig växling de tusentals aktstycken, som verkligen bragtes i dagen. Det kräfves bibliografiska studier för att hålla reda på dem och det är endast gynnsamt lottade bokvänner, som kunna samla dem på sin hylla. Tvånget att i ett tidehvarf med små litterära resurser vädja till allmänhetens smak måste äfven de bäste bland tidens utgifvare underkasta sig och erkände ock detsamma öppet; det måste inverka såväl på urvalet som på ordnandet, och redan vecko- eller månadsskriftens form pålade i det hänseendet ett oundvikligt band. Hvad urvalet angår berodde man dessutom vanligen af de enskilda handskrifts- eller afskriftssamlingarnes beskaffenhet. De bilda tillsammans med de tryckta i sjelfva verket blott tvänne hvarandra motsvarande sidor i tidehvarfvets skaplynne och sträfvanden, och det sjunkande intresset för båda följdes åt. — Men samlingarne äro dock lätta att hålla reda på i jämförelse med disputationerna, i hvilka den historiska lärdomen och de historiska aktstyckena arkvis utminuterades, insvepta i det akademiska latinets ordrika svada. Det är något smått i hela denna författare- och publiceringsmetod, och det har onekligen hämnat sig på den sjelf, ty man är alltför ofta benägen att betrakta denna litteratur såsom icke befintlig. Det var för öfrigt endast få som i likhet med Adlersparre och Loenbom sökte bevara en viss enhet, och i allmänhet följde handlingarna i vild oordning på hvarandra. Men kunde man i veckoskriften förstå och ursäkta grundsatsen »varietas delectat»[1]), är det omöjligt att göra det i den för lärda ändamål afsedda disputationen. Om det sålunda också är förvånande mycket af historiska handlingar, som på detta sätt har publicerats, har efterverlden ej på långt när haft motsvarande nytta därutaf. Man behöfver ett register till denna litteratur, ett behof, som samtiden visserligen erkände, men som i hvarje fall ännu icke

[1]) Jfr inledningen till Knös' »Analecta».

är fyldt. [1]) Och när man äntligen mot århundradets slut grep sig an med ett sannskyldigt storverk i publikationsväg, kom det aldrig längre än till några förarbeten, och det blef först det nittonde århundradets uppgift att realisera detsamma.

Utan större urkundsamlingar är emellertid århundradet som bekant icke, men de afsågo ej i främsta rummet historien, utan direkt praktiska syftemål, och utgåfvos oftast på ständernas begäran. Stiernman utgaf sålunda, närmast på grund af städernas besvär vid 1727 års riksdag, den länge påtänkta samlingen af riksdagsbeslut, regeringsformer och resolutioner på allmänna besvär från Gustaf I:s tid till och med 1731. Arbetet bedrefs med en raskhet som ej lämnade något att önska och var färdigt redan 1733, ehuru ett supplement då utlofvades, hvilket utkom först 1746. Redan vid 1723 års riksdag hade borgerskapet framstält sin önskan om en samling af k. stadgar, bref och resolutioner angående politin och ekonomin, hvartill vid 1727 års riksdag äfven lades »commercien». Arbetet var i början öfverlemnadt åt en tjensteman i Antiqvitetsarkivet, Nils Hufvedsson Dal, men synes ha afstannat redan vid slutet af 1720-talet, öfvertogs sedan af Stiernman, som utgaf 1—4 delen 1747—1760. [2]) Densamme utgaf 1744 [3]), likaledes på kunglig befallning, en samling af k. bref och förordningar ang. religionen (från 1563 till1741). Modées samling af allianstraktater efter 1718 och Utdrag af publike handlingar från 1718 ang. rikets styrelse och hushållning, Gahms Stadgar ang. landmilicen efter 1680 äro bekanta och berömda, af regering och riksdag uppmuntrade, ännu i dag använda samlingsverk. En likartad samling ang. bergsväsendet utkom 1736, äfven den på ständernas begäran. Det var för öfrigt, som man finner, till god del blott ett förverkligande af 1600-talets planer och önskningar, som nu egde rum.

Utan tvifvel äro de nämda samlingarna icke blott de mest voluminösa, utan äfven de mest sammanhängande och betydande resultaten af 1700-talets verksamhet på detta område. Men det var, såsom redan antydts, icke egentligen för att främja historisk

[1]) Gjörwell, Nordin, Knös och Fant arbetade alla härpå, men med ringa resultat. Först i våra dagar har Silfverstolpe tagit i tu med ett sådant företag, men det är ännu ofullbordadt.

[2]) Femte och sjette delarne utkommo först efter hans död; de gå som bekant till 1718.

[3]) Redan 1664 hade riksdagen, såsom ofvan nämts, beslutat att en samling religionsstadgar skulle tryckas.

forskning, som de utgåfvos — därtill ansågs ej statens ingripande behöfva sträcka sig — och de bära också i utförandet spåren däraf. När det nämligen icke längre var fråga om att utgifva jämförelsevis sena tiders författningar, saknar man alltför mycket den historiska kritikens sofrande och granskande hand. Det gäller i främsta rummet om det bekanta verk, som kallas »Alla riksdagars och mötens beslut.» Utan angifvande af urkundernas ursprung, nödvändigt isynnerhet då originalen saknades; utan noga skiljande mellan källor i första och andra hand — Tegels berättelser få understundom göra tjenst; utan fullständighet i samlandet — det supplement, som senare utgafs, gjorde ej häller till fylles; utan noggranhet i fråga om urvalet — en fogdeinstruktion från Karl IX:s tid får sålunda i en hastig vändning figurera som ett riksdagsbeslut, och med större vårdslöshet i sjelfva aftrycken än man vill finna i en monumental urkundspublikation, har denna samling för de äldre tiderna karaktären af ett hastverk och motsvarar ej de anspråk, som den historiska forskningen numera vant sig att ställa, ehuru den i mer än ett århundrade fått göra tjenst i brist på något bättre.

* * *

Som en röd tråd genomgår 1700-talets planer och sträfvanden på detta område tanken på ett *opus diplomaticum*, ett monumentalt verk, omfattande medeltidens urkunder och stundom utsträckt äfven till dess historiska författare. Äfven här var det, såsom af det föregående framgår, traditioner från det förra tidehvarfvet, som bevarades och upprätthöllos. Arbetena hade till en början en naturlig medelpunkt uti Antiqvitetsarkivet, men tanken uppstod äfven hos enskilda personer. Inom det förra hade man de voluminösa Peringsköldska afskrifterna att kollationera och komplettera med akter, som han gått förbi, och med dem återförenades efter irrfärder genom enskildas händer Örnhielms många qvartband med afskrifter af kyrko- och klosterhandlingar. Man uppgjorde personalregister och förteckningar, och 1769 kunde assessorn Nils Brocman yttra: »man nalkas såleds vid k. Antiqvitetsarchivum närmare det mål, som på andra ställen blifvit öfver allt så nödigt aktadt till forntidens minnesmärkens bevarande, nämligen ett opus diplomaticum Sveciæ, som tillika med en riktig samling af Scriptores rerum svecicarum bör innefatta alla svenska historiens och lagfarenhetens källor.»

Men Antiqvitetsarkivet började föra ett tynande lif, ej längre föremål för statsmakternas intresse; talet om dess sammanslående med någon annan institution, t. ex. Vetenskapssocieteten i Uppsala, återkom ständigt; [1]) vid 1765 års riksdag reducerades dess stat och omsider, efter kansliradet Berchs död 1777, slocknade det alldeles ut, hvarefter dess bo skiftades mellan Riksarkivet, Vitterhetsakademien och k. Biblioteket. Så återstod blott det enskilda initiativet. Redan flere år före upplösningen hade den ofvan nämnde Bergius fattat beslutet att samla ett »corpus diplomaticum». »Han fördjupade sig», säger en minnestecknare om hans verksamhet vid den tiden, »så i forntidens handlingar, att han förglömde söka lyckans ynnest, en gudinna alltid lättlyndig, ofta i särskilda tidehvarf skiftande tycke och smak, men i dem alla alltför nymodig för att älska antiqviteter.» [2]) Hans sträfvanden ådrogo sig dock uppmärksamhet och det lärer varit på riksrådet Gustaf Bondes tillskyndan, som han 1758 belönades med utnämningen till assessor i Antiqvitetsarkivet — utan lön. Men för sina funderingar på ett svenskt diplomatarium rönte han ingen uppmuntran hos dettas dåvarande chef, kansliradet Berch, som i ett tämligen kärft utlåtande ($^{17}/_{3}$ 1758) afstyrkte hela planen. Han hade svårt att finna »hvad herr mag. Bergius skulle kunna åstadkomma i den gamla diplomatiquen», som icke redan Örnhielm och Peringsköld gjort genom sina afskriftsamlingar, hvilka »endast vänta på en rik och dristig förläggare.» Kronan skulle uppläggandet af »antiqvitetsböcker» och diplomata endast ligga till last. Efter utgifvandet af Karl IX:s rimkrönika, som han försåg med vidlyftiga och delvis värdefulla bilagor (1759), synes Bergius också ha insett, att lyckan ej älskade antiqviteterna, och flyttade som kommissarie öfver till Rikets ständers bank med bättre utsigter till lön. I stället för det diplomatiska storverket var det ett tal »öfver läckerheter», som blef hans senare lefnadsårs förnämsta litterära produkt. På sitt verkliga intresse för historien lemnade han dock ett lysande bevis i ett annat slags diplomatarium eller de 20 banden med afskrifter af ofta högst intressanta enskilda bref och andra aktstycken från 1600- och 1700 talen, som han testamenterade till Vetenskapsakademien, efter att under lifstiden ha

[1]) 1751—1766 var det verkligen förenadt med k. Biblioteket.
[2]) A. Schönberg i sitt åminnelsetal i Vetenskapsakademien den 23 nov. 1785.

rufvat öfver dem med den giriges oro, och aldrig ha lemnat dem i andras händer;[1]) först femtio år efter hans död skulle de få begagnas.

Men betydelsen för svensk historia af det företag, som Bergius aldrig fick lägga hand vid, var alltför uppenbar, för att planen skulle få alldeles dö bort. »Det är skada, jag hade så när sagt vanhederligt», yttrade Lagerbring, sjelf sysselsatt med medeltidens historia, år 1773,[2]) »att norden ännu intet kan framvisa något corpus diplomaticum.... Intet hinder synes vara häremot utan kostnaden allena, men mån tro den är oöfvervinnelig?» Han bodde emellertid för långt från Stockholm och var för gammal för att kunna främja saken mera än med fromma önskningar; sjelf anlitade han personer i hufvudstaden, som för hans räkning kopierade pergamentsbref. Men det var en annan, som till en af sin lefnads uppgifter gjort denna plans realiserande, och det var Gjörwell. »Nu återstår för mig», skrifver han till Lagerbring 1778, »blott en sak till eller den att bereda inrättningen af en syssla här vid cancelliet blott till samlande och ederande af ett svenskt corpus diplomaticum, och jag vill ej förmoda ,att det skall misslyckas. Vinner jag nu äfven denna saken och den skicklige mannen, som jag önskar, så är ock min mission till slut och har ingenting vidare att meo nomine börja eller bereda, utan blott att fortsätta och sluta.» Och med ungdomens hela eld grep den redan åldrande publicistveteranen verket an. Uti Stockholms Lärda Tidningar för 1778 offentliggjorde han under hösten en af Fant författad artikel om »nödvändigheten och beskaffenheten af ett svenskt corpus diplomaticum», hvilken, om den ej af Gjörwell var framkallad, måste kommit väl till pass.[3]) Den »skicklige mannen» hade han upptäckt i den unge eloqventiæ et poeseos lektorn i Härnösand CARL GUSTAF NORDIN och på sommaren samma år yppade han också för honom sitt förslag. Han meddelade sig samtidigt med de officiella målsmännen för den historiska vetenskapen, de båda rikshistoriograferna, morbrodern Magnus von Celse och ungdomsvännen Anders Schönberg för att få deras utlåtanden. Men den tiden mer än

[1]) »Den salige mannen» skrifver Gjörwell till Lagerbring 1785 $^1/_3$, »hade gjort inför sig sjelf en dyr ed, att ingen annan skulle få röra vid de af hans afskrifter, som efterverlden först om 50 år härefter skulle få upplysa och uppbygga sig af.»

[2]) I företalet till tredje delen af hans historia.

[3]) Fants utkast var något vidtsväfvande, då Collectionen skulle sträcka sig ända till 1718, och vittnade om tämligen stor osäkerhet i fråga om det otryckta materialet.

någonsin gälde det att för ett företag af sådan art vinna gynnare och beskyddare hos de högt uppsatte för att genom dem inverka på konungen. Genom lagman Nordin, Carl Gustafs broder, skulle också landshöfdingen grefve Gyldenstolpe bearbetas, genom Schönberg riksrådet Carl Fredrik Scheffer. Sjelf vände sig Gjörwell slutligen ännu samma höst till hofkansleren Fredrik Sparre med en inlaga, hvari han bl. a. erbjöd sig att taga afsked från sin syssla vid biblioteket mot vilkor, att hans lön, hvilken eljest skulle indragits, ansloges till fyllnad i det arvode, som Nordin kunde komma att erhålla. »Hvad jag härmed uppoffrar», tillade han, »sker af fri och ren böjelse för min vetenskap, utan den ringaste åstundan af något vederlag.» [1]) Nordin sjelf, som redan under Uppsalatiden tillsammans med Fant umgåtts med liknande funderingar och som väl »kunde fördraga, men icke älska» Härnösand, begärde ingenting bättre än att få utbyta den aflägsna landsortsstaden och djeknarnes skrifböcker, »hvilka hafva en synnerlig kraft att föda och nära mjeltsjuka», mot Stockholm och arkivens handskrifter. Han var genast färdig med en pro memoria för företaget, som skulle tillställas Schönberg, och insåg fullkomligt dess stora betydelse för historieskrifningen. »Till äfventyrs», yttrade han i ett af sina bref till Gjörwell, »borde man snart vara mätt att för medeltiden spisa blotta Erici Olai historia och rimkrönikan: de öfrige i sitt värde, men föga betydande in pragmaticis.» Till en början var han emellertid angelägen om att ej sjelf synas och ville helst blifva kallad till Stockholm, var därföre ej missbelåten med att Gjörwell arbetade i saken. Och denne gjorde det också med ett nit och en oegennytta, som förtjena beundran, och tröttnade icke i sina försök att intressera Sparre, kansliets närmaste chef den tiden. Till honom skrifver han mot slutet af 1778: »Min andra dröm rörer hr Nordin eller rättare svenska diplomatiken. Bered och fullborda denna sak hos H. Maj:t konungen, en sak som i alla tider skall hedra dess regering. Jag förklarar än en gång oskrymtadt och med undanbedjande af all grace för mig: är lönens utfinnande hinderlig, så står min lön, när den äskas, och det utan någon slags ersättning, till tjenst. Glöm vid detta tillfälle bort all ynnest för mig, blott svenska diplomatiken får en ämnet vuxen man. Låt mig ej be förgäfves. Det är min

[1]) Ödmjuk P. M. till hofkansleren 1778 $^{15}/_{10}$.

sista begäran». Trots så bevekliga framställningar drog det ut på tiden med »tändandet af detta stora och sannskyldiga ljuset i svenska historien» för att använda Gjörwells egna ord. Ännu på sommaren 1779 hade Sparre ingenting vidgjort saken; tillfället måste »menageras» att föredraga frågan inför konungen, och om han någonsin gjorde det, känna vi ej. Det är möjligt att de store herrarne ej varit så intresserade för företaget, och Schönberg var måhända för mycket praktisk politiker för att rätt uppskatta medeltidens historia och betydelsen för denna af en »corps diplomatique». Möjligen gjorde äfven kostnadsfrågan svårighet. »De lärda verken» inom kansliet hade 1778 betydligt reducerats, och konungen hade visserligen muntligen försäkrat Gjörwell, att af de härigenom skeende besparingarna skulle med tiden bildas en afskild fond för litteraturen, [1]) men det lärer väl ha funnits andra utvägar för desammas användande. Frågan hade i början af 1780 ännu ej ryckt ett fjät framåt, då Nordin slutligen under loppet af samma år grep sig an med en egen ansökan om tjenstledighet för utgifvande af ett corpus diplomaticum. I juli 1781 biföll konungen omsider efter konsistoriets och Kanslikollegii hörande densamma, och Gjörwell var ej sen att meddela sina lärda vänner såväl som allmänheten det glada budskapet om utnämnandet af en »riksdiplomaticus». Nordin fick tjenstfrihet med åtnjutande af sin lön, men hade i början ej något annat anslag. När saken väl kom före, synes den ha väckt Gustaf III:s intresse och han lät genom Kanslikollegium uttala sin belåtenhet till Nordin.

Redan 1781 hade denne på befallning till Kanslikollegium insändt en prospekt till den blifvande »corpusen» och utvecklade densamma ytterligare i en inlaga till samma kollegium den 4 april 1783. Samlingen skulle bestå af två hufvudafdelningar »Scriptores» och »Diplomata». De förra tänkte han sig kunna inrymmas i två band, och skulle Langebeks plan vid utgifningen följas. De senare ämnade han utgifva i »vissa böcker eller sectioner». Sålunda skulle traktater, fredsfördrag, riksdagsbeslut, recesser och alla »acta publica» bilda en afdelning; bref för domkyrkor, kloster och allmänna inrättningar, utfärdade af konungar, påfvar och andra andliga eller verldsliga myndigheter skulle utgifvas hvar för sig; handlingar angående kyrkor, kloster och

---

[1]) Gjörwells P. M. till Sparre 1778 $^{15}/_{10}$.

städer skulle ordnas provins- eller stiftvis, handlingar angående enskilda personer så vidt möjligt landskapsvis och öfriga handlingar kronologiskt. Den senare delen af planen saknade icke sina förtjenster, ty de rent historiska handlingarna skulle därigenom sammanförts på ett ställe. Kronologisk förteckning på handlingarna skulle åtfölja hvarje band och ett generalregister afsluta det hela.

Ett så jättestort företag skulle enligt våra begrepp öfverskrida en mans krafter, och Lagerbring anmärkte redan 1781 ganska skarpsinnigt att »i mitt tycke hör samlandet af Scriptores rerum svethicarum intet till corpus diplomaticum, och för min del synes, som hr Nordin först borde lägga handen vid och fägna allmänheten med ett corpus diplomaticum, ty det fattas alldeles, men scriptores rerum har man till större delen tryckte förut». Han tillade klokt nog att, som det »lärer dröja något, innan dessa diplomata kunna komma ut i dagsljuset, ärnar jag likafullt bifoga några akter vid 4:de delen af min historia», hvilket också skedde. Nordin hade bättre hopp och ansåg sig 1785 behöfva omkring 10 år för verkets afslutande. Han skaffade sig också en amanuens, och arbetet synes till en början pådrifvits ganska raskt. Nya planer föddes under dess gång; sålunda väckte han förslag om utgifvande af »Svea rikes annaler» från Gustaf I:s till dåvarande tid, som blott skulle innehålla »facta verifierade», således någonting liknande hvad som i Tyskland för medeltiden utgifves under titeln »Annalen des deutschen Reichs».[1]) Det synes dock ej hafva ledt till något resultat, och äfven hufvudföretaget hotades med afbrott.

Redan 1780 hade Nordin erhållit survivance på Skellefteå pastorat efter svärfadern doktor Högström och fick efter dennes död 1784 k. resolution på detsamma. Han synes då ha ämnat lemna Stockholm, där han lärer funnit det svårt att draga sig fram, för att tillträda pastoratet, som ansågs vara ett af de indrägtigaste i riket. Men Kanslikollegium ville ej låta det stora urkundsföretaget falla, för hvilket det ej viste någon annan lämplig person, och inledde en underhandling med Nordin, som slutade därmed att, såsom denne föreslagit, Skellefteå förenades som prebende med hans lektorat, hvaremot han stannade i Stockholm för att föra sitt verk till ända, afstående endast en ringa

[1]) Olof Knös till Gjörwell $^{17}/_{6}$ 1785. Nordin hade vändt sig till Knös med förslaget härom.

del af de ökade löneförmånerna till sina vikarier, Det är tämligen tydligt, att det var konungens ynnest han hade att tacka för denna något egendomliga kombination. [1]) Men i politiken uppväxte en farligare rival till urkundsverket, och »riksprosten» fick snart annat att göra än att afskrifva diplom och kollationera handskrifter. Och när Gustaf III var död, gjordes ett brådt slut både på det ena och det andra. Den 20 juni 1792 fick Nordin befallning af riksföreståndaren att förfoga sig hem till Norrland, enär »H. K. H. icke fann nödigt det prosten och lektorn ... fortfore med det honom uppdragna diplomatiska verk, men däremot ansåg angeläget, att hans innehafvande lektorssyssla vid Härnösands gymnasium och i synnerhet Skellefteå församling icke längre saknade hans vård och tillsyn.» »Corps diplomatique» följde Gustavianerne på flykten. [2])

Efter Nordins död inköptes hans synnerligt rika handskriftsamling, äfvensom förarbetena till det stora verket, af dåvarande kronprinsen Karl Johan för Upsala universitets bibliotek. Nordins ungdomsvän, som han i början hoppats få till medarbetare, den nu grånade professorn i historia, E. M. Fant egnade sina sista år åt fullbordan af en del af den stora publikation, som de en gång gemensamt hade planerat för. Första bandet af *Scriptores rerum Svecicarum* utarbetades, hufvudsakligen efter Nordins afskrifter, utaf Fant och utkom 1818. Andra bandet utgafs 1828; ett tredje befans då nödigt och blef också fullbordadt, men först 1876. Man är frestad att beklaga att, när uppskofvet i alla fall blef så långt, man icke dröjde äfven med första och andra bandens utgifvande till våra dagar. De hade då säkerligen icke lemnat så mycket öfrigt att önska i afseende på redaktion och kritik, som de nu göra.

* * *

Några år efter statshvälfningen 1809 under det nyvaknande intresset för fosterlandets minnen och historia sökte man bilda

---

[1]) K. resol. d. 5/4 1785. Nordin afstod 100 rdr spec. åt sin v. pastor och 83 rdr 16 sk. till fördelning mellan gymn.-adjunkten och dennes vikarie i Härnösand. Uti Rådet, där frågan var före d. 7/9 1784, gjordes invändningar däremot och ansågs Nordin redan vara tillräckligt belönad.

[2]) Det enda i tryck synliga resultatet af Nordins befattning med handskrifter var tvänne »stycken» Handlingar i Sveriges krigshistoria, som utan hans namn utgåfvos i Stockholm 1787 och 1788.

ett slags föreningspunkt åt de under föregående tidehvarf alltför spridda sträfvandena för historiska handlingars bevarande och utgifvande [1]. Några äldre för historien intresserade förnäme samlare och mecenater, bl. andra utrikesministern grefve L. v. Engeström och öfverkammarherren frih. A. L. Stjerneld, med biträde af några den tidens historici, bildade nämligen 1815 ett sällskap under kungligt hägn [2]) och inbjödo till en subskription för att möjliggöra utgifvandet af en fortlöpande serie historiska handlingar. Till sin karaktär stod det nya sällskapet i det hela på förra århundradets grund, ehuru med en särskild af ögonblickets omständigheter föranledd anstrykning. Enligt den första grundtanken framstår det nämligen som en egendomlig förening å ena sidan mellan 1700-talets historiska intressen och populariserande riktning och å den andra en under första glädjeruset öfver föreningen med Norge framsprungen skandinavism. Genom utgifvande af enskilda bref och akter ville man »undanrycka förgängelsen det förråd af mer och mindre obekanta handlingar rörande Nordens historia», som ännu fanns qvar, och fylla de luckor, som de officiella dokumenten lemnade antingen genom sin tystnad eller genom sitt döljande af sanningen. Det var detsamma som Gjörwell hela sitt lif hade åsyftat. På samma gång framhölls att »det icke mer är med stridiga intressen, med fiendtliga tänkesätt, som dessa folk (Nordens) skola påminna sig sina fordna öden och enskilta eller gemensamma faror», att tvärtom de båda nordiska rikena »förenade af statsklokhet liksom af naturen» äfven skulle »se sin historia sammansmälta och betrakta sina enskilta häfder såsom de särskilta delarne af en byggnad, hvars fullbordande endast efter sekler kunnat verkställas». Detta var det nya. Sällskapet skulle ock skaffa sig korresponderande ledamöter icke blott i Sverige, utan äfven i Norge, Danmark och Finland. — Under så högt hägn måste alla svårigheter utjämnas för den nya stiftelsen. Den fick sålunda genom

[1]) Redan Gjörwell synes ha velat göra sin stiftelse *Uppfostringssällskapet* till en sådan medelpunkt. *Handlingar i svenska historien utg. utur Uppfostringssällskapets bibliotek* skulle blifva dess organ och årligen utkomma i band om en 30 ark i 4:o. De skulle åtföljas af ett *repertorium diplomaticum*, en förteckning på tryckta handlingar. Men det gick med denna liksom med så många andra af Gjörwells vackra planer. Tvänne *stycken* utkommo 1786, med ett för öfrigt ganska intressant innehåll (åtskilliga rådsprotokoll 1719 m. m.), och därmed var det slut.

[2]) »Sällskapet för tryckning af handskrifter, som sprida ljus i Skandinaviens historia», kallas det i en biljett från Stjerneld till v. Engeström 1815. Nya medlemmar föreslogos K. M:t.

skriftlig tillåtelse af Utrikesministern »rättighet till handlingars obehindrade meddelande så ock alla nödiga upplysningar, så fort någon ledamot det äskar till nytta för dessa arbeten, ur Riksarkivet» [1]. Redan 1816 kunde man utgifva första bandet af *Handlingar rörande Skandinaviens historia* — ehuru det skandinaviska elementet helt och hållet fattades. Flere delar följde raskt på hvarandra, men efter sjunde delens utgifvande voro tillgångarne uttömda och endast genom mellankomst dels af enskilda medlemmar dels af konungen (Karl XIV Johan) bereddes en säkrare grundval för fortsättningen. Sällskapet ombildades i sammanhang därmed till ett kungligt samfund — och fick sin plats i statskalendern. Med 10 bandet begynte det också utgifva *Nya handlingar rörande Skandinaviens historia*, hvilken titel först 1861 utbyttes mot den mera rationella och kortare *Historiska handlingar*. Någon skandinavisk riktning, mera än den hvarje svensk publikation, hvilken icke uteslutande är inskränkt till vår inre historia, måste ega, torde nämligen aldrig förekommit. De första delarne redigerades, såsom redan är antydt, helt och hållet i det föregående tidehvarfvets anda: strödda handlingar eller relationer från olika perioder skulle för omväxlings skull meddelas i hvarje band, och endast sällan förekommo några längre serier, såsom Handlingar ang. Sturemorden (IV), Dantzais korrespondens (XI), Karl XI:s bref till Ascheberg (V, VI), Erik Sparres brefväxling med Görtz m. fl. (VI, VIII, X) [2]. Med 13 delen började utgifningen af Hans Brasks berömda brefväxling (XIII—XVIII), från och med den 18:de Jakob Ulfssons och de yngre Sturarnes brefböcker. Äfven redaktionen stod i okritiskhet på en förgången tids ståndpunkt. Den nämda brefväxlingen af Brask är en varnande spegel, huru en dylik samling icke bör ges ut, vare sig man tänker på sjelfva ordnandet eller på aftrycken. De senare äro delvis fullkomligt oanvändbara. Efter hand och under yngre krafters medverkan gjorde sig dock en strängare historisk metod gällande, och man slog alltmera in på den enda riktiga stråten, den att låta de strödda handlingarna gruppera sig kring något

[1]) Detta synes emellertid i början ha stött på hinder. Jfr Stjerneld till v. Engeström 1817 $^{11}/_{6}$.

[2]) Till stor del hemtades innehållet ur enskilda samlingar, isynnerhet Brahes och Stjernelds. — I öfrigt påbörjades en förteckning öfver tryckta handlingar i svensk historia, som dock snart afbröts, och meddelades förteckningar öfver innehållet i enskilda samlingar.

visst ämne, som de fullständigt belyste [1]), eller att utgifva större sammanhängande sviter eller historiska skrifter af större eller mindre omfång. Efter 1861 har denna riktning gjort sig nästan helt och hållet gällande och Samfundets handlingar ha kommit att innehålla särdeles vigtiga bidrag till vår inre eller yttre historia ända till slutet af förra århundradet (de äldsta räntekammarböckerna, Erik XIV:s dombok, Karl XII:s brefväxling med Rådet, Nordins dagbok, Gustaf III:s brefväxling med Armfelt o. s. v.; dessutom särskildt Instruktioner för Landtregeringen och Civilförvaltningen, samt Stockholms jordeböcker). Äfven i afseende på sjelfva återgifvandet gjorde sig snart en annan ande gällande, och det ger nu ej längre anledning till några berättigade anmärkningar af större vigt. Beklagligen eger Samfundet ej några större tillgångar att förfoga öfver, och dess verksamhet är sålunda ganska begränsad.

Ett annat samfund — Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien — har på senaste tid genom enskild frikostighet satts i tillfälle att äfven bidraga, och på ett ganska lysande sätt, till historiska handlingars utgifvande. Som bekant är en del af den s. k. Bergerska fonden anslagen till detta ändamål och det är med den redan af Gjörwell drömda publikationen af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, som början skall göras.

De enskilda publikationerna ha i öfrigt ej längre samma betydelse som på den tid, då de närmast afsågo att väcka allmänhetens sinne för historisk läsning och rädda historiska handlingar från undergång. De senare hotas ej längre af samma vådor, som okunnighet och likgiltighet fordom beredde, och det historiska intresset tillgodoses numera till stor del genom historiska afhandlingar, uppsatser och arbeten af större eller mindre värde och omfång. Slutligen ha äfven på statens bekostnad historiska handlingar börjat utgifvas och förhållandet så tillvida alldeles förändrats. Också uppträda de enskilda publikationerna både i en annan yttre form och med andra syftemål. Hur intressanta de än må vara, allt ifrån Crusenstolpes och Adlersparres indiskretioner och till Ahnfelts hofsqvaller, kunna vi därföre ej här egna dem någon

[1]) I 24 delen började Axel Oxenstjernas ryktbara brefväxling med svenska rådet efter Gustaf Adolfs död. Jfr för öfrigt de med omsorg sammanstälda serierna af bref rörande Sveriges riksgräns och ang. Lappmarken; landshöfdingeberättelserna 1661, 1662 o. s. v.

utförligare uppmärksamhet [1]). Nu som förr ansluta de sig gärna till enskilda arkiv och samlingar af familjepapper, men åsyfta ofta att af deras innehåll gifva en vida mer sammanhängande bild än fordom eller anknyta sig till en biografisk skildring, och i dessa båda former ha de ännu en betydande och intressant uppgift att fylla. Vi ha sålunda fått på ena eller andra sättet göra bekantskap med De la Gardieska arkivet på Löberöd, de Engeströmska, Fersenska, Tollska, Armfeltska familjehandlingarna — för att ej tala om den stora Brinckmanska autografsamlingen eller de af åtskilliga andra anledningar ryktbara Schinkelska papperen — och sett dem sprida en ny, om än stundom något färgad dager icke blott öfver familjernas, utan äfven öfver hela landets historia. Skada blott att utgifningen icke alltid skett med nödig urskilning, omdöme och sakkunskap [2]).

Med realiserandet af den andra delen af Nordins stora plan eller utgifvandet af de svenska medeltidsurkunderna drog det längre om. Dessa hade efter Antiqvitetsarkivets upplösning tills vidare hamnat uti k. Biblioteket, och på initiativ af bibliotekarien P. A. Wallmark fick den till Stockholm nyss anlände Lundadocenten J. G. LILJEGREN, som var lifligt intresserad för nordens fornålder och antiqviteter, uppdrag att afskrifva de illa förvarade och för förstöring utsatta permebrefven. Härunder vaknade hos honom lusten att utgifva en fullständig samling af sådana på trycket, och tack vare en mecenats frikostighet kunde han år 1829 utgifva första bandet af *Svenskt Diplomatarium*. Han följde en helt annan plan än Nordin hade ämnat och bestämde sig för att utgifva handlingarna kronologiskt utan afseende på innehållet. Redan vid andra delens utarbetande hade Liljegren hjelp af sin blifvande efterträdare B. E. HILDEBRAND, hvilken efter hans död fortsatte utgifningen till och med femte bandet. Sedan sekreteraren i Krigshofrätten grefve Erik Posse till Riksarkivet donerat en fond för fortsättande af Svenskt Diplomatarium, började från nämda verk en ny serie från 1401 utgifvas af C. SILFVERSTOLPE, som är afsedd att tills vidare

[1]) Med undantag för några, som i det följande skola nämnas.

[2]) En och annan af våra historisk-antiqvariska landsortsföreningar har ock uppträdt på detta område, och den skånska har till och med i detta hänseende utvecklat en mycket vacker verksamhet. Tillfälle och material saknades icke äfven för de andra, om blott medel och intresse funnes

framföras till och med 1420. Äfven utgifningen af den äldre serien öfvergick omsider till Riksarkivet, liksom hela samlingen af permebref långt förut dit öfverlemnats.

Det måste erkännas att utgifningen af Svenskt Diplomatarium, trots de anmärkningar, som gjorts i synnerhet mot första delen, blef epokgörande för Sveriges medeltidshistoria, som först härigenom lyckades vinna en säker grund icke blott i kronologiskt, utan äfven i rent historiskt afseende. Det är sannt att massan af de medeltidshandlingar, som här finnas i behåll, äro af kyrklig eller enskild natur, men i den moderna historiska forskningens smältugn har äfven ur skenbart oansenligt och omedgörligt material de rikaste resultat vunnits, och dessutom innehålla många utländska arkiv, från Köpenhamn och till Rom, de vigtigaste bidrag äfven för vår historia under denna tid. Också ha vi sett icke blott medeltidens politiska och kyrkohistoria, utan äfven dess kulturhistoria framstå i ett ljus, som man knappast vågat hoppas på och som man säkerligen ej drömde om hundra år tillbaka. Men öfverlemnad åt enskild företagsamhet som utgifningen var under de 40 första åren, kunde den genom omständigheternas tvång endast långsamt fortgå, under det man upptäckte allt rikare tillgångar på urkunder inom och utom landet äfven för de senare skiftena af samma period. Så kom C. G. Styffe att 1859 börja med sina *Bidrag till Skandinaviens historia samlade i utländska arkiv*, i främsta rummet Köpenhamns och Östersjöstädernas, hvilka han med den femte delen fullbordade i slutet af 1884: ett verk, som för den senare medeltidens politiska historia blifvit grundläggande och som upptager öfver tusen handlingar.

Ur rent vetenskaplig synpunkt kan det väl ej bestridas, att den Nordinska planen öfverträffade Liljegrens, och man torde ha skäl att betvifla att den senare gjorde sig fullt reda för uppgiftens vidd och fordringar. Å andra sidan var den metod han valde sannolikt det enda sättet att få verket i gång, och så länge århundraden kunde rymmas i ett band, voro ej olägenheterna stora. Men det ständigt växande materialet gör onekligen arbetsfältet allt svårare att beherska och skjuter företagets fullbordan bort i ett århundrades fjärran. [1]) Å andra sidan hade önskan att få någon del af det rika materialet fullständigt behandlad

[1]) Man torde kunna för de hundra åren 1421—1520 beräkna minst 15 band, för de 50 åren 1351—1400 fyra till fem.

föranledt utsträckningen af O. S. RYDBERGS stora urkundsverk *Sverges Traktater* äfven till Medeltiden; detsamma kunde äfven tänkas för andra partier af urkundsförrådet. Ett fullständigt öfvergifvande af den hittills följda planen torde väl dock ej vara rådligt att föreslå, så intressanta än följderna i vissa fall skulle blifva, t. ex. genom en samling för Vadstena kloster, denna vår kulturhistorias medelpunkt under slutet af medeltiden. Däremot torde man af mer än ett skäl kunna ifrågasätta nödvändigheten af att för det sista århundradet trycka alla handlingar in extenso. Måhända skulle därigenom det stora verkets fullbordan kunna påskyndas, men här är ej platsen att närmare ingå på denna fråga. [1])

I ett af sina sista arbeten antydde Gjörwell önskvärdheten att d. v. arkivaktuarien Olof Sundel måtte i egenskap af tjensteman vid Riksarkivet utgifva handlingar till Sveriges historia, tilläggande: »måtte en Gustaf III:s uppsåt, äfven stort uti den vägen, att utgifva vidlyftiga handlingsföljder af allmänna medel snart åtminstone till någon del af planen verkställas.» [2]) Mångfaldiga handlingar hade af förre arkivsekreterare, såsom Stiernman och Ribbing, lemnats till 1700-talets historiska publikationer, och kansli rådet Adlersparre hade hemtat sina Historiska samlingar ur det under hans vård stående arkivet; men i öfrigt tycktes man vara fjärran från det af Gjörwell antydda önskningsmålet, så länge arkivets tjenstemän rekryterades endast inom kansliet, där genom antiqvitetsarkivets och rikshistorigrafiens indragning antalet lämpliga ämnessvenner ytterligare nedsattes. Gryningen till ett nytt sakernas skick inbröt först, när under Hans Järtas och B. E. Hildebrands ledning ett ändamålsenligare ordnande af Riksarkivets handlingar begynte, och kring den snillrike chefen ett antal yngre historici samlade sig, hvilka han icke tröttnade att uppmuntra med råd och upplysningar. En bland desse PER ERIK THYSELIUS grep sig 1839 an med en samling af *Handlingar rör. Svenska kyrkans och läroverkens historia*, till en god del hemtade ur Riksarkivet och upplysande isynnerhet för Gustaf II Adolfs tidehvarf. Ännu vigtigare var Thyselii

[1]) Ett landskapsdiplomatarium uppstod för Dalarne genom KRÖNINGSSVÄRDS patriotiska nit. Planen var ju god, men hade bort utföras med större kritisk noggranhet. Nu vittnar samlingen blott allt för mycket om dilettantens intresse — och brister.

[2]) Se Brefväxling III, s. 253.

andra publikation [1]) *Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I* (1841—1845), hvars första afdelning (allt som utkom) rörde reformations- och kyrkoväsendet. Det var ett i flere afseenden intressant uppslag. För första gången anlitades för rent historiskt ändamål och på systematiskt sätt de rika skatter, som förvaras i riksregistraturet, denna officiella samling som på visst sätt ringaktats under förra århundradet. [2]) Men så länge utgifningen blott var beroende af en förläggares offervillighet och enskildt nit, kunde ingenting på längden uträttas, och Thyselii företag afstannade ock 1845. [3])

Det var omsider vid den i så många andra afseenden minnesvärda riksdagen 1853—1854, som K. Maj:t af rikets ständer begärde ett statsanslag för utgifvande af handskrifter rörande Sveriges historia, 2,000 rdr banko om året under nästa statsregleringsperiod. Ecklesiastikminister var den tiden H. Reuterdahl, men initiativet lärer ha tagits af konungen personligen, därtill närmast föranledd af ett anbud den preussiska vetenskapsakademien på förslag af Ranke gjort att låta trycka den i Riksarkivet bevarade handskrifna fortsättningen på Chemnitz historia öfver trettioåriga kriget. Hedern af denna publikation ansåg konungen böra tillhöra det land, för hvars räkning Chemnitz författat sitt verk.

Professor F. F. Carlson väckte med anledning häraf i presteståndet motion om anslagets ökande till 5,000 rdr banko »till offentliggörande af svenska riksdagars och mötens förhandlingar från början af K. Gustaf I:s regering, samt äfven i öfrigt till utgifvande af handlingar upplysande för fäderneslandets historia». Motionären påpekade i sin motivering den nya utveckling historieskrifningen allestädes tagit, i det uppmärksamheten mer och mer drogs till folkets inre lif, förändringarna i dess sociala tillstånd och samhällsförhållanden; han antydde de skatter, som ännu slumrade i de svenska arkivens gömmor, och framhöll särskildt betydelsen af att lära känna riksdagens egen historia, för hvilken Sverige egde ett ovanligt rikt, ännu obearbetadt och så godt som okändt material, samt åberopade främmande länders, i synnerhet Frankrikes och Belgiens föredöme, till sist framhållande att den af K. Maj:t äskade summan icke

[1]) Hans medarbetare Ekblom dog redan 1841.
[2]) En annan synpunkt få vi längre fram tillfälle att beröra.
[3]) 150 exemplar hade af staten inlösts. Th. utgaf dessutom 1848 nya *Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia.*

var tillräcklig för ett företag af mera omfattande syftning. Samtidigt hade den bekante forskaren i vår riksdagshistoria lektor V. THAM på riddarhuset väckt förslag om att ridderskapet och adeln skulle utgifva sina egna protokoll med bilagor ända från Gustaf II Adolfs tid. Statsutskottet tillstyrkte K. Maj:ts förslag oförändradt, som också antogs af borgare och bönder; men presteståndet och ridderskapet och adeln återremitterade punkten i hvad som angick en summa utöfver det af K. Maj:t äskade anslaget. Beslutet fattades i förstnämda stånd på yrkande särskildt af motionären, hvilken bl. a. yttrade: »om det är af vigt, att ett folk är förtroget med sin egen historia, om en nation uti sin sträfvan till framtida utveckling måste anses ega stöd uti kunskapen om sina föregående öden och utvecklingsmomenter, så måste ock beredandet af tillfälle till dessa kunskapers inhämtande vara ett bland de värdigaste föremålen för en nationalrepresentations omsorg. Jag vet ej, huru ett sådant tillfälle skall kunna beredas utan hjelp från statens sida». »Intet land» fortfor han »har en sådan källa för sin inre utvecklings historia, som vårt eger uti riksdagarnes historia. Man ser i dem landets mest framstående män samråda om de för hvarje tidpunkt mest lämpliga mått och steg för landets förkofran och nationens utbildning.... Man ser huru den ena länken i kedjan af nationens inre öden anknutits vid den andra, samt hvilka krafter därvid varit verksamma. Men denna dyrbara skatt är dels spridd och behöfver således samlas; dels äro de handlingar, af hvilka den består, förhanden blott i ett enda exemplar och således lätt utsatta för förstöring. Skulle under sådana förhållanden rikets ständer icke vilja bekosta något för att göra tillgängliga fosterländska skatter, hvilka det företrädesvis tillhör dem att vårda? Skulle icke, sedan så rikliga anslag blifvit gifna och med skäl för utvecklingen af nationens materiella krafter, äfven ett sådant företag böra med jämförelsevis ringa kostnad befrämjas, som afser inhemsk vetenskap? Månne icke de fält, som här odlas, de nya vägar, som här öppnas till gemenskapen med förut icke tillgodogjorda skatter, äfven blifva fruktbärande för nationens framtid?» Statsutskottet, där förslaget, efter hvad en ledamot uppgaf, rönt mycket litet deltagande, vidblef sitt förra utlåtande, men de båda senast nämda stånden beviljade icke dess mindre, ehuru under en något olika form, den ifrågasatta tillökningen af 3,000 rdr banko till utgifvande af riksdagars och

mötens förhandlingar från den angifna tiden. På riddarhuset fattades beslutet på yrkande hufvudsakligen af Hartmansdorf och Klinckowström. Vid gemensam votering i förstärkt statsutskott afslogs likväl den ifrågasatta tillökningen.

Man måste beklaga, att Carlsons motion, som synes ha afsett utgifningen icke blott af riksdagspropositioner, svar och beslut, utan äfven af protokoll och besvär, icke rönte ett bättre öde, hälst lämpliga arbetskrafter väl icke den tiden häller alldeles saknats. Det hade då varit möjligt att uppgöra en gemensam plan för en serie publikationer, som i afseende på innehållets vigt och omfattningen verkligen hade blifvit monumental. Nu gaf utgången anledning till att Thams motion, som under tiden fått hvila, togs upp inom adeln, och ett årligt anslag för närmaste statsregleringsperiod beviljades verkligen af detta stånd, ehuru med ringa röstöfvervigt, till utgifvande af adelns protokoll från 1627 till 1714.[1]) Äfven detta förslag hade haft en varm förespråkare i Hartmansdorf. Anslaget förnyades vid nästa riksdag, men sedan Tham sett sig af sjukdom hindrad att fortsätta utgifningen, afbröts densamma 1859. På förslag af frih. Nordenfalk förnyades anslaget 1869, numera af adelsmötet, och har sedermera fortfarande utgått. På motion af frih. Duwall beviljade slutligen 1872 års adelsmöte ett lika stort anslag för utgifvande af en ny serie protokoll från 1719 till och med 1778.

Hvarje vän af historisk forskning är naturligtvis ridderskapet och adeln tacksam för den frikostighet, hvarmed den på detta sätt möjliggjort framläggandet af de förnämsta dokumenten till dess egen och i väsentlig mån fäderneslandets historia. Men då det ingick i planen för denna publikation att som bilagor meddela äfven sådana handlingar, som icke ensamt gälde adeln, t. ex. kungliga propositioner, måste densamma komma att icke blott ansluta sig till, utan äfven ingripa på området för hvarje annan publikation af riksdagsakter — och man har anledning att antaga att nu, efter mer än 30 års förlopp, denna del af Carlsons plan skall blifva en verklighet. Hvad som på ena stället intager ett rum bland bilagorna, måste på det andra framstå som en hufvudakt, men att omtrycka samma aktstycke i flere likartade serier strider mot god vetenskaplig ekonomi. Att återigen det långa uppskofvet med den allmänna serien af

[1]) Redan på 1830-talet hade, som bekant, en del af preseståndets äldsta protokoll jämte upplysningar om dess arkiv utgifvits.

riksdagsakter varit en bestämmande orsak till detta förhållande, har uttryckligen erkänts. [1]) Å andra sidan får man ju icke undra på att utgifvarne af adelsprotokollen ville göra sin publikation så fullständig som möjligt.

Det af Riksens Ständer vid 1853—54 års riksdag beviljade anslaget förnyades för de följande statsregleringsperioderna till och med 1863 samt för 1867. K. Maj:t gaf 1880 ett extra anslag af 3,000 kronor, och från och med 1881 års riksdag har anslaget åter årligen beviljats. För åren 1855—1885 har således sammanlagdt en summa af 45,000 kronor anvisats för utgifvande af historiska handlingar, ett belopp, som visserligen icke kan betraktas som orimligt stort, om man besinnar å ena sidan ändamålet, å den andra hvad som i andra länder offras på sådana publikationer. [2]) Anslaget disponerades i början af K. Maj:t omedelbarligen, men sedermera lemnades bestyret med utgifningen åt Riksarkivet, som efter en af K. Maj:t år 1859 godkänd plan från den tiden leder det hela. Offentliggörandet af historiska handlingar har med anledning häraf också upptagits i detta verks instruktion som ett af dess normala åligganden.

Och hvilka äro resultaten af detta statens ingripande? Under de första åren utgåfvos fortsättningen på Chemnitz historia öfver 30-åriga kriget och första bandet af *Arkiv till upplysning af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia* — verk af betydelse icke blott för svenska, utan äfven för den europeiska historien — samt dessutom en ny upplaga af Olai Petri krönika. Man ser att utgifningen då icke var inskränkt blott till handlingar, utan äfven omfattade äldre historiska arbeten. En förändring inträdde emellertid i det hänseendet 1859. Den då af K. Maj:t faststälda planen synes inskränka utgifningen till urkunder, lagförslag m. m. d., och omnämnas särskildt riksregistraturet, rådslagen och riksdagsförhandlingarna, handlingar angående rätte-

---

[1]) Jfr Förord till R. o. A. riksdagsprot. fr. och med 1719, I. — Adelns protokoll utgåfvos af lektor THAM för åren 1626—1644 i 3 band. 1870 efterträddes han af d. v. amanuensen frih. B. TAUBE, som i 5 band, fördelade på 7 volymer, utgifvit protokollen för riksdagarne 1645—1660 (jämte handlingar rör. utskottsmöten 1657 och 1658). För den nya serien från 1719 blef d. v. docenten E. V. MONTAN redaktör och han har i 7 band (11 halfband) utgifvit protokoll och handlingar för riksdagarne 1719—1734. Utgifningen öfvertogs 1886 af kammarherre C. SILFVERSTOLPE, som t. v. med tre häften kompletterat serien för de nyssnämda riksdagarna.

[2]) Det är vida mindre än hvad som på en gång anslogs åt den historiska kommissionen i München och lika mycket som dess ordinarie anslag för två år.

gångsordningen och rättskipningen samt kyrkoväsendet; slutligen sådana handlingar »som angå vigtigare moment i Sveriges historia såväl i afseende på rikets förhandlingar med främmande makter som de administrativa åtgärder, hvilka vidtagits i den inre ekonomien». Det kan icke nekas att planen i öfrigt är tillräcklig vid och att den upptager många vigtiga föremål för publikationer af historiskt slag.[1])

Hvad som hittills blifvit tryckt är ock i många hänseenden af stort värde. För rättskipningens och kyrkoväsendets historia ha utgifvits *Lagförslag under Karl IX:s tid* och äldre *Kyrkoordningar* eller förslag därtill, och däremot torde inga anmärkningar med fog kunna göras. 1861 började den bekanta publikationen *Gustaf I:s Registratur* och 1878 *Svenska riksrådets protokoll*. De senare, så magra och ojämna de än äro i början, blifva efter hand en synnerligt vigtig källa för vår historia. Under de långa rådsregeringarna 1632—1644 och 1660—1672 äro de en kommentarie till det svenska regeringssättet af stor betydelse, ett fortlöpande uttryck för detta lysande tidehvarfs politiska vishet, rika på personliga uttalanden och på uppgifter af alla slag, intressanta isynnerhet genom den efter våra begrepp föga officiella formen i sjelfva uttryckssätten.

Registraturet är, som bekant, den officiella hufvudkällan för kännedomen om regeringens åtgöranden och innehåller sålunda det rikaste och mest omväxlande material. En samling särskildt af Gustaf I:s skrifvelser måste anses som ett af de värdigaste föremålen för en publikation. Att med urkunderna belysa, huru grunderna lades för vår sjelfständiga nationella utveckling är en uppgift, hvars betydelse är ögonskenlig för enhvar. Konung Gustafs bref äro dessutom ofta till formen så originella, att de därigenom få ett egendomligt värde. Däraf följer visserligen icke med nödvändighet att allt hvad registraturet innehåller behöfver i sin helhet aftryckas. Mången skrifvelse, som endast angår löpande ärenden, kan tvifvelsutan affärdas på ett par rader, liksom de äldre registraturen sjelfva förfara i flere fall. Att å andra sidan, såsom Danskarne numera börjat gå till väga, meddela alla skrifvelser i referat eller utdrag[2]) är måhända

[1]) En afvikelse från densamma skedde, då under åren 1866—1872 en mycket använd förteckning eller »realkatalog» öfver Riksarkivets samling af pergamentsbref för åren 1351—1400 utgafs af N. A. Kullberg.

[2]) Jfr Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1551—1555, Företalet (Kbhvn 1886).

icke häller fullt lämpligt eller för forskaren tillfredsställande. Bäst torde vara att som i nyare franska publikationer efter omständigheterna använda en rubrik, ett kort referat eller ett mer eller mindre fullständigt aftryck.[1]) Antagligen torde därigenom åtskilliga fördelar kunna vinnas.

Det tryckta registraturet meddelar i tidsföljd allt hvad det handskrifna innehåller och detta blir sålunda för hvem som helst tillgängligt. Det är visserligen en god sak. Men redan Thyselius hade, som vi ofvan nämt, börjat tryckningen af Gustaf I:s registratur, ehuru fördeladt på serier, och började med handlingarna angående kyrkan. Månne icke detta uppslag hade varit förtjent af större uppmärksamhet? I två beqväma band meddelade han hufvudsakligen ur registraturet det vigtigaste, som rörde den svenska kyrkan under Gustaf I:s tid, och betydelsen för den historiska forskningen visade sig redan däri, att Anjou kort efteråt utgaf sitt utmärkta arbete »Svenska kyrkoreformationens historia», som i sin början väsentligen stödde sig på nämda publikation. Det är en oundviklig olägenhet, som åtföljer registraturets tryckande in extenso, nämligen långsamheten — icke i och för sig, utan i främsta rummet när det gäller uppnåendet af något afslutadt helt. När 1878 det första bandet af Riksrådets protokoll utgafs, hade med undantag af Lagförslagen under Karl IX:s tid (1 vol.), trenne kyrkoordningar (eller förslag därtill) under Johan III och Gustaf II Adolf (1 vol.), samt Förteckningen på pergamentsbref, under 17 år publicerats handlingar endast för 1500-talet och för en mycket ringa del af detsamma (åren 1521—1531).[2]) Det säger sig sjelft, i hvilken ringa grad en sådan metod, hälst i ett land som vårt, där handskriftsamlingarna hufvudsakligen förvaras i hufvudstaden och där sällan mer än en forskare egnar sig åt samma period, uppfyller ett af hufvudändamålen med dylika publikationer eller att uppmuntra till historiska studier. Man har i andra länder sökt undvika denna olägenhet. Den historiska kommissionen vid utrikesministeriet i Frankrike, som började sin verksamhet

[1]) I de af franska utrikesministeriet utgifna serierna af ministerdepescher återgifvas dessa antingen genom *une simple cote* (kort rubrik), en *analyse* eller *extrait* eller slutligen *in extenso*.

[2]) Det behöfver knappt sägas att det ej är vår afsigt att med denna anmärkning klandra utgifvaren. Antagligen har utgifningen skett, så snabbt omständigheterna medgifvit. Vi yttra oss här i största allmänhet och framställa endast våra egna anspråkslösa tankar i afseende på plan och metod.

1882, har sålunda egnat en af sina första publikationer åt ministerrapporter från England under förra hälften af 1500-talet, en annan åt dylika från Schweitz under slutet af 1700-talet och i öfrigt utgifvit två afslutade verk, hvardera omfattande omkring halfannat århundrade; på det ena af dem, som nära berörde vårt eget land, hade vi i närmast föregående häfte nöjet att kunna fästa uppmärksamheten och hänvisa till denna i flera hänseenden upplysande redogörelse.

Dessa reflexioner leda oss öfver till en annan synpunkt, som äfven är att taga i betraktande vid utgifvandet af dylika historiska publikationer, och som också mycket riktigt antydes i den ofvan omnämnda planen, nämligen »vigtigare moment i Sveriges historia såväl i afseende på rikets förhandlingar med främmande magter som de administrativa åtgärder, som vidtagits i den inre ekonomien». Om man nämligen ej alltför strängt tolkar ordet *moment*, är det just de vigtiga momenten i ett lands inre och yttre historia, som förtjena att med urkunderna belysas och hvad vår egen historia angår, så är det visserligen många sådana, som äro värda en dylik behandling. Vi förfoga dessutom öfver handskriftsmaterial, som eger betydelse för Europas historia i sin helhet — en annan synpunkt, som icke häller bör förbises. För ett litet land uti en vrå af verlden, som vårt, är det en vinst om dess vetenskapliga verksamhet kan bevara några beröringspunkter med främmande länders, och för häfdaforskningen, som är mindre kosmopolitisk än naturvetenskaper och matematik, är det särskildt utaf vigt. För Rysslands och Danmarks, Polens och Tysklands historia innehålla våra arkiv rika upplysningar, och många ämnen i fråga om våra fientliga och fredliga förbindelser med dessa folk erbjuda sig sjelfmant.[1]) Att de historiska studierna härigenom skulle främjas synes oss uppenbart. Uppmärksamheten skulle fästas på olika områden, intresse skulle väckas på flere håll, och bearbetningar skulle säkerligen framkallas af större omväxling, än nu är fallet. Det är sannt, att en plan behöfver uppgöras för sådana publikationer, som går mera i detalj, men med de framsteg, som gjorts i afseende på arkivens ordnande kan detta, som för ett trettiotal år sedan måhända ej var så lätt, nu icke längre möta några oöfvervinneliga svårigheter. Sådana af innehållets enhet sam-

---

[1]) Jfr det bekanta s. k. krigshistoriska arkivet för åren 1630—1632.

manhållna publikationer kunna också lättare påräkna verkligt intresse hos utgifvaren, liksom äfven den sakkunskap, som ju är ett oeftergifligt vilkor för ett tillfredsställande utförande af uppdraget, under det att ett alltför skiftande och olikartadt innehåll gör det svårare att gripa saken an och fortsätta densamma med bibehållande af dessa båda förutsättningar. I sjelfva verket är den här antydda metoden så naturlig, att den arbetat sig fram liksom af sig sjelf. Vi ha sålunda sett den bekante publikationen af *Sverges Traktater* framträda, som redan omfattar århundraden och spridt ett nytt ljus öfver så många dunkla punkter i den svenska historien. En samling af *Riksdagsakter* från och med Gustaf I:s tid har ock omsider kommit till stånd och kan inom en begränsad tid och ett begränsadt antal band föras till ända [1]). Båda måste de ofta komma att anlita registraturet, men att utan särskildt skäl trycka samma handlingar på flere ställen är väl knappast ändamålsenligt.

Det är dessutom mycket annat, som kunde blifva föremål för statens publikationer. Ännu finnas historiska skrifter, krönikor och journaler, som slumra i biblioteken eller arkiven och förtjena att efter vederbörlig kritisk pröfning komma i ljuset. Ännu sakna vi en förteckning öfver tryckta handlingar i svensk historia, andra dylika hjelpmedel att förtiga. Staten har slutligen andra samlingar än Riksarkivets. Vi erinra om de nybildade krigsarkiven (för hären och flottan), om kammararkivet m. fl.; de innehålla alla rika skatter för vår historia, af hvilka hittills helt litet dragits fram till vetenskapens tjenst. Skulle den 1859 faststälda planen för framtiden innebära uteslutandet af dessa och andra uti Riksarkivet ej förvarade handskrifter från statens officiella publikationer, kunna vi ej annat än beklaga detsamma.

För registraturets utgifvande efter nu följda plan blefve det visserligen med ett sådant ordnande af de historiska publikationerna, knappast utrymme. Dess värde förnekas ingalunda, men i valet mellan ett godt och ett bättre måste man föredraga det senare. Ett af de mål, som man vinner genom registraturets utgifvande i tidsföljd, den fullständiga öfversigten af regeringsbesluten och åtgärderna, eller innehållet i en af våra vigtigaste historiska källor, skulle väl ock på annat och enklare sätt kunna uppnås. Men i hvarje fall är det efter vårt förmenande de till

[1]) Svenskt krigshistoriskt arkiv ha vi redan påpekat.

ämne och tid mera begränsade serierna, som böra ha försteget och som också, sådana förhållandena nu äro, medföra största gagnet för vetenskapen. Målet med dessa publikationer synes oss vara dubbelt: å ena sidan att bereda forskningen stödjepunkter och hjelpmedel — vi räkna dit utgifningen af förteckningar, af traktater, instruktioner, riksdagars beslut och förhandlingar, krönikor m. m. d.; å andra sidan att bringa vigtigare punkter i folkets inre och yttre utveckling, en stor konungs eller statsmans verksamhet, i så fullständig belysning som möjligt genom utgifvande af korrespondenser eller andra aktstycken i större eller mindre serier. Registraturet vore visserligen också en stödjepunkt eller snarare en grundval, men allt kan man omöjligt hoppas att vinna, och det är äfven en annan måttstock som här gör sig gällande än blotta utsträckningens.

Det säger sig sjelft, att i fråga om en verksamhet som denna det enskilda initiativet fortfarande kan och bör ha ett vidsträckt fält för sin verksamhet. Men hos oss är statens ingripande dock mer än i de flesta andra länder af behofvet påkalladt, för så vidt vi skola upprätthålla någon historisk vetenskap. Det är ej här som i England, att ett sällskap bildar sig, när behofvet eller önskvärdheten af någon större urkundspublikation gör sig känbar. Äfven med det vidaste utrymme tilltänkt åt den enskilda verksamheten, måste det för öfrigt alltid qvarstå ett mycket rikt material för statens publikationer: allt hvad som rör dess egen historia och utveckling. Och om dess uppgift och plikt i detta hänseende hos ett lifskraftigt folk kan väl ej tvifvel råda. Det är sannt att i fråga om vår utrikes politik kontinuiteten tyvärr är afbruten. Vi kunna knappast motivera offentliggörandet af 1600-talets instruktioner för våra diplomater, såsom man gjort i Frankrike, med afsigten att lemna mönster för *les jeunes gens*, som ämna egna sig åt värnandet af landets yttre ställning, eller af ministerdepescher från England med deras betydelse för *l'éducation politique de la démocratie.* Men denna invändning, om den annars hade någon reell betydelse, gäller åtminstone icke för det svenska folkets inre utvecklingshistoria. Där är sambandet mellan förr och nu oupplösligt. Man har velat få upplysning om en tidpunkt, då sådana bidrag från statens sida skulle kunna upphöra. Yrkandet förefaller oss naivt. Skulle icke för hvarje generation nya önskningsmål eller behof framträda, äfven för tider som de närva-

rande, då visserligen vissa serier af publikationer göras för framtiden öfverflödiga genom akternas omedelbara förflyttande under tryckpressen?

Vi ha antydt mängden och omväxlingen af de ännu »slumrande skatterna». Behofvet af enhet och planmässighet i fråga om deras bringande i ljuset, för att största möjliga nytta må dragas däraf, är allmänt erkändt. Det är af betydelse icke blott för det lefvande slägtet, utan äfven för framtiden. Men för att vinna detta mål synes oss en samverkan mellan specialisterna på det historiska området och vårdarne af våra handskriftsamlingar vara behöflig. Det är knappast billigt att på Riksarkivet lägga hela bördan och ansvaret därför. Och för oss framstår såsom den lämpligaste formen för att vinna en sådan och på samma gång i publikationerna bevara enheten och tillfredsställa olika anspråk en t. ex. med Riksarkivet förenad *historisk kommission* af sakkunnige. Man har försökt därmed i andra länder och så vidt vi veta, har man ej haft skäl att ångra sig[1]).

[1]) Medan detta skrefs ankom underrättelsen, att i grannlandet Norge en sådan kommission uti år bildats.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Olai Magni karta af år 1539.[1])

Det är ett synnerligen betydelsefullt fynd, som prof. Brenner gjort uti Münchens statsbibliotek, då han där lyckats uppdaga det sannolikt enda till vår tid bevarade exemplaret af Olai Magni stora karta öfver norden. Att en dylik karta existerat, var kändt i främsta rummet genom en kort beskrifning till densamma, som på italienska, tyska och sannolikt äfven på latin år 1539 utgafs i Venedig, och hvaraf några få exemplar blifvit till vår tid bevarade. Den sista autentiska underrättelsen om kartans tillvaro daterar sig, enligt Brenner, från 1574, då hon, såsom redan Warmholtz påpekat, omnämnes af Jos. Simler i Bibliotheca Gesneri. Men ännu långt senare har kartan funnits och varit känd i Sverige. Peringskiöld omtalar den nämligen i anmärkningarna till sin upplaga af Cochlæi Vita Theodorici (1699) på ett sätt, som gör det tydligt, att han haft ett exemplar af densamma för ögonen. Man kan däraf sluta, att kartan funnits i antiqvitetsarkivet. Då den emellertid därifrån för länge sedan försvunnit, var man beträffande dess beskaffenhet hänvisad till den nämnda beskrifningen och till tvenne tryckta efterbildningar af densamma, utkomna åren 1554 och 1567.

Frågan om dessa båda sinsemellan väsentligen skiljaktiga kopiors förhållande till originalet ligger nu klar. Den senare af dessa, som åtföljer Baselupplagan af Olai berömda verk »De gentibus septentrionalibus», öfverensstämmer närmast med den 1539 tryckta beskrifningen, hvilken beskrifning med en del tillägg och olikheter är återgifven i nämnda upplaga. Man har därför ansett denna karta, åtminstone i sina hufvuddrag, för identisk med originalkartan af 1539, då däremot den karta, som åtföljer såväl Johannes Magni Historia (1554) som originalupplagan af Olai verk (1555), ansetts vara ett sjelfständigt arbete. Sedan originalet nu kommit i dagen, visar det sig emellertid, att denna åsigt icke håller streck. Kartan af 1554 är nämligen en grof och namnfattig kopia af en del af den ursprungliga, då däremot 1567 års karta visserligen i väsentliga delar är grundad på Olai verk,

---

[1]) Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539 nach dem Exemplar der Münchener Staatsbibliothek. Von D:r Oscar Brenner (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandl. 1886, N:o 15).

men dock i mycket är bearbetad med stöd af andra källor. Så t. ex. får man ej på Olai räkning skrifva det hos honom oförklarliga felet, att på 1567 års karta Vettern har utlopp åt såväl Östersjön som Vesterhafvet. Originalkartan af 1539 (såväl som kopian af 1554) känner intet annat utflöde för denne sjö än Motala ström, hvaremot utgifvaren[1]) af 1567 års karta tydligen haft för sig äfven en 1562 i Venedig utgifven karta, som åt Vettern ger ett vestligt aflopp, och därför ansett bäst att upptaga båda meningarna. Från denna anonymt utgifna karta, hvars ursprunglige författare vi dock med säkerhet kunnna antaga vara den köpenhamnske professorn Marcus Jordanus[2]), har 1567 års karta hemtat hufvuddragen af Danmark och Skåne; teckningen af de delar af Ryssland, hvilka Olaus Magni icke upptagit, visar största slägttycke med en karta af Anton Wied (1555)[3]).

Olai Magni originalkarta, som i förminskadt facsimile åtföljer prof. Brenners ofvan citerade uppsats, är ett synnerligen praktfullt kartverk, i afseende å storlek och utförande säkerligen icke öfverträffadt af någon före den tiden utgifven karta. På nio stora blad framställer den i träsnitt de nordiska länderna från Nordkap och Island i norr till Hollands och Tysklands nordkust i söder och från Hebriderna i vester till Nevas mynning i öster, hvarjämte den i norra och nordvestra kanten bereder plats för delar af Grönland. Såsom naturligt, är den största utförligheten egnad åt Skandinavien, särskildt åt Sverige, och i huru hög grad vårt fäderneslands kartografi blifvit förd framåt genom Olaus Magni, framgår af en jämförelse mellan hans karta och dess närmaste föregångare, nämligen Jakob Zieglers af 1532 och Nicolai Donis' af 1482, af hvilka särskildt den sistnämnda otaliga gånger kopierats, äfven efter Olai Magni tid. Ett studium af de topografiska detaljerna erbjuder naturligtvis stort intresse, men kan här ej vara på sin plats. Teckningen af Norrland och Finland ådrager sig uppmärksamheten särskildt därigenom, att vi där finna ett ej ringa antal af de bilder, som, sedermera återgifna i Olai bok om de nordiska folken, med rätta ådragit sig så stor uppmärksamhet. Det är i synnerhet bilder, som hänföra sig till vintern och för denna årstid egendomliga förhållanden, som den nordiske prelaten ansett böra framställas för södra Europas folk. Så se vi tecknade i drag, som vittna om mer än vanlig färdighet, elgar, som försvara sig mot vargar på isen, skidlöpare, lapp i akja, isfiske, sälfångst på Bottenhafvets is, lappbröllop, slädfärd öfver den tillfrusna Qvarken, strid mellan svenskar och ryssar på Finska vikens is m. m. Strax norr om Siljan synes en vapensköld med Sveriges tre kronor vid fötterna af en sittande konungabild, hvarunder läses: »Gostavs Svecorum Gotorumque Rex Potentissimus». Möjligen innebär det därvid stående citatet ur andra krönikeboken: »Videat dominus et reqvirat», en anspelning på

[1]) Prof. Brenner anser, på grund af ett å kartan förekommande monogram, att denne varit Olai tyske öfversättare J. B. Fickler von Weyl.

[2]) Se Erslev, Jylland, Khvn 1886, s. 153.

[3]) Jfr H. Michow, Die ältesten Karten von Russland (Mittheil. der geogr. Ges. in Hamburg 1882—83).

konungens tillvägagående mot de katolske andlige, helst om det sammanställes med det bibelspråk, som satts som devis vid den polske konung Sigismunds bild, och hvilket lyder: »Non fuit rex similis ei (4. Re. 18.)».

Prof. Brenner har egnat en del af sin uppsats, äfvensom en särskild artikel i Das Ausland (1886, N:o 47), åt frågan om den återfunna kartans förhållande till den märkliga Zeno-kartan, som, tryckt år 1558 i Venedig, anger sig vara författad redan 1380 (rättare 1390). Att ett sammanhang mellan de båda kartverken existerar på sådant sätt, att Nicolo Zeno delvis hemtat såväl namn som teckning från Olaus Magni, synes vara otvifvelaktigt, och antagligen har prof. Brenner rätt i de flesta af de påståenden, som han med anledning häraf framstält. Särskildt torde det ej kunna bestridas, att Zenos »Frisland» och »Estland» äro hemtade från Olai »Fare» och »Hetlandia» (Färöarna och Shetland), om ock den förre har många namn, som ej förekomma hos den senare och hvilkas källa vi ännu ej förmå uppvisa. Att såsom prof. Japetus Steenstrup identifiera »Frisland» med Island, bör väl hädanefter icke vara möjligt. Mera omtvisteligt torde det väl vara, huruvida teckningen af Grönland hos Zeno är påverkad af den fragmentariska framställningen af detta land hos Olaus. Sammanbindningen af de hos Olaus skilda delarne af ostkusten och teckningen af hela vestkusten skulle i sådant fall möjligen kunna vara utförd med ledning af Alberto Cantinos karta (från 1503) eller något annat italienskt kartverk, som icke blifvit bevaradt till vår tid. Det återstår dock alltid att förklara hvarifrån Zeno fått de grönländska namn, som han ej kunnat hemta från Donis, och huru han kunnat få Grönlands polhöjd så nära riktig. Hos Olaus Magni är nämligen denna, liksom hans polhöjder i allmänhet, alldeles orimligt för hög, beroende därpå att han gjort sina breddgrader för små.[1])

De många intressanta frågor, som äro förknippade med Olai Magni karta, göra det i hög grad önskvärdt, att man mera allmänt finge tillgång till afbildningar af densamma i originalets fulla storlek. Antagligen är exemplaret i München ett unicum, och då det alltså ej torde vara att hoppas, att författarens fädernesland någonsin skall komma i besittning af sjelfva originalet, är det väl ej mer än en skyldig gärd åt dennes minne, att hans storartade och så länge bortglömda arbete göres för forskningen tillgängligt i en detsamma fullt värdig form. Då män, sådana som friherre Nordenskiöld och öfverbibliotekarien Klemming lifligt intressera sig för en sådan publicering, torde det härom väckta förslaget hafva all utsigt att snart vinna framgång.

I sammanhang härmed må nämnas, att frih. Carl Jedvard Bonde, som är egare af det enda i Sverige förefintliga exemplaret af den italienska texten till Olai Magni karta, låtit föranstalta om densammas utgifvande i facsimile. Denna italienska text, hvars titel är »Opera breve laquale demonstra, et dechiara, ouero da il modo facile de in-

[1]) Hans sydligaste latitud, 55° n. br., är i det närmaste riktig, men redan Stockholm är förlagdt vid 63 1/2° i st. f. vid 59°.

tendere la charta, ouer delle terre frigidissime de settentrione (Venetia 1539), anser prof. Brenner vara original till den samtidigt utgifna tyska upplagan. En utredning häraf och af frågan, huruvida en samtidig latinsk upplaga existerat, bör erbjuda åtskilligt af intresse. Prof. Brenner har icke haft tillgång till »Opera breve» vid den jämförelse han anstält mellan de olika karttexterna.

E. W. Dahlgren.

Berättelse om Wolmars eröfring 1601.

Det är bekant, att fästningen Wolmar i Lifland efter en kort belägring intogs af Polackarne 1601, då Karl Karlsson Gyllenhielm och Jacob De la Gardie blefvo fångar. Följande korta berättelse af ett ögonvittne, funnen bland Gyllenhielms papper, skildrar med hela omedelbarhetens friskhet förloppet och torde därföre förtjena att offentliggöras. Den är i öfre kanten skadad. Red. har arkivarien Bergman att tacka för dess meddelande.

Kort undervisning hvadh sig förledna höst hafver tildraget vid Wolmar korteligen antecknet.

Först at när H. F. N:d, som då med hela krigsmachten var stadd för Riga, nu hade bekomet vissa kunskaper, at Konungen och Store Cantzleren vore med et stort antall friskt krigsfolk förhanden, beredde at lefrera en slachtning emoth the Svenska, och effter vårt krigsfolck hade tå redo två månedtz tidh varit uthi marchen och siuckdomen var myked inkomen och nästan ville taga öfverhanden, läth H. F. N. krigsfolcket rycke dedenifrån at vike undan bättre in uthi landet och förordnade folcket i behold på någen tidh, at the måtte blifve förfriskade och kome til pass igen. Och medan fienden imedlertid moste och holle i marken, skulle inthet annars vara än at siuckan och ibland them skada giöra skulle. När nu H. F. N:d den 18 september hade oprycht från Riga och kom den 22 sept. til at slå lägret vid Serneko, thå ville H. F. N:d icke lenger draga med hela krigsmachten på en vägh, och förän H. F. N:de läth förskingra folcket, ville H. F. N:d först förordna at befestningarne måtte vell blifve besatte. Och effter ingen uthaf the högre befälletzmän var, som ville blifve opå Wolmar, effter thet et ringa hus var och icke värdt kallas slott, dertilmed var thär ringa förråd på vichtualie och låg näst under fiendens ögon; derföre sade velb. Carl Carlsson [1]), at han ville blifve deropå, och H. F. N. läth sig thet så behaga. Sedan

[1]) Gyllenhielm.

drog H. F. N:d åth Pernow och feldtherren Gref Johan von Nassau hölt på den veg åth Dorpt.

Den 25 septemb. kom Carl Carlsson och Jacob de la Garde, Joen Olofsson med Södermänlandz, Hans Andersson med Wermelandz och något uthaf Östgiöthe knechterna at blifva opå Wolmar; elliest var där inthet folk, hvarken Svensche eller Tydsche rytter eller Liflender af adel.

Den 8 octob. kom fienden med 3 phaner rytter och lät sig se vid Wolmar, då lät öfversten skärmutzle mot them med 12 rytter, veko så seden i deras behold tilbaka, doch voro the altid hvar annen och hvar tridie dag för Wolmar och eliest på vägerne derom kring, förhindrade all tilfört och togo en hop fetalie bort, som var på vägen til oss.

Den 20 octob. kom fienden med hela deras krigsmacht och lägrade sig vid Torneis qvarn en fjerdels väg från Wolmar; sama afton om natten vore vi ifrån huset med 8 hester in i deras läger, förraskede deres vacht, giorde larm, och komo sedan velbeholdne in på huset igen. Doch var icke konungen i detta läger, uthan han låg på Ropa 5 mil der ifran. Store Cantzlern lågh på Jahan Patkuls hoff en lithen mil från Wolmar. Seden vore fienderna alle dager både till häst och foth kring om huset och öfversten var sielf esom oftest uth til at skermutzle meth them både til häst och foth och fördref således tiden med them uthi lust och god kortwill. Elliest hullo the med deras vacht allestedes derom kring under ögonen för oss, hvilka doch ingen frid niutho, uthan så offta öfversten ville, thå jagade han them och fick några til fånga och hade nästan alle dagar fångar och nya kunskaper af them.

Den 16 novemb. hafver kongen varidt tilbaka til Riga.

Den 27 novembris kome fienderne med alt derés fothfolk 23 fäniker, hvilket kune vid pass vara 2,000 man, och lägrade sig in under staden i en stor graf.

Den 28 begynte settie op deres skantzar på norra sidan om Wolmar, en skantz för slottet, deruthi vore 4 stycker, 2 dobbel kartuger, Crokovitzska jungfrun och Wulfven benembde, och så två hela kartuger; den andre skantz var strax bredevid den före (?) och skutto på staden och med 4 stycker, 2 hela kartuger och 2 halfve kartuger. I den tridie skantz hade the deras falch stycker, dermed the skutto i husen och elliest efter folk, som the sågo.

Den 29 om natten föl öfversten uth med 30 man och drefve them ifrån deres skantz hufvud stupa in til deres läger, då hade the ännu inge stycker deruthi.

Den 3 decemb. om morgonen begynte the skiutha och förderfvade först vår runddel och stryckvärnet, at man seden ingen värn där uthur hafva kune. Sedan skutto the ... på slottet, begynnendes nederst vid marcken, och fingo första dagen hol igenom muren; the skutto så vell om natten som om dagen, at vi inthet kune koma til at byggia igen innantill, och skutto the bort utaf muren 12 fampner i bredden; sedan föll hela väggen nider. Uthaf stadzmuren hade the och nider-

skuttet en stor del. Som nu öfversten Carl Carlsson såg, at muren låg nider, och han fandt sig vara myket svag på folck (ty mästadelen af folcket var siuckt), moste han derför öfvergifva staden och blifva med alt folcket på slottet.

Den 8 decemb. stormade fienderne 3 gånger till slottet och satte 2 gånger eld der under, men vi undfinge och affärdede them med sköne hugg, at icke månge komo tilbaka, och vi släckte uth elden. Seden stormade the til staden och fingo then in uthan något motstandh; doch när the vore inkomne, vanckade där harda slängar uthaf huset. Samma dag om afftonen sendt komo vi til handels.

Den 10 ginge vi uth ifrån Wolmar.

Orsacken hvarföre öfversten så hastidt latet sig til handels:

1) At vi ingen viss kunskap viste om vår endtsatt.

2) Var där inge lodh til styckena, och i 14 dager hade man icke haft jernlod uthan toge fensterbly och jerntärninger, stopte bly omkring och giorde lod.

3) Var icke öfver en $^1/_2$ t:na slangkrutt igenn.

4) Var icke häller victualie mer i förrådh, uthan spanmål, som vi til högsta på 6 dagar hade kunnet holle oss med, och knechterne hade icke tidh til att mala, uthan moste nat och dag stå vedderredo til at förväntha fiendens anlop.

5) Högste och största orsacken var denne, at folcket var mycket siuckt; när vi alle skulle vara tilstädes, bevise oss och giöre fienden mothstandh, thå vore vi icke 80 man, men den 10 decemb., när vi skulle gå uthaf huset, voro vi vell 200, som kune vel gå til Pernow. 15 personer vore, som för svaghets skuld måste blifva der qvar. Cantzleren lofvade at försöria them med victualie, til dess the kune blifva bättre.

Om öfversten hade hafft derinne 200 försöckte friske krigsmän, mat och annan krigsmunition der till, thå hade han än denna stundh varit på Wolmar, fast om the än på alla sider hade muren niderslaget.

Polenske gisslere, som vore inne hoss öfversten på huset, så länge det blef afhandlat, vore

en polnscher herre, Cantzlerns systerson,
capitain Johan de la Blanca, fransos, h. Ponti frände,
Claes Gorff, ryttemester,
Johan von Ungarn, liflender.

På vår sido hoss Cantzlern var

Jacob de la Garde,
Capit. du Pui, Sveidser,
Hans Andersson, hofvidtzman.

Seden nu alt blef af handlet, måste knechterne niderlägga deres bössor, pucker och trommor, men deres sidvärior och hvad the hade til trätz, thet finge the behålla och taga uth med sigh, och moste först svarie, att the aldrig mer skulle lathe sig brucke emoth kongen, krone Polen eller det store furstendömet Littowen, och seden lathe the oss frit passera och giorde oss ingen förhinder, lathe ledsaga oss

med en phana kotsacker 7 mil från Wolmar. Seden sågh man ingen fiende och hvad the oss lofvade hollo the fast.

Uti hela belägringen miste vi icke öfver 10 man, som fienden skamferede, men genom siuckdom blefvo öfver 150 döde, uthaf fienderne 400.

Den 11 decemb. när Jöns Nilson, som på Möjan var, förnam at Wolmar var borthe och han fan sig med victualie vara illa uthredder at kuna någen belägring uthstå; hvarföre drog han om natten uthaf huset och kom med alt sit folck velbehollen til Pernow; men så lenge han var på Möjan, beviste han sig som en taffer krigsman, giorde fienden träffelig afbräck och skada på deras folck.

Den 12 decemb. var fältherren, grefve von Nassow, på vägen medh 2,000 man til at entsettie Wolmar, men när han kom på 6 mil när Wolmar, fick han kunskap om at Wolmar var borthe; hvarföre vände han strax tilbaka och hafver seden inthet vågat emoth fienden, hvilke vore vidh pass 8,000 starck; hafver icke häller fienden seden belegret något hus, uthan the hafva med god villie gifvit sig. Dorpt, Felin och Pernow äre än i Svenskes händer.

Edle, velbördige her Ståtholler, jag kan vel tänckie, att E. V. något hafve förnumet, huru det hafver af gånget vid Wolmar, doch vet jag vist at ingen hafver än varit hos E. V., som var derinne: hvarföre hafver jag korteligen antecknadt thet förnämbste som i medler tid hade sig tildraget.

Förteckning öfver arméns regementen och regementsofficerare vid början af Karl XII:s regering.

Under ordnande af samlingen *Militaria* i Riksarkivet påträffades äfven en förteckning öfver arméns regementen och regementsofficerare daterad den 1 januari 1698, hvilken för sin fullständighet skull synes vara förtjent af att tryckas. Den upptager äfven regementsofficerarne ordnade efter ålder i tjensten, hvilken förteckning likväl, såsom endast meddelande samma namn och data, som de i annan form meddelade, ansetts kunna uteslutas.

* * *

Förteckning

på Kongl. Maj:tz. Regementer till häst och fot efter den af Kongl. Maj:t dem tillagde ordning jempte Regementz-officerarnes nampn, rang och ålder i tiänsten effter deras fullmachters datum.

Regementernes nampn	Officerernes rang effter regementerne: Öfverstar	Fullmacht:s dag mån. år	Öfverstlieutenanter	Fullmacht:s dag mån. år	Majorer	Fullmacht:s dag mån. år
Cavallerie:						
Hans Kongl. Maj:tz Drabanter	Posse, Knut	— — —	Niroth	— — —	Horn, Arvid, Cap.-Lieut.	— — —
Hans Kongl. Maj:tz Lifregemente till häst	Spens, Jacob	— — —	Styltenhielm, Lorentz	16 aug. 1697	Sparre, Jacob	18 aug. 1697
Adelsphanan i Sverige, Finland o. Skåne	Wachtmeister, Fritz	— — —	Hummerhielm, Alexand.	10 mar. 1697	Cruus, Henning	10 apr. 1697
Adelsphanan i Liffland	v. Vitinghof, Edvolt Joh.	— —1679	Tisenhusen, Fredr. Wilh.	— — 1679	v. Banco, Otto	22 sept. 1678
Adelsphanan i Estland	v. Budberg, Gottard Joh.	2 april 1675	— —	— — —	— —	— — —
Adelsphanan i Pommern	Borck, Paul Wedige	25 maj 1694	— —	— — —	— —	— — —
Västgiöte Cavallerie	Selou, Georg	18 sept. 1679	Hierta, Lars	4 april 1695	Frölich, Hans Fredrich	4 april 1695
Åbo och Biörneborgs lähns Cavallerie	Rehbinder, Bernhard	16 apr. 1695	Wrangel, Mauritz	17 apr. 1695	Wrangel, Clas Johan	20 mar. 1696
Smålands Cavallerie	von Schar, Axel	20 aug. 1692	Printzenschiöld, Carl	20 aug. 1692	Stålhammar, Johan	20 aug. 1692
Tavastehus och Nylands lähns Cavallerie	Ribbing, Johan	4 oct. 1677	Klingspore, Adolph Mag.	20 nov. 1679	Patkul, Did. Fred.	4 nov. 1678
Östgiöte Cavallerie	Mörner, Carl Gustaf	4 junii 1695	Horn, Carl Gustaf	22 dec. 1693	Montegumeri, D. Christ.	22 dec. 1693
Carelske, Viborgs och Nyslåttz lähns Cavallerie	Rehbinder, Hans Hind.	18 oct. 1679	Romanovitz, Gustaf	2 jan. 1696	Burenschiöld, Jacob	29 maj 1696
Skåningar, det norra reg:tet	Renschiöld, C. G. Gen. M.	— — —	Gyllenpamp, Lars	22 maj 1691	Gisler, Peer Olufson	22 maj 1691
Bohus o. Hallandz lähns Cav:rie	v. Ascheberg, Chr. Ludv.	27 aug. 1694	von Maul, Georg Willh.	27 aug. 1694	Köhler, Fredrich	27 aug. 1694
Skåningar, det södre reg:tet	Strömberg, Alex. Gén. M.	— — —	Fleming, Magnus	31 dec. 1695	Ridderschantz, J. Hållf:st	3 oct. 1683
Estniske Cavalleriet	Tisenhusen, Magn. Joh.	— —1677	von Tisenhusen, Hans H.	6 nov. 1688	Clebech, Fredr. Gottard	6 nov. 1688
					von Rosen, Hans	6 nov. 1688
Jemptelandz Cavallerie comp.	Hård, Carl	11 aug. 1677	— —	— — —	— —	— — —

Regementernes nampn	Officerernes rang effter regementerne					
	Öfverstar		Öfverstlieutenanter		Majorer	
		Fullmacht:s dag mån. år		Fullmacht:s dag mån. år		Fullmacht:s dag mån. år
Dragouner:						
Bohus lähns	Weinholtz, Petter	5 oct. 1689	— —	— — —	— —	— — —
Finska	— —	— — —	Grotenfelt, Nils	18 dec. 1686	— —	— — —
Infanterie:						
Uplandz Infanterie regemente	Wrangel, Georg Johan	22 julii 1683	Håltz, Carl Fredrich	2 aug. 1678	Sparfelt, Anders	5 oct. 1681
Skaraborgs lähns Infanterie	Strömberg, Nils gen. maj.	— — —	Creutz, Johan Lorens	5 sept. 1679	Sperling, Casper	— — 1696
Åbo lähns »	von Funcken, Rembert	14 julii 1675	Posse, Lennart	19 julii 1694	v. Wadenfelt, Magn. Joh.	26 aug. 1697
Södermannelandz »	Marderfelt, Arvid Axel	14 junii 1697	Lilliehöök, Gabriel	3 febr. 1696	v. Weidenheim, Gabriel	9 febr. 1697
Croneborgs lähns »	Heidenfelt, Gustaf	11 jan. 1689	Smittberg, Johan	31 oct. 1679	von Fleisner, Samuel	17 junii 1692
Jönkiöpings lähns »	Mörner, Berendt	7 aug. 1677	Rosbach, Zacharias	4 oct. 1684	Hillebard, Erich	4 oct. 1684
Biörneborgs lähns »	Löwen, Otto Wilhelm	2 april 1697	Mellin, Gustaf Adolph	23 sept. 1679	De Cursel, Christ. Hind.	— — 1682
Dahle »	v. Lieven, Bernh. gen. m.	— — —	Aurep, Gustaf	11 jan. 1689	Grundel, Jacob	22 maj 1694
Östgiöte »	Ulfsparre, G. Johanson	6 mart. 1674	v. Ungern Sternb:g, Niel.	5 dec. 1691	Gyllenollon, Anders	7 nov. 1684
Tafvastehus lähns »	Maidel, Georg Johan	8 febr. 1686	Mellin, Herman	17 julii 1677	Gyllenstolpe, Carl	3 maj 1693
Helsinge o. Giästrikelandz »	Taube, Ludwich Wilh.	4 aug. 1683	Sparre, Johan	1 julii 1692	Bruchner, Christian	19 febr. 1689
Elfsborgs lähns »	Hammilton, Malchom	16 oct. 1678	Drakenfelt, Erich	12 jan. 1692	Ranck, Gustaf	12 jan. 1692
Västgiöte-Dahls »	Fägerschiöld, Johan	5 dec. 1691	Patkul, Reinholt	14 junii 1697	Beijer, Jochim Christian	31 maj 1688
Viborgs lähns »	Amminof, Zacharias	26 oct. 1688	Wrede, Fabian Carlson	31 maj 1697	Hellfreuch, Georg	*20 julii 1697
Safvelax o. Nyslåttz lähns »	von Cronman, Jochim	23 jan. 1679	Schlippenbach, W. Ant.	1 junii 1688	v. Wördenhof, Clas Jacob	16 jan. 1683
Vässmannelandz »	Creimer, Petter gen. m.	— — —	Diurclou, Nils	3 febr. 1694	Leijonhufvud, Abraham	3 febr. 1694
Västerbottns »	v. Fersen, Reinholt Johan	12 dec. 1684	Lagercrona, Anders	3 dec. 1696	Biörnhufvud, Lars	3 dec. 1696
Callmare lähns »	von Delinghusen, Hans	31 aug. 1685	Clerck, Lorens	31 dec. 1693	Silfversparre, Erich	31 dec. 1693
Nylandz lähns »	v. Budberg, Gott:d Willh.	5 april 1686	Cloot, Johan Adolph	31 dec. 1694	Lode, Ernest	13 apr. 1697
Närke och Värmelandz »	Rehbinder, Reinh. gen. l.	— — —	Sparre, Axel	22 julii 1677	Graufelt, Lars	11 jan. 1689
Österbottns »	v. Campenhusen, Johan	12 oct. 1677	Silfversparre, Nils	13 oct. 1678	Stålhammar, Casper	16 oct. 1679
Jemptelandz »	Hård, Carl	11 aug. 1677	Ribbing, Bengt	10 sept. 1679	de Charlier, Carl Gustaf	24 maj 1679
Värfvade regementer						
Cavallerie Dragouner:						
Kongl. Rådet grefve [Nils Bielkes?] i Pommern	gref Bielcke, Nils	— — —	Classen, Julius Hind.	4 dec. 1696	Wusson	4 dec. 1696
Öfversten grefve Mauritz Leijonhufvudz Brehmen	gref Leijonhufvud, G. M.	— dec. 1676	Wrangel, Carl Fredrich	6 dec. 1694	von Wüllen, Jacob	6 dec. 1694

Infanterie:						
Hans Kongl. Maj:tz Lif-Gardie till fot Stockholm	Posse, Knut	10 aug. 1696	Palmquist, Carl Gustaf	10 aug. 1696	Palmquist, Magnus	10 aug. 1696
Kongl. Maj:tz Tyska Lifreg:te till fot {Landzcrona, Halmstad, Carlshamn}	von Lieven, Reinholt	30 dec. 1693	De Corroset, Jean	8 junii 1696	v. Döbrikofski, Wilhelm	8 junii 1696
Kongl. Maj:tz Svänska Lif-regemente till fot {Göte- och Nya Elfsborg, Marstrand och Vardberg}	Macklier, Gustaf	11 febr. 1680	Posse, Nils	13 apr. 1697	Witting, Christoph. Otto	13 apr. 1697
Hen:s Kongl. Maj:tz Enkedrottning:s Lifreg:te t. f. Pommern	Müller v. d. Lynen, Carl L.	17 oct. 1681	Mevius, Fredrich	9 oct. 1679	Stuart, Johan Christoph.	2 sept. 1689
Kongl. Rådet gref Nils Bielkes Regemente Stettin	Gref Bielke, Nils	— — —	Gref Brahe, Abraham	2 mart. 1696	Norman, Anton Dettlef	3 nov. 1688
Kongl. Rådet gref Erich Dahlbergs Regemente Riga	Gref Dahlberg, Erich	— — —	v. Helmersen, Magnus	10 aug. 1683	Ranck, Jacob	29 apr. 1695
Kongl. Rådet gref Jurgen Mellins Battalion Stade	Gref Mellin, Jurgen	— — —	— —	— — —	v. Isendorph, Melchior	25 febr. 1693
Gen.-Lieutnanten Nils Gyllenstiernas Regemente Wismar	Gyllenstierna, Nils	— — —	v. Hempel, Christoph. Fr.	6 nov. 1694	gr. Lewenhaupt, Carl Jul.	26 aug. 1695
Gen.-Major Erich Soops Regemente Riga	Soop, Erich	— — —	Roos, Carl Gustaf	2 jan. 1696	Wrangel, Georg Johan	1 junii 1688
Gen.-Major Mauritz Wellinck Brehmen	Wellinck, Mauritz	— — —	Wangelin, Hind. Jochim	31 maj 1697	Ehrensteen, Lars Philip	— — 1697
Öfverstar: Erich Pistolcors battalion Pernou	Pistolcors, Erich	7 dec. 1671	— —	— — —	von Swengel, Gustaf	26 apr. 1680
Öfverstar: Carl Gustaf Schyttes battalion Dorpt	Schytte, Carl Gustaf	— — 1677	— —	— — —	Wallenstedt, Gustaf	24 nov. 1696
Öfverstar: Axel Faltzburgs Regemente Mailmö	Faltzburg, Axel	30 dec. 1693	v. Albediel, Gust. Ernest	22 sept. 1679	von Böhnen, Casper	8 oct. 1679
Öfverstar: Henning Rud. Horns Regemente Narfven	Horn, Henning Rud.	26 aug. 1695	Hästsko, Mårten	26 aug. 1695	Frankenhielm, Zacharias	12 maji 1685
Öfverstar: Hans Isac Ridderhielms Regemente Strålsund	Ridderhielm, Hans Isac	2 jan. 1696	Klinckoström, Carl Gust.	— — 1677	Schytz, Mårten	31 mar. 1693
Öfverstar: Gref Magnus Stenbock Wismar	Stenbock, Magnus	31 maji 1697	Sperling, Carl Gustaf	22 junii 1696	gr. De la Gardie, Adam C.	7 aug. 1696

Stockholm d. 1 Januarii 1698.

Underrättelser.

— Dr TURE ANNERSTEDT, rektor vid ett privat realgymnasium i Göteborg och v. lektor vid högre latinläroverket därstädes, har aflidit den 6 sistlidne november. Han hade författat två förtjenstfulla historiska afhandlingar *Svenska väldet i Livland 1564—1570* (1877) och *Resningen 1568* (1880).

— Af *Kongl. Bibliotekets Handlingar* har n:o 8 utkommit, innehållande årsberättelse för år 1885 samt af öfversigten öfver K. Bibliotekets samlingar en bibliografisk förteckning af Dr B. LUNDSTEDT öfver *Svenska Tidningar och Tidskrifter utgifna inom Nord-Amerikas Förenta Stater,* upptagande icke mindre än 174 nummer. Af årsberättelsen finner man att det utländska historiska facket, som vanligt, under 1885 fått den största tillökningen. Önskvärdt vore för historiens vänner att liksom för Uppsala universitets bibliotek äfven för de öfriga offentliga biblioteken accessionskataloger, upptagande de nyförvärfvade arbetena, kunde utgifvas.

— Dr S. WÄGNER har under hösten i Lund utgifvit en akademisk afhandling under titel *Skånska Kommissionen af 1669—1670. Ett bidrag till de skånska landskapens historia.* 117 ss. + 47 ss. bilagor. De senare äro återgifna utan »något försök» att afhjelpa de omeningar eller andra oegentligheter, som kunna ha insmugit sig. Metoden är beqväm; om den är lika riktig, må lemnas derhän.

— En yngre, redan genom åtskilliga publikationer känd finsk forskare, magister CARL v. BONSDORFF, har nyligen såsom doktorsspecimen utgifvit en större afhandling *Om donationerna och förläningarne samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering.* Vi hoppas längre fram kunna återkomma till detta värdefulla bidrag till Sveriges och Finlands inre historia.

— Vår genealogiska och heraldiska litteratur har riktats med åtskilliga nya arbeten. Af *Svensk Slägtkalender* har tredje årgången utkommit; dess utgifvare har därmed lyckats framlägga tabeller för nära 400 slägter. Detta resultat måste anses synnerligen hedrande, så mycket mer som uppgifternas hopsamlande varit förenadt med många svårigheter och förutsatt en viljekraft, som icke låtit afskräcka sig af det mödosamma arbetet och som endast kan finnas hos den, som med brinnande nit sträfvar till sitt mål. Arbetet har här synbarligen utförts af den rätte mannen. Det är att hoppas, att allmänheten från sin sida uppmuntrar företaget såsom det förtjenar och att slägter, som ännu icke lemnat erforderliga upplysningar, icke låta det tillfälle, som *nu* erbjudes dem, gå sig ur händer. Bland äldre ofrälse slägter, för hvilka uppgifter här förekomma, må fram-

hållas den talrika slägten BAGGE (från Marstrand), som går tillbaka till 1500-talet; den i vår kyrko- och lärdomshistoria berömda slägten BRING (enligt uppgift från Kung Sverres tid i Norge); FLENSBURG (från 1500-talet); GÖTHE (från Vadstena, med en lång genealogisk utredning ända från 1600-talets början), KOCKUM, från 1600-talet, ROSÉN, en vidtförgrenad, på många områden fräjdad slägt; LAURIN, som går tillbaka till 1500-talet, RETZIUS, m. fl. Denna tredje årgång skiljer sig för öfrigt från de båda föregående på ett i ögonen fallande sätt därigenom att i densamma icke intagits slägter med utländskt adelskap. Anledningen därtill har varit att en särskild kalender för dessa slägter nu af C. H. TERSMEDEN utgifvits under titel: *Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad Adel.* Vi tveka ej att tillerkänna denna kalender främsta rummet bland dylika svenska arbeten, särskildt med afseende på de intressanta historikerna för samtliga slägterna, hvilka i utförlighet öfverträffa till och med dem, som finnas i »Danmarks Adels Aarbog», hvarom man lätt öfvertygas vid jämförelse af historiker, som äro gemensamma för begge dessa kalendrar, såsom t. ex. von Ahlefeld, Moltke, Reventlow och andra. Några slägters adelsbref meddelas in extenso och genom den kritik utgifvaren användt vid historikernas författande slipper man i detta arbete alldeles ifrån sådana slägtledningar som annorstädes presteras, såsom ifrån pharaoner, bysantinske kejsare och sagohjeltar. Man möter genast i dessa historiker en trovärdighet, som gör att man knappt saknar anförandet af de källor deras författare begagnat. Äfven på annat sätt har utgifvaren röjt anlag för historisk kritik. Af de 17 slägter, som intagits i »Slägtkalenderns» tvenne första årgångar såsom utländsk adel, hafva icke mindre än 7 (Ahnfelt, Falk, Hummel, Indebetou, Peyron, Richert och Strokirk) här uteslutits på grund däraf »att ätten icke till fullo styrkt eller kunnat styrka sitt adelskap». Möjligt är därföre, att efter noggrannare forskningar de i Sverige ointroducerade adliga ätternas antal kan ökas, och vi hoppas att utgifvaren då skall finna sig manad att utgifva en ny upplaga af sitt förträffliga arbete, då ju äfven de vapenafbildningar, som icke kunnat åtfölja denna årgång, möjligen blifva bifogade. De 30 i guld, silfver och färger utförda vapenplanscher, som nu meddelas, äro en prydnad för arbetet, på hvilket förläggaren (Fahlcrantz & comp.) icke sparat några omkostnader.

En ny *»Sveriges Ridderskaps och Adels Vapenbok»* har af riksheraldicus KLINGSPOR börjat utgifvas, med afsigt att spridas bland vidsträcktare kretsar än priset på den förra i färgtryck utgifna medgifvit. Denna, som tryckes endast i svart men med vanliga heraldiska färgbeteckningar, kommer att blifva den fullständigaste som hittills utkommit. Den skall sålunda utom alla introducerade slägters vapen innehålla äfven åtskilliga vapenvarianter samt »omkring 800 ointroducerade furstliga, grefliga, friherrliga och adliga vapen, hvilka förut aldrig i tryck varit utgifna, jemte sådana svenska slägters, som inom främmande länder upphöjts i högre adlig värdighet». Äfven komma kortare upplysningar om slägterna m. m. att meddelas.

I allmänhet äro vapenbilderna framstälda med en tydlighet, som gör arbetet mycket användbart äfven för på heraldikens område föga hemmastadda personer. Vi taga oss friheten att uppmana den ärade utgifvaren att ytterligare öka sitt arbetes värde genom att i slutet tillägga ett vapen-register. Vapenboken icke blott kan utan bör vara en historisk hjelpkälla; då nu icke sällan händer, att bref och handlingar anträffas, hvilka sakna namnteckning, men å hvilka deremot sigill finnes bevaradt, är man sålunda i många fall uteslutande hänvisad till vapnet för att kunna bestämma hvem som skrifvit brefvet eller utfärdat handlingen. Är man nu icke heraldiker, — och huru mången är väl det? — står man temligen redlös, ty att på vinst och förlust genomlöpa hela vapenboken, torde förefalla de fleste afskräckande. Funnes deremot ett register öfver hufvud-vapnen, upprättadt efter alldeles samma plan som B. E. Hildebrand och A. Kullberg följt för medeltidsvapnen, vore hjelp lemnad. Det skulle då fordras endast en ganska nödtorftig kännedom om de enklaste heraldiska termerna, för att i det alfabetiskt ordnade vapen-registret söka reda på den beskrifning, som passar in på det vapen man har framför sig, och i detta register erhölle man då anvisning om hvilken *slägt* vapnet tillhör. Vägen fram till bestämmandet af *personen* bör sedan, i de flesta fall, icke blifva lång. Vi erkänna att priset å denna vapenbok (50 kronor) är satt så ytterst lågt, att man icke med fog kan af utgifvaren fordra mera än han förbundit sig till, men vår fulla öfvertygelse är, att hvarje prenumerant med tacksamhet skulle erlägga ett par kronor för ett tilläggshäfte af vid pass 20 sidor, upptagande ett sådant register.

Äfven den enskilda slägthistorien har nyligen ökats. *Slägten Laurin 1574—1886* är namnet på ett af A. Kinberg utgifvet arbete (VIII + 126 sid.), innehållande icke blott stamtaflor för nämnda ätt, från hvilken många slägter utgrenat sig, utan äfven ganska utförliga och underhållande biografier öfver dess mera framstående medlemmar. Arbetet är ett nytt bevis på hvad som kan åstadkommas om intresse finnes att tillvaratuga de minnen och traditioner, som inom många slägter ännu bevaras. Upplagan, 300 ex., är endast afsedd för privat utdelning.

Till vår kännedom har äfven kommit en *Stamtavle over den Trönderske Slægt Bull, udgiven af N. R. Bull.* Slägten, ursprungligen en prest-slägt, räknar flere märklige medlemmar, bland hvilka den verldsbekante violin-virtuosen. »Stamtaflan» är redigerad efter ungefär samma plan som »Slägten Laurin», och upptager sålunda äfven kortare biografier.

— Af öfverbibliotekarien Klemmings ståtliga samling *Latinska Sånger fordom använda i Svenska Kyrkor, Kloster och Skolor*, har nu andra bandet lemnat pressen. Det första innehöll, som bekant, hymnerna till de svenska helgonen, hvilka hymner, såsom varande af svenskt ursprung, ega en stor betydelse för vår medeltids litteraturhistoria. Andra bandet omfattar sångerna till Treenigheten, Frälsaren, Helge And och Jungfru Maria. Ehuru sålunda af allmännare

karakter än hymnerna i första bandet, äro dock äfven dessa bevisligen, åtminstone till stor del, författade i Sverige. Vadstena klosters förste generalkonfessor Petrus Olavi, som för klostret sammanskref en messe- och gudstjensts-ordning, har författat flera bland dem. En annan sång, »Hymnus de nativitate Jesu» är författad på blandadt språk, latin och svenska. Detta band är tillegnadt konungen. Ännu ett tredje återstår innan hela samlingen afslutats. Det är många års arbete som här är nedlagdt, men så utgör ock denna nya frukt af den outtröttlige samlarens och utgifvarens verksamhet en prydnad för vår litteratur, hvars värde äfven utlandet visat sig uppskatta. Vi hoppas att det icke skall dröja länge innan vi få lyckönska honom till det vackra, monumentala verkets fullbordan.

— Af *Svenska Akademiens Handlingar* har 62 delen utkommit, innehållande bland annat *Minne af öfverståthållaren, generalen frih. Joh. Albr. v. Lantingshausen*, författadt af riksarkivarien C. G. Malmström. L. tillhörde en lifländsk slägt, som först vid 1700-talets början inflyttade till Sverige och var den ende af dess medlemmar som fick någon större historisk betydelse. Egendomligt nog var det först efter en mångårig utländsk krigstjenst, som han återkommen till fäderneslandet och redan hunnen till medelålder, nästan omedelbarligen kunde på ett betydande sätt ingripa i det politiska lifvet. Hans namn är förenadt dels med de hastigt omintetgjorda planerna till en ny pfalzisk succession i Sverige, dels med det pommerska kriget, dels med Stockholms stads historia. Hr Malmströms framställning är gjord med den sakkännedom, som man kunde vänta af frihetstidens historieskrifvare. Särskild uppmärksamhet förtjenar den jämförelsevis utförliga redogörelsen af det pommerska kriget, hvari Lantingshausen nästan hela tiden deltog, detta krig, som enligt författaren »knappast njutit rättvisa i den allmänna meningen», men på hvars minnen den svenska krigshären »utan blygsel kan se tillbaka». Hvad L. sjelf angår har han äfven ur denna skildring framgått med det rykte för »god reputation» bevaradt, hvaraf han redan under lifstiden var i åtnjutande, och hvilket, som kändt är, under frihetstiden icke vill säga så litet.

— Den nitiske bygdhistorikern, bergsbruksidkaren och ledamoten af andra kammaren Johan Johansson har utgifvit ett nytt häfte (tredje delens andra) af sitt intressanta arbete om *Noraskog*. Det innehåller *Bidrag till Karlskoga härads äldsta historia* med 17 bilagor: *Grythytte härads bildande 1640; Anteckningar ur Hällefors församlings äldsta kyrkobok; Från Finnmarken; Relationer om bergverken* i Örebro län år 1648 m. fl. andra berättelser om bergslagen i samma trakt samt *Hvarjehanda*. — Karlskoga uppnådde 1886 enligt förf. en ålder af 300 år såsom kyrkosocken. Det har varit närmaste anledningen för honom att samla och utgifva dessa anteckningar om hur bygden först bröts i dessa trakter. Det skedde som bekant ganska sent. Första gången »Möckelsbodar», det första namn, som möter här, nämnes är 1286, men som bekant var det egentligen genom

hertig Karl som nybyggena här togo fart. Af intresse äro särskildt de upplysningar om inkallade finnar och ännu qvarvarande finska namn, som förf. meddelar. Åtskilliga misstag hos äldre författare, t. ex. Fernow, har han ock varit i tillfälle att rätta. Frågan om sjelfva tiden för Karlskoga sockens bildande har för öfrigt blifvit på sitt sätt ryktbar, därigenom att Karlstads domkapitel liksom Karlskoga pastorsämbete ha förfäktat den åsigten att någon socken ej bildades förr än 1594, och att sålunda först om 8 år någon 300-års fest kan firas. Författaren kan dock styrka att *Karlskoga socken* nämnes redan 1589 och att $^1/_7$ 1586 förordnades en *kyrkoherde* vid Bodarne. Det synes sålunda vara de, som äro af den motsatta åsigten, som nu äro skyldiga att framlägga bättre bevis.

— Herr H. BUKOWSKI har offentliggjort en särdeles elegant utstyrd förteckning på en af honom bildad rikhaltig samling af svenskt och utländskt sedelmynt samt förordningar, böcker och skrifter rörande riksgäld, banko- och sedelväsen, tillegnad minnet af B. E. Hildebrand. Samlingen innehåller en mängd sällsynta och äfven unika föremål och är i sitt slag särdeles märklig. Den äldsta här förvarade Palmstruchska kreditivsedeln är af år 1663. Värdet af förteckningen — den första vår litteratur kan uppvisa — förhöjes genom många väl utförda afbildningar af svenska och utländska sedlar. Man finner bland de förra Palmstruchska kreditiv- och transportsedlar, kontributionsverkets sedlar från Karl XII:s tid, bankotransportsedlar från frihetstiden samt riksgäldssedlar och Fahnehjelmska sedlar från Gustaf III:s tid, alla mer eller mindre olyckligt ryktbara i Sveriges ekonomiska historia. En sedelkarta för 1884 åtföljer dessutom verket. Arbetet är tryckt och utdelas i numrerade exemplar.

— Friherre A. E. NORDENSKIÖLD förbereder för närvarande publikationen af ett större kartverk. Detsamma är afsedt att i facsimile meddela hufvudtyperna af alla före år 1600 *tryckta* kartor. Första delen kommer att innehålla dels samtliga de Ptolemæiska kartorna (ur upplagan af 1490), dels de vigtigaste verldskartorna intill ofvan angifna tid, af hvilka den sista är den s. k. Shakespearekartan, som åtföljer Hakluyts collection (1599). Om denna första del röner uppmuntran från allmänhetens sida, kommer den att efterföljas af ytterligare tvenne delar egnade åt de särskilda verldsdelarnas äldre kartografi. Texten till verket kommer att affattas på svenska och engelska.

— Vid redogörelsen för nyare finsk literatur bland »Underrättelser» uti förra häftet s. 262 uppgafs genom misskrifning att K. G. LEINBERGS skrift om Finlands territoriala församlingars ålder var utgifvaren af *Finska* literatursällskapet. Det bör vara *Svenska* literatursällskapet. På samma gång upplyses att nämda publikation icke ingår bland samma sällskaps »Förhandlingar och uppsatser», utan särskildt utgifvits, ehuru den förra uppgiften stod tryckt på det exemplar af skriften, som förelegat Red.

Öfversigter och granskningar.

Les Origines de la France contemporaine par H. Taine. l'Ancien Régime. VIII + 553 ss. La Révolution I—III. III + 467, II + 486, IV + 646 ss. Paris 1875—1885.

L'Europe et la Révolution française. Les moeurs politiques et les traditions. Par A. Sorel 562 ss. Paris 1885.

Trettio år hafva förflutit sedan Tocqueville genom sitt genialiska arbete »l'Ancien Régime et la Révolution», gaf en så kraftig stöt åt den dittills vanliga uppfattning, som i den franska revolutionen såg en så godt som öfvernaturlig uppenbarelse antingen af ondskan eller af förnuftet och i båda fallen var lika oförmögen att historiskt begripa den väldiga katastrofen. Under det den tyska vetenskapen tidigt visste att begagna sig af det uppslag, som gifvits af den franske tänkaren, dröjde det emellertid ganska länge, innan detta kom att utöfva något egentligt inflytande på hans eget lands historieskrifning. Detta förhållande har dock nu förändrats. På senare tider har i Frankrike uppstått en historisk skola, som vid behandlingen af revolutionen frigjort sig från den deklamatoriska stilen, utmärker sig ej blott för noggrann forskning, utan ock för verkligt historiskt sinne och som med fransk spiritualitet och elegans bygger vidare på den af Tocqueville lagda grunden. Denna företeelse är af sådan betydelse för den historiska vetenskapen, att det ej torde vara ur vägen att lemna Svensk Hist. Tidskrifts läsare några antydningar om ett par af denna skolas förnämsta verk.

I fyra digra volumer har *Taine* tecknat den omstörtning, hvarur det nuvarande Frankrike framgått. Om man väntar att i dem finna en utförlig och ordnad framställning af händelserna, bedrager man sig emellertid. Det är ej händelsernas *förlopp*, så ofta förut berättadt, som författaren velat skildra, utan hvad han haft till mål, har varit att karaktärisera och historiskt förklara såväl dem som partierna och personligheterna, och det är i detta syfte han meddelar hela den massa af detaljer, hvarpå arbetet öfverflödar. Liksom han förut såsom litteraturhistoriker sökt förklara de estetiska företeelserna ur tidsförhållanden, så söker han här göra det samma med de sociala och politiska. Det må vara sant, att denna metod kan drifvas för långt och särskildt att man vid dess tillämpning på det förra området stun-

dom förbisett det allmängiltiga hos hvarje sant konstverk, som gör att det samma förmår tilltala äfven slägten, som ej hafva något gemensamt med de tidsförhållanden, hvarur det uppväxt; säkert är dock att i denna metod ligger mycken sanning, och att den för den politiska historieforskningen öppnat många nya och beaktansvärda synfält.

Den första delen af sitt arbete har Förf. egnat åt *l'ancien régime.* Han har här visat, att den förstörelse, som genom revolutionen öfvergick det franska konungadömet och den franska aristokratien, var en naturlig konseqvens af den riktning, som dessa institutioners utveckling hade tagit särskildt från och med Ludvig XIV:s tid. De hade nämligen nästan fullständigt upphört att uppfylla de ändamål, som utgjorde förutsättningen för deras tillvaro, och då de sålunda blifvit onyttiga och blott tärande organ i samhällskroppen, voro de enligt den lag, som beherskar hela den organiska verlden, hemfallna åt förstörelsen. I och med det samma är också en förklaring gifven, hvaför dessa institutioner i andra länder ej hemsöktes af ett liknande öder eller med andra ord, hvarför just Frankrike bland alla Europas länder, blef skådeplatsen för revolutionen: de monarkiska och aristokratiska institutionerna hade ej på andra håll så fullständigt spelt bankrutt som i Frankrike. I sina grunddrag återfinnes denna uppfattning redan hos Tocqueville, men Taine har genom den ofantliga mängd af facta, som han anfört, gifvit en ytterligare bekräftelse och en mångsidigare belysning däråt. Emellertid gifves det äfven en annan orsak till revolutionens omstörtningar, nämligen den drifkraft, som satte förstörelseverket i gång. Denna var som bekant den s. k. Upplysningslitteraturen, och på ett synnerligt genialiskt sätt har Taine här visat, huru äfven denna företeelses svagheter finna sin fullständiga förklaring i det gamla Frankrikes sociala förhållanden. Att dess *negativa* riktning hade sin grund i det franska samhällets missförhållanden har visserligen länge varit erkändt, men Taine har påpekat att så äfven var förhållandet med dess *abstrakta* karaktär. Beröfvad tillfälle till all nyttig verksamhet hade den franska aristokratien helt och hållet uppgått i ett förfinadt, men ytligt salongslif, från hvilket allt var bannlyst, som ej öfverensstämde med den goda tonens föreskrifter, i hvilket man rent af förlorat förmågan att uppfatta det egendomliga och personligt karaktäristiska och skapade sig en bild af lifvet, ej sådant det i verkligheten var, utan sådant det tedde sig i de konventionella synglasen. I denna förkonstlade atmosfär var det som det 17:de och 18:de århundradets franska literatur utvecklade sig, och däraf förklaras ej blott den s. k. pseudoklassikens ensidigheter, utan ock den riktning som litteraturen antog, när den gjorde samhällslifvet till sitt objekt. Utan egen erfarenhet af hvad som menas med sjelfstyrelse, utan känsla för historiska och nationella egendomligheter, betraktande individerna såsom abstrakta förståndsenheter, såg man i samhället ej en organism utan en matematisk formel, som öfverallt måste vara lika, och i hvilken inga garantier för den personliga friheten behöfdes, om blott makten hvilade i rätta händer. Ur

denna uppfattning framgick å ena sidan den upplysta despotismen, å den andra det Rousseauska samhällskontraktet. I intet dera fallet hade man friheten till ändamål. För Rousseau likaväl som för den upplysta despotismens apostlar var statsdespotismen idealet; skilnaden var blott, att den enligt honom skulle anförtros ej åt en regent utan åt pluraliteten samt benämnas frihet.

Huru denna s. k. frihet i verkligheten kom att taga sig ut är det, som förf. gjort till sin uppgift att visa i de tre volumer, han egnat åt *revolutionen*. Att härvid söka närmare följa honom är naturligtvis ej möjligt i denna uppsats. Det må vara nog att påpeka, att han fullständigt brutit med den äldre franska historieskolan, som visserligen ej *försvarade* Jakobinernas brott, men däremot sökte *förklara* dem, ej såsom osunda yttringar af osunda förutsättningar, utan såsom nödfallsutvägar till frihetens bevarande. Förf:s undersökningar hafva i stället ledt honom till samma resultat, till hvilket Sybel förut kommit, nämligen att hvad Jakobinerna ville var ej frihet, utan förtryck och att de genom sina brott ej räddat friheten, utan tvärtom omöjliggjort den samma. Då Taine i sammanhang med sin kritik af det jakobinska programmet sjelf sökt angifva gränserna för statens makt, synes det emellertid, som om han i sin ifver att komma ifrån statsdespotismen väl mycket slagit öfver till den andra ytterligheten: Manchesterskolans uppfattning af samhället såsom uteslutande en polisorganisation. Det må vara sant, att denna teori kan synas såsom den enda strängt följdriktiga, när man vill häfda individens frihet, men samhällslifvet låter sig ej regleras genom abstraktioner om än aldrig så följdriktiga; *det* är en lärdom som just förf:s arbete för öfrigt går ut på att inskärpa, och äfven i detta fall torde därför en medelväg gifvas, som visserligen kan synas ologisk, men i stället vara så mycket mera praktisk; konsten är blott att finna den. En annan anmärkning, som med fog torde kunna göras är, att förf. till den grad låtit sig hänföras af sin förbittring öfver de missförhållanden, han tecknar, att han knappast ser något annat än dem. Uppfattningen af revolutionen blir dock alltid ensidig, om man ej har blick för att ibland denna stora sådd till förgängelse äfven funnos frön, fulla af lifskraft och framtid. — Hvad stilen angår är den sådan, att arbetets värde i ej ringa del ligger däri. Det är ofta ett sannskyldigt fyrverkeri af genialiska, formfulländade vändningar och tankar, som här blixtrar en till mötes. Fråga kan dock vara, om ej rikedomen nästan är allt för stor. Ehuru man alltid ryckes med, känner man dock stundom en känsla af öfvermått, som verkar tröttande, och särskildt kan anmärkas, att förf. ibland af sin önskan att gifva en så klar belysning som möjligt låter förmå sig att väl mycket återkomma till samma synpunkter. Vissa delar af arbetet äro emellertid både till form och innehåll verkliga mästerverk; bl. a. kunna i detta hänseende nämnas de ypperliga karaktäristikerna af Marat, Danton och Robespierre.

Sorel är ej lika pessimistisk som Taine. Man torde ej misstaga sig, om man anser, att det är känslan af att befinna sig i fullständig

opposition med den inom Frankrikes vetenskapliga verld förut gängse uppfattningen af revolutionen, som hos den senare framkallat denna lidelsefullhet, som låtit honom nästan helt och hållet uppgå i ett oblidkeligt förföljande af revolutionens förvillelser. Den ståndpunkt Sorel intager är tydligen mera objektiv och man finner också hos honom en sträfvan att uppdaga, huruvida ej jämväl revolutionens dissonanser kunna upplösas i harmoni. Härvid har han dock ej återfallit i den ohistoriska uppfattning som varit så vanlig i hans fädernesland. Tvärtom! Ej nog med att han ej röjer någon benägenhet att låta brottet öfverskylas med skenet af, att det nödvändiggjorts af friheten, och att han lika väl som Taine vet att till dess rätta värde uppskatta revolutionens s. k. frihet; sjelfva hufvudändamålet med hans arbete är att utgöra en kraftig protest mot en annan missuppfattning, nämligen att revolutionen utgjorde begynnelsen till en helt och hållet ny tidsålder. Både af fiender och af vänner har denna karaktär blifvit tillagd den samma, i det de förre bittert klagat öfver, att den alldeles afbrutit den historiska kontinuiteten, och de senare räknat den till berömmelse att hafva frigjort folken från inflytelserna af ett fordom, hvari endast fans oförnuft och missriktningar. Visserligen var det under sjelfva revolutionen som den sistnämda uppfattningen i synnerhet gjorde sig gällande, då den till och med framkallade det bekanta försöket att skapa en ny tideräkning, men äfven senare har den åsigten varit ganska allmän att det moderna Frankrikes historia egentligen börjar med revolutionen. En egendomlig yttring häraf röjer sig t. ex. i den framstående historieskrifvaren Edgar Quinets på 1860-talet framstälda påstående att åtminstone »folket» ej skulle hafva någon nytta af att lära känna Frankrikes äldre historia. då denna blott var egnad att väcka känslor af hat och då det samma ej har någon plats däri. Sorel söker nu visa, att revolutionen ingalunda afbrutit den historiska utvecklingen utan endast varit ett betydelsefullt moment däri, att i de olika sätt, hvarpå de olika folken förhöllo sig till den stora rörelsen och tillegnade sig den samma, röjer sig just den karaktär, som de erhållit genom sin historia, och att sålunda revolutionen långt ifrån att frigöra från det förflutna, tvärtom själf varit beherskad däraf. Det synes oss att förf. verkligen lyckats bevisa dessa sina påståenden, och ej minst hvad Frankrike angår, med afseende på hvilket land de egentligen torde kunna förefalla paradoxa. Under det Taine med rätta påpekat, att det franska folket vid tiden för revolutionen saknade all egen erfarenhet af sjelfstyrelse, påpekar åter Sorel, att det däremot då hade så mycket större erfarenhet af alt som hörde till enväldets maskineri, och att denna kännedom, dessa traditioner i synnerhet voro lefvande hos de rättslärde, den klass som mer än någon annan bidragit till att skapa den starka statsmakten i Frankrike. Ur denna klass utgingo de flesta af revolutionens ledande män, och då de i likhet med nästan alla sina landsmän ansågo att friheten helt enkelt bestod i den oinskränkta statsmaktens öfverflyttande från konungen till folket, hvad var naturligare än att de på den nya suveräniteten skulle tillämpa vanorna

och traditionerna från den gamla? Med stor skarpsinnighet har också Sorel uppvisat, huru man vid nästan alla yttringar af den revolutionära despotismen endast följde de vägar, som konungadömet förut anvisat, och efter att hafva tagit del af denna utredning kan man svårligen undgå att instämma i hans yttrande, att, huru mycket man än under revolutionen predikade för Fransmännen att de voro Engelsmän, Amerikanare, Romare, Spartaner, förblefvo de dock ej något annat än Fransmän från det 18:de seklet, och att den gamla regimens ande återfinnes t. o. m. i de institutioner, som voro bestämda att tillintetgöra den samma. I denna uppfattning vill förf. emellertid ej se en ursäkt för skräckväldets maktmissbruk, han påpekar, att dessa tvärtom därigenom mista den imponerande karaktär som man förut tillagt dem. Terroristernes öfvergrepp visa sig i sjelfva verket blott hafva varit ett stort plagiat, hvars enda egendomlighet ligger i dess klumpiga öfverdrifter. Äfven det napoleonska enväldets lätta uppkomst finner sin förklaring i denna den gamla regimens fortbestånd midt under revolutionens omstörtningar: under namn af folkmakt fans enväldet fullt utbildadt och färdigt och behöfde blott öfverflyttas från folket till Napoleon, liksom förut från konungen till folket. Emellertid är det ingalunda blott revolutionens misstag, som förf. funnit vara betingade af Frankrikes föregående historia. Han gör full rättvisa åt de verkligt ädla tendenser, som voro verksamma i den stora rörelsen och utgöra förklaringen till dess verldsbefriande karaktär, men äfven dessa hafva enligt honom sin grund i den föregående utvecklingen. Det är denna, som bragt till mognad lika väl de goda som de svaga sidorna i den franska folkkaraktären; hvad som röjer sig i revolutionens ljusa partier, är emellertid ingenting annat än just de förra: dygder alstrade af de förhållanden som under seklernas lopp varit egendomliga för det franska folkets historiska lif, och det moderna Frankrike har därför att i sin forntid söka förklaringen ej blott till sina olyckor, utan äfven till sin storhet. Ja äfven i revolutionens yttre politik visar förf. att man blott följde traditionerna från det gamla Frankrike. Kanske kan man stundom känna sig böjd att här i hans resonemang finna en viss benägenhet för konstruktion, såsom med afseende på den skilnad, han genom hela Frankrikes historia tror sig kunna spåra mellan »guerres communes» et »guerres de magnificence», men onekligen är det egendomligt att i början af 1300-talet en fransk rättslärd uppdrog gränserna till ett franskt verldsvälde, med sekularisationer i Tyskland och vasallriken, utdelade åt den franske herskarens slägtingar, och att denna tanke sedan gång efter annan dyker upp, tills den slutligen genom Napoleon förverkligades — för ett ögonblick.

Äfven förf:s teckning af det öfriga Europa både före och efter revolutionen erbjuder mycket som är värdt uppmärksamhet, och särskildt bör anmärkas att man här finner en större kännedom om andra moderna länders historia än som plägar vara vanlig hos franska skriftställare. Framställningssättet är dessutom öfver allt i arbetet synnerligt fängslande. Allt torde man dock ej obetingadt kunna

skrifva under. Det synes t. ex. som om förf. hade en viss benägenhet att framställa det öfriga Europa under l'ancien régime såsom lika anstucket som Frankrike af de sjukdomssymtomer, som framkallade revolutionen. Särskildt kan i detta hänseende anföras hans påstående, att den svenska aristokratien under Gustaf III blott tänkte på att roa sig. Onekligen innebär detta en väsentlig öfverdrift. En betydlig del af denna aristokrati visade sig — i olikhet med den franska — ganska väl förstå, att dess ställning i samhället ålade den att söka värna den konstitutionella friheten, — låt vara att den därvid stundom misstog sig på medlen.

S. J. Boëthius.

Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen. Med bidrag af allmänna medel i tryck utgifna af K. G. LEINBERG, professor. Jyväskylä 1884, XVIII + 427, 8:o.

I ett för icke länge sedan utkommet arbete — »Det høiere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig, en sammenlignende historisk fremstilling, udarbeidet efter opfording af bestyrelsen for det Letterstedtske fond» — beklagar sig författaren, d:r J. Paludan, öfver de svårigheter, som möta forskaren i Sveriges skolhistoria, på grund däraf att det material, som finnes samladt för tiden före år 1800, ännu är så knappt. Han framhåller tillika såsom en särskild brist, att icke ens de olika skollagarne finnas tillgängliga i en gemensam samling.

Att båda dessa d:r Paludans anmärkningar äro fullt befogade, kan svårligen någon bestrida, och det är i synnerhet egendomligt, att icke ens den nyssnämnda samlingen kommit till stånd, då behofvet däraf väl bort hafva gjort sig gällande vid undervisningen i fäderneslandets läroverkshistoria under det s. k. profåret för blifvande lärare. Enligt hvad vi tro oss veta, ha dock åtminstone tvänne personer redan för åtskilliga år sedan sökt fylla denna brist, men måst uppgifva dessa sina planer, enär erforderligt understöd af statsmedel för trycknings-kostnadernas bestridande icke kunde erhållas. Då emellertid så många andra serier af historiska urkunder sedan många år tillbaka utgifvits med statsunderstöd, borde väl äfven tiden snart vara inne för anordnandet af en urkundsamling för denna vigtiga gren af vår odlings historia samt till en början en gemensam upplaga af samtliga skolordningar och mera betydande förslag till sådana föranstaltas.

Ett godt föredöme i nu angifna riktning har den kejserliga senaten i Finland lemnat genom understödjandet af den publikation, som vi nu gå att anmäla. Utgifvaren har sedan många år tillbaka gjort sig känd genom talrika smärre bidrag till sitt lands pedagogiska literatur, särskildt rörande folkundervisningen, men har på de senaste åren företrädesvis egnat sin literära verksamhet åt den finska elemen-

tarundervisningens öden under äldre tider. Genom nu föreliggande urkundsamling har han beträdt en väg, hvarå han haft föregångare i sådana män som Alopæus, Tengström, Lagus, Akiander m. fl., och riktat den svensk-finska literaturen med ett arbete, som bör hafva ett icke ringa intresse äfven för den svenska läroverkshistoriens vänner, då ju Finlands och Sveriges öden äfven på detta område i hufvudsak varit gemensamma ända in i vårt århundrade.

Samlingen upptager ej mindre än 180 längre och kortare handlingar eller utdrag ur sådana. Enligt innehållsförteckningen äro de samma fördelade i tre grupper, nämligen 1. »Handlingar rörande (Sveriges och) Finlands skolväsende i allmänhet» (31 st.); 2. »Handlingar rörande skolväsendet i Åbo stift» (däribland 26 s. k. »Allmänna handlingar» och 71 »Handlingar rörande särskilda läroverk») samt 3. »Handlingar rörande skolväsendet i Wiborgs och Borgå stift» (däribland 16 af förra och 36 af senare slaget). De särskilda gruppernas sidoantal belöper sig till resp. 28, 156 + 82 samt 73 + 88. Häraf framgår, att de mera omfattande urkunderna utgöras af de s. k. *Allmänna handlingarna* från de båda stiften. Bland dessa finna vi äfven de för oss, svenskar, mest intressanta bidragen; inom den första gruppen åter möter oss knappast någon enda förut okänd handling.

Granska vi först sjelfva fördelningen af dessa handlingar, kunna vi ej annat än instämma i den åsigt, som en finsk anmälan af detta arbete[1]) förut uttalat, nämligen att det tvifvelsutan varit lämpligare, om utg. helt och hållet följt den kronologiska ordningen, hvilken nu blott återfinnes inom de särskilda hufvud- och underafdelningarna. På så sätt skulle nämligen icke blott läsaren betydligt lättare kunnat vinna en allmän öfverblick, utan äfven h:r L. gått fri för åtskilliga misstag och inkonseqvenser vid grupperingen. Hvad det senare beträffar behöfva vi blott exempelvis påpeka, hurusom utg. å ena sidan räknar n:r 49 [= Åbo kons:i skrifv. till Canc. kollegium med påminnelser vid den förnyade allmänna gymnasii- och scholæordningen (af år 1724)] och n:r 54 [= Åbo domkapitels till den öfver akademi- och skolverken förordnade kongl. kommissionen afgifna betänkande öfver förekomna förslag till nödig förbättring af undervisningssättet vid skolor och gymnasier] till »allmänna handlingar rörande skolväsendet i *Åbo stift*» liksom n:r 140 [= Borgå domkapitels skrifvelse i samma ämne till akad. kons. i Åbo] till »allmänna handlingar rörande skolväsendet i *Viborgs och Borgå stift*» — och å den andra n:r 30 [= Åbo kons:i skrifv. till rectores scholarum i Björneborg och Vasa med begäran om uppgift å de böcker, hvilka vid deras skolor nyttjas, samt »hvad vid dem kan vara att erinra, såsom jämväl, hvad andra scholæböcker i allmänhet kunna i särskilda vetenskaper vara att tillgå» etc.] till »handlingar rörande Sveriges och Finlands skolväsende i allmänhet». Att n:r 30 kommit på sin rätta plats, är klart; men hvarför ha icke de trenne förstnämnda fått göra sällskap inom samma grupp? På samma sätt kan anmärkas, att flere handlingar, som

[1]) *M. G. Schybergson,* Finsk Tidskrift 1884, II s. 401.

röra ett helt stifts läroverk, t. ex. n:r 116 och 119, hänförts till ett enda läroverk, eller att handlingar, som hafva betydelse för flere särskildt uppgifna läroverk, endast upptagits på ett enda ställe, t. ex. n:r 61, 62, 81, 92, 147, 152, 162.

Bland de aftryckta urkunderna finnas icke så få af allmännare intresse. Hit räkna vi i synnerhet n:r 172, de 30 sidor dryga »Constitutiones sive leges et statuta gymnasii Wijburgensis», af år 1654, hvilka meddelats efter en handskrift i Upsala bibliotek, samt åtskilliga utlåtanden från de båda finska domkapitlen, afgifna till Kongl. Maj:t, kanslikollegium och den s. k. Uppfostringskommissionen under loppet af 1700-talet i sammanhang med de många då väckta reformförslagen på elementarundervisningens område. Då flere af dessa utlåtanden icke längre finnas i behåll i original, bör man vara h:r L. tacksam, att han på detta sätt beredt forskaren i denna tids bildningshistoria ett bekvämt tillfälle att vinna kännedom om de pedagogiska åsigter, som då gjorde sig gällande i det finska broderlandet. Samlingen är dock ingalunda så fullständig, som den kunnat vara, ifall utg., med ledning af de i vårt land på senare åren utkomna bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under 1700-talet, sökt tillgodogöra sig hvad det svenska riksarkivet har att erbjuda. Särskildt förefaller det oss egendomligt, att utg. i flere fall, då han meddelar det *ena* stiftets utlåtande öfver en reformfråga, icke tillsett, att äfven det *andra* stiftets motsvarande yttrande fått följa med. Så t. ex. upptager samlingen Åbo stifts utl. af år 1731 öfver 1724 års skolordning, men icke Borgå stifts i samma ämne af den 8 Aug. 1726. På samma sätt har utg. intagit Borgå stifts utlåtande 1744 ang. det s. k. snillevalet, dess utlåtande år 1747 med anledning af justitiekanslern Löwenhielms förslag om naturalhistoriens upptagande bland skolans läroämnen såsom ett medel till ekonomiens upphjälpande i landet, samt dess yttrande 1772 ang. den dåvarande läroboksliteraturen, utan att ens nämna, om enahanda utlåtanden från Åbo stift finnas att tillgå eller icke. Huruvida samtliga dessa saknade utlåtanden verkligen ännu äro i behåll uti original eller koncept, veta vi icke, men att åtminstone tvänne af dem finnas, det kunna vi bestyrka. Och då utg. bland gruppen I af sina handlingar upptagit skrifvelser, genom hvilka dessa yttranden infordrats (t. ex. n:r 26, 30), borde han väl åtminsone i noter hafva meddelat, huruvida de verkligen ledde till någon åtgärd eller icke. — Af öfriga utlåtanden, som vi skulle önskat att här finna, vilja vi nämna Åbo akademiska konsistorii intressanta yttrande af år 1720 öfver behöfliga reformer i 1693 års skolordning, Åbo och Borgå eckles. kons:ers betänkanden öfver 1760 år projekt till skolordning äfvensom samma kons:ers yttranden 1767 ang, Göteborgs kons:i framställning om ett förändradt uppbördssätt för de s. k. socken- eller djäknepenningarna. Mot dessa våra anmärkningar torde utg. kanske vilja genmäla, att han icke utlofvat någon *fullständig* samling för någon viss tidrymd. Vi medgifva äfven riktigheten häraf, men tro, att samlingen skulle hafva vunnit i värde, ifall utg. mera koncentrerat sig på en kortare tid, ty, såsom den nu

föreligger, är det svårt att upptäcka någon verklig *plan* för den samma. Det förefaller nästan, som skulle valet af handlingar mindre berott af någon på förhand uppgjord sådan, än på andra mer eller mindre tillfälliga omständigheter.

Öfvergå vi sedan till en pröfning af det sätt, hvarpå de särskilda handlingarna aftryckts, så har det naturligtvis icke varit oss möjligt att kontrollera detta mera än för ett jämförelsevis ringa fåtal, bl. a. af det skäl, att omkring $^5/_9$ af de aftryckta handlingarna hemtats ur finska arkiv. Något fullt säkert omdöme tilltro vi oss därför icke om samlingen i dess helhet, men i betraktande af de misstag, som vidlåda kopiorna af åtskilliga i det svenska riksarkivet förvarade manuskript, kunna vi ej underlåta att beklaga, det förf. icke nog omsorgsfullt kollationerat sina afskrifter. Vi fästa oss ingalunda vid att ett och annat ord inskjutits eller utfallit, att ett och annat uttryck stundom förändrats, men därvid att mer än en gång utg:s felaktiga läsning af en i det hela tydlig skrift ledt till omeningar, som icke ens med ett fråge- eller utropstecken påpekats, fastän de genast bort falla i ögonen. I n:r 34 — för att anföra endast *några* exempel — upptages (s. 33) bland »Episcopi och Capitularium i Åbo postulata till de höge och välborne Herrar Riksens Regering» punkten 5 (rätteligen 6): »att vi måga bekomma H. M:ts confirmation på *deras* (läs: *detta*) bref om vårt Gymnasio och dess lägenheter».[1]) I n:r 116 (s. 250—251), som, ehuru den ej utgifves för ett *transsumt*, icke blott har stympad ingress, utan mot slutet förkortats med ungefär hälften — hvarvid utg. åtminstone kunde antydt innehållet, i öfrigt ett ganska skarpt utfall mot landets barn — talar brefskrifvaren, bisk. Rothovius, därom, att kon. »haft och ännu hafver, det Gud bättre, med *de* (läs: *det*) bedröfliga och mödosamma krigsväsen*der* (läs: —*det*) så mycket till att beställa» och hemställer bl. a. till kon:s nådiga behag, hvad denne »nådigast till *communicera* (läs: *communitetet*) vill förordna ungdomen till uppehälle». I n:r 133 (s. 276) yttrar biskop David Lund: »såsom genom staden Wiborgs beklagliga eröfring [af Ryssarne] studierna alldeles på den orten äro komne att stanna, ... tyckes vara rådligt, *så länge nu lectorerne icke hafva någon underrättelse [= undervisning]*», att en af dem, som undkommit belägringen, vid St. Michel eller annorstädes går ungdomen till handa med undervisning. Originalet har emellertid i st. f. de kursiverade orden helt enkelt: *så länge om lectorerne icke hafves någon underrättelse*, hvarigenom dock språkforskningen går miste om h:r L:s pikanta konjektur af *underrättelse* i betydelsen *undervisning*.

Att utgifvaren vid moderniseringen af ordformer och ändelser gjort sig skyldig till en och annan försämring i st. f. förbättring, kan icke nekas, men anmärkandet af dylika småsaker vilja vi lemna därhän.

---

[1]) I samma skrifvelse låter äfven utg. biskop och kons. teckna sig *E. M:ts* i st. f. *E. N:s* (Edre Nåders) »underdånige tjenare.»

Åtskilliga handlingar äro odaterade. Oftast angifves den sannolika tidpunkten för deras affattande, och tro vi, att utg. i detta afseende i allmänhet lyckats, äfven om en eller annan tidpunkt lätteligen kunnat något närmare bestämmas. Ett undantag från regeln lemnar dock utg:s anmärkning vid handlingen n:r 33, hvilken antages vara från 1620-talet. Detta är dock påtagligen icke förhållandet: Redan under den 3 Febr. 1616 meddelar riksregistraturet den »ordning, hvarefter den stormäktigaste furste och herre, Herr Gustaf Adolf nådigst hafver beviljat och efterlåtit biskopen, capitularibus och presterskapet uti Åbo, Raumo och Björneborg deras underhåll årligen att bekomma». Att n:r 33 är den ansökan, som legat till grund för nämnda »ordning», framgår ej blott af innehållet i denna handling, utan bestyrkes äfven däraf, att den samma (i olikhet med andra dylika från samma tid) är utan både datum och sigill. Den har nämligen otvifvelaktigt framlemnats vid landtdagen i Helsingfors i början af år 1616, då både konungen och hans kansler voro närvarande, liksom själfva »ordningen» äfven är daterad Helsingfors. Ytterligare kan nämnas, att kanslern med egen hand skrifvit på suppliken: »1. De, som haffue förlähningar, inneholla bibeltrycks- och domkyrketunnor emott Kongl. M:ttz breff» — en anteckning, som utgifvaren för öfrigt icke bort underlåta att i en not omnämna.

En och annan handling har återgifvits efter senare afskrifter, fastän originalen varit lika lätt tillgängliga. Så t. ex. den första af samtliga handlingarna — »Utdrag af Riksrådens betänkande om scholarne, dat. Wadstena den 19 Febr. 1580». Detta har haft till följd, att, ehuru rådslagets original upptager 3 punkter rör. skolorna — jfr. Meddelanden från Riksarkivet V p. 107-108 — utg. endast återgifvit *en* af dem, hvilken för öfrigt redan finnes i tryck meddelad.

Om det än af det ofvan framstälda torde vara tydligt, att vi icke i allo äro tillfredsstälda med det sätt, hvarpå h:r Leinberg gått till väga vid utgifvandet af dessa »Handlingar», kunna vi dock ej underlåta att erkänna den kärlek till ämnet, hvarom samlingen bär vittne, likasom att många intressanta tidsbilder på detta sätt gjorts lätt tillgängliga, hvarjemte vi icke heller förbise de svårigheter, som möta en arkivforskare i ett främmande land och bland hvilka den oftast knappa tiden icke är den minsta.

Hugo Hernlund.

Samlaren. Tidskrift utgifven af *Svenska Literatursällskapets arbetsutskott.* Årgången I—V med bihang. Upsala och Stockholm 1880—1885.

I januari månad år 1880 bildades i Uppsala Svenska literatursällskapet, som i april hade sin första allmänna sammankomst. Dess ändamål var »att utgifva svensk literatur från och med reformationen,

sådan den föreligger i handskrift eller i äldre sällsynta tryck», därjämte samla och offentliggöra bidrag till svensk bibliografi och literaturhistoria. Till den ändan beslöts att utgifva 1) en tidskrift, Samlaren, i tvångfria häften, innehållande hufvudsakligen samlingar till svensk bibliografi och literaturhistoria; 2) förut otryckta eller endast i få exemplar tillgängliga arbeten. Under fem år har denna verksamhet fortgått. Arbetsutskottets sekreterare hafva under denna tid varit docenten Schück och grefve Lewenhaupt. Till 1885 års slut hafva åtta häften af tidskriften utkommit samt följande särskilda arbeten: Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstierna 2 häften, Ur en antecknares samlingar (af Klemming), En svensk ordeskötsel af Sam. Columbus, Skrifter af C. G. Tessin 2 häften, G. Benzelstiernas Censorsjournal för åren 1737—46 3 häften, 1500- och 1600-talens visböcker 3 häften (ej afslutade). Det är sålunda ett icke ringa antal skrifter, som utgifvits. Huruvida sällskapet kan fortfara på samma sätt, beror naturligtvis på den anslutning, som det kan få. Därmed har ej alltid varit så lyckligt ställdt. Medlemmarnes antal har från 1881 ända till 1884 varit i ständigt sjunkande. Oaktadt flere af de flitigaste medarbetarne lemnat sina bidrag kostnadsfritt, kan dock sällskapets verksamhet ej fortgå i samma skala som hittills, om ej ställningen förbättras. Under hösten 1885 har därför en ny inbjudning utgått och med en relativt rätt god framgång. Redan har på nyåret ett häfte af Samlaren utlemnats, innehållande uppsatser af Klemming, Schück, Hernlund m. fl.; med detta följde ett nytt häfte af 15- och 1600-talens visböcker. Ännu ett större arbete, i bibliografi, lär färdigt föreligga, och kommer törhända redan under år 1886 att utgifvas.

Såsom af denna korta redogörelse framgår, har Svenska literatursällskapet troget och flitigt följt sin uppgift att arbeta i svensk bibliografi och svensk literaturhistoria. Den förra af dessa vetenskaper kan naturligen aldrig blifva populär; men för hvarje vetenskapsman och icke minst för historikern är den af intresse. Det mest betydande arbete i denna väg af Sällskapets produktioner är naturligen Klemmings »Ur en antecknares samlingar», förut tryckt endast i ett fåtal exemplar. Detta verk är äfven för historieforskaren ett rikt fyndställe. I korta prof meddelas här många kraftiga drag till vår kulturhistoria. Vi kunna exempelvis nämna: om rättsbegreppen vid början af 1700-talet (sid. 12), en kostelig medeltidssatir öfver abboter (sid. 48), miraklerna i Vita Catharinæ. Äfven resultaten af de senaste forskningarna om boktryckerikonstens första alster i vårt land liksom ock om den äldsta säkert daterade tryckprodukt med rörliga typer (af åren 1454 och 1455) finnas här. Många bidrag till historien om reformationens utbredning i Sverige innehållas i de lärda undersökningarna om vår äldsta svenska katekes (af år 1526), psalmbok (1526, 1530) och postilla (1528). Här finnes således mycket för historikern af särskildt intresse, om ock ett och annat endast »för den curieuse läsaren till tjänst länder», det vill här säga den entusiastiske bokälskaren.

Om det gäller för alla tider hvad vår store häfdatecknare sagt i sin Karl XI:s historia: »Hvad denna tid har tänkt och diktat hör

lika mycket till dess lif, som hvad den handlat och lidit, och har ej sällan öfvat en starkare inverkan på efterverlden», så är det nödvändigt för den som vill skaffa sig en lefvande bild af förgångna tiders lif att få en inblick i denna verld af tankar och dikter. Representativa mäns lefnadsteckningar, särdeles under form af själfbiografier, äro härför ett ypperligt material. Ju mindre tanken på efterverlden fått hindra biktens uppriktighet, dess bättre. I detta fall intaga de redan omnämda Dagboksanteckningarna af Oxenstierna en framstående plats; men för öfrigt, med erkännande af den lekande lätta stilen, äro dessa alster af hans ynglingaår icke af samma betydenhet som exempelvis Gyllenborgs af Dr Frunk som ett särskildt arbete utgifna »Mitt lefverne». För historien om frihetstidens sista år äro de dock icke utan sin betydelse.

Under en tid, då Sveriges utrikes politik delvis sköttes af våra skalder, exempelvis K. Gyllenborg, Kr. Lejoncrona och J. G. Werwing, kan en utförlig skildring af deras lif ej sakna intresse för den, som studerar tidens politiska förvecklingar. Äfven af detta skäl förtjenar nog E. Lewenhaupts framställning af Werwing sitt studium. Af ännu större historiskt intresse är Dr Meyers afhandling om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien. Förf. har under sin vistelse i Italien ur därvarande bibliotek hemtat mången notis till hennes historia och karakteristik samt fått tillfälle att beriktiga en och annan gängse oriktig uppgift.

En sak bör tilläggas; ej alltid synes oss valet af utgifna skrifter lyckligt. Vi ha redan nämt, att Gyllenborgs dagbok enligt vår åsigt bort hafva försteget framför Oxenstiernas. Som arbeten hvilka saklöst tillsvidare kunnat förbigås nämna vi särskildt Tessinska papperen, som lemna läsaren ytterst ringa utbyte, och 15- och 1600-talens visböcker, som i språkligt afseende väl torde vara af intresse, men i andra afseenden synas oss föga värderika. Blifva dessa visor, som icke äro vackra, till på köpet långa, så torde det väl kunna hända att de tråka ut Svenska literatursällskapets medlemmar.

Ha vi med dessa rader lyckats göra Literatursällskapets publikationer till föremål för den uppmärksamhet de i många hänseenden så väl förtjena, är vår afsigt vunnen.

I. F.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Sjätte årgången. **1885, 1.** — Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — G. E. Klemming, Om kopparsticken i Suecia antiqua et hodierna (redogörelse för arbetets fortgång och gravörerna med deras kopparstick). — H. Hernlund, Svenska Tungomålsgillet och dess förhållande till Vetenskapsakademien (angående planen att 1740 bilda ett »gille» för svenska språkets odlande och rivaliteten mellan den nyss bildade Vetenskapsakademien och detta föreslagna sällskap). — H. Hernlund, Några anteckningar om Dalins »Svenska Friheten» (närmast mot d:r Karl Warburgs antagande att nämda dikt af Dalin saknade politisk betydelse). — H. Hernlund, Huru fru Nordenflycht fick statspension. — H. Schück, Medeltidsstudier. — Thorilds juris kandidatexamen i Upsala. — E. H. Lindh, Svensk literaturhistorisk bibliografi. IV. 1883.

Hr Schück fortsätter i detta häfte sina intressanta studier i den svenska medeltidslitteraturen, söker sålunda här bestämma tiden för Didrikskrönikans öfversättning till svenska (mot G. Storm), påvisar originalet till det svenska arbetet »Själens kloster», liksom till den s. k. »Barnaboken» af Peder Månsson, hvilken senare här blott har öfversatt ett arbete af Erasmus Rotterdamus.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1886, h. 1.** — J. Lange. Træk af kunsten i revolutionens tjeneste (L. David och hans bild af Marat). — J. Centerwall. De nyaste undersökningarna om det gamla Etrurien. — Literaturöfversigt: D:r med. Otto Sperlings selvbiografi (1602—73) af Birket Smith (anm. af Fridericia: ett intressant kulturhistoriskt bidrag till Danmarks historia under 1600-talet); Kriget mot Danmark 1675—1679 af G. Björlin (anm. af G. Lagerbring).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, December.** — O. Alin, 1809 års Grundlagsstiftare och 1866 års Riksdagsordning (belysning af rätta förhållandet med 1809 års K.-U:s förslag till ståndsrepresentationens afskaffande med anledning af det sätt, hvarpå man vid den nya riksdagsordningens införande yttrade sig härom).

Ur Dagens Krönika. Månadsskrift för skönliteratur. teater och politik. Utgifven af A. Ahnfelt. **1886, Februari—Mars.** — E. Sven-

sén, A. O. Wallenberg. — C. E. L., Om Norges betvingande 1814 (författaren gör en välbefogad insaga mot hr Winter-Hjelms i januari-häftet meddelade vrängda framställning af förhållandet med kriget mot Norge 1814). — Till frågan om Norges underkufvande (en depesch från den franske diplomaten i Stockholm de Rumigny till Talleyrand 4/10 1814 om Norges svåra belägenhet).

Pedagogisk Tidskrift, utgifven af H. F. Hult. **1886, 1.** — G. Westling, Om undervisningen i Linköpings stifts trivialskolor under biskop Spegels tid. — C. Sprinchorn, Om den historiska undervisningen i våra läroverk. — **1886, 2.** — G. Westling, Om undervisningen i Linköpings stifts trivialskolor under biskop Spegels tid (forts.).

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander. **1886, Januari.** — Y. Nielsen, Norge före, under och efter valen år 1885.

Historisk Tidskrift udgivet af den danske historiske forening. Redigeret af C. F. Bricka. — Femte Række **V, 3.** — E. Madsen, Om fodfolkets udrustning i de danske hære under Frederik II. — K. Erslev, Danmarks folkemængde i Valdemars Sejrs tid. O. F. C. Rasmussen, Landmilitsen og stavsnsbåndet. — E. Holm. Endnu et par ord om Frederik IV:s forhold til den danske bondestand. — Litteratur og kritik: Gunde Rosenkrantz af C. Bruun (anm. af J. A. Fridericia); Om humanisten og satirikern J. Lauremberg af L. Daae (anm. af S. M. Gjellerup). — Småstykker: C. F. Bricka, et spansk-nederlandsk gesandtskab i Danmark 1594 (hade till uppgift att utverka Öresunds stängning för holländarne); Thiset, Bidrag til Gosmer sogns fortidshistorie. — Fortegnelse over foreningens medlemmer m. m.

Professor Erslev ger i sin uppsats en intressant kritik af Velschows bekanta undersökning af Danmarks folkmängd vid midten af 13 århundradet, som stannade vid en slutsumma af 1 1/2 million menniskor, visar ohållbarheten af hans premisser och kommer därefter på grund af egen undersökning till det resultat, att Danmarks folkmängd vid ifrågavarande tidpunkt torde kunna sättas till 600,000, med 5- och 700,000 såsom minimi- och maximisiffror. En grafisk framställning af befolkningens rörelse i Danmark enligt Erslevs och Velschows teorier medföljer.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 2.** — G. Koch, Die Verfassung von Genf und Rousseaus contrat social (visar i detalj. huru R:s ryktbara skrift utgår från förhållandena i hans fädernestad Genève). — A. Brückner, Das Archiv des Fürsten Woronzow. Literaturbericht (bl. a.: Dahlgren, Högskolan i Athen. som berömmes för noggrann forskning; Hildebrand, Liv-, est- u. curländ. Urkundenbuch).

Det Voronzovska arkivet, ett af de största enskilda i Ryssland, har under åren 1870—1884 gifvit stoff till en ståtlig samling utaf 30 band. Utgifningsmetoden synes vara ganska bristfällig, men i alla fall innehåller samlingen ett rikt material till Rysslands historia hufvudsakligen under 1700-talet. Hvad Sverige angår förekomma här åtskilliga upplysande aktstycken: så angående Katarina II:s mor Johanna Elisabets förbindelser 1745 (vol. I); Voronzovs brefväxling med ryska ministern i Stockholm Panin (vol. VII, XXVI); Bestusjevs bref till ryska gesanten i Köpenhamn J. A. Korff (vol. III); angående det ryska kriget 1788 och Gustaf IV Adolfs besök i Petersburg 1795 (flerestädes);

Greighs rapport om slaget vid Hogland och handlingar angående Armfelts flykt till Ryssland (vol. XXVI); Nikolais bref från Sverige 1810 (vol. XXII); angående prins Gustaf och drottning Fredrika af Sverige (vol. XXVIII).

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben von F. v. Löher. Zehnter Band. **1885.** — v. Zahn, Die Ergebnisse am steiermärkischen Landesarchive in den Jahrzehent 1873—1882. — F. Wagner. Kanzlei- und Archivwesen der fränkischen Hohenzollern von Mitte des 15 bis zur Mitte des 16 Jahrhunderts. — Schneiderwirth, Aus der Manuskriptensammlung des k. Kreisarchivs zu Amberg. — J. v. Pflugk-Harttung, Ueber Archive und Bibliotheken. — T. Schiemann, Das herzogliche Archiv in Mitau. — Gawrilow och Lwow, Ordnung des Orenburger Gouvernements-Archivs. — R. Goecke, Das siebzehnte Preussiche Staatsarchiv. — A. Poinsignon, Rückblicke auf die Vergangenheit des Stadtarchivs zu Freiburg im Breisgau. — A. Schöffler, Die Urkunden und Archivalbände des hochstiftisch wirzburgischen Archives im 16 Jahrhundert. — J. Petz, Der Reichsstadt Nürnberg Archivwesen. — H. Boas, Zur Geschichte des Archivs zu Worms. — K. Primbs, Eine Wanderung durch die Sammlung von Siegelabgüssen in k. allg. Reichsarchiv zu München. — P. Wittman, Ausstädtischen, geistlichen und Adels-Archiven Süddeutschlands. — J. E. Brandt, Wüstungen im altwürzburgischen Amte Hassfurt. — K. G. Malmström, Ablieferung von Gesandtschaftsakten in Schweden im 17 und 18 Jahrhundert. — Ausbildung für den k. bayerischen Archivdienst. — v. Löher, Einrichtung von Archiven. — v. Löher, Bedeutung, Recht u. Geschichte der Helmkleinode. — Literaturbericht. — Kleinere Mittheilungen.

I tysk öfversättning meddelas bland annat några handlingar angående skyldigheten för svenska ministrar att aflemna sina beskickningshandlingar, hvilka förut varit införda i »Meddelanden från Svenska Riksarchivet». — Arkivet i Mitau, hvars ordnande nyligen afslutats, innehåller handlingar af intresse för Sveriges historia alltifrån 1500-talet till och med förra hälften af det stora nordiska kriget; så till exempel för åren 1621—1629, för kongressen i Lübeck 1651, för senare hälften af 1600-talet, då kurländska agenter befunno sig i Stockholm 1687—1688 och 1693—1698; de senares rapporter äro enligt författaren »sehr bedeutsam». För det stora nordiska kriget finnas 170 konvolut, bland andra Adam Ludvig Lewenhaupts fältarkiv; dessutom öfver 100 bref från Karl XII till Knorring, Stuart och andra svenska befälhafvare i Kurland.

The English Historical Review. Edited by M. Creighton. **1886, 1.** — Acton, The condition of Historical Literature. — D. B. Monro, Homer and the early history of Greece. — E. A. Freeman, The tyrants of Great Britain, Gaul and Spain 406—411. — J. Gairdner, The death of Amy Robsart. — W. Cunningham, The repression of the Irish woollen trade. — Some points in the Greville Memoirs. — Notes and Documents. — Reviews of books. — Notices of the contents of foreign historical periodicals. — Bibliography of historical works.

Revue Historique, 1886, Janvier—Février. — A nos lecteurs. — H. d'Arbois de Jubainville, Les origines gauloises. — Desclozeaux, Le mariage et le divorce de Gabriele d'Estrées. — L. Courajod, L'influence du Musée des monuments français sur le développement de l'art et des études historiques pendant la première moitié du XIX:e siècle. — Bulletin Historique: France (antiquité latine par Martha); Alsace (Reuss). — Correspondance. —

Comptes-rendus critiques (bl. a: Lund, Das tägliche Leben in Skandinavien während des 16 Jahrhunderts). — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue des deux Mondes. 1885, 1, 15 octobre. — E. Daudet, Les Bourbons et la Russie pendant l'émigration. 1) Louis XVIII à Mitau; 2) de Varsovie à Hartwell 1801—1808 (berör äfven hans besök i Sverige).

Öfversigter och Granskningar.

Kriget mot Danmark 1675—1679. Läsning för ung och gammal. Af GUSTAF BJÖRLIN. 296 sidd. Stockholm, Norstedt & Söner, 1885.

Att skrifva en detaljerad krigshistoria, så att den blir fängslande för en större allmänhet, är ingalunda någon lätt uppgift. Den täta växlingen af data och namn, som till en viss grad är nödvändig, det virrvarr af händelser, som är oundvikligt på ett bataljfält, den tröttande uppmärksamheten på kartan, som oundgängligen fordras för att förstå arméernas rörelser, utgöra ofta ett hinder för att krigshistorikerns arbete skall blifva njutbart för den, som icke drifves af speciellt vetenskapligt intresse, och svårigheten växer i samma mån som de förefallna krigshändelserna äro i och för sig ringa och obetydliga. Så torde det i vår historia ock vara vida tacksammare att skildra Gustaf II Adolfs, Karl X:s och Karl XII:s bragder än t. ex. medeltidens strider. Att dock berättelsen om ett krig af ringare omfång och dessutom med olycklig utgång kan tillvinna sig en vidsträckt läsekrets, har förf. af föreliggande arbete själf redan förut visat genom sin skildring af 1808 och 1809 års krig. Svårligen skulle dock, med all förf:s ostridiga talang att berätta, detta till den grad som skett hafva lyckats, om icke belysningen af detta krig äfven varit likasom en kommentar till Runebergs Fänrik Ståls sägner.

Det danska kriget 1675—1679 erbjuder ej samma fördel. För allmänheten torde det alltid hafva framstått som en mer eller mindre dunkel, öfvervägande bedröflig episod i vår historia, vid hvilken man ej så gärna uppehållit sig. Den eländigt lättsinniga politik som förde därtill, bristen och nöden från dess första början, den frånvaro af planmässighet i det hela som ger detta krig ett starkt tycke med de danska striderna under medeltiden och 1500-talet, till sist fredens afslutande under Ludvig XIV:s stötande förmynderskap — allt detta har gjort att denna period måhända varit mindre egnad till populär läsning. Själfva generalerna, knappast med undantag för Helmfelt och Ascheberg, en Galle, en Schultz, en Schönleben, m. fl. torde hafva varit mera förgätna än de flesta af liknande förtjänster under andra tider. Till och med Johan Gyllenstjerna är en dunkel bild, och grundade sig E. Dahlbergs rykte endast på hans utmärkta förtjänster

under detta krig, skulle han ej varit den populäre hjälte som han nu är. Detta allt torde vara *en* förklaringsgrund därtill, att i vår svenska litteratur vi hittills saknat en monografi öfver nämnda krig. I Danmark har man dock visserligen redan sedan medlet af förra århundradet haft en sådan i Friedenreichs »Kong Christiern V:s Krigshistorie», ett arbete som dock lemnar mycket öfrigt att önska. Med afseende på objektivitet och frihet från någon som helst partisynpunkt äfvensom i framställningens konst kan detta icke på något sätt jämföras med det föreliggande, och intet kan tydligare ådagalägga skilnaden i sättet att skrifva speciellt krigshistoria förr och nu, än om man lägger dessa båda behandlingar af ämnet vid sidan af hvarandra. Herr Björlins bok gör emellertid, såsom i förordet säges, icke anspråk på att vara *krigsvetenskaplig* i egentlig mening. Dess afsigt är blott att enkelt berätta »för ung och gammal» om våra förfäders strider, men för att göra taflorna mera lefvande har förf. ur arkiven framletat en mängd detaljer, som i de mera sammanträngda framställningarne icke fått plats. I sitt bemödande att sålunda göra sin skildring konkret för läsaren synes han ock hafva lyckats så väl, som det med det jämförelsevis torftiga materialet någonsin är möjligt. Med riktig blick för hvad som är egnadt att väcka allmänhetens intresse har han utelemnat ett onödigt detaljerande af det mindre väsentliga, men däremot utförligt skildrat händelser af allmännare vigt, och för att vinna rätt åskådlighet använder han på ett, som oss synes, lyckligt sätt fantasiens och vetenskapens förenade hjälpmedel. En anmälare i Nordisk Tidskrift, själf militär, har sagt, att arbetet bär en sådan stämpel af naturtrohet i de krigiska detaljerna, att läsaren ovilkorligen får det intryck, att så måste det i verkligheten ha gått till och icke annorlunda. Detta omdöme torde väl vara i hufvudsak riktigt; vi skulle blott vilja göra uttrycket en smula mera hypotetiskt. Det lider intet tvifvel, att den yttre apparaten t. ex. vid krigsrådet i Malmö 1676 (sid. 53 o. f.) ju *kan* hafva varit sådan som förf. framställer den, då han vill presentera några af de förnämsta aktörerna i skådespelet, men, har den verkligen så i detalj motsvarats af något gifvet ögonblick i tiden? — det är frågan.

Hufvudintresset i boken samlar sig, såsom det väl alltid måste göra i ett arbete om detta krig, kring slaget vid Lund, den egentliga höjdpunkten i skådespelet. Förf. har med alldeles särskild förkärlek egnat sitt studium däråt. För denna afdelning är han omsorgsfull i anförande af källorna, som visserligen förut, såvidt vi funnit, icke varit okända, men dock icke till samma utsträckning hittills begagnats.

Rörande detta slags hufvudkonturer, sådana de tecknats af Mankell, Ramel m. fl. och finnas angifna på Weibulls förträffliga karta i »Samlingar utgifna för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening», torde icke många nya upptäckter vara att göra.

Konungens kringgående rörelse med 2 Baranoffs sqvadroner i den sista afgörande striden, då Bielke stod i begrepp att anfalla danskarne i fronten och Ascheberg anryckte mot deras flank, en rörelse som tydligen afsåg att göra omringandet af danska armén full-

ständigt — anför förf. med den reservation, att den »endast kan blifva sannolik, ej verkligt bevisad, då det blott är i Bielkes lefvernesbeskrifning den omtalas». En sådan reservation synes oss här mindre nödig, enär såväl de uttryckliga ordalagen som ögonblickets spänning, hvilken torde kommit hvarje detalj att inprägla sig djupt i minnet, tyckes oss vara en större garanti för sanningen af detta än af månget annat faktum, vid hvilket förf. utan allt betänkande anför Bielkes franska lefnadsteckning. Bielke gör dessutom äfven i brefvet d. 20 dec. en så bestämd skilnad mellan H. Maj:t i spetsen för »deux escadrons» och »general Ascheberg med största delen af vårt cavalleri», att också detta ger den ofvannämda berättelsen ett slags stöd.

För öfrigt bekräftar förf:s framställning det intryck utaf en viss planlöshet i ledningen, som man får af alla skildringar öfver slaget vid Lund. Helmfelt, öfverbefälhafvaren, tappar man alldeles bort. Mankell placerar honom hos Bielke, men denne säger uttryckligen i sin franska biografi att generalen blifvit skickad att söka armén vid Lund. På Weibulls karta finna vi honom också härstädes såsom anförare för högra flygeln. Björlin däremot har om honom i slagets senare del icke ett ord, mer än att han ett ögonblick uppträdde för att hejda blodbadet på de holländska matroserna.

Med afseende på nya detaljer är, som sagdt, förf:s framställning rik. Så är t. ex. den utförliga och noggranna berättelsen om den första sammandrabbningen hemtad ur Fersens relation och innehåller flera ej förut påpekade omständigheter, såsom bl. a. Lodes skärmytsling vid Walkärra kyrka och Aschebergs otidiga ingripande, som hotade att göra ohjälplig skada. Ytterligare detaljer äro hemtade ur Wachtmeisters relation och Clodts anteckningar äfvensom ur Bielkes berättelser.

Af intresse för den, som, utan att själf vara militär, söker att bilda sig en föreställning om kavalleriets stridsätt (kavalleriet var vid denna tid hufvudvapnet), är förf:s, från Mankells mycket afvikande, framställning däraf, så mycket mera intressant, som samtidens egen terminologi synes i detta hänseende vara egnad att vilseleda. Författaren protesterar (sid. 284) mot dessa »underliga berättelser» om »*chocer*», som »man ofta får läsa,» och söker därföre att beriktiga begreppen. Att denna framställning är riktig, särdeles då det gäller att förklara »karakollens» betydelse (jämför Mankells Fältslag sid. 52), våga vi ej betvifla, men vi våga hemställa om bruket af uttrycket »choc» verkligen är så oförsvarligt, då det användes t. ex. af Bielke i hans själfbiografi, där det heter: »mais au premier *choc* ses deux regiments plièrent», och i en samtida »Relation véritable et exacte» etc. (Riksark. »dans ce premier *choc* le general Arendorf fut . . . blessé» o. s. v. Då nu Bielke dessutom säger att anfallet skedde »le sabre à la main sans faire tirer un seul coup», så är det förklarligt om en lekmans på detta område föreställningar lätt blifva förvillade, helst då han har kapten Mankell på sin sida. — Mot ett annat uttryck i de vanliga framställningarne inlägger förf., som oss synes, med vida mindre fog på samma ställe sin protest. Det är mot det mycket

vanliga uttrycket »kapplöpningen» till Lund. Likasom den föregående drabbar äfven den anmärkningen Mankell. Då emellertid två arméer med uppbjudande af alla sina krafter skynda att nå samma mål, må man väl kunna kalla detta en kapplöpning, utan att därför hysa den naiva föreställningen, att de i halfannan timme bokstafligen löpte kapp. I detta som i några andra fall synes det som om förf. fäste väl mycken vigt vid småsaker. Han gör sig besvär att dokumenterligt bevisa omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla. Så anför han i en särskild not som stöd för uppgiften, att vid aftonbönen före slaget »en hvar bad om den Allsmäktiges hjälp», Clodts anteckningar; för orden: »då (när de sågo fienden för sina ögon) kunde en hvar förstå att leken ej var till ända», Dahlbergs relation. Om Meerheim vid sin recognoscering på aftonen haft 50 eller 100 ryttare med sig, eller om denna recognoscering skett »emot kl. 10» eller först närmare kl. 11, torde vara omständigheter af så föga vigt, att de knappt förtjänat en not. Likaså synes det oss fullkomligt oväsentligt, om konungen befallt att sätta halmruskan i hatten i lägret eller vid passet o. s. v.

Själfva betydelsen af det astronomiska bestämmandet af tiden för månens nedgång, hvilket förf. genom professorn i astronomi vid generalstaben låtit utföra, synes oss förf. icke så litet öfverskatta, då han säger: hela (sic!) uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror likväl på rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram.» — För vår del kunna vi icke fatta hvilken betydelse för uppfattningen af striden denna tidsbestämning har. Då källorna betyga att man stod på höjderna vid Lund vid solens uppgång, d. v. s. vid $^1/_2$ 9 tiden, så synes detta vara allt hvad som behöfs för den saken. De rörelser, som förut under nattens timmar egt rum, utöfvade väl på stridens gång icke det ringaste inflytande. För att bedöma möjligheten af en öfverraskning torde likaså vara tillräckligt att veta, att marschen skedde under nattens mörka del, hvarföre Carlsons och Mankells små oegentligheter ej så mycket betyda. Den enda vigt saken har synes oss vara den, utom att utgöra en ganska intressant bekräftelse på Bielkes och Dahlbergs uppgifter, att man därigenom någorlunda kan beräkna marschhastigheten.

Vi ha framhållit såsom en förtjänst förf:s bemödande att göra sin skildring konkret. Men ju flera detaljer, desto flera äro möjligheterna af smärre misstag. Af ju flera stycken mosaiken är sammansatt, desto svårare är det att få bitarne att passa i hop på den rätta platsen. För sådana misstag torde också förf. icke vara fri. Så t. ex. har han föranledd af Fersens relation, emot andras uppgifter, låtit Mortaigne stupa i spetsen för andra linien redan *före* dess framkomst till striden; så låter han (sid. 135) ryttmästaren Lettman blifva illa sårad, men det oaktadt en stund därefter (sid. 139) hjälpa till att lägga den sårade Fersen på en vagn; Budbergs dragoner tillhörde icke, såsom förf. sidd. 156 och 157 säger, den styrka som i sista striden kämpade under Bielke. De visade sig blott, men drogo af,

innan de kommit inom skotthåll, såsom det också förtäljes sid. 158, o. s. v. Samma förhållande, som i detta afseende eger rum rörande Lundaslaget, hvars teckning är en exponent för det hela, skulle man också kunna påpeka i den öfriga framställningen. Sålunda skulle man kunna anmärka, t. ex. att talet om de stora »förläningarna af gods och räntor», såsom belöning för visad tapperhet, torde att döma efter donationsförteckningarne i diarierna böra modifieras, att Sperling och Wittenberg ej fingo generallöjtnants fullmakter samtidigt efter slaget vid Landskrona, utan den senare först d. 30 Maj 1678 på samma gång som Nils Bielke och såsom belöning för skicklighet vid rekryteringen; att truppsammandragningen 1678 skulle gått långsammare än 1677, hvilket icke var fallet, enär 1677 konungen fick vänta ända till d. 29 Juni, innan han kunde våga att uppbryta från Herrevads kloster, medan han 1678 redan d. 20 Juni kunde hålla revy med sina samlade trupper o. s. v.

Indelning och uppställning äro de vanliga, af ämnets beskaffenhet naturligen föreskrifna: en redogörelse för hvarje års fälttåg och såsom underafdelningar framställning af händelserna på de respektive krigsskådeplatserna. Af synnerlig vigt vid ett sådant arbete som detta är naturligtvis kartor öfver där berörda orter och fästningar. Utan sådana blir framställningen nästan onjutbar. Förf. har äfven omsorgsfullt sörjt för tillgodoseende af detta behof, och det enda tillägg i denna del, man skulle önska, vore en eller t. o. m. två kartor till öfver slaget vid Lund. Man har likväl orsak att vara tacksam för det som gifvits, äfvensom för de porträtt och illustrationer hvarmed boken prydes.

— — — *n.*

Mitt Lefverne 1731—1775. Själfbiografiska anteckningar af Gustaf Fredrik Gyllenborg. Med anmärkningar utgifna af Gudmund Frunck. 133 ss. Sthlm, Seligman & C:i 1885.

Dessa anteckningar uppfylla delvis rätt väl, så anspråkslösa de än äro, den fordran man ställer på memoirelitteraturen att lemna lifliga och intressanta skildringar af interiörer från forna dagars lif, för hvilka offentliga handlingar ej ha någon plats och som enskilda bref endast fragmentariskt kunna gifva. Värdet af dylika arbeten beror, som bekant, på många omständigheter, på de kretsar i hvilka författaren rört sig och på hans ställning i samhället, på hans framställningskonst, liksom på hans vilja och förmåga att tala sanning. I förstnämnda hänseenden var ju Gyllenborg gynsamt lottad; långa tiders dagligt tillträde till hofvet och umgänge med tidens mest bildade och mest betydande personligheter, till hvilka förmåner hans börd be-

redde honom vägen, borde ju ge en uppmärksam och tänkande man tillfälle till de mest intressanta iakttagelser. Han stil är god och han berättar icke illa. Inga anteckningar kunna slutligen vara mera fria från smädelse och förtal än dessa; de jäfva på intet sätt det rykte för enskild och medborgerlig dygd, som Gyllenborg åtnjöt under ett både i ena och andra hänsendet långt ifrån oskyldigt tidehvarf. Endast mössorna blifva stundom föremål för oblida omdömen, men det är lätt att förstå att han i afseende på dem ej alltid kunde bevara sinnets lugn. Han höll sig emellertid af smak och med föresats tillbaka från det politiska lifvet; det var blott den ena sidan af den Gyllenborgska slägtens begåfning — de poetiska anlagen och intressena — som hos honom framträdde, och landtlifvet, familjelifvet å ena sidan, liksom poesien och umgänget i litterära kretsar å den andra hade för honom den största dragningskraften. Under sådana förhållanden får man ej undra på, om hans anteckningar ha sin största betydelse för litteraturhistorien, för hvilken de delvis redan blifvit begagnade. Skildringen af de litterära sammankomsterna hos nordens »Aspasie» och af den första diktarverksamhetens strider och framgångar under täflan med Creutz ha redan i densamma fått en plats. Utan värde för historien i egentlig mening äro dock icke dessa anteckningar. Skildringen af 1765 års riksdag och dess ursinnige »demokrater», hvilkas regering han sammanställer med franska revolutionen i dess början, innehåller sålunda målande, ehuru starkt färglagda drag. Utförligast skildras händelserna under 1772 års revolution, af hvilka Gyllenborg sjelf var ögonvittne till några, efter att först hafva tagit del i sekreta utskottets sista famösa sammanträde. Men han skref vid sjuttio års ålder, och ofta, om än ofrivilligt, sammanflyta minnena då. Ett exempel därpå ger hans berättelse om Adolf Fredriks tronafsägelse 1768. Under ett i sig själft oriktigt datum (den 8 december) sammanför han alla de händelser, som kräfde en hel vecka för att inträffa· de båda uppträdena i rådkammaren, kollegiernas inaktivitetsförklaring o. s. v. Det är ett litet bevis äfven det på den varsamhet, hvarmed sent skrifna memoirers uppgifter böra tagas. Det är ej alltid kontrollen är så lätt som i detta fall.

Från de tre följande år af Gustaf III:s regering, hvilka dessa minnen omfatta, äro anteckningarna hufvudsakligen af personligt och litteraturhistoriskt intresse Fortfarande liksom förut afhöll sig Gyllenborg från allt deltagande i politiken, och Gustaf III lät också sin gamle kavaljer och beundrare stanna på en jämförelsevis obetydlig plats; denne var född »världsföraktare och förblef det i alla omskiften af sin lefnad».

Utgifvaren har skött sitt värf med omsorg särskildt genom att till allmänhetens tjenst tillägga ett antal upplysande ganska detaljerade noter. Rörande den bekanta tilldragelsen den 19 augusti 1772, då konungen lät kalla de utländska sändebuden till slottet under förevändning af en middagsbjudning, påpekar utg. en förment motsägelse mellan Gyllenborgs berättelse och Malmströms skildring i Frihetstidens historia. Motsägelsen torde dock vara mera skenbar än verklig,

i synnerhet om man med dessa framställningar jämför den, som Odhner ger utaf samma sak i första bandet af Gustaf III:s historia.

*.

Utländska Diplomaters Minnen från Svenska hofvet. Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m. af SCÆVOLA I—III. 691 ss. Sthlm, Oscar Lamm, 1885, 1886.

Vi hafva dröjt något med anmälandet af denna publikation, hvars utgifning började redan förliden höst. Anledningen till vårt dröjsmål har i första rummit varit en önskan att, om möjligt, i mån af utgifningens fortgång få en klarare totalbild af samlingens verkliga syfte och anspråk, än vi tilltrodde oss att, utan beskyllning för förhastande, kunna teckna efter tagen kännedom om dess början. Sedan nu ett helt band föreligger färdigt, anse vi oss både berättigade och pligtige att taga till ordet och delgifva våra åsigter om förläggares och utgifvares uppfattning af deras skyldigheter.

Omdömet måste korteligen blifva, att ingendera är sin uppgift vuxen, allra minst den sistnämnde. *Förläggarens* ställning till saken kan ju i det hela sägas vara en ren penningfråga; men otvifvelaktigt bör man jämväl af en redbar förläggare kunna kräfva en smula omdöme, jämväl ur andra synpunkter, samt först och sist så pass försynthet, att han ej med ett lika djärft som karakteristiskt puffande för sina förlagsalster söker locka ett i förhållande till valutan bra drygt penningebelopp ur den läslystna allmänhetens fickor. 8 kr. 75 öre för 691 sidor är äfven i våra tider ett öfver höfvan uppdrifvet pris för en skrift, som i det hela, trots reklamen af pikanta kapitelöfverskrifter, reducerar sig till en ofta dålig öfversättning af planlöst samlade, illa ordnade, delvis förut kända och delvis föga värderika diplomatiska noter, till hvilka icke ens en innehållsförteckning, långt mindre ett välbehöfligt register blifvit fogadt.

Att *utgifvaren* ej i något hänseende är sitt värf vuxen, märker man snart. Den som uppträder med anspråk på att rikta sitt lands historiska litteratur med nya bidrag måste otvifvelaktigt i främsta rummet hafva på förhand förvärfvat sig en så pass förtrogen kännedom af den äldre litteraturen i ämnet, att han vet, *hvad* som verkligen är *nytt* och således förmår frånskilja det redan bekantgjorda, samt därnäst ock den kunskap om personer, orter, o. d., som sätter honom i stånd att, där så kräfves, — (och detta är beklagligen rätt ofta fallet särskildt med Engelska och Franska diplomaters papper!) — uppträda *berigtigande*, och slutligen jämväl det mått af språkkunskap, som kräfves för ett rigtigt öfverflyttande till eget modersmål af de främmande diplomaternas noter. Ur ingendera synpunkten når hr Scævola måttet.

Vi hade väntat att få se det nyss utkomna sista bandet åtföljdt af en ansenlig tryckfelslista; men då så ej är händelsen och utgifvaren fördenskull måste anses hysa den åsigten att allt är »ganska godt», skola vi taga oss friheten anföra några prof på den okunnighet och det slarf, som presiderat vid denna bokmakeri-affär.

Vanlig kunskap i geografien kunde hafva satt utgifvaren i tillfälle att ändra M:r James Hennel's »Harquard» (s. 108) till *Stargard*, och hade han egt kännedom om den ganska omständliga framställning, som i de Schinkelska Minnena (vol. V och VI) gifves af Gustaf IV Adolfs irrfärder, skulle han ock lätt nog kunnat i det barbariska »Polauntgou» (s. 112) återfinna det icke alldeles obekanta *Polangen*. Det hade väl ej heller bort vara alldeles omöjligt att ändra »Andad Rodrigo» (s. 226) till *Ciudad Rodrigo* och »Branders» (s. 368) till *Brandeis*. På sid. 236 talas om truppsammandragningar vid »Vistula»; utg. är tydligen i okunnighet om att detta är engelska namnet på *Weichsel*. — Å andra sidan, och för att öfvergå till personnamnen, borde man utan obillighet kunna fordra hos en utgifvare af diplomatiska korrespondenser från århundradets början nog stora förstudier, att han skulle kunna på egen hand återgifva åt Carl Augusts bekanta adjutanter deras ärliga namn: *Darre* i st. f. det pikanta »Doré» (s. 54 och 59) och *Holst* i st. f. »Hollot» (s. 497), liksom ock att ändra »Hoffer» (s. 52) till *Staffeldt*. Namnformer sådana som »Lord S:t Helms» (s. 144) i st. f. *S:t Helens*, »Triant» (224), »Barkley de Tolly» (236), »Hadion» (369), »Sparanski» (578), »Alopeeus» (579 f.) och »Seigneul», i st. f. de bekanta Friant, Barclay de Tolly, Stadion, Speranski, Alopæus och Signeul, äro ej heller egnade att höja aktningen för utgifvarens insigter.

Hans svaghet i främmande språk framlyser på mångfaldiga ställen och framhålles ibland af honom sjelf på ett synnerligen naivt sätt. Vi hemställa huruvida icke de rader (s. 150), som han säger »trotsa vår öfversättningskonst», borde helt enkelt behandlas på följande sätt. Den meddelade texten (här återgifven med diplomatisk trohet): »Trouvera-t-ell à rédire que la Suède tache de mettre le Dannemark à la raison, il n'est pourtant pas question de guerre, mais s'ily en eut on serait très étonné de trouver l'Angleterre l'ami et allié du Dannemark», återställes först genom rättandet af ett tiotal bokstafs-, accentuerings- och kommateringsfel i utg:s slarfviga afskrift till sin ursprungliga form »Trouvera-t-elle à redire que la Suède tâche de mettre le Danemark à la raison? Il n'est pourtant pas question de guerre, mais s'il y en eût, on serait trés étonné de trouver l'Angleterre l'ami et l'allié du Danemark». Och därefter blir det ej kinkigt att öfversätta: »Kan det (England) rimligtvis ha något emot att Sverige försöker bringa Danmark till besinning? Det är likvist ej fråga om krig; men om så vore, skulle man blifva högst förvånad att se England (uppträda) såsom Danmarks vän och bundsförvandt». Sid. 152 öfversättes »avait déjà eu l'attention» med »hade haft för afsigt» i st. f. »hade redan haft artigheten att . . . »; s. 67 heter det »till den ända», — alltför bokstafligt! i st. f. »hvilken gick därpå ut»; på samma

sida har tydligen ett »anxious to know» orätt återgifvits med »ängslig i st. f. *angelägen;* s. 83 står tydligen ett förvillande »hans» i st. f. *sina;* s. 67 nyttjas »de» i samma sats omvexlande om svenska statsrådet och ryssarne; riksdagens upplösning »utropas med trumpetskall» (s. 100); s. 271 återgifves »instruct with» felaktigt med »instruerade mig med».(en hemlig fond) i st. f. *förse med;* s. 367 talas i ett bref af d. 12 Juli om en förlängning i vapenhvilan *af* den 10 Augusti, då det tydligtvis borde heta *till* den 10 Aug.; »acceptable» (s. 106) är ej = »antagligt», utan »behagligt»; »desultory propositions» (425) återgifves fullkomligt vanställande med »*infama förslag*» i st. f. »flygtiga, ombytliga» eller dyl; s. 480 omtalas att det ryska partiet vid tronföljarevalet är 1810 »utgöres af» hertigarne af Mecklenburg-Schwerin och Oldenburg; s. 539 talas om firandet af Carl XIII:s *födelse*dag, — läs: *namns*dag! (jfr s. 592); o. s. v., o. s. v. Det anförda torde vara bevis nog.

Ordningsföljden mellan de särskilda aktstyckena är tydligen af sedd att vara kronologisk, men är flerstädes minst sagdt godtycklig och vilseledande (jfr t. ex. s. 43 och 48) och där depeschförfattaren möjligen genom slarf eller felskrifning insatt orätt dato eller helt och hållet uteglömt dateringen, räcka utgifvarens kunskaper synbarligen ej till att rätta äfven de påtagligaste misstag. Så låter han (s. 480) Desaugiers i en depesch af den 12 *Januari* 1810 tala om de rykten, som spredos efter Carl Augusts död; så hänför han till år *1811* ett memorial af Fournier (s. 606), i hvilket bland annat Åbo-mötet afhandlas.

Det utan all reservation eller upplysning återgifna talet om en norsk armé på *52,000 man under vapen!* (s. 54) och om Armfelt såsom »chef för landtförsvars-departementet» (s. 83) är ej heller egnadt att stärka tilliten till utgifvarens ledning. Man torde ock med fog kunna sätta i fråga hvad intresse sådana rena sqvallerhistorier som t. ex. de fullkomligt osannfärdiga om Carl Johans val (s. 112 ff. 132 ff.) och sådana rent privata angelägenheter som t. ex. Nolckens (128 ff.), Armfelts (142), Sevrets (568), Aminoffs (570 f.), Coyets (638) o. a. kunna ega för svensk historisk forskning. De öka allenast onödigtvis arbetets volym.

Ännu påtagligare är detta händelsen med de ingalunda få aktstycken som här återgifvas, ehuru man redan länge haft dem tillgängliga i andra samlingar. Vi anföra blott några få prof. Brefvet från Napoleon till hertig Carl (s. 51) — hvilket f. öfr., för bättre minnes skull, i en något varierad öfversättning återfinnes s. 463! — känna vi redan från Schinkels Minnen (V, s. 351); brefvet från hertig Carl till Alexander (s. 460) finnes i Schinkel (V, s. 350); Fredrik VI:s bref till Carl XIII (s. 500) är förut tryckt i Wegeners bekanta »Actmæssige Bidrag» . . ., s. 370; de skrifvelser från Gustaf IV Adolf till Carl XIII och Sofia Magdalena, af hvilka *utdrag* meddelas (s. 515), återfinnas *in extenso* hos Schinkel (V, s. 375 f.); Carl Johans bref till Napoleon (s. 628) finnes i det bekanta »Recueil de Lettres etc de Charles Jean» och är i öfversättning redan meddeladt af *Svederus* i »Sveriges krig» . . .

s. 249 f. — Listan skulle lätt kunna fullföljts längre, om vi funnit det nödigt.

Lägges till hvad ofvan anmärkts, att de återgifna aktstyckena, hufvudsakligen tagna från arkiven i Paris och London, väl här och hvar meddela intressanta detaljer, — det gäller måhända mest om de engelska, men, såvidt vi funnit knappast kunna sägas innehålla några nya verkligen betydelsefulla bidrag till kännedomen af dessa brytningsår, och erinra vi oss därjämte det ringa förtroende utgifvarens öfversättningskonst förtjenar, hvarigenom ju äfven det värdefullas värde blir tvifvelaktigt, så torde nog vara sagdt för att från historisk ståndpunkt bedöma denna publikation.

»*XXI.*»

History of the Scottish Expedition to Norway in 1612. By Thomas Michell, C. B. 186 ss. London 1886.

»Skottertoget» har i Norge gifvit stoff till folksaga och dikt, men är i vår historia blott en försvinnande episod. Gustaf Adolf sökte, som bekant, under det s. k. Kalmar-kriget att stärka sina stridskrafter genom värfningar bl. a. i Skotland. En skara skottar, enligt traditionen anförda af en »öfverste Sinclair», landsteg sommaren 1612 i Norge för att på den vägen framtränga till Sverige, men öfverfölls af bönderna i Gudbrandsdalen och nedgjordes där nästan helt och hållet. Kort förut hade dock en annan trupp af legoknektar — såsom man trott en afdelning af samma expedition — under Mönnichhofens befäl från Trondhjemstrakten slagit sig fram till Sverige. Dessa händelser äro närmast af bygdhistoriskt intresse för Norge, såsom redan antydts; i Norge har man också sökt komma deras sammanhang närmare på spåren. För några år sedan lyckades sålunda dr Y. Nielsen i Kristiania uti svenska riksarkivet få reda på några upplysande aktstycken i fråga om Mönnichhofen, hvilka visa att dennes expedition visserligen från början var afsedd att kombineras med den skotska, men att han kom tidigare åstad och sannolikt aldrig berörde Skotland, utan från Holland direkte for till Norge, där han landsteg i närheten af Trondhjem, sedan genom Elfsborgs fall förbindelsen med Sverige på den vägen blifvit omöjlig. — Den engelska generalkonsulen i Kristiania *Th. Michell* har nu sökt att närmare belysa den s. k. Sinclairska expeditionen och för den skull såväl i engelska som skandinaviska arkiv låtit anställa forskningar, hvilka ock bragt ett antal nya aktstycken i dagen. Det framgår af dessa att värfningar verkligen anstäldes för Gustaf Adolfs räkning i Skotland af öfverste Anders Ramsay, men att de på konung Jakobs befallning måste inställas. Ett par hundra man under befäl af öfverstlöjtnant Alexander

Ramsay samt kaptenerna Hay och Sinclair lyckades emellertid komma ombord på ett par fartyg och segla öfver till Norge. Det var denna skara, högst 350 man, som fördes ned i Gudbrandsdalen och där råkade ut för den ryktbara katastrofen. Den intresserade författaren har på ort och ställe noga studerat lokaliteten och drager däraf åtskilliga slutsatser i afseende på det sätt, hvarpå denna katastrof egde rum. Han betonar därvid, huru skottarna efter det säkraste vitsord tågade fram utan att föröfva något öfvervåld, och att det sätt, hvarpå bönderna behandlade de tillfångatagna — de nedskötos till större delen — icke länder dem till stor heder; han anser vidare och stöder denna åsigt med åtskilliga skäl, att man endast kan förklara utgången under den förutsättning, att skottarne till stor del voro antingen obeväpnade eller också endast ofullständigt försedda med vapen. Äfven om de öfverlefvande fångarnes och sjelfva ledarnes öden har han några upplysningar af intresse att meddela. Han redogör därefter för de norska traditionerna, sådana de för ett femtiotal år sedan upptecknats och utgifvits af Krag, och meddelar slutligen som bilagor dels de nya aktstycken, som i Stockholm, London och Edinburg påträffats, dels uti öfversättning de rapporter, som den norska regeringen aflät till Köpenhamn. Den lilla vackert utstyrda boken är försedd med kartor och åtskilliga illustrationer, såsom öfver den lada, där skottarne skulle ha hvilat natten före deras undergång, Sinclairs monumenter, skotska i Norge funna vapen o. s. v. Som inledning meddelas en öfversigt öfver källorna och frågans föregående behandling i litteraturen från Pufendorf och Widekindi till våra dagar.

Svenska Akademiens historia 1786—1886, på akademiens uppdrag författad af GUSTAF LJUNGGREN. I, II. X + 398, VI + 518 ss. Sthlm, Norstedt & Söner, 1886.

Då för några år sedan tillkännagafs, att Svenska akademiens historia, författad af professor Ljunggren, skulle utgifvas såsom minnesskrift vid akademiens sekularfest 1886, var det utan tvifvel mången, som med tillfredsställelse emottog denna nyhet, emedan den innebar ett löfte om närmare meddelanden angående akademiens hela verksamhet. Också torde väl ingen af akademiens publikationer hafva varit med större intresse emotsedd än den ifrågavarande.

Under sin hundraåriga tillvaro har Svenska akademien varit föremål för skiftande, tidtals mycket ogynsamma omdömen, såväl offentligen som enskildt uttalade[1]). Detta har väl väsentligen haft sin anledning däri, att akademien, såsom en med kungliga privilegier ut-

[1]) I sista stunden har man t. o. m. sökt att på bekostnad af akademiens anseende bereda sig vinning genom smädelser i offentligt tryck.

rustad stiftelse, icke haft skyldighet att redogöra för annat och mera än den velat och icke i afseende på sin verksamhet kunnat vara underkastad någon genomgående granskning.

Omfattningen af denna verksamhet har varit för allmänheten obekant eller blott delvis känd, och man har dömt därom efter det som förekommit på akademiens högtidsdagar, samt efter de utgifna handlingarna, bestående dels af prisskrifter, dels af vissa ledamöters, i synnerhet sekreterarnes arbeten.

Detta, ehuru visserligen icke obetydligt, har synts vara nog ringa resultat i förhållande till tiden och till kostnaden, om hvilken senare man gjort sig mer eller mindre utsväfvande föreställningar. Man har ock anmärkt att akademien icke tillfredsställande fyllt sin uppgift, och att således de medel, som henne tilldelats, icke blifvit väl använda. Hade man allmännare, än fallet varit hos oss, haft kunskap om, huru motsvarande institutioner i andra länder löst dem förelagda uppgifter och hvilka kostnader dessa institutioners uppehållande och verksamhet medfört, skulle man nog dömt mindre strängt.

Akademien har med tystnad emottagit allt klander, men en och annan af hennes ledamöter (anonymt) och andra intresserade hafva tid efter annan tagit hennes parti[1]).

I »Berättelse, afgifven vid Svenska Akademiens femtionde årsfest, den 5 April 1836, af Akademiens sekreterare» (Beskow) meddelas åtskilligt ur akademiens inre historia, men så, att berättelsen har tycke af apologi, och en sådan är verkligen afsedd med samme författares 1839 utgifna uppsats: »Svenska akademien, literär-historisk betraktelse». Båda äro nu glömda.

Det var därför väl behöfligt, att akademien, såsom nu, om ock sent, skett, offentliggjorde en berättelse om hela sin verksamhet, så att man på ett ställe kan se hvad akademien gjort och således äfven rättvisare än eljest döma om hvad hon underlåtit att göra.

I sitt »förord» yttrar författaren: »Svenska akademiens historia, utgifven på akademiens eget föranstaltande, kan och bör icke vara annat än en enkel redogörelse för hennes verksamhet, jemte ett framläggande af de aktstycken, hvarpå omdömet öfver denna har att stödja sig», och denna obestridligen rigtiga åsigt har i det närmaste alltigenom blifvit följd vid utarbetandet, hvadan också arbetet kan läsas med ostördt intresse.

Sedan förf. inledt sin framställning af akademiens instiftelse med några uppgifter om akademiens förebild, »L'Académie française», meddelas att drottning Kristina 1652 i rådet uttalat önskligheten af, att man för det svenska språkets odlande inrättade »her widh håfvet» en akademi, såsom i Frankrike, och i ett tillägg anföres, att assessor Joh. Linder, adlad Lindestolpe, 1721, i en af sina skrifter påvisat

[1]) I Akad:s stadgar § 47 föreskrifves, att om akademien i tryck anfalles, får ingen dess ledamot därpå svara, om han ej vid akad:s sammankomst af minst 9 ledamöter derom anmodas. Däraf anonymiteten, då akad:s ledamöter uppträdt af egen drift.

behofvet af en språkvårdande »Académie Suédoise», samt att grefve C. G. Tessin (1754) i »En gammal mans bref til en ung printz» (sedermera Gustaf III) uttryckt sin önskan om inrättande af en akademi »endast til vårt talesätts upodling».

Dessa exempel hade kunnat ökas med flera, såsom kan inhemtas af dr H. Hernlunds läsvärda skrift »Förslag och åtgärder till svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739» (1883). Där anföres bl. a. (s. 96) att grefve Joh. Lillienstedt 1720 uttalade sig för upprättandet af en språkvårdande »Societet», liknande dem i Florens, Paris och Madrid. I Vetenskaps-akademien höllos på 1700-talet flera tal, som hade svenska språkets vård och uppodling till föremål, t. ex. »Kårt tal om svenska språkets rykt och upodlande» af Tessin (1746) samt tal af O. Celsius (1768), just.-kansl. Liljestråle (1784) o. s. v. Vetenskaps-Societeten i Upsala verkade, så mycket omständigheterna medgåfvo, för svenska språkets förbättrande och för utgifvande af en ordbok, och kan räkna sig till beröm att hafva varit upphof till Ihres »Glossarium»[1]. I »Svenska Vetenskaps-akademiens grundreglor» (1741) angifves svenska språkets uppodlande såsom ett af akademiens »ögnemärken»[2]. Förhållandet var enahanda med den 1753 af drottning Lovisa Ulrika stiftade Vitterhets-akademien, hvars verksamhet dock var föga fruktbringande.

Omtanke om språket hade, som man ser, icke saknats, då Gustaf III 1786 stiftade Svenska Akademien med den franska till mönster, men alla sträfvanden för språkets vård hade saknat en enande myndighet och kungligt beskydd, hvilket senare den tiden, som bekant, var af synnerligen stor betydelse.

Gustaf III:s afsigt var därför, enligt stiftelsebrefvet, »att upprätta ett samhälle eller akademi endast för svenska språket, helgad åt de ädlaste af alla tidsfördrif: vältaligheten och skaldekonsten». Det synes dock, som om den redan befintliga Vitterhetsakademien, upplifvad ur sin dvala, utvidgad till sin verksamhet och förbättrad, kunde hafva motsvarat det syfte som nu afsågs. Att Svenska Akademien likväl stiftades, kan knappast förklaras genom annat än konungens begär att lysa och att omgifva sitt namn med en gloria af storhet. Detta vinner stöd af den meritlista konungen skrifvit öfver sig sjelf i stiftelsebrefvet, där densamma är aldeles obehöflig och, numera åtminstone, gör en verkan aldeles motsatt den, som afsetts. Bland de samtida ansåg grefve A. v. Fersen, som noga iakttog konungens svagheter, sjelfberömmet olämpligt (I, s. 24). Hans tanke delades nog af flere, som i »Upfostringssälskapets tidningar» 1786 läste urkunden innan den trycktes i akad:s handlingar.

I stiftelsebrefvet (I, s. 12 o. f.), som delvis till tankegången lärer påminna om stiftelsebrefvet för franska akademien, lofvar konungen akademien »särdeles hägn och beskydd» samt att »om något vidrigt dess medlemmar, såsom ledamöter af denna akademi, händer och

[1] Enl. Schröder, Vet.-Societ:s historia.

[2] Se ock dr Hernlunds uppsats: »Svenska tungomålsgillet och dess förhållande till Vetenskapsakademien» i tidskr. Samlaren, 6:e årg. 1885.

vederfares, det med högsta onåd anse och upptaga». Detta stadfästes i privilegierna (I, s. 58), däri ock bestämdes att akademiens ledamöter alltid skulle anses »såsom adelige vederlikar».

I »Svenska Akademiens historia» anföres icke exempel på att akademien hos sin stiftare och beskyddare gjort anspråk på det senare löftets uppfyllelse, hvarföre här må anföras ett ganska betecknande fall, då akademien verkligen begärde skydd för en ledamot, som icke i sin egenskap af akademist, utan såsom privat litteratör, genom eget förvållande råkade ut för ett kraftigt polemiskt anfall.

Då Thorild i början af 1792 utgifvit den märkliga skriften »Det enda nödvändiga för et rikes financer», fick Leopold det infallet att författa och utgifva ett satiriskt »Bref till den store och märkvärdige författaren Th — — hvilken, efter at hafva gjordt sin lagstiftning i vitterheten, gick och gjorde sitt nödvändiga i financerne», hvari han sökte göra sig qvick på Thorilds bekostnad, men då satiren var grundad på falska förutsättningar, hvilkas möjlighet hos en så pass anspråksfull författare med skäl kan förvåna, så blef Thorild icke svaret skyldig. Det kom ofördröjligen i skriften »Uplysning om handelns sanna frihet» etc., och att det var träffande, framgår af följande.

Till justitierevisionens protokoll, hållet inför konung Gustaf III d. 5 Mars 1792, anmälte Svenska akademien, att i en af Thorild författad skrift »Uplysning om handelns sanna frihet» akademiens ledamot Leopold blifvit »på det mest oförsynta sätt angripen till sitt rygte, sin heder och borgerliga anseende» och K. Maj:t täcktes befalla just.-kansl:s-embetet, att i anseende till det beskydd, K. M. i nåder försäkrat akad. »och de i ofvannämnda tidskrift förekomna åtskillige emot anständighet och goda seder stridande uttryck och det ansvar boktryckaren Zetterberg genom en så beskaffad skrifts tryckning kan hafva sig ådragit, foga den embetsåtgärd, som med lag och författningar är instämmande».

Häraf tyckes tydligen framgå, att akademien ansåg Leopold berättigad att utan klander utgifva en så oförsynt skrift som »Brefvet», hvars titel redan är stridande mot anständighet, men Thorild oberättigad att gifva svar på tal. Vi återkomma längre ned till akademiens märkliga rättsbegrepp i fråga om Leopold.

De för akademien under d. 20 Mars 1786 utfärdade stadgarna (I, s. 29 o. f.), upptagna i 58 §§, äro besynnerligt nog, då de gälla en språkförbättringsinstitution, författade på ett föråldradt språk med *tå*, *them*, *then*, *ther*, *thes* o. s. v. Till förebilder för dessa stadgar hafva tjenat franska akademiens stadgar och ordningsregler. Prof. Ljunggren har i de kommentarier, hvarmed han beledsagat de flesta §§, redogjort för öfverensstämmelserna med och afvikelserna från de franska förebilderna samt för öfrigt meddelat många intressanta upplysningar.

Enligt § 22 skulle akademiens »yppersta» och angelägnaste göromål vara, att arbeta på svenska språkets renhet, styrka och höghet »så uti vetenskaper, som särdeles i anseende til skaldekonsten och vältaligheten», äfven den andliga, och rättvisligen lärer icke kunna nekas att akademien i det stora hela utöfvat ett gynsamt inflytande

på språkets behandling. Akademiens egna ledamöter måste ju sjelfva i sina skrifter vårda språket, och såsom domare i vittra mål fästa väsentligt afseende vid att de som genom täflingsskrifter vädjat till deras domslut också vårdat språket. Under stundom hafva ingifna sedan belönade täflingsskrifter återstälts till resp. författare med anmärkningar och råd, ländande till förbättring. Det mest märkliga exempel på akademiens välvilja mot en täflande, är väl den behandling Franzéns sång öfver Creutz rönte[1]). Akademiens första bekantskap med Tegnérs sångmö (I, s. 201) visar att akademien med uppmärksamhet följde de vittra företeelserna i landet. Vid Tegnérs »Svea» gjorde akademien, som bekant, anmärkningar, som medförde förbättringar.

Man har klandrat, att akademien belönat skrifter, som befunnits i viss mån underhaltiga, men af akademiens historia framgår, att belöning gifvits utan afseende på vissa fel och med full insigt om dessa, då en skrift haft öfvervägande förtjenst i ett eller annat afseende, t. ex. i framställningssättet. Under akademiens första period ansågs, att för stränga fordringar ej borde vidhållas, emedan författare därigenom kunde afskräckas från täflande. Akademiens åsigter om smak och stil såväl i vers som i prosa hafva naturligtvis under 100 år, tid efter annan, förändrats. Äreminnets ordprål utan faktiskt innehåll måste snart vika för en enklare och naturligare framställning. Akademiens handlingar erbjuda sedan lång tid tillbaka ett värdefullt innehåll, och i senaste tid verkligen utmärkta på källforskning grundade monografier. Man synes för öfrigt i detta hänseendet hafva fordrat att akademien skulle skifta åsigter och smak lika snabbt som den mångskrifvande litterära hopen. Sådant är orimligt. Akademien har själf, genom en sin ledamot, uttalat sig om begränsningen af sin uppgift som literär domstol (I, s. 89).

En annan egendomlig och hittills föga känd sida af akademiens verksamhet för god smaks främjande i litteraturen sammanhänger med §§ 39 och 43 i akademiens stadgar, som medgifva såväl dess egna ledamöters som främmande att underställa sina skrifter dess granskning. Af sistnämnda rätt ha under vissa tider, enligt de upplysningar förf. flerestädes meddelar, många begagnat sig och derigenom tvifvelsutan förorsakat akademien ett föga angenämt besvär. T. o. m. utländska öfversättare af svensk litteratur ha sändt sina öfversättningar till akademiens granskning. Exempel på forna tiders naivitet i detta hänseende anföras I, s. 239.

Stadgarnes 23 § ålägger akademien, att utarbeta en svensk ordbok och en grammatika, jämte sådana afhandlingar, som kunde bidraga till stadgande och befordrande af god smak. Denna sida af dess verksamhet är, såsom man kunde vänta, föremål för särskild uppmärksamhet i dess historia (se i synnerhet II, s. 384 o. f.) De upplysningar, som lemnas, visa att akademien sökt efter bästa förstånd och krafter fylla den svåra uppgiften. Vid bedömandet af dess äldre språkarbeten bör nu först och främst hänsyn tagas därtill, att

[1]) Se Ljunggren, Smärre skrifter, III.

något verkligen språkvetenskapligt studium icke egt rum före akademiens tillkomst; det är ju först långt fram i vårt århundrade ett sådant börjat idkas. I lång tid har således akademien måst sakna hvad hon från början bort hafva, nämligen ledamöter med språkvetenskaplig bildning. Icke för ty började redan tidigt förberedelser till åstadkommande af en ordbok, och en ledamot efter annan har erhållit uppdrag att arbeta därpå, hvarjämte lämpliga biträden anlitats. Sålunda har samlats ett betydande material, men att däraf endast bokstafven A utgifvits och det först i akademiens 84:e år (1870) har sin orsak i brist på tillräckliga anslag, saknad af personliga krafter och framför allt en i stort ledande förmåga[1]). Dessa omständigheter föranledde akademien att slutligen t. v. afsäga sig det jämförelsevis ringa för ordboksarbetet afsedda årsanslag af statsmedel hon från 1853 till 1872 uppburit. Ändrade förhållanden hafva föranledt akademien att från 1884 återupptaga ordboksarbetet med bättre utsigter än någonsin till framgång. Beträffande detsamma meddelar förf. för öfrigt till jämförelse uppgifter från andra länder, som visa »hvilket ofantligt arbete en ordbok efter nutidens fordringar kräfver samt hvilken tidsutdrägt dess utgifvande nödvändiggör». Att kostnaderna ställa sig i förhållande därtill, är naturligt. — Att akademien till förekommande af oreda i stafsättet funnit sig föranlåten att utgifva en »ordlista öfver svenska språket» (1874) bör ock med erkänsamhet nämnas. Äfven om mot densamma anmärkningar gjorts och detta med skäl, vittna dock flera upplagor att den fyllt ett behof. Af dessa har åtminstone en undergått ändringar, hvilket synes visa att akademien ej ansett densamma för ofelbar. Större eftergifter för nyare tiders kraf förebåda offentligen synliga notiser — och akademien har på detta område onekligen en vacker uppgift, som den, hoppas vi, lyckligt skall fylla för att därigenom möjligen råda bot för den herskande förbistringen.

Vi nämde omkostnaderna. Statsanslaget till akademien som ursprungligen utgjorde 1500 rdr specie, har sedan myntförändringen under Gustaf IV Adolfs regering utgjort 1500 rdr banko (2250 kronor). Från 1792 har hon dragit en efter hand stigande inkomst af privilegiet på Posttidningens utgifvande.

Hvilka tillgångar akademien för öfrigt eger är till det mesta obekant, ty hennes ekonomiska förvaltning och räkenskaper äro, med undantag för statsanslagen, genom ett kungl. bref af d. 27 Oktober 1827 fritagna från annan revision, än den som utöfvas af akademiens egna därtill utsedde ledamöter, hvadan man också i akademiens historia fåfängt söker upplysning om hela den ekonomiska ställningen. Denna har naturligtvis varit förnämsta föremålet för mångas nyfikenhet och gissningar. Då nu senast i Sept. 1883 statsrevisorerna — förgäfves liksom flere gånger under tiden från 1840-talet — påyrkade revision af akademiens ekonomi, uppgåfvo de att akademien vid 1826

[1]) Det är akad. sjelf, som (II, s. 46) erkänner dessa brister, och Rydqvist måtte således hafva ansett sig sakna en ledares egenskaper.

års slut hade en behållning af 84,154 kronor 60 öre och i Aprilhäftet 1886 af »Ur dagens krönika» beräknas att akademien under 100 år uppburit, utom inkomsten af Posttidningen från 1827, 348,800 kronor, samt att för ordboken utgifvits 86,250 kronor. Om nu uppbördssiffrorna vore rigtiga eller ungefär rigtiga, så få de dock sin rätta betydelse först genom redogörelse för medlens användande. Akademiens historia lemnar härom många spridda upplysningar, äfven med afseende på ordboksarbetet.

Det bör vidare rättvisligen alltid ihågkommas, att akademiens ledamöter såsom sådana i allmänhet — de arbetande funktionärerna undantagna — icke uppburit arvoden. Några få pensioner å 100—150 kronor funnos visserligen till midten af detta århundrade, men sedan hafva dessa medel hufvudsakligen användts till akademiens »allmänna ändamål», i främsta rummet ordboksföretaget. Undantag härifrån torde böra göras för Leopold, som före statshvälfningen 1809 lefde i knappa omständigheter[1]), men sedermera understöddes af akademien mera än kanske någon annan af ledamöterna[2]). Men han var ock en mycket verksam ledamot och gjorde sig säkerligen förtjent såväl af det pensionsbelopp honom tilldelades, som ock af de arvoden han uppbar för vissa enligt uppdrag utförda arbeten.

Hvad som anförts (I, s. 177 o. f.) om Svenska akademiens suspension 1795 och om anledningen därtill, inträdestalet af A. G. Silverstolpe, får ytterligare belysning genom dennes förut okända skrift till Gustaf IV Adolf 1798, tryckt som bilaga till »Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe» (1884).

Framställningen af striden mellan gamla och nya skolan (I, s. 261 o. f.) — en punkt i akademiens historia, som man naturligtvis med nyfikenhet och intresse uppsöker — utgör endast en kort öfversigt, som, efter vårt förmenande, svårligen kan anses fullt opartisk. Ämnet fordrar i alla händelser bättre belysning beträffande nya skolan än som t. ex. erbjudes i L. F. Rääfs kärfva och ensidiga yttrande (I, s. 268) afgifvet för öfrigt vid så hög ålder, att minnet af hans högst obetydliga fosforism i ungdomens vår säkerligen förbleknat. Författaren omtalar med synbart ogillande (I, s. 278) att Leopold blef föremål för en smädesång i Polyfem I, n:o 29, men denna af Stjernstolpe författade sång, parodi på Leopolds ofta parodierade skaldestycke »Det slutande århundradet», hade sin anledning i en åtta dagar förut uti Journalen n. 71 (1810) införd artikel, som angick yttranderätten och som antogs hafva utgått från Leopold. I n. 92 af Journalen följde ett mot »stjerntopp» (Stjernstolpe) rigtadt epigram. Denna drog sig emellertid snart från nya skolan.

Såsom en egenhet i vår litteraturhistoria kunna vi i sammanhang härmed ej underlåta att anmärka, att det hänsynslösa och kitsliga beteende mot andra i offentligt tryck, hvartill Leopold vid många till-

[1]) Se Samlaren 1:a årg. 1880 s. 58 o. f.

[2]) Härom upplyser visserligen icke akad:s historia. Vi tro oss emellertid veta att L. en tid, ovisst dock huru länge, af Sv. Akademien uppburit ett pensionsbelopp af 1000 rdr banko årligen.

fällen gjorde sig skyldig, gillats eller ursäktats af flere författare, men när han fått umgälla sina litterära synder och svagheter, har sådant klandrats såsom oförsynt eller ohöfviskt. Denna undantagsställning för Leopold belyses äfven af följande af förf. anförda exempel. Svenska Akademien ansåg sig 1835 icke kunna invälja Atterbom till ledamot, därför att han 1833 i Svenska Litteraturföreningens tidning skrifvit en oförbehållsam kritik öfver då utgifna 4:e och 5:e banden af Leopolds skrifter (II, s. 66). Enahanda var förhållandet 1837, emedan A. samma år i 1:a delen af sina då utgifna dikter upptagit mot Leopold rigtade polemiska rimmerier från Nya skolans första år (II, s. 95). Men då Leopold förfarit på samma sätt i sina af honom sjelf utgifna »Samlade skrifter» och då akademiens ledamot Enberg, som utgaf del. 4—6 af desamma, följt exemplet, så att Atterbom i 6:e delen 1833 fick läsa det för honom nedsättande stycket »Silfvertonen», så synes akademiens finkänslighet vid förenämda tillfällen varit nog långt drifven, låt vara att den ena af parterna ej längre tillhörde de lefvandes antal.

Med 13 kapitlet (II, s. 223 o. f.) eller från och med akademiens 70:de år ändrar framställningen på anförda skäl karaktär. Det förhållande, att många där berörda personer, inom eller utom akademien, ännu lefva har nämligen pålagt förf. vissa restriktioner, hvilka visserligen måste erkännas vara fullt befogade. Framställningen blir därigenom mera »registerartad», och de sista 30 åren behandlas på 70 sidor, hvilka dock äfven de innehålla åtskilligt af intresse. Slutet af senare delen (s. 294—494) upptages af meddelanden om akademiens prisstiftelser, tillfälliga pris, gåfvor, bibliotek, stipendier och akademiens arbeten, allt af betydelse i litteraturhistoriskt hänseende. Därefter följa förteckningar på akademiens ledamöter och pristagare med biografiska uppgifter om en och hvar. En eller annan anmärkning torde kunna göras. Om Leopold säges sålunda bl. a., att han är född »den 2 apr. (enligt annan uppgift d. 23 nov.) 1756». Leopold har sjelf märkligt nog i sin ungdom skriftligen uppgifvit sig vara född d. 23 nov., men Braad, som omkring 1780 afslöt sin Ostrogothia Literata, har däri, utan tvifvel efter uppgift från Leopolds anhöriga i Norrköping, antecknat att denne var född d. 26 mars. Att han döptes d. 3 april, det bestyrker Maria församlings i Stockholm dopbok.

Svenska akademiens historia, af hvars rikhaltiga innehåll ofvan gjorda strödda anmärkningar visserligen icke afse att ge en uttömmande framställning, är, sådan den nu föreligger, måhända icke i alla delar så fullständig som man skulle önska, men det oaktadt genom sin sakrika och objektiva framställning ett för vår litteraturhistoria synnerligen värdefullt arbete, hvari man finner en mängd intressanta och förut okända upplysningar; arbetet är dessutom försedt med ett ypperligt register.

K. F. Werner.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Meddelanden från Svenska Riksarchivet utgifna af C. G. Malmström. **X.** — Årsberättelse för år 1885. — Om utgallring ur Riksarchivet. — E. W. Bergman, Register öfver Rådslag i drottning Christinas och konung Carl X Gustafs tid.

Bland handlingar öfverlemnade till Riksarkivet under år 1885 märkas kyrkoarkivförteckningar för stiften i riket och Stockholms stad; diverse Oxenstiernska handlingar af grefvinnan Margareta Brahe förda ur landet vid hennes tredje gifte med landgrefven Fredrik af Hessen-Homburg, hvilka genom byte med Hessiska regeringen återvunnits; diverse handlingar från trettioåriga krigets tid, skänkta af hr O. Planer i Lützen, m. m. — Efter utlåtande af riksarkivarien har Kongl. Maj:t den 5 juni 1885 lemnat föreskrifter om utgallring ur Riksarkivet och event. förstöring af öfverflödiga och obrukbara handlingar. I nämda utlåtande, som redogör för analoga föreskrifter i flera andra europeiska länder, framhålles äfven vigten utaf att handlingar ej utan vidare ur andra offentliga samlingar afsöndras samt af en framtida centralisation i fråga om deras vårdande.

Meddelanden från Nationalmuseum. N:r 6. Bihang. — L. Looström, Konstväfvarne på Stockholms slott under 1700-talet (rör sig hufvudsakligen kring Per Hilleströms verksamhet).

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1886, April. — * *, Om uppkomsten af nuvarande indelta kompanier, deras namn och nummer.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VI, 2. — Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland undersökta år 1884 af F. Nordin. — O. Montelius, Om högsättning i skepp under vikingatiden. — H. Hildebrand, Om välgörenhet under medeltiden. II (Helgeandshus; s. Göranshospital).

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utg. af J. Wahlfisk. **VI.** — Lektor H. Aminson och fornminnesföreningens 25-åriga verksamhet. — Från föreningens årssammankomst 1885. — Föreningens kyrkomuseum (forts.). — Folkvisor (forts.). — Ordspråk (forts.). — Ordspråkslika talesätt (forts.). — Ordlekar (forts.). — Vidskepelse. — Sägner om natur-myther m. m. — Melodier till folkvisorna.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. Maj 1886. — Philotheca Finspongensis (redogörelse för ett till Finspongs bibliotek återförvärfvadt album med autografer af en mängd berömda personligheter, som besökt Finspong). — Om fru Anna på Vinstorps ättlingar af

första giftet (genealogi, upprättad af Hogenskild Bielke på 1570-talet). — C. A. Klingspor, Ett svenskt riksvapen (afbildning och beskrifning af det på Revals slott år 1561 af Claes Kristersson Horn uppsatta svenska vapnet i sten). — C. A. Klingspor, Henrik Classon Totts vapen. — Grafminnen i Revals domkyrka. — Autografauktionen den 14—19 november 1885. — Svenska autografsällskapet april 1886.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius. **1886, h. 2.** — J. Centerwall, De nyaste undersökningarna om det gamla Etrurien. II. — Literaturöfversigt: Sjelfbiografiska anteckningar af G. F. Gyllenborg (anm. af E. Meijer). — **H. 3.** — G. Cederschiöld, Huru den gamla isländska literaturen kommit till oss (en kortare redogörelse dels för den isländska skriftens egendomligheter, dels för det sätt, hvarpå de isländska handskrifterna bevarats till våra dagar). — Literaturöfversigt: Griffenfelds kærlighed til Charlotte Amélie de la Trémouille, prinsesse af Tarent, af C. H. Brasch (anm. af J. A. Fridericia; meddelar föga eller intet nytt); Danmark-Norges indre historie under enevælden fra 1660 til 1720 af E. Holm (anm. af H. Hjärne: ett värdefullt och intressant arbete, särskildt för kulturhistorien, hufvudsakligen grundadt på hittills obegagnadt arkivmaterial).

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1886, Februari.** — H. Schück, Den vandrande juden. — Literaturanmälningar: Sveriges politiska historia under konung Gustaf den III:s regering af C. T. Odhner, I (anm. af T. Säve).

Pedagogisk Tidskrift utgifven af H. F. Hult. **1886, 4.** — C. T. Odhner, Några ord om periodindelningen i Sveriges historia. — Lärobok i Sveriges historia för skolans lägre klasser af M. Höjer, anm. af H. Hernlund.

Förhandlingar och uppsatser. 1. 1885—1886 (Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. II). — Förhandlingar (Protokoll, Års- och revisionsberättelse, Stadgar o. s. v.). — C. G. Estlander. J. L. Runebergs religiösa verldsåskådning. — W. Lagus, Två franska emigranter i Finland. — R. A. Renvall, Abraham Argillander. — A. O. Freudenthal, Om två ordspråk. — H. Vendell, Om tecken till begynnande palatalisering inom den sydöstra gruppen af svenska landsmål. — T. Westrin, Bidrag till slägten Fordells historia. — M. G. Schybergson, Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742, med bilagor.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik utgifven af C. G. Estlander. **1886, Februari.** — K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten, XVIII: Sprengtporten 1789—1808, III. — **Mars.** — A. F. Nordqvist, I. S. Aksakoff och det slavofilska partiet i Ryssland. — **April.** — E. Schybergson, Några synpunkter i fråga om den s. k. Finska deputationen (undersökning af de omständigheter, som gjorde att man i st. f. att begagna sig af nämda deputation sammankallade landtdagen i Borgå 1809). — C. G. Estlander, Svenska akademiens stiftande.

Uppsatsen XVIII om Sprengtporten behandlar dennes lif under åren 1800—1807; hans beskickning till förste konsuln 1801; hans politiska overksamhet under början af Alexander I:s regering och hans utlåtanden dels i afseende på rekryteringen i ryska Finland, dels i afseende på den politiska ställningen och utsigterna för Finlands oberoende. Märkligt är att bland hans papper från denna tid äfven funnits i koncept en böneskrift till Gustaf IV Adolf att få åter inträda i svensk tjenst och sluta sin lefnad på sina fäders jord; »en gammal gråhårig ärlig infödd finne» kallar han sig själf.

Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland. Redigerad af C. Synnerberg. **1885.** — M. G. Schybergson, Biskop Johan Gezelius d. ä. såsom skolman. — K. G. Leinberg, En tidsbild från lifvet i Åbo för något mer än 100 år sedan. — K. G. Leinberg, Försök under senare delen af 18:de seklet att åstadkomma en folkskoleförfattning för Sverige och Finland. — **1886, h. 1, 2.** — G. Frosterus, Politik och kultur under nyare tidens första skifte. — M—r, Bidrag till undervisningens historia i Sverige och Finland (redogörelse för nyare arbeten af Hollander, Hernlund och Leinberg).

Nyt Tidskrift red. af J. E. Sars og O. Skavlan. **IV, 7.** — A. Nyström, Det kulturhistoriske studium.

Danske Magazin udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog. **Fjerde Række. VI, 3.** — H. F. Rørdam, Minder fra Assens og omegn i det 16:de aarhundrede (slut). — Tegnelser over alle lande 1550 (forts.). — C. v. Krogh, En dagbog over kong Christian V:s foretagender i slutningen af 1678. — S. Birket Smith, Tre satirisk-politiske smaastykker fra enevældens dæmringstid. — K. Erslev, Et bidrag til Poul Laxmands historie.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. **1885, 4.** — J. B. Löffler, Ruinerne af Silkeborg slot. — B. M. Ólsen, Om forholdet mellem de to bearbeidelser af Ares Islændingebog. — Register m. m. — **1886, 1.** — S. Müller, Mindetale over J. J. A. Worsaae. — N. E. Tuxen, De nordiske langskibe.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 3.** — L. Erhardt, Wilhelm v. Humboldts Abhandlung »Über die Aufgabe des Geschichtschreibers». — A. Naudé, Friedrich der grosse vor dem Ausbruch des siebenjährigen Krieges (med anledning af det nyligen utgifna 13:e bandet af Fredrik den stores »Politische Correspondenz»). — Literaturbericht (bl. a. Baumgarten, Geschichte Karls V; Hirsch, Die ersten Anknüpfungen zwichen Brandenburg und Russland unter dem grossen Kurfürsten; Poel, J. G. Rists Lebenserinnerungen; Huber, Geschichte Oesterreichs; Schiemann, Russland, Polen und Livland bis in's 17 Jahrhundert) m. m.

Mittheilungen aus der historischen Litteratur herausgegeben von der Historischen Gesellschaft in Berlin. **XIV, 2.** — La royauté et le droit royal francs durant la première période de l'existence du royaume par P. Fahlbeck (anm. af W. Schultze). — Wallenstein und seine Verhandlungen mit den Schweden von E. Hildebrand och Wallensteins Verhandlungen mit den Sachsen und Schweden 1631—1634 von A. Gaedeke (anm. af H. Bresslau).

Mittheilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte. IV, 1. (1884.) — Krause, Diederich voh der Werder (krigare och diplomat under 30-åriga kriget; en tid uti svensk tjenst; sändebud till kursachsiska hofvet 1634).

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. **Sechste Folge. Fünfter Jahrgang** (**1886**). — W. Oncken, Die Krisis der letzter Friedensverhandlung mit Napoleon I (på grund af otryckta depescher af Castlereagh). — J. Asbach, Cornelius Tacitus. — K. Menzel, Irmengard von Hammerstein. — K. Häbler, Wen Aufstand Siciliens 1516. — W. Maurenbrecher, Tridentiner Concil. Vorspiel und Einleitung. — M. Heinze, Pfalzgräfin Elisabeth und Descartes (den förra dotter till Fredrik V af Pfalz, en af sin tids lärdaste damer, död som abbedissa i Herford). — S. Löwenfeld, Geschichte des päpstlichen Archivs bis zum Jahre 1817.

Göttingische gelehrte Anzeigen 1886, n. 6. — Gonzenbach, Bernhard v. Weimar von G. Droysen (i det hela mycket berömmande; förf. lärer dock göra sin hjelte alltför svenskvänlig).

Blätter für Handel, Gewerbe und sociales Leben (Beiblatt zur Magdeburger Zeitung) **1886, 4—13.** — M. Dittmar, Gustav Adolf und Magdeburg nach dem 10/20 Mai 1631 (behandlar i 6 artiklar efter källor ur stadens arkiv förhållandet mellan densamma och svenskarne efter stadens förstöring och till Gustaf Adolfs död).

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 2.** — S. Davidson, The growth of plebeian privilege at Rome. — W. H. Simcox, Alfred's year of battles. — J. Gairdner, The death of Amy Robsart. — E. B. Hamilton, Paris under the last Valois kings. — W. Cunningham, The repression of the woollen manufacture in Ireland. — T. Bent, King Theodore of Corsica. — Notes and Documents. — Reviews of books. — List of Historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique, 1886, Mars—Avril. — H. d'Ideville, Pellegrino Rossi (utdrag ur ett större arbete öfver den ryktbare juristen, diplomaten och statsmannen, efter hvart annat medborgare i Italien, Schweiz, Frankrike och åter Italien, där han slutligen som Pio IX:s minister mördades i Rom 1848). — E. Petit, Croisades Bourguignonnes contre les sarrazins d'Espagne au XI:e siècle. — Le dictionnaire biographique espagnol. — Vauchelet, Le général Dugommier (den bekante franske generalen i början af revolutionskrigen; en samling af bref och aktstycken jämte biografi). — Bulletin Historique: France (Bémont). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Mai—Juin.** — A. Tratchevsky, L'Espagne à l'époque de la Révolution française. — E. Gebhart, Recherches nouvelles sur l'histoire du Joachimisme. — J. Favier, Documents inédits sur la vie privée de Charles IV, duc de Lorraine, tirés des papiers de son confesseur. — Bulletin historique: France (Monod); Russie (Jakouschine). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestva (Ryska historiska sällskapets Magasin). **XLII.** — Kejsarinnan Katarina II:s papper 1789—1792. — **XLIX.** — Franske konsuln i Petersburg La Vies och ministern Campredons depescher 1722—1724.

Med 42 delen afslutas publikationen af den ur ryska riksarkivet hemtade serien af Katarina II:s papper, som tillsammans fyller fem af »Magasinets» delar. Ifrågavarande band innehåller bref från Katarina II till åtskilliga personer, särskildt Potemkin, och förekomma naturligtvis här och hvar uttalanden om Gustaf III och den svenska politiken, ehuru icke af någon större betydenhet, efter hvad det vill synas.

Öfversigter och Granskningar.

Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié sous les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministère des affaires étrangères. II. **Suède.** Avec une introduction et des notes par A. GEFFROY. 516 p. Paris, Felix Alcan, 1885.

Af samlingsverk till den nyare tidens historia, som för närvarande äro under utgifvande i Europas olika länder, torde knappast något kunna täfla i vigt och betydelse med föreliggande samling aktstycken rörande den franska diplomatien under dess glansålder från Vestfaliska freden till Franska revolutionen. Inom Frankrikes egen historiska literatur har ej heller på samma område något källverk framträdt, som i fråga om omfattning därmed kan jämföras, alltsedan MIGNET 1835 utgaf sitt berömda arbete *Négociations relatives à la succession d'Espagne*. Med detta Mignets verk inleddes i sin tid den franska historiska literaturens monumentala urkundsamling *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*. Med föreliggande *Recueil des Instructions aux ambassadeurs de France* inledes också en ny stor urkundsamling. Vi ha nämligen att däri helsa begynnelsen till en hel serie publikationer ur det arkiv, som förvarar de vigtigaste, tillförlitligaste och hemligaste handlingarne till Frankrikes historia: det så länge för forskningen tillslutna utrikesministeriets arkiv.

Det är nu 50 år sedan utgifvandet af *Collection de documents inédits* begynte, en tilldragelse af vigt ej blott för Frankrikes literatur, utan för den historiska literaturen i allmänhet. GUIZOT, då på höjden af sin bana på en gång som historieskrifvare och som julimonarkiens minister, hade fattat tanken att bland statens pligter inskrifva äfven vården om landets förflutna. Han uppstälde den fordran, att staten borde samla och offentliggöra de otryckta urkunderna till landets historia, alltså på sitt sätt återupptaga och fortsätta det verk, som kyrkan en gång utfört genom benediktinerna af kongregationen Saint-Maur. De franska kamrarne antogo Guizots förslag och gåfvo därmed ett föredöme, som sedan blifvit följdt i andra länder — lyckligtvis i någon mån äfven i vårt land. Mignet, vid denna tid direktör för det franska utrikesministeriets arkiv, sammanstälde till begynnelsevolym för samlingen de vigtigaste diplomatiska urkunderna till Ludvig XIV:s histo-

ria. Han skapade då det beundransvärda, ofvan omnämda verk, i hvilket omkring den spanska arfsföljdsfrågan, det centrala ämnet för Ludvig XIV:s politik, är samlad till enhet den vidtförgrenade franska diplomatien under hans tid; i form af offentliggjorda handlingar med mellanskjuten text framställes här i sjelfva verket Ludvig XIV:s regerings historia intill freden i Nimwegen 1679. Detta Mignets verk, ursprungligen ämnadt att omfatta en långt större tidrymd (1659—1738), blef visserligen ofullbordadt och ej heller sedan i samlingen efterbildadt, en torso, om hvilken Le Glay's ord i företalet till ett annat af samlingens verk gälla: *»l'excellence du modèle a decouragé l'imitateur»*. Men om ej på samma sätt, så på annat — genom mera utförliga och uttömmande aktmessiga urkundsamlingar — följdes den beträdda vägen, och så kommo bland andra till stånd Berger de Xivreys, Avenels och Chéruels oskattbara samlingar af Henrik IV:s, Richelieus och Mazarins bref och statspapper, verk, utan hvilka Europas politiska historia i det 17:de århundradet öfverhufvud ej mera kan studeras. På samma gång blefvo också genom Mignet utrikesarkivets så länge girigt vaktade skatter tillgängliga för enskilda forskare, om också då blott för en kort tid, ty Fr. von Raumers indiskretioner och andra skäl föranledde snart åter arkivets stängande.

Hvad julimonarkien begynte, har nu republiken återupptagit. Det franska utrikesministeriets arkiv är åter öppnadt för forskningen. Detta förnyade och, såsom man skall hoppas, definitiva öppnande fäster sig åter vid ett af de stora namnen från julimonarkien, ty det skedde 1874 under hertig Decazes' utrikesministerium. Arkivet ställdes under en permanent *Commission des archives diplomatiques*, i hvilken för en tid historieskrifvaren Henri Martin förde presidiet. Och ej blott öppnades det då för den enskilda forskningen; den nya arkivkommissionen fattade äfven såsom sin pligt att till forskningens gagn sörja för utgifvandet af urkundserier af sådan vigt och omfattning, att det offentligas mellankomst därvid kunde erfordras. I öfverensstämmelse härmed var det som Albert Sorel 1880 framträdde med förslaget att begynna dessa serier med offentliggörande af instruktionerna för Frankrikes sändebud i utlandet under tiden från Vestfaliska freden till Franska revolutionen. Förslaget vann arkivkommissionens bifall, och planen därför fastställdes af utrikesministeriet 1882. Enligt denna är det ej såsom vid *Collection de documents inédits* vederbörande myndighet, som omedelbart har omsorg om arbetet; detta anförtros af kommissionen åt enskilda vetenskapsmän och verken utgifvas under kommissionens auspicier med dess kontroll. Inom denna första serie af publikationer är en volym inrymd åt hvarje land, med hvilket Frankrike stått i vigtigare förbindelse. Volymernas antal är tills vidare bestämdt till 11, men då i denna lista Polen, Portugal och alla italienska stater, utom Kyrkostaten och Sardinien, saknas, är att antaga, att antalet kommer att utvidgas. Åt förslagsställaren Albert Sorel, den snillrike författaren till *L'Éurope et la révolution française*, anförtroddes det nya samlingsverkets första del, *Österrike;* åt Armand Baschet, den ryktbare forskaren i Venezias arkiver, en annan del,

England; åt Rambaud *Ryssland.* Men åt hvilken af Frankrikes nu lefvande historiska författare skulle väl lämpligen anförtros omsorgen om minnet af förbindelsen mellan Frankrike och den skandinaviska Norden, mellan Frankrike och dess äldsta och trognaste allierade i Europa, om ej åt AUGUSTE GEFFROY? Det har varit en vigtig del af denne förtjente mans lifsgärning att ha befäst de literära och historiska banden mellan hans eget land och Skandinavien, och därunder har han blifvit en auktoritet i utlandet för vår historia. Åt honom gafs också uppdraget att i den nya samlingen utgifva banden *Sverige* och *Danmark.*

Sådan är det nya historiska källverkets förhistoria. Vi hafva varit vidlyftigare härom, då det alltid kan vara af intresse att känna, huru företag af denna art ordnas i utlandet. — 1882 emottog Geffroy sitt uppdrag. Han har med 1885 redan hunnit utföra det för hvad Sverige angår, så att *Sverige* kommit att blifva samlingens *Tome II.* Bandet *Danmark* nalkas, såsom af noten å sid. 48 framgår, äfven sin fulländning. Och den flitige forskaren med den ovanliga framställningsgåfvan kan med tillfredsställelse blicka tillbaka på de gångna årens arbete. Han har lemnat ett verk, som fäster namnet Geffroy på en gång i den franska och den svenska vetenskapens häfder, som liksom kröner hans föregående lefnads sträfvanden och som, när det intager sin plats inom den franska literaturen, följes af den svenska forskningens och af Sveriges tacksamhet.

* *
*

Det ligger i Albert Sorels förslag en god och riktig tanke. Instruktionerna utgöra kärnan i den diplomatiska förhandlingen. I dem ligga de stora grunddragen företecknade; de äro som dess fasta linier. De angifva underhandlingarnes mål, ofta äfven dess medel; under alla deras vexlingar äro de de fasta punkter, till hvilka de återvända. Däraf beror den ovärderliga fördelen för den historiska forskningen att ega dem tryckta och för alla tillgängliga. Man har genom dem liksom en probérsten i sin hand. Huru månget misstag skall ej också genom denna publikation kunna rättas, huru månget förebyggas! Den franska literaturen med dess rikedom på memoirverk behöfver just arbeten af denna art. Och utom detta allmänna värde ega de också ett särskildt genom de öfverblickar öfver äldre förhållanden mellan makterna i fråga, med hvilka de enligt gammal diplomatisk häfd inledas, de redogörelser för sväfvande frågor, som de innehålla. När man såsom här kan följa dem under en lång tidrymd, visa de sig såsom ett helt af stort intresse, ty fastän vidt skilda till ämnen och tider, sammanhållas de enskilda delarne af det enhetsband, som ligger i staternas orubbliga intressen.

I bredd med dessa synpunkter nedsjunker till obetydlighet den synpunkt, som kommissionen i sin plan också låtit följa med, att nämligen samlingen också skulle vara *»un digne modèle offert à l'étude de jeunes gens qui désirent consacrer leurs efforts à la defense*

des intérêts extérieurs de notre pays — une sorte de manuel des traditions politiques de la France à la disposition de nos agents et de nos historiens». Huru mycket *»éminement pratique»* detta syfte också säges vara, det förefaller dock såsom ett tidsuttryck för opportunistisk utilitarism, som verkar störande. Lionne och Pomponne, Torcy och Vergennes lemna visserligen mönster för *»jeunes gens»*, men deras verk förtjena framför allt att offentliggöras för dessa mäns egen, för Frankrikes och för historiens skull. Lyckligtvis hafva vid detta tillfälle såsom alltid sakerna sjelfva tagit ut sin rätt, och när del efter del föreligger färdig, har den historiska vetenskapens synpunkt blifvit den gällande, ehuru det i kommissionens betänkande hette, att det skulle vara *»une oeuvre d'enseignement politique plutôt qu'une oeuvre d'érudition».* — Om härutinnan en anmärkning varit att göra, så måste emellertid så mycket mera den grundsats obetingadt prisas, som kommissionen häfdat i fråga om utgifvandet, nämligen urkundernas meddelande i deras helhet utan någon slags censur.

Ett inkast, som från den historiska forskningens synpunkt kan göras, är att ej något kraf på fullständighet i serierna ingått i sjelfva planen. Från början äro uteslutna alla instruktioner af andra rang, de som gifvits för underhandlingar i bestämda uppdrag, såsom t. ex. för fredsfördrag eller speciella missioner i allmänhet. Hvad med samlingen afsetts är att lemna instruktionerna för den fasta regelmässiga diplomatiska förbindelsen. Detta gör emellertid, att när vi t. ex. glädja oss öfver det ljus, som faller öfver Frankrikes och Sveriges förbindelser i Mazarins och Carl X Gustafs tid genom instruktionerna för d'Avaugour 1654 $^{27}/_{5}$ och 1656 $^{17}/_{3}$ med dess tillägg, vi lika lifligt sakna instruktionen för Terlon under denna tid, hvilket troligen kommer däraf, att denna eller dessa väsentligen afsett fredsmedlingen mellan Sverige och Danmark. Men å en annan sida kan också med någon sanning invändas, att absolut fullständighet på detta område alltid förblifver en chimère: instruktionerna fullständigas i verkligheten oupphörligt af depescherna, och ofta flyttar sig också hela negociationen från den ena maktens sändebud till den andras, såsom t. ex. förhållandet blef just i Carl X Gustafs tid, då Biörnclous underhandling i Frankrike kom att blifva vigtigare än Terlons i Norden och Ludvig XIV:s skrifvelse från Toulouse 1659 $^{16}/_{12}$, förvarad i svenska riksarkivet, är den vigtiga afgörande handlingen. Det gäller, att man får vara nöjd, äfven om man ej får allt: att göra arkivforskningen inom området obehöflig har ej varit eller kunnat vara dessa publikationers mening. Sådant som verket föreligger, utgör det en kommentarie af oskattbart värde till den politiska historien, i det den framlägger hufvudserien af dessa lärorika historiska urkunder. Den formella talang, med hvilken de flesta affattats, är beundransvärd, språkets klarhet och bestämdhet ojämförlig. Man fattar vid genomläsningen lätt, hvarför franskan så hastigt blef diplomatiens språk, och man får en hög tanke om dessa franske diplomaters begåfning.

Framför hvarje urkund har efter planens allmänna bestämmelser en kortfattad notis blifvit förutskickad, som ställer denna på sin rätta

plats, så att situationen står klar för läsaren, liksom en gång för sändebudet. En förträfflig *Table de chapitre* anger på ett uttömmande sätt urkundernas innehåll och lättar i hög grad användandet. Med samma omsorg är äfven *Index* behandladt.

* * *

I spetsen för arbetet har Geffroy ställt en *Introduction* i den goda franska historiska stilen, en öfverblick i korta träffande drag, en förberedelse till urkunderna, som gifver åt dessa sammanhang och förvandlar dem liksom till kolossala bilagor åt hans egen sammanträngda historiska text. Dylika inledningar ingå i den allmänna planen, men då Albert Sorel åt bandet Österrike gifvit blott en kortfattad, till instruktionernas innehåll strängt begränsad inledning, har utgifvaren af bandet Sverige lemnat ett sjelfständigt arbete med ett sjelfständigt arbetes värde. Det är något i denna *Introduction*, som påminner om den franska literaturens stora mönster för dylika inledningar, en Mignets eller en Chéruels, med ett ord af det slag, hvaraf vårt lands literatur ej eger ett enda. Den literära verlden har med lefvande intresse läst den såsom ett fristående arbete.[1]

Geffroy begynner sin inledning med den anmärkning, att den franska diplomatien i Stockholm vid denna tid ger liksom en typisk bild af den franska diplomatien under hela tidehvarfvet. När han frågar efter orsaken därtill, finner han den däri, att Sverige intog första rummet i Frankrikes allianssystem: alltsedan Hercule de Charnacé slöt det minnesvärda förbundet i Beerwalde, var ju Sverige, såsom Ludvig XIV genom Lionne uttrycker sig i instruktionen för Terlon 1665 $^3/_7$, *»le premier, le plus sûr et le plus considérable de ses alliés»*. Därför blef också Stockholm den franska diplomatiens vigtigaste post, och där användes dess förnämsta och skickligaste representanter, män af första ordningen, sådane som de båda D'Avaux, Claude och Jean-Antoine, Chanut, Arnauld de Pomponne, Feuquière, och senare Breteuil och Vergennes. I hvilket annat land har väl Frankrike varit representeradt af en så lysande rad som denna? Tvänne af de nämda lemnade Stockholm för att öfvertaga ledningen af Frankrikes utrikespolitik: Pomponne och Vergennes. — I raska, lifliga drag ger förf. en bild af diplomatens lif i det 17:de århundradet: det oerhörda arbete, som korrespondensen kräfde, en korrespondens, som ej var inskränkt blott till regeringen, utan äfven omfattade alla franska sändebud i Europas hof, — det ansvar, som följde med hela ställningen i en tid utan telegraf, då besluten oftast måste fattas af sändebudet sjelft, — det yttre lifvets ofta svåra förhållanden, resor med bagage och svit, hvilka, då landväg togs, varade $2^1/_2$ månad eller, om sjöväg valdes, stundom utsatte för de största faror, — och därjämte äfven bekymmer och penningförlägenheter bakom den prunkande ytan, ty alla dessa diplomater klaga öfver den svenska hufvudstadens dyrhet

[1] I Revue des Deux Mondes 1885, 2:me vol.

och de stora utgifterna: det förslog ej riktigt i verkligheten, att som Feuquière sade, när han i skånska fälttåget 1676 följde Carl XI med en svit af mer än 80 personer, *payer de la grandeur de son maître.* Tydligt nog framgår, att det stora århundradet af Frankrikes och Sveriges historia, Ludvig XIV:s, de sista Vasarnes och Pfalzarnes tid, företrädesvis intresserar författaren. Af inledningens 102 sidor egnar han de 86 åt denna och skildrar oss partitiden samt Gustaf III:s tid intill 1789 på de återstående 12. Af framträdande personligheter dröjer han med förkärlek vid Chanut, Arnauld de Pomponne och Feuquière. Det är här, vid skildringen af Chanut, som han inkommer på den utvikning från det egentliga ämnet, hvilken vid framställningens första framträdande i Revue de Deux Mondes väckte ett så stort och berättigadt intresse, den digression om drottning Kristina, hvari ur det franska utrikesarkivet meddelas de två biljetter drottningen skref till Chanut och kardinal Mazarin omedelbart efter händelsen i Fontainebleau den 11 november 1657. Några ord från drottning Kristinas eget land böra med anledning däraf icke saknas.

Kardinal Mazarin kände mycket väl GIAN RINALDO MONALDESCHI. I Chéruels *Lettres de Mazarin* (III, 1000, Lettres analysées) träffar man namnet redan under året 1648; kardinalen lyckönskar där sin landsman till hans beslut att gå i fält för Frankrike under Napoliexpeditionen detta år. I följande delar af samma brefsamling skall säkert namnet oftare förekomma, ty Monaldeschi spelte en vigtig rol inom det franska partiet i Italien under de närmaste åren. Han var ledare af den landtexpedition, som 1652 afgick till Abruzzerna samtidigt med hertigen af Guise's andra tåg till Napoli. Gualdo Priorato skildrar honom i ett af sina arbeten såsom chef för det franska aktionspartiet i Roma vid denna tid. Det är också på grund af denna sin ställning, som Monaldeschi tagit inträde i drottning Kristinas hof. När drottningen på våren 1656 — alldeles icke af nyck, utan af ganska giltiga anledningar — bröt med hertigen af Terranova, don Antonio Pimentel och hela det spanska partiet, aflöste Monaldeschi och Francesco Maria Santinelli såsom hofchefer den spanske de la Cueva. Monaldeschis namn betydde för Roma och Italien, att drottningen ändrat politisk färg. Ej långt därefter företog hon sin första franska resa, på hvilken hon följdes af Monaldeschi. Efter tillbakakomsten till Italien, medan drottningen tillbragte vintern 1656—57 i Pesaro, var Monaldeschi frånvarande från hennes hof. Hvar var han under denna tid? I Frankrike och i Mazarins närhet såsom Kristinas politiske agent hos kardinalen. Men det var dock säkerligen ej någon känsla för landsmannen och partivännen, som dikterade Mazarins hållning vid katastrofen i Fontainebleau. Dylika motiv bestämde såsom bekant icke Mazarins handlingssätt; ingen har dessutom bättre än han känt den verkliga orsaken till denna katastrof, Han omtalar också Monaldeschi i sitt bref till Terlon 1657 $^{23}/_{11}$ (hos Geffroy) endast med de kortfattade orden: »personne de condition», under tillägg, »att de omständigheter, hvilka beledsagat händelsen gjort, att drottning Kristina kommit att blifva

betraktad med fasa i ett land, där man ej var van att se dylika tragedier». Det skulle föra för långt att här närmare ingå på sjelfva saken. Vårt syfte är vid detta tillfälle endast att framställa den situation, i hvilken drottningen skref de biljetter Geffroy offentliggjort, för att därigenom bidraga till en riktig uppfattning af dessa aktstycken.

Kardinal Mazarin, som visste utväg för allt, hade vid första underrättelsen om hvad som timat, till Fontainebleau sändt sin förtrogne, slägtingen och landsmannen Zongo Ondedei. Dennes uppdrag var att söka utplåna alla spår af drottningens delaktighet; hela händelsen skulle skjutas öfver på italienarne, som utfört blodsdomen, på Ludovico Santinelli och de två männen från Pesaro. Ondedei hade återvändt med oförrättadt ärende. Då sände kardinalen Pierre Chanut, som vid denna tid, återvänd från sin ambassad i Holland, lefde vid hofvet såsom medlem af Conseil d'Etat. Chanuts uppdrag var detsamma som Ondedeis, men han hade därjämte skräckmedel att använda. Drottningen skulle hotas med befolkningen i Paris, med allmänna meningen i Frankrike: aldrig skulle hon kunna visa sig i den franska hufvudstaden, nedstänkt af det blod, som på ett så ohyggligt sätt utgjutits i galerie des cerfs: därför återstod ej annat än att hvälfva skulden öfver på andra. Den smidige italienske diplomaten hade emellertid misstagit sig om den nordiska drottningen. I hans karaktär funnos inga omöjligheter; men han hade stött på omöjligheterna i hennes. *Aldrig,* löd hennes svar, hvilket ligger skriftligen affattadt just i dessa båda biljetter. Till Chanut äro hennes ord: *Je ne connois personne assez grand ni assez puissant pour me faire démentir mes sentiments ni pour m'obliger à désavouer mes actions. Je ne vous dis pas ceci comme un secret que je vous confie comme à un ami; mais je vous le dis comme un sentiment que je suis prête à declarer à toute la terre, et qu'on ne pourra m'empêcher de l'avoir ni le déclarer qu'en m'empêchant de vivre!* Och till Mazarin skrifver hon: »*Si M. Chanut a mal réussi dans les terreurs paniques qu'il a voulu susciter dans mon âme, ce n'est pas faute de les avoir représentées aussi effroyables que son éloquence est capable de les figurer. Mais, à dire vrai, nous autres gens du Nord sommes un peu farouches et naturellement peu craintifs. Vous excuserez donc si la commission n'a pas eu tout le succès que vous auriez désiré; et je vous prie de croire que je suis capable de tout faire pour vous plaire, hormis de craindre*»... *Moi, je trouve beaucoup moins de difficulté à étrangler les gens qu'à les craindre,* tillägger hon öfverretad. Hon var det säkerligen i detta ögonblick på dubbelt sätt, både genom sjelfva händelsen och i följd af den anmodan som kardinalen stält till henne och som hon med moralisk förtrytelse tillbakavisar.

I dagern af dessa förhållanden måste omdömet om drottning Kristina blifva ett annat, än det i boken uttalade. Hon har visat icke en falsk, utan en äkta storsinthet, då hon förblifvit otillgänglig för Mazarins skräckmedel, då hon afvisat hvarje tanke på att hvälfva

ansvaret för sin gärning öfver på andra, i så måtto oskyldiga åtminstone, att de blott utfört den dödsdom hon fällt, om också säkerligen på helt annat sätt än hennes afsigt varit. Härutinnan framstår hon som en värdig dotter af Sverige, af vår infödda konungaslägt och af sin store fader. — Hvad sjelfva hufvudfrågan, Monaldeschis katastrof, angår, lösa ej dessa biljetter den historiska gåta, som däruti ligger. Men de ha äfven ur denna synpunkt ett betydande intresse, ty de visa, i hvilken grad drottning Kristina sjelf varit öfvertygad om rättvisan af den dom, som hon uttalat öfver sin hofchef. Att hon också egt rätt att fälla denna dom, därom har hon sjelf aldrig tviflat: den låg i abdikationsakten 1654. »*Pour l'action que j'ai faite avec Monaldeschy*», skrifver hon i samma biljett till Mazarin, *je vous dis que si je ne l'avois faite, je ne me coucherois pas ce soir sans la faire; et je n'ai nulle raison de m'en repentir, mais plus de cent mille d'en être ravie* [1]).

»Le *meurtre* de Monaldeschi» såsom händelsen häfdmässigt benämnes inom den franska literaturen, liknar för visso ett »mord», genom det ohyggliga sätt, hvarpå drottning Kristinas dödsdom blef utförd af Ludovico Santinelli och männen från Pesaro, men till slut beror frågan om afrättning eller mord på grunderna för den dödsdom hon uttalat. Monaldeschi sjelf erkände sin skuld och domens rättmätighet; han bad blott om nåd. Men hvad var hans brott? Däri ligger problemet, så mycket svårare att lösa, som drottningen behållit för sig sjelf de skrifliga bevisen, utan att lemna spår af dem qvar i sitt arkiv. De måste anses förlorade, och problemet kan endast lösas på omväg genom vidtomfattade undersökningar.

Skildringen af det 17:de århundradets diplomater är ett af inledningens mest tilldragande partier. Och visserligen förtjena dessa män ett erkännande: de kunna med rätta sägas ega anspråk på att med krigarne dela det stora tidehvarfvets lagrar, ty Frankrikes segrar under Ludvig XIV äro vunna ej mindre af diplomaterna i kabinetten än af fältherrarne på slagfältet. Stundom faller dock här dagern kanske nog mildt öfver dem, såsom i fråga om deras förhållande till andra land och monarker än till det franska fäderneslandet och »le grand roi». Den stolta sjelfkänsla, som en fransman följer med beundran, var stundom rent af förolämpande för de främmande land, till hvilka de kommo. Så kändes det i Sverige, när t. ex. chevalier de Terlon 1662 uppträdde i Stockholm för att utan vidare kassera Claes Totts allians i Fontainebleau 1661 $^{22}/_{9}$. Man glömde det icke i Sverige; det blef en af anledningarne till den antifranska stämning, som bildade sig där på 1660-talet. Markis de Feuquière väckte egentligen samma intryck. Visserligen ger denne diplomat mot bakgrunden af den slappa svenska rådsregeringens män en energisk bild af Ludvig XIV:s Frankrike, och utan honom skulle helt visst aldrig Pomponnes och Courtins traktat af 1672 ha blifvit

[1]) Detta är rätta tolkningen af de ord, som undgått M. Geffroy; vi hafva för meddelandet att tacka riksarkivarien C. G. Malmström.

verkstäld, men det ligger i hela hans färd en hänsynslöshet, som också med rätta ingaf Carl XI den misstämning mot fransk diplomati, hvilken aldrig lemnade honom, och när han längre fram (1691) förbjöd sina kungliga råd att låta bjuda sig till markis de Béthune, var säkert denna hans missstämning mera den verkliga orsaken, än någon särskild fruktan för Béthunes älskvärdhet (XXXIII). Med Bazin de Baudeville (1682) hade detta diplomatväsen nått sin höjdpunkt, men det fick då äfven ett tvärt slut. Bazin reste från Stockholm utan att ha tagit audiens, och Carl XI lät därvid förblifva. Karakteristiskt för den franska anspråksfullheten i Ludvig XIV:s tid är det citat Geffroy meddelar (XXVII) ur Arnauld de Pomponnes bref till Lionne 1668 $^{20}/_{6}$, och detta så mycket mera som Pomponne var på samma gång den talangfullaste och den hofsammaste af dessa franska diplomater. Han klagar öfver Sverige, därför att det vill »*trop se faire honneur d'une égalité en toutes choses*» och tillägger: *ce n'est pas que tous rois ne soient rois, mais pour me servir des termes dont on dit que M de Charnacé usa autrefois en parlant à Gustave Adolphe sur le même sujet, quoique tous velours soient velours, il y en a de moins forts et il y en a à trois poils.* Så svårt hade man att finna sig i Gustaf Adolfs grundsats om alla kronors jämlikhet; men man lärde det så småningom.

Dock, vi måste afbryta denna redogörelse för M. Geffroys intressanta inledning.

* * *

Instruktionerna, — bilagorna till denna text, — begynna med Chanuts instruktion 1652 $^{16}/_{9}$ rörande kongressen i Lübeck och sluta med instruktionen för markis de Pons vid hans återvändande till Stockholm 1788. Serien upptager 25 i Sverige ackrediterade sändebud med titel af ambassadörer eller envoyeer. Uti den fullständiga förteckning — äfven upptagande diplomatiska agenter, residenter och chargés d'affaires — hvilken M. Geffroy utlofvar i delen *Danmark*, skall antalet, om vi ej bedraga oss, ökas med omkring 30, af hvilka mer än en fyllt vigtiga missioner.

Med strängt iakttagande af arkivkommissionens plan skulle instruktionen för Chanut 1652 $^{16}/_{9}$, den första i samlingen, hafva måst uteslutas, ty den rör en speciel mission, fredsmedlingen mellan Sverige och Polen. Det är emellertid den enda instruktion för Chanut, som kunnat uppdagas. Förgäfves har en föregående allmännare instruktion blifvit eftersökt i utrikesarkivet såväl som bland de diplomatiska korrespondenserna i *Bibliotèque nationale* och *de l'Arsenal.* Möjligt vore emellertid, att Chanut, åtminstone som resident, — hvilket han var åren 1646—49 — aldrig haft någon skriftlig instruktion. Han sändes hösten 1645 till den franska ambassadören i Norden, grefve de la Thuillerie, som då, återvänd från kongressen i Brömsebro, vistades i Kjöbenhavn. Denne hade order att om allt instruera residenten, och Chanut följde med honom till Stockholm; Thuillerie

lemnade ej Sverige förrän, såsom han sjelf säger, Chanut blifvit fullkomligt invigd i hans »maximes».

Till Carl X Gustafs historia innehåller samlingen tvänne aktstycken, instruktionerna för baron d'Avaugour af 1654 $^{27}/_{5}$ och af 1656 $^{19}/_{3}$ med dess tillägg. Karakteristiskt är att till efterträdare efter Chanut, — den lärde ministern hos den lärda drottningen — nu valdes en krigare, som redan varit Frankrikes representant i Torstensons och Wrangels armeer: det visar hvad man väntade af Carl Gustafs tronbestigning. Och hvilket värde man satte på en krigisk konung af Sverige framgår af instruktionen: han skulle, heter det, försäkras ej blott om *»une amitié de bon allié et d'intérêt d'état, mais même d'une amitié de frère pleine de confiance et de tendresse»*. Ludvig XIV ville följa sin faders föredöme och betrakta Sverige såsom *»le principal soutien de la cause commune en Allemagne»*; vid företag där i de begge kronornas intresse ser man i honom *»le chef des entreprises»* och man vill gerna dela *»lauriers et fortune avec un prince si accompli.* Det var sålunda från begynnelsen mot Tyskland som Mazarin ville rikta Carl X:s krigslust, och det kändes säkerligen för kardinalen som en förarglig missräkning, när 1655 just den eventualitet inträffade, hvilken han med så mycket statsklokt förutseende sökt förebygga genom kongressen i Lübeck. När därefter den ene af Frankrikes nordiska bundsförvandter, Sverige, sönderslet den andra, Polen, återstod för den franska politiken endast att söka stifta fred mellan dem, för att därefter genom stora subsidieanbud locka Carl X till att utföra de fälttåg i Tyskland, genom hvilka, såsom det heter, man ville bereda honom tillfälle att *imiter la valeur et la conduite de ce grand conquerant, le roi Gustave.*

Detta är hufvudinnehållet i d'Avaugours andra instruktion af 1656 i mars. Kardinalen hoppas vid denna tid på en fred. Det franska sändebudet i Berlin de Lombres sändes till Johan Casimir med fullmakt att bemedla den. D'Avaugour har order att därom bedja och besvärja Carl X; äfven, om det behöfdes, att med penningar förmå Johan Casimir till ett raskt beslut. Därefter skall alliansen med Frankrike afslutas. Det bjudes 400,000, eventuelt 600,000 livres i subsidier jämte inbrott i Tyskland af en här om 10, eventuelt 20,000 man. En liga af tyska furstar, riktad mot kejsaren, ställes i utsigt. Redan har d'Avaugour order att utforska Carl X:s tankar angående det blifvande kejsarevalet; Carl X skall då enligt d'Avaugours skrifvelse till kardinal Mazarin 1657 $^{19}/_{4}$ (XLII not) ha svarat »att han ville förbinda sig med Frankrike för att utestänga det habsburgska huset; önskade konungen af Frankrike kejsartronen för sig, ville han förhjelpa honom till densamma, ty att kejsaren måste vara katolik, det insåge han väl.» Har väl nu Carl X också menat hvad han sagt? Ville han verkligen låta Ludvig XIV bestiga Tysklands kejsaretron?

Det skulle föra för långt att följa politikens alla växlingar under Carl XI:s regering, sådane de visa sig i dessa instruktioner, instruktionerna för Terlon, Arnauld de Pomponne, Feuquière, Bazin de Baudeville och slutligen, efter det förbindelserna återknutits 1691,

för Béthune och den yngre d'Avaux. Tillsammans fylla de inemot en tredjedel af samlingen, och det gäller om mer än en af dem hvad Pomponne (Mémoires II, 42) säger om den, hvilken han erhöll vid sin ambassad till Stockholm 1665: »de toutes les affaires principales de l'Europe, il n'y en avait guère qui n'eussent rapport aux Instructions, dont S. M. me fit l'honneur de me charger». Sådan var Sveriges yttre ställning äfven i en tid af så oförneklig inre svaghet som denna. — De två instruktionerna för Pomponne (1665 och 1671) äro de utförligaste och ur mer än en synpunkt de märkligaste. Införer den första i alla de frågor, som sysselsatte den europeiska politiken på denna tid, så berör den senare den centrala händelsen i Sveriges och Frankrikes inbördes förhållanden under senare hälften af det 17:de århundradet: förbundet i Stockholm 1672. Den tager också priset framför alla i samlingen genom en framställningens konst, som gör den till ett ojämförligt mönster i fråga om klarhet och disposition. Förut okänd är den icke, då Mignet (Négoc. III, 298—311) ej kunnat neka sig att meddela den nästan i sin helhet. Att Pomponne sjelf, på anmodan af Lionne, uppsatt den, är bekant genom abbé Arnaulds memoirer: det berättas där, att det var just denna instruktion, som föranledde Ludvig XIV att vid Lionnes död 1671 kalla Pomponne till ledningen af den franska utrikes politiken.

Äfven de fyra instruktionerna för chevalier de Terlon (1662—65) äro af stort intresse: de införa i de negociationer, som sköto första breschen i den traditionella alliansen mellan Frankrike och Sverige: upphäfvandet af Fontainebleau-traktaten och det förbund mellan Danmark och Frankrike, som Hannibal Sehested slöt i Paris 1663. — Dessa första moln drefvo lyckligt öfver, och genom 1672 års förbund, som förklarade den ömsesidiga garantien för Vestfaliska fredsluten evigvarande, syntes den häfdvunna alliansen för alltid befäst, men 10 år därefter hade spänningen blifvit sådan, att det blott behöfts en ceremonifråga, för att framkalla en brytning af de diplomatiska förbindelserna. Mellan 1682 och 1691 finnes ingen fransk minister i Stockholm. När förbindelserna återknytas genom markis de Béthune och efter dennes plötsliga död af Jean Antoine d'Avaux, röja instruktionerna, att ämnena för förhandlingar mellan Frankrike och Sverige blifvit färre. De gå ut på att försäkra Frankrike om Sveriges neutralitet under kriget 1689—97 och att erbjuda det medlarerolen vid fredslutet i Ryswick.

Hela Carl XII:s regering sträfvar den franska diplomatien att återknyta de gamla banden. Under dess första hälft är programmet: fred med Polen och därefter allians med Frankrike; situationen är densamma som i Carl X Gustafs dagar. Efter slaget vid Pultava är det: fred för den gamle bundsförvandten med alla fiender och på möjligast bästa vilkor. Men dessa sträfvanden, som genomgå instruktionerna från den för grefve de Guiscard (1699—1701) till den för grefve de la Marck (1717—1719), strandade alla mot »jernhufvudets» egensinne. Carl XII afböjde anbuden om Frankrikes diplo-

matiska intervention liksom han afvisade dess anbud att på franska skepp göra hemfärden från Turkiet.

Med den stora tidens slut, den stora bakgrundens försvinnande förlora dessa handlingar en del af sitt intresse. Det gamla Frankrike är angripet af ålderdomskrämpa. Det gamla Sverige, med utsinad kraft, tyckes liksom gå ur verldshistorien. Dess yttre politiska häfd liknar mest ryckningarne i en domnande kropp. Det helas lifskänsla är död; blott partierna lefva. Och denna de politiska partiernas tid är tillika en ömklig korruptionens tid, i hvilken dessa täflingsvis, öppet eller under hand, sälja landets intresse och ära. Sverige, Gustaf Adolfs land, är inne på Polens olycksväg, hotadt af dess öde.

Geffroy betecknar denna tid såsom *la profonde et humiliante anarchie politique et morale.* Han låter oss i de instruktioner han meddelar — hvilka innehålla mindre än man skulle väntat — och i synnerhet genom inledningen, så kortfattad den är, följa åtminstone dess hufvuddrag. Man ser de Castéja, grefve de St. Severin och markis de Lanmary (1727—1749) sätta Sverige i rörelse för Frankrike under de polska och österrikiska successionskrigen. Vanäran för tron och land blir fullständig, när under 1741—43 års krig den ryska tsarinnan såsom vilkor för freden insätter ny dynasti. Liksom det i Castéjas tid underhandlas bakom ryggen på konung Fredrik såsom tillhörande annat parti, störtar markis d'Havrincourt (1749—63) Sverige i det sjuåriga kriget genom en underhandling, som så länge som möjligt hålles hemlig för den nye svenske namnkonungen Adolf Fredrik, därför att hans drottning säkert väntas skola röja den för sin broder, den blifvande fienden. Instruktionen för d'Havrincourt 1757 $^{12}/_{5}$ visar oss Sverige återställdt i Pommern till vestfaliska fredens gränser; 1679, 1720 äro utplånade; det skall åter intaga sin ställning såsom protestantisk hufvudmakt i Tyskland. Detta allt skulle blifva Sveriges lott vid delningen af Fredrik II:s monarki! Men freden i Hamburg 1762 kom, liksom den i Åbo 1743, med den bittra verkligheten i stället för storhetsdrömmarne.

Ingen kan neka, att den franska diplomatien på ett olycksbringande sätt ingripit i Sveriges öden under denna tid, och att den i hög grad bidragit till utvecklingen af Sveriges samhällsonda. Den franska alliansen hade representerat storhetsdrömmen; Frankrikes guld hade närt partikampen; det hade så att säga gått i spetsen för korruptionen. Men plötsligt gör Frankrike ett halt: det ändrar om ej helt och hållet medel, så åtminstone mål.

Det är i andra instruktionen af 1766 för baron de Breteuil (1763—68), som omslaget inträder. Detta märkvärdiga aktstycke, som man hittills känt väsentligen genom de fragment Flassan meddelat (Hist. de la dipl. franç. VI, 562—70), är här nu för första gången i sin helhet offentliggjordt. Det innehåller den franska diplomatiens syndabekännelse. Den erkänner sitt fel att ha bidragit till den svenska anarkiens utveckling genom att stödja sig blott på ett parti, om detta nu också varit »*le parti patriotique*». Den erkänner, att kriget mot Ryssland 1741, hvartill den förmått Sverige, varit »*le*

premier pas de la décadence suédoise». Den ångrar sig och besluter fullständig systemförändring: den svenska tronens och därmed landets återupprättelse är dess mål för framtiden. I denna instruktion af 1766 $^{23}/_{4}$ ligger 1772 års revolution redan in nuce. Det behöfves därefter blott en konungapersonlighet för att gifva verklighet åt dess grundtanke, och denna framträder i Gustaf III. Instruktionerna för grefve de Modène och grefve de Vergennes af 1768 $^{28}/_{8}$ och 1771 $^{5}/_{5}$ fullborda förgrunden för det verk, som den franska diplomatien sålunda förberedt för Sverige genom 1772 års revolution: dess räddning från en förnedrande inre anarki och på samma gång från de ränker, hvilka utifrån spunnos mot dess sjelfständiga tillvaro.

* *
*

Det ligger i sakens natur, att ett arbete, så omfattande som detta, ej kan ha gått alldeles fritt från några af de misstag, hvilka så gärna öfverallt vilja insmyga sig. Vi anteckna här några, som vid genomläsningen framstält sig för oss.

Otvifvelaktigt föreligger en förvexling mellan Carl XI och hans fader, då (Introd. XXIII) Carl X Gustafs hoflif under fredstiden skildras. Det heter nämligen: *en temps de paix, Charles-Gustave vit solitaire, silencieux, enfermé avec quelques favoris, ou variant sans cesse, pour échapper aux affaires, des résidences, dont ses propres ministres sont à peine informés; si l'on s'engage à sa poursuite, c'est au risque de ne jamais l'atteindre. Ou bien il fait la chasse à l'ours, parfois corps à corps, et volontiers il y invite.* — Men detta är en skildring, hvartill materialierna ungefär finnas i markis de Feuquières' berättelser om Carl XI, sådan han fann honom 1681, då konungen under det politiska systemskiftet efter freden 1679 formligen flydde undan den franske ambassadören och denne lika formligt förföljde monarken. Den ende franske minister, som i fredstid lefvat i Carl X Gustafs hof, är baron d'Avaugour, som kom till Stockholm i september 1654 och som hade sin audiens straxt före konungens förmälning och de lustbarheter, hvilka följde efter denna. Louis-Henri de Brienne, som åtföljde d'Avaugour, lemnar i sitt Itinerarium några drag till skildringen af lifvet i Stockholm vid denna tid, hvilka ej antyda ett sådant lif i hofvet. Skulle d'Avaugour på ofvan anförda sätt skildra Carl X Gustaf, fölle en fullkomligt ny dager öfver denne konung.

En förvexling af personer föreligger också sid. 161 not 2. Det nämnes här i texten (instruktionen för markis de Béthune 1691 $^{18}/_{10}$), att Ludvig XIV bemyndigar sin ambassadör att utlofva högst betydliga gratifikationer till de af Carl XI:s ministrar, som förbinda sig att medverka till den af Frankrike önskade traktatens afslutande; det bjudes t. ex. ända till 50,000 livres åt Bengt Oxenstjerna, »*s'il peut être gagné par une gratification*». Grefve Bielke är förmedlaren af denna vackra affär: utom den pension, stor 20,000 livres, som han redan uppbar, bjudes honom 30,000 livres för egen räkning och 30,000 livres att ställas till hans förfogande för att efter hans råd och anvisning utdelas

åt vänner och anhängare bland de öfriga ministrarne. Härvid anföres nu i noten den ur *Svenskt Biographiskt lexicon* hemtade uppgiften, att Pomponne under förhandlingarne angående 1672 års traktat skulle ha skänkt riksskattmästaren Bielkes fru en briljanterad dosa om 4,000 rdrs värde; det tillägges (af biografiförfattaren) att därvid ej bör fästas någon större vigt, »emedan gåfvan var för obetydlig för att kunna inverka på en svensk rådsherre, om hvilken man för öfrigt ej vet, att han var af corruption fläckad». Geffroy hänvisar emellertid till Béthunes instruktion och till sin i inledningen lemnade framställning, samt menar, »*qu'il en faut rabattre*». Men i instruktionen af 1691 är fråga om fältmarskalken grefve Nils Bielke och ej om riksskattmästaren friherre Sten Bielke, som åsyftas på anförda stället; denne senare var död redan 1684. Grefve Nils Bielkes korruption är redan nogsamt känd; dock ha ännu ej arkiven biktat allt hvad ledsamt de ha att förtälja om Nils Bielkes statsmannabana; geheimearkivet i Kjöbenhavn har ännu något att tillägga. Tyvärr äro dessa »subsidier», till staten så väl som enskilda, en fläck i Sveriges historia; men ej hvarje gång de främmande ambassadörerna haft fullmakt att fresta det fattiga landet med det rikas håfvor, ha dessa där blifvit emottagna. Det ondas utbredning har emellertid vissa tider varit så stor, att främlingen lätt kan förledas till att förutsätta dess tillvaro under alla tider. Men det tillhör egentligen blott de båda politiskt sjuka tidehvarfven i vår historia, enväldets och partiernas; och det står i ett visst sammanhang med deras allmänna förhållanden. Det är sant, att Adler Salvius ej gått fri därför, att Magnus Gabriel de la Gardie 1671 kunnat i Ludvig XIV:s namn tillbjudas (Pomponnes instruktion 1671 $^{8}/_{6}$) »*en cas que le traité succède, une gratification digne de Sa Majesté*», samt att han efter traktatens afslutande emottagit en gåfva af 20,000 écus; men dessa företeelser äro enstaka. Man har, såsom t. ex. samma instruktion visar med afseende på Biörnclou, äfven bevis på att anbud å dylika »gratifikationer» blifvit afslagna. Men den ruinerade högadeln och ämbetsmannauppkomlingarne efter 1680 täflade i falhet, och Carl XII:s män voro ej heller alla omutliga: att t. ex. Carl Piper, såsom man sett påstådt (Nordisk tidskrift utg. af Letterstedtska föreningen för 1882), skulle varit fri från oseden, låter ej rätt väl förena sig med hvad arkivet i Dresden har att upplysa. Partitiden öppnar härutinnan en afgrund. Det liksom hör med till denna tids karakteristik, att sjelfva majestäten mottogo »gratifikationer». Geffroy berättar oss sålunda (XCVIII), att det franska utrikesarkivet förvarar ett qvittobref af Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på 1,100,000 livres, emottagna till betalning af deras enskilda skulder (1767 $^{3}/_{4}$). Men Chanut hade sett drottning Kristina och Feuquière Carl XI rodna, när de talte om *statens* subsidiebehof.

* * *

Med en insigtsfull och intresserad främlings blick följer M. Geffroy vårt lands historia. Han betraktar den ej isolerad, utan alltid i dess

sammanhang med det öfriga Skandinaviens; ty för honom är den, liksom sjelfva landet, blott en del af ett större helt. För denna grunduppfattning möta ämnen nog till tadel inom Skandinaviens historia: det inrotade inbördes splitet mellan folken, den sorglöshet de hyst i fråga om förbindelsen med hvarandra, medan deras blickar ilat ut öfver de egna gränserna mot utlandet. Geffroy, på samma gång som han tadlar, framhäfver också med förkärlek såsom lysande punkter de tillfällen, då den historiska rörelsen — ofta äfven i strid med herskande stämningar — framtvingat en riktning mot enheten. Han finner med rätta, att den franska diplomatien alltid — när blott ringaste möjlighet till framgång yppat sig — varit ifrigt verksam för att befordra den nordiska enighetens och enhetens sak. Och huru skulle det väl kunnat vara annorlunda! Endast denna politik öfverensstämde i verkligheten med Frankrikes eget välförstådda statsintresse. Splitet och splittringen i Norden gjorde ju, att ett förbund med Sverige eller med Danmark-Norge ensamt alltid egde blott halft värde: i ett afgörande ögonblick hindrade den ena makten den andra att utföra sina förpligtelser, och Norden slöt sig då inom sig sjelf till en särskild krigsteater. — Han framhäfver sålunda i det 17:de århundradets historia Hannibal Sehesteds dristiga försök 1663 att till gemensam politik förbinda de nordiska rikena genom en trippelallians med Frankrike, ett försök som ej blott i och för sig sjelf misslyckades, utan äfven genom den harm det väckte i Sverige bidrog till dettas antifranska politik under senare hälften af 1660-talet och dess deltagande i trippelalliansen med England och Holland 1667; ännu 1671 var misstämningen däröfver sådan, att förnämsta hindret för Pomponne att lyckas i sin underhandling (instr. för Pomponne 1671 $^{8}/_{6}$) anses ligga i Sehesteds traktat. I det 18:de århundradets historia fäster han likaledes uppmärksamhet vid Bernstorfs tanke 1756 att förena de begge rikena i ett förbund med syfte att upprätthålla en sträng neutralitet under det sjuåriga kriget. Men, märkligt nog, berör han ej med ett ord Johan Gyllenstiernas geniala tanke att göra Hannibal Sehesteds försök omigen genom en trippelallians, i hvilken ledningen skulle tillhöra de nordiska kronorna sjelfva, icke Frankrike. Och han känner icke, så väl underrättad han annars är i vår historiska literatur, att denna tanke, för hvad de nordiska kronorna angår, äfven blef utförd och fick det hemliga förbundets form genom kanske den märkligaste af alla traktater i Skandinaviens historia under det 17:de århundradet. Det hemliga förbundet i Lund 1679 synes vara honom fullkomligt obekant.[1]

Vi sluta här. En stor tjenst har genom detta verk blifvit visad den svenska vetenskapen. Sverige har därigenom uti den utländska literaturen vunnit ett nytt rikhaltigt bidrag till sin historia. Måtte

[1] Ett eget öde har hvilat öfver Gyllenstiernas hemliga förbund i Lund 1679. Omsorgsfullt doldt för samtiden, så att blott konungarne och de ledande statsmännen å båda sidor varit invigda i hemligheten (Ludvig XIV och hans diplomati endast *anade* dess tillvaro) blef det först upptäckt och offentliggjordt 1870. Men ännu 1874, när tredje delen af det svenska hufvudverket till tidehvarfvets historia utkom, hade det ej hunnit blifva så bekant här hemma, att det däri finnes omnämndt.

det också blifva brukadt! Vår historiska literatur har beklagligen alltför månget bevis på, att de hjelpmedel, som den tryckta literaturen erbjuder, icke alltid vederbörligen blifva begagnade.

Martin Weibull.

Svenska Handelns och Näringarnas Historia af A. W. af Sillén. 329 ss. Sthlm. S. Flodin. 1886.

Den gamle forskaren på handelshistoriens område har i detta arbete velat sammanfatta svenska handelns och näringarnas historia från äldsta tider till 1809. Han har emellertid härvid velat teckna hela »den materiela sidan af kulturen» och har därför intagit i sitt verk ett och annat, som ej hör till det egentliga ämnet, såsom skildringar af lefnadssättet under olika tider m. m. Som vår literatur förut saknat en fullständig handelshistoria, måste man vara förf. tacksam för hans goda vilja att afhjälpa denna brist. Den hjälp förf. kunnat få af andras specialarbeten öfver vissa områden af ämnet har varit inskränkt till några få perioder och synes dessutom ej alltid hafva användts, hvadan det hufvudsakligen är på egna forskningar som han grundat sitt verk. Dessa äro för tiden före 1719 fullständigare framlagda i förf:s stora arbete i ämnet, på hvilket motsvarande afdelning i den nu utkomna historien hufvudsakligen grundar sig.

Vi vilja gärna erkänna, att arbetet innehåller en mängd upplysningar af vigt och intresse, men vi våga dock påstå, att den myckna möda förf. tydligen offrat på detsamma ej är så väl använd, som man kunde önska. Förf. saknar förmågan att skilja hufvudsak från bisak och kanske i än högre grad förmågan att sammanhålla likartade fakta till en åskådlig bild. Hvad han här meddelar läsaren blir därför mera en samling tämligen löst hopfogade notiser än en genomarbetad skildring af näringarnas och handelns utveckling. Detta gör arbetet trögläst och tröttar läsaren, som fåfängt letar någon enhet i den brokiga mångfalden. Särskildt tro vi, att detta gör arbetet onjutbart för dem, hvilka det enligt förf:s uppgift närmast är afsedt att gagna, affärsmän och näringsidkare. De hade utan tvifvel bättre tillgodosetts, om förf. i stora drag karakteriserat de olika perioderna, tecknat de principer, som reglerat deras merkantila verksamhet, och blott anfört en del af de många detaljerna såsom exempel på systemet. Nu tro vi ej, att någon ur förf:s arbete skall få en klar uppfattning af t. ex. merkantilsystemet och det olika sätt, hvarpå dess läror under skilda regeringar här tillämpats.

För den som känner förf:s större arbete bör skildringen af tiden efter 1720, hvilken stöder sig på nya forskningar, vara intressantast. Förf. har också en hel del nya enskildheter att omtala. Men denna del lider i kanske än högre grad än de förra af ofvannämnda brister i planläggningen. Äfven åtskilliga faktiska fel ha vi funnit, beroende

därpå att förf. icke uppmärksammat andras forskningar. För öfrigt synes förf:s egna arkivstudier här hafva inskränkt sig till konsulsrapporter och inlagor från ett och annat kollegium, men icke alls omfattat t. ex. riksdagsförhandlingarna, hvilket i icke ringa mån torde vara orsaken till att förf. med sådan förkärlek behandlar en mängd ovigtiga detaljer, under det han rörande en så märklig fråga som tvisten om de nordsvenska och finska städernas stapelrätt blott omtalar, att »en vid namn Chydenius uppträdde till de norrländska städernas försvar».

Trots de svagheter vi påpekat erbjuder arbetet så mycket af intresse, att det ej bör försummas af den som önskar lära känna de ämnen det afhandlar. Det utgör under alla förhållanden ett aktningsvärdt bevis på den åldrige förf:s oförminskade intresse för sin vetenskap.

J. Fr. N.

Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien af d:r OSCAR MONTELIUS. I. (Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar 30:de delen. Äfven Separat.) Sthm 1885. 336 sid. med 2 kartor och 6 pl.

Bland de stora kulturskeden som aflöst hvarandra här i Norden, innan historiens ljus faller öfver våra nejder, måste bronsåldern tilldraga sig ett alldeles särskildt intresse. Under vår förhistoriska järnålder råder i södra Europa historiens fulla dag och spridda strålar falla ock därifrån öfver förhållandena här uppe. Lätt i ögonen fallande hjälpmedel för att urskilja de särskilda perioderna under järnåldern lämna de talrikt förekommande främmande mynten, som oftast kunna till sin tid bestämmas, och inskrifter på inhemskt språk sätta språkforskarne i stånd att en gång för alla afgöra frågan om hvilket folk som under den tiden bodde i våra trakter.

Helt annat är förhållandet med den period som föregår järnåldern. Intet enda mynt från den tiden är funnet i Norden — skrift förekommer icke — den etnografiska frågan har besvarats på olika sätt, och man kan väl knappast säga att den är afgjord. Och likväl är det icke en primitiv, fattig, på de första stegen stapplande kultur som frågan gäller. Tvärtom hafva våra bronsarbetens utmärkta egenskaper redan tidigt ådragit sig uppmärksamhet; det nordiska området visar under denna tid en blomstring, som knappast på något annat håll inom samma kulturgrad blifvit öfverträffad. Denna period erbjöd ock under lång tid för forskaren idel gåtor att lösa och hjälpmedlen utom fornsakernas eget vitnesbörd voro få eller inga. Här skulle således den rena fornforskningen visa hvad den förmådde.

Och nu »kunna vi så godt som århundrade för århundrade följa Nordens kulturhistoria tillbaka ända till midten af det andra årtusendet före Kristus».

Bland dem som ihärdigast och lyckligast arbetat på detta svåra fält framstår tidigt d:r Oscar Montelius.

Redan 1871 började han framlägga resultat af de typologiska forskningar som, alt jämt fortsatta, satt honom i stånd att i detalj uppvisa utvecklingen af de flästa fornsakstyper från denna tid, och redan 1872 kunde han våga i sin välkända Atlas till Sveriges forntid — för första gången — verkställa en egoskilnad mellan de bägge bronsåldrarne, hvilka Worsaae 1859 antydt.

Efter grundliga forskningar i Europas flästa länder, framför alt i Italien (hvaraf den innehållsrika afhandlingen om »Spännen från bronsåldern och ur dem närmast utvecklade former» är en frukt) återvände d:r M. till de nordiska gåtorna. Flera sedan dess utgifna, mindre afhandlingar (»Minnen från bronsålderns slut i Norden», »Ett fynd från vår bronsålders äldsta tid», »Den nord. bronsålderns ornamentik och dess betydelse för frågan om periodens indelning», alla i Vitt.-Akad. Månadsblad, m. fl.) hafva gifvit oss en inblick i undersökningens gång. Nu föreligger den nya teorin färdig och fullständigt framstäld i det mot slutet af förra året utkomna arbete, för hvars vigtigaste innehåll en kort redogörelse här skall lämnas.

I en inledning redogöres först för utvecklingen af forskningarna rörande den nordiska bronsålderns kronologi och särskildt erhålla d:r Sofus Müllers för tio år sedan framstälda åsigter en grundlig kritisk behandling. Redan förut, särskildt i Månadsbladet för 1881, har d:r Montelius skarpt belyst den Müllerska teoriens ohållbarhet och efter den grundliga utredning som här lämnas, lär väl denna fråga kunna anses utagerad. [1]) I bilagorna A och B meddelas detaljerade förteckningar på alla nu kända fynd af två för denna fråga vigtiga fornsaksformer. Dessutom äro på tvänne kartor fyndorterna för alla dessa fynd utmärkta, så att man erhåller en lätt öfverblick öfver de särskilda formernas utbredning. Dessa kartor äro af betydelse icke blott för den nämnda stridsfrågan, utan lämna ock antydningar om bronsålderskulturens gradvisa utbredning öfver det nordiska området, en fråga, som påtagligen är af största betydelse. En ny belysning erhåller denna fråga af den omständigheten att, såsom d:r M. 1881 visat, bernstensområdet vid Nordsjön under de äldre tiderna spelat en större rol vid handelsförbindelserna med Södern, än det preussiska.

I förra delen af den egentliga undersökningen upptager förf. till behandling de vigtigaste serierna af bronsåldersfornsaker från Norden och uppvisar i detalj typernas utveckling. En stor del af dessa typologiska undersökningar är förut af förf. tid efter annan offentliggjord, men man finner dem här sammanförda och ytterligare utvecklade. Med tillhjälp af de samlade fynden, af ornamentiken m. m.

[1]) Uti en i denna tidskrift, årg. 1881, intagen recension af Sveriges historia del. I betecknas läran om bronsålderns delning i en äldre och en yngre såsom »föråldrad». Rec. var icke fackman och d:r Montelius hade då ännu icke haft tillfälle att försvara sin åsigt. Dessa omständigheter kunna i någon mån förklara det förhastade omdömet.

uppvisas, hvilka af de särskilda formerna som äro med hvarandra samtidiga och på grund häraf uppställas *sex olika perioder*, följande efter hvarandra från bronsålderns början till dess slut. I särskilda bilagor meddelar förf. alla de kända fynd från Sverige, Norge och Danmark, som för frågan äro af betydelse. De typologiskt behandlade serierna omfatta skaftcelter, hålcelter, svärd och dolkar, knifvar. halsprydnader, armringar, spännen, tutuli och hängkärl, samt ornamentik och grafskick; fyndtabellerna redogöra för närmare 350 särskilda fynd, med mer än 2,300 fornsaker, däruti icke inberäknadt hela det nord-tyska området. Man finner sålunda att ett mycket rikt material ligger till grund för de anstälda undersökningarna och de vunna resultaten. Också finner man, om man kastar en blick på de sex planscher som illustrera de uppställda perioderna, att hvar och en af dessa omfattar en aktningsbjudande samling typer, såväl vapen som verktyg, redskap och smycken. Endast den första och den sista perioden förefalla fattiga; den förra är svagt utrustad med smycken och prydnader, för den senare saknas vapenformer helt och hållet. Det är dock att vänta att denna brist i framtiden skall fyllas, dels af nya fynd och dels af de rätt talrikt förekommande former, som genom sin enkelhet undandragit sig typologiens system. I stället äro isynnerhet andra och femte perioderna mycket rika på former, något som också gör att förf. betecknar dem som den äldre och den yngre bronsålderns blomstringstid. De tre första perioderna motsvara nämligen den äldre, de tre senare den yngre bronsåldern.

Det är dock att märka, att dessa 6 på hvarandra följande perioder ingalunda framställas som mot hvarandra skarpt begränsade; tvärtom bilda de en sammanhängande utveckling, och inom hvarje period kunna äldre och yngre former uppvisas. Och att förf. skulle särskildt betona detta sammanhang i kulturutvecklingen, det var att vänta, då han altifrån sitt första uppträdande på fornforskningens fält visat sig obenägen för att erkänna skarpa afbrott, och där sådana tycktes finnas, gärna framdragit spår af sammanhang eller uppskjutit sitt omdöme i afvaktan på nya fynd. Också är d:r M., som kändt, en ifrig förkämpe för åsigten om en oafbruten utveckling i vårt land ända från stenåldern, utan invandringar, väl till märkandes större, genomgripande, omstörtande sådana. En annan af de främsta nordiska forskarne är som bekant i denna fråga af en annan mening.

Emellertid är det fortfarande tillräckligt mycket som karakteriserar den 5:te perioden med sin förberedelse och afslutning (i den 4:de och 6:te) gentemot den 2:dra och 3:dje, för att kunna ännu bibehålla namnen äldre och yngre bronsålder, ehuru det detaljerade uppvisandet af gradvis skeende öfvergång beträffande de flästa och vigtigaste fornsaksgrupper har ådagalagt, att man vid dessa namn icke får fästa betydelsen af tvänne skarpt skilda kulturskeden.

Men d:r Montelius nöjer sig icke med dessa resultat. Det är klart att han med uppställandet af sina sex perioder gjort det möjligt att anvisa de flästa fynd och fornsaker från bronsåldern sin plats i en kronologisk serie, men det återstod alltid som ett önskningsmål

att förvandla den relativa tidsbestämningen till absolut, att öfversätta den till vår vanliga tidräkning. Det är detta som d:r M. i senare delen af sin afhandling har gjort, och det i en omfattning och med en noggrannhet som man icke så snart hade kunnat våga hoppas. Om någon, när arbetet förra hösten utkom, händelsevis råkat att först slå upp sid. 196, så måste han hafva blifvit i hög grad öfverraskad; så ny och så djärf förefaller vid första anblicken den där meddelade synkronistiska tabellen. Och öfverraskningen torde icke hafva blifvit mindre, när han granskat taflan och t. ex. funnit att vårt vanliga, välkända, vackra bronssvärd (som så lifligt slagit an på våra konstnärer att de ofta icke kunna afhålla sig från att sätta det i händerna på våra frejdade förfäder vikingarne), att detta svärd »tillhör början af det århundrade då konung David lefde», en tidpunkt då man varit van att tänka sig flintdolken och stenyxan i bruk i våra trakter. Om då tanken på »liflig fantasi» i första ögonblicket inställt sig hos den öfverraskade, kunde man väl förlåta honom. Men han skall snart finna att byggnaden ej hvilar på lös grund.

För att fastställa vår bronsålders absoluta kronologi, måste undersökningen riktas på Söderns kulturländer. Men äfven här äro förhållandena ännu icke utredda eller åtminstone mycket olika åsigter därom framstälda och förf. måste bygga upp sin kronologi från början. Den utredning som därför göres är af ett synnerligt stort och allmänt intresse.

Man har hittills, säger förf., varit altför benägen att göra kännedomen om järnet för gammal i Södern. I Egypten, har man menat, var järnet kändt åtskilliga tusen år före Kr. f. Men frågan kan, märkvärdigt nog, ännu icke anses utredd. Såsom icke varande egyptolog uttalar förf. sig med en viss reservation om dessa förhållanden, men han visar att inga säkra bevis äro framlagda för järnets uppträdande i Egypten under dess äldre tider och påpekar, att ännu så sent (från egyptisk ståndpunkt sedt) som under den 20:de dynastien, i väggmålningarne från Ramses III:s graf, röda vapen förekomma, ehuru de flästa äro blå. Men de röda vapenbilderna angifva att materialet är brons.

Liksom för Egypten så kommer förf. äfven för Orientens öfriga gamla kulturländer till det resultatet att »den äldre delen af den historiska tiden måste kallas bronsålder.»

I Grekland hafva Schliemanns bekanta undersökningar vid Mykene bragt i dagen minnen från en ren bronsålder under senare delen af det andra årtusendet före Kristus; den egentliga järnålderns början måste således sättas betydligt senare.

När vi hinna Italien är det arkeologiska materialet numera öfverväldigande rikt och därför af oerhörd betydelse för kännedomen om Europas äldre kulturförhållanden och särskildt naturligtvis för de förr så dunkla frågorna om tillståndet i Norra Italien före romarväldets utbredande dit. D:r M. har utförligt behandlat detta ämne i sitt arbete om »Spännen från bronsåldern». Här meddelas nu blott i korthet det kronologiska resultatet af de forskningar som förf. 1876,

1878 och 1879 gjort rörande de talrika fynden i de gamla grafffälten utanför Bologna och på andra ställen i Italien. Omkring 800 år före Kr. f., säger förf., börjar järnet bli kändt i norra Italien och under 7:de årh. herskar ren järnålder.

Gå vi öfver Alperna finna vi i södra Tyskland den redan länge uppmärksammade keltiska Hallstattkulturen.

En intressant del af arbetet är den, som behandlar förhållandet mellan denna kultur, inom hvilken, som bekant, järnet först uppträder i mellersta Europa, och den norditalienska, företruskiska. Resultatet blir att Hallstattgruppen, som måste hafva omfattat en ganska lång tidrymd, skjutes något längre tillbaka i tiden än förut antagits. Har man ryckt järnet för långt *upp* i tiden i s. Europa, så har man således i fråga om denna vigtiga metalls första uppträdande i nordligare belägna länder satt detta altför sent.

Detta gäller i ännu högre grad om det nordiska området, till hvilket förf. efter denna vidlyftiga excurs återvänder.

Äfven här blir resultatet, att *järnet varit kändt betydligt tidigare än man förut antagit* och att den tid som behöfts för öfverförandet af de olika kulturskiftningarne från Södern till Norden *icke varit så lång som man förr tänkt sig.*

Det bästa hjälpmedlet för bestämmande af en fyndgrupps tid äro tydligen de mynt som tilläfventyrs inom gruppen förekomma, emedan dessas ålder i de flästa fall är känd. Samma tjänst göra dock andra främmande arbeten som till sin ålder äro bekanta. Och för många af bronsålderns perioder uppvisas sådana främmande, till det nordiska området importerade och här funna föremål — för andra perioder uppvisas så betydande likheter med vissa utländska fornsakstyper, att afståndet i tid ej kan vara synnerligen stort.

Af dessa intressanta paralleler kan här tyvärr intet meddelas, då ämnet är altför specielt arkeologiskt. Två för frågan synnerligen vigtiga fynd må dock påpekas. Vid Neuchâtelsjön har man nämligen bland talrika pålbyggnadsfynd anträffat två bronser af så välkänd och karakteristisk beskaffenhet, att intet tvifvel kan råda om att de kommit från det nordiska området till Schweitz. Men fyndet tillhör slutet af dessa trakters *bronsålder*. Således hade åtminstone i början af vår yngre bronsålders blomstringstid (period V.) bronsåldern i mellersta Europa *ännu icke upphört*. Detta vigtiga fynd är numera icke ensamt stående. När d:r M:s arbete var nära färdigtryckt, erhöll han underrättelse om ett dylikt fynd från midten af Frankrike. Bland en mängd bronser tillhörande Frankrikes yngre bronsålder funnos här två bitar af kärl, som, enligt hvad ornamenten visa, obestridligt äro nordiska. Detta fynd är af ännu större betydelse, då det är ett dépôtfynd och således med säkerhet alla föremålen blifvit på en gång nerlagda.

Redan i förra delen af sitt verk har författaren på grund af typernas art och lifskraft, de särskilda gruppernas mer eller mindre talrika förekomst i fynden o. s. v. ungefärligen beräknat i rundt tal de olika periodernas längd; denna beräkning vinner nu ytterligare

bekräftelse och förf:s system är färdigt. För yngre delen af perioden beräknas 500 år, för den äldre något mera. Vår bronsålder har börjat *omkring* 1500 år och slutat ungefär 400 år före Kr. f. Men den sista eller 6:te perioden är redan en öfvergång till järnålder, ja, antydningar finnas att järn, om också mera tillfälligtvis, redan under 5:te perioden förekommit i Holstein.

Som synes, äro dessa tidsbestämningar af en ny och öfverraskande natur. Man kan också icke undgå att genast göra den reflexionen: om d:r Montelius sålunda fyllt ett svalg som förut funnits mellan Söder och Nord och som vållat svårigheter, har han icke i stället öpnat en ny, icke mindre besvärlig klyfta mellan bronsålder och järnålder i våra trakter? Om vi särskildt fästa oss vid förhållandena i vårt land, så är det ej så synnerligen mycket af järnåldersfynd som skulle kunna fylla tiden mellan 6:te periodens slut och början af vår romartid, en tid som måste omfatta 400—500 år eller ungefär lika mycket som den därpå följande »äldre järnåldern» och i det närmaste som hela den föregående yngre bronsåldern. När man besinnar huru talrika minnen från dessa bägge perioder som ordnade utgräfningar och tillfällign fynd skänkt oss, måste den mellanliggande tidens fattigdom väcka undran. Visserligen hafva vi de om inflytande från Tènekulturen vittnande fynden, och dessa äro numera icke så fåtaliga, men en stor del af dessa (och särskildt gäller detta om fibulorna) torde böra betraktas som sena, här i landet utbildade ättlingar af hufvudformerna. Också hafva fibulor af Tènetyp på Gotland, där de äro jämförelsevis allmänna, flere gånger blifvit funna tillsammans med föremål från romersk tid.

Men förf. upptar äfven denna fråga till behandling och anför åtskilliga omständigheter som kunna förklara förhållandet. Och då han betonar, att »om obestridliga fyndomständigheter visa, att järnåldern verkligen börjat här så tidigt, borde man utan tvekan uttala sig härför, viss att nya fynd snart skola upplysa det som synes dunkelt», så måste man erkänna det befogade i denna invändning.

Arbetet afslutas med en résumé på franska språket, som varit införd i tidskriften *Matériaux pour l'histoire primitive de l'homme 1885*. De vigtigaste resultaten äro således redan tillgängliga för utlandets forskare. De nya åsigterna torde därute kunna vänta ett berättigadt uppseende, hälst d:r M. inom utlandets arkeologiska kretsar redan länge varit både känd och erkänd. Men särskildt lär väl arbetet vara »framtidsmusik» för de tyska forskare, som ännu envisas att — betvifla tillvaron af en bronsålder![1])

[1]) Detta är bedröfligt, men ännu bedröfligare är att i historiska arbeten dessa föråldrade åsigter upptagas som säkra resultat af den arkeologiska forskningen. Så läses i Felix Dahns Urgeschichte der german. Völker (i Allg. Gesch. in Einzeldarstellungen) ännu 1881: »die lange Zeit herrschende, namentlich von skandinavischen Gelehrten hartnäckig festgehaltene Theorie, wonach Stein, Bronze und Eisen verschiedenen Völkern zuzutheilen und überall Bronze älter alls Eisen sei, ist nunmehr aufgegeben»(!) Att förf. är alldeles inkompetent att yttra sig i frågan, det visa hans fornsaksplancher, som utmärka sig för prydliga figurer och — den mest oefterrättliga villervalla i anordnandet. Så stå på pl. vid

Här har endast det vigtigaste af det intressanta arbetets innehåll kunnat i korthet vidröras. Alla för nordens äldre kulturhistoria intresserade böra själfva studera boken. Den för förf. karakteristiska öfverskådligheten vid materialets framläggande samt ordningen och klarheten i bevisningens gång, hvilket gör att hufvudsaken, oaktadt den vidlyftiga apparaten af fynd och fornsaker, aldrig bortskymmes af detaljerna, då dessa äro placerade så att de icke »stå i vägen», men likväl så att de »stå lätt till hands», allt detta gör boken lättläst och angenäm.

Så mycket torde dock hafva framgått af den lämnade redogörelsen, att arbetet är rikt på nya och synnerligen vigtiga resultat, så vigtiga att de måste betecknas som epokgörande i bronsåldersfrågan. Efter de mycket omfattande, mycket mödosamma och mycket tidsödande förarbeten som d:r Montelius måst underkasta sig, innan han kunde hinna det föresatta målet, utredandet af de invecklade förhållandena under vår bronsålder, är han att lyckönska till de rika frukter hans forskning burit. Hans arbete är en verklig triumf för den svenska arkeologien.

Visserligen kan icke sista ordet i dessa frågor vara sagdt, och det så mycket mindre som i många fall det är det första ordet som här uttalats. Men nog fins det anledning att antaga att den fortsatta forskningen kommer att hålla sig kring de vägar som här till stor del för första gången blifvit utstakade.

Gabriel Gustafson.

---

sid. 44 jämte hvarandra i god sämja ett spänne från ungefär 6:te århundradet efter Kr. och ett annat som enligt d:r Montelius är minst 600 år äldre än Kr. föd.; sid. 64 får ett föremål från Java skylta som gammal germansk egendom o. s. v.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1885, Juli—Sept. — Vården om kyrkornas fornlemningar (rörande förhållandet mellan statens historiska museum och landskapsmuseer). — Svenska myntfynd i K. Myntkabinettet, 5. — Från akademiens sammankomster. — Summarisk förteckning öfver de i K. Myntkabinettet inlagda mynt och medaljer. — Tillägg till riksheraldikerns instruktion. — Nordens äldsta mynt. — Konservering af äldre jernföremål. — Matordningen i biskop Brasks hus. — Mestorf, Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig—Holstein. — **1886, Jan. — Mars.** — Runologiska spörsmål 1, 2. — Årsberättelser rörande den Bergerska donationen. — Menniskobild från bronsåldern. — Från akademiens sammankomster. — Akademiens täflingsämnen. — Hängprydnad af sten. — **April—Juni.** — Runologiska spörsmål 3, 4. — K. Maj:ts nåd. kungörelse om ändrad lydelse af §§ 2, 4 och 7 i K. Förordn. ang. forntida minnesmärkens fredande och bevarande den 29 Nov. 1867. — Hällkista vid Nöbbeled Mellangården. — Gustaf Adolf Sparre. — Från akademiens sammankomster.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **1885, 2.** — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom. — H. Schück, Medeltidsstudier (Tolf mästare af Paris; Öfversättaren af Barlaam och Josaphat; Ars moriendi). — Smärre Meddelanden (Mörks »Prins Theodorik»; Fru Nordenflycht till intendenten Fischerström; Goda råd gifna Vadstena kloster 1495 af biskop Henricus Tidemanni m. m.). — Svensk literaturhistorisk bibliografi för 1884. **Bilagor:** Johannes Messenii samlade dramer utg. af H. Schück. 1. — Bref rörande nya skolans historia med anmärkningar utg. af G. Frunck. I.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 24:de h., 1886, A. — J. Bureus, Sumlen, utg. af G. E. Klemming.

»Sumlen» är en väldig anteckningsbok af den mångfrestande Johan Thomasson Bureus, nu mera förvarad på K. Biblioteket, ur hvars innehåll det mest intressanta här meddelas. Det är i denna anteckningsbok, som bl. a. de märkliga utdragen ur Erik XIII:des nu mera förlorade »skattebok» från år 1413 förekomma. För öfrigt innehåller samlingen likt och olikt, anekdoter, språkliga, historiska och topografiska anteckningar, om hvart annat, men däribland åtskilliga notiser och uppgifter af intresse, i synnerhet i kulturhistoriskt hänseende. Äfven upprinnelsen till Fale Bure-historien finner man där. Utg. har gjort några tillägg ur andra Burei handskrifter.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:r 8. Juni 1886. — Epitafier (forts. fr. n:r 7). — —rn, Konstnärslägten Thelott (här-

stammade från Schweitz, inkom i Sverige i slutet af 1600-talet, medlemmarne verkade som gravörer eller målare i Sverige i ett par generationer). — Minnesruna öfver riksmarskalken grefve G. A. Sparre (meddelar hans »sexton anor»). — K. H. K., Några anteckningar från 1400-talet om Trolleslägten. — En svensk landsflykting i Polen (bref från Måns Elofsson till Hvarsta och Säby till Anders Jöransson till Bolmsnäs 1618 12 Juli).

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utg. på föranstaltande af länets Hushållningssällskap. **11 och 12 häft. (III, 3, 4). 1886.** — W. Berg, Göteborg vid början af 1700-talet. — G. A. Gustafson, Sotenäs och Stångenäs härader (Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden). — E. Ekhoff. Bohuslänska fornsaker från hednatiden.

Hr Bergs uppsats innehåller följande kapitel: Göteborg före krigets utbrott; Krigsrörelser i Göteborgs och Bohuslän; Följderna af kriget för Göteborg. — Med detta dubbelhäfte afslutas denna vackra publikation, sedan Hushållningssällskapet på grund af den förändring i dess inkomster, som egt rum i följd af k. br. d. 29 Maj 1885 ang. vilkor för försäljning af bränvin m. m., upphört att lemna något anslag till densamma. Man förmodar att en i Göteborg nyligen bildad fornminnesförening dock skall under någon form fortsätta tidskriften.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius. **1886, h. 4.** — Literaturöfversigt: Lifvet i Kinds härad i Vestergötland i början af sjuttonde århundradet af G. Djurklou (anm. af H. H—d).

Dagny, utg. af Fredrika-Bremer-förbundet. **1886, h. 2, 3.** — E. Fries, En sjelfbiografi från 16:hundratalet (Agneta Horn, dotter till Gustaf Horn, dotterdotter till Axel Oxenstierna; g. m. Lars Cruus).

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utgifven af C. G. Estlander. **1886, Juli.** — F. Gustafsson, Litterära förhållanden under Roms kejsartid. — I bokhandeln: Åtten Reeth n:o 598; Från Anjalaförbundets tid af O. Rancken (anm. af C. G. Estlander). Bidrag till kännedomen om vårt land I; Märkliga skeden i vår undervisnings historia af K. G. Leinberg (anm. af F. Gustafsson). — **Augusti.** — C. G. Estlander, Renans åsigter om hvad en nation är. — I bokhandeln: Mitt lefverne af G. F. Gyllenborg (anm. af C. G. E.).

Historisk Tidskrift udgivet af den Norske Historiske Forening. **Anden række. V, 1.** — A. Överland, Forviklinger på Oplandene i Midten af 17 århundrede (forts.). — J. Vibe, Om normanniske stednavne (polemik mot professor E. Tegnér). — L. Vogt, Om Norges udförsel af trælast i ældre tider I. — Småstykker. — **V, 2.** — H. J. Huitfeldt-Kaas, De nulevende adelsslægter i Norge. — L. Daae, Om mag. Gert Henrikssön Miltzow, sognepræst til Voss. — G. Storm, Småting fra Sverressaga. — L. Daae, Nogle bemærkninger om historieskriveren A. Krantz. — Småstykker. — **Bilagor**: Y. Nielsen, Bidrag til Norges historie i 1814 II, 3, 4 (slut på andra delen; innehåller: De allierede stormagters commissære i Norge Juni—Juli 1814, Jörgen Aall's dagbog October—November 1814; Christian Frederiks forbindelser med Norge i October og November 1814; Svenske breve fra 1814; efterskrift). — Y. Nielsen, Stormagternes forhold til Norge og Sverige 1815—1819, aktmæssig fremstillet.

Historisk Tidskrift udgivet af den Danske Historiske Forening. Redigeret af C. F. Bricka. — **Femte Række VI, 1.** — A. Heise, Bidrag til Familien Rosenkrantz's historie i det 16 århundredes sidste halvdel. II. Otte Holgersen Rosenkrantz's börn (1517—1575). — O. F.

C. Rasmussen, Landmilitsen og stavnsbåndet. — E. Holm. Afsluttende bemærkninger til ovenstående indlæg af etatsråd Rasmussen. — Literatur og kritik. Familien Rosenkrantz's Historie af A. Heise (anm. af Huitfeldt-Kaas). Fortegnelse over fremmed historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1884 ved W. Mollerup. Fortegnelse over dansk historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1885 ved W. Mollerup. — Småstykker.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 4.** — E. Bauer, Die Wahl Michael Feodorowitsch Romanows zum Zaren von Russland. — K. Häbler, Die kastilischen Hermandades zur Zeit Heinrichs IV (1454—1474). Literaturbericht (bl. a. Ranke, Weltgeschichte VI: Gotthold, Schweden in Frankfurt a. Main; Lossius, Urkunden der Grafen de Lagardie; polsk historisk literatur m. m.). — **1886, h. 3.** — A. Kluckhohn, Der Reichstag zu Speier 1526 (något verkligt erkännande af ständernas rätt att ordna de kyrkliga förhållandena efter godtfinnande innehöll ej beslutet). — R. Arnold, Saint-Simon und Dangeau (om Saint-Simons förhållande till sin föregångare markisen du Dangeaus journal, hvilken han begagnat i manuskript). — S. Herrlich, Ein Brief der Königin Maria Henrietta von England (ang. hennes förbindelse med påfvestolen). — Literaturbericht (bl. a. Richter, Annalen des deutschen Reichs II, 1; Hildebrand, Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden: ungersk historisk literatur m. m.). — **1886, h. 6.** — F. Vogel, Chlodwigs Sieg über die Alamannen und seine Taufe (det bekanta slaget egde rum år 506 och Chlodvigs dop jultiden samma år). — A. Naudé, Friedrich der Grosse vor dem Ausbruch des Siebenjährigen Krieges. Zweiter Artikel. — H. v. Sybel, Gedächtnissrede auf Leopold v. Ranke. — H. v. Sybel, Georg Waitz. — Bericht über die Monumenta Germaniæ historica. — Literaturbericht.

I sin undersökning af de i tryck bekantgjorda källorna rörande Michael Romanows val kommer förf. till det resultat att detta ingalunda var frukten af en stark nationel rörelse. utan af presterskapets intriger och soldaternas påtryckning samt att man valt Mikael såsom den svagaste och odugligaste. En »exkurs» öfver en af sagesmännen, i fråga, J. Ph. Strahlenberg, hade, för så vidt det angår dennes identitet med Ph. J. Tabbert, varit öfverflödig, om förf. känt till svensk literatur.

Revue Historique, 1886, Juillet—Août. — M. Thévenin, Études sur la propriété au moyen âge. — G. Monod, Les aventures de Sichaire (öfver ett par kapitel hos Gregorius af Tours). — A. D. Xénopol, Les guerres daciques de l'empereur Trajan. — A. Stern, L'idée d'une représentation centrale de l'Autriche, conçue par le prince de Metternich. — Du Casse, Études sur la correspondance de Napoléon I:er. — Bulletin historique: France (Bémont); Allemagne (L. v. Ranke af Reuss; G. Waitz af Monod); Suisse (Favre). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétes savantes. — Chronique et bibliographie.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 3.** — E. Abbott, The earliest inhabitants of Greece. — C. J. Elton, Early forms of landholding. — O. Airy, Lauderdale 1670—1682. — A. W. Ward, The electress Sophia and the Hannoverian succession. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Michell, The scottish expedition to Norway in 1612; Geffroy, Instructions aux ambassadeurs de France: Suède; Sorel, L'Europe et la révolution française). — Miscellaneous notes. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Öfversigter och Granskningar.

Adelns Riksdagsprotokoll.

1.

Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. *Åttonde delen*, första häftet (1734 års riksdagsprotokoll Nov.—Dec.). — *Tredje delen.* 1723, fjärde häftet. Bilagor. — *Femte delen* 1726—27. Tredje häftet. Bilagor. Stockholm, 1886, Norstedt & Söner.

Sedan den föregående utgifvaren af adelns-protokoll under Frihetstiden, professor E. V. Montan, förklarat sig vara genom andra göromål hindrad att med detta arbete fortfara, har kammarherren C. Silfverstolpe från och med ofvan nämda delar af protokollen och bihanget öfvertagit utgifvandet. Med kännedom om hans föregående likartade verksamhet kunde man redan på förhand veta, att Riddarhusdirektionen ej kunnat vinna en mer kompetent redaktör för det vigtiga arbetet, och de nu föreliggande delarna vitsorda till fullo detta omdöme.

Till sina hufvuddrag är 1734 års riksdag känd genom Malmströms framställning, men i de nu fullständigt utgifna adelsprotokollen från riksdagen finner man likväl en mängd mer och mindre intressanta detaljer, hvilka gifva en så mycket lifligare bild af riksdagsarbetet, som Malmströms skildring af denna riksdag ej är gjord med alldeles samma fullständighet som teckningen af Frihetstidens senare riksdagar. Riksdagens vigtigaste fråga, den allmänna lagens granskande, behandlades emellertid under den tid, som den föregående delen af protokollet omfattar. Endast den tvistiga frågan om jagträtten, hvilken förekom i det föreslagna 23 kap. Byggningabalken, var ännu i riksdagens sista timma oafgjord, men adeln måste då låta kapitlet utgå ur lagen. En annan till rättsväsendet hörande fråga, som vid denna riksdag var före, var den, om man hos ständerna skulle få öfverklaga den högre justitierevisionens domar. Redan i 1723 års R. O. hade riksdagen fått rätt att undersöka »huru vid justitierevisionen lag och rätt i gemen blifvit skipad», och denna granskning föranleddes icke blott af rådsprotokollens innehåll, utan äfven af enskildas besvär, enär samma riksdagsordning medgaf hvem som helst att hos ständerna besvära sig i mål, »som ej stå annorstädes att rättas». Dessa bestämmelser måste medföra, att riksdagen blef högsta rättsinstans, ehuruväl detta ej afsetts

med riksdagsordningens bud. Vid 1734 års riksdag uppstod nu, med anledning af insända besvär, den frågan, hur man skulle förfara, när någon klagade hos ständerna i ett mål, som afgjorts af rådet, utan att klagomålen gällde »nulliteter i processen eller de male administranda justitia». I denna sak fälldes inom adeln många förståndiga yttranden med anledning af ett i ämnet inlemnadt memorial af Lilljestierna, hvilket synes ha legat till grund för riksdagens beslut i ämnet. Det framhölls med rätta af landshöfding Ehrencrona, att om man ej gjorde slut på dessa vad, skulle riket få sex instanser i stället för tre, och blefve det »aldrig någon säkerhet på egendom». Han påpekade äfven omöjligheten för riksdagsmännen att vid sakens uppläsande i plena så fatta och behålla alla omständigheter att man med tryggt samvete kunde utlåta sig, helst största delen saknade nödiga insigter i lag och rättegång, Också lyckades man genomdrifva att dylika besvär skulle lemnas utan afseende, »med mindre någon förmenar sig hafva fog att klaga öfver felaktigheter i processen eller uppenbar vrångvisa och domvillo», och vid riksdagen afgjorde adeln enligt denna princip en högst vigtig tvist, där en generaladjutant Löwen ville hafva ett utslag mot lag och rätt och konungens dom. Men det var icke alltid under följande tid som ständerna visade samma hofsamhet, och det nu lemnade medgifvandet blef sedan en orsak till många missbruk. — Äfven i ett annat afseende blef nu 1723 års R. O. förtydligad. Inom Stora sekreta dep. hade uppstått tvekan huru borde förfaras, när vid votering uti utskottet två stånd stannade mot två. Adeln beslöt att frågan då skulle hänskjutas till plena.

Den största förbittringen mellan ständerna vid denna riksdag väcktes kanske af striden om tullarrendet, hvilken fråga förekommer flera gånger i de nu föreliggande protokollen. Om stridens uppkomst och orsaker få vi hänvisa till Malmström (II 106). Synnerligen stor var adelns vrede mot borgarståndet, öfver hvars »fierté och animosité» mot ridd. och adeln klagas. Och till och med en eljes så sansad man, som Lilljenstierna synes hafva varit, rådde adeln att visserligen i anseende till riksdagens snara slut låta frågan falla men med det förbehåll, att om borgarståndet »oss vidare skulle offensera, vi då som redelige svenske och riddersmän lära taga sådana mått, som med ståndets dignité och vår frihet enlige äro», hvartill en annan fogade, att man redan nu borde gifva borgarne »en försmak af hvad man en annan gång ärnade dem». Hvad detta kunde vara fick man emellertid ej erfara, ty riksdagen slutade snart därpå.

En fråga, som ofta återkommer under Frihetstidens riksdagar och som äfven var föremål för ständernas uppmärksamhet 1734, var förslaget om upphäfvandet af de orättvisa förbud, som enligt 1617 års handelsordinans och andra lagar hindrade de flesta norrländska och finska städerna att drifva sjöfart med utlandet eller med andra inländska orter än Stockholm. Man begärde nu blott rätt till fri inrikes seglation, och denna begäran tillstyrktes af Allm. besvärs-deputationen. Naturligtvis sökte Stockholms stads riksdagsfullmäktige förhindra förslagets antagande, och de understöddes härvid af öfverståthållaren baron

Törnflyckt, som trodde att under frågan »dels privata afsigter dels engelsmännens ingifvande torde sticka», och frågade, om »för denna af några städer gjorda ansökningens skuld allt hvad forna konungar härutinnan til riksens allmänna handels befordran hälsosamligen stadgat nu på en hast skulle ändras». Flera yttrade sig i samma anda. Men å andra sidan visade också flera talare det orimliga uti att hela provinser skulle hållas nedtryckta, blott för att Stockholm skulle upphjälpas. Deras yttranden lemnades icke alldeles utan afseende, ty adeln beslöt, att man åt K. M. och rådet skulle uppdraga att »härutinnan så lämpa att provinserna blifva hjälpte och Stockholm intet stjälpt», så att ständerna vid nästa riksdag skulle kunna slutligen afgöra saken. — Det dröjde emellertid i icke mindre än trettio år, innan riksdagen skipade rättvisa i denna tvist mellan Stockholm och de botniska städerna.

Riksdagen 1734 inleder i många hänseenden en ny period i vår inre och yttre historia — kännetecknad af en äfventyrlig utrikespolitik och af åtgärder i den inre styrelsen, som i främsta rummet afsågo det herskande partiets fromma. De diplomatiska intrigerna, som ledde till förbundet med Frankrike, träffa vi dock icke i ståndsprotokollen, ty de tillhörde de sekreta saker, som Sekreta utskottet utan ständernas hörande afgjorde. Äfven många vigtiga inrikes frågor afgjorde detta utskott, hvars mäktigaste period nu börjar, såsom det i sina följder så ödesdigra beslutet, att banken skulle gifva lån på fast egendom och vågfördt järn. Men i allmänhet kunde äfven inom stånden — och särdeles inom den mäktiga adeln — privata intressen vara säkra om välvillig uppmärksamhet, när det gälde partivänner. Man började nu att vid slutet af riksdagen belöna gjorda tjänster med pensioner eller vanligare med ämbeten, och de här afhandlade protokollen visa tillräckligt, hur frikostigt dylika utmärkelser gåfvos. Ännu är man dock ej fullt säker på att man handlar rätt, då man förordar en person till en syssla med förbigående af andra, som måhända gjort sig mer förtjänta däraf. Men betänkligheterna nedtystas, och ena dagen rekommenderas en till avancement, därför att han var måg till Cronhielm, och den andra förordas landtmarskalken Lewenhaupt till generallöjtnant, hvarvid hans egna invändningar bemöttes med det märkvärdiga skälet: »att vara sju månader landtmarskalk är så godt som bivista sju bataljer». Denna höga uppskattning af riksdagsmannaverksamheten fortfar sedan att vara det herskande partiets under Frihetstiden, och hvad man nu med en viss tvekan tillät sig blef snart en så inrotad vana, att icke ens riksdagens egna beslut (1756 och 1766) att afhålla sig därifrån kunde afskaffa oseden.

* * *

En fullständig bild af riksdagsverksamheten under Frihetstiden får man dock ingalunda af ståndsprotokollen ensamt, ty den vigtigaste delen af förhandlingarna fördes inom Sekreta utskottet och deputationerna. I planen för utgifningen af adelns protokoll har naturligtvis

ej ingått någon tanke på att mer eller mindre fullständigt meddela en redogörelse för utskottens verksamhet, utan får den som vill närmare studera Frihetstidens riksdagar i detta afseende fortfarande vända sig till Riksarkivet. Men för att i någon mån — och så vidt gifna stadganden detta tillåta — närmare belysa de frågor, som voro föremål för adelns öfverläggningar, hafva utgifvarne af dess protokoll äfven utgifvit en serie bilagor, upptagande hithörande handlingar, och hvilka i icke ringa grad förhöja värdet af denna urkundspublikation. Vi hafva att här fästa uppmärksamheten vid två nya häften af dessa bilagor, nämligen de som gälla riksdagarne 1723 och 1726—27. Båda dessa riksdagar hafva ett visst sammanhang med hvarandra till följd af det så kallade holsteinska partiets betydelse för dem båda. Vid den förstnämda står detta parti vid makten, vid den senare störtas det. De nyss nämda bilagorna innehålla äfven en mängd handlingar med afseende på holsteinarna, och af dem torde de intressantaste vara de som röra Vellingks och Cederhjelms fall 1727. För öfrigt förekomma i 1723 års bilagor en del skrifvelser rörande riksdagsordningen och adelsprivilegierna, t. ex. adelns tvist med borgarståndet om ofrälsemäns rätt till civila ämbeten, hvarjämte 1723 års adelsprivilegier äro här tryckta. Af de förra vilja vi särskildt framhålla Gyllenborgs och Törnflychts påminnelser, hvilka innehålla några ganska märkliga förslag. Så t. ex. yrkas att i Riksdagsordningen skulle upptagas bestämmelse om att ständerna, när de åtskildes, skulle kvarlemna »en stark befullmäktigad deputation», som skulle kunna dela sig i flera smärre för att utarbeta sådana ärenden, som ej under riksdagen hunnit blifva färdiga. Dessutom skulle en af deputationens underafdelningar månatligen granska rådsprotokollen. Deputationens beslut skulle ha samma kraft som riksdagens. — Men adeln ansåg, att detta var möjligt enligt Riksdagsordningen, äfven utan att det uttryckligen stadgades. — En annan icke mindre märklig punkt var den, som hemställer, att adeln skulle välja ombud till riksdagen såsom de andra stånden. De skulle vara 300, under det att hvart af de ofrälse stånden skulle bestå af 100 medlemmar, sålunda hela riksdagen af 600. Vidare föreslås uniformer för talmännen; landtmarskalken skulle hafva blå sammetstalar »med något gyllne tyg fodrat», preseståndets talman »en så kallad churkåpa eller dalmatique», borgerskapets talman »en svart sammetsrock med stackot kappa af svart sammet eller sidentyg», böndernas talman en mörkgrå klädesrock, en högkullig hatt med ett stort förgyldt spänne på och en stor käpp med en förgyld sifverknapp, »skiänkandes K. M. bondeståndet dess talmans klädning; och får talmannen behålla rocken, men hatten och käppen förvaras». Af större vigt var ett föreslaget tillägg till 18 § R. O. af innehåll att intet ämbete skulle inrättas eller dess lön höjas eller minskas eller i allmänhet någon »personell stat» gälla utan alla fyra ståndens samtycke. Detta befans dock vara »för specielt», men att stadgandet saknades i Riksdagsordningen vållade många missbruk under den följande tiden.

Frågan om adeln borde låta representera sig genom valda ombud förekom äfven vid följande riksdag 1726—27, och bland bilagorna

till denna riksdags protokoll finnas betänkanden om denna sak af Gyllenborg och grefve A. Spens. Rörande denne senares memorial i frågan vilja vi påpeka en egenhet. Han föreslår att adeln i hvar provins skulle strax före riksdagarna samlas i provinsens residensstad för att välja sina ombud. — När mer än hundra år därefter man börjat öfverväga, hur den gamla fyrståndsindelningen skulle kunna omdanas efter tidens fordringar, framstälde en ättling af denne grefve Spens vid 1834—35 års riksdag ett förslag till ny riksdagsordning med ett valsätt, som i så hög grad påminner om detta nyss refererade, att man skulle kunna tro, att den yngre grefven känt sin föregångares utlåtande och tillämpat dennes tankar i något förändradt skick. Ty äfven C. G. Spens föreslog, att riksdagen skulle väljas af en landskapsrepresentation; och som det icke är omöjligt, att valsättet till vår första kammare upptagits ur detta Spenska förslag snarare än ur den holländska författningen, så skulle man kunna — om man så vill — se ett sammanhang mellan memorialet 1726 och nu bestående förhållanden.

Utom nu vidrörda frågor innehålla bilagorna äfven en mängd andra handlingar af vigt, såsom K. M:ts propositioner, adelns besvär 1726 m. m. Vi få emellertid rörande dessa hänvisa till urkundspublikationerna själfva, i hvilka läsaren skall finna många nya upplysningar till tidens både politiska och kulturhistoria. — Måtte utgifningen fortsättas om möjligt än hastigare än hittils skett, ty ännu återstå tio af Frihetstidens riksdagar, och deras protokoll torde vara af betydligt större omfattning än de nu utgifna. Arbetet skulle sålunda att döma af den tid, som åtgått för de hittills tryckta delarna, komma att fordra i det närmaste tjugo år ännu; och det är utom allt tvifvel, att hvarje historiens vän skulle med glädje se, att denna långa tid kunde något förkortas.

J. Fr. N.

* * *

2.

Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll. Åttonde delen. *1660. Senare riksdagen.* 291 ss. Stockholm, 1886, Ivar Häggströms Boktryckeri.

Den äldre serien af Adelns riksdagsprotokoll hade redan med sjunde delen öfverskridit gränsen till Karl XI:s för riksdagens historia särdeles betydelsefulla regering. Den andra riksdagen 1660, som är föremål för åttonde delen, är den grundläggande för de politiska förhållandenas utveckling under de närmast följande tolf åren — förmyndareregeringens tid — och sålunda utaf mycket stor vigt. Man har ej saknat alla tryckta underrättelser om densamma förut. Särskildt har biskop Terseri i Loenboms Historiska märkvärdigheter tryckta berättelse belyst de inre krafter, som under denna riksdag voro i verksamhet och som de officiella handlingarna onekligen endast ofull-

ständigt röja. Loenbom har för öfrigt i sina Handlingar till Karl XI:s historia tryckt såväl regeringens första proposition till ständerna, som Ehrenstens relation och framställningen till det hemliga utskottet om den politik, som borde föras emot Ryssland. I Stiernmans samling af Riksdagsbeslut ha slutligen akter smugit sig in, hvilka svårligen kunna anses höra till detta arbetes plan, eller betänkanden af presterskapet i drottning Kristinas sak. Utdrag af preseståndets protokoll äro tryckta hos Bexell. Riksdagens förlopp känner man i öfrigt genom Thams och Carlsons utförliga skildringar i två bekanta arbeten. En af hufvudkällorna till dess historia är emellertid nu fullständigt framlagd genom dessa adelns protokoll vid densamma.

Så knapphändiga än dessa uppteckningar i det hela äro med sina sammandragna och ofta ofullbordade meningar, med sina antydningar, som utan tvifvel voro lätta för sekreteraren att begripa, men efter 200 år bereda både utgifvaren och läsaren allehanda svårigheter, ge de dock ännu i dag då och då en föreställning om de politiska passioner, som under dessa sammanträden mer än en gång sattes i rörelse. Det gäller i synnerhet om de heta dagarne den 20—27 oktober, då riksdagen var nära att sprängas genom adelns hotelse att lemna densamma — det tydde nästan på polska förhållanden — och ett inbördes krig för mången framstod som en icke otänkbar utsigt. Striden gälde som bekant det kungliga testamentets giltighet och frågan om rätten att besätta de lediga riksämbetena, och adeln genomdref sin vilja mot både regering och ofrälse stånd. Fyrdelningen vid riksdagen visade redan nu sina olägenheter. Bondeståndet var ett bihang, som egentligen endast försvårade förhandlingarna och in politicis under vanliga förhållanden föga kunde göra till eller från. Hade de kunnat sluta sig ihop med prester och borgare, hade desse möjligen i förening kunnat bilda en motvigt mot adeln; som det nu var, gingo de hvar sin väg, och presterna voro egentligen de, som ensamme fingo representera det politiska motståndet mot densamma. Det var hufvudsakligen genom deras yrkanden, som adelns försök att få regeringsformen med dess additament förklarad för grundlag misslyckades — och en dörr var därigenom öppnad för envåldet

Man kan ej vänta att i denna tidens protokoll få samma intryck af talarnes politiska ståndpunkt och betydelse, som t. ex. i våra dagars. Det är, som sagdt, korta antydningar eller referat sekreteraren i allmänhet gör, så korta, att de stundom likna gåtor. Det finnes dock undantag, och bland Riddarhusets medlemmar framstår Claes Rålamb som en af hufvudledarne för den liberala aristokratien, så väl mot konungamakten som mot de ofrälse. Det var han, som i vigtigare fall plägade formulera och frambära tertia classis' votum. Det skedde med juristens lärdom, skärpa och försigtighet, på ett sätt som gjorde att hela Riddarhuset stundom anslöt sig till detsamma; så var fallet t. ex. med det skickligt uppsatta yttrandet af den 29 september i fråga om konungens testamente och rikets styrelse. Hans rättshistoriska deduktioner äro dock emellanåt något egendomliga, men betecknande. Drotsets ämbete skulle enligt honom ha inrättats 1394 och »exercerat

tribunitiam potestatem». Det hade sedermera »förökts» med marsk och cantzler och skulle drotsen föra ordet, påminnande konungen om hans pligt; marsken skulle med rikets styrka »bifalla honom», om konungen ej ville rätta sig, och »balancera konungens höghet mot ständernas frihet, att konungen den icke missbruka skulle» (s. 69). Det är svårt att tänka sig ett mer ohistoriskt resonnemang. — Nu framträder också för första gången och ej utan att väcka uppseende den 25-årige Johan Gyllenstierna. Den senare konungagunstlingen förfäktar här ifrigt ständernas rätt, liksom han redan nu, ehuru sjelf friherre, höres uppträda mot högadelns anspråk i fråga om rang, ett ämne, som mer än en gång framkallade skarpa yttranden på riddarhuset under denna riksdag.

De förnämsta öfverläggningsämnena på riksdagen rörde i öfrigt som bekant, dels regeringsformen, dels drottning Kristinas yrkanden och uppgörelsen med henne. I båda fallen innehålla adelns protokoll många detaljer af intresse i afseende på sinnesstämningen och den politiska ställningen i allmänhet. En del af förhandlingarna röra naturligtvis adelns enskilda angelägenheter, introduktionen af nya ätter o. s. v.

Bland bilagorna, som upptaga nära hälften af bandet, meddelas enligt den sedan gammalt följda planen de kungliga propositionerna, adelns svar (eller projekten därtill), adelns besvär, förteckning på närvarande ledamöter o. s. v. Ett par af dessa handlingar äro, såsom ofvan nämts, redan tryckta förut, men i äldre och numera tämligen svåråtkomliga samlingar. Flere af de öfriga äro af stort intresse, politiskt eller, såsom förteckningarna, personalhistoriskt. Här finner man sålunda utom de olika förslagen till regeringsformens förbättrande adelns ryktbara inlaga till regeringen om *jus approbandi et improbandi* vid tillsättande af de fem höga riksämbetena, i hvilken de, i händelse af ett afslag, förklara att de befinna »vår närvarelse här vid denne riksdag onödig, när oss förtagit är at tala, gilla och ogilla och vårt betänkande som frie ständer säga, önskandes heller på sådant fall ett afträde från sjelfve riksdagen». I öfrigt lemna bilagorna många bidrag till kännedomen om adelns anspråk och uppfattning af sina ståndsrättigheter.

Utgifvaren, frih. B. Taube, som haft ett ganska svårtydt och ofta bristfälligt original att följa, har, efter vårt omdöme, med framgång fyllt sin uppgift att göra texten så användbar som möjligt för forskarne, icke minst genom en med urskiljning gjord interpunktering, och har därigenom förvärfvat sig nya anspråk på deras tacksamhet.

Ehd.

Gezantschappen door Zweden en Nederland wedersijds afgevaardigd gedurende de jaren 1592—1795. Chronologische lijsten opgemakt uit de stukken in het rijksarchief aanwezig, met eenige aanteckeningen door Mr. A. H. H. van der Burgh. 84 ss. 's-Gravenhage, Nijhoff, 1886.

Holländarne ha utaf ålder med visst intresse behandlat de en gång så lifliga förbindelserna mellan deras land och vårt och åtskilliga historiska arbeten vittna därom. Ofvan anförda lilla skrift, hvars författare är tjensteman i det holländska riksarkivet, är ett nytt bevis därpå. Han har nämligen här lemnat en detaljerad förteckning på de diplomatiska beskickningar, som ända till slutet af förra århundradet utbytts mellan de båda landen. Arbetet har en viss motsvarighet i de förteckningar på diplomatica, som utgifvas af svenska riksarkivet, men skiljer sig ifrån dem i afseende på sjelfva planen, i det att det icke är sjelfva brefsamlingarna, som här förtecknas, och öfverträffar dem genom fullständigheten i fråga om personaluppgifterna. Här redogöres sålunda för 1) utomordentliga och 2) ordinarie beskickningar till Sverige; 3) holländska sekreterare och 4) predikanter vid beskickningarna i Stockholm; 5) holländska konsuler och korrespondenter i Sverige; 6) svenska sändebud, sekreterare, agenter och konsuler i Holland; 7) holländska sändebudsjournaler; 8) traktater och 9) varia, under hvilken rubrik upptagas bref från svenska konungar och statsmän, diverse bilagor till ministerbrefven samt notiser om ett och annat af intresse, som i dessa förekommer. Det hela vittnar om stor omsorg och sakkännedom. Särskildt ha vi skäl att vara belåtna med de fullständiga uppgifter, som lemnas om de holländska sändebudens namn, hvilka för äldre tider icke alltid för oss äro så lätta att tyda, när de möta i våra handlingar. Som en egendomlighet må anmärkas, huru från 1674 till 1749 samma familj i två generationer och tre medlemmar representerade de Högmögende uti Stockholm. Den andre af dem Henr. Vilh. Rumpf var halft naturaliserad här, gift med en svenska, egare af Sköndal och Herrhamra i Stockholms närhet och är begrafven i Maria kyrka. — Hvad de svenska namnen angår äro de i det hela taget riktigt återgifna; ett och annat misstag förekommer såsom *Brax* för *Brahe*, *Heidenstein* för *Heidenstam*[1]). Namnet *Rache*, som förf. med tvekan anför s. 57 är nog riktigt. C. L. Rasch eller Rache var en af Gustaf II Adolfs diplomater. Alldeles fullständig är för öfrigt, begripligt nog, icke listan på de från Sverige till Holland afsända ombuden af olika slag, då förf. endast haft holländska källor att tillgå. Men sådana smärre ofullständigheter och brister äro oundvikliga i ett verk som detta och det gagn förf. genom sin förteckning gjort dem, som vilja studera Sveriges och Hollands inbördes förbindelser, lider därigenom föga afdrag.

[1]) S. 31 torde det böra läsas *Hyll* för *Hijlde*; *Kisky* s. 33 låter föga antagligt.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1885. Oktober—December. — E. V. Lauglet, Berättelse om de under innevarande år vid Visby kyrkoruiner utförda underhålls- och förbättringsåtgärder. — Ur Akademiens arkiv. 9. Konung Karl Knutssons silfkar, korteligen beskrifvet af Johan Peringsköld (testamenterades af konungen till mågen Ivar Axelsson, vandrade sedan genom många händer och tillföll 1712 fältmarskalken m. m. grefve Nils Gyllenstierna; skålen försågs sedermera med Karl Knutssons dotterdotters Elisabet Trolles 16 anor. Red. frågar hvar den nu finnes). 10. Minnesskrift om Trollarnes silfkar. — Myntfyndet från Dælie i Norge. — Från Akademiens sammankomster. — G. Gustafson, Falkenbergs hus. 2, 3. — Ett bågspänne från Gotland m. m.

Svenska Akademiens Handlingar. 62 delen innehåller bl. a.: C. T. Odhner, Inträdestal (Minnesteckning af riksantiqvarien B. E. Hildebrand); C. G. Malmström, Minne af generalen, öfverståthållaren frih. Jacob Albrecht von Lantingshausen.

K. Bibliotekets Handlingar. 8. — Årsberättelse för 1885. Bibliografi: Svensk-Amerikansk periodisk Litteratur.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1886. September—Oktober.** — O. Alin, Konungamakten, Landtmannapartiet och Försvarsfrågan 1885.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red. af O. Montelius. **1886, h. 5.** — J. Helms, Når er Throndhjems domkirke opfört? I. — H. Westergaard, Tyskland og dets kolonier. — Literaturöfversigt: Heraldiske og genealogiske arbejder af A. Thiset (anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas); Jesper Svedbergs lif och verksamhet af H. W. Tottie och Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet af R. Sundelin (anm. af P. Sondén). — **H. 6.** — J. Helms, Når er Throndhjems domkirke opfört? II. — H. Westergaard, Tyskland og dets kolonier. II. — **H. 7.** — H. Edgren, Skilda åsigter rörande de indoeuropeiska folkens ursprungliga hem och kultur. I. — Literaturöfversigt: Den nordiske statsret af T. H. Aschehoug (anm. af C. St. A. Bille).

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utgifven af C. G. Estlander. **1886, Oktober.** — I bokhandeln: Allmän kulturhistoria af A. Nyström (anm. af C. G. E.). — **November.** — E. Bergh, Finland såsom unionsstat.

Historisk Tidskrift udgivet af den Norske Historiske Forening. **Anden række. V, 3.** — L. J. Vogt, Om Norges udförsel af trælast i ældre tider. — G. Storm, Söfareren Johannes Scolvus og hans reise til Labrador eller Grönland. — O. Brenner, Olaus Magnus und seine Karte des Nordens. — Småstykker. — Den norske historiske Forening.

Den norske eller polske sjömannen Johannes Scolvus eller Skolnus brukar omtalas bland de äldre upptäcktsresandena till Amerika vid nya tidens början, ehuru med tvifvelsmål om hans resas verklighet. Enligt professor Storms undersökning har Gomera, den författare, som först omtalar Scolvus, utan tvifvel fått uppgifter om honom från Olaus Magnus under dennes vistelse i Venedig och sammanställer professor S. denna uppgift med hvad Olaus Magnus berättar om sjöröfvaren Pinings resa till Grönland 1494. — O. Brenner ger en kort redogörelse för det i München upptäckta exemplaret af Olaus Magni karta af år 1539 och dess förhållande till den karta, som åtföljer Basel-upplagan af samme författares Historia gentium septentrionalium.

Danske Magazin udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog. **Fjerde Række. VI, 4.** — Oberst Hans Fris i slaget ved Nyborg. — Et par nye bidrag til belysning af forholdene ved theatret i Grönnegade. — Voldsomheder udövede af fremmende lejetropper i danske kjöbstæder 1569—70. — Tegnelser over alle lande fra 1550. — Bidrag til Klavs Mortensen Töndebinders historie. — Smaastykker. — Rettelser. — Register. — Inholdsfortegnelse til Danske Magazin 1—4 Række, 1745—1886, systematisk ordnet.

Publikationen af de s. k. »Tegnelser» (eller danska registraturen), som länge fortgått i Danske Magazin, afbrytes med detta häfte för att i annan form fortsättas.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1887, 1.** — K. Lohmeyer, Nikolaus Koppernikus (med anledning af ett nyligen öfver hans lefverne utkommet arbete af L. Prowe). — J. von Pflugk-Harttung, Die Anfänge des würtembergischen Ministeriums Linden (1849). — Literaturbericht (bl. a. Mommsen, Römische Geschichte V; Droysen, Bernhard v. Weimar; dansk-norsk historisk literatur).

Revue Historique, 1886, Septembre—Octobre. — G. Bloch, La réforme démocratique à Rome au III:e siècle avant J.-C. — Ch. Bémont, De la condamnation de Jean Sans-Terre par la cour des Pairs de France en 1202. I (Johan utan land dömdes aldrig såsom sin brorson Arturs mördare). — Th. Reinach, Les origines de la ville de Pergame. — P. Viollet, De la communauté des moulins et des fours au moyen âge. — P. Gachon, Notes sur quelques passages des Mémoires de Richelieu. — E. Welvert, Le vrai nom de Mademoiselle de Romans (en af Ludvig XV:s älskarinnor). — Bulletin historique: France (Monod); Russie (Jakouschkine); Allemagne (publ. rel. à l'hist. de la réforme; Stern); M. W. Duncker (S. Reinach). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Novembre—Décembre.** — G. Bloch, La réforme démocratique à Rome au 3:e siècle avant J.-C. 2. — Ch. Bémont, De la condamnation de Jean Sans-Terre par la cour des Pairs de France en 1202 (fin). — G. d'Avenel, Le clergé français et la liberté de conscience sous Louis XIII. — Du Casse, Étude sur la correspondance de Napoléon I; Les lacunes (suite). — Bulletin historique: États-unis (Allen); Roumanie (Xénopol); France (de Coulanges). — Comptes-rendus critiques. — Publi-

cations périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français. 1886, 15 April. — Puaux, Les premiers réfugiés français en Suède.

Annales de la faculté des lettres de Bordeaux. 1886, 1. — Platon, La royauté franque d'après M. Falbeck.

Revue critique d'histoire et de littérature. 1886, n. 15. Inneh. bl. a. anm. af Bühring, Venedig, Gustav Adolf und Rohan.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 4.** — J. B. Bury, Euboia before the Lelantine war. — H. Rashdall, The origines of the university of Paris. — N. Pocock, The restoration settlement of the english church (bönboken 1662 och tolkningen af de 39 artiklarne, som föregår densamma). — S. J. Owen, François Joseph Dupleix. — Notes and documents. — Reviews of books.

Rättelser.

Sid. 193 rad 13, 14 *står* bokstafligen *läs* »bokstafligen
» 198 not 1, r. 6 » skulle » skola
» 206 rad 32 » förut » först
» 242 » 33 » ett par år » kort
» 273 » 13 n.-ifr. » $^1/_2$ » $^1/_9$
» 275 not 5 » Sista raden hör till not. 4 ofvanför.
» 307 rad 23 n.-ifr. *står* $^5/_7$ *läs* $^{15}/_7$
» 347 not 2, *står* tredje *läs* andra.
» 30 (Granskn.) rad 26 *står* tidskrift *läs* stridskrift
» 31 » » 32 » ledamöters *läs* ledamöter.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1886.

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1885.

För år 1885 ha till Sv. Historiska Föreningen erlagts 1,249 årsafgifter af medlemmar i Sverige. Föreningen har dessutom haft 23 medlemmar i Finland och Ryssland, 137 medlemmar i Norge, Danmark och andra länder. 49 personer ha betalt afgift som ständiga medlemmar. Under årets lopp ha i Sverige tillkommit 13, i Danmark 5 och i Finland en medlem. Ett betydligt större antal medlemmar har däremot genom dödsfall eller af andra anledningar afgått.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att bestämma öfver Föreningens verksamhet under året samt välja funktionärer. Dessa ha varit desamma som förut, nämligen hr C. G. Malmström ordförande, hr E. Hildebrand sekreterare, hr C. Silfverstolpe skattmästare.

Föreningen har under året utgifvit femte årgången af Historisk Tidskrift, innehållande omkring 29 tryckark och med bidrag af 15 olika författare. Som ordinarie bilaga har medföljt Historisk Bibliografi för 1884. Dessutom har som särskild bilaga utgifvits Förteckning på den under sommaren 1883 af docenten Lagermark undersökta rikhaltiga och intressanta handskriftsamlingen på den Sackska egendomen Bergshammar i Södermanland.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna revisionsberättelsen.

Derefter upplästes revisionsberättelse för 1885 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1885, få undertecknade, efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1884	kronor	9,416: 88.
1,264 årsafgifter för 1885 à 5 kr.		6,320: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift		50: —
5 årsafgifter för år 1884 à 5 kr.		25: —
9 » » » 1886 à 5 kr.		45: —
55 » från Norge à 3 kr. (med 10 % afdrag)		148: 50.
64 » från Danmark à 3 kr. (med 15 % afdrag)		163: 20.
Enligt redovisning från bokhandl. Samson & Wallin		28: 80.
Enligt redovisning från bokhandl. Fritze		237: 20.
För direkt försålda årgångar och häften		57: 25.
Räntor, upplupna den 31 December 1885		520: 06.
Summa inkomster	kronor	17,011: 89.

Utgifterna:

å Redaktionsconto	kronor	2,664: —
» Boktryckareconto		3,148: —
» Distributionsconto		391: 53.
» Diverseconto		679: 82.
Summa utgifter	kronor	6,883: 35.
Behållning till år 1886		10,128: 54.
	Kronor	17,011: 89.

Af ofvanstående behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	6,500: —
» sparkasseräkning		1,091: 02.
» folioräkning		2,269: 32.
Kontant i kassan		268: 20.

Då räkenskaperna äro förda med noggrannhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för Styrelsens förvaltning under år 1885.

Stockholm den 26 Januari 1886.

Bernh. Taube. *E. W. Dahlgren.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Vid därefter företaget val af styrelse återvaldes de förutvarande medlemmarne.

Till revisorer för 1886 valdes biblioteksamanuensen *E. Dahlgren* och arkivarien frih. *B. Taube* och till deras suppleanter biblioteksamanuensen *L. B. Bagge* och löjtnant *O. Bergström.*

Fröken *Ellen Fries* höll därefter ett föredrag öfver Erik Oxenstiernas uppfostran och resor.

Medföljer Hist. Tidskrift 1886.

Ännu några ord om slaget vid Lund.

En anmälare, som tecknar sig — —n, har i andra häftet af historisk tidskrift för innevarande år granskat mitt arbete: »*Kriget mot Danmark 1675—1679.*» Han har dervid af lätt förklarliga skäl hufvudsakligen uppehållit sig vid framställningen af slaget vid Lund. Den tvekan och osäkerhet han ådagalagt mana mig emellertid att ännu en gång fatta pennan för att försvara den ställning i fråga om detta märkliga fältslag, som jag efter trägen forskning lyckats intaga.

»Konungens kringgående rörelse med 2 Baranoffs sqvadroner i den sista afgörande striden», säger granskaren sid. 18, »då Bjelke stod i begrepp att anfalla danskarne i fronten och Ascheberg anryckte mot deras flank, en rörelse som tydligen afsåg att göra omringandet af danska armén fullständigt — *anför förf. med den reservation*, att den »endast kan blifva sannolik, ej verkligt bevisad, då det blott är i Bjelkes lefvernesbeskrifning den omtalas». »En sådan reservation,» fortsätter granskaren, »synes oss här mindre nödig, enär såväl de uttryckliga ordalagen som ögonblickets spänning, hvilken torde kommit hvarje detalj att inprägla sig djupt i minnet, tyckes oss vara en större garanti för sanningen af detta än af månget annat faktum, vid hvilket förf. utan allt betänkande anför Bjelkes franska lefnadsteckning. Bjelke gör dessutom äfven i brefvet d. 20 dec. en så bestämd skillnad mellan H. Maj:t i spetsen för »deux escadrons» och »general Ascheberg med största delen af vårt cavalleri», att också detta ger den ofvannämda berättelsen ett slags stöd.

Vidkommande nu min reservation i fråga om denna episod under striden, gäller den icke, hvad granskaren synes antaga, delningen af det svenska kavaleriet mellan konungen och Ascheberg. Denna sak nämnes i de flesta källor och hör till »omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla». Min reservation afser endast en detalj i fråga om konungens angrepp, hvilken det förvånar mig att granskaren icke gifvit akt på. Det står nämligen i Bjelkes franska lefvernesbeskrifning att han såg konungen »venir à sa gauche au lieu qu'il croyait le secour devoir venir de Lunden», med anledning hvaraf jag tillade: »Kungen synes alltså med sina 2 sqvadroner hafva tagit en omväg öfver Bredgatas fälads mark (se Weibulls karta),

öfverskridit bäcken norr om Möllevång, för att anfalla danskarnes högra flank». Och det är, med tanken fäst på denna rörelse, som jag tillägger: »*Denna episod kan emellertid endast blifva sannolik, icke verkligt bevisad, då det blott är i Bjelkes lefvernesbeskrifning som den omtalas, hvilken, såsom kändt, är författad mer än tjugu år efter slaget*». Om man omsorgsfullt studerar tillgängliga källor och söker uppkonstruera rörelserna af de sqvadroner, som Bjelke (konungen) hade under sitt befäl, i enlighet med de manöverformer, som den tiden brukades, kommer man nämligen till den öfvertygelsen, att hjelpen måste för Bjelke hafva visat sig komma från högra sidan eller från Lund och icke från venster. Det är således en eftergift som jag gjort för ögonvitnets ord, då jag lägger dess utsago — fast med reservation — till grund för min skildring och icke, såsom granskaren synes förmoda, ett ringaktande af den samma.

Granskaren öfvergår derefter till min protest rörande användningen af några moderna termer vid skildringen af forna tiders strider. De två termer, hvarom nu är fråga, äro »*chocer*» och »*kapplöpning*». »Min protest i fråga om den förra finner han intressant för icke militärer, den åter som rör användningen af ordet kapplöpning anser han blifvit framstäld med vida mindre fog. Sedan det lyckats mig att återfinna general Aschebergs instruktion af den 23 Nov. 1676 för svenska kavaleriets stridssätt, hvilken också finnes in extenso aftryckt bland mina anmärkningar till slaget vid Lund, och hvilken till fullo öfverensstämmer med de åsigter, som uttalas i den tidens taktiska litteratur, torde också hvarje tvekan i fråga om betydelsen af ordet »choc», vara helt och hållet onödig. Äfven om ett anfall skett, såsom Bjelke skrifver, med »le sabre à la main sans faire un seul coup», blir det ingen chock i vår tids mening; nu menas nämligen med en chock, då sqvadroner störta fram i hastigaste takt för att med sin »lefvande massa», såsom förnämsta vapen, kasta fienden öfver ända. Vid Lund *trafvade* man, ja, gick i *skridt* in på motståndaren, för att sedan under flera qvart banka på honom *på stället*, man mot man. Det är derför, enligt min mening, lika orätt att i en skildring af detta slag använda en sådan term som chock (utan tillfogad förklaring), som om man, vid redogörelsen för Erik *XIV:s* arkli, skulle tala om »kopparpatroner», eller i en afhandling om Gustaf Adolfs taktik skulle utan vidare använda »brigader» och »sqvadroner», hvilka benämningar nu mera, såsom bekant är, betyda något helt annat än hvad de gjort i forna tider. Och jag återkommer än en gång till den mening jag uttalade i en granskning af arbetet »Nils Bjelke och svenska kavaleriet», att den som vill skrifva ett yrkes eller en vetenskaps historia måste först göra sig, åtminstone nödtorftigt, förtrogen med sjelfva yrkets och vetenskapens *teori*.

Vidkommande det andra uttrycket, »kapplöpningen» till Lund, säger granskaren: »Då emellertid två arméer med uppbjudande af alla sina krafter skynda att nå samma mål, må man väl kunna kalla detta en kapplöpning, utan att derför hysa den naiva föreställningen, att de i halfannan timme bokstafligen löpte kapp. I detta som i några andra

fall synes det som om förf. fäste väl mycken vigt vid småsaker». Förf. har, hvilket äfven granskaren erkänner, sökt att efter sin förmåga göra sin skildring konkret för läsaren. Om nu en af våra dagars läsare, granskaren icke undantagen, skulle få se tvenne arméer komma tågande i långa kolonner öfver fälten mellan Lödde å och Lund, med en marschhastighet för de flesta afdelningar af endast 80 till 100 steg i minuten, eller en något större hastighet än den som en likprocession använder, skulle det icke förefalla honom »naivt», om författaren började beskrifva arméernas rörelser med att kalla dem för en »kapplöpning?». — Förf. använder derför i stället ordet *»kappades»*, och säger: »Båda härarne kappades sålunda om att nå den gamla biskopsstaden,» och han finner detta något förkortade uttryck, trots granskaren, rigtigare.

Författaren gör sig besvär, säger granskasen, att »dokumenterligt bevisa omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla. Så anför han i en särskild not, som stöd för uppgiften, att vid aftonbönen före slaget, »en hvar bad om den Allsmäktiges hjelp», Clodts anteckningar». Förf. svarar på denna, i hans tycke småaktiga, anmärkning, att han gjort det, dels derför att det för vår armé egendomliga bruket af »chorum» skulle få ett litet dokumenterligt bevisadt bidrag till sin historia, dels och hufvudsakligen derför att han sträfvat efter att få sin skildring, i stort som smått, rigtig.

Det förundrar granskaren vidare att orden »då (när de sågo fienden för sina ögon) kunde en hvar förstå att leken ej var till ända» fått en not med hänvisning till Dahlbergs relation. Men detta, svarar författaren, beror derpå, att orden äro hemtade ur denna relation och icke äro författarens egna. De vitna således om att de anfallande verkligen hade denna tyngande känsla af att kämpa mot en fiende, som de oupphörligt besegrade, men som ständigt återkom. — Likaså kan det, såsom det händt med granskaren, förefalla oväsentligt för en icke militär om *fälttecknet* sattes på hatten i lägret eller vid passet, på samma gång som *lösen* utdelades. Det var likväl för mig intressant att söka utreda hur det förhöll sig äfven med detta bruk o. s. v. Mycket kan för den ene synas oväsentligt, som för en annan synes väsentligt, och en hänvisning skadar aldrig, då den, såsom här är fallet, sättes åtskild från sjelfva texten, men kan väl vara en *intresserad* läsare till vidare nöje och gagn.

Granskaren kommer vidare till betydelsen af det astronomiska bestämmandet af tiden för månens nedgång, och anser att förf. icke så litet öfverskattat densamma, då han sagt att *»hela (sic!) uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror likväl på rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram»* (ofullständigt citeradt, se nedan). — »För vår del» säger han »kunna vi icke fatta hvilken betydelse för uppfattningen af striden denna tidsbestämning har. Då källorna betyga att man stod på höjderna vid Lund vid solens uppgång, d. v. s. vid $^1/_2 9$ tiden, så synes detta vara allt hvad som behöfts för den saken. De rörelser, som förut under nattens

timmar egt rum, utöfvade väl på stridens gång icke det ringaste inflytande. För att bedöma möjligheten af en öfverraskniug torde likaså vara tillräckligt att veta, att marschen skedde under nattens mörka del . . . . . . Den enda vigt saken har synes oss vara den, utom att utgöra en ganska intressant bekräftelse på Bjelkes och Dahlbergs uppgifter, att man därigenom någorlunda kan beräkna marschhastigheten».

Härvid torde af förf. först böra anmärkas, att endast *halfva vägen* tillryggalades under nattens mörka del. Då svenska arméns tête hunnit förbi Stångby, d. v. s. marscherat omkring 2,600 steg, begynte nämligen »dagsranden att ses», då strax alarm sköts i danska lägret, hvarpå fiendens armé begynte marschera.

Nu var, såsom bekant, svenskarnes ursprungliga plan att anfalla danskarne i deras läger. Åtskilliga samtida anse att detta borde hafva lyckats om marschen gått raskare (mer liknat en kapplöpning!), ty då, säga de, borde svenska armén varit temligen säker på att en timme före dager hunnit öfverraska fienden i lägret. Men, såsom kändt är, måste denna plan ändras, då man vid Stångby märkte att en dylik öfverraskning var omöjlig, och Karl XI lät i stället armén inslå marschrigtningen mot Lund, »på det Lund och Malmö måtte vara de svenska på ryggen och de af höjden (derstädes) hafva fördel». Denna förändring hade sannolikt icke behöft vidtagas, om armén varit några timmar tidigare öfver passet, striden hade då i stället blifvit en öfverraskning för danskarne och kommit att utkämpas omedelbart framför deras läger. Mig förefaller det derför alldeles solklart, att det beslut som fattades vid Stångby är af yttersta vigt för uppfattningen af slaget vid Lund. Det var ju då som marschrigtningen och valet af ställning definitivt bestämdes, hvilket var så mycket betydelsefullare som det med den tidens svårrörliga härar sedermera icke kunde ändras.

Men för att kunna inse nödvändigheten af denna förändring, är det — åtminstone förefaller det förf. så — alldeles nödvändigt att veta, när blef beslutet fattadt »i tiden», när stod têten af svenska hären vid Stångby, var det ännu möjligt för densamma att då utföra sin ursprungligt tänkta rörelse och svänga af mot danska lägret, utan att blifva utsatt för samma olycka som den, för hvilken sedermera den venstra flygeln råkade ut, eller att öfverraskas af fiendens rytteri, midt under det att den formerade sig i slagordning? Derför gjorde sig också förf. besvär med att, med de hjelpmedel som stodo honom till buds och med professorn vid Generalstaben m. m. Roséns benägna medverkan, uträkna uppbrottstiderna för svenska armén. Han lyckades derigenom få skildringen en smula mindre »hypotetisk» samt ådagalägga att trupperna icke gerna kunde vara öfver Lödde å »*närmare 4 om morgonen*», hvilket flere författare före honom uppgifvit, ej heller att armén *strax efter midnatten*, som också blifvit sagdt, *tågade öfver ån och kl. 2 då månen gick ned satte sig i rörelse mot danskarnes läger*». I båda fallen skulle det också varit alldeles oförklarligt, hvarför icke öfverraskningen låtit utföra sig. Författarens forskningar gåfvo nämligen vid handen, att svenska hären först omkr.

kl. 5,30 kunde rätta sig i marsch från passet (Lödde å) (hvilket äfven stämmer öfverens med Dahlbergs relation), att till följd deraf frammarschen skedde för sent för att den ursprungliga planen skulle kunnat fullföljas, samt slutligen att denna omständighet till fullo motiverade det beslut, som fattades vid Stångby då dagningen inbröt, eller att låta falla hvarje tanke på en direkt rörelse mot danska lägret och i stället utkämpa en positionsstrid på höjdkammen norr om Lund.

Granskaren anser att de af föregående författare lemnade uppgifterna om en tidigare frammarsch endast äro »små oegentligheter», som »ej så mycket betyda». Jag åter tror, *utan att derför på minsta vis förhäfva mig öfver hvad jag gjort*, att för den, som aldrig så litet studerat krigshistoriens grunddrag, skola »oegentligheterna» framstå på annat sätt. Jag fasthåller derför fortfarande, gent emot granskaren, att »hela uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror på det rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram, nämligen, med rigtigare citering, rycka fram *i full slagordning på södra sidan af Lödde å*». Det uteglömda i citatet är icke det minst vigtiga.

»Vi ha framhållit», fortsätter granskaren »såsom en förtjänst, förf:s bemödande att göra sin skildring konkret. Men ju flera detaljer (sic!), desto flera äro möjligheterna af smärre misstag. Af ju flera stycken mosaiken är sammansatt, desto svårare är det att få bitarne att passa i hop på den rätta platsen. För sådana misstag torde också förf. icke vara fri».

Förf. erkänner i detta hänseende gerna sin menskliga bristfällighet. Skada blott att granskaren vid anförandet af fel ur föreliggande verk icke alltid varit gynnad af lyckan. Han säger först: »Så t. ex. har han (förf.), föranledd af Fersens relation, emot andras uppgifter, låtit *Montaigne* stupa i spetsen för andra linien redan *före* dess framkomst till striden». — Med förlof, herr granskare, hvarken jag eller generallöjtnant von Fersen har låtit generalmajor de Montaigne stupa i striden vid Lund. Granskaren menar förmodligen general *Wittenberg*. Men icke heller denna general stupade vid Lund, utan vardt endast sårad af ett skott i ena axeln och att detta skedde, innan han fått sina sqvadroner i ordning och fått dem fram öfver de många gärdesgårdarne, är icke svårt att bevisa äfven ur andra källor än Fersens relation. Att jag längre fram på sidan, der Wittenbergs olycka omtalas, citerar denna relation, har nämligen icke alls afseende på Wittenbergs affär, utan i stället på Fersens åtgärder, då denne till sin stora förvåning märkte att andra träffen icke kom till hans hjelp. Han visste nämligen icke då, att dess anförare redan blifvit förd ur striden.

I fråga åter om ryttmästaren Lettman har granskaren riktigt anmärkt det mindre sannolika uti att denne först omtalas såsom sårad och derpå såsom en af Fersens hjelpare vid anskaffningen af en vagn. Jag skall också tacksamt anteckna denna oegentlighet, den

enda af betydelse, hvarmed granskaren underlättat min forskning i fråga om slaget vid Lund.

Men derpå fortsätter granskaren: »Budbergs dragoner tillhörde icke, såsom förf. sid 156 och 157 säger, den styrka som i sista striden kämpade under Bjelke. De visade sig blott, men drogo af, innan de hunnit inom skotthåll, såsom det också förtäljes sid. 158» o. s. v.

Hade granskaren behagat läsa äfven det som står på sid. 140 med åtföljande anmärkningar, skulle han måhända känt sig mera tveksam att anföra detta förmenta fel. I not 176 står föröfrigt: Bjelkes lefvernesbeskrifning på franska, författad lång tid efter slaget, säger visserligen att det var Drakes sqvadroner, som kämpade under Bjelke och drefvos tillbaka mot Vallkärra. Men andra källor tala deremot om Budbergs. Drake hade nämligen endast en sqvadron qvar . . . Hvilka voro eljest de tio sqvadroner, hvilka konungen ordnade vid Lödde å, sedan han drifvit danskarne genom passet? Så vidt jag förstår och lyckats utröna utgjordes de af lifregementets fem sqvadroner en lifdrabantsqvadron, 2 af Drakes, en Gynterbergs och en Ramsvärds. Nu är det kändt att en af Drakes, en Gynterbergs och en af Ramsvärds sqvadroner qvarlemnades vid passet, då konungen bröt upp för att återvända till Lund. Vidare omtalas det hurusom två af Budbergs sqvadroner lyckats återsamla sig och under marschen slöto till konungens sqvadroner. Härigenom får man också den rigtiga sammansättningen af dessa »neuf esquadrons», om hvilka både Bjelke och konungen så ofta talar äfven längre fram i tiden. Uti den samling, rörande slaget vid Lund, som förvaras bland acta i R. A. torde granskaren på nära håll, om jag minnes rätt, kunna finna ytterligare skäl för att i detta fall något frångå och »modifiera» den hittills rådande uppfattningen om Budbergska sqvadronernas strid.

De öfriga anmärkningarna, hvilka icke röra slaget vid Lund, skall jag icke här beröra. Jag har näml. icke utgifvit mitt arbete i dessa delar, såsom, i egentlig mening taget, grundadt på källforskning.

Förf.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06561 5810